

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ AKDENİZ THALASSOGRAFİSİ

Erkan KURUL

Danışman

Doç. Dr. Burak TAKMER

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ AKDENİZ THALASSOGRAFİSİ

Erkan KURUL

Danışman

Doç. Dr. Burak TAKMER

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Erkan KURUL'un bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak **oy birliği ile** kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa ADAK

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Burak TAKMER

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Elif AKGÜN KAYA

Üye : Doç. Dr. Ebru N. AKDOĞU ARCA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gülcan KAŞKA

Tez Başlığı: Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 13/01/2023

Mezuniyet Tarihi :

Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Doktora Tezi olarak sunduğum “*Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi*” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

Erkan KURUL

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Erkan KURUL
Öğrenci Numarası	20155502001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Burak TAKMER
Tez Başlığı	Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi
Turnitin Ödev Numarası	37260945

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 445 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02/01/2023 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları*'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 11

alıntılar dahil % 21'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

03/01/2023

Doç. Dr. Burak TAKMER

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
EPİGRAFİK SEMBOLLER VE İŞARETLER MUTABAKATI	ix
FİGÜR LİSTESİ	xi
ÖZET	xiv
ABSTRACT	xvi
ÖNSÖZ	xviii
TEKNİK NOKTALAR	xxii
ÇEVİRİ ETİĞİ BEYANNAMESİ	xxvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

THALASSOGRAFİ: KAVRAMSAL İÇERİK VE ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

1.1. Thalassografi & Thalassoloji: Modern Araştırma Tarihçesi ve Literatür Özeti	20

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİÇAĞ AKDENİZ’İ VE İÇ DENİZ ADLANDIRMALARININ ANALİZİ

2.1. Doğu Akdeniz Bloğu İç Deniz Adlandırmaları	27
2.1.1. ‘Akdeniz’ Adlandırmaları	28
2.1.2. ‘Ege Denizi’ Adlandırmaları	45
2.1.3. ‘Marmara Denizi’ Adlandırmaları	69
2.1.4. ‘Kızıldeniz’ Adlandırmaları	90
2.2. Batı Akdeniz Bloğu İç Deniz Adlandırmaları	105
2.2.1. ‘Adriyatik Denizi’ Adlandırmaları	106
2.2.2. ‘Tiren Denizi’ Adlandırmaları	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERİPLUS YAZIMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

3.1. Odysseia Örneğinde Periplous Yazımının Ortaya Çıkışı ve Thalassografik Arka Planı	111

3.2.	Antikçağdan Ortaçağa Periplous, Anaplous ve Paraplous Yazımının Terminolojik Analizi	128
3.3.	Periplous, Anaplous ve Paraplous Yazım Geleneğine Örnekler: Genel Görünüm	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SEÇİLMİŞ NAUARKHOS YAZITLARI ÖRNEĞİNDE
THALASSOGRAFİK VERİ ANALİZİ

198

BEŞİNCİ BÖLÜM
THALASSOGRAFİK İÇERİKLİ DİĞER METİN GRUPLARINA ÖRNEKLER

5.1.	Aelius Aristides ve Ege Denizi Hakkında Söylev	224
5.2.	Rhodos Denizcilik Yasaları Özelinde Eskiçağ Denizciliği Hukuki Metin Yazımı	231
SONUÇ		250
BİBLİYOGRAFYA		256
GÖRSELLER		328
ÖZGEÇMİŞ		346

KISALTMALAR LİSTESİ

abl. = <i>ablativus</i>	km = kilometre
acc. = <i>accusativus</i>	km² = kilometre kare
App. = <i>Appendiks</i>	krş. = karşılaştırınız
Att. = <i>Attika</i> lehçesinde	Lat. = Latince
Anonym. = <i>Anonymous</i> /Anonim	lev. = levha
Arkh. = Arkhaik Dönem	loc. = <i>locativus</i>
beab. = <i>bearbeitet von</i> /tarafından hazırlandı	loc. cit. = <i>locus citatus</i> /anılan yer
bk. = bakınız	m = metre
bk. ve krş. = bakınız ve karşılaştırınız	m² = metre kare
böl. = bölüm	masc. = <i>masculinum</i>
ca. = <i>circa</i> /yaklaşık	MÖ = Milattan Önce
cap. = <i>capital</i> /başlık	MS = Milattan Sonra
cat. = <i>catalogus</i> /katalog	MS(S) = <i>manuscript(s)</i>
cat. no. = katalog numarası	neutr. = <i>neutrum</i>
cm = santimetre	nom. = <i>nominativus</i>
col. = <i>column</i> /sütun	non vidi = ulaşılamayan çalışma
Çev. = Çeviren	op. cit. = <i>opus citatus</i> /anılan eser
dat. = <i>dativus</i>	P. = <i>Papyrus</i>
de facto = meşru olmayan bir şekilde	plur. = <i>pluralis</i>
de iure = meşru bir şekilde	Ps. = <i>Pseudo</i> /Taklitçi
dn. = dipnot	res. = resim
Dor. = <i>Dor</i> lehçesinde	repr. = reprinted/yeniden basılmış eser
ead. = <i>eadem</i> /aynı isimli kadın yazar	sc. = <i>scilicet</i> /yani
Ed. = Editör	sing. = <i>singularis</i>
Eds. = Editörler	sive = ya da/veya
e.g. = <i>exempli gratia</i> /örneğin	str. = satır
Eng. = İngilizce karşılığı	suppl. = <i>supplementum</i> /ek
epist. = <i>epistula(e)</i> /mektup(lar)	s.v. = <i>sub verbo</i> /... başlığı altındaki madde
et al. = <i>et alii</i> /ve diğer şahıslar	tit. = <i>titulus</i> /başlık
etc. = <i>et cetera</i> /ve diğer şeyler	Trans. = <i>Translated by</i> /tarafından çevrildi
fasc. = <i>fasciculus</i>	Translit. = Translitterasyon

fem. = *femininum*

fig. = figür

figs. = figürler

gen. = *genitivus*

graf. = grafik

har. = harita

Haz. = Hazırlayan

Hel. = Hellence

Intr. = *Introduced by*/tarafınca sunuldu

Ion. = *Ionia* lehçesinde

idem = Belirtilen aynı isme sahip erkek yazar

i.e. = *id est*/yani, diğer bir deyişle

u.s. = *ut supra*/yukarıda belirtildiği üzere

vb. = ve benzerleri

vd. = ve devamı

vdd. = ve devamının devamı

via = aracılığıyla aktarım, -den alıntılanarak

v.i. = *vide infra*/aşağıdaki kısma bakınız

v.s. = *vide supra*/yukarıdaki kısma bakınız

voc. = *vocativus*

vol. = *volumen*/cilt

vols. = *volumina*/ciltler

yak. = yaklaşık olarak

yy. = yüzyıl

EPİGRAFİK SEMBOLLER VE İŞARETLER MUTABAKATI

İŞARET	AÇIKLAMA
f(ilius)	Yazıt yüzeyinde kısaltması belirtilen bir ismin ya da kelimenin açılımı, epigrafist/editör tarafından parantez içine alınarak belirtilmiştir.
Corn[elio]	Yazıtta kısmen veya tamamen okunamayan ya da net bir biçimde algılanamayan kelimeler ya da cümle öbekleri, epigrafistin/editörün değerlendirmesi doğrultusunda, boşluğu doldurması gerektiği düşünülen kısım köşeli bir parantez içerisinde tamamlanmıştır.
ABC	Harfler sorunsuz bir şekilde okunabilmesine rağmen, okunan harflerden anlamlı bir kelime bütünlüğü ortaya çıkartılamamıştır.
a b d ş	Harf ya da harflerin deşifrasyonu net bir şekilde gerçekleştirelememiştir, dolayısıyla gerçekleştirilen okumaya şüpheyile yaklaşılmalıdır.
+	Herhangi bir harfin izi, yazıtın kazındığı yüzey üzerinde takip edilebilmektedir; ancak söz konusu izin hangi harfe işaret ettiği anlaşılamamaktadır.
abc	Harfler yazıtın deşifrasyonunu gerçekleştiren bir önceki epigrafist/editör tarafından tespit edilmiş ve kayda geçirilmiş olmasına rağmen, şu an okunamamaktadır.
âb	Harfler birleştirilmiş bir biçimde, ya da iç içe yazıt yüzeyine işlenmiştir.
[.]	Bir harfin deşifrasyonu yapılamamaktadır ve izi tamamıyla kaybolmuştur.
[...]	Birden fazla harfin deşifrasyonu yapılamamaktadır ve izleri tamamıyla kaybolmuştur (izi kaybolan her harf için nokta işaretleri arttırılır).
[- - -]	Yazıt yüzeyinde yer alan belirsiz sayıdaki harfin tanımı belirsizdir ve deşifrasyonu yapılamamaktadır.
[- - - - -]	Yazıttaki bir satırın/dizenin tamamının deşifrasyonu yapılamamaktadır.
- - - - -	Yazıt yüzeyinde yer alan belirsiz sayıdaki satırın/dizenin tanımı ya da deşifrasyonu yapılamamaktadır.
[[abc]]	Harfler yazıt yüzeyinden silinmiştir ve okunamaz durumdadır.
[[[abc]]]	Yazıt yüzeyinden silinmiş olduğu tespit edilen harfler, epigrafist/editör tarafından tekrar metne eklenmiştir.

((abc))	Epigrafist/editör, yazıt yüzeyinde yer alan çeşitli rakamlar, ayrıca sembol ve işaretler hakkında yorumda bulunmuştur.
{abc}	Yazıt yüzeyine yazıcı/taş ustası tarafından yanlışlıkla yazılan ve epigrafist/editör tarafından yazıtın deşifrasyonuna dâhil edilmeyen harfler.
<abc>	Yazıt yüzeyine yazıcı/taş ustası tarafından yanlışlıkla yazılmamış ve epigrafist/editör tarafından yazıtın deşifrasyonuna dâhil edilen harfler.
<<abc>>	Yazıtın yüzeyinden -özellikle- kazınarak silinmiş olan harfler.
Vac & v	Yazıt yüzeyindeki iki harf, kelime ya da cümle arasında boşluk bulunmaktadır.
⌒columba⌑	Yazıt yüzeyindeki bir şekil ya da resmin içeriği, Latince kelime anlamıyla yazılmak kaydıyla deşifrasyona dâhil edilmiştir.
 	Yazıt yüzeyinde yer alan bir satır/dize sona ermiş, diğer satır/dize başlamıştır.
 	Yazıtın üzerine işlendiği taşıyıcının birden fazla yüzeyinde herhangi bir metin grubu yer aldığı durumlarda, yüzeyler arası geçiş yapılmıştır.

Kaynak: Bruun – Edmondson 2015, 785-786

PS: Yukarıda sunulan tüm kısaltmalar, epigrafik veya papirolojik bir metnin deşifrasyonu ve transkripsiyonu sırasında gerçekleştirilen düzenlemeleri belirtmek için kullanılan ve *Leiden Mutabakatı* (1931) dâhilinde kabul edilmiş yerleşik kurallar, semboller ve parantezler bütünü içermektedir.

FIGÜR LİSTESİ

- Figür 1:** Thalassografi terimini 1888 tarihli çalışmasında ilk olarak kullanan amerikalı bilim insanı Alexander Agassiz ve monografisinin ilk baskısının ön kapağı
- Figür 2:** *The Sea: Thalassography and Historiography* başlıklı çalışmanın ön kapağı
- Figür 3:** *Thalassokratographie: Rezeption und Transformation antiker Seeherrschaft* başlıklı çalışmanın ön kapağı
- Figür 4:** Akdeniz ve bu iç denizi çevreleyen Eski Dünya'nın günümüzdeki uydu görüntüsü (görsel kaynağı: Google Earth)
- Figür 5:** Doğu Akdeniz bloğuna dâhil olan karasuyu kütlelerinin uydu görüntüsü (görsel kaynağı: Google Earth)
- Figür 6:** Kızıl Deniz ve Doğu Akdeniz bloğu dâhilindeki karasuyu kütlelerinin uydu görüntüsü (görsel kaynağı: Google Earth)
- Figür 7:** MÖ II. Yüzyıl Dolaylarında Romalıların Akdeniz Genelindeki Hâkimiyetlerinin Sınırları (görsel kaynağı: Talbert 2012b, 168)
- Figür 8:** MÖ 70 dolaylarında Romalıların Akdeniz genelindeki hâkimiyetlerinin sınırları (görsel kaynağı: Talbert 2012b, 169)
- Figür 9:** MÖ 50 dolaylarında Romalıların Akdeniz genelindeki hâkimiyetlerinin sınırları (görsel kaynağı: Talbert 2012b, 170)
- Figür 10:** MS 14 dolaylarında Romalıların Akdeniz genelindeki hâkimiyetlerinin sınırları (görsel kaynağı: Talbert 2012b, 171)
- Figür 11:** Tunç-demir çağları Akdeniz'ini nitelemek için kullanılan 'büyük' sıfatının ilişki grafiği
- Figür 12:** Arkaik-klasik dönemler Akdeniz'ini tanımlamak için kullanılan temel adlandırmalar
- Figür 13:** Klasik-hellenistik dönem Akdeniz'ini tanımlamak için kullanılan temel adlandırmalar
- Figür 14:** Roma-Doğu Roma imparatorluk dönemleri Akdeniz'ini tanımlamak için kullanılan temel adlandırmalar
- Figür 15:** 'Büyük' sıfatının Akdeniz'in adlandırılması bağlamındaki döngüsü
- Figür 16:** Ege Denizi'nin Akdeniz'in genel bütünlüğü perspektifindeki mevcut su havzası payı

- Figür 17:** Ege Denizi'ne ait karasularının Türkiye, Yunanistan ve Girit kıtasahanelikleri arasındaki mevcut konumu ve Ege Denizi adalarının genel görünümü
- Figür 18:** Klasik coğrafyacıların perspektifinden Ege Denizi'ndeki majör rotalar (görsel kaynağı: Bouras 2016, 203)
- Figür 19:** MÖ 475/70 yılları aralığına tarihlendirilen bir skyphos üzerinde yer alan tasvirde Aigeus [en solda, sakallı ve ayakta duran figür], oğlu Theseus ile birlikte tasvir edilmektedir (görsel kaynağı: LIMC s.v. Aigeus [nr. 27]).
- Figür 20:** Ege Denizi'nin adlandırılmasına kaynaklık eden Aigeus & Theseus mythosunun tasvirinin sunulduğu sanatsal bir çalışma (hak sahibi: Panaiotis Kruklidis | görsel kaynağı: panaiotiskruklidis.com)
- Figür 21:** Marmara Denizi'nin Karadeniz ve Ege Denizi arasındaki bütünlüklü konumunu gösteren uydu görüntüsü (görsel kaynağı: Google Earth)
- Figür 22:** Hellespontos'un adlandırılmasına kaynaklık eden Helle & Phriksos söylencesinin tasvirinin gerçekleştirildiği sanatsal bir çalışma (hak sahibi: J. C. Andrä)
- Figür 23:** Günümüzde Kızıldeniz ve çevresindeki ülkeler (görsel kaynağı: ontheworldmap.com)
- Figür 24:** Eskiçağda Kızıl Deniz adlandırmasının tanımlama kapsamına girdiği düşünülen karasuları (görsel kaynağı: Google Earth)
- Figür 25:** Kızıl Deniz adlandırmalarının etkileşim şeması
- Figür 26:** Batı Akdeniz bloğuna dâhil olan karasuyu kütlelerinin uydu görüntüsü (görsel kaynağı: Google Earth)
- Figür 27:** Günümüzde Adriyatik Denizi ve çevresindeki ülkeler (görsel kaynağı: Google Haritalar)
- Figür 28:** Tiren Denizi'nin günümüzdeki karasuyu havzası (görsel kaynağı: Encyclopaedia Britannica)
- Figür 29:** Tiren Denizi adlandırmalarının etkileşim şeması
- Figür 30:** Homeros'un Odysseia anlatısı özelinde ἡ θάλασσα sözcüğüyle tamlama oluşturan sıfatlar
- Figür 31:** Homeros'un Odysseia anlatısı özelinde ἡ ἄλς sözcüğüyle tamlama oluşturan sıfatlar
- Figür 32:** Homeros'un Odysseia anlatısı özelinde tespit edilen Nestor'un Troia'dan Pylos'a rotası

Figür 33: Homeros'un Odysseia anlatısı özelinde tespit edilen Nestor'un Troia'dan Pylos'a seyrüsefer rotasının temsili taslağı

Figür 34: Heidelberg Üniversitesi bünyesindeki tarih kütüphanesi arşivinde bulunan ve MS IX. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Codex Palatinus Graecus manuscript serisindeki 398 numaralı Hannon ve keşif seferini içeren el yazması kopyaları (görsel kaynağı: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpgraec398/0113> | erişim tarihi: 20.05.2020)

Figür 35: Hannon'un seyir güzergâhını gösteren harita

ÖZET

İnsanoğlunun denizler üzerindeki -bilinen- ilk aksiyonlarının Prehistorik Çağ sürecinde başlangıcıyla birlikte, Akdeniz bu hareketliliğin merkezi ve aynı zamanda yayılım noktası olarak hızlı bir şekilde ön plana çıkmaya başlamıştır. Söz konusu denizcilik aksiyonlarının Eskiçağdaki evrimiyle orantılı olarak, çeşitli uluslardan ya da kabilelerden birçok denizci farklı amaçlarla ve yine farklı rotalarda bir limandan başka bir limana sıklıkla yelken açmıştır. İlerleyen süreçle birlikte, belirli aralıklarla gerçekleştirilen askeri, siyasi, dini ve -nadiren de- sosyal hizmet tabanlı deniz seferleri, ayrıca aralıksız olarak sürdürülen ticari deniz faaliyetleri hızla artış göstermiş ve bu artış da Eskiçağ yaşamında denizciliğe zaruri bir kimlik katmıştır. Bu zaruriyet doğrultusunda, seyrüsefer gerçekleştirdikleri rotalar özelinde giderek bilgi ve tecrübe sahibi olmaya başlayan denizciler, edindikleri gözlemleri ve bilgi birikimlerini sözlü gelenekten yazılı belleğe aktarmaya başlamışlardır.

Denizciliğe ilişkin yazılı kayıtların tutulmasındaki öncelikli amaç; temel anlamda günlük kaygılara dayanmaktaydı ve pratik bir perspektife sahipti. Öyle ki, farklı karasularındaki bilinemeyen deniz koşullarının ve öngörülemeyen tehlikelerin yazınsal veriler aracılığıyla diğer denizcilere aktarılabilmesi zaruri bir erek niteliğine sahipti. Böylelikle, söz konusu ereğin kapsamı, ilerleyen süreçle birlikte ve gemicilerin farklı ihtiyaçları özelinde genişletildi ve de çeşitli taleplere göre güncellendi. Sonuç olarak bu kapsamda; seyrüsefer gerçekleştirilen denizlerin temel özellikleri, önemli akıntı tipleri, seyrüsefer edilebilir/edilemez nehirler, kıyılarda yaşayan tehlikeli halklar/kavimler, kıyı topografyası, sahildeki bitki-hayvan türleri ve gemiciler arasındaki kurallar-kaideler gibi farklı alanlarda da yazınsal bir veri bütünü oluşturulmaya başlandı. Nihayetinde de, denizcilik ve gemicilikle ilgili son derece kapsamlı ve bir o kadar da kullanışlı bir denizcilik külliyyatının Eskiçağdaki temelleri atıldı ve Ortaçağ'a kadar da bu yazınsal miras gelişimini sürdürerek birçok açıdan günümüze uyarlandı.

Sunulmuş olan bilgiler ışığında, söz konusu bu çalışma da Eskiçağ Akdeniz denizciliğiyle ilgili bilgi veren antik metinler ve yazıtlar gibi birincil derece öneme sahip yazınsal verilerin “*Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi*” başlığıyla -bir bütün olarak- ele alınmasını ve bu anabашlık çatısı altında incelenen Hellence ve Latince metinlerin denizcilik literatürü araştırmaları kapsamında ortak bir sentezde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu değerlendirme bağlamında; antik kaynaklar özelinde bilhassa seyir kayıtları, yani *periplous* ve *anaplous* metinleri analiz edilecektir. Akabinde, gemi kaptanları/sahipleri, amiraller ya da ticari-askeri gemi personellerine ait yazınsal veriler incelenecektir. Ayrıca, Eskiçağa ve akabinde ortaçağa özgü denizcilik kaidelerini içeren hukuki metinlerin (özellikle Rhodos denizcilik yasaları)

kurgusal açıdan çalışmayla bütünleştirilmesi de planlanmaktadır. Çalışmanın diğer bir önemli ereği de, Akdeniz ve onun iç denizlerinin adlandırılmasına yönelik terminolojik değerlendirmelerin gerçekleştirilebilmesidir.

Sonuç itibarıyla, kapsamı ve odağı yukarıda belirtilen çalışma esas itibarıyla Eskiçağ Akdeniz *thalassografisinin* (= denizcilik yazım geleneğinin) kapsamının ve sınırlarının belirlenmesini, akabinde ise *thalassografik* incelemelerin Eskiçağ araştırmalarına sunabileceği katkıların ortaya konulmasını ilke edinmektedir. Bu minvalde, incelenen metinlerin ve yazıtların *thalassografik* sentezi paralelinde, Eskiçağ denizciliği hususunda geçmişten günümüze sürdürülen mevcut çalışmaların, *-arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen materyal kültür kalıntılarına ek olarak- filolojik tabanlı verilerle de desteklenebileceği* görüşü ileri sürülmektedir. Böylelikle Eskiçağ denizciliğiyle bağıntılı *litteral* bir veri tabanının oluşturulması, bu veri tabanının ise denizcilik araştırmalarının çeşitli alt dallarında çalışmalarını sürdüren bilim insanlarının kullanımına sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Thallassografi, Eskiçağ Akdenizi, Denizcilik Çalışmaları, Periplous

ABSTRACT

With the start of maritime activity by human beings during the Prehistoric Age, the Mediterranean Sea began to come to the forefront as a centre of this activity and, at the same time, became its extension area. In antiquity, in line with developments in these maritime activities, many sailors from various nations or tribes sailed for various purposes on different routes from one port to another. In the following period, military, political, religious and -rarely social-based maritime expeditions, as well as continuing commercial activities rapidly increased and this increase, on the face of it, caused a general perception, shared among all nations or tribes participating in and within the field of maritime actions. So, seafaring began to be more widely understood as forming an essential area of advanced human activity. Essentially, conforming with this perception, seafarers who had obtained knowledge and experience of the routes they sailed, began to commit their observations, experiences and knowledge, no longer only through oral tradition, but to written record.

The primary purpose in keeping written record of maritime activity was initially based upon everyday concerns and had a practical perspective. In fact, it was necessary that information concerning the unknown conditions and the unforeseen dangers in different areas of the sea and seas could be clearly communicated to other seafarers by means of literary data. Thus, the scope of the aforementioned purpose was extended in subsequent periods in line with the different needs of seafarers, and the recorded information was rectified and updated through various submissions. As a result, a sophisticated store of knowledge was established over time concerning different aspects of maritime affairs, the basic features of the navigated seas, on important winds and currents, navigable/un navigable rivers, dangerous peoples/tribes living on the shores, coastal topography, the plant-animal species on the shores, and rules and principles between seafarers. Over time, the foundations of an extremely comprehensive and useful integrated maritime-databank accumulated in antiquity, with additions made to it in the Medieval Age, and this literary heritage and framework has been adopted by many scholar in many aspects down to the present day.

With the title of *Ancient Mediterranean Thalassography* from the outline of the information presented above, this study aims to examine the ancient written sources concerning maritime activities on the Mediterranean Sea, including literary texts and inscriptions, numismatic and other inscribed depictions of maritime affairs, on vases and mosaics etc. It also focuses upon the evaluation of Greek and Latin texts within a complementary synthesis within the scope of ancient maritime literary studies. In the context of this evaluation, particu-

larly in the case of the ancient sources, navigation records will be analysed, i.e. *periplous* and *anaplous* texts. Subsequently, written sources belonging to the ship's captains/owners, admirals or commercial-military ship personnel will be examined. Further, it is planned to integrate the surviving legal maritime texts (in particular the Rhodian sea laws) that include rules and principles concerning aspects of maritime affairs within this study. Finally, a significant part of the study will focus upon terminological evaluations concerning the naming of the Mediterranean and its inland seas.

In consequence, the scope and focus of the above-mentioned study aims primarily at determining the areas and the limits of the Ancient Mediterranean Thalassography (= maritime writing tradition). Further, it also aims to determine the contribution of thalassographic investigation to the field of ancient research. In this respect, parallel to the thalassographic synthesis of the texts and inscriptions examined, it is argued that *current ancient maritime studies can be supported from philological-based data, in addition to the material culture remains obtained as a result of archaeological research*. In this way, the aim is to create a philological-maritime database related to the ancient period and to present this database for the use of scholars who study the various sub-disciplines of ancient, medieval and modern maritime studies.

Keywords: Thalassography, Ancient Mediterranean, Maritime Studies, Periplous

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Eskiçağ denizcilik araştırmalarına filolojik ve epigrafik veriler perspektifinde katkıda bulunmayı ve elde edilen veriler kapsamında Eskiçağ denizcilik kültürüne yönelik yeni gözlem ve yorumlar üretmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu bu amaç doğrultusunda, Eskiçağ denizcilik tarihi araştırmalarında şimdiye kadar -genel perspektifte- sürdürülmüş olan arkeolojik araştırmalar kapsamında görece olarak arka planda kalmış olan filolojik odaklı çalışma metodolojisinin denizcilik araştırmaları disipliniyle bütünleştirilmesi çalışmanın temel misyonu olarak belirlenmiştir. Böylelikle, A. Thayer Mahan'ın (2011, 31) “*deniz gücünün tarihi hiçbir şekilde sadece ülkeler arasındaki çekişmelerin, rekabetlerin, savaşta doruğuna çıkan şiddetin anlatılması değildir.*” şeklindeki ifadesiyle de açıkça belirtildiği üzere, denizcilik araştırmalarının çok yönlülüğüne dikkat çekilmesi ve bu bağlamda da mevcut araştırmalara filolojik ölçekte farklı bakış açıları sunulabilmesi öngörülmüştür.

Söz konusu bilimsel ereğiyle disiplinlerarası bir incelemenin ürünü olarak değerlendirilebilecek olan bu çalışma, esas itibarıyla özetle belirtilen üç farklı metin türündeki ve iki farklı dildeki (Hellenice - Latince) metin gruplarının tematik ve zamandizinsel açılardan incelenmesine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, çalışma içerisine dâhil edilen metinler coğrafi bir kontekst dâhilinde incelendiği takdirde araştırmanın Akdeniz'in genelini bütüncül bir perspektif zemininde kapsadığı görülmektedir. Zamandizinsel bir bakış açısıyla değerlendirme yapıldığında ise, MÖ VIII. – MS VIII. yüzyıllar arasındaki periyoddaki denizcilik literatürünün mercek altına alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. İncelenen metinlerin Eskiçağ Akdeniz dünyasının baskın dillerinden olan Hellenice ve Latince olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise, çalışmanın gerek coğrafi gerek kronolojik gerekse de sosyal-kültürel açılardan Akdeniz coğrafyasını kapsayıcı bir şekilde ve tek bir tema altında birleştirildiği yargısına varılmaktadır.

Kurgusu ve kapsamı bu şekilde özetlenebilecek olan araştırmanın; gerek kapsamının belirlenmesi, gerek filolojik verilerin gözden geçirilmesi gerekse de literatür taramalarının gerçekleştirilmesi aşamalarında birçok akademisyenin desteği ve katkısı olmuştur. Bu kişilerin başında tez danışmanım Doç. Dr. Burak Takmer ile tez değerlendirme jürimin üyeleri Prof. Dr. Mustafa Adak, Doç. Dr. Ebru N. Akdoğu Arca, Dr. Öğr. Üyesi Elif Akgün Kaya ve Dr. Öğr. Üyesi Gülcan Kaşka yer almaktadır. Kendileri çalışmamın kronolojik sınırlarının belirlenmesinde ve tarihi-edebi içerikli verilerin analiz edilmesinde destek sunmuşlardır. Çalışmamda yer alan Latince metinleri gözden geçiren Doç. Dr. Mehmet Oktan ve Doç. Dr. Asuman Coşkun Abuagla, çevirilerimdeki dilbilimsel hata oranını en düşük seviyeye indir-

gememi sağlayarak filolojik odaklı destekte bulunmuşlar ve klasik diller hususundaki eksikliklerimi gidermeme yardımcı olmuşlardır. Son olarak doktora çalışmalarım sırasında ihtiyaç duyduğum, yurtdışındaki kütüphanelerin koleksiyonlarında yer alan akademik yayınlara erişebilmem ve alanda çalışan yabancı akademisyenler ile bağlantı kurabilmem hususlarında Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger destek sağlamış ve referans sunmuştur. Aynı zamanda gerek lisans eğitimim, gerekse de lisansüstü eğitimim sırasında üniversitemiz Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü ve Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü bünyesindeki öğretim üyeleri tezime farklı ölçeklerde katkıda bulunmuşlar ve enstitü ile bölüm kütüphanelerinden istifade etmeme olanak sunmuşlardır. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Tezin bir bölümünün kısmi etkileşim içinde olduğu Ortaçağ periyodu ile ilgili bilgi ve literatür birikimini ihtiyaç duyduğum her an benimle paylaşan Dr. Mahmut Demir, araştırmalarımın katalog tarama ve kaynak erişimi gibi kritik aşamalarında önemli katkılarda bulunmuştur. Kendisine daimi yardımlarından ötürü teşekkür ediyorum. Son olarak, tez yazım sürecimde karşıma çıkan her türlü güçlükte yükümü paylaşan ve destekleriyle çalışmalarımı sürdürebilmeme vesile olan değerli dostlarım Halil İbrahim Şaylan ile Can Seyhan'a şükran borçluyum.

BİLİMSEL DESTEKLER & SPONSORLUKLAR VE ÖDÜLLER

Bu çalışma *Institute of Nautical Archaeology* (INA) tarafından desteklenmiştir.

Tez çalışmalarım sırasında *Institute of Nautical Archaeology – Bodrum Research Center* [INA-BRC] bünyesindeki donanımlı kütüphaneden daimi ve uzun süreli olarak istifade etme imkânım oldu. Bu doğrultuda; mevcut kütüphaneyi kullanmama izin veren, ayrıca araştırmalarım doğrultusunda enstitünün konaklama imkânlarından da faydalanmama müsaade gösteren merkez müdürü Tuba Ekmekçi Littlefield'a şükran borçluyum. Diğer bir yandan, enstitü üyesi akademisyenler ile gerçekleştirdiğim sözlü ve yazılı görüşmeler, tezin kavramsal çerçevesine son şeklini verebilmeme katkıda bulundu. Bu doğrultuda fikirleri ve tespitleriyle söz

konusu katkıda bulunan akademisyenlerin başında *Texas A&M University, Nautical Archaeology Program*'ın emekli öğretim üyesi Prof. Dr. George F. Bass ile *Texas A&M University, Nautical Archaeology Program* öğretim üyesi Prof. Dr. Cemal Pulak yer almaktadır. Kendilerine fikir verici yönlendirmelerinden ötürü teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak; denizcilik araştırmaları ile ilgili olarak mevcut literatür birikiminden yararlandığım ve katalog tarama konusundaki deneyimlerinden faydalandığım *INA-BRC* kütüphane sorumlusu Nurgül Külâh'a da teşekkür ediyorum.

Tez araştırmalarım katkıda bulunan bir diğer kurum ise, *Koç Üniversitesi Suna & İnan Kırâç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi*'dir (AKMED). AKMED tarafından tez projem dâhilinde tarafıma hibe edilmiş olan Doktora Bursu'ndan yararlanarak ve yine kurum bünyesindeki ihtisas kütüphanesinden de birçok kez istifade ederek çalışmama mevcut şeklini verebildim. *Bu tez, Koç Üniversitesi Suna & İnan Kırâç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (= AKMED) tarafından KU AKMED 2019/T.1055 numaralı 'Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi' başlıklı projeye desteklenmiştir.* Söz konusu katkıları vesilesiyle başta AKMED'in kurucuları Suna Kırâç ile Sayın İnan Kırâç'a, akabinde ise merkez direktörü Oğuz Tekin'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez kapsamında ele alınan konulardan biri olan, Eskiçağdan Ortaçağa uzanan süreçte Hellence ve Latince okuyup yazan toplumlar/kavimler perspektifinden Ege Denizi'nin algılanışını ve adlandırılması hususunu ele alan ve de *'Ege Denizi Adlandırmasının Thalassografik Değerlendirmesi'* başlığıyla kurgulanan bölümle ilintili araştırma sonuçlarının bir kısmı tarafımda makale haline getirilmiştir. Söz konusu makale, Pîrî Reis Üniversitesi, Denizcilik Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi (DTUAM) tarafından 2019 yılının T.C. Cumhurbaşkanlığı genelgesiyle 'Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı' ilan edilmesi sebebiyle düzenlenen bilimsel etkinliklerden biri olan *'Denizcilik Tarihi ve Prof. Dr. Fuat Sezgin'* konulu bilimsel makale yarışmasında üçüncülük ödülüne layık bulunmuştur. Bu ödül sonucunda da Pîrî Reis Üniversitesi tarafından tezime maddi destek sunulmuştur. Çalışmama ilgili ödülle ve mevcut bilimsel destek fonlarıyla destek sağlayan Pîrî Reis Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Oral Erdoğan'a ve Denizcilik Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi direktörlüğüne teşekkürlerimi sunuyorum.

Özel Teşekkür

Bu çalışma;

‘Deniz sevgisini’ benliğime aşıl原因,

Rahmetli babam Hasan Tahsin Kurul’un aziz anısına,

&

‘Kıyısında doğup büyüdüğüm, ufkumun beşiğı ve sevgili vatanım’,

Ayvalık ile Ege’ye adanmıştır.

“Δέξαι με,
ὦ θάλασσα,
δεινὰ πεπονθότα
καὶ κατάσβεσόν
μου τὰ τραύματα”

Lukian. *Enal. Dialog.* X [XI] 1

“Zulme uğratılmış beni,
sinene kabul et,
ey deniz!
ve teskin et
acılarımı”.

TEKNİK NOKTALAR

Metinde kullanılan yer ve şahıs isimleri, bunlarla beraber thalassografik perspektifte öneme sahip olan tüm terimler Latince ve Hellenice asıllarına uygun bir biçimde, -genellikle dilimizdeki transkripsiyonu yapılarak- yazılmıştır. Süreli yayınlara ilişkin kısaltmalar çalışmanın sonunda yer alan *Kaynakça* kısmına dâhil edilirken, Hellenice kelimelerin transkripsiyonu yapılırken başvurulmuş harflerin dilimizdeki karşılıkları bir tablo halinde çalışmanın başına eklenmiştir. Antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ve bibliyografya ise çalışmanın sonunda sunulmuştur. Süreli yayınlarda, *L'année Philologique*'in (Revue des Publications épigraphiques Relatives a l'antiquité romaine) LXIV. cildinin (1996) 17-39. sayfalarındaki kısaltmalar kullanılmıştır. Burada yer almayan bazı periyodik yayınlar için farklı kaynaklardaki kısaltmalardan yararlanılmıştır. Alıntı ya da gönderme yoluyla doğrudan doğruya kullanılan antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarında, Türkçe ortografyadaki farklılıkları da göz önünde tutulmuştur. Bu bağlamda; H. G. Liddell ve R. Scott (1968⁹, *A Greek-English Lexicon*) tarafından hazırlanan sözlüğün XVI-XXXVIII ve ayrıca *Das Grosse Lexikon der Antike* adlı eserin I. cildinin (1971) 20-41 sayfaları aralığındaki ilgili kısaltmalar esas alınmış ve eserlerin değerlendirilmesinde kullanılan metin ve çeviriler ayrıca belirtilmiştir. Bibliyografya kısmında ise, metinde geçen tüm monografya ve makaleler yazarın soyadı + yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b) etc. biçiminde ifade edilmiştir.

Metinde Kullanılan Hellenice Harflere İlişkin Transkripsiyon Listesi

α = a	δ = d	ι = i	οι = oi	φ = ph
αι = ai	ε = ē	κ = k	ου = u	χ = kh
αυ = au	ει = ei	λ = l	π = p	ψ = ps
β = b	ευ = eu	μ = m	ρ, ρ' = r, rh	ω = ō
γγ = ng	ζ = z	ν = n	σ, ζ = s	' = h (spiritus asper)
γκ = nk	η = ē	ξ = ks	τ = t	' = (spiritus lenis)
γχ = nkh	θ = th	ο = ō	υ = y	

Metinde Kullanılan Roma Rakamları ve Karşılıkları

I	1	LX	60
II	2	LXXXX / XC	90
III	3	IIC	98
IIII / IV	4	XCIX	99
V	5	C	100
VI	6	CC	200
VII	7	CCCC / CD	400
VIII / IIX	8	D	500
VIII / IX	9	DC	600
X	10	DCCCC / CM	900
XX	20	M	1000
XXI	21	MM	2000
XXXX / XL	40	V	5000
L	50		

Çalışmada Yararlanılan Dijital Kaynaklar & Veri Tabanları

<i>Perseus Digital Library</i>	http://www.perseus.tufts.edu/hopper/
<i>Packard Humanities Institute Searchable Greek Inscriptions: A Scholarly Tool in Progress.</i>	https://epigraphy.packhum.org/
<i>Loeb Classical Library Online</i>	https://www.loebclassics.com/
<i>Brill Online Reference Works</i>	https://referenceworks.brillonline.com/
<i>Lexicon of Greek Personal Names Online</i>	http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/
<i>Attalus Project</i>	http://www.attalus.org/
<i>JSTOR</i>	https://www.jstor.org/
<i>Internet Archive</i>	http://archive.org
<i>Inscriptiones Graecae (Project)</i>	http://ig.bbaw.de
<i>Epigraphische Datenbank zum antiken Kleinasien</i>	http://www.epigraphik.uni-hamburg.de
<i>Epigraphische Datenbank Heidelberg (EDH)</i>	http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de
<i>Current Epigraphy</i>	http://www.currentepigraphy.org

<i>U.S. Epigraphy Project</i>	http://usepigraphy.brown.edu
<i>Theoi Greek Mythology</i>	https://www.theoi.com/
<i>The Epigraphic Database Rome (EDR)</i>	http://www.edr-edr.it/en/present_en.php
<i>Inscriptiones Christianae Graecae (ICG)</i>	http://www.epigraph.topoi.org/
<i>The Thesaurus Linguae Graecae: A Digital Library of Greek Literature</i>	http://stephanus.tlg.uci.edu/
<i>Corpus of Ptolemaic Inscriptions (CPI)</i>	http://cpi.csad.ox.ac.uk/
<i>KIRKE - Katalog der Internetressourcen für die Klassische Philologie</i>	http://www.kirke.hu-berlin.de/ressourc/ressourc.html
<i>Academia</i>	https://www.academia.edu/
<i>Global Maritime History: Maritime History, Broadly Conceived</i>	https://globalmaritimehistory.com/tag/database/
<i>Topostext: Education/Reference Tool for Greek Civilization</i>	https://topostext.org/index.php
<i>Encyclopaedia Britannica</i>	https://www.britannica.com/
<i>Digital Atlas of the Roman Empire Lund University</i>	http://dare.ht.lu.se/
<i>The Latin Library</i>	http://www.thelatinlibrary.com/
<i>The Center for Epigraphical and Palaeographical Studies</i>	https://epigraphy.osu.edu/
<i>POxy: Oxyrhynchus Online</i>	http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/
<i>Greek and Roman Authors on Lacus Curtius</i>	http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/home.html
<i>Epigraphische Datenbank</i>	http://www.manfredclauss.de/gb/index.html
<i>Duke Papyrus Archive</i>	https://library.duke.edu/rubenstein/scriptorium/papyrus/
<i>Corpus Scriptorum Latinorum (CSL)</i>	http://www.forumromanum.org/literature/aaronx.html
<i>Chicago Hittite Dictionary</i>	http://ochre.lib.uchicago.edu/eCHD/
<i>The Visible Earth: A Catalog of NASA Images and Animations of Our Home Planet</i>	https://visibleearth.nasa.gov/
<i>The Encyclopædia Iranica</i>	http://www.iranicaonline.org/

<i>Classical Latin Texts: A Resource Prepared by The Packard Humanities Institute</i>	https://latin.packhum.org/index
<i>Deutsche Digitale Bibliothek (DDB)</i>	https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/
<i>Bibliotheca Latina IntraText</i>	http://www.intratext.com/LATINA/
<i>Centre for the Study of Ancient Documents</i>	https://www.csad.ox.ac.uk/home
<i>Trismegistos</i>	https://www.trismegistos.org/index.html
<i>GeoNames</i>	http://www.geonames.org/
<i>Pleiades</i>	https://pleiades.stoa.org/
<i>Art Institute Chicago (Online Collection)</i>	https://www.artic.edu/collection
<i>Inter Libros</i>	https://guides.library.harvard.edu/interlibros
<i>Roman Provincial Coinage Online</i>	https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/
<i>Staatliche Museen's Antikensammlung (Collection of Classical Antiquities)</i>	https://www.smb.museum/en/museums-institutions/antikensammlung/home.html
<i>Sylloge Nummorum Graecorum - Project</i>	http://www.sylloge-nummorum-graecorum.org/
<i>Tables of Contents of Journals of Interest to Classicists</i>	http://projects.chass.utoronto.ca/amphoras/tocs.html
<i>The British Museum (Online Collection)</i>	https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx
<i>Ancient World Mapping Center</i>	http://awmc.unc.edu/wordpress/
<i>Inscriptiones Graecae</i>	http://pom.bbaw.de/ig/index.html
<i>Google Academic</i>	https://scholar.google.com.tr/
<i>Associations in the Greco-Roman World: An Expanding Collection of Inscriptions, Papyri, and Other Sources in Translation</i>	http://philipharland.com/greco-roman-associations/
<i>The Tertullian Project</i>	http://www.tertullian.org/
<i>Universität Innsbruck Digital Library</i>	https://diglib.uibk.ac.at/
<i>World Digital Library</i>	https://www.wdl.org/en/
<i>Documenta Catholica Omnia</i>	http://www.documentacatholicaomnia.eu/
<i>WiP – Words in Progress</i>	http://www.aristarchus.unige.net/Wordsinprogress/it-IT/Home

PS: Ek bir açıklama ya da herhangi bir kaynak belirtilmediği takdirde, tüm figürler bizzat yazar tarafından hazırlanmış olarak kabul edilmelidir. Tez dâhilinde kullanılan haritaların, çizimlerin, grafiklerin ve fotoğrafların tamamı, tanımlamaları özelinde yalnızca ‘*Figür*’ terimi ile belirtilmiştir. *Figür* terimi metin içerisinde ise ‘*Fig.*’ biçiminde kısaltılmıştır. Figür sıraları Arap rakamları ile birbirini takip etmektedir. Bununla birlikte yalnızca bizzat yazar tarafından hazırlanmış olan belirli analiz grafikleri ve tabloları, gerekli durumlarda ilgili özel terimlerle (tablo veya grafik gibi) tanımlanmaktadır ve bunlar herhangi bir rakamsal sıralama değerine sahip değildir. Ayrıca bunlar, buradaki listeye de dâhil edilmemektedir ve metin içerisinde *tab.* ve *graf.* şeklinde kısaltılmaktadır.

ÇEVİRİ ETİĞİ BEYANNAMESİ

Ek bir açıklamada bulunulmadığı takdirde, tez dahilindeki tüm Hellence, Latince, İngilizce ve Almanca anekdot ve de ibare çevirileri bizzat yazar tarafından gerçekleştirilmiş olarak kabul edilmelidir. Yazar tarafından gerçekleştirilen çeviriler esnasında başvurulmuş klasik eser edisyonlarına ve de yararlanılan tercüme nüshalarına ait künye bilgileri, tezin sonunda yer alan *Bibliyografya* kısmında, *Eskiçağ Kaynakları & Ortaçağ Kronikleri* başlığı altında ayrıntılı olarak, alfabetik sıraya uygun olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Strab. II. 5. 17: Πλεῖστον δ' ἡ θάλαττα *Denizdir en fazla coğrafyayı belirleyen ve γεωγραφεῖ καὶ σχηματίζει τὴν γῆν, κόλπους yeryüzüne şekil veren, körfezleri, karasuyu ἀπεργαζομένη καὶ πελάγη καὶ πορθμούς, havzalarını, boğazları biçimlendiren de, ὁμοίως δὲ ἰσθμούς καὶ χερρονήσους καὶ yine kıstakları, yarımada ve burunları ἄκρας· προσλαμβάνουσι δὲ ταύτη καὶ οἱ oluşturan da... Ona bel bağlar hem ne- ποταμοὶ καὶ τὰ ὄρη. hirler hem de dağlar...*

Eskiçağın önde gelen coğrafya bilginlerinden biri olan Amaseialı Strabon'a ait bu değerlendirme, klasik yazarların yeryüzüne dair mevcut gözlemlerinin, yorumlarının ve aynı zamanda bakış açılarının bir yansımasını sunuyor olması bakımından oldukça değerlidir. Strabon'un coğrafi bir erekle sunmuş olduğu bu ifade, Eskiçağdan Ortaçağa akabindeyse günümüze kadar süregelen ve 'karasal odaklı bilimsel gözlemlere' oranla oldukça geri planda kalmış olan 'deniz merkezli sosyal-kültürel araştırmalara' nadide bir örnek niteliğine sahiptir.

Strabon'un MÖ I. yüzyıl ve öncesine dair *thalassografik* algı derinliğini ve bilgi birikimini ortaya koymakta olan bu değerlendirme, Eskiçağ coğrafya araştırmaları dahilinde 'denizi' yeryüzünün şekillenmesine etki eden -belirleyici- bir unsur olarak vurgulamaktadır. Buna ek olarak; 'denizin' yaşam döngüsünün ve mevcut kâinat düzeninin odağında konumlandığına dair bir izlenime sahip olmamızı sağlamaktadır. Bu doğrultuda; bir yandan Eskiçağ yaşantısının ve kültürünün temel etkileşim merkezini oluşturan bir yandan ise Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç kadim kıtanın (yani Eski Dünya'nın) buluşmasını sağlayan Akdeniz, hiç şüphesiz ki Strabon'un belirtmiş olduğu 'denizin' gizli öznesi rolüne sahiptir.

Bu açıklama çerçevesinde, Akdeniz'in -sınırlarının ve kapsamının- ayrıntılı bir biçimde sorgulanabilmesi ve de tanımlanabilmesi, Akdeniz odaklı ilmi çalışmaların taslaklarının ya da ilerleyiş haritalarının belirlenebilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda söz konusu hususa dair en değerli ve kapsayıcı tespit -hiç şüphesiz ki- ünlü Akdeniz uzmanı F. Braudel tarafından aktarılmaktadır (Braudel 1975, 108-109);

“Akdeniz yekpare bir deniz değildir, bilakis hayli dar ya da bir o kadar geniş boğazlar vasıtasıyla birbiriyle etkileşim içerisinde bulunan bir küçük denizler silsilesidir. Akdeniz'in iki büyük havzasını oluşturan Doğu ve Batı havzalarında, kara kütleleri arasında oldukça münferit ufak deniz grupları mevcuttur, bu denizlerin her birinin kendine has özellikleri, tipik tekne türleri ve yine kendilerine özgü tarihsel kaideleri vardı. Ayrıca şu da bir kuraldır ki, en ufak denizler önemleri ve tarihsel değerleri bakımından bir o kadar zengindirler”.

F. Braudel'in sunmuş olduğu bu değerlendirme, Akdeniz Araştırmaları çerçevesinde özellikle -mekân ve kapsam- odaklı belirsizliklerin giderilebilmesi ve de söz konusu denize özgü uygun bir çalışma çerçevesinin geliştirilebilmesi, ayrıca da uygulanabilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Diğer bir taraftan da, sorulması gereken bazı kilit soruları gündeme getirmektedir: Bu suretle; Akdeniz'e *bir tablo izlercesine* bütüncül bir perspektiften mi yaklaşılmalıdır? Yoksa bir *yapbozun parçalarına göz gezdirircesine* münferit algılarla mı hareket edilmelidir? Ayrıca; Akdeniz *birleştirici ve bütünleştirici* bir üst unsur olarak mı muamele görmelidir? Ya da görece olarak birbirinden oldukça farklı özelliklere sahip iç denizleri meydana getiren *ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir güç merkezi* olarak mı? Bu doğrultuda; Akdeniz odaklı araştırmalar genelinde *ayrıştırıcı ve bütünleştirici* olmak üzere iki temel düstur netlik kazanmaktadır. Öyle ki; Eskiçağdan günümüze değin söz konusu iki düsturdan biri, birçok klasik bilgin tarafından benimsenmiş ve sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Böylelikle de, bilimsel tabanlı iki farklı çalışma kutbu ortaya çıkmıştır. Bu kutuplardan biri tüm iç denizleri - Strabon'a benzer şekilde- Akdeniz ya da Okyanus gibi bir üst unsurun himayesine dâhil etmeye çalışırken, diğer bir kutup ise Akdeniz algısını bölümlemekte ve bu denizi belirli parçalar halinde sınıflayarak ayrıştırıcı bir tutum sergileme yoluna gitmektedir. Örneğin Solinus; *ayrıştırıcı* düstur kutbu bağlamında örnek bir açıklama sunmaktadır;

Solin. XXIII. 16-17: Causas nominum non uniformis dedit ratio. Asiaticum et Phoenicum a prouinciis dictum, ab insulis Carpathium Aegaeum Icarium Balearicum Cyprium; a gentibus Ausonium Dalmaticum Ligusticum Tuscum; ab oppidis Adriaticum Argolicum Corinthium Tyrium; a casibus hominum Myrteum uel Hellespontum; a memoria regis Ionium; a bouis transitu uel angustis etiam meatibus boum peruiis Bosphoros; a moribus accolarum Euxinus, Axinos ante appellatus; ab ordine fluenti Propontis. (Deniz) isimlerinin gerekçelerini tekdüze bir mantık belirlememiştir. Asya ve Fenike (denizleri) eyaletlerden isimlerini almışlardır; Karpathos, Ege, İkaros, Balear ve Kıbrıs (denizleri) adalardan; Ausonia, Dalmaçya, Ligurya ve Etrüsk (denizleri) halklardan; Adriyatik, Argos, Korinthos ve Tyros (denizleri) kentlerden; Mirtoan ile Hellespontos (denizleri) insanların acı sonlarından; İonia (Denizi) bir kralın anısından; Bosporos (Denizi) bir boğanın intikalinden ya da sığırların geçitlerinden veya geçilebilir rotalarından; önceden Akseinos olarak anılan Eukseinos (Denizi) yurttaşların adetlerinden, Propontis (Denizi) akıntısının yönü sebebiyle (isim almıştır).

Solinus'un sunmuş olduğu bu ifadede adları (söz konusu isimlere sahip olmalarına etki eden nedenlerle birlikte) belirtilen denizlerin toplam sayısı -şüphesiz ki- eksiktir ve bu deniz adlandırmalarını yüzlü rakamlarla ifade edecek kadar çoğaltmak mümkündür. Solinus burada yalnızca; Akdeniz'in ne denli çeşitli ve karmaşık bir yapboz oluşturduğunu bizlere aktarmayı amaçlamakla birlikte, aynı zamanda bu denizin geçmişini, bugününü ve geleceğini çalışacak olan araştırmacılara da 'Akdeniz' olarak anılan zincirin belirli parçaları hakkında yüzeysel bilgilendirmede bulunmaktadır. Böylelikle de; Akdeniz'i birbiriyle etkileşim içerisinde bulunan bir ağın dinamik birleştiricisi olarak görmemizi sağlamaktadır. Söz konusu izlemde hareketle; Akdeniz'i '*bir bütün olarak*' çalışabilmenin en etkin yolunun onun bütünlüğüne dâhil olan tüm parçaları münferit bir şekilde gözlemlemeye ve bu doğrultuda detaylı bir sorgulama gerçekleştirmeye dayandığı kanısına varılmaktadır. Bu kanı da, bir yandan mevcut tez çalışmasının metodolojik zemininin oluşturulmasına etkide bulunurken, diğer yandan ise çalışma kurgusunun netlik kazanmasında belirleyici statüye sahip olmuştur.

Böylelikle, '*Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi*' başlığı üzerinde temellendirilen bu çalışma; 'Eskiçağ Akdenizi' ve bu suretle de 'Eskiçağ Denizcilik Kültürü' ile doğrudan ya da dolaylı ilişkiye sahip Hellen ve Latince metin/yazıt gruplarının analizine, konularına göre sınıflandırılmasına ve değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu değerlendirme özelinde; Akdeniz'in mevcut bütünü (= genelini) kapsayan *thalassografik* teoriler, Antikçağ ve Ortaçağ Akdeniz'inin ve Akdeniz kültürünün tamamlayıcısı olan Kızıldeniz de dahil olmak üzere onun iç denizleri olarak nitelendirilebilecek ve lokal nitelikteki karasularına dair gözlemler ile bütünleştirilmek kaydıyla genel bir *panoptikon* (= tümsel değerlendirme) oluşturulmaya çalışılacaktır. Örneğin; Akdeniz'in Ege ile *thalassografik* etkileşimine dair gözlem ve tespitler sıralanırken, Akdeniz yine *thalassografik* perspektifte üst unsur olarak kabul edilecektir. Buna mukabil Ege Denizi ise, Akdeniz'in varlığına etki eden ve mevcudiyetini şekillendiren *thalassografik* bir alt alt unsur olarak ele alınacaktır. Sonuç olarak bir değerlendirme yapılacak olduğundaysa, Akdeniz'in '*bir pastanın bütünü*' olarak nitelendirilebileceği, lakin bu pastayı meydana getiren her bir dilimin '*kendine has özelliklere sahip olduğu ve bu doğrultuda özerk bir tarihi-coğrafi arka plan barındırdığı*' düşüncesi yoğunluk kazanacaktır.

Bu sentezden hareketle ve yukarıda açıklanan metodolojik adımlar ışığında, mevcut Giriş bölümünü takiben tezin birinci bölümünde thalassografi sözcüğünün tanımsal analizine ve yine ilgili sözcüğü kapsayan Eski Yunanca ve Ortaçağ Yunancası tabanlı literatür birikiminin değerlendirilmesine odaklanılmaktadır. Bu odak dâhilinde antikçağdan ortaçağa uzanan kronolojik süreçte -*thalass/thalatt* kökünden türetilen isimler, sıfatlar, fiiller ve zarflar mevcut anlamsal içerikleriyle birlikte incelenmektedir. Böylelikle ilgili terimin kurgusal arka planı-

nın, benzeş terimlerle karşılaştırılması suretiyle daha ayrıntılı bir biçimde sorgulanabilmesi ve de algılanabilmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte thalassografi sözcüğü kullanılmak kaydıyla başlıklandırılan veya bu sözcüğün başlığına doğrudan etkide bulunduğu tespit edilen modern çalışmalar yine bu bölüm çatısı altında irdelenmektedir. Bu irdeleme kapsamında ise modern araştırmacıların thalassografi mikro disiplinine özgü gözlem ve tespitlerinin bir arada yorumlanması amaçlanmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ‘Eskiçağ Akdenizi’ ile ilgili tanımlamaların ve adlandırmalarının *thalassografik* analizi gerçekleştirilecek ve bu analiz -özellikle- konuyla ilgili kavramsal tespit ve de değerlendirmeler üzerine yoğunlaşacaktır. Akabinde; Akdeniz’in iç denizleri olarak nitelendirilen yerel karasuları benzer bir bakış açısıyla inceleme altına alınacaktır. Yerel özellik gösteren karasularına ilişkin bu incelemeler özellikle Marmara, Ege, Adriyatik ve Tiren Denizleri ile Kızıldeniz gibi ‘Akdeniz denizcilik kültürüne yön veren ve yine Akdeniz denizcilik tarihinde başat role sahip yaygın su kütleleri’ üzerinde şekillenecektir. Buna mukabil; Girit, Sicilya, Ionia, Pamphylia, Balear, Karpathos, Ikaros ya da Tyros denizleri gibi daha küçük ölçeğe ve daha yüzeysel arşiv bütünlüğüne sahip denizler ayrı bir başlık dâhilinde değerlendirilmeyecek ve ilgili üst başlıklar altında belirli yönleriyle tanımlanacak ve tartışılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde, Eskiçağ denizciliği özelinde önemli paya sahip *periplous* (= seyrüsefer kaydı/tutanağı) metinlerinin *thalassografik* tanımları üzerinde yoğunlaşılacaktır. Burada öncelikli olarak Eskiçağ Akdeniz’inin en önemli söylenceleri arasında yer alan *Odysseus* miti inceleme altına alınacak ve bu destan anlatısı dahilinde tespit edilen *thalassografik* unsurlar -bütüncül- ölçekte değerlendirilecektir. Böylelikle, söz konusu mitografik metinde yer alan ve Eskiçağ denizciliği ve aynı zamanda da Eskiçağ Akdenizi ile doğrudan ilintili anekdotlar, *periplous* metinlerindeki benzer anekdotlar ile karşılaştırılacaktır. Buna mukabil, mitografinin *thalassografiye* ne oranda etki ettiği ya da ona hangi ölçüde kaynak sunduğu hususlarına değinilecektir. Böylelikle Odysseus destanının aslında ilkel bir *periplous* örneği olarak ele alınıp alınamayacağı savı tartışmaya sunulacaktır. Bu tartışma Moses Finley’in *The World of Odysseus* (1979, 162) başlıklı çalışmasında *Odyseia*’yı tanımlarken kullandığı ‘logbook (= seyir defteri)’ sözcüğü referans alınarak gerçekleştirilecektir. Bölümün devamında Kartacalı Hannon, Karyandalı Skylaks, Giritli Nearkhos ve Nikomedeialı Arrianus gibi *periplous* metinleri yazarları, eserleri ışığında ve aynı zamanda Eskiçağ *thalassografisi* özelindeki önemleri ve etkileri paralelinde kronolojik olarak ele alınacaktır. Akabinde ise, Byzantionlu Dionysios tarafından kaleme alınmış *anaplous Bosporou* (ἀνάπλους Βοσπόρου), Thasoslu Androsthēnēs’a ait olduğu bilinen *paraplous Indikes* (παράπλους Ἰνδικῆς) ve Rho-

doslu Timosthenēs aracılığıyla örneklendirilebilen *peri limenon* (περὶ λιμένων) başlıklı thalassografik metin türlerinin kurgusal analizleri gerçekleştirilecektir. Bu analiz kapsamında ise *periplous*, *anaplous*, *paraplous* ve *peri limenōn* şeklinde kategorize edilebilecek olan metin gruplarının birbirleriyle bağlantıları ve ayırım noktaları tespit edilmeye çalışılacaktır. Tüm bu tespitler ilgili bölümün sonunda kronolojik olarak hazırlanmış bir tablo üzerinde genel çerçevesiyle özetlenecektir.

Tezin dördüncü bölümü; *Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi* ile ilişkili bulunan epigrafik metin gruplarını içermektedir. Burada; Eskiçağ ve aynı zamanda da Ortaçağ gemicilik işleri (res maritimae) ve denizcilik ritüelleri bağlamında başrole sahip olan *nauarkhos* yazıtları analiz edilecektir. Bu bağlamda, Antikçağ ve Ortaçağ literatürü genelinde son derece sık bir şekilde kullanılmış olan *nauarkhos* (Hel.: ναύαρχος) teriminin seçilmiş yazıtlar üzerinden gerçekleştirilen thalassografik bir değerlendirmesi sunulacak ve elde edilen veriler antik metinlerden elde edilen bilgilendirmeler ile karşılaştırılacaktır. Bu değerlendirme sonucunda ise; söz konusu kavramın kamusal bir statüye mi yoksa şahsi bir unvana mı işaret ettiği, ayrıca askeri ya da sivil bir pozisyonu mu kapsadığı gibi hususlar ayrıntılandırılmaya çalışılacaktır. Böylelikle, Roxani Margariti'nin (2013, 202) '*thalassographic lens* (= thalassografik mercekle)' şeklinde tanımladığı spesifik çalışma metodolojisinin seçilmiş *nauarkhos* yazıtları üzerinden ve teorik bir perspektiften deneyimlenmesi planlanmaktadır.

Tezin beşinci ve son bölümü thalassografik içeriğe sahip diğer metin gruplarının tanımını ve yorumlanmasını kapsamaktadır. Bu bölümde mevcut içerikleri çerçevesinde thalassografik bir yazım türü olarak tanımlanabilecek ancak örnek yetersizliği sebebiyle herhangi bir tema ya da başlık altında sınıflandırılmayan metinlerin veya metin gruplarının tanımları gerçekleştirilecektir. Bölüm dâhilinde ilk olarak ele alınan metin MS II. yüzyılda yaşamış Aelius Aristides tarafından *Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* (= Ege Denizi Üzerine/Hakkında) başlığıyla karşımıza çıkan söylevdir. İlgili söylev metni Antikçağda ve Ortaçağda spesifik bir karasuyu kütlesini odağa alarak kaleme alınmış yegane söylev örneği niteliğindedir. Bölümün devamında, söylev türüne ek olarak denizcilik işlerini (res maritimae) kapsayan spesifik yasal düzenlemeler iki münferit metin örneği çerçevesinde (*Nomos Rhodiōn Nautikos* ve *Lex Rhodia de Iactu*) ayrı bir thalassografik yazım türü olarak yorumlanmaktadır.

Özet itibarıyla; yukarıda sunulmuş olan çalışma taslağı dâhilinde tamamlanması öngörülen tezin *thalassografi*, *mitografi* ve *epigrafi* biçiminde sıralanabilecek üçayağı bulunmaktadır. Bu üçayak olarak belirtilen bilim disiplinlerinin her biri, çalışmanın metodolojik kurgusuna belirli ölçekte etkide bulunmakta, bu suretle söz konusu bilim disiplinlerinin mevcut denizcilik araştırmaları ile yakın etkileşim içinde olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu etkile-

şim perspektifinde; Peter N. Miller'in editörlüğünde 2013 yılında yayımlanan *The Sea: Thalassography and Historiography* başlıklı çalışmada da ortaya konulduğu üzere, *tarihin çeşitli evrelerine etkide bulunan ve farklı karasuları üzerinde vuku bulan spesifik gelişmeleri konu alan thalassografi bilim disiplininin tarih yazıcılığı üzerinde de doğrudan etkiye sahip olduğu* düşüncesi bu tezin de temel teorilerinden biridir. Ayrıca; 2018 yılında Hans Kopp ile Christian Wendt editörlüğünde yayımlanan ve *Thalassokratographie: Rezeption und Transformation Antiker Seeherrschaft* başlığını taşıyan diğer bir güncel çalışma vasıtasıyla da tartışıldığı üzere, *thalassografi ile thalassokrazi gibi kavramların Eskiçağ denizciliği özelindeki algılanışının, kapsamının ve algısal dönüşümünün* irdelenmesi de tezin diğer bir ereği niteliğindedir.

Sonuç olarak bu çalışma, mevcut *thalassografik* araştırmalara 'Akdeniz' perspektifinden, 'Eskiçağ' odaklı ve 'klasik literatür' tabanlı katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, amacı ve kapsamı bu şekilde özetlenebilecek mevcut çalışma vasıtasıyla *thalassografi* disiplininin 'denizcilik araştırmalarına' katkı sunan diğer bilim disiplinleri olarak kabul edilen *oşinografi, hidroloji, anemografi, sismografi, astronomi, sualtı arkeolojisi ve kartografi* ile eşdeğer bir kimliğe kavuşmasına katkıda bulunulması da amaçlanmaktadır.

'Rüzgârın yelkenlere doğru yönü vermesi umuduyla ve yelkenlerin ise gemiyi belirleyen limana sağ salım ulaştırması dileğiyle' girilen bu çalışma dâhilindeki tüm hataların -tamamıyla- tarafıma ait olduğunu beyan ediyor ve 'insanlığın tamamının kültürel ve de evrensel mirası olan denizleri ve okyanusları' korumacı bir ülküyle sahiplenmesini temenni ediyorum.

Antalya 2023

BİRİNCİ BÖLÜM

THALASSOGRAFİ: KAVRAMSAL İÇERİK VE ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

*“Her iki Bosporos (Kimmer ve Thrake bosporosları)
hakkında kim tasvirde bulunmuştur ve ayrıca
birçok tarihçi topluluğundan hangi thalattagrophos
Hellespontos ’u tasvir etmiştir, ben bilmiyorum”¹.*

Thalassografi teriminin etimolojik tabanda ve günümüzde bilinen ölçekte Hellence kökenli sözcüklerden türetildiği kabul edilmektedir. Bu doğrultuda söz konusu terim *θάλασσα* (= thalassa: deniz, derya [Attika Lehçesine göre: *θάλαττα*: thalatta]) sözcüğü ile *γράφειν* (= graphein: yazmak, kayıt altına almak, not tutmak, çizmek, resmetmek, tasvir etmek vb.) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan birleşik bir isim statüsüne sahiptir. Mevcut birleşik isim anlamsal içeriği çerçevesinde ise ‘denizlerle ilgili yazı yazmak, not tutmak, kayıt gerçekleştirmek ya da çizim yapmak’ gibi çeşitli manaları bünyesinde barındırmaktadır. Bu manaları çerçevesinde de Arkaik Dönem’de temelleri atıldığı düşünülen coğrafya yazım geleneği (= geographia) alanındaki araştırmaların kapsamıyla özdeş bir çalışma sahası niteliğindedir². Böylelikle *thalassografi* teriminin tanımlanması amacıyla coğrafya bilim disiplininin Antikçağdan günümüze miras kalan mevcut tanımını referans almak mutlak bir gerekliliğe sahiptir.

Türk Coğrafya Kurumu’nun ‘Coğrafya Nedir?’ başlıklı makalesinde “*Coğrafya, insanlar ve yer (mekân) ile bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimdir. Yani yer ve insanlar arasındaki ilişkiler coğrafyanın konusunu oluşturur*”³ ifadesine yer verilmektedir. Bu tanımsal ifade coğrafyanın anlamsal türdeşi *thalassografi* (yani thalassografya) için uyarlanacak olduğu takdirde *thalassografinin* de insanlar ve denizler/okyanuslar ile bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim olduğu, bununla birlikte denizler/okyanuslar ve insanlar arasındaki etki-leşimin *thalassografinin* konusunu oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer şekilde, yine Türk Coğrafya Kurumu’nun ‘Coğrafya Nedir?’ başlıklı makalesinde yer verilen “*Yerlerin isimlerini, lokasyonlarını ve özelliklerini bilmek, coğrafyanın temelini oluşturan unsurlardır*”

¹ Tzetzes Hist. I. 31. 845-847: “Ὅστις δ’ ὁ γεγραφὼς ἐστὶ περὶ Βοσπόρων δύο, καὶ τίς ὁ τὸν Ἑλλήσποντον γράψας θαλαττογράφος ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν πολλῶν ἱστορικῶν, οὐκ οἶδα”. MS XII. yüzyılda yaşamış olan Ioannes Tzetzes’e ait ilgili bu anekdotta *θαλαττογράφος* (= thalattographos) teriminin kullanılmış olması, Antikçağdan Ortaçağa kadar denizcilik yazımı hususunda spesifik bir entelektüel zümrenin bulunduğu konusunda referans niteliğine sahiptir.

² Bilinen ilk kullanım örneği MÖ VII-VI. yüzyıllara tarihlendirilen *γεωγραφία* terimi de (bk. Anaksimandros *test. fragm.* VI), etimolojik kurgusu itibarıyla *θαλαττογραφία* sözcüğüyle benzer bir anlamsal içeriğe sahiptir. Genel anlamsal çerçevede tanımlama yapılacak olduğu takdirde *γεωγραφία* (= geographia) karasal odaklı gözlem ve tespitlere yönelik kayıtları içerirken, *θαλαττογραφία* ise karasuyu odaklı gözlem ve tespitlere yönelik kayıtları kapsamaktadır.

³ URL: <https://www.tck.org.tr/tr/kaynakca/ders-notlari/cografya-nedir> | Online erişim tarihi: 20.02.2021.

ifadesinden hareketle, *thalassografinin* ana unsurlarının da denizlerin/okyanusların isimlerini, lokasyonlarını ve özelliklerini irdelemek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Eskiçağ Akdenizi'ni oluşturan temel su kütlelerinin adlandırılması, sınırlarının saptanması ve aynı zamanda kendine has tüm folklorik özelliklerinin tespit edilmesi hususları thalassografik araştırmaların temel unsurları arasında yer almaktadır.

Yukarıda sunulan kavramsal içerik değerlendirmesi dâhilinde thalassografik araştırmaların bilimsel alt yapısını oluşturan unsurların ana çerçevede coğrafya araştırmalarının alt yapısını oluşturan unsurlar ile benzeştiği aşikârdır. *Thalassografi* terimin kavramsal içeriğinin daha net bir biçimde algılanabilmesi için, benzer kurguya sahip ve Hellence kaleme alınmış klasik metinlerde kullanım gördüğü tespit edilen benzer sözcükleri ve de sıfatları ayrıntılı bir biçimde analiz etmek mutlak gereklilik arz etmektedir. Etimolojik kontekstte benzerlik gösteren sözcüklerle ilgili Hellence kaynaklar özelinde klasik literatür taraması gerçekleştirildiği takdirde, söz konusu sözcüğün yukarıda tanımlanan etimolojik kurgusuyla benzerlik oluşturan birçok farklı örneğe rastlanabilmektedir. Bu kapsamda *θάλασσα* sözcüğü ile birleştirilmek kaydıyla oluşturulan isimlerin, sıfatların ya da zarfların MÖ VI/V. yüzyıllardan itibaren klasik Hellen ve Ortaçağ Bizans literatüründe kullanılmış olduğu tespit edilebilmektedir. Bu sözcüklerden bilinen ilki *θαλασσόπληκτος* (= thalassoplēktos: deniz tarafından yutulmuş, denize teslim olmuş) sıfatıdır. Aiskhylos tarafından bir ada tasvirinde kullanılan bu sıfatla⁴ türdeş sözcüklerin klasik literatürde benzerlerine sıklıkla rastlanılmaktadır.

θάλασσα sözcüğü ile birleştirilmek kaydıyla oluşturulan bu sıfatı takiben, benzer kurguyla meydana getirilen farklı birleşik isimlerin birbiri ardına Eskiçağ ve Ortaçağ literatürü çerçevesinde sıklıkla kullanım görmüş olduğu tespit edilebilmektedir. *θαλασσοκράτωρ* (= thalassokratōr: denizlerin hâkimi, efendisi, hamisi) sözcüğü bu tespit dâhilinde verilebilecek örneklerden bir diğeridir. Söz konusu birleşik sözcük ise '*θάλασσα* + *γράφειν* (= thalassa + graphein)' örneğinde olduğu şekilde, yine 'isim + fiil' birleşimi sonucunda meydana getirilmiştir. Bu defa *κρατεῖν* (= kratein: yönetiyorum, hâkim oluyorum, hükmediyorum, muktedirim) yüklemi kullanılarak ilgili kavram oluşturulmuştur. Böylelikle gerek Herodotos, gerekse de Thukydides ilgili sözcüğe eserlerinde yer vermişlerdir⁵. *θαλασσονόμος*⁶ (= thalassonomos:

⁴ Aiskhyl. *Pers.* 307: "*θαλασσόπληκτον νῆσον Αἴαντος* = Aias'ın denize teslim olmuş olan adasını". Yine Aiskhylos tarafından (bk. *Prometh.* 467) *θαλασσόπλαγκτος* (= thalassoplanktos: denizde sürüklenen, denizde bitap hale gelmiş) sıfatı da çeşitli su taşıtlarının nitelenmesi amacıyla ilk defa kullanım görmüştür (ilgili sıfatın kullanımına yönelik ayrıca bk. Eur. *Hek.* 782).

⁵ *θαλασσοκράτωρ* sözcüğünün kullanımına yönelik örnekler için bk. Hdt. V. 83; Thuk. VIII. 63. Ayrıca bk. Ksen. *Ath. Pol.* II. 2. 2; 14; Dion. Hal. *R. Arkh.* I. 11. 4.

⁶ *θαλασσονόμος* sıfatı, *θάλασσα* sözcüğü ile *νέμω* (= nemō) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir isimdir. İlgili sıfatın klasik literatürde kullanımına yönelik örnekler için bk. Empedokles *Fragm.* 76 str. 9; Nonnos XXXVII. 265.

denizi mesken tutmuş, deniz sakini, denizde ikamet eden/barınan) sözcüğü benzer kurgu dâhilinde (isim + fiil birleşimiyle oluşturulmuş sıfat ya da isim) sunulabilecek bir diğer örnektir.

Yukarıda sunulan örnekler doğrultusunda Antikçağ, akabindeyse Ortaçağ süresince *θάλασσα* (veya *θάλαττα*) sözcüğünden türetilmiş isimlerin, fiillerin, sıfatların veya zarfların Hellence kaynaklar özelinde bütünleyici bir biçimde gözlemlenebilmesi adına kronolojik perspektifte oluşturulan kavramsal içerik tablosu, ilgili terimin anlamsal içeriğine yönelik *panoptikon* elde edilebilmesine katkı sunabilir niteliktedir:

ή	İsim/Sıfat/ Zarf	Belgelenen Form	Tür	Anlam	Yüzyıl
ή θάλασσα α sive ή θάλαττα					
ή θάλασσα	πληκτός	θαλασσόπληκτος, ον ⁷	Sıfat	Deniz tarafından yutulmuş, denize teslim olmuş	MÖ VI-V
ή θάλασσα	πλαγκτός	θαλασσόπλαγκτος, ον ⁸	Sıfat	Deniz üzerinde oradan buraya sürüklenen, denizde bitap hale gelmiş	MÖ V
ή	κρατέω	θαλασσοκρατέω ⁹	Fiil	Denizlere hâkimim,	MÖ V

⁷ Söz konusu sıfatın *άλιπληκτος* (= haliplēktos [Dor. *άλιπλακτος* = haliplaktos]) formundaki anlamsal türdeşinin Eskiçağ literatüründe kullanılmasına ilişkin ek örnekler için ayrıca bkş. Pind. *Pyth.* IV. 14; Soph. *Aias* 598.

⁸ *θαλασσόπλαγκτος* (= thalassoplanktos) sıfatının Eskiçağ denizcilik literatürü özelinde kullanımına yönelik örnekler için bk. Aiskhyl. *Prometh.* 467; Eur. *Hek.* 782. Söz konusu sıfatın Ortaçağ denizcilik literatürü özelinde kullanımına yönelik örnek için bk. Nik. Eug. VI. 501. Mevcut sıfatın *άλιπλαγκτος* (= haliplanktos) formundaki eş anlamlı türdeşinin Eskiçağ literatüründe (zaman zaman Pan'ın *epitheton*larından biri olarak) ve Ortaçağ kroniklerinde kullanılmasına ilişkin ek örnekler için ayrıca bkş. Soph. *Aias* 695: “*ὦὶ ὦ Πάν Πάν, ὦ Πάν Πάν ἀλίπλαγκτε* = Hey! Hey! Pan! Pan! Ey Pan! Denizlerde dolanan Pan!”; Apoll. Rhod. II. 11; Oppian. *Hal.* I. 439; 734; IV. 582; Manethōn *Ap.* VI. 485; Nonnos III. 245; Paul. Silent. 184; Suidas s.v. Τρίτωνος [= Tritōnos]; Eustathios *Comm. Il.* vol. I sf. 474 str. 21.

⁹ *θαλασσοκρατέω/θαλαττοκρατέω* (= thalassokrateō/thalattokrateō) yüklemine Eskiçağ ve Ortaçağ boyunca oldukça yaygın bir biçimde kullanım görmüş olduğu tespit edilebilmektedir. *θαλασσοκρατέω* yüklemine Eskiçağ denizcilik literatürü özelinde kullanımına yönelik örnekler için genel olarak bk. Thuk. VII. 48. 2; VIII. 41. 1; Hdt. III. 122; Khamailēōn *Fragm.* 44 str. 21; Diod. XIII. 47. 3; XVI. 66. 7; XVIII. 15. 8; 73. 1; XIX. 58. 1 & 6; 61. 5; XX. 9. 4; 29. 3; 62. 1; 68. 2; 107. 4; XXII. 10. 5 & 7; Strab. V. 1. 7; Plut. *Themis.* XXXI; Lys. VI; *Pomp.* LXIII; Arrian. *Anab.* I. 18. 6; II. 17. 1 & 4; 18. 2 & 5; 19. 6; VII. 9. 7; Appian. *Mith.* 131; 373; Appian. *Rhom. Em.* II. 6. 39 & 10. 65; Ath. *Deip.* IX 407B. İlgili fiilin Eskiçağ denizcilik literatürü dâhilinde ve *θαλαττοκρατέω* formunda (Attika lehçesinde) kullanımına yönelik bk. Ksen. *Hel.* I. 6. 3; Dem. *Fragm.* II. str. 3; *FGrHist.*

θάλασσα				denizlerde egemenlik sahibiyim	
ή	ὁ κράτωρ	ὁ/ή θαλασσοκράτωρ ¹⁰	İsim	Denizlerin hâki- mi/ecesi, denizlere hükmeden	MÖ V
θάλασσα					
ή	ἔργω	θαλασσοουργέω ¹¹	Fiil	Denizde iş tutuyorum, denizcilik yapıyorum	MÖ V
θάλασσα					
ή	ὁ νόμος	θαλασσονόμος, ον	Sıfat	Denizi mesken tut- muş, deniz sakini, denizde ikamet eden	MÖ V
θάλασσα					
ή	κόπτω	θαλαττοκοπέω ¹²	Fiil	Denizi gemiyle yar- mak, denizi küreklerle dövmek	MÖ V - IV
θάλαττα					
ή	τό ἔργον	ή θαλασσοουργία ¹³	İsim	Deniz işi, deniz mes-	MÖ

IIA/70F fragm. 196 str. 148 “Ephoros”; IIB/566F fragm. 164 str. 260, 395 & 399 “Timaios”; IIA/81F fragm. 1 str. 10 “Phylarkhos”; Polyb. I. 7. 6; 16. 7; X. 8. 9; Poseid. *Fragm.* XI. str. 15; LXXXIII. str. 4; CVII. str. 4-5; Diod. IV. 79. 1; V. 13. 4; 20. 4; 40. 1; 78. 4; XI. 19. 6; 51. 1; 70. 5; XII. 3. 3; 4. 2; 31. 3; 40. 1; 47. 1; 62. 7; XIV. 52. 2; XVI. 13. 3; XVIII. 51. 5-6; 63. 6; XX. 10. 1; XXI. 16. 1; XXIII. 2. 1; XXXIII. 10. 1; Dion. Hal. *R. Arkh.* I. 18. 4; Strab. I. III. 16; V. II. 5; VIII. 6. 16; X. 4. 8; XI. 2. 12; XIV. 1. 16; 3. 2; Plut. *Ag.* XXIII; Dion. Byz. XXVII; Ath. *Deip.* VIII. 334B; Hesykh. *Leks.* (Epsilon: 2453). *θαλασσοκρατέω* fiilinin Ortaçağ denizcilik literatüründe kullanımına yönelik ek örnekler için bk. Malalas *Chron.* V. 43; VI. 12; Steph. Byz. *Ethnika* sf. 470 str. 12-13; Prokop. *Pol.* V. 7. 31; VI. 7. 17; 12. 17; 24. 14; 28. 6; VIII. 23. 21; Ioan. Ant. *Fragm.* III. 54; Phot. *Leks.* s.v. κρησφύγετα [= krēsphygeta]; Suidas s.v. Κάστωρ [= Kastōr]; Georg. Kedr. I. 214. 8; 243. 1; 755. 11; II. 427. 20; Zonaras vol. II sf. 404 str. 9-10; Anna Komnene *Aleks.* XIV. 7. 2. 4; Pakhymeres sf. 29 str. 2; sf. 251 str. 10; sf. 453 str. 5-6; Kantakouzenos vol. I sf. 490 str. 13; sf. 526 str. 3; sf. 537 str. 20; vol. II sf. 341 str. 24; sf. 522 str. 20; vol. III sf. 69 str. 2; sf. 188 str. 17; sf. 234 str. 2-3; sf. 235 str. 3; sf. 298 str. 11-12. Söz konusu fiilin Ortaçağ denizcilik literatürü çerçevesinde ve *θαλαττοκρατέω* biçiminde kullanımına ilişkin ek örnekler için ayrıca bk. Theophylaktos *Hist.* IV. 13. 11; Suidas s.v. Κρήσιος [= Krēsios]; Eustathios *Comm.* II. vol. I sf. 30 str. 33; sf. 190 str. 37; sf. 437 str. 7; vol. IV sf. 456 str. 17; Gregoras vol I. sf. 29 str. 4; sf. 209 str. 7; vol. II sf. 597 str. 15; sf. 686 str. 5; sf. 842 str. 20; sf. 844 str. 15; sf. 849 str. 2; sf. 855 str. 4; sf. 866 str. 23; Kritoboulos I. 6. 2.

¹⁰ *θαλασσοκρατέω/θαλαττοκρατέω* fiilinden türetilmiş olan *ὁ/ή θαλασσοκράτωρ* (= thalassokratōr) sözcüğünün Eskiçağ ve Ortaçağ denizcilik yazım geleneği çerçevesinde kullanımına yönelik örnekler için genel olarak bk. Thuk. VIII. 63. 1; Hdt. V. 83; Ksen. *Ath. Pol.* II. 2; 14; Dion. Hal. *R. Arkh.* I. 11. 4; IV. 12. 94; 96; V. 14. 143; VIII. 1. 249; Const. Porphy. *Leg.* sf. 541 str. 2-3; Anna Komnene *Aleks.* IX. 1. 8; 3. 1; XI. 5. 3; XI. 10. 7; XIII. 7. 2. Mevcut sözcüğün *θαλαττοκράτωρ* (= thalattokratōr) formunda da kullanım görmüş olması hususunda ayrıca bk. Ksen. *Hel.* I. 6. 2; Diod. XVIII. 63. Buna mukabil ilgili sözcüğün *ἡλικράτωρ* (= halikratōr) formundaki eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin örnek için ayrıca bk. Prodromos V. 422.

¹¹ *θαλασσοουργέω* (= thalassurgeō) yüklemi, *θάλασσα* sözcüğü ile *ἔργω* (= ergō) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili yüklem klasik literatürde kullanımına yönelik örnekler için bk. Kharon *Fragm.* X. str. 7; Poly. VI. 24. 1. 6. Mevcut fiilin *θαλαττοουργέω* (= thalattourgeō) formunda Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnekler için genel olarak ayrıca bk. *FGrHist.* IIA/70F fragm. 176 str. 3 “Ephoros”; Polyb. VI. 52. 1. 5; Strab. VIII. 6. 16. 36; Kasios *Iatr.* 13. 2; Prokop. *Anek.* XXV. 9; Eustathios *Comm.* II. vol. I sf. 444 str. 8.

¹² *θαλαττοκοπέω* (= thalattokopeō) yüklemi, *θάλαττα* ismi ile *κόπτω* (= koptō) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili yüklem klasik literatürde kullanımına yönelik örnekler için bk. Aris-
toph. *Hippēs* 830; Hesykh. *Leks.* (Theta: 29); Phot. *Leks.* s.v. *θαλαττοκοπεῖς* [= thalattokopeis]; Suidas s.v. *θαλαττοκοπεῖς* [= thalattokopeis].

θάλασσα				leği, balıkçılık vb.	V-IV
ή θάλασσα	τό είδος	θαλασσοειδής, ές ¹⁴	Sıfat	Denizimsi, deniz ren- ginde/biçiminde, de- nizi ya da okyanusu andıran	MÖ V - IV
ή θάλασσα	ή κράμβη	ή θαλασσοκράμβη ¹⁵	İsim	Deniz lahanası	MÖ IV
ή θάλασσα	τό γένος	θαλασσογενής, ές ¹⁶	Sıfat	Denizden do- ğan/türeyen, deniz soylu	MÖ IV
ή θάλασσα	ό/ή παῖς	ό/ή θαλασσόπαις ¹⁷	İsim	Deniz çocuğu, deniz oğlanı/kızı	MÖ IV-III
ή θάλασσα	πορεύω	θαλασσοπορέω ¹⁸	Fiil	Deniz üzerinden nak- liyat yapıyorum, sey- rüsefer gerçekleştiri-	MÖ IV-III

¹³ θαλαττουργέω (= thalattourgeō) fiilinden türetilen θαλαττουργία (= thalattourgia) sözcüğünün Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Dion. Hal. *Dem.* 15; Strab. XVI. 2. 14; Philostrat. *Apolon.* III. 57; Themist. sf. 305D str. 2; Phot. *Bibl.* sf. 332B str. 33.

¹⁴ θάλασσα ile είδος (= eidos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan θαλασσοειδής (= thalassoeidēs) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Hippok. *Ops.* I; Demokritos *Fragm.* I. 14; Heron *Automat.* XXX. 6; Ath. *Deip.* XII. 525D; Hesych. *Leks.* (Pi: 2622); Eustathios *Comm. Od.* vol. I sf. 18. Söz konusu sıfatın θαλασσώδης (= thalassōdēs) formuna örnek olarak bk. Hannon *Periplous* XIV; Tzetzes *Homer. Iliad.* I. 18. 41. Buna mukabil, mevcut sıfatın ἁλieiδής (= halieidēs) formundaki anlamsal türdeşinin Eskiçağ literatüründe kullanımına örnek olarak ayrıca krş. Noumenios fragm. 573; Ath. *Deip.* VII. 305C; 321B.

¹⁵ θάλασσα ile κράμβη (= krambē) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan θαλασσοκράμβη (= thalassokrambē) sözcüğünün Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Dios. *Iatrik.* II. 122; Galen. *Hyg.* 354K.

¹⁶ θάλασσα ile γένος (= genos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan θαλασσογενής (thalassogenēs) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Arkhestratos *Fragm.* LVI. 7; Ath. *Deip.* III. 92E. İlgili sıfatın ποντογενής (= pontogenēs) formundaki eş anlamlı türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe (zaman zaman ἀφρογενής [= aphrogenēs: köpükten doğan] gibi Aphrodite'nin epithetonlarından biri olarak) kullanımına örnek için krş. Oppian. *Kyn.* I. 33; Manasses *Synopsis* str. 400; Nik. Eug. IV. 314: “ἡς ποντογενοῦς Ἀφροδίτης παῖς Ἔρως = Denizden doğan Aphrodite'nin çocuğu Eros”. Buna mukabil mevcut sıfatın diğer bir eş anlamlı türdeşi ἁλιγενής (haligenēs) sözcüğünün Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe (özellikle Aphrodite'nin epithetonlarından biri olarak) kullanımına örnek için ayrıca krş. Plut. *Ethika: Sym.* sf. 685 böl. E str. 6; Suidas s.v. Ἀλιγενής [= Haligenēs]; Pseudo-Zonaras *Leks.* (Alpha: sf. 119).

¹⁷ θάλασσα ile παῖς (= pais) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan θαλασσόπαις (= thalassopais) sözcüğünün klasik literatürde kullanımına örnek olarak bk. Lykophr. *Aleks.* 892.

¹⁸ θαλασσοπορέω (= thalassoporeō) yüklemi, θάλασσα ismi ile πορεύω (= poreuō) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili yüklemnin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnekler için bk. Kallimakh. *Epigr.* 58; Mesarites *Com.* sf. 32 str. 4. İlgili yüklemnin θαλαττοπορέω (= thalattoporeō) formunun Eskiçağ ve Ortaçağ literatürü dâhilinde kullanımına örnek olarak ayrıca bk. Euteknios *Op. Kyn.* sf. 26 str. 10-11; Hesych. *Leks.* (Theta: 30); Anastasios IX. 667-668; Skylitzes sf. 165 str. 28; Pseudo-Zonaras *Leks.* (Theta: sf. 1024). Mevcut fiilin ποντοπορεύω (= pontoporeuō) biçimindeki eş anlamlı türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin örnekler için ayrıca krş. Hom. *Od.* V. 277; 278; VII. 267; Alk. *Fragm.* V. 81; Plut. *Thes.* XXIV. 5; Oppian. *Kyn.* II. 223; 388; Nonnos XXVI. 179; XLVII. 406; 411; Eustathios *Comm. Od.* vol. I. sf. 217 str. 2; 15; 33; sf. 396 str. 18.

				yorum, denize açılıyo- rum	
ή θάλασσα	τό πράσον	τό θαλασσόπρασον ¹⁹	İsim	Deniz yosunu, kıyı sazlığı	MÖ I
ή θάλασσα	τό μέλι	τό θαλασσόμελι ²⁰	İsim	Bal ve tuzlu su karı- şımından hazırlanan bir içki türü	MS I
ή θάλασσα	βιωτός, όν	θαλασσοβίωτος, ον ²¹	Sıfat	Denizde ya da de- niz/okyanus kıyısında yaşayan, deniz canlısı	MS I- II
ή θάλασσα	μικτός, ή, όν	θαλασσόμικτος, ον ²²	Sıfat	Deniz suyu ile karış- mış/karıştırılmış (özel- likle şarap vb. içecek- ler ya da göl gibi su birikintileri)	MS I- II
ή θάλασσα	ό μάχος	θαλασσομάχος, ον ²³	Sıfat	Denizde savaşıyor, de- niz üzerinde mücadele eden	MS II
ή	έργω	ό θαλασσοεργός ²⁴	İsim	Denizde çalışan, deniz	MS II

¹⁹ *θάλασσα* ile *πράσον* (= prason) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόπρασον* (= thalassoprason) sözcüğünün Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Ath. Tak. *Mekh.* 18. 5; Heron Byz. *Pol.* sf. 247 str. 18.

²⁰ *θάλασσα* ile *μέλι* (= meli) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόμελι* (= thalassomeli) sözcüğünün Eskiçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Dios. *Iatrik.* V. 12.

²¹ *θάλασσα* sözcüğü ile *βιωτός* (= biōtos) sıfatının birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοβίωτος* (= thalasso-biōtos) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Appian. *Libyke* 397; 421; Const. Porphy. *Leg.* sf. 553 str. 33; sf. 556 str. 23. İlgili sözcüğün *θαλασσόβιος* (= thalassobios) formunun Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin ayrıca krş. Manasses *Arist.* fragm. 31 str. 7; *Ekphrasis* str. 40; *Ekphr. Anth.* str. 14; *Ekphr. G.* str. 201; *Logos Ep.* str. 16; *Eth. Poietia* str. 152; *Monodia* sf. 3 str. 19; *Synopsis* str. 1053; Holobolos I. sf. 70 str. 29.

²² *θάλασσα* sözcüğü ile *μικτός* (= miktos) sıfatının birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόμικτος* (= thalassomik-tos) sıfatının Eskiçağ literatüründe kullanımına örnek için bk. Kyranides IV. 16. İlgili sıfatın *θαλασσομική* (= thalassomigēs) formunun Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin ayrıca krş. Hesych. *Leks.* (Alpha: 3007).

²³ *θάλασσα* sözcüğü ile *μάχομαι* (= makhomai) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσομάχος* (= thalasso-makhos) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için genel olarak bk. Apoll. Dys. böl. II fasc. I/1 sf. 188 str. 26; Vett. I. 3. 142; Ignatios LVII. 13.

²⁴ *θαλασσοεργός* (= thalassourgos) sözcüğü, *θάλασσα* ismi ile *έργω* (= ergō) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili sözcüğün Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnek-ler için bk. Poly. IV. 6. 16; Ath. *Deip.* VII. 283E; Dio Cass. XLVIII. 46. 5; Pseudo-Galenos vol. 14 sf. 772 str. 7; Kyrrillos *Matth.* fragm. 112 str. 23. İlgili sözcüğün *θαλαττουργός* (= thalattourgos) formunun Eskiçağ ve Ortaçağ literatürü özelinde kullanımına ilişkin genel olarak ayrıca krş. Ksen. *Oikonom.* XVI. 7; Polyb. X. 8. 5; 10. 13; Poseid. *Fragm.* 102B 15; Diod. XXXIII. 5. 6; Dion. Hal. *Syn. On.* 3; Strab. VIII. 6. 12; XII. 3. 19; Galen. *The-rap. Meth.* III. 195K; Lukian. *Herakles* 1; Dio Cass. XLVIII. 48. 2; Aelian. *Peri Zoon* II. 8; VI. 65; VIII. 17; XV. 23; Philostrat. *Apollon.* IV. 32. 3; *Soph.* I. 528; Kasios *Iatr.* XIII; Alkiphron *Ep.* I. 2. 4; 16. 3; Euteknios *Nik.*

θάλασσα				işçisi, emekçisi, balık- çı vs.	
ή θάλασσα	μάχομαι	θαλασσομαχέω ²⁵	Fiil	Denizde savaşıyorum	MS II
ή θάλαττα	πλέω	θαλαττοπλοέω ²⁶	Fiil	Denize açılıyorum, yelken açıyorum, sey- rüsefer ediyorum	MS II
ή θάλασσα	ποιέω	θαλασσοποιός, όν ²⁷	Sıfat	Deniz oluşturan, kara- suyu havzası meydana getiren (coğrafi etki ya da etmen)	MS III
ή θάλαττα	ή μάχη	ή θαλαττομαχία ²⁸	İsim	Deniz savaşı	MS III-IV
ή θάλασσα	βρέχω	θαλασσοβραχής, ές ²⁹	Sıfat	Deniz suyuna batırıl- mış, deniz suyunda yıkanmış/ıpsıslak hale gelmiş	MS IV
ή	βάπτω	θαλασσοβαφής, ές ³⁰	Sıfat	Deniz renginde, deni-	MS IV

Ther. sf. 58 str. 20; *Lib. Bios* LXI. 9. 4; *Hesych. Leks.* (Alpha: 3001); *Prokop. Anek.* XXV. 25; *Suidas s.v.* Νικόστρατος [= Nikostratos]; *Zonaras* II. 195. 10; *Metokhites* 42. 84;

²⁵ *θαλασσομαχέω* (= thalassomakhēō) yüklemi, *θάλασσα* ismi ile *μάχομαι* (= makhomai) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili yüklem Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnekler için bk. *Vett.* IX. 12. 48; *Ephraim* XLI. 183; 186; *XLVIII.* 29; *L.* 18; *Ioannes Moskhos* 203 (sf. 3093 str. 26); *Anonym. Takt. Byz.* LXXX. I.

²⁶ *θαλαττοπλοέω* (= thalattoploeō) yüklemi, *θάλαττα* ismi ile *πλέω* (= pleō) fiilinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili yüklem Eskiçağ literatürü özelinde ve belirtilen formda kullanımı belgelenmemektedir (belirtilen formun Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnekler için bk. *Theod. Kyz.* IX. 5; X. 9). Buna mukabil, ilgili yüklem *θαλαττοπλέω* (= thalattopleō) formunda Eskiçağ literatürü özelinde kullanımına örnek olarak ayrıca bk. *Diogenianos* II. 77.

²⁷ *θάλασσα* sözcüğü ile *ποιέω* (= poieō) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοποιός* (= thalassopoios) sıfatının Eskiçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. *Porphyrios Agalm.* VIII. 4; *Eusebios Euangel.* III. 11. 22. İlgili sıfatın Ortaçağ literatürü özelinde kullanımı belgelenmemektedir.

²⁸ *θαλαττομαχία* (= thalattomakhia) sözcüğü *θάλαττα* ile *μάχη* (= makhē) sözcüklerinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. İlgili sözcüğün Eskiçağ literatüründe kullanımına yönelik örnek için bk. *Petrus* IX. 5.

²⁹ *θάλασσα* sözcüğü ile *βρέχω* (= brekhō) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοβραχής* (= thalassobrachēs) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. *Oribasios* VIII. 12. 3; *Aëtios* 144. 15. İlgili sıfatın *θαλασσόβροχος* (= thalassobrokhos) formunun Ortaçağ literatüründe kullanılmasına örnek olarak ayrıca bk. *Lib. & Rhod.* str. 2904; 3408. Söz konusu sıfatın *ποντόβροχος* (= pontobrokhos) biçimindeki eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ literatüründeki kullanımına ilişkin örnek için ayrıca krş. *Hesych. Leks.* (Pi: 2994); *Phot. Leks.* s.v. Ποντόβροχος [= pontobrokhos].

³⁰ *θάλασσα* sözcüğü ile *βάπτω* (= baptō) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοβαφής* (= thalassobafēs) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. *Epiphanius* I. 11; *Andreas* XXIII. 67. 21/20D; *Suidas s.v.* Περιαιλουργός [= Perialourgos]. İlgili sıfatın anlamdaşı olan *ποντοβαφής* (= pontobafēs) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak ayrıca bk. *Ioan. Gaz.* II. 88.

θάλασσα				zin dibine batmış	
ή θάλασσα	πορεύω	θαλασσοπόρος, ον ³¹	Sıfat	Denizleri aşan, denizi geçen, deniz üstünde oradan buraya dolanan	MS IV
ή θάλασσα	πορφύρω	θαλασσοπόρφυρος, ον ³²	Sıfat	Deniz mavisi, deniz rengi, denizimsi mor	MS IV
ή θάλασσα	ἔργω	θαλασσοургικός, ή, ον ³³	Sıfat	Deniz işleriyle ilgili, denizcilikle bağlantılı	MS IV-V
ή θάλασσα	ή θεά	ή θαλασσοθέα ³⁴	İsim	Deniz tanrıçası, ilahesi	MS IV-V
ή θάλασσα	βάπτω	θαλασσοβαφέω ³⁵	Fiil	Deniz rengine boyuyorum, mor/erguvan ya da koyu mavi renge boyuyorum	MS IV-V
ή θάλαττα	ό πόρος	ή θαλαττοπορία ³⁶	İsim	Deniz yolculuğu, sey-rüsefer	MS IV-V

³¹ *θαλασσοπορέω* (= thalassoporeuō) yükleminden türetilmiş olan *θαλασσοπόρος* (= thalassoporos) sıfatının Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe (genellikle su taşıtı tasvirlerinde) kullanımına yönelik örnekler için bk. Apollinarios II. 106. 50; Nonnos XX. 376; XXI. 187; XL. 531; XLIII. 425; Mousaios 2; Ioan. Gaz. II. 84; Paul. Silent. 907. Söz konusu sıfatın *θαλαττοπόρος* (= thalattoporos) formunun Ortaçağ literatüründen kullanımına yönelik örnek için bk. Manasses *Synopsis* str. 3706. İlgili sıfatın *ποντοπόρος* (= pontoporos) formundaki anlamsal türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanılmasına ilişkin örnekler için krş. Hom. *Il.* I. 439; II. 771; III. 46; 240; 283; 444; VII. 72; XI. 277; XIII. 381; 628; XV. 704; XVI. 205; *Od.* XII. 69; XIII. 95; 161; XIV. 295; 339; XV. 284; H. Hom. *Ap.* 439; Hes. *Erga* 628; Eur. *Troiad.* 812; Soph. *Aias* 250; *Phil.* 720; Moskh. *Europe* 49; Strab. IX. 1. 22; XIII. 1. 63; Nonnos I. 283; VI. 263; X. 128; XVI. 90; XLI. 246; XLIII. 255; XLV. 167; XLVII. 362; Koll. *Hel.* 324; Hesykh. *Leks.* (Pi: 3000); Suidas s.v. Ὅμηρος [= Homeros]; Manasses *Synopsis* str. 2863. Bunlara mukabil, mevcut sıfatın *άλιπόρος* (= haliporos) formundaki diğer bir anlamsal türdeşinin Eskiçağ literatüründe kullanılmasına ilişkin ayrıca krş. Lukian. *Podagros* 24; Mesomedes *Fragm.* V str. 2.

³² *θάλασσα* sözcüğü ile *πορφύρω* (= porphyro) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοπόρφυρος* (= thalassoporphoros) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Timaios Soph. s.v. Ἀλουργά [= Halourga]; Phot. *Leks.* s.v. Ἀλουργά [= Halourga]. İlgili sıfatın *άλιπόρφυρος* (= haliporphoros) formundaki anlamsal türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnekler için ayrıca krş. Hom. *Od.* VI. 53; 306; XIII. 108; Alkman *Fragm.* 26 str. 4; Apollon. *Leks.* Hom. sf. 23 str. 30; sf. 83 str. 11; Polluks VII. 58; X. 42; Ath. *Deip.* IX. 374D; Oppian. *Kyn.* I. 357; Nonnos XX. 32; XLV. 113; XLVI. 109; Hesykh. *Leks.* (Alpha: 3033); Phot. *Leks.* s.v. Ὀρνις [= ornis]; Etym. M. s.v. Ῥῆγος [= Rhēgos].

³³ *θάλασσα* sözcüğü ile *ἔργω* (= ergō) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοургικός* (= thalassourgikos) sıfatının Eskiçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Kyrillos *Matth.* fragm. 171 str. 4.

³⁴ *θάλασσα* ile *θεά* (= thea) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοθέα* (= thalassothea) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnek olarak bk. Kyrillos *Enk. Mar.* vol. LXXVII sf. 1032 str. 10-11.

³⁵ *θάλασσα* sözcüğü ile *βάπτω* (= baptō) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοβαφέω* (= thalassobapheō) yüklemine klasik literatürde kullanımına örnek olarak bk. Philon Byz. sf. 26 str. 20.

³⁶ *θαλαττοπορέω* yükleminden türetilmiş olan *θαλαττοπορία* (= thalattoporia) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnek için bk. Ioan. Khrysos. *Steph.* vol. LXIII. sf. 932 str. 26. İlgili sözcüğün Ortaçağ literatüründe *θαλασσοπορία* (= thalassoporia) formunda kullanılmasına örnek olarak bk. Pseudo-Nonnos IV. 6. str. 11. Mevcut sözcüğün *ποντοπορία* (= pontoporeia) formundaki anlamsal türdeşinin klasik literatürde kullanımına örnek için ayrıca krş. Hes. *Theog.* 256.

ή θάλαττα	ὁ πόνος	θαλαττοπόνος, ον ³⁷	Sıfat	Denizde ter döken, deniz emekçisi olan	MS IV-V
ή θάλασσα	ὁ γόνος	θαλασσόγονος, ον ³⁸	Sıfat	Denizin çocuğu, de- nizden doğan, ortaya çıkan	MS V
ή θάλασσα	ὁ μέδων	ὁ θαλασσομέδων ³⁹	İsim	Denizlerin efendisi, hükmedicisi, hâkimi	MS V
ή θάλασσα	ὁ τόκος	θαλασσότοκος, ον ⁴⁰	Sıfat	Denizin dünyaya ge- tirdiği, doğurduğu, çocuğu	MS V
ή θάλασσα	ὁ μόθος	θαλασσόμοθος, ον ⁴¹	Sıfat	Denize karşı mücadele veren, denizle savaşan	MS V
ή θάλασσα	ὁ πλόος	θαλασσόπλοος, ον ⁴²	Sıfat	Denizden yol alan, denizleri aşan, deniz- ler üzerinde seyrüsefer	MS V- VI

³⁷ *θάλαττα* ile *πόνος* (= ponos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττοπόνος* (= thalattoponos) sıfatının klasik literatürde kullanımına örnek olarak bk. Eutecnios *Op. Kyn.* sf. 41 str. 10.

³⁸ *θάλασσα* ile *γόνος* (= gonos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόγονος* (= thalassogonos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Nonnos XIII. 458.

³⁹ *θάλασσα* ile *μέδων* (= medōn) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσομέδων* (= thalassomedōn) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Nonnos XXI. 95. İlgili sözcüğün *σαλασσομέδοισα* (= salassomedoisa: denizlerin ecesi, hanımı) biçimindeki *femininum* türdeşinin Eskiçağ literatüründe kullanımına ilişkin krş. Alkman *Fragm.* 50B; Hephaistion sf. 46 str. 9. Mevcut sözcüğün *ποντομέδων* (= pontomedōn) formundaki ve eş anlama sahip türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe (özellikle Poseidon'un *epitheton*larından biri olarak) kullanımına örnek için bk. Pind. *Ol.* VI. 103; Aiskhyl. *Theb.* 131; Eur. *Hipp.* 744; Aristoph. *Sphēkes* 1531; Steph. Byz. *Ethnika* sf. 635 str. 18: “*Τρίνακος ἥρωος, υἱὸς ποντομέδοιο Ποσειδάωνος ἄνακτος*: Denizlere hükmeden efendi Poseidon'un oğlu kahraman Trikanos”. Bunlara mukabil, ilgili sözcüğün *ἁλιμέδων* (= halimedōn) formundaki diğer bir eş anlamlı türdeşinin (aynı şekilde Poseidon'un *epitheton*larından biri olarak) Eskiçağ literatüründe kullanımına ilişkin ayrıca krş. Aristoph. *Thesm.* 323-325: “*σύ τε, πόντιε σεμνὲ Πόσειδον ἁλιμέδον* = ve sen, ey tuzlu suların aziz hükmedicisi denizci Poseidon!”.

⁴⁰ *θάλασσα* ile *τόκος* (= tokos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσότοκος* (= thalassotokos) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Nonnos XXVI. 278; XXXIX. 341.

⁴¹ Klasik kaynaklarda zaman zaman Dionysos'un *epitheton*larından biri olarak kullanım görmüş olan (bk. Nonnos XXXVI. 421; XXXIX. 407; XL. 359), *θάλασσα* ile *μόθος* (= mothos) kelimelerinin birleşiminden oluşan *θαλασσόμοθος* (= thalassomothos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin ek örnekler için bk. Nonnos XXXIX. 370.

⁴² *θαλασσοπλοέω* (= thalassoploeō) yükleminden türetilmiş olan *θαλασσόπλοος* (= thalassoploos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına yönelik örnekler için bk. Hesykh. *Leks.* (Pi: 2997; 2998); Manasses *Arist. fragm.* 22 str. 4; fragm. 56. str. 9; *Synopsis* str. 421; 2778; 2864; 3591; *Eth. Poiema* str. 61. Mevcut sıfatın *ἁλίπλοος* (= haliploos) formundaki benzer anlamlı türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin örnek için krş. Hom. *Il.* XII. 26; Kallimakh. *Del.* 15; 52; Apoll. Rhod. III. 1329; Oppian. *Hal.* I. 272; Ath. *Deip.* VII. 283A; Hesykh. *Leks.* (Alpha: 3031-3032); Phot. *Leks.* s.v. Ἀλίπλοα [= haliploa]; Etym. Gen. s.v. Ἀλίπλοα [= haliploa]; Suidas s.v. Ἀλίπλοα [= haliploa]; Prodromos I. 461; Manasses *Synopsis* str. 1172; 2870; Etym. M. s.v. Ἀλίπλοα [= haliploa]; Pseudo-Zonaras *Leks.* (Alpha: sf. 131). İlgili sıfatın *ποντοπλόος* (= pontoploos) formundaki eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ literatüründe kullanımına ilişkin krş. Manasses *Synopsis* str. 4002. Bunlara mukabil, söz konusu sıfatın *πελαγόπλοος* (= pelagoploos) formundaki eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ kroniklerinde kullanımına ilişkin ayrıca krş. Manasses *Synopsis* str. 3995.

				eden	
ή	κτείνω	θαλασσοκτονέω ⁴³	Fiil	Denizde öldürüyorum,	MS
θάλασσα				katlediyorum	VII- VIII
ή	βαδίζω	θαλαττοβαδίζω ⁴⁴	Fiil	Denizin üzerinde yü-	MS
θάλαττα				rüyorum	VIII- IX
ή	ἔχω?	θαλασσοῦχος, ή, ον ⁴⁵	Sıfat	Denize hâkim olan,	MS IX
θάλασσα				denizlere hükmeden	
ή	ή χροιά	θαλαττόχρους, οον ⁴⁶	Sıfat	Denizimsi, deniz ren-	MS XI
θάλαττα				ginde, denize benze-	
				yen	
ή	ό	θαλασσόφθαλμος, ή,	Sıfat	Deniz gözlü, deniz	MS
θάλασσα	όφθαλμός	ον ⁴⁷		mavisi/yeşili gözlü	XII
ή	ό βᾶτης	θαλασσοβάτης, ές ⁴⁸	Sıfat	Denizi aşan/geçen,	MS
θάλασσα				denizlerde gezen	XII
ή	ό/ή γείτων	θαλασσογείτων, ον ⁴⁹	Sıfat	Denize komşu, denize	MS
θάλασσα				bitişik-yakın	XII
ή	πνικτός, ή,	θαλασσόπνικτος, ή, όν ⁵⁰	Sıfat	Deniz tarafından yu-	MS

⁴³ *θάλασσα* sözcüğü ile *κτείνω* (= kteinō) yüklemine birleştirilmesi suretiyle oluşturulan *θαλασσοκτονέω* (= thalassoktoneō) fiilinin Eskiçağ literatürü özelinde herhangi bir örneğiyle karşılaşmamaktadır. Buna mukabil ilgili fiilin Ortaçağ literatürü özelinde belgelenen kullanımına örnek olarak bk. Ioannes Dam. *Theotok.* sf. 653 str. 1.

⁴⁴ *θάλαττα* sözcüğü ile *βαδίζω* (= badizō) yüklemine birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττοβαδίζω* (= thalassobadizō) fiilinin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Theod. Stud. sf. 47 str. 26.

⁴⁵ *θάλασσα* sözcüğü ile *ἔχω?* (= ekhō) yüklemine birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοῦχος* (= thalassoukhos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Phot. *Bibl.* sf. 143B str. 41.

⁴⁶ *θάλαττα* ile *χροιά* (= khroia) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττόχρους* (= thalattokhrous) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Psellos XXXIV str. 91. İlgili sıfatın Eskiçağ literatüründe *θαλασσόχρους* (= thalassokhrous) formunda kullanımına örnek olarak ayrıca bk. Kyranides VI. 7.

⁴⁷ *θάλασσα* ile *όφθαλμός* (= ophthalmos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόφθαλμος* (= thalassophthalmos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Kamateros str. 1399.

⁴⁸ *θάλασσα* ile *βάτης* (= batēs) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοβάτης* (= thalassobatēs) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Manasses *Arist.* fragm. 21 str. 5. İlgili sıfatın *ποντοβάτης* (= pontobatēs) formundaki eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için krş. Manasses *Arist.* fragm. 21 str. 12. Buna mukabil söz konusu sıfatın *πελαγοβάτης* (= pelagobatēs) formundaki diğer bir eş anlamlı türdeşinin klasik literatürde kullanımına örnek için ayrıca krş. Ioan. Khrysos. *Th.* vol. LXI. sf. 694 str. 76.

⁴⁹ *θάλασσα* ile *γείτων* (= geitōn) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσογείτων* (= thalassogeitōn) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Manasses *Synopsis* str. 4730. İlgili sıfatın *ποντογείτων* (= pontogeitōn) formundaki eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için krş. Georg. Pis. str. 30. Buna mukabil, ilgili sıfatın *άλιγείτων* (= haligeitōn) formundaki diğer bir eş anlamlı türdeşinin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek için ayrıca krş. Nonnos XXVIII. 247; XLII. 17; 28; Paul. Silent. 1028.

θάλασσα	όν			tulmuş,	boğulmuş,	XII
				kaplanmış		
ή	ό	ό θαλασσοδομέτρης ⁵¹	İsim	Seyrüsefer	tutanağı,	MS
θάλασσα	όδόμετρος/ όδομέτρης sive τό όδόμετρον			seyrüsefer	mesafesi	XII
				ölçüm aparatı		
ή	γράφω	ό θαλαττογράφος ⁵²	İsim	Deniz hakkında not		MS
θάλαττα				tutan, deniz üzerine		XII
				yazı yazan, çizim ya-		
				pan		
ή	μοχθέω	θαλαττομοχθέω ⁵³	Fiil	Denizde çırpınıp du-		MS
θάλαττα				ruyorum, kendimi		XII-
				tüketiyorum, bitap		XIII
				duruma düşüyorum		
ή	ό πειρατής	ό θαλαττοπειρατής ⁵⁴	İsim	Deniz yağmacısı, kor-		MS
θάλαττα				san		XII-
						XIII
ή	φυλάσσω	θαλασσοφυλακέω ⁵⁵	Fiil	Denizi gözlüyorum,		MS
θάλασσα				deniz tarafını koruyo-		XII-
				rum		XIII

⁵⁰ *θάλασσα* sözcüğü ile *πνικτός* (= *pniktos*) sıfatının birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόπνικτος* (= *thalassopniktos*) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Nik. Eug. VI. 474.

⁵¹ *θάλασσα* ile *όδομέτρης* (= *hodometrēs*) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοδομέτρης* (= *thalassodometrēs*) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Tzetzes *Hist.* XII. 457. 971.

⁵² *θάλαττα* sözcüğü ile *γράφω* (= *graphō*) yüklemine birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττογράφος* (= *thalattographos*) teriminin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Tzetzes *Hist.* I. 31. 845-847: “Ὅστις δ’ ὁ γεγραφὼς ἐστὶ περὶ Βοσπόρων δύο, καὶ τίς ὁ τὸν Ἑλλήσποντον γράψας θαλαττογράφος ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν πολλῶν ἱστορικῶν, οὐκ οἶδα. = Her iki Bosporos (Kimmer ve Thrake *bosporos*ları) hakkında kim (herhangi bir) tasvirde bulunmuştur ve ayrıca birçok tarihçi topluluğundan hangi *thalattographos* Hellespontos’u tasvir etmiş ki, ben bilmiyorum”.

⁵³ *θάλαττα* sözcüğü ile *μοχθέω* (= *mokhtheō*) yüklemine birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττομοχθέω* (= *thalatmokhtheō*) fiilinin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Khoniates *Epist.* vol. II *epist.* 6 sf. 9 str. 4.

⁵⁴ *θάλαττα* ile *πειρατής* (= *peiratēs*) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττοπειρατής* (= *thalattopeiratēs*) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Goudeles XLIV. 1; XLV. 25; LXXXVII. 31.

⁵⁵ *θάλασσα* sözcüğü ile *φυλάσσω* (= *phylassō*) yüklemine birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοφυλακέω* (= *thalassophylakeō*) fiilinin Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Khoniates *Khron.* sf. 96 str. 22.

ή θάλασσα	τρέχω	θαλασσοδρόμος, ή, όν ⁵⁶	Sıfat	Deniz üstünde sürük- lenen, gezen, dolanan	MS XII- XIII
ή θάλασσα	ή λίμνη	ή θαλασσολίμνη ⁵⁷	İsim	Körfez, koy, haliç	MS XII- XIII
ή θάλασσα	πόντιος, α, ον	θαλασσοποντίος ⁵⁸	? ?		MS XII- XIII
ή θάλασσα	όθεν	θαλασσόθεν ⁵⁹	Zarf	Denizden, deniz tara- fından/istikametinden	MS XIII
ή θάλασσα	τό πέλαγος	τό θαλασσοπέλαγος ⁶⁰	İsim	Deniz?	MS XIII- XIV
ή θάλαττα	ό/ή τροφός	θαλαττότροφος, η, όν ⁶¹	Sıfat	Denizden beslenen, denizde yetişen- büyüyen	MS XIII- XIV

MS XII. yüzyıl, yukarıdaki tabloda da açıkça görülebileceği üzere çalışmanın başlığında yer alan *thalassografi* teriminin en erken örneğinin belgelendiği yüzyıldır. MS XII. yüzyılda yaşadığı bilinen Konstantinopolisli şair ve aynı zamanda gramer bilgini Ioannes Tzetzes tarafın-

⁵⁶ *θάλασσα* sözcüğü ile *τρέχω* (= trekhō) yüklemine birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοδρόμος* (= thalassodromos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Mesarites *Apost.* XXV. 14. 1.

⁵⁷ *θάλασσα* ile *λίμνη* (= limnē) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσολίμνη* (= thalassolimnē) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Apokaukos *epist.* III str. 2.

⁵⁸ *θάλασσα* sözcüğü ile *πόντιος* (= pontios) sıfatının birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσοποντίος* (= thalassopontios) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Hydrountinos sf. 151 str. 8.

⁵⁹ *θάλασσα* sözcüğü ile *όθεν* (= hoten) zarfının birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλασσόθεν* (= thalassothen) zarfının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Staurakios XIV. 14. İlgili zarfın *ποντόθεν* (= pontothēn) formundaki eş anlamlı türdeşinin Eskiçağ ve Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak krş. Hom. *Il.* XIV. 395; Oppian. *Hal.* I. 423; Ael. Her. *Kath.* vol. III/1 sf. 500 str. 10; Hesych. *Leks.* (Pi: 2995). Buna mukabil mevcut zarfın *πελαγόθεν* (= pelagothen) formundaki diğer bir eş anlamlı türdeşinin de Ortaçağ literatürü özelinde belgelenebiliyor oluşuna örnek için ayrıca krş. Methodios XXIII str. 5-6.

⁶⁰ *θάλασσα* ile *πέλαγος* (= pelagos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan ve günümüzde net anlamı tespit edilemeyen *θαλασσοπέλαγος* (= thalassopelagos) sözcüğünün Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Lib. & Rhod. str. 183.

⁶¹ *θάλαττα* ile *τροφός* (= trophos) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *θαλαττότροφος* (= thalattotrophos) sıfatının Ortaçağ literatüründe kullanımına örnek olarak bk. Holobolos I. sf. 46 str. 16. İlgili sıfatın *άλιοτρεφής* (= haliotrephēs) formundaki yakın anlamlı türdeşinin Eskiçağ literatüründe kullanımına ilişkin krş. Hom. *Od.* IV. 442: “*φωκάων άλιοτρεφέων* = denizde beslenen fokların”. Buna mukabil, Eskiçağ ve Ortaçağ literatürü özelinde mevcut sıfatın *άλιοτρεφής* (= haliotrephēs: bk. Quint. Smyrn. III. 272; Nonnos XX. 390; XXIV. 114; XL. 267; XLIII. 268; Eustathios *Comm. Od.* vol. I sf. 175 str. 29) ve *άλιτροφος* (= halitrophos: bk. Oppian. *Hal.* I. 76; Nonnos V. 182; XXI. 200; XXV. 80; XLI. 33) formları da belgelenebilmektedir.

dan kaleme alınmış olan historiografik bir çalışmada karşımıza çıkan bu terim, modern bilimsel çalışma başlıklarında kullanım görmüştür.

1.1. Thalassografi & Thalassoloji: Modern Araştırma Tarihçesi ve Literatür Özeti

“Çünkü thalassograf aynı zamanda
'denizci olduğu' ifade edilen çeşitli halkların
profesyonel tarih yazımını baltalayan sorunları
çözüme kavuşturmak için ihtiyaç duyulan uzmandır”⁶².

Thalassografi terimiyle başlıklandırılan (ya da ilgili terimin başlıklarda kısmi olarak kullanım gördüğü) modern araştırmalar özetlenecek olduğu takdirde, en erken tarihli çalışmanın monografi biçiminde 1888 yılında, Amerikalı mühendis ve bilim insanı Alexander Emmanuel Rodolphe Agassiz (1835-1910) tarafından *A Contribution to American Thalassography* (= Amerikan Thalassografisine Bir İştirak/Katkı) başlığıyla⁶³, toplamda iki ayrı cilt halinde Cambridge’de yayımlandığı bilinmektedir⁶⁴ (bk. Fig. 1). Mevcut çalışma esas itibarıyla, 1877-1880 yılları arasındaki üç yıllık süreç boyunca Kuzey ve Güney Amerika kıyıları boyunca A. Agassiz’in liderliğinde sürdürülen oşinografik araştırmaların ve yine Kuzey ile Güney Amerika sahilleri açıklarındaki karasularına odaklanan flora-fauna incelemelerin sonuçlarını ihtiva etmektedir. Bu çalışma Alexander Agassiz’in kendi tanımlamasıyla genel olarak deniz ve de okyanus zemininin fiziki yapısına odaklanan bilimsel araştırmaların sonucunu kapsamaktadır⁶⁵.

Mevcut 2 ciltlik bu çalışması dâhilinde A. Agassiz *thalassografi* teriminin ilk olarak kendisi tarafından kurgulandığı konusunda hatalı bir değerlendirmede bulunmakadır⁶⁶:

⁶² Purcell, 2013: 95: “But the thalassographer is also the expert who is needed to remedy the problems which beset the professional historiography of the various peoples of whom ‘becoming maritime’ is predicated”. N. Purcell’in ilgili değerlendirmesi gerek thalassografinin kavramsal çerçevesini sunması gerekse de araştırmalarını thalassografi üzerine gerçekleştiren uzmanların disiplineli tanımını ifade ediyor olması bakımından önem arz eder niteliktedir.

⁶³ İlgili çalışmanın tam künyesi, tezin *Bibliyografya* kısmının *Modern Literatür ve Kısaltmalar* dizgisi altında, ‘Agassiz 1888’ biçiminde belirtilmiştir.

⁶⁴ Söz konusu çalışmanın *The Riverside Press* tarafından 1888 yılında gerçekleştirilen *editio princeps* nüshası sonrasında eser 2012 yılında *Ulan Press* ve *HardPress Publishing*, 2016 yılında *Hansebooks* ve *Andesite Press*, 2018 yılında ise *Palala Press*, *Franklin Classics Trade Press* ve *Trieste Publishing* gibi yayınevleri tarafından yeniden basılmıştır.

⁶⁵ A. Agassiz’in (1888: 48) mevcut araştırmalarını tanımlarken “the physical geography of the sea, or Thalassography = denizin fiziki coğrafyası, ya da thalassografi” şeklinde belirtmiş olduğu bu görüşü söz konusu tespiti destekler niteliktedir. N. Purcell de (2013: 84) thalassografinin tanımlanması bağlamında Agassiz’in değerlendirmesine yakın bir perspektif sunmaktadır: “Thalassography has hitherto been a maritime mirroring of geography = thalassografi şimdiye kadar coğrafyanın denizsel bir yansıması (ikizlemesi) statüsüne sahip olmuştur. Bununla birlikte N. Purcell ilgili açıklamasının devamında thalassografinin özellikle son zamanlarda bilimsel geleneklerin verimli bir şekilde iç içe geçmesi için uygun bir bağlayıcı olarak görülmeye başladığını not düşmektedir.

⁶⁶ Agassiz, 1888: 2. Bu değerlendirmede bulunurken A. Agassiz’in MS XII. yüzyılda (kendisinden hemen hemen yedi yüzyıl önce) yaşamış olan Ioannes Tzetzes’in ilgili kavramı kullandığı hususunda bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır (krş. Tzetzes *Hist.* I. 31. 845-847). Bu bağlamda thalassografi teriminin kendisince kurgulandığı çıkarımı doğru bir çıkarım niteliğine sahip değildir.

“The need of some single word to express the science which treats of oceanic basins has led to the construction of this term. = Okyanus havzalarını konu edinen bilim dalını ifade etmek için tek/yalın bir kelimeye ihtiyaç duyulması, bu terimin kurgulanmasına sebebiyet vermiştir”.

A. Agassiz’in söz konusu değerlendirmesinden de açıkça anlaşılacağı üzere *thalassografi* okyanus havzaları odaklı sürdürülen bilimsel çalışmaları ifade etmek amacıyla kullanılan bir terimdir. Bu doğrultuda denizleri ya da okyanusları tarihsel ya da kültürel perspektiflerden konu edinen herhangi bir çalışma Agassiz’in *thalassografi* terimine yüklemiş olduğu anlamsal kurgunun içerisinde yer almıyor gözükmemektedir⁶⁷.

19. yüzyılın sonlarına tarihlenen bu monografik çalışmayı takiben⁶⁸, başlığında *thalassografi* terimine yer verilen ya da bu terimin kısmen ya da tamamen başlığa dâhil edildiği kitap çalışmalarına iki adet de editörlü kitap eklenmiştir. Bu editörlü kitaplardan ilki mevcut çalışmayı takiben yüz yılı aşkın bir zaman dilimi sonrasında, 2013 yılında, Amerikalı tarihçi Peter N. Miller (Prof. Dr. | Bard Graduate Center) editörlüğünde *The Sea: Thalassography and Historiography* başlığıyla The University of Michigan Press tarafından Ann Arbor’da yayımlanmıştır (bk. Fig. 2). Bu çalışma kapsamında, *thalassografi* ve *historiografi* olmak üzere tarih bilimine hizmet eden iki farklı mikro-disiplinin birbirleriyle olan etkileşimi mercek altına alınmıştır. Bu doğrultuda historiografik araştırmalar ile *thalassografik* çalışmaların bilimsel erekları ayrıntılı bir biçimde sorgulanarak tarih disiplinine ortak bir pencereden yaklaşılmıştır. Böylelikle *thalassografinin historiografiye* etkide bulunduğu görüşü ileri sürülmüştür⁶⁹.

P. N. Miller kitabın başlığında ve aynı zamanda da temasında *thalassografi* terimine yer vermiş olmasının sebebini ‘çalışmanın bütüncül perspektifteki odak noktasının denizler olduğunu ve denizler ile okyanusların bilimsel tabanda birbirinden ayrı konumlarda tutuldu-

⁶⁷ Bununla birlikte A. Agassiz (1888: 2); *thalassografik* araştırmaların deniz altına kablo ve boru döşeme faaliyetlerinin etkisiyle büyük bir gelişmeye uğradığına da ileri sürmektedir. Böylelikle söz konusu denizaltı çalışmaları sırasında gerçekleştirilen gözlemlerin bilimsel araştırma etkisi yarattığını ifade etmektedir.

⁶⁸ C. M. Blackford’un (1898: 343) 19. yüzyıldaki *thalassografik* araştırmaların yoğunluğuna ve aynı zamanda *thalassografinin* mevcut gelişimine ilişkin değerlendirmesi dikkate değerdir: “the progress of *thalassography* has been so rapid and so great during this century, that it can be sketched only in bare outline. = Bu (içinde bulunduğumuz) yüzyılda *thalassografinin* gelişimi o kadar ani ve o kadar büyük olmuştur ki, (bu gelişim) ancak ana hatlarıyla tasvir edilebilir”. Nitekim onun bu açıklaması *thalassografik* araştırmalardan daha ziyade 1872 ile 1876 yılları arasında *Challenger* isimli araştırma gemisiyle ve sonrasında farklı araştırma gemileriyle gerçekleştirilmiş oşinografik keşif seferlerinin artışına ve bu keşif seferlerinden elde edilen oşinografik verilerin yoğunluğuna işaret etmektedir. C. M. Blackford’un ilgili açıklamasını benzer şekilde yorumlamasına ilişkin kış. Kirby, 2013: 230.

⁶⁹ Miller, 2013: 2.

ğunu açıklığa kavuşturmak' şeklinde özetlemiştir⁷⁰. Böylelikle P. N. Miller'ın *thalassografi*yi sadece deniz odaklı araştırmaları kapsayan bir bilim disiplini olarak gördüğü ve okyanus odaklı araştırmaları ise *oşinografi* başlığıyla farklı bir bilim disiplini olarak yorumladığı düşünülmektedir⁷¹. Sonuç itibarıyla yazar denizlerin merkeze, karanın ise dış çepere dâhil edildiği bilimsel araştırmaların thalassografik nitelikteki bir çalışma olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir⁷². Bu bağlamda da *thalassografinin* 'denizlerden ziyade denizler üzerindeki insan aktivitelerine odaklı⁷³ tarihsel bir mikro disiplin olduğu' şeklindeki kanısını ortaya koymaktadır⁷⁴. Böylelikle de 19. yüzyıldaki *thalassografi* tanımının 20. yüzyıl araştırmalarınınca farklı bir perspektifte yorumlandığının altını çizmektedir⁷⁵.

Diğer bir editörlü çalışma, Hans Kopp (Dr. | Friedrich-Meinecke-Institut, Freie Universität Berlin) ve Christian Wendt (Prof. Dr. | Ruhr-Universität Bochum) tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma ise *Thalassokratographie: Rezeption und Transformation antiker Seeherrschaft* temasıyla 2018 yılında Berlin'de, De Gruyter Yayınevi tarafından basılmıştır (bk. Fig. 3). 'Thalassokrazi' ve 'Thalassografi' sözcüklerinin birleştirilmesiyle kurgulanmış 'Thalassokratographie' terimiyle başlıklandırılan bu çalışma kapsamında ise, Antikçağ özelinde deniz gücüne dayalı idari/askeri teşkilatlanmaların tanımlanışı/algılanışı ve bu yapıların kronolojik süreç dâhilinde geçirdikleri dönüşümlerin-değişimlerin ölçeği sorgulanmıştır. Bu bağlamda Antikçağda thalassokrazi rejimi inşa edebilmiş (ya da belirli bir süre bu rejime adopte olmuş) toplumların ve ulusların thalassografik olarak nitelendirebilecek yazınsal veri mirası mercek altına alınmıştır. Böylelikle; 'Eskiçağın' farklı bir bakış açısıyla değerlendirilecek olduğu takdirde aslında 'Deniz Gücü Çağı' olduğu ve bu çağı takip eden tüm çağların, özel-

⁷⁰ Miller, 2013: 4: "Our choice here of the term *thalassography* is designed to make clear that our focus is on seas, and that we are distinguishing between seas and oceans. = Burada (kitap başlığında) thalassografi terimini tercih etmemiz, odak noktamızın denizler olduğunu ve denizler ile okyanusları birbirinden ayrı tuttuğumuzu açıklığa kavuşturmak üzere planlanmıştır".

⁷¹ N. Purcell ise (2013: 84) thalassografiyi oşinografinin alt disiplini (= subdivision of oceanography) olarak görmektedir.

⁷² Miller, 2013: 5.

⁷³ N. Purcell, insanın denizlerle olan etkileşiminin thalassografik araştırmaların odağına yerleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (bk. Purcell, 2013: 94: "Proper *thalassography* must really take seriously the nature of human engagement with seas, and accept no substitutes. = Gerçek thalassografi insanların denizlerle etkileşiminin mahiyetini gerçekten ciddiye almalı ve hiçbir alternatif kabul etmemelidir").

⁷⁴ Miller, 2013: 18: "*thalassography* as a kind of *microhistory* is not about water, but about people = Bir mikro-tarih türü olarak thalassografi, suyla ilgili değil de insanla ilgilidir". Peter N. Miller'in tanımlama niteliğindeki ilgili değerlendirmesi bağlamında krş. Margariti, 2013: 200: "*Thalassography* writes into history human interactions with and across the sea. = Thalassografi insanın deniz ile ve deniz üzerindeki karşılıklı etkileşimini tarihe kaydeder". Benzer değerlendirmesi için ayrıca krş. Kirby, 2013: 230: "*the new thalassographers show a distinct preference for inland seas, and particularly, the interface between land and sea.* = yeni thalassografi uzmanları iç denizler için bariz eğilim sergiliyorlar, özellikle de deniz ve kara arasındaki arayüz için".

⁷⁵ D. Kirby (2013: 230) günümüzde sürdürülen thalassografik araştırmalar ile geçmişte sürdürülmüş olan thalassografik araştırmaları birbirinden ayırmakta ve günümüzdeki thalassografik araştırmaları nitelendirmek amacıyla "yeni thalassografi" ibaresini kullanmaktadır. Bu bağlamda thalassografi teriminin 19. yüzyıldaki anlamsal karşılığının günümüzde, yani 20. yüzyılda farklı bir perspektif kazandığı hususuna vurguda bulunmaktadır.

likle çağdaş denizcilik tarihinin bu Deniz Gücü Çağı'nın sosyal ve kültürel veri birikiminden önemli ölçüde yararlandığı' tezi çalışmanın alt yapısını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Deniz Gücü Çağı'ndan günümüze kadar değişerek ya da değişmeyerek ulaşabilmiş olan söz konusu sosyal ve kültürel veri birikiminin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilebilmesi ilgili çalışmanın ereği niteliğindedir. Özet olarak kitapta makaleler şeklinde sıralanan tüm bölümler kapsamında, Eskiçağ thalassokrasisi temelinde vücut bulan bilimsel etkileşimin çeşitliliği ve bu çeşitliliğin zaman içindeki değişimi seçilmiş spesifik tarihsel örneklemeler ışığında incelenmektedir.

Bu iki editörlü kitabı takiben, *thalassografi* mikro-disiplininin tanımını ve kapsamını irdeleyen bazı makaleler, kitap bölümleri ya da giriş yazıları da kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar zaman zaman salt bir biçimde *thalassografi* mikro-disiplinine özgü hususları irdelerken, zaman zamansa bazı araştırmacılar ilgili mikro-disiplini niteleyen mevcut kavramın *thalassoloji* olduğunu belirtmişler ve bu savlarına geçerlilik kazandırmayı amaçlamışlardır. Lakin mevcut makaleler özelinde ilgili mikro disiplinin *thalassografi* mi yoksa *thalassoloji* mi olarak terimlendirilmesi ya da adlandırılması gerektiği hususunda ortak bir görüş oluşturulamamıştır. Buradaki tez çalışmasının başlığında özellikle *thalassografi* teriminin tercih edilmesinin birincil nedeni, ilgili terimin Ortaçağ literatüründe *thalattographos* formunda belgelenabiliyor olmasına rağmen, *thalassologos* veya *thalassologia* terimlerine dair herhangi bir klasik kaynakta ya da Ortaçağ kroniğinde spesifik bir bulguya rastlanmıyor oluşudur.

Thalassografi ve *thalassoloji* kavramlarının kapsamına ve tanımına odaklanan, bununla birlikte ilgili terimleri içeriksel ve kavramsal olarak birbiriyle mukayese eden kitap bölümleri ve makaleler genel bir liste halinde sunulacak olduğu takdirde, kısıtlı bir literatür birikimi ile karşı karşıya kalmaktayız. İlgili hususlar çerçevesinde, *thallassografi* teriminin içeriksel bağlamda ele alındığı en önemli çalışmalardan bir tanesi Jon Anderson (Prof. Dr. | Cardiff University) ile Kimberley Peters'in (Dr. | Aberystwyth University) editörlüğünde hazırlanmış olan *Water Worlds: Human Geographies of the Ocean* temalı eserdir. 2014 yılında Ashgate yayınevinde İngiltere'nin Farnham kentinde basılmış olan bu çalışmanın coğrafya profesörü Philip E. Steinberg (Prof. Dr. | Durham University) tarafından kaleme alınmış olan *On Thalassography* (XIII-XVI) başlıklı önsözü önem arz eder niteliktedir. P. E. Steinberg ilgili önsözde *thalassografi* mikro disiplini şu şekilde tanımlamaktadır;

“Since the sea is a space that cannot be located and that cannot be purely experienced, *thalassography* – sea-writing – presents a challenge. = Deniz konumlandırılamayan ve tamamı araştırılmamış bir boşluktan ibaret olduğu için, *thalassografi* – deniz-yazımı – bir meydan okuma sunmaktadır”.

P. E. Steinberg'in ilgili anektdotta belirttiği üzere, dünyanın hemen hemen dörtte birini (%71) oluşturan denizlerin ve okyanusların bünyesinde, bir yerden farklı bir yere daimi olarak sirküle olup duran yaygın ve de engin karasuyu kütleri -bilimsel perspektifte- halen bilinmezliklerle doludur. Bu bilinmezliklere ek olarak, modern bilimlerin gelişmesini ve çeşitli alt bilim disiplinlerine ayrılmasını, bu alt bilim disiplinlerinin ise mikro-disiplinlere bölünmesini takiben gerçekleşen bilimsel gelişim safhaları aşamasında -kara odaklı araştırmalara oranla- deniz/okyanus perspektifli çalışmalar son derece geri planda kalmışlardır. Bu suretle *thalassografi*, Steinberg'in belirttiği üzere, gerek bu bilinmezliklerin bilinir kılınmasında gerekse de deniz/okyanus perspektifli araştırma birikiminin zenginleştirilmesinde bilimsel bir mücadele odağı haline gelmektedir.

Son olarak, deniz/okyanus odaklı ve denizcilik tabanlı sosyal ve kültürel çalışmaları *thalassoloji* olarak başlıklandıran araştırmalara da bazı örnekler sunmak yerinde olacaktır. *Thalassoloji* başlığını öne çıkaran çalışmalardan biri *Corrupting Sea* kitabının yazarları Ortaçağ tarihçisi Peregrine Horden (Prof. Dr. | University of London) ve de Eskiçağ uzmanı Nicholas Purcell (Prof. Dr. | University of Oxford) tarafından gerçekleştirilmiştir. P. Horden ve N. Purcell, *The American Historical Review* dergisinin 111/3 numaralı sayısında (Haziran 2006), 722-740 sayfaları aralığında yayımlanan *The Mediterranean and "the New Thalassology"* başlıklı makalelerinde ilgili terimi kullanmışlardır. Böylelikle *thalassografi* teriminin yerine *thalassoloji* kavramını tercih etmişlerdir⁷⁶. P. Horden ve N. Purcell (2006, 722), *thalassoloji* kavramına başlıklarında yer verdikleri bu makalenin girişinde ilgili çalışma alanına yönelik mevcut görüşlerini şu şekilde özetlemektedirler:

"Sea and Ocean History is more novel than it sounds. It admirably exemplifies a new historiography of large areas. In one sense, the inquiry revisits a traditional historical geography. At the same time, both its scope and its methods are so distinctive as to make it an exciting—and quite unpredictable—area of reflection and research. = Deniz(lerin) ve de Okyanus(ların) Tarihi duyulageldiğinden daha alışılmışın dışındadır. Geniş coğrafyaların güncel bir tarih yazıcılığını takdire şayan bir şekilde örneklerle açıklar. Bir anlamda, bu sorgulama geleneksel tarihi coğrafya (verilerini) yeniden değerlendirir. Aynı zamanda, hem kapsamı hem de yöntemleri, onu heyecan verici —ve oldukça öngörülemez— bir düşünme ve araştırma alanı haline getirecek kadar farklıdır".

⁷⁶ Yazarların ilgili çalışmalarında yer verdikleri *thalassoloji* teriminin kullanım gördüğü ve ilgili makale ile etkileşimli modern araştırmalara ek örnekler için bk. Peters, 2003; Vink, 2007.

Böylelikle, yazarların da belirttiği üzere ‘Deniz ve Okyanus Tarihi’ araştırmalarına katkı sunabilecek bir mikro disiplin niteliğine sahip olan *thalassoloji*, *thalassografi* ile paralel ve benzeş bir sorgulama ilkesine sahiptir. Bu anekdota ek olarak, araştırmacı Alexix Wick (Doç. Dr. | Koç Üniversitesi) tarafından ilgili terimin en güncel tanımı ve kapsamı şu şekilde özetlenmektedir;

“*Historical studies focused on bodies of water have proliferated in recent years, usually under the broad label of “the new thalassology,” an appealing combination of classical, Hellenic authority and radical novelty.* = Genellikle; klasik (kökenli), Hellenic nüfuzu altında ve köklü bir yeniliğin çekici bir birleşimi olan “yeni thalassoloji” şeklindeki yaygın etiketi altında, karasuyu kütlelerine odaklanan tarihsel araştırmalar son yıllarda hızlı bir artış gösterdi”⁷⁷.

Sonuç itibarıyla *thalassoloji* ile *thalassografi* kavramlarının bilimsel çalışmalarındaki meşruiyetine ilişkin tespitler sorgulanmaya açık kalsa da, *thalassografi* teriminin Ortaçağ literatüründe belgelenebiliyor olması, bu terimin kullanımının geçerliliğini ötekine oranla bir pay daha ileriye taşımaktadır. Lakin Akdeniz gibi engin karasuyu kütlelerine odaklanan araştırmalardan biri olan *Mediterranean Brevijar*’ın (1987) önsözünde Claudio Magris⁷⁸; eserin yazarı Predrag Matvejević’i *thalassologist* olarak nitelendirirken⁷⁹, ondan yaklaşık yedi yüz yıl evvel tarihçi Ioannes Tzetzes tarafından kaleme alınan kronikte denizcilik konusunda uzman ya da bilgi birikimi sahibi olan bir bilge *θαλαττογράφος* (= thalattographos) kimliğiyle anılmaktadır. Böylelikle, yukarıda ana hatlarıyla özetlenen ilgili çalışmalarının başlıklarında tercih edilen *thalassografi* ve *thalassoloji* kavramları her ne kadar kavramsal bir karmaşa oluştursa da, deniz odaklı araştırmalarda *thalassografi* teriminin tercih edilmesi, *thalassoloji* terimine oranla bilimsel kanıt zeminine dayandırılabilir niteliğe sahip görünmektedir⁸⁰.

⁷⁷ Yazarın konuya yönelik ilgili beyanatının devamı için bk. Wick, 2016: 7.

⁷⁸ Bununla birlikte Claudio Magris’in *thalassografi* mevcut thalassografik araştırmaları “*philology of the sea* (= deniz filolojisi)” başlığıyla yorumladığı çalışması için bk. Magris, 1999, 1. Ayrıca krş. Miller, 2013: 13.

⁷⁹ Bk. Matvejević, 1999: 5.

⁸⁰ Benzer değerlendirmesine yönelik krş. Miller, 2013: 18.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİÇAĞ AKDENİZ’İ VE İÇ DENİZ ADLANDIRMALARININ ANALİZİ

Eskiçağ Akdeniz’i, günümüzde *Eski Dünya* olarak adlandırmakta olduğumuz kadim coğrafyanın mevcudiyetine yön veren ve Eski Batı uygarlıklarına ek olarak Orta Doğu medeniyetlerinin de varlığını şekillendiren ortak payda olmuştur. Bu ortak paydada buluşup birbirleriyle etkileşime geçen ulus devletler, halklar ya da yerel kabileler bu denizi kronolojik bir döngü perspektifinde yakından tanıma fırsatına erişerek onu farklı boyut ve biçimlerde tanımlandırmışlardır.

Özellikle Eskiçağ denizcilerin Akdeniz ve Akdeniz’in aşağıda değerlendirme altına alınacak iç denizleri üzerinde kesintisiz bir biçimde gerçekleştirmiş oldukları seyrüsefer aktiviteleri Arkaik Dönem’de ivme kazanmış ve sonrasında bu ivme giderek artış göstermiştir. Böylelikle Akdeniz’in sınırları ve kapsamı gittikçe genişlemiş ve Roma İmparatorluk Dönemi’ne gelindiğinde Akdeniz artık hemen hemen günümüzdeki sınırlarıyla özdeş bir perspektifte algılanır ve tanımlanır olmuştur (bk. Figs. 7-10). Bu tanımlandırmalarda genel olarak Hellen ve Latince gibi *Eski Dünya*’nın önde gelen dillerinde kayıtlar tutulmuş ve yine bu iki dil özelinde engin bir denizcilik literatürü oluşturulmuştur.

Bu doğrultuda kendisi de bir iç deniz niteliğine sahip Akdeniz, Antikçağda temel perspektifte bir havza olarak spesifik iç denizlere ayrılmış ve bu iç denizler de birbirleriyle bütünleşerek üst kimlik bağlamında Akdeniz’i meydana getirmişlerdir. Böylelikle Antikçağda ve aynı zamanda günümüzde de Akdeniz’in başlıca iç denizleri olarak karşımıza çıkmakta olan Ege Denizi, Marmara Denizi, Adriyatik Denizi ve Tiren Denizi’ne ek olarak Kızıl Deniz’de Antikçağdan günümüze uzanan bu süreçte Akdeniz havzasının tamamlayıcı odağı olarak tanınagelmıştır. Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla tescillenen bu algı Antikçağdan itibaren Mısırlılar, Hellenler ve Romalılar tarafından farklı zamanlarda gerçekle buluşturulmak istense de, Akdeniz ile Kızıl Deniz ancak 1869 yılında birbiriyle buluşturabilmiştir. Böylelikle Antikçağdan günümüze uzanan periyotta Akdeniz adeta Atlas Okyanusu ile Hint Okyanusu’nu birbiriyle buluşturan sudan bir köprü (= pons aquae) olarak görülmüştür.

Bu kapsamda bu bölüm çatısı altında Akdeniz ve onun önde gelen iç denizleri hakkında Antikçağ yazarlarından ve epigrafik kaynaklardan elde edilen veriler derlenerek Akdeniz’in ve onun iç denizlerinin Antikçağda ne şekilde algılandığı ve de nasıl tanımlandığı hususları üzerinde durulacaktır. Bu irdeleme dâhilinde Kızıl Deniz, Akdeniz havzasının ve aynı zamanda Akdeniz denizcilik kültürünün bir bileşeni olarak kabul edilip, bu şekilde değerlendirme altına alınacaktır.

2.1. Doğu Akdeniz Bloğu İç Deniz Adlandırmaları

Akdeniz günümüzde temel olarak *Doğu Akdeniz* ve *Batı Akdeniz* olarak iki bloğa ayrılmaktadır (Akdeniz'in bütünsel görünümü için bk. Fig. 4). Ancak bu ayrım Antikçağ coğrafyacıları ile Ortaçağ haritacıların çalışmalarında karşımıza çıkmamaktadır. Akdeniz havzasının özellikle siyasi konjektürde ve modern tarih araştırmalarında iki bloğa ayrılarak çalışılmaya başlaması 19. yüzyıl biliminin bir yansımasıdır. Bununla birlikte *Doğu Akdeniz* kavramı özellikle Avrupa literatüründe 10. yüzyıldan başlayarak Akdeniz'in doğu kıyılarındaki spesifik bir coğrafyayı tanımlarken kullanılan 'Levant' terimini de ihtiva etmektedir. Ancak 'Levant' terimi sadece Doğu Akdeniz bloğunun doğu hattını nitelemekte ve denizlerden ziyade bu coğrafya aralanındaki karasal bölgeyi nitelemektedir.

Doğu Akdeniz bloğunun karasuyu sınırları genel hatlarıyla tanımlanacak olduğunda, Sicilya Adası merkez alınmakta ve bu adanın doğu hattındaki engin su kütleleri Doğu Akdeniz araştırmalarının ölçeğini belirlemektedir. Bu doğrultuda Doğu Akdeniz havzası dahilindeki karasuyu kütlelerinin Sicilya Adası'nın Doğu hattından başlamakta olduğu ve günümüzde Levant olarak adlandırılan coğrafyayla sınırlandırıldığı aşikarlığını korurken (bk. Fig. 5), Kızıl Deniz'in bu havzayla olan yakın etkileşimi onu Doğu Akdeniz havzasının bir parçası haline getirmektedir. Böylelikle Akdeniz ile Kızıl Deniz özellikle Antikçağdan günümüze değin birbirinden bütünleştirilemez bir etkileşim dinamiğine sahip olmuştur. Bu suretle de Akdeniz, Kızıl Deniz'in bütünleyici unsuru olurken Kızıl Deniz ise Akdeniz'in tamamlayıcı odağı statüsünde görülmüştür.

Sonuç itibarıyla Doğu Akdeniz havzası dahilindeki en önemli iç denizlerden olan (ya da önde gelen karasuyu kütleleri) Ege Denizi ile Marmara Denizi bu bölümün içeriğine dahil olurken, Kızıl Deniz ise Doğu Akdeniz bloğunun tamamlayıcı unsuru olarak görülerek yine bu bölüm altında değerlendirmeye alınmaktadır. Özetle; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Filistin, Lübnan, Suriye, Ürdün, Türkiye, Mısır ve İsrail gibi ülkelerin karasularını bünyesinde barındırmakta olan Doğu Akdeniz havzası kıyıları Antikçağdan günümüze kadar pekçok kavim ya da ulus devlete ev sahipliği yapmış görünmektedir. Buradaki bölüm dahilinde de, modern araştırmacılar tarafından Doğu Akdeniz bloğunun üç ana ve de tamamlayıcı karasuyu kütlesi olarak görülmekte olan Ege Denizi, Marmara Denizi ve Kızıl Deniz'in Antikçağ denizcileri ile coğrafya bilginleri tarafından nasıl algılandığı, aynı zamanda da ne şekilde tanımlandığı sorunsalları üzerinde durulacaktır.

2.1.1. ‘Akdeniz’ Adlandırmaları

“Başlangıcından bu yana, Hellen coğrafya yazım geleneği hiç şüphe yok ki thalassografiden ibaretti (Janni, 2016: 21)”

Deniz; birbirinden farklı coğrafya ve de iklimlerde, günlük yaşamlarını sürdüren biz insanlar için adlandırılması ve tanımlanması bakımından oldukça basit, ayrıca da son derece sade bir kavramdır. Kimi zaman -hangi denize veya okyanusa kıyısı olan bir yerleşim mahalinde yaşayıp yaşamadığımız fark etmeksizin birbirimizi “deniz” kenarında akşam yürüyüşlerine davet eder, kimi zaman serinlemek amacıyla “denize” girer ya da “denizi” gören bir ev sahibi olmanın hayalini kurarız. Ancak; genellikle hiç birimiz, “hangi denizin” kıyısında yürüyüş yapmak istediğimizi ya da “hangi denizde” yüzmeyi planladığımızı belirtmeyiz! Aynı şekilde, manzaralı evin hangi denizi göreceğini de pek umursamayız! Genel olarak her zaman; kıyısında yürüyüş yapılacak, sularında serinlenecek ya da hayali kurulan evin manzarasına eşlik edecek “denizlerin/okyanusların” isimleri günlük ifadelerimizde yer almayacak kadar arka plandadır. Peki; sıralanan bütün bu kişisel eylemlerimizin odağında “denizler/okyanuslar” daimi olarak başrole sahip olmasına rağmen, neden onları kendi ‘mevcut’ adlarıyla anmayız? Ya da niçin, planlarımızdan ya da isteklerimizden bahsederken kuru ve yavan bir üslupla ve sadece ‘deniz/okyanus’ demekle yetiniriz? Denizlerin ya da okyanusların isimleri yalnızca haritalardaki bazı karmaşıklıkları düzenlemek ya da coğrafi ayrımları net bir biçimde tanımlamak için mi belirlenmiştir? Yoksa bu isimlendirmelerin kendilerine özgü birer söylenceleri (*Ege Denizi* veya *İkaros Denizi* gibi) ya da mazileri (*Mare Nostrum* ve *Bahr-ı Sefid* gibi) var mıdır? Bu isimlendirmeler insanoğlunun kültürel belleğini şekillendiren denizcilik faaliyetleri özelinde bir yapbozun parçası olabilirler mi? En önemlisi, insanoğlu çoğunlukla (bilhassa deniz-okyanus) sahil kesimlerini iskân ettiği yer kürenin yaklaşık %80’ini oluşturan bu devasa su birikintilerine karşı neden bu kadar yüzeysel ve de son derece sade bir üslup benimsemiştir? Sonuç olarak; deniz ve de okyanusların kendilerine özgü geçmişleri ve de hikâyeleri suyun iz tutmama özelliğinden mi, yoksa o izleri (karadakilere oranla) takip etmek konusunda -karasal araştırmalara oranla görece olarak- geride kalmış biz insanoğlunun araştırma birikimi eksikliğinden dolayı mı karanlığa yüz tutmuş durumdadır?

Günümüzde ‘Eski’ ve ‘Yeni’ dünya arasında sıkışıp kalmış, özünü sorgular bir durumda olan kadim *Akdeniz*, Eskiçağdan günümüze kadar kıyılarında yerleşmiş ve -özellikle- bu denizin hâmisi konumuna ulaşarak onun turkuaz sularında güvenli bir biçimde yelken açabilecek güce erişmiş çeşitli ulus-milletler nezdinde farklı isimlendirmelerle veya terminolojik adlandırmalarla anıla gelmiştir. Bu terminolojik ya da nominal adlandırmalar kapsamında

Akdeniz; kimi zaman fiziki şekline-görünümüne (özellikle genişliğine, örneğin: *Büyük Deniz*), kimi zaman mevcut coğrafi konumuna (örneğin: *Yukarı Deniz*, *Orta Deniz* ya da *Kıtalar Arasındaki Deniz* gibi), kimi zaman -tıpkı günümüzde olduğu gibi- bir renk özelinde (*Büyük Yeşil* [Deniz], *Şarap Karası Deniz*, *Bahr-ı Sefid* ya da *Akdeniz* gibi) kimi zaman ise baskın bir gücün Akdeniz genelindeki hakimiyeti ve üstünlüğüne vurgu yapacak biçimde (*Mare Nostrum* ya da *Bahr-ı Rum* gibi) tanımlanmaktadır. Söz konusu bu tanımlamalar belirli bir düzen içerisinde ve daimi bir döngüyle değişmeyi sürdürse de, anlamsal içerik ve kurgu bakımından; ‘boyut, hâkimiyet, renk ve mahal’ odaklı bir düzene tabi biçimde karşımıza çıkmaya devam etmektedir⁸¹.

‘Akdeniz’ sözcüğünün terminolojik ve etimolojik incelemelerinin kökeni⁸², diğer pek çok bilim disiplininde de olduğu üzere kadim Mısır toplumu ve kültürüyle temellendirilmektedir. Zira uygarlıklarının alt yapısını -özellikle- Nil Nehri kıyılarında şekillendiren ve yine bu nehir vasıtasıyla denizcilik-gemicilik alanında önemli aşamalar kaydederek bilhassa Nil Nehri deltasından Doğu Akdeniz’in çeşitli limanlarına yelken açtıkları bilinen Mısırlıların denizcilik kültürüne, paralelinde de Akdeniz’e yoğun ilgi duydukları günümüzde kabul gören bir görüş özelliğine sahiptir⁸³. Bu görüş kapsamında, Mısırlıların Akdeniz için kullanmış oldukları belirli bir adlandırmanın var olup olmadığı hususunda külliyatlı araştırmalar gerçekleştirilmekte ve bu araştırmalar neticesinde konuya yönelik kapsamlı yorum ve öneriler getirilmektedir⁸⁴.

⁸¹ Bk. Vizmuller-Zocco, 2005: 67.

⁸² Mezopotamya uygarlıkları genelinde önem arz eden Aramice, Süryanice ve Fenikece gibi Sami kökenli [semitik] lisanlarda yazılmış metinlerde ya da Luvice alt grubuna dâhil Lidce, Likçe, Karca, Pisidce, Sidece vb. epikorik lisanlarda Akdeniz terimi için herhangi bir karşılığın olup olmadığına yönelik problematikler, mevcut bölümün kronolojik ve analitik perspektifinin dışında bırakılmıştır. Zira söz konusu dilleri kullanan halkların-toplulukların filolojik birikimlerinin denizcilik kültürüne hangi oranda yansıdığı henüz -yeterli bir biçimde- tespit edilememiştir. Ayrıca kendilerinin denizciliğe yönelik arkeolojik, epigrafik ve numismatik verilerinin günümüze ulaşabilen kısmı da söz konusu tespiti yapabilme anlamında yetersizdir ve belirtilen lisanların-lehçelerin çözülmesi henüz tamamlanmamıştır (bk. Friedrich, 2000: 7). Bu minvalde; yukarıda belirtilen diller çerçevesinde Akdeniz’in tanımlanması amacıyla kullanılmış olan özel bir adlandırmanın bulunup bulunmadığı ayrıntılı bir biçimde sorgulanamamaktadır.

⁸³ Konu hakkında bk. Wachsmann, 1998: 9; Gilbert, 2008: 7-16; Partridge, 2010: 370-372. Mısır denizciliği hakkında detaylı ve genel bilgi için bk. Fabre 2004. Mısır denizcilik yazım geleneğinde yer bulan terimlere yönelik detaylı bilgi için ayrıca bk. Jones, 1988.

⁸⁴ *Büyük Yeşil* [Deniz] tabirinin genel anlamda Akdeniz’e işaret ettiği (MÖ XIII. yüzyılda Mısır’a baskı yapan ve de *Deniz Kavimleri* olarak bilinen halkların bir bölümünün Akdeniz üzerindeki adalardan -özellikle- Sicilya, Girit veya Kıbrıs’tan yola çıkmış olduklarına atıfta bulunularak) hususunda varılan görüş birliği hakkında bk. Foster, 2001: 238; Cline – O’Connor, 2003: 112; Suano, 2003: 85; Allen, 2005: 431; Wilkinson, 2010: 466; Agut-Labordère, 2013: 1005; Cline, 2014: 14; Wilkinson, 2014: 3-5. Mısır hiyerogliflerinde Akdeniz için kullanılmış olduğu düşünülen *Büyük Yeşil* [Deniz] hieroglifinin daha ziyade Kızıldeniz ya da Nil Nehri’nin Akdeniz’e döküldüğü delta ve açıklarındaki karasularını niteliyor olabileceği hakkındaki karşıt görüş için bk. Nibbi, 1972; Wachsmann, 1998: 9. Söz konusu tabirin Ege Denizi’ni niteliyor olabileceği hususunda bk. Wainwright, 1952: 199; Kelder – Cline, 2018: 24. *Büyük Yeşil’in* [Deniz], Akdeniz ile eş zamanlı olarak Kızıldeniz için de kullanılmış olabileceği hususundaki uzlaşmacı görüş hakkında bk. Towers, 1959: 15; Hoffmeier, 1986: 306; Hannig, 1995: 179; Allen, 2004: 142 dn. 12; Gilbert, 2008: 76; Cline – Stannish, 2011: 12. Kavramın mitografik içeriği hakkında ayrıca bk. Shaw – Nicholson, 1995: 115; Wilkinson, 2003: 130-131. Adlandırmaya yönelik şüpheli yaklaşım ve tartışmalar hakkında genel olarak ayrıca bk. Nibbi, 1972; Abulafia, 2011: XXIII.

Öyle ki; Mısırlılardan günümüze ulaşan yazınsal kültür birikimi konusunda çalışmalarını sürdüren filologların ve Mısır tarihçilerinin ileri sürmüş oldukları görüş ve öneriler ışığında, Mısır metinlerinde yer alan, *W3d-Wr* şeklinde transkripsiyonu yapılan⁸⁵ ve *Büyük Yeşil* [Deniz?] biçiminde Türkçeye çevrilebilen özel bir *piktografik* [*hieroglyphik*] adlandırmanın mevcudiyeti uzunca bir süredir tartışılmaktadır. Mevcut tartışma kapsamında, söz konusu adlandırmanın günümüzdeki Akdeniz'i -tamamıyla ya da daha olası bir biçimde, bölgesel anlamda- niteleyip nitelemediğine şüpheyle yaklaşılmaya devam ediliyor olsa da⁸⁶, çalışma kapsamında ve Akdeniz sözcüğünün terminolojik araştırmaları çerçevesinde ulaşılan ilk filolojik bulgu niteliğindeki *Büyük Yeşil* (Deniz) ibaresi son derece önem arz etmektedir⁸⁷. Sonuç itibarıyla, Mısırlıların kültürlerinin (ve hemen hemen tüm sanatsal betimlemelerinin) özündeki dört temel renkten⁸⁸ (= kırmızı, yeşil⁸⁹, siyah ve beyaz) biri olan yeşili kâh Akdeniz ve Kızıldeniz, kâh ise Nil Nehri ya da Fayûm Gölü gibi çeşitli su yüzeyi tasvirlerinde sıklıkla -ortak- niteleyici sıfat olarak kullanmış oldukları aşîkârdır⁹⁰. Bu suretle de, *Büyük Yeşil* adlandırması ile Akdeniz'i de bu tanımlamanın içeriğine dâhil etmeyi amaçladıkları savı, belirli bir kabul oranını beraberinde getirmektedir.

Mısırlılara benzer, ayrıca da ortak bir şekilde Akdeniz tarihine yön veren başat uygarlıklardan bir diğeri olan Hititlerin denizcilik yazım geleneğinde ise Akdeniz, *Šalliš Arunaš*; yani *Büyük Deniz* tabiriyle ifade edilmekteydi⁹¹. Böylelikle, her iki kültürün denizcilik literatüründe Akdeniz'in -göreceli olarak yorumlanan- büyüklüğüne ve kendi perspektiflerinde uçsuz bucaksız olarak gördükleri karasularının enginliğine vurguda bulunmaktadır. Mısırlılar ve Hititleri takiben, diğer öncül Mezopotamya halkları genelindeyse -özellikle Sümerler,

⁸⁵ Söz konusu *hieroglyphik* tanımlamanın transkripsiyonu hakkında özellikle bk. ve krş. Friedman, 1975: 15.

⁸⁶ Yukarıda belirtilen şüpheli yaklaşımlara örnek olarak bk. Kahlaoui, 2018: 23.

⁸⁷ Belirtilen hiyeroglif ve transkripsiyonunun modern dillere [bilhassa İngilizceye ve Almancaya] çevirisi ve ayrıca da literal kullanımı hakkında bk. ve krş. Hall, 1901-1902: 161; Copisarow, 1962: 1-13; Erman – Grapow, 1971: 269; Budge, 1991: 98; 1997: 164; 2013: 65.

⁸⁸ Özellikle Eski Krallık Dönemi'nde ön planda yer alan bu renklere; gri, sarı ve mavi de eklenebilmektedir (bk. Baines, 2007: 247). Yeşil rengin Mısır sanatına ve kültürüne etkisi için genel olarak ayrıca bk. Robins, 2001: 291.

⁸⁹ Donald A. MacKenzie (1922: 155); "It is the Green Nile which makes vegetation green. Vegetation is green, the Egyptians argued, because the life-substance of Osiris is green. Because the Nile runs green the Mediterranean becomes the Green Sea = Bitki örtüsünü yeşil kılan Yeşil Nil'dir. Mısırlılar da, bitki örtüsünün yeşil olmasını hayat bağışlayan Osiris'in yeşil renkli (= tenli) olmasına yormuşlardır. Nil de yeşil akıyor ki, böylelikle Akdeniz'i Yeşil Deniz kılıyor" şeklindeki ibaresiyle, yeşil suları ile Nil Nehri'nin bitki örtüsüne yeşil rengini kazandırdığını ve ayrıca yine Nil Deltası'ndan denize karışarak, Akdeniz'in *Yeşil Deniz* olarak adlandırılmasına vesile olduğunu aktarmaktadır.

⁹⁰ Konu hakkında bk. ve krş. Schneider, 2013: 45-46.

⁹¹ Anadolu-Mezopotamya coğrafyası özelinde Mısırlılar kadar önemli bir paya sahip olan Hititler bakımından Akdeniz, çevredeki diğer denizlere (özellikle Karadeniz'e) oranla daha büyük bir öneme sahipti. Aynı zamanda da imparatorluğun güney ve batı sınırlarının dayandığı karasularını niteliyordu. Akdeniz'in Hititçe özelindeki anlamı hakkında bk. Ünal, 2016: 623; ayrıca bk. 86; 449. Kelimenin etimolojik anlamı hakkındaki görüş ve değerlendirmeler için genel olarak bk. HED I 178-182; Popko, 1987: 252-262; Gonnet *et al.*, 2002: 72 dn. 8; Vigo, 2012: 285.

Asurlular ve Babilliler nezdinde- farklı ve yeni adlandırmalar olan *Tâmtu Elēnītu/Elītu* (= Yukarı Deniz), *Tâmtu Rabitu* (= Büyük Deniz) ya da *Tâmtu Ša Šalām/Šulum Šamši* (= Gün Batımı Denizi) tabirleri ön planda yer almaktadır⁹². Bu minvalde; genel bir bakış açısıyla değerlendirme yapılacak olduğunda Doğu Akdeniz havzasında hâkim güç rolüne erişmiş iki başat gücün ve Sümerler, Asurlular ile Babilliler gibi önde gelen Mezopotamya halklarının denizcilik yazım gelenekleri özelinde Akdeniz’in, coğrafi ya da etnik bir perspektiften ziyade şekilsel ve konumsal bakımlardan ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Bu suretle de özellikle Doğu Akdeniz’e ait karasuları ve kıyıları; denizin ve aynı zamanda havzanın şeklini niteleyen ‘büyük’ ve konumunu belirten ‘yukarı’ sıfatlarıyla ifade ediliyor görünmektedir⁹³.

Mısırlılar, Hititler, Sümerler, Asurlular ve Babillileri takiben; Akdeniz’in neredeyse tüm sahillerini giderek daha yoğun bir şekilde mesken tutmaya başlayan⁹⁴ Hellenlerin MÖ IX-VIII. yüzyıllardan itibaren Arkaik Dönem Akdeniz’ini özellikle Mısırlılara benzer bir şekilde, yani belirli bir renk özelinde (genellikle de şairane ve metaforik bir perspektiften) anlamlandırdıkları -ya da diğer bir deyişle yorumladıkları- görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle; Arkaik Dönem Hellen yazarlarından (ya da daha kapsayıcı bir tanımlamayla: *mitograflarından*) Homeros ile Hesiodos Akdeniz havzasının tarihsel, kültürel ve coğrafi belleğini yansıtan *İlias*, *Odyseia* ve *Erga kai Hemera*i başlıklı eserlerinde, Akdeniz ve onun iç denizi olan Ege Denizi karasuları için -epik bir bakış açısıyla⁹⁵ - *ó Oĩvoψ Πόντος* (= Şarap Karası Deniz)⁹⁶

⁹² Buna ek olarak, Basra Körfezi ise *Aşağı Deniz* (= *Tâmtu Šaplītu*) olarak isimlendirilmekteydi. Bu kapsamda, *Yukarı Deniz* olarak adlandırılan Akdeniz ile üst sıfatıyla tanımlaması yapılan *Aşağı Deniz*, Sümer terminolojinden kaynaklanan isimlendirmeler olarak Akad, Asur ve Babil gibi Mezopotamya uygarlıklarının denizcilik yazım geleneğinde de yer bulmaktaydı (bk. ve krş. AHW III. 1354; CAD XVIII. 154; Oldenburg, 1969: 49; Elayi, 1984: 75-92; Horowitz, 1998: 26; Matvejević, 1999: 142).

⁹³ Benzer açıklamalara örnek olarak bk. Wyatt, 2001: 116; Astour, 2002: 99; Oates, 2004: 29; Yamada, 2000: 99; 2005: 31; Heinz, 2007: 68; Broodban, 2016: 20; Karlsson, 2016: 98; Therani, 2016: 77.

⁹⁴ Platon’a göre (*Phaedo* 109B); Akdeniz çevresindeki sahil hareketliliğinin bir parçası olan ve de Akdeniz havzasında ikamet eden halklar-kavimler “*bir su birikintisinin/gölün kenarında hayatlarını sürdüren karıncalar ve de kurbağalara benzer şekilde deniz kıyısında*” yaşamaktaydılar.

⁹⁵ Benzer bir bakış açısı, Ege Denizi’nin adlandırılması için de geçerlidir. Ege Denizi’nin tanımlanması hususundaki epik isimlendirme hakkındaki görüş ve tartışmalar için bk. ve krş. Ceccarelli, 2012: 31 vdd.

⁹⁶ Hellence *ó oĩvoψ* (şarap) ile *ή ὄψ* (görünüş, biçim, çehre vb.) isimlerinin birleştirilmesiyle türetilen ve birleşik bir isim niteliğine sahip olan *oĩvoψ*; *şaraba çalan*, *şarap rengine*, *şarap karası/siyahı* ya da *şarabi* gibi karşılıklara sahiptir (*oinops*’un Doğu Akdeniz kökenli bir adlandırma olduğu ve şahıs ismi olarak da kullanım görüldüğü hususunda bk. Gordon, 1978: 52). Ancak filologlar bu Homerik-birleşik ismin anlamı konusunda kapsamlı araştırmalar gerçekleştirmelerine rağmen halen net bir karşılığa ulaşamamışlardır (bk. Watkins – Reyerson, 2014: 1; Zanotti, 2018: 179). Homeros, eserlerinde bu terimi -genellikle- denizin rengini (yalnızca kırmızı ve siyah renkler bağlamında [Irwin, 1974: 28; Rutherford-Dyer, 1983: 125]) ya da su yüzeyinin fiziksel yansımaları tasvir etmek için kullanırken, nadiren ise büyük baş hayvanların postlarının görünümüne ve biçimine binaen bu kelimeye başvurur. Hesiodos ise, Homeros’tan farklı bir biçimde sadece deniz yüzeyi tasvirlerinde bu kullanıma yer verir. Buna ek olarak, Homeros ile Hesiodos’un altta sıralanan eserlerinde ortak bir biçimde *nominativus*, *genitivus* ya da *vocativus* casuslar özelinde bir kullanım görülmektedir. *Akkusativus* ve *Dativus* kullanımları ise yaygındır. Örnek olarak bk. Hom. *Il.* I. 350 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; II. 613 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; V. 771 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; VII. 88 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; XXIII. 143 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; 316 [= ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ]; *Od.* I. 183 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; II. 421 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; III. 286 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; IV. 474 [= ἐπὶ οἴνοπα πόντον]; V. 132 [= ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ]; 221 [= ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ]; 349 [= εἰς οἴνοπα πόντον]; VI. 170 [= οἴνοπα

ibaresini metaforik bir perspektifle⁹⁷ ve de ortak bir biçimde kullanırlar. Böylelikle (her ne kadar epik bir manayla kullanılsa da⁹⁸), özellikle Mısırlılarda olduğu gibi Hellenler nezdinde de Akdeniz belirli bir renk özelinde tasvir edilmeye ve de nitelendirilmeye devam etmiş görünmektedir. Mısırlıların *Yeşil*'i yerini Hellenlerin *Şarap Karası*'na bırakmıştır. Lakin; söz konusu edebi aynı zamanda da metaforik ibare Akdeniz semantiği özelindeki araştırma ve incelemeler özelinde her ne kadar hususi bir örnek niteliğine sahip olsa da, genelleyici ve Akdeniz'in tamamını kapsayıcı özelliğe sahip olduğu, diğer bir yandan da ne kadar yaygın veya geçerli bir şekilde kullanıldığı tartışmalıdır. Zira Homeros ile Hesiodos'un, Ege Denizi'nin sahillerinde ünlenmiş mitograflar olarak Akdeniz havzasının tüm kıyı şeridine yönelik bakış açılarının genişliği ve bilgi birikimlerinin derinliği görecelidir, aynı zamanda da şüpheye açıktır. Ancak yine de bütünleyici bir senteze ve genel bir yargıya varmak gerektiği takdirde, her iki anlatının odağında yer alan deniz, Akdeniz karasularından ötesi (örneğin Karadeniz, Kızıldeniz, Hint ya da Atlas Okyanusları⁹⁹) değildir. Bu sebeple, iki ozanın da *Şarap Karası* (= οἶνοψ¹⁰⁰) olarak nitelendirdikleri kara suları, özelde -elbette ki- Ege Denizi'nin bazı bölümle-

πόντον]; VII. 250 [= ἐνὶ οἶνοπι πόντω]; XII. 388 [= ἐνὶ οἶνοπι πόντω]; XIX. 172 [= ἐνὶ οἶνοπι πόντω]; 274 [= ἐνὶ οἶνοπι πόντω]. Hesiodos'ta ise yalnızca *Erga kai Hemerai* (= İşler ve Günler) başlıklı eserinde mevcut iki kullanım görülmektedir. Bunların biri *Dativus* ötekisiyse *Akkusativus* biçiminde verilmektedir. Bk. Hes. *Erga* 622 [= ἐνὶ οἶνοπι πόντω]; 817 [= εἰς οἶνοπα πόντον]. Homeros ve Hesiodos sonrası yazarlarda da yine aynı şekilde, söz konusu terimin *nominativus*, *genitivus* ya da *vocativus* casuslar özelindeki bir kullanımına rastlanmamaktadır. Benzer örnekler için bk. ve karşı. H. Hom. *Ap.* 391 [= ἐνὶ οἶνοπι πόντωι]; *Dion.* VII [= ἐπὶ οἶνοπα πόντον]. Paus. X. 37. 6. 8 [= ἐπὶ οἶνοπα πόντον]. Ath. *Deip.* I. 27E [= ἐπ' οἶνοπα πόντον]. *Şarap Karası* Deniz metaforunun Latin edebiyatındaki benzeşi olan *Caeruleus Pontus* (= Nefti Deniz) tabirinin kullanımına örnek olarak ayrıca bk. Sen. *Minor Herc.* 281.

⁹⁷ Bk. Malkin, 2011: 4.

⁹⁸ *Şarap Karası* Deniz ibaresi, kronolojik olarak özellikle Arkaik Dönem ve öncesi, ya da Prehistorik Dönem Akdeniz'ini inceleme altına alan makale ve kitapların başlıklarında sıklıkla tercih edilmiştir. Bu tercihin sebebi; eserin başlığına ilgi çekici ya da edebi bir nitelik kazandırmaktan ziyade, çalışmanın içeriğinin Akdeniz'in Arkaik ya da Arkaik öncesi dönemlerine ilişkin gözlemler barındırdığının vurgulanmasıdır. Söz konusu tespite örnek olarak, çeşitli içeriklerde kaleme alınan bazı makale başlıkları için bk. Bass, 1997; Gordon, 1978; Moore, 2000; Roundy, 2013. *Şarap Karası* Deniz adlandırmasının anlamı hakkındaki farklı yorum ve değerlendirmeler için ayrıca bk. Wilford, 1983; Aleksander, 2013; Butler, 2016: 22 vd.

⁹⁹ *Okeanos* (Hellence: Ὠκεανός; Latince: Oceanus); Eskiçağdan yaklaşık olarak Coğrafi Keşifler Çağı'nın başlangıcına kadar birçok denizci millet ya da ulus tarafından, aşılması imkânsız ve üzerinde seyredilen gemiyi dünyanın son bulduğu noktada yer alan bir akıntıyla yer kürenin dışına sürükleyecek bir sınır odağı olarak tasavvur edilmekteydi. Homeros ise (*Il.* XIV. 200) *Okeanos*'un eşi *Tethys* ile beraber dünyanın sınırındaki ikametgâhında yaşadığını belirtmektedir. *Okeanos* ayrıca, -özellikle- Eskiçağda dünyayı sarmalayan bir nehir olarak da bilinmekteydi (Cole, 2010: 198). Coğrafi bilgi birikiminin artmasıyla birlikte haritalarda *θάλασσα* (= açık deniz) ve *πόντος* (= kapalı deniz, büyük göl) tabirleriyle karşılanamayacak kadar büyük olduğu düşünülen denizlerin tanımlanmasında özellikle bu ibareye yer vermeye başlanmış ve Okyanus, *mythografik* özelliğini kaybederek *thlassografik* bir anlam edinmiştir. *Okeanos* hakkında mitolojik aktarımlar hususunda ayrıca bk. Hom. *Il.* XIV. 200; Hes. *Theog.* LXXXIII; Verg. *G.* IV. 382; Ovid. *Met.* XIII. 951; Stat. *Achil.* I. 52).

¹⁰⁰ Homeros'un denizi (özellikle Akdeniz ve Ege karasularını) nitelemek için kullandığı farklı sıfatlar için bk. ἀπειρτος, ἀπειρων, εὐρύς, μεγακήτης; *Od.* X. 195; *Il.* I. 350; VI. 291; *Od.* III. 158; ἡεροειδής, ιοειδής, μέλας, οἶνοψ; II. 263; XI. 107; *Il.* XXIV. 79; XXIII. 316; ἀτρύγετος; ἰχθυόεις; XV. 27; XIX. 378.

rini işaret ediyor olsa da, bütüncül perspektifte değerlendirildiği takdirde kapsayıcı anlamda bir iç bahri olarak sularını paylaştığı Akdeniz'i niteliyor olması gerekir¹⁰¹.

Bu adlandırmaları takip eden kronolojik süreçte Eskiçağ denizcilerinin-coğrafyacıların bilgi birikimlerinin giderek genişlemesi ve dünyanın mevcut şekli-konumu üzerine çalışma ve gözlemlerinin hız kazanmasıyla¹⁰² birlikte Akdeniz'in artık kartografik bir perspektiften de, yani şekilsel olarak ve coğrafi konumuna göre de tanımlanabilmesi hususu üzerinde durulmaya başlanmıştır¹⁰³. Bu bağlamda, ca. MÖ 550-476 yılları arasında yaşayan ve Eskiçağın bilinen ilk coğrafyacılarından ve aynı zamanda da vakanüvislerinden biri olarak kabul edilen Miletoslu Hakataios'tan günümüze kalan ve de Arkaik Dönem Akdeniz'ini niteliyor olduğu düşünülen üç fragman oldukça önem arz etmektedir¹⁰⁴. Hekataios'un önem arz eden bu fragmanlarında ilk olarak, Arkaik ve Klasik dönemlerin Akdeniz'ini tanımlamak için sıklıkla kullanılan ve de *thallasografik* manada en erken Hellence tabir olarak kabul edilen¹⁰⁵, ayrıca da daha sonra Romalılar tarafından devşirilecek olan *ἡ Μεγάλη Θάλασσα*¹⁰⁶ (= Büyük Deniz) isimlendirmesine yer verilir¹⁰⁷. Büyük İskender'in seferini kaleme alan ünlü tarihçi Arrianos

¹⁰¹ Homeros'un söz konusu terimi kullanımının ayrıntılı analizi için ayrıca bk. Foley, 1999: 218.

¹⁰² Özellikle Arkaik Dönem'de Akdeniz (Karadeniz'e oranla), kıyılarında kurulmuş olan birçok kent özelinde bir uçtan diğer uca tamamıyla seyrüsefer edilebilir bir özelliğe sahipti.

¹⁰³ Bu süreçle birlikte Akdeniz, Kızıldeniz ve Karadeniz kıyıları boyunca, öncelikle gerçekleştirilen seyrüseferlerin tüm ayrıntılarıyla kayıt altına almak üzere, sonrasındaysa aynı güzergâh boyunca seyrüsefer gerçekleştirecek diğer gemicilere-denizcilere rehberlik etmesi ereğiyle *periplouslar* (seyrüsefer kayıtları) kaleme alınmaya başlanmıştır. Böylelikle *Eski* dünyanın sınırları (Hellence: οἰκουμένη [*sic*: γῆ]); Latince: orbis tarrarum) içerisinde yer alan en önemli kararları detaylı bir biçimde tasvir edilerek, gemiciler-denizciler için önem arz eden öncül literatürün temelleri oluşturulmaya başlanmıştır. Söz konusu bu *periplouslar* *thalassografik* araştırmalar açısından birincil kaynak niteliğine sahiptir.

¹⁰⁴ Gil Gambash'a göre (2016: 28) Hellen *thalassografisi* kapsamında ve Akdeniz'in adlandırılması hususu özelinde Hekataios başlangıç noktası olarak alınmaktadır. Öyle ki, Hekataios'un kullanmış olduğu adlandırmalar Hellen denizcilik yazım geleneğinin en erken örnekleridir. Örneğin Hekataios, Akdeniz'in bütüncül bir perspektiften algılanabilmesi açısından önem arz eden Herakles Sütunları'nın [= αἱ Ἡρακλήϊαι στῆλαι] varlığından da ilk olarak kendi eserlerinde bilgi vermektedir (Braun, 2006: 301).

¹⁰⁵ Horden – Purcell, 2000: 10.

¹⁰⁶ *ἡ Μεγάλη Θάλασσα* (= Büyük Deniz); Hellen denizcilik yazım geleneğinde genellikle Akdeniz, nadiren de Hint Okyanusu tasvirlerinde sıklıkla yer bulan bir adlandırmadır. Bu adlandırma ilk olarak ca. MÖ 550-476 yılları arasında yaşayan Miletoslu Hekataios'tan günümüze kalan anekdotlarda "Akdeniz'i tanımlamak üzere" anılmaktadır. Hekataios'un söz konusu bu anekdotu hakkında bk. *FGrHist*. I F 26 "Hekataios"; ayrıca bk. Diod. III. 44. 8; Philon *Peri Areton* 183; *Peri Kosm.* XLV. 131; Ovid. *Heroid.* LXXXIV; Arrian. *Anab.* II. 16. 5; III. 29. 3; V. 4. 1; 6. 3; 26. 2; 29. 3; VI. 1. 2, 5, 6; 20. 2; VII. 5. 6; 10. 7; 16. 2; 20. 10; *Ind.* II. 5; 7; III. 2; XLIII. 2; XIX. 9; Lukian. *Alethon. Dieg.* III; *Peripl. M. M.* str. III; Plut. *Aleks.* LXXVI; *Cam.* XXII; *Lys.* XII; *Ethika: Selen.* 938D; Aelian. *Peri Zoon* XVI. 17; Ael. Her. *Kath.* vol. III/1 sf. 179. 17. MÖ I. binyılda Akdeniz'in bir ucundan diğer ucuna yelken açtıkları bilinen Fenikeliler-Kartacalılar gibi önemli denizci halkların bu denizi isimlendirmek amacıyla hususi kavramlar kullanmadıkları düşünülmektedir. Bu kapsamda Hekataios, Arkaik Dönem Akdenizi hakkındaki birincil kaynaktır. Hekataios'un Hellence özelinde Akdeniz'i adlandıran ilk kişi olması hususundaki görüş için bk. Harris, 2005: 15. Bu terimin Akdeniz'i bütüncül bir perspektifte kapsıyor olmasına yönelik görüş hakkında ayrıca bk. Freeman, 2014: 108.

¹⁰⁷ Söz konusu terim *Kutsal Kitap* anlatısında da aynı anlamı taşıyan הַיָּם הַגָּדוֹל (= *HaYam HaGadol*: Büyük Deniz) ifadesiyle özdeşdir [bk. ve krş. Bib. Sac. *Arith.* XXXIV. 6, 7; *Josh.* I. 4; IX. 1; XV. 47; *Ezek.* XLVII. 10, 15, 20]. *Kutsal Kitap* anlatısında Akdeniz için genel olarak basit bir biçimde yalnızca *ha Yam* (= Deniz) ibaresi kullanılmaktadır (*Gen.* XLIX. 13; *Arith.* XIII. 29; XXXIV. 5; *Judg.* V. 17; Safrai 2018, 29). Buna mukabil *Yam* [ayrıca *Yamm* ile *Yammu* da] kelimesi, Fenike-Kartaca pantheonunda denizlerin ve nehirlerin de tanrısını ifade

tarafından kaleme alınan *Aleksandrou Anabasis* (= Aleksandros'un Anabasisi) başlıklı eserde, Hekataios'tan alıntı yapılması suretiyle bu adlandırmaya değinilir. Bu alıntı özelinde; Herakles'in meşhur on iki görevinden biri olan Geryon'un sığırlarının çalınması sürecinde *Büyük Deniz* olarak isimlendirdiği *Akdeniz'in sınırları dışında* (= ἔξω τῆς μεγάλης θαλάσσης) yer alan Erytheia Adası'na yelken açıp açmadığı hususunda (konumuz bağlamında son derece önemli) bir olay örgüsü ele alınmaktadır¹⁰⁸.

Büyük Deniz kadar yaygın bir terminolojik geçerliliğe sahip olmamış olsalar da, Hekataios'un Akdeniz'i tanımlamak için kullandığı diğer iki terim ise *ἡ Ἡμετέρα Θάλασσα*¹⁰⁹ (= Bizim Deniz) ve de *ἡ καθ' Ἡμᾶς Θάλασσα*¹¹⁰ (= Bitişişimizdeki Deniz) ile *ἡ παρ' Ἡμῶν Θάλασσα* (= Yakınıımızdaki Deniz) olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle; Arkaik Dö-

etmekteydi (bk. Stolz, 1999: 739 vd.). Akdeniz'in tanımlanması için kullanıldığı düşünülen başlıca diğer isimlendirmeler ise *Filistin Denizi* (Bib. Sac. *Exod.* XXIII. 31); *Orta Deniz* (via Nocke, 2006: 15; Mohit, 2014: 237) ve *Batı Denizi*'dir (Bib. Sac. *Deut.* XI. 24). 'Büyük Deniz' adlandırmasının Hellen *thalassografis*indeki benzeşlerinden olan *ἡ Μεγάλη Ἄλς* kullanımı için bk. Moskh. *Fragm.* I. 3; *τό Μεγα Πέλαγος* adlandırması için bk. Hom. *Il.* XIV. 16; *Od.* III. 179; Aiskhyl. *Pers.* 433; Soph. *Oid. Kol.* 1745; Plut. *Luc.* II; Prokop. *Pol.* XIX. 5. *τό Μεγάλον Πέλαγος* adlandırması için bk. Aristot. *Tauma.* 843A 8. Konu hakkında genel olarak bk. ve krş. Hoffmeier, 1986: 306; Botterweck *et al.*, 1997: 98; Malamat, 1998: 49; Roller, 2006: 1; Scott, 2010: 187. B; Chiai, 2014: 90.

¹⁰⁸ Arrian. *Anab.* II. 16. 5: *Γηρυόνην δέ, ἐφ' ὅντινα ὁ Ἀργεῖος Ἡρακλῆς ἐστάλη πρὸς Εὐρυσθέως τὰς βοῦς ἀπελάσαι τὰς Γηρυόνου καὶ ἀγαγεῖν ἐς Μυκῆνας, οὐδέν τι προσήκειν τῇ γῇ τῇ Ἰβήρων Ἐκαταῖος ὁ λογοποιὸς λέγει, οὐδὲ ἐπὶ νῆσόν τινα Ἐρύθειαν <τῆς> ἔξω τῆς μεγάλης θαλάσσης σταλῆναι Ἡρακλέα, ἀλλὰ τῆς ἡπείρου τῆς περὶ Ἀμπρακίαν τε καὶ Ἀμφιλόχους βασιλέα γενέσθαι Γηρυόνην καὶ ἐκ τῆς ἡπείρου ταύτης ἀπελάσαι Ἡρακλέα τὰς βοῦς...* = Argoslu Herakles Geryon'un sığırlarını çalması ve de Mykenai'a getirmesi için Eurystheos tarafından ona (= Geryon'a) karşı gönderildi. Vakanüvis Hekataios da Geryon'un ne Iberlerin yurdundaki bir arazide olduğunu ne de Herakles'in Büyük Deniz'in dışında kalan Erytheia Adası'na doğru bir yere gönderildiğini aktarır, aksine (= Geryon'un) Amprakia ile Amphilokhia civarındaki bölgenin kralı olduğunu ve Herakles'in de (işte) bu topraklardan sığırları kaçırdığını (söyler). Söz konusu anekdotun çevirisi ve değerlendirmesi hakkında bk. ve krş. Sina, 2008: 126. *ἡ Ἡμετέρα Θάλασσα* adlandırmasının benzeri bir kullanım olan *ἡ Ἡμετέρα Ἄλς* (Bizim Deniz) için ayrıca bk. Oppian. *Hal.* III. 621.

¹⁰⁹ *FGrHist.* I F 302c "Hekataios": *Ἐκαταῖος δὲ ὁ Μιλήσιος ἐκ τοῦ Φάσιδος διελθεῖν εἰς τὸν Ὠκεανόν, εἴτα ἐκεῖθεν εἰς τὸν Νεῖλον, ὅθεν εἰς τὴν ἡμετέραν θάλασσαν* = Miletoslu Hekataios ise (Argo Gemicilerinin) Phasis Nehri'nden Okeanos'a ve sonra oradan Nil'e, oradan da Bizim Deniz'e vardığını (bildirir)". Hekataios tarafından *Bizim Deniz* olarak adlandırılan karasularının tam olarak nereyi kapsıyor olduğu hususunda tartışmalar sürüyor olsa da, Miletoslu tarihçinin bu terimle Kıyı Ege, Kıta Yunanistan ve Doğu Akdeniz hinterlandındaki karasularını işaret ediyor olması kuvvetli bir kabul oranını beraberinde getirmektedir. Böylelikle, dönemin baskın deniz gücü olarak bilinen Hellenlerin Akdeniz'deki aidiyet iddaasına ve de onların öncelikle Ege, akabinde Doğu Akdeniz üzerindeki etkisine bir gönderim yapılmaktadır. Konu hakkında bk. ve krş. Hes. *Fragm. Katalog.* 252A (*εἰς τὸ Ἡμέτερον Πέλαγος* = Bizim Deniz'e doğru); Aelian. *Peri Zoon* XII. 25 (*κατὰ τὴν Ἡμετέραν Θάλατταν* = Bizim Deniz boyunca); Gray, 2011: 5.

¹¹⁰ *FGrHist.* I F 18b "Hekataios": *τὸν Ἰστρον φησὶν ἐκ τῶν Ὑπερβορέων καταφέρεισθαι καὶ τῶν Ριπαίων ὁρῶν (οὕτω δὲ εἶπεν ἀκολουθῶν Αἰσχύλῳ ἐν Ἀνομένῳ Προμηθεῖ λέγοντι τοῦτο), γενόμενον δὲ μεταξὺ Σκυθῶν καὶ Θραικῶν σχίζεσθαι, καὶ τὸ μὲν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν ἐκβάλλειν ρεῖθρον, τὸ δὲ εἰς τὴν Ποντικὴν θάλασσαν ἐκπίπτειν [τὸ δὲ εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον].* = (Hekataios) Istros Nehri'nin Hyperborealıların (yurdundan) ve de Rhipaia Dağları'ndan aktığını (öyle ki takipçisi Aiskhylos, Azat Edilmiş Prometheus'taki beyanatıyla da bu şekilde belirtir), ayrıca Skythia ile Thrake'nin ortasını ikiye ayırarak oluştuğunu, akıntısını da bir taraftan Bize Doğru Olan Deniz'e sürüklediğini, diğer taraftan da Pontos Denizi'ne (ve dahi Adriyatik Körfezi'ne) boşaldığını belirtmektedir. *ἡ καθ' Ἡμᾶς Θάλασσα* kullanımını hakkında ayrıca bk. Polyb. I. 3. 9-10; Ptol. *Apoteles.* II. 3. 6. 3; Geog. II. 1. 5. 12; II. 6. 11. 3; II. 10. 1. 9; VII. 5. 5. 3; Plut. *Pomp.* XXV; Ath. *Deip.* VII. 315D; Iulian. *Enk.* II. 51; Markian. *Peripl.* I. 4. 25; I. 5. 2; I. 9. 5; II. 2. 5; II. 6. 4; II. 7. 10; II. 12. 7; II. 16. 9; II. 17. 4. Söz konusu kullanımın ikinci çoğul şahıs zamiri özelindeki örneği hakkında ayrıca bk. Dio Khrysos. *Aleksand.* XXXVI: *τὴν τε θάλατταν τὴν καθ' ὅμᾶς*.

nem'in önde gelen yazarlarından Homeros, Hesiodos ve Hekataios'un anlatıları dâhilinde Arkaik Dönem Akdeniz'in nasıl veya ne şekilde isimlendirildiği konusunda (geçerlilik ve kapsam bakımından doğruluğu göreceli olsa da) bilgi sahibi olabilmekteyiz. Ayrıca, Arkaik Dönem Akdeniz'ini tanımlamak için kullanılan söz konusu *thalassografik*¹¹¹ adlandırmaların, Klasik Dönem Akdeniz'inin isimlendirilmesi kapsamında da kullanım görmeye devam etmiş ve bazı değişimlere uğrasalar da anlamlarını yitirmemiş olduğuna şahitlik edebilmekteyiz.

Arkaik Dönem sonrasında, Klasik Dönem Akdeniz'inin semantik araştırmaları bakımından önem arz eden diğer bir önemli adlandırma, ünlü tarihçi Herodotos'un Akdeniz'i tanımlamak için kullandığı *Ἡδὲ ἡ Θάλασσα* (= Bu/Şu Deniz) mefhumudur¹¹². Herodotos'un söz konusu bu adlandırmayı, Akdeniz ve özellikle onun bir iç denizi olan Ege Denizi'ni tanımlamak için kullanmış olduğu açıktır. Diğer bir yandan; Herodotos'un *ἡ Ἐρυθρὴ Θάλασσα* (= Kırmızı/Kırmızı Deniz) olarak tanımladığı ve -özellikle- Basra Körfezi açıklarındaki karasularına belirli bir isimlendirmeye işaret etmekte olduğu göz önüne alınacak olduğunda, Akdeniz için özel bir isim belirtme ihtiyacı duymamış olması dikkat çekicidir. Zira kendisinin Akdeniz karasuları için böylesine basit ve sade bir adlandırma tercih etmesi, Hellenlerin ve Perslerin bu denizi oldukça yakından ve iyi bir şekilde tanıyor olmalarıyla ve onu kendi dünyalarının bir parçası olarak addetmeleriyle açıklanabilir.

Herodotos sonrasında, Klasik Dönem Akdeniz'ini -kısmen de olsa- adlandırma ya da tanımlama girişiminde bulunan diğer önemli yazarlardan biri de, ünlü tarihçi Thukydides'tir. Thukydides, Girit Adası'nın efsanevi kralı Minos'un denizlerde hâkimiyet esaslı politikasını (thalassokrazi) bahis konusu ettiği bir ibarede, Girit Adası ve çevresindeki Akdeniz karasuları için *ἡ Ἑλληνική Θάλασσα* (= Hellen Denizi) ifadesini kullanmaktadır¹¹³. Yukarıda da belirtildiği üzere, söz konusu adlandırmanın Akdeniz'in tamamından ziyade Ege (özellikle Kyklad Adaları çevresindeki karasuları) ve kısmen de Doğu Akdeniz karasularına işaret ettiği açıktır. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken husus, ünlü tarihçinin eserinde yer verdiği

¹¹¹ Söz konusu terim, Hellence *θάλασσα* (= deniz) ismi ile *γράφειν* (yazmak, kayıt tutmak) fiilinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur ve *thalassografi* biçiminde dilimize uyarlanmıştır (uluslararası terminolojideyse *thalassography* şeklinde kullanılmaktadır). Belirtilen terimi içeren çalışmalara örnek olarak bk. Miller, 2013; Kopp – Wendt, 2018. *Thalassografi* bu anlamıyla, Eskiçağdan günümüze değin izleri sürülebilmekte olan denizcilik kültürünün yazınsal bilgi birikiminin incelenmesine odaklanan alt bilim disiplinini tanımlamaktadır. Bu alt bilim disiplini, denizcilik çalışmalarına katkıda bulunan başlıca temel araştırma branşlarıyla (oşinografi, sualtı arkeolojisi, hidroloji, deniz hukuku ve gemi mühendisliği vb.) ortak perspektife sahiptir. Bu perspektif, *historiografi* ile *epigrafinin* tarih araştırmaları, *sismografi* ile *kartografinin* jeoloji çalışmaları ya da *anemografinin* ise meteorolojik gözlemler özelindeki konumu ve önemiyle özdeşdir. Belirtilen bu yönleriyle *thalassografi*, Eskiçağdan günümüze kadar denizcilik kültürüyle alakalı tüm yazınsal verilerin (seyir defterleri, denizcilik ile ilgili yazıtlar, tarihi metinlerde geçen ve de okyanus, deniz, göl ve nehirler ile ilgili bilgiler içeren kaynaklar, ayrıca denizcilik tarihi, hukuku ve ritüelleri üzerine kaleme alınmış papirüs-parşömenler vs.) ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesine odaklanmaktadır.

¹¹² Hdt. I. 1, 185; IV. 39. Ayrıca bk. Dio Khrysos. *Lib.* VII; Appian. *Proem.* I; II; III; V.

¹¹³ Thuk. I. 4. Ayrıca bk. Anak. *Fragm.* 491; Gambash, 2016: 28.

bu adlandırmayla Ege-Akdeniz kıyılarındaki yükselişte olan uluslardan biri olan Hellenlerin bölge coğrafya üzerindeki baskın gücüne *thalassografik* bir meşruiyet kazandırmış ve ayrıca Akdeniz’e politik-ideolojik bir perspektif atfetmiş olmasıdır. Zira bu ideolojik perspektif süreçle birlikte Hellenler tarafından giderek benimsenmiştir. Müteakiben bu kavram, Hellen *thalassografisi* özelinde sıklıkla kullanılan *Bizim Deniz* algısına dönüşmüş ve sonrasında da Romalılar tarafından büyük bir ilgiyle benimsenerek Akdeniz’e ideolojik bir aidiyet çerçevesinden yaklaşılmaya başlanmıştır¹¹⁴.

Klasik Dönem’in sonlanıp Hellenistik Dönem’in başladığı süreçle birlikte (özellikle Büyük İskender’in seferlerinin siyasi, askeri ve tarihi sonuçlarının etkileriyle), ‘Eski’ dünya olarak adlandırdığımız Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları ve aynı zamanda bu kıtalar arasındaki karasuları hakkındaki mevcut coğrafi belleğin genişlemesiyle, Akdeniz için yeni adlandırmalar anıla gelmiştir¹¹⁵. Bu süreç dâhilinde Akdeniz’i nitelendirmek amacıyla kullanım gören iki farklı ve yeni *thalassografik* adlandırma daha karşımıza çıkmaktadır. Bu adlandırmalardan bir tanesi *ἡ Ἑσὼ Θάλασσα*¹¹⁶, diğeriye *ἡ Ἐντὸς Θάλασσα*¹¹⁷ olarak bilinegelmektedir. Bu iki isimlendirme de *İç* ya da *Dâhili Deniz* biçiminde Türkçeye çevrilebilmektedir. Bunların dışında, Klasik Dönem’den aşına olduğumuz *ἡ καθ’ Ἡμᾶς Θάλασσα* (= Bize Doğru Olan Deniz, Bizim Etrafımızdaki Deniz ya da Bizim Çevremizdeki Deniz) kavramının benzeri bir adlan-

¹¹⁴ Matvejević, 1999: 143; Purcell, 2006: 81.

¹¹⁵ Söz konusu periyod dâhilinde Akdeniz’in kapalı bir iç deniz olduğuna yönelik gözlem ve kanılar giderek güçlenmiştir. Bunun sonucunda da, Akdeniz havzası dışında kalan dünya dış dünya, içerisinde kalan coğrafya ise iskân edilen ve bilinen dünya olarak görülmeye başlanmıştır. Konu hakkında bk. ve krş. Janni, 2016: 28 dn. 35.

¹¹⁶ Aristoteles’in, *Peri Kosmou* isimli eserindeki bir bölüm (393A 19); “Πέλαγος δὲ τὸ μὲν ἔξω τῆς οἰκουμένης Ἀτλαντικόν τε καὶ Ὠκεανὸς καλεῖται, περιρρέων ἡμᾶς. ἐν δὲ τῇ πρὸς δύσεις στενοπόρῳ διανεωγῶς στόματι, κατὰ τὰς Ἡρακλείους λεγομένας στήλας τὸν εἴθρουν εἰς τὴν ἔσω θάλασσαν ὡς ἂν εἰς λιμένα ποιεῖται, κατὰ μικρὸν δὲ ἐπιπλατυνόμενος ἀναχεῖται, μεγάλους περιλαμβάνων κόλπους ἀλλήλοις συναφεῖς, πῇ μὲν κατὰ στενοπόρους αὐχένας ἀνεστομωμένος, πῇ δὲ πάλιν πλατυνόμενος. = İskân edilen toprakların dışında kalan deniz Atlantik ya da Okeanos olarak adlandırılır ve bizim etrafımızda akar. “(Okeanos) ise, batı istikametindeki Herakles Sütunları olarak anılagelen dar bir boğazın üzerinden İç Deniz’e doğru sanki bir liman oluşturmuyormuş gibi dâhili akıntısını deveren ettirir. Ufak ufak genişleyerek akar, birbirleriyle iç içe geçmiş küçük körfezleri sarmalar, kâh orada dar boğazlar boyunca ilerler kâh ise şurada tekrar genişler”. İç Deniz kavramının coğrafi yansımasının Hellenistik Dönem özelindeki kapsamı bakımından önem arz etmektedir. H *Ἑσὼ* [sive *Εἶσῳ*] *Θάλασσα* adlandırmasına yönelik ayrıca bk. ve krş. Aristot. *Kosm.* 393B 29; Arrian. *Ind.* XLIII. 1. 5; Dio Cass. VIII. 21; Iulian. *Enk.* II. 51; Markian. *Peripl.* I. 3. 9. Stob. *Ekl.* I. 42. Söz konusu adlandırmanın Ortaçağ denizcilik yazım geleneğinde de kullanım görmüş olması hakkında örnek olarak bk. Kritob. *Hist.* I. 42. 2. 3; I. 42. 3. 5; Zonaras VIII. 21.

¹¹⁷ Hellenistik Dönem yazarları nezdinde Akdeniz’i nitelemek için sıklıkla kullanılan *ἡ Ἐντὸς Θάλασσα* kavramı, Akdeniz’in ötesindeki okyanusları (özellikle Atlantik Okyanusu’nu) niteleyen *ἡ Ἐξω Θάλασσα* (= Dış/Harici Deniz) ya da aynı şekilde *ἡ Ἐκτὸς Θάλασσα* (= Dış/Harici Deniz) kavramıyla zıtlık teşkil etmektedir. *ἡ Ἐξω Θάλασσα* kullanımına örnek olarak bk. ve krş. Aristot. *Meteor.* 350A 23-24; 350B 13; 354A 3; Polyb. III. 57. 3; Plut. *Aleks.* XLIV; Lukian. *Hist. Sung.* XXXII; Markian. *Peripl.* titulus str. 4. *ἡ Ἐκτὸς Θάλασσα* adlandırmasına örnek olarak bk. Iulian. *Symp.* 321. *ἡ Ἐντὸς Θάλασσα* kavramı hakkında bk. Plut. *Aleks.* LXVIII; *Brut.* XXX. 2. 1; *Pomp.* XXV [τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στήλῶν θαλάσσης]; Arrian. *Anab.* V. 6. 7. 3; VI. 1. 4. 1; *Ind.* XXXIX. 6; Appian. *Mith.* 93; Ptol. *Geog.* II. 4. 3. 4; II. 4. 6. 7; Markian. *Peripl.* II. 3. 10; II. 8. 7; II. 9. 2.

dırma olan ἡ παρ' Ἡμῶν Θάλασσα¹¹⁸ (= Yakınıımızdaki/Dibimizdeki Deniz) Hellenistik Dönem özelinde de kullanılmaya devam etmiştir¹¹⁹.

Hellenistik Dönem dâhilinde kullanım gören ve yukarıda belirtilen temel tanımlamalar, Akdeniz'in mevcut hâkimi Makedonların ve onların ardılları olan krallıkların güç kaybetmesiyle birlikte yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda, Akdeniz'de -özellikle- MÖ II. yüzyıldan itibaren *thalassokratik*¹²⁰ bir politika uygulayan ve bu politikası doğrultusunda Akdeniz karasularının yeni efendisi olan Roma, Akdeniz için Latinlere has bir tanımlama olarak nitelendirilen (lakin Hellenlerin ἡ Ἡμετέρα Θάλασσα kullanımından devşirildiği düşünülen) ve kendisinin Akdeniz kıyılarındaki-havzasındaki otoritesini simgeleştirdiği tanımlamasını kullanmaya başlamıştır. Öyle ki, Akdeniz'i dünya görüşlerinin odağına yerleştiren¹²¹ Romalıların bu denizin kıyı hâkimiyetini tam olarak tesis etmelerine ve de onu donanmaları-filoları için *mare liberum*¹²² (= güvenli, emniyetli deniz) haline getirmelerine kadar süregelen Hellence terminoloji kullanım geleneği yerini bir anda Latince'ye bırakmıştır. Akdeniz bundan böyle *Mare Nostrum*, yani Bizim Deniz olarak anıla gelmiştir¹²³. Söz konusu kullanım Latince

¹¹⁸ Bk. Plat. *Phaedo* 113A; Aristot. *Meteor.* 356A 8-9.

¹¹⁹ Ünlü coğrafyacı Strabon'un Hellenistik Dönem coğrafi yazım geleneği özelinde son derece önemli bir kaynak niteliğine sahip olan *Geographika* başlıklı eserinde Akdeniz'in tanımlanması için ağırlıklı olarak ἡ καθ' Ἡμᾶς Θάλασσα adlandırmasına yer verilmektedir (örnek olarak bk. ve krş. *Geog.* I. 7. 52; I. 13. C56; I. 29. C35; I. 31. C38; II. 1. C68; II. 25. 126; II. 27. C128; III. 3. 137; III. 5. C143; III. 10. C161; V. 5. 212; X. 9. C477). Bu adlandırmaya ek olarak; ἡ Ἐντὸς Θάλασσα (bk. ve krş. I. 5. 51; I. 10. C6; I. 11. C54; III. 7. C139); ἡ Ἐσω [sive Εἴσω] Θάλασσα (bk. ve krş. I. 31. 38); ἡ Μεγάλη Θάλασσα (bk. ve krş. XV. 8. C723; 14. C726; XVI. 1. C765) ve de ἡ Ἡμετέρα Θάλασσα (bk. ve krş. I. 5. 51; I. 7. 52; IV. 2. 177) tanımlamalarına da yer verilmektedir. Ayrıca, ἡ παρ' Ἡμῶν Θάλασσα adlandırması ise eserde yalnızca bir defa kullanılmaktadır (bk. ve krş. II. 18. C122). Bu adlandırmalarının yanında Strabon (*Geog.* II. 5. 18) ayrıca, ἡ ἐντὸς καὶ καθ' ἡμᾶς λεγόμενη θάλαττα (= İçerde ve Çevremizde Olduğu Söylenen Deniz) şeklinde daha genel ve kapsayıcı bir Akdeniz tanımlaması da yapmaktadır. Strabon'un Akdeniz algısı ışığında oluşturulmuş haritada iskân edilmiş dünyanın denizleri için genel olarak bk. Harley – Woosward, 1987: 175.

¹²⁰ Hellence “θάλασσα” (deniz) ve “κρατεῖν” (güçlü olmak, muktedir olmak) sözcüklerinin birleşiminden oluşturulan *thalassokratia* (denizde muktedir, denizlere hâkim) kelimesi, genellikle geniş kapsamlı ya da bölgesel karasularında kurulmuş olan askeri ve ticari deniz egemenliği tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda deniz gücünün esas alındığı ve devlet politikasının da merkezi otoritenin sahip olduğu deniz gücü orantısında oluşturulduğu yönetim şekline verilen terimsel adlandırmadır. Örnek olarak Bronz Çağı'nda Girit (Minos) Uygarlığı, Arkaik Dönem boyunca Fenike/Kartaca ve Etruria, Klasik Dönem'de (MÖ 478 yılında kurulmuş olan) Attika-Delos Deniz Birliği'nin liderliğini üstlenen Atina ve Hellenistik Dönem süresince de Kartaca, Rhodos ve Mısır merkezli Ptolemaios Krallığı *thalassokratik* bir rejim çerçevesinde politika uygulamışlardır. Hellenistik Dönem'in sona erdiği Aktion Burnu Deniz Savaşı sonrasında bu politikanın temsilcisi Roma İmparatorluğu olmuştur. *Thalassokrasi* rejimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Constantakopoulou, 2007: 90-99; Hauben, 2013: 40-41; Abulafia, 2014: 39 vd.

¹²¹ Talbert, 2012a: 6.

¹²² Karadeniz, Eskiçağ boyunca kıyılarında hâkim olan sert iklim koşulları ve genellikle seyre elverişsiz akıntı-rüzgâr şartları sebebiyle yılın büyük bir bölümünde (bilhassa Kasım ve Mart ayları arasında [bk. Olshausen, 2006: 336]) *mare clausum* (= kapalı deniz; terimin detaylı tanımı hakkında bk. Beresford, 2013: 1 vd.) olarak addedilmiştir. Buna mukabil, yıl içerisinde oldukça kısa süreliğine *mare liberum* (özgür, seyre müsait deniz) statüsüne sahip olabilmıştır (*mare clausum* ve *mare liberum* terimlerine yönelik karşılaştırma ve detaylı değerlendirme için ayrıca bk. Theutenberg, 1984: 481-492). Roma Akdeniz'inin Eskiçağ denizcilik yazım geleneğinde *mare liberum* olarak tanımlanmış olması hususunda ayrıca bk. Liv. XXVII. 15. 7.

¹²³ Bu tabir Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nde, özellikle Kartaca-Roma Savaşları sırasında, Sicilya, Sardinya ve Korsika adaları çevresindeki karasularının tamamındaki Roma hâkimiyet alanını kapsayan Tyrrhen Denizi'ni

kaleme alınmış Eskiçağ kaynaklarında çoğunlukla *singularis - nominativus casusta*, yani *Mare Nostrum* şeklinde karşımıza çıksa da, kısmen *pluralis - nominativus casusta*, yani *Maria Nostra* (Bizim Denizler) formunda da görülebilmektedir¹²⁴. Bu nüans ise, Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altındaki karasularının Latin coğrafyacılar ve tarihçiler tarafından kimi zaman bütün ve tek bir deniz, kimi zamansa muhtelif bölümlerden oluşan parçalı bir bütün şeklinde ele alınmasından kaynaklanmaktadır.

Latin yazarlar tarafından *-Mare Nostrum* kadar yaygın bir biçimde olmasa da- kullanım gören diğer bir önemli adlandırma ise, yine Hellenlerden (*ἡ Μεγάλη Θάλασσα* isimlendirmesinden) devşirildiği düşünülen *Mare Magnum* (= Büyük Deniz) kavramıdır¹²⁵. *Mare Magnum* kavramı, Roma İmparatorluğu'nun tarih sahnesindeki yerini Doğu Roma İmparatorluğu'na devredişine değin, *Mare Nostrum*'a eşlik etmiş ve ilerleyen süreçle birlikte, özellikle Geç Eskiçağ *thalassografisindeki* yerini *Mare Internum*¹²⁶ ve de *Mare Intestinum*¹²⁷, yani İç

niteleyen bir terimdi (bk. Tellegen-Couperus, 1993: 32; Kolb, 2016: 223). Süreç içerisinde, Roma Cumhuriyet Dönemi'nin sonları - İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcı ve imparatorluk sınırlarının doğuda Mısır'a batıdaysa tüm kuzey Afrika sahillerine ve Avrupa'nın güney kıyılarına kadar genişlemesiyle birlikte geçen zaman diliminde, Akdeniz giderek Romalılara ait bir iç deniz (ya da adeta bir göl-havuz) olarak görülmüştür. Bu geniş anlamı ile de söz konusu terim ilk olarak Gaius Iulius Caesar tarafından kullanılmıştır [Caes. *Gall.* V. 1; ayrıca bk. Sall. *Bell. Iugurth.* XVII; XVIII; Liv. XXV. 11. 17; Ovid. *Trist.* V. 6. 46; Mela I. 7. 1; I. 13. 7; I. 15. 2; I. 25. 2; I. 49. 4; I. 81. 7; II. 1. 1; II. 8. 5; II. 74. 3; II. 96. 7; III. 1. 1; III. 78. 1; Luc. VIII. 293; Plin. *Maiores Nat.* VI. 142; 149; Quint. *Inst.* V. 10. 21. 5; Tac. *Agr.* XXIV. II; Iuv. V. 94; Flor. *Epit.* I. 41. 32; Apul. *Mund.* VI. 19; Amp. *Mem.* VI. 12. 1; Amm. Marc. XXII. 47]. *Mare Nostrum* adlandırması hakkında detaylı bilgi için genel olarak bk. Burr, 1932. Ortaçağ Hristiyanlarının *Mare Nostrum* algısı Müslümanların Akdeniz'de hâkimiyet tesis etmeye başladıkları MS VII. yüzyıl ile birlikte giderek daralmış ve yok olmuştur. Bu minvalde, Akdeniz iki dinin coğrafi yayılım alanını şekillendirmiştir. Böylelikle, Hristiyanların kontrolünde olan Batı Akdeniz, *Mare Nostrum* olarak anılmaya devam ederken, Müslümanların yayılım alanı olan Doğu Akdeniz, Hristiyanlarca *Mare Aliorum* olarak anılmaya başlanmıştır. Konu hakkında bk. Bouchard – Ferme, 2013: 20.

¹²⁴ *Mare Nostrum* adlandırmasının *Maria Nostra* (= Bizim Denizler/Bizim Sular) şeklindeki *pluralis - nominativus* örnekleri için bk. Mela I. 13. 7; I. 81. 7; II. 96. 7; III. 78. 1. Ayrıca bk. ve krş. Plin. *Maiores Nat.* IX. 12. 1; XII. 107. 2; Dueck – Brodersen, 2012: 80. Söz konusu adlandırmanın farklı biçimdeki ancak anlamdaşı olan *Aequor Nostrum* (= Bizim Deniz) için özellikle bk. Verg. *Aen.* III. 397; Val. Flac. I. 342.

¹²⁵ *Mare Magnum* adlandırmasının Eskiçağ literatüründeki kullanımına örnekler için bk. Liv. And. *Trag.* XXXIII; Enn. *Epic.* II; *Trag.* II. 151A 14; Lucr. II. 553; III. 1029; VI. 615; Sall. *Bell. Iugurth.* XVIII. 6. 1; LXXVIII. 3. 1; Cic. *Att.* 161. 3 (VIII. 11); *Div.* I. 31; II. 55; *Fam.* 127. 4 (XVI. 9); Verg. *Aen.* V. 628; Mela II. 55. 1; Plin. *Maiores Nat.* IX. 18. 47; Stat. *Achil.* I. 655; Sen. *Minor Ep.* XCIV. 61; *Nat.* V. 18. 10. 5; VI. 6. 1. 3; Plin. *Minor Ep.* XXXIII. 11; Amp. *Mem.* VII. 1. 5; Prud. *Tituli* IX. 33; Aug. *Civ.* XVI; *Con.* I. 16; Serv. *Aen.* III. 211; V. 628; Sidon. *Carm.* II. 594; *Paneg.* V. 594; Isid. *Orig.* VIII. 16. Latin denizcilik yazım geleneği özelinde *Mare Magnum* isimlendirmesinin benzeşlerinden olan *Mare Ingens* (= Büyük Deniz) adlandırmasına örnek olarak bk. Curt. VI. 4. 19. *Pontus Magnus* (= Büyük Deniz) için ayrıca bk. Liv. XXV. 12. 6. *Mare Magnum* adlandırması; Akdeniz dışında Hazar Denizi'nin (bk. Amm. Marc. XXIV. 12) ve Ege Denizi'nin (Verg. *Aen.* III. 211) isimlendirilmesi için de kullanım görmüştür. Ayrıca yazarı belli olmayan ve Roma İmparatorluk Dönemi sonlarına tarihlenen, *περίπλους τῆς μεγάλης θαλάσσης* [Latince: *Stadiasmus Maris Magni*]; yani *Büyük Deniz* (= Akdeniz) *Seyrüseferi* başlıklı *thalassografik* metin, başlığı bakımından Roma İmparatorluk Dönemi Akdeniz'inin adlandırılması bağlamında son derece önem arz etmektedir. *Stadiasmus Maris Magni* metni ve metin başlığının dilimize çevirisi, ayrıca da tam metin şeklindeki içeriği hakkında detaylı bilgi için bk. ve krş. Acar, 2016: 20-22.

¹²⁶ *Mare Internum* için bk. Plin. *Maiores Nat.* II. 173. 5; III. 4. 6; III. 31. 2; V. 18. 4. Ayrıca bk. ve krş. Smith, 1859: 343. Romalılar nezdinde Cebelitarık Boğazı'nın batısına doğru genişleyen (günümüzdeki Atlantik Okyanusu'na ait) karasuları *Mare Internum*'un zıttı olan *Mare Externum*/*Mare Exterius* (Harici Deniz/Dış Deniz) terimiyle adlandırılmaktaydı (bk. Smith, 1872: 312).

¹²⁷ *Mare Intestinum* hakkında bk. Flor. *Epit.* II. 13. 76.

[*ya da Dâhili*] Deniz adlandırmalarına bırakmıştır. *Mare Nostrum* kullanımının terkedilerek böylesi iki yeni adlandırmanın *thalassografik* kayıtlarda yer alması, Akdeniz'in Doğu ve Batı olmak üzere her iki yakasına hükmeden *Imperium Romanum*'un güç kaybetmesi neticesinde bölünmesiyle ilgilidir. Zira Roma İmparatorluğu'nun batı yakasındaki otorite ve güç kaybı, Akdeniz'in batı kıyılarını da aynı ölçüde etkilemiş ve böylelikle Akdeniz artık *Romalıların Denizi* olma özelliğini -sonsuza dek- yitirmiştir. Bu suretle de Romalılar için Akdeniz, bundan böyle daha ziyade Doğu Roma İmparatorluğu sınırları kıyılarındaki karasularından ibaret olmuş ve belirtilen tanımlama ölçeği Akdeniz'in yalnızca belirli bölümlerini nitelemek amacıyla kullanım görmüştür¹²⁸. Sonuç itibarıyla bu iki kullanım, Akdeniz'i -belirli ölçekte olsa da (Bk. Fig. 14)- tanımlamak amacıyla kullanılan geç dönem tabirleri olarak ön plana çıkmaktadır¹²⁹.

Yukarıda belirtilen adlandırmalar; Roma ile Doğu Roma İmparatorluğu dönemi ve Latin-Roma *thalassografisi* ekseninde yaygın bir geçerliliğe sahip olmuştur. Lakin ilerleyen süreçle birlikte ve özellikle Geç Eskiçağ - Erken Ortaçağ döneminde Akdeniz'inin tanımlanması için kullanım gören yeni ve belki de en bilinen isimlendirmenin temeli muhtemelen MS III. yüzyılda yaşamış olan ünlü Latin dil bilimcisi ve eser derlemecisi Gaius Iulius Solinus tarafından atılmıştır. Öyle ki, klasik Latince kapsamında ele alınacak olduğunda ilk olarak onun tarafından kullanıldığı¹³⁰ (*ya da* daha iddialı bir tabirle, kendisinin Latin diline dâhil ettiği) düşünülen *mediterraneus* (= kıtalar-anakaralar arası, ortası) terimi Akdeniz'in yeni adlandırmasına kaynaklık etmiştir¹³¹. Bu kelime daha sonra, MS VI-VII. yüzyıllarda yaşamış olan Seville Başpiskoposu Isidorus Hispalensis tarafından, *mare* (= deniz) sözcüğüyle birleştirilerek kullanılmıştır. Bu minval üzere, Solinus ile Isidorus'un katkılarıyla *Mare Mediterraneum* biçiminde *thalassografik* bir tamlama oluşturulmuştur. Böylelikle, bu tamlamadan mey-

¹²⁸ Özellikle Roma İmparatorluğu'nun *Batı* ve *Doğu* olmak üzere iki kutba ayrılmaya başlamasıyla birlikte, Latin *thalassografisi* özelinde bundan böyle Doğu Akdeniz algısı daha ön planda yer almaya başlamıştır. Öyle ki, bu algı MS VI. yüzyıl ve sonrası Doğu Roma entelektüellerinin eserlerinde de takip edilebilmektedir. Bu minvalde, *Mare Nostrum* adlandırması artık oldukça geniş bir ölçeğe sahip olan anlamını yitirerek *ἡ Ἀσιανός θάλασσα* (Lat: *Mare Asiaticum* = *Asya Denizi*, yani Doğu Akdeniz; bilinen adıyla *Levant*) formuna ulaşmış ve yerel bir deniz özelliğine sahip olmuştur. Konu hakkında bk. ve krş. Malalas *Chron.* IV. 0 286. Ayrıca bk. ve krş. Moffatt, 2017: 106.

¹²⁹ A. Kazhdan (1991b. 1329); Akdeniz'in MS IV. yüzyılla birlikte Romalılara ait bir iç deniz olma özelliğini yitirdiğini vurgulamaktadır. Bu süreci takiben, Akdeniz'in tanımlanması için bütüncül algı belirten bir isimlendirmenin -artık- kullanılmadığını, böylelikle 'Ege Denizi', 'İonia Denizi', 'Sicilya Denizi' ve 'Girit Denizi' gibi yerel ölçekli deniz adlandırmalarına Geç Antikçağ-Ortaçağ kaynaklarında daha sık yer verildiğini ifade etmektedir.

¹³⁰ Bk. Brodersen, 2011: 84-85.

¹³¹ Bu adlandırma; Latince *medius* (orta, ara) ile *terra* (kara, dünya, yeryüzü) kelimelerinin birleşiminden oluşturulan birleşik bir sözcüktür. Romalılar-Doğu Romalılar (Bizanslılar) tarafından benimsenen bu isimlendirme, Geç Antikçağ boyunca Akdeniz'in tanımlaması amacıyla son derece yaygın bir biçimde kullanım görmektedir (bk. Clement, 2012: 114-115).

dana gelen yeni adlandırma kadim Akdeniz'i tanımlayan meşru bir kimliğe bürünmüş, bu hususa müteakiben de birçok coğrafyacı ve tarihçi tarafından benimsenerek sıklıkla kullanılmıştır¹³².

Sonuç itibarıyla; Eskçağ *thalassografisi* özelinde çeşitli 'Akdeniz' tanımlamaları, yukarıda belirtilen isimlendirmeler özelinde ve kronolojik bir süreç perspektifinde kullanımını sürdürmüştür. Bu bağlamda, öncelikle Hellen *thalassografisi* özelinde genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda, *ὁ πόντος* (= kapsamı-sınırı belirli, bir yerden başka bir yere geçit özelliğine sahip deniz)¹³³; *τό πέλαγος* (= kıyıya uzak, açık deniz)¹³⁴; *ἡ ἄλς* (= kıyıya yakın, sığ deniz) terimlerine oranla, *ἡ θάλασσα* (= engin deniz, ufuktan öte derya) sözcüğü ön planda yer almaktadır¹³⁵. Bu sözcük öncelikle, Hekataios ve Herodotos'un eserlerinde Akdeniz'in tanımlanması amacıyla kullanım görmeye başlayarak giderek yaygınlaşmış, kabul görmüş ve de Akdeniz ile onun iç denizlerinin niteleyicisi olarak belirli sıfatlar ya da coğrafi *epithetonlar* ile bütünleştirilmiştir. Bu bağlamda; Akdeniz'in tanımlaması amacıyla -genel olarak- *ἡ θάλασσα* sözcüğünün daha sık tercih edilmiş olması, sözcüğün anlamının Akdeniz ile içselleştirilmesine, böylelikle de onun enginliğinin vurgulanmasına işaret ediyor olmalıdır. Latin *thalassografisi* özelinde genel bir değerlendirme yapılacak olduğundaysa, Hellence'den devşirilen *pontus* (= geçit özelliğindeki dar deniz) ile *pelagus* (= açık deniz) adlandırmalarının dışında kullanım gören *aequor* (= su yüzeyi, sığ deniz) terimlerine oranla, *mare* (= deniz, derya) kullanımını ön planda yer almaktadır. Öyle ki, Roma-Latin kültürü ve Latince denizcilik yazım geleneği kapsamında Akdeniz için en geçerli olan iki sıfat olan *nostrum* ve *internum*'a -genellikle- eşlik eden isim de *mare* formunda karşımıza çıkmaktadır (Romalıların kimi zaman Akdeniz'i tanımlamak için yalnızca *mare* sözcüğünü yeterli gördükleri de bilinmektedir¹³⁶). Cicero'da bu hususu bir hatibin belagati ve konuşma stili üzerine kaleme aldığı *De Oratore* başlıklı eserinde şu şekilde dile getirmektedir (*Or.* III. 42. 168);

“*Cererem*’ *pro frugibus*, ‘*Liberum*’ *pro vino*, ‘*Neptunum*’ *pro mari*, ‘*curiam*’ *pro senatu*, ‘*campum*’ *pro comitiis*, ‘*togam*’ *pro pace*, ‘*arma*’ *ac* ‘*tela*’ *pro bello appellare so-*

¹³² Solinus'un bu adlandırmayı ilk olarak kullanması MS III. yüzyılın ikinci yarısına denk düşmektedir (bk. Solin. XVIII. 1). Ayrıca bk. Isid. *Orig.* XIII. 16; Wright, 1925: 307; Serinidou, 2017: 80. Ortaçağ Akdeniz'ini tanımlayan *Mare Interclusum* (= Kapalı/Tecrit Edilmiş Deniz) adlandırmasının Yeniçağda da kullanım görmeye devam etmiş olması hakkında bk. Galesini, 1599: 671.

¹³³ Latince'ye de *pontus* biçiminde geçmiş olan bu *thalassografik* adlandırma, *Πόντος Εὐξεινος/Εὐξείνος* (= Konuksever Deniz) biçiminde Akdeniz ile beraber Karadeniz'in de tanımlamak üzere kayıtlarda yer almaktaydı (bu biçimden evvel *Πόντος Ἀξεινος/Ἀξείνος* [Konuksevmez Deniz] formuna sahipti).

¹³⁴ Latince'ye de *pelagus* biçiminde geçmiş olan bu *thalassografik* adlandırma, Akdeniz'in anlamlandırılması özelinde nadir bir biçimde kullanım görmüştür.

¹³⁵ *ἡ θάλασσα* adlandırması Hellen denizcilik yazım geleneği özelinde denizleri tanımlamak üzere en sık kullanılan *thalassografik* terimdir (bk. Warnecke, 2006: 330).

¹³⁶ Petricioli, 2008: 86.

lent. = Ekinler için Ceres'ten, şarap için Liber'den, deniz için Neptunus'tan, Senato için Curia'dan, Comitia için Campus'tan, barış için togadan, savaş için zırh ya da silahtan bahsetmeye alışkındırlar”.

Cicero'nun bu anekdotunda da anlaşılacağı üzere, *mare* sözcüğü Romalılar nezdinde herhangi bir su kütlesinin en belirgin tanımlayıcısıydı. Değişim daima tamlanan niteliğine sahip olan *mare* sözcüğünün yanına getirilen tamlayan vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Tamlayan niteliğine sahip olan sıfatlar ise, Romalıların Akdeniz'ine ya ideaolojik-politik (= *nost-rum*) ya da şekilsel (= *magnum*) veya konumsal (= *internum* - *intestinum*) bir perspektif kazandırmaktaydı. Benzer bir durum, Hellen *thalassografisi* açısından da geçerliydi. Öyle ki, Roma-Latin *thalassografisine* yön veren kelimelerden olan *mare*, *ἡ θάλασσα* sözcüğünün yerini almakta ve Hellen denizcilik yazım geleneği bariz bir şekilde takip edilmekteydi. Böylelikle; Mısır ve Hitit *thalassografisi* özelinde izleri sürülebilen 'Akdeniz' terimi, Mezopotamya uygarlıkları genelinde de bir karşılığa sahip olmuş, akabindeyse Hellen ve Roma-Latin *thalassografisi* bağlamında daimi bir benzerlik döngüsü içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Akdeniz'in adlandırılmasına ilişkin terminolojik araştırmaların tabanının neredeyse yazının keşfiyle paralel bir kronolojik bağlantıya sahip olduğu -açıkça- görülebilmektedir. Öncelikli olarak Mısır ve Hitit toplumlarınca -göreceli olarak ve sınırları belirsiz bir biçimde- adlandırılmaya başlayan *Akdeniz*, ilerleyen süreçle birlikte giderek daha kapsamlı ve bütünlüyci bir perspektif çerçevesinde tanımlanmaya başlamıştır. Böylelikle, günümüzden geçmişe doğru bir değerlendirme gerçekleştirilecek olduğunda, söz konusu denizin adlandırılması amacıyla yaklaşık dört bin yıldır süregelen *thalassografik* bir etkileşim ağının varlığı göze çarmaktadır. Zira Akdeniz kıyılarını tamamıyla ya da kısmi olarak yurt haline getirmiş olan uluslar/milletler, bu devasa denizin uygun bir biçimde tanımlanması ve isimlendirilmesi için her daim -günümüzde olduğu gibi- bütüncül bir senteze (= panoptikon) ulaşamamışlardır. Bu durum, öncül Akdeniz toplumlarının bu denizi günümüzdeki sınırları dâhilinde bütüncül olarak algılayabilecek düzeyde bir coğrafi belleğe sahip olamamalarına bağlı olabileceği gibi, mevcut denizcilik ve haritacılık teknolojileri özelindeki gelişim ivmesinin yavaşlığının bir sonucu da olabilir.

Akdeniz'in tanımlanması amacıyla ön plana çıkan öncül adlandırmalar arasında yer alan ve Mısır-Hitit ve de Mezopotamya toplumlarınca kullanılan '*büyük*' sıfatı, Akdeniz'in en erken tanımlayıcısı niteliğindedir (bk. Fig. 15); '*Büyük*' sıfatıyla gerçekleştirilen ve grafikte görülen *W3d-Wr*; *Šalliš Arunaš* ve *Tâmtu Rabitu* isimlendirmelerini takiben (bk. Fig. 11), Arkaik-Klasik Dönem Akdenizi'nin adlandırılması çerçevesinde Hellen *thalassografisinin* ön planda yer aldığı görülmektedir. Öyle ki, Akdeniz'deki denizcilik faaliyetleri ekseninde mevcut coğrafi bilgi birikiminin gelişmesiyle birlikte, Akdeniz'in tanımlanması amacıyla yeni sıfatlar kullanılmaya başlamıştır. Bunlar; Hellenlerce ideolojik bağlamda kurgulanan '*bizim*' ve yine Hellenlerce kendilerinin Akdeniz'e yakınlıklarının vurgulandığı '*bitişimizdeki*' sıfatlarıdır (bk. Fig. 12).

Söz konusu iki grafikte görüldüğü üzere, Arkaik-Klasik dönem aralığında, ünlü coğrafya bilgini Hekataios'un açıkça örneklerini sunduğu Akdeniz tanımlamaları, uzun bir süreç boyunca kullanım görmeye devam etmiştir. Bu süreçte, terminolojik kurguda bazı ufak değişimler yaşanmıştır: *ἡ καθ' Ἡμᾶς Θάλασσα* kullanımı yerine karşımıza çıkan *ἡ παρ' Ἡμῶν Θάλασσα* bu açıklamaya iyi bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu iki tanımlama arasında ufak kurgusal farklılıklar bulunsa da, anlam olarak her iki kullanım da birbiriyle benzerdir ve '*bitişimizdeki/yakınıımızdaki deniz*' çevirisine sahiptir. Arkaik Dönem Akdeniz'i için göze çarpan bir diğer ayrıntı da, Arkaik Dönem mitografları tarafından kullanılan

epik deniz tasvirlerinin söz konusu deniz için de kullanılmaya başlamış olmasıdır. *ó Oĩνωψ Πόντος* (= Şarap Karası Deniz) biçimindeki bu tanımlama her ne kadar denizin tamamını betimlemekten uzak olsa da, Akdeniz'in epik-lirik metinlerdeki en göze çarpan niteleyicisi olarak ön planda yer almaktadır.

Klasik Dönem'in sonlanıp Hellenistik Dönem'in dönemin başladığı zaman dilimi, Akdeniz'in adlandırılması bağlamında köklü değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu süreçte (özellikle İskenderiye, Roma ve Pergamon gibi ilmi merkezlerin yarattığı bilimsel ivmeyle), Eskiçağ coğrafya bilginlerinin ve denizcilerinin eski dünyaya yönelik bilgi birikimlerinde artış yaşanmış, bu artış da Akdeniz'in mevcut sınırlarının daha yakından ve ayrıntılı bir biçimde tanınmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle; bu denizin Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir iç deniz niteliğine sahip olduğu tespiti iyiden iyiye güç kazanmış, buna mukabil Akdeniz için güncel adlandırmalar olan *ή Έσω Θάλασσα* & *ή Έντòς Θάλασσα* (İç-Dâhili Deniz) kullanım görmeye başlamıştır. Hellen *thalassografisinden* (= *ή Ημετέρα Θάλασσα* tanımlamasından) devşirilen *Mare Nostrum* ise söz konusu bu adlandırmalara eklenerek, Hellenistik Dönem'in sonlarına doğru Akdeniz adlandırmalarının güncel belirleyicisi olmuştur (bk. Fig. 13).

Hellenistik denizcilik yazım geleneği, Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcına paralel olarak yerini Roma-Latin denizcilik yazım geleneğine bırakmıştır. Öyle ki, Akdeniz'in hâkimi konumuna erişen Romalılar nezdinde Akdeniz için *Mare Nostrum*'a eşlik eden iki kullanım, Hellenistik Dönem'de de kullanım gören *ή Έσω Θάλασσα* & *ή Έντòς Θάλασσα* adlandırmalarının Latince karşılıkları olan *Mare Internum* (= İç Deniz) ve *Mare Intestinum* (= İç Deniz) kullanımlarıdır. Bu adlandırmalara ek olarak, yine Hellen bir *thalassografik* kullanım olan *ή Μεγάλη Θάλασσα* adlandırması da, *Mare Magnum* (= Büyük Deniz) biçiminde Latince'ye uyarlanarak kullanılmaya devam etmiştir ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemi boyunca (Latince'nin terkedilip Bizans Grekçesi'nin devletin resmi dili oluşuna kadar) Akdeniz'in tanımlanması özelinde sıklıkla kullanılmıştır.

Böylelikle, yukarıdaki etkileşim grafikleri vasıtasıyla da açıkça görüldüğü gibi Akdeniz'in adlandırılması hususunda *thalassografik* bir dönüşüm ağı meydana gelmiştir. Bu suretle, Mısır-Hitit ve Mezopotamya toplumlarına ek olarak, onlar ile son derece yakın bir etkileşim içinde bulunan (Minos-Miken kültürünün mirasçısı) Arkaik Hellen-Ion halkları, 'büyük' sıfatını Akdeniz tanımlamalarında ortak biçimde -döngüsel olarak- kullanmışlardır. Öyle ki, söz konusu toplumların coğrafi tasavvurları dâhilindeki en büyük deniz olma özelliğine sahip Akdeniz de, belirtilen toplumlar nazarında bu adlandırmaya nail olabilecek tek deniz olma özelliğindeydi.

Akdeniz için ortak niteliyici diğ er bir sıfat ise ‘bizim’ ve ‘içerideki/i teki’ niteleyicileridir. Bu niteleyiciler de Akdeniz kıyılarında paydaş olan çeşitli halkların denizcilik kültüründe köklü bir şekilde yer etmiş olacak ki, *Ἡμετέρα/Nostrum* ve *Ἔσω-Ἐντ ς/Internum-Intestinum* sıfatları döngüsel bir perspektifte daimi olarak kullanım görmeye devam etmişt r. Sonuç itibarıyla, Akdeniz adlandırmaları Eskiçağ boyunca özellikle bu denize hâkim ve denizcilik kültürüne sahip ulus-milletlerin dillerinde çeşitli biçimlerde yer etmiş ve günümüz yazılı denizcilik kültüründe iz bırakmıştır. Bu izleri takip edebilmemize olanak tanıyan Hellence ve Latince kaynaklar, Ortaçağ boyunca da Akdeniz’in adlandırılması hususundaki terminolojik araştırmaların sürdürülmesine olanak tanısa da, ilerleyen süreçle birlikte mevcut adlandırmalar Arapça, Farsça ve Osmanlıca gibi diller bağlamında sürdürülebilmektedir.

2.1.2. ‘Ege Denizi’ Adlandırmaları

“Güneşin parlak ışığı kendini gösterdiğinde,
Akha erlerinin cansız bedenleriyle ve gemi enkazlarıyla
kaplanmış Aigaion Denizi’ni gördük¹³⁷”.

Eskiçağ yaşantısının ve aynı zamanda *Eski Dünya*’nın kadim etkileşim merkezlerinden biri olan *Ege Denizi*¹³⁸ (bk. Fig. 18); günümüzdeki mevcut deniz ticareti ve de yolcu hareketliliği bağlamında - özellikle *Yeni Dünya*’nın keşfini takiben- eski önemini kaybetmiş gibi görünse de, tarihsel ve kültürel araştırmalar perspektifinde giderek ön plana çıkmaya başlayan bir çalışma sahası niteliğine sahiptir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olduğu takdirde Ege Denizi; doğu hattında Batı Anadolu ve Trakya, batı istikametinde Yunanistan Anakarası ve Mora Yarımadası, güney doğrultusunda ise Girit ve Rhodos adaları arasında sıkışık bir vaziyette bulunan bir iç deniz niteliğindedir¹³⁹ (bk. Figs. 16-17). Tarihsel perspektifte genelleyici bir özetleme gerçekleştirilecek olduğunda, Mezopotamya denizcilerinin kısmi ve periyodik nitelikteki hâkimiyetleri sonrasında Ege Denizi kıyılarının Eskiçağ sürecindeki en bilinen ve en önemli ziyaretçileri Persler (Mısırlılar, Fenikeliler, Kıbrıslılar *etc.*) ile Hellenler (Akhalar, Lakedaimonialılar, Dorlar ve Makedonialılar), ayrıca Kariyalılar, İonialılar, Mysialılar, Aiolisliler (*sive* Aiolialılar), Troaslılar ve Thraklar olmuşlardır. Bu minvalde, söz konusu halkların/kavimlerin Ege Denizi kıyılarındaki hâkimiyetleri zaman ve mekân odaklı kısmi değişimler göstermekle birlikte, birbirini takip etmek suretiyle kesintisiz bir biçimde devam etmiş görünmektedir.

¹³⁷ Aiskhy. Ag. 658-660: “ἐπεὶ δ’ ἀνῆλθε λαμπρὸν ἡλίου φάος, ὁρῶμεν ἀνθοῦν πέλαγος Αἰγαῖον νεκροῖς ἀνδρῶν Ἀχαιῶν ναυτικοῖς τ’ ἐρειπίοις”. Aiskhylos’un belirtmiş olduğu bu anekdot, Ege Denizi’nin kadim hareketliliğinin bir yansımasını sunuyor olması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, Ege Denizi’nin gemiciler nezdinde güvenilir bir deniz olarak görülmediğini de zaman zaman klasik yazarların çeşitli ifadeleri vasıtasıyla anlayabilmekteyiz. Örnek olarak bk. Philostrat. Her. 2: “Ἐμβόλον καὶ φήμης, ἀμπελουργέ, δέομαι περὶ εὐπλοίας· φασὶ γὰρ ἡμᾶς ἀφήσειν ἐς τὸν Αἰγαῖον αὐτόν, δεινὴ δέ, οἶμαι, ἡ θάλαττα καὶ οὐ ῥαδία πλεῦσαι. = Ey bağcı! Hayırlı seyrüsefere ilişkin bir emare veya kehanet aramaktayım; çünkü bizlere dosdoğru Ege Denizi’ne yelken açılacağını söylediler, (Ege’nin) korkunç bir deniz olduğunun ve (Ege Denizi’nde) seyrüsefer etmenin kolay olmadığını farkındayım”.

¹³⁸ Ege Denizi, Akdeniz’in kuzey-doğu istikametinde yer alan bir iç denizdir ve yaklaşık olarak 215.000 kilometrekarelik karasuyu havzasına sahiptir. Denizin kuzey-güney doğrultusundaki uzunlamasına ölçümü yak. 612 kilometrekare iken, doğu-batı doğrultusundaki genişlemesine ölçümü yak. 299 kilometrekaredir. Ege Denizi; Çanakkale Boğazı bağlantısıyla Marmara Denizi’ne bağlanmakla birlikte, farklı bir boğaz aracılığıyla diğer herhangi bir denize açılmamaktadır. Ege Denizi’nin en güney ucu Girit Adası olarak kabul edilmektedir. Bu hususa ek olarak Ege Denizi; Doğu Akdeniz bloğuna dâhil olmakta ve bünyesinde barındırdığı ve sayıları 3.200’ü bulan adaya/kayalığa sahip olduğundan dolayı dilimizde “Adalar Denizi” olarak da anılmaktadır. Ege Denizi’nin tipik özellikleri hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. ve krş. Acer 2003, 3-7 (mercan tepecikleri ve ufak kayalıklarla beraber adaların/kayalıkların toplam rakamı 6.000’e kadar çekilebilmektedir [bk. Bowman *et al.*, 2010: 12]).

¹³⁹ Bir iç niteliğine sahip Ege Denizi, diğer iç denizlere oranla oldukça dar bir coğrafi genişlik yapısına sahip olmakla birlikte, deniz tabanının orta bloğu özelindeki (kıta Yunanistan ve Batı Anadolu sahili arası) genişlik ölçümü yaklaşık 150 kilometredir (bk. Acer, 2003: 4).

Αἰγαῖον (= *Pelagos Aigaion*: Aigaion Denizi) biçiminde kullanıldığı bilinen thlassografik adlandırma, etimolojik olarak farklı biçimlerde yorumlanmakla birlikte, çeşitli tarihsel ve mitografik açılımlara da sahiptir.

Bu kapsamda; öncelikli olarak denizin tanımlayıcı isimlendirmelerinin temelinde yer alan *Αἰγαῖον* adlandırmasının Hellence dil bilgisi kaideleri doğrultusunda analizini gerçekleştiren dil bilimciler iki etimolojik değerlendirme ileri sürmekte ve bu iki değerlendirme paralelinde farklı görüşler bildirmektedirler. İleri sürülen birinci etimolojik açılım önerisi ışığında, söz konusu sözcük *αἰς* (= *aiks*: keçi) isminden türetilmiş bir sıfattır ve *πέλαγος* (= deniz, derya) sözcüğüyle birleştirilerek takısız bir isim tamlaması oluşturulmaktadır¹⁴³; oluşturulan bu tamlama ise ‘keçi denizi’ anlamına gelmektedir. İkinci görüşe göreyse, *Αἰγαῖον* sözcüğü Hellence *ἐκ* (= -den/dan, -den dolayı/ötürü) edatı ile *γαῖα* (= *gaia*: yeryüzü, dünya) isminin birleştirilmesi sonucunda oluşturulan bir sıfattır. Bu sözcük kurgusal olarak, ‘yeryüzüne ait, yeryüzünden olan/türeyen’ anlamlarına sahiptir. Böylelikle; belirtilen sıfatın söz konusu denizin ismiyle birlikte ve özdeşleştirilmiş bir biçimde kullanılmasıyla, *Ege Denizi*’nin yeryüzünün kadim denizlerinden biri olduğu ve mitografik kontekste yeryüzünün ilahi temsilcisi *Gaia*’nın bedeninden/soyut varlığından ortaya çıktığı vurgulanmak istenmiştir. Ancak, söz konusu her iki etimolojik tanımlama da, anlamsal açıdan kanıtlanabilir niteliğe sahip değildir ve yalnızca dil bilimcilerin belirtilen kelimenin kökenine ilişkin yorumları niteliğine sahiptir¹⁴⁴.

Ege Denizi’nin adlandırılmasına kaynaklık eden mitografik unsurlar da, tıpkı etimolojik savlar özelinde olduğu üzere, temel perspektifte iki farklı ve değişken biçime sahiptir. Söz konusu bu mitografik unsurlardan biri ve de en yaygın biçimde kabul göreni, *Theseus*’un babası *Aigeus* (= *Αἰγεύς*) ile ilintili olandır. Atina kentinin kuruluş mitlerinde de önemli karakterlerinden ve aynı zamanda kentin ilk krallarından biri olarak kabul edilen *Aigeus*, aynı zamanda Ege Denizi’nin adlandırılmasında da başrol sahibi olmuştur. Mitografik örgü ekseninde -ana hatlarıyla- özetlenecek olduğunda, denize ismini veren olay kurgusu şu anlatı özetinde ilerler¹⁴⁵:

¹⁴³ Bu hususa ek olarak; Ege Denizi’nin isminin Tenos ve Khios adaları arasında yer alan ufak bir adadan (ya da kayalıktan) kaynaklandığı da düşünülmektedir. Plinius da (*Nat. IV. 51*) bu hususa dair önemli bir bilgilendirme sunmaktadır; “*Aegaeo mari nomen dedit scopulus inter Tenum et Chium verius quam insula, Aex nomine a specie caprae (quae ita Graecis appellatur), repente e medio mari exiliens*”: “Tenos ve Khios (adaları) arasında denizin ortasından aniden ortaya çıkan, dişi keçi görünümünden ötürü *Aex* olarak anılan bir kayalık (Grekler nezdinde bu [= *Aeks*] şekilde adlandırılır), daha doğrusu bir ada Ege Denizi’ne ismini vermiştir”. Ayrıca bk ve krş. Constantakopolou, 2007: 203.

¹⁴⁴ Örnek olarak bk. ve krş. Kalcyk, 2002: 187; Sheard, 2011: 35.

¹⁴⁵ Söz konusu mitografik anlatı hakkında daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Apollod. *Bibl. Epitome*: I. 7 vd.

Kral Minos'un Girit'te hâkimiyetini sürdürdüğü sırada; Attika kralı *Aigeus*¹⁴⁶ ile *Aethra* birlikteliğinden dünyaya gelen *Theseus*¹⁴⁷, Minos'a adakta bulunmak/vergi ödemesi yapmak -ya da bazı anlatılara göre kralın vahşi boğası *Minotauros*'a bizzat kendisini kurban olarak sunmak- üzere Atina'dan Girit Adası'na doğru yelken açar. *Aigeus*, oğluna Girit'e yelken açmasından hemen önce önemli bir nasihatte bulunur: Nasihate göre *Theseus*, *Minotauros*'a kurban edilmeden (ya da krala ödemeyi/adak sunusunu gerçekleştirdikten sonra öldürülmeden) yurduna dönebilmeyi başarır, geminin yolculuk sırasında donatıldığı siyah yelkenleri/bayrak takımını dönüşte beyaz renkli olanlar ile değiştirecektir¹⁴⁸. Böylelikle; Atina sahilindeki falezlerin zirvesinden oğlunun dönüşüne şahitlik edebilmek umuduyla gün ve gün ufuktaki gemileri gözleyen *Aigeus*, beyaz yelkenli/bayraklı gemiyi gördüğü takdirde oğlunun sağ sağlam ve muzaffer bir şekilde yurduna geri dönüyor olduğunu anlayabilecektir. *Theseus*, Girit Adası'na yelken açmadan evvel babasının bu nasihatini dinleyeceğine dair söz verir. Anlatının devamında; *Theseus* Girit'e varır varmaz kral Minos tarafından boğası *Minotauros*'a kurban olarak sunulur ancak *Theseus*, azgın boğayla mücadelsi esnasında onu alt ederek öldürür ve kendisiyle beraber krala kurban olarak sunulan Atinalı gençleri de kurtararak gemiye bindirir, akabinde ise onlarla birlikte Girit Adası'ndan Atina'ya yelken açar. Ancak *Theseus*, dönüş yolculuğu sırasında -tıpkı gidiş yolculuğunda olduğu gibi- gemide siyah renkli yelken donanımını kullanmaya devam eder. Böylelikle de, babasına verdiği sözü yerine getirmeyi unutmamış olur. Bu esnada, oğlunun sağ sağlam yurduna dönebilmesi umuduyla Atina kıyılarındaki falezlerin zirvesinden denizi gözlemlemeye devam eden ve ufku izleyen baba *Aigeus*, günün birinde *Theseus*'un gemisinin Atina'ya doğru yaklaştığını fark eder. Gemiye

¹⁴⁶ *Aigeus* hakkındaki mitolojik aktarımlar kısıtlı olmakla birlikte, efsanevi Atina krallarından ve aynı zamanda Atina halkını oluşturan kabilelerin atalarından (= phylonheros) biri olduğu bilinmektedir. *Aigeus* hakkında detaylı bilgi için bk. Kron, 1981: 359 vdd. [*LIMC* s.v. *Aigeus*]. *Aigeus* ve *Theseus*'un soyu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Ward *et al.*, 1970: 8.

¹⁴⁷ *Theseus*'un ismi, Eskiçağ batı mitografisi genelinde özellikle denizcilik ve deniz kültürü ile ilgili pek çok anlatıda anılmaktadır. Kendisi kimi zaman pek çok hikâyenin başrolüne sahip karakterlerden biri, kimi zaman ise tamamlayıcı ya da kilit rollerin sahibidir. Bu suretle *Theseus*'un denizcilik kültürü ile yakın ilişkisi, Hellenlerin denizcilik hususundaki yoğun ilgileriyle özdeşleşen bir niteliktedir. Örneğin; bazı kaynaklarda *Theseus*'un babasının diğer alternatif olarak belirtilen Poseidon ile *Amphitrite*'nin muhtemelen Ege Denizi'nin dibinde yer alan mabedini ziyareti hakkında bk. Bakkhyl. *Dith.* XVII; Paus. I. 17. 2-4. *Theseus* ve Eskiçağ denizcilik kültürü ile doğrudan ilgili söylencelerin genel bir değerlendirmesi hakkında özellikle bk. Weber-Lehmann, 1994: 922-955 [*LIMC* s.v. *Theseus*].

¹⁴⁸ Siyah veya beyaz yelken/bayrak donanımının kullanımına yönelik farklı değerlendirmeler için bk. ve krş. Diod. IV. 61. 4; Plut. *Thes.* XVII ve XXII; Paus. I. 22. 5; Catul. *Carm.* LXIV. 215-245; Hyg. *Fab.* XLI ve XLIII; Serv. *Aen.* III. 74. Plutarkhos'un Simonides'ten alıntılardığı bir anekdot vasıtasıyla (bk. yuk. *loc. cit.*); *Theseus*'un güven ve emniyet içinde yurdu Atina'ya geri döndüğünün emaresi olabilecek yelken/bayrak renginin beyazdan ziyade kırmızı olması gerektiğinin, öyle ki kırmızı rengin denizin mavi renginin kontrastı olduğunun, bu minvalde de kırmızı rengin beyaza oranla uzak bir mesafeden daha rahat bir şekilde algılanabileceğinin altı çizilmektedir.

görür görmez beyaz değil de, aksine siyah yelken/bayrak takımının dalgalandığını fark eder¹⁴⁹ ve bu sebeple de oğlunun artık hayatta olmadığı kanısına sahip olur. Hikâyenin dramatik sonunda ise; oğlunun cenazesiyle/yokluğuyla karşı karşıya kalmaya tahammül edemeyeceğine hüküm getirerek kendisini üzerinde bulunduğu falezlerin üzerinden denize bırakır (bazı kaynaklara göre ise akropolisteki uçurumdan atlar [örn. Diod IV. 61. 6]) ve kısa bir süre içinde denizin serin sularında boğularak gözden kaybolur. Bundan böyle de söz konusu olayın cereyan ettiği çevredeki deniz, Aigeus'un o civardaki karasularında yaşamını yitirmesine izafeten onun adıyla¹⁵⁰, yani 'Aigeus/Aigeus'un Denizi' olarak anılmaya başlar¹⁵¹. Böylelikle, Ege Denizi'nin adlandırılması hususunda sürdürülen *thalassografik* araştırmalar bağlamında, *Aigeus-Theseus* ilişkisine dair mitografik teori Eskiçağdan günümüze değin yoğun bir şekilde tartışılmış ve aynı oranda aktarılmıştır. Sonuç bağlamında da söz konusu anlatı bütünü, mitografi-*thalassografi* etkileşimi özelinde ön planda yer almakta ve belirtilen hususa ilişkin birincil örneklerden biri olarak kabul edilmektedir (Bk. Figs. 19-20).

Ege Denizi'nin adlandırılmasıyla ilgili olarak aktarılan diğer bir mitografik anlatıysa, Amazon kraliçesi *Aege* (Hel: Αἰγή) -ya da *Aegea*¹⁵² ile ilintilidir¹⁵³. Ancak bu anlatının oda-

¹⁴⁹ Modern araştırmacılar, söz konusu ihmalin Theseus mu yoksa gemi aksamından sorumlu herhangi bir kişi tarafından mı yapıldığı hususunda hemfikir olamamakla birlikte, farklı görüşler ileri sürebilmektedirler. Örneğin; söz konusu ihmalin sorumlusunun geminin dümencisi olabileceğine yönelik görüş hakkında bk. Kearns, 2012⁵: 16.

¹⁵⁰ *Mitografi - thalassografi* ekseninde ilerleyen diğer bir anlatı da; Eskiçağda Ege Denizi'nin güneydoğu istikametindeki karasuları (Plinius Maior'a göre [Nat. IV. 51]; Samos ve Mykonos adaları arasındaki deniz) olarak bilinen *Ikaros Denizi* (Hel: Ἰκάριος πόντος) ile bağlantılıdır. Öyle ki; tıpkı Ege Denizi anlatısında olduğu üzere, yine mitolojik iki karakter olan ünlü mimar Daidalos ile oğlu Ikaros (haklarında detaylı bilgi için bk. ve krş. Nyenhuis, 1986: 313-321 [LIMC s.v. Daidalos et Ikaros]), söz konusu denizin Eskiçağ denizcilik literatüründeki adının belirlenmesi hususunda başrole sahiptirler. Ikaros Denizi'nin adlandırılması hakkında ayrıca bk. Hom. II. II. 145: Ἰκάριος πόντος; Sen. Minor Herc. 690; Auson. Ep. XXIII: *Icarius pontus*; Ovid. Fasti IV. 283-284; 566; Plin. Maior Nat. IV. 68; VI. 215: *Icarium mare*; Hdt. VI. 96; Strab. II. 5. 21; Diod. IV. 77. 6: Ἰκάριον πέλαγος; Claud. Eutr. II. 265: *Icarium pelagus*.

¹⁵¹ Hikâye kurgusu için bk ve krş. Diod IV. 61. 6 vd.; Plut. Thes. XXII; Paus. I. 22. 5; Hyg. Fab. XLIII; Serv. Aen. III. 74. SRML vol. I sf. 117. Sonda belirtilen üç Latin kaynağı, Aigeus'un ölümünden sonra söz konusu intiharın gerçekleştirildiği karasularının 'Aigaion Denizi' ismini aldığını belirtmekte ve bu intihar vakkasının adlandırmanın temelinde yer aldığı konusunda hem fikir kalmaktadırlar. Ancak, diğer Hellen kaynakları özelinde, *akropolisten* aşağı atlayarak intihar etme kurgusu üzerinde de durulmaktadırlar. Örneğin Pausanias; *akropolisin* batı yakasında yüksek kayalıklar bulunduğunu bizzat gözlemlemiş bir yazar olarak, Aigeus'un *akrapolisten* aşağı atladığı noktayı kesin bir şekilde tarif edebilmektedir; öyle ki onun tarif ettiği alanda yapılmış olan zarif ve küçük bir *Nike Apteros* ([Νίκη Ἄπτερος] = Kanatsız Zafer) tapınağının yıllar sonra bile hala sağlam bir durumda olduğunu belirtmektedir. Bu tapınak; tüm Atina'ya, Aigina Adası'na kadarki karasuları istikametine ve Peloponnesos sahil hattına hâkim olan engin bir manzaraya sahiptir. Atina'nın düzensiz iklim şartları özelinde temiz ve berrak bir gün ışığında, oldukça uzak mesafeler buradan rahatlıkla gözlemlenebilmekteydi. Ancak, gözleri oldukça iyi gören yaşlı bir adamın dahi, bu nokta üzerinde uzaktan gelen bir geminin siyah mı yoksa beyaz mı bir bayrak/yelken takımını taşıdığını algılayabilmesi pek olası görünmemektedir. Konu hakkında ayrıca bk. ve krş. Ward *et al.*, 1970: 17.

¹⁵² Ege Denizi'nde boğulduğu savlanan Amazonun isminin *Aige* değil de *Aegea* olduğuna yönelik görüşlere örnek olarak bk. Warmington, 2012⁵: 16; Mayor, 2014: 431.

¹⁵³ Festus s.v. Aegeum mare: "Aegeum mare appellatur, ut crebrae in eo sint insulae, ut procul aspicientibus species caprarum videatur; sive quod in eo Aege, regina Amazonum, perierit; sive quod in eo Aegeus pater The-sei se praecipitaverit." = Bir yandan içerisinde birçok ada bulunan, diğer yandan da ona belirli bir uzaklıktan

ğında yer alan adlandırma savı, bir önceki (Aigeus & Theseus) sava oranla oldukça geri planda tutulmakla birlikte, daha nadir kabul görmekte ve atıf almaktadır. İlgili sava göre; Libya kökenli bir Amazon grubu Troia Savaşı'nın gerçekleştiği sırada önderleri Aige ile beraber Troialılara destek sunmak üzere deniz yolculuğuna çıkar. Bu esnada, Ege Denizi sularında ani bir fırtınaya yakalanırlar ve Aige ile beraberindeki tüm Amazonlar bu fırtına sonucunda boğularak yaşamlarını yitirirler. Bu anlatı, Theseus & Aigeus anlatısına benzer bir döngü içerisinde ilerlemekte ve yine yakın bir perspektif bağlamında (trajedik bir ölüm neticesinde denize ismini veren mitolojik bir karakter) son bulmaktadır¹⁵⁴. Öyle ki; söz konusu denizin bir Amazon adıyla isimlendirilmesiyle sonuçlanan böylesine benzer bir ikinci anlatının ortaya çıkışı da, Theseus'un Amazonlar ile yakın etkileşime sahip mitolojik bir karakter olmasıyla ilişkilendirilebilir niteliktedir¹⁵⁵. Buna ek olarak; Mytilene, Ephesos, Smyrna, Priene, Pitane, Myrina ve Kyme gibi kuruluşları bağlamında bir Amazonun ismiyle özdeşleştirilen kentlerin de Ege Denizi'nin doğu ya da batı kıyılarında yer alıyor olması çerçevesinde, -zaman zaman- bu teori desteklenebilmektedir.

bakanlar için bir dişi (ya da erkek?) keçi şeklinde görünen (deniz) *Aegeum Mare* olarak adlandırılır; Amazon kraliçesi Aege bu denizde can vermiştir ve yine Theseus'un babası Aegeus da kendisini bu denize atarak can vermiştir". Ayrıca krş. Isid. *Orig.* XIII. 16. 5: "... *Nam inter Tenedum et Chium saxum est in mare potius quam insula, quod visentibus procul caprae simile creditur, quam Graeci AIGA nuncupant, unde et Augeum mare est dictum*: Zira Tenedos ve Khios (adaları arasında) denizin içinde adadan ziyade bir kayalık vardır. Öyle ki (bu kayalık), ona uzaktan bakanlarda dişi keçiyi andıran bir izlenim oluşturur ki Grekler de onu 'Aiks [Hel: αἴξ – Gen: αἰγός]' olarak anarlar ve bu sebepten ötürü de *Augeum* [Aegaeum] Denizi ismini almıştır.

¹⁵⁴ P. Ceccarelli (2012: 37) Ege Denizi'nin adlandırılması hususunda; Amazon kraliçesi Aege ile ilintili mevcut anlatıyı, Aigeus & Theseus anlatısına eşit bir anlatı olarak addederek, söz konusu benzerliğe gönderim yapmaktadır.

¹⁵⁵ Örneğin; Theseus'un başrole sahip olduğu *Amazonomakhiai* hakkında bk. Mills, 1997: 30 vd.

Ege Denizi Adlandırmalarının Hellen Thalassografisi Kapsamındaki Etkileşimi

Mitografik zemini bu şekilde özetlenebilecek anlatılar bütünü paralelinde ve yine yukarıda değerlendirmesi sunulan etimolojik özet çerçevesinde, Ege Denizi'nin adlandırılmasına dair *thalassografik* aktarımlar Sophokles'in *Aias* isimli tragedyası özelinde takip edilebilmektedir. Bu doğrultuda Sophokles, Aiskhylos ile ortak bir sentezde buluşarak kendi anlatısında da *πέλαγος Αἰγαῖον* adlandırmasına yer vermektedir¹⁵⁶. Bir diğer tragedya yazarı Euripides ise, genel anlamda Aiskhylos ve Sophokles ile ortak bir bakış açısına sahip olarak *πέλαγος Αἰγαῖον* tabirini yinelemeye devam etmektedir¹⁵⁷. Bununla birlikte Euripides, Ege Denizi'nin tanımlanmasına yönelik farklı bir değerlendirme de öne sürmekte ve Aiskhylos ile Sophokles'in kullanmış oldukları *πέλαγος* terimi yerine *πόντιον*'u da tercih etmektedir¹⁵⁸. Euripides; *Troialı Kadınlar* isimli eserinde ayrıca Ege Denizi'ni -yine- farklı bir şekilde tanımlayarak *πέλαγος Αἰγαίας ἁλός* (= Ege Denizi) tamlamasını kullanır¹⁵⁹. Kendisi son olarak, Poseidon'un zaman zaman Ege Denizi karasularını mesken tuttuğuna dair mitografik bir anlatı da sunmaktadır¹⁶⁰. Böylelikle, Aiskhylos ve Sophokles'ten ziyade, Euripides'in aktarımları Ege Denizi'nin Klasik Dönem bağlamındaki algılanışını güçlendiren ve genişleten bir ölçüğe sahiptir.

Klasik dönemin ünlü tragedya yazarlarından ve önde gelen entelektüellerinden olan Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in Ege Denizi'nin adlandırılması ve algılanması hususundaki değerlendirmelerini takiben, yine döneminin en belirgin vakanüvislerinden olan Halikarnassoslu Herodotos, Ege Denizi'nin tanımlanmasına ve isimlendirilmesine yönelik gözlemi/tespitini bildirirken *ὁ Αἰγαῖος πόντος* terimine yer vermektedir¹⁶¹. Buna mukabil kendisinin halefi Thukydides ise, Herodotos'tan farklı bir *thalassografik* belleğe sahip olarak, Klasik Dönem Ege Denizi'nin adlandırılması konusundaki mevcut algıyı devam ettirmeyi tercih etmekte ve eserinde yeniden *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* tabirini kullanmaktadır¹⁶². Ancak Ksenophon, selefi Herodotos'un eserinde yer verdiği *ὁ Αἰγαῖος πόντος* terimini Ege Denizi'nin tanımlayı-

¹⁵⁶ Bk. Soph. *Aias* 461: “*πότερα πρὸς οἴκους, ναυλόχους λιπὼν ἔδρας μόνους τ’ Ἀτρεΐδας, πέλαγος Αἰγαῖον περῶ;*” = Yoksa gemilerin barınaklarını ve Atreusogullarını arkamda birbaşına bırakıp da, Aigaion Denizi'ni aşır vatanıma mı yelken açsam?”. Euripides'in *πέλαγος Αἰγαῖον* tabirini kullanmasına yönelik ayrıca bk. ve krş. Eur. *Hel.* CXXX.

¹⁵⁷ Bk. ve krş. Eur. *Hel.* CXXX.

¹⁵⁸ Bk. ve krş. Eur. *Alk.* 595-596: “*πόντιον δ’ Αἰγαῖον ἐπ’ ἀκτὰν ἀλίμενον Πηλίου κρατύνει.*” = Limanlamaya elverişsiz Pelion Burnu'na kadar Ege Denizi'ne hükmetmektedir”.

¹⁵⁹ Bk. Eur. *Troiad.* 88. Euripides ayrıca, Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla *ἡ ἄλς* sözcüğünü de tercih ederek *ἡ Αἰγαία ἄλς* kullanmaktadır (bk. *Troiad.* 124; “*δι’ ἄλ’ <Αἰγαίαν> πορφυροειδῆ*: şarap karası Ege Denizi üzerinden...”)). *πέλαγος Αἰγαίας ἁλός* ibaresinin kullanımı hakkında ayrıca bk. Men. *Perikeir.* 809.

¹⁶⁰ Bk. Eur. *Troiad.* 1-2: “*Ἦκω λιπὼν Αἰγαῖον ἀλμυρὸν βάθος πόντου Ποσειδῶν*: (Ben) Poseidon, denizin derinliklerinden çıkıp tuzlu Aigaion'a (denizine) geldim.”.

¹⁶¹ Bk. Hdt. II. 97.

¹⁶² Bk. Thuk. IV. 109. 3.

cısı olarak kabul ederek eserlerinde kullanır¹⁶³. Bu kapsamda, Klasik Dönem tarihçilerinden Herodotos ile Ksenophon ortak bir biçimde *ὁ Αἰγαῖος πόντος* ibaresini Ege Denizi'nin tanımlayıcısı olarak ön planda tutarken, Thukydides ise *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* terimini kullanmaktan yana bir tutum sergiler.

Klasik Dönemi takiben, Hellenistik Dönem ile birlikte Ege Denizi'nin algılanması ve tanımlanması ile ilgili *thalassografik* kayıtlarda önemli bir artış gözlemlenmektedir. Öyle ki, Eskiçağ denizciliği ve gemiciliğiyle ilgili faaliyetler bu dönemle birlikte büyük bir ivme kazanmış, bu ivme paralelindeyse yoğun bir bilgi birikimi oluşturulmuş, akabinde de son derece kapsamlı coğrafi eserler üretilmiştir. Bu eserlerin önemli bir yekûnu da, ya doğrudan denizcilik odaklı muhtelif metinler, ya da dolaylı yoldan denizcilik ile ilgili bilgi sunan kısmi paragraflar biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda Hellenistik Dönem denizciliği ve de *thalassografisi* özelinde son derece önemli çalışmalar gerçekleştirdiği bilinen Karyandalı ünlü kâşif/gezgin Pseudo-Skylaks'ın eserlerinin analizi son derece önem arz etmektedir. Kendisi, *periplousunda* Ege Denizi'nin adlandırılması bağlamında *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* tabirini kullanmaktadır (ancak ne ilginçtir ki, kendisine atfedilen bu metinde Ege Denizi'nin ismine yalnızca bir defa yer verilmektedir¹⁶⁴). Skylaks'ı takiben; Hellenistik Dönem Ege Denizi'nin *thalassografik* değerlendirmesi bağlamında önemli değerlendirmelerden bir diğeri, Aristoteles tarafından sunulmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles, *Problemata* başlıklı çalışmasında (XXIII. 6) Ege Denizi'nin ve Karadeniz'in sularının birbirlerine göre ne derece tuzlu olduğunu tartışmakta ve bu tartışma özelinde çeşitli görüşler öne sürmektedir. Bu görüşler çerçevesinde Aristoteles, Ege Denizi'nin adlandırılmasıyla ilgili önemli bir bilgilendirmede de bulunmaktadır;

“Διὰ τί ἡ θάλαττα λευκότερα ἢ ἐν τῷ Πόντῳ ἢ ἡ ἐν τῷ Αἰγαίῳ; πότερον διὰ τὴν ἀνάκλασιν τῆς ὀψεως τὴν γινομένην ἀπὸ τῆς θαλάττης εἰς τὸν ἄερα; = Niçin Pontos'taki karasuları (= deniz) Aigaion'daki karasularından daha beyazdır (soluktur)? Yoksa (bu durum) su yüzeyinin denizden gökyüzüne doğru oluşturduğu yansıma yüzünden midir?

Söz konusu bu anekdotun analizi yapılacak olduğu takdirde, Aristoteles'in *Pontos* ve *Aigaion* (sive *Aigaïos*) olmak üzere iki farklı denizin -yalnızca- özel isimlerini andığı görülmektedir. Burada dikkat çeken husus, her iki özel deniz adının yanında herhangi bir tanımlayıcı ismin (*πέλαγος* ya da *πόντος* gibi) kullanılmamış olması ve bu özel isimlerin sadece *ἡ θάλαττα* sözcüğüyle bütünleştirilerek ortak bir tamlamaya dâhil edilmesidir. Bu hususa ek olarak, burada

¹⁶³ Ksen. *Oikonom.* XX. 27-28. Ksenophon belirtilen bu bölümde Eskiçağ ekonomisiyle ilgili bir diyalog kurgulamaktadır. Kurguladığı bu diyalogda, tüccarlık gelenekleriyle ilgili oldukça önemli aktarımlarda bulunarak Ege Denizi'nin mevcut deniz ticareti rotaları özelindeki önemine vurgu yapmaktadır.

¹⁶⁴ Bk. ve krş. Pseudo-Skylaks *Peripl.* LVIII. 19: “Ἐν δὲ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει εἰς νῆσοι αἰῶδες = Ege Denizi'ndeki adalar ise şunlardır”.

Ege Denizi’ni tanımlamak üzere kullanılan *Αἰγαῖος* (ya da *Αἰγαῖον*) özel isminin *nominativus* biçimine ait cinsin *masculinum* mu yoksa *neutrum* mu olduğu anlaşılamamaktadır. Zira belirtilen anekdotta Ege Denizi’nin tanımlanması amacıyla kullanılan mevcut özel ismin *dativus casus* formunda olması, sözcüğün her iki cinse de ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu suretle, Aristoteles’in kullanmış olduğu bu ifade bazı algı karışıklıkları doğurur nitelikte olsa da, dikkate değerdir.

Aristoteles’i takiben Arkhestratos ve Kallimakhos, Hellenistik Dönem Ege Denizi’nin adlandırılmasıyla ilgili bilgi sunmaya devam eden yazarlardandır. Bu doğrultuda Arkhestratos; Ege Denizi’nin adlandırılmasıyla ilgili tanımlaması bağlamında *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* ibaresine yer vermeye devam etmektedir¹⁶⁵. Kallimakhos ise, Ibykos’un ilk defa kullanmış olduğu ve Herodotos’un da yaygınlaştırdığı *ὁ Αἰγαῖος πόντος* ifadesini yinelemeyi tercih etmektedir¹⁶⁶. Buna mukabil, Kallimakhos’un Ege Denizi’ni nitelendirdiği bu adlandırma Rhodoslu Apollonios tarafından da benimsenmiş olacak ki, Hellenistik Dönem Ege Denizi’nin tanımlayıcı ismi olarak kullanılmaya devam etmiştir¹⁶⁷. Söz konusu bu yazarların belirtilen Ege Denizi tanımlamaları, Euboialı Arkhemakhos¹⁶⁸ (= *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος*), Nikokrates¹⁶⁹ (= *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος*) ve Sicilyalı Diodoros¹⁷⁰ (= *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος*) tarafından da benzer biçimlerde kullanılmaya devam etmiş görünmektedir.

Ege Denizi’nin *thalassografik* değerlendirmesi çerçevesinde Hellenistik Dönem’in en önemli ve kapsayıcı bilgilendirmeleri Strabon tarafından sunulmaktadır. Strabon, *Geographika* başlıklı eserinin neredeyse tamamında Ege Denizi’ni tanımlamak amacıyla *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* terimini kullanmakta¹⁷¹, *ὁ Αἰγαῖος πόντος* ibaresine ise yer vermemektedir. Bu doğrultuda Strabon; *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* terimine Hellenistik Dönem özelinde genel geçer bir meşruiyet kazandırmayı hedefliyor olmalıdır. Bu sebeple Strabon’u takiben, Hellenistik Dönem Ege Denizi’nin tanımlanması ve algılanması için kullanılan en önemli ve yaygın terim, özellikle kendisini referans olarak kullanan Roma İmparatorluk Dönemi yazarlarının da etkisiyle, *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* olmuştur¹⁷². Strabon tarafından sıklıkla kullanılan bu adlandırmanın önemi ve *τὸ πέλαγος* sözcüğünün Ege Denizi’nin tanımlanışı özelindeki mevcut etkisi, Hellenistik

¹⁶⁵ Bk. Arkhestratos *Fragm.* 166 str. 15.

¹⁶⁶ Bk. Kallimakh. *Del.* 53-54.

¹⁶⁷ Bk. Apoll. Rhod. IV. 771-772; Rhodoslu Apollonios’un Ege Denizi’ni tanımlamak için kullanmış olduğu *ἡ Αἰγαία ἄλς* ibaresi için ayrıca bk. Apoll. Rhod. I. 831 (söz konusu kavram için krş. Lykophr. *Aleks.* 402).

¹⁶⁸ Bk. Arkhemakhos *Fragm.* 4 str. 2.

¹⁶⁹ Bk. Nikokrates *Fragm.* 1 str. 14.

¹⁷⁰ Bk. Diod. V. 47. 1.

¹⁷¹ Strabon’un *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* terimini kullanımına örnek olarak bk. ve krş. II. 5. 24; VII. 7. 4; VIII. 7. 4; X. 4. 2; XIII. 1. 5; 1. 68.

¹⁷² Strabon’u takiben *τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* teriminin kullanımına örnek olarak bk. ve krş. Konon *Fragm.* 3 str. 10; Ptol. *Tetrabiblos* II. 60. Paus. I. 1. 1.

Dönem'in bir diğer önemli coğrafyacısı Agathemeros tarafından da ortaya konulmaktadır. Öyle ki Agathemeros, coğrafi çalışmalarında Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla yalnızca τὸ Αἰγαῖον sözcüğüne yer vermiş ve bu sözcüğün belirteci özelliğine sahip olan τὸ πέλαγος kelimesini metnine dâhil etmemiştir. Böylelikle τὸ Αἰγαῖον kelimesi, τὸ πέλαγος sözcüğünün *genus neutrum* bir sözcük olması sebebiyle, *neutrum* bir nitelik (ve ilerleyen süreçle birlikte ise yaygın bir geçerlilik) kazanmıştır¹⁷³.

Roma İmparatorluk Dönemi, Hellen kültürünün yerini hızlı bir şekilde Latin kültürüne bırakmasıyla birlikte, Ege Denizi'nin adlandırılmasıyla ve algılanmasıyla ilgili değişim ve dönüşümlerin yaşanmaya başladığı bir süreci beraberinde getirmiştir¹⁷⁴. Bu dönüşüme öncülük eden Latin yazarlar, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Hellence eserler kaleme almış yazarlarla birlikte, zaman zaman eş zamanlı olarak, ortak bir *thalassografik* üslup ile hareket etmişlerdir. Bu üslup genellikle eş zamanlı/kronolojik bir düzlem üzerinde ilerlemiş, aynı zamanda da verimli bir *thalassografik* döngüye tabi olmuştur.

Bu bağlamda; Roma İmparatorluk Dönemi Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla Arrianos, ὁ Αἰγαῖος πόντος ibaresini kullanmaktadır¹⁷⁵. İskenderiyeli filolog Valerius Harpocraton ise, aynı zamanda İskenderiye ekolü mensubu bir araştırmacı vasfıyla, Roma İmparatorluk Dönemi Ege Denizi'ni τὸ Αἰγαῖον πέλαγος biçiminde aktarmakta ve bu doğrultuda Arrianos ile karşıtlık oluşturmaktadır¹⁷⁶. İskenderiye ekolü mensubu diğer bir coğrafya yazarı Dionysios ise, *Periegesis*'inde Ege Denizi'nin tanımlamak için ὁ Αἰγαῖος πόντος ibaresinin epik biçemi olan ὁ Αἰγαίου πόντοιο ibaresini kullanmaktadır¹⁷⁷. MS II. yüzyılda yaşamış ve Eski-

¹⁷³ Belirtilen husus üzerine bk. Aristot. *Kosm.* 393A; Agath. *Geog.* IX. 2; X. 1; Appian. *Proem.* II; *Mith.* XII. 95; Lukian. *Enal. Dialog.* 5 (8); Paus. IX. 12. 6; Aelian. *Epist.* XVIII; Iulian. *Meter.* 159D. Bu husus ile ilgili benzer bir örnek vermek de mümkündür. Örneğin, Eskiçağ *thalassografisi* özelinde Ege Denizi'nin tanımlanması amacıyla zamam zaman sadece ὁ Αἰγαῖος kelimesinin kullanılması yeterli görülmüş ve ὁ πόντος sözcüğü ise tamamlayıcı bir unsur olarak (= scilicet) tercih edilerek mevcut tanımlayıcı ibarelere ilave edilmemiştir. Söz konusu açıklamaya örnek olarak bk. ve krş. Aristot. *Meteor.* 354A 20: ὁ Αἰγαῖος [sc. Πόντος]; Ayrıca bk. Plut. *Kimon* VIII; Appian. *Proem.* IX; Lukian. *Hermotimus* XXVIII; Prokop. *Ktis.* I. 5.

¹⁷⁴ Bu süreçte Romalıların Ege Denizi'ne yönelik ilgileri öylesine artmıştır ki, Roma İmparatorlarından Nero'nun günümüzdeki Korinthos kanalının bulunduğu bölgede, Ege ile Adriyatik denizlerini birleştiren bir kanal dahi tasarladığı ancak bu tasarısını hayata geçiremeden öldüğü bilinmektedir. Konu hakkında bk. Philostrat. *Apollon.* IV. 24. 2: “τότε λέγεται καὶ τῆς περὶ τὸν Ἰσθμὸν καινοτομίας ἄψασθαι, περίπλουν αὐτὸν ἐργαζόμενος καὶ τὸν Αἰγαῖον τῇ Ἀδρίᾳ ζυμβάλλον, ὥς μὴ πᾶσα ναὺς ὑπὲρ Μαλέαν πλέοι, κομίζοιντό τε αἱ πολλαὶ διὰ τοῦ ῥήγματος ζυντέμνουσαι τὰς περιβολὰς τοῦ πλοῦ. = Bir zamanlar (Nero'nun) bizzat seyrüsefer gerçekleştirebilmek ve Ege ile Adriyatik denizlerini birbirine bağlayabilmek amacıyla Isthmos civarında bir (kanal) kazısına kalkışmış olduğunu söylüyorlar, böylelikle; her gemi Malea Burnu üzerinden seyrüsefer etmeyecek, gemilerin çoğu seyrüseferin mesafesini kısaltarak bu kanal üzerinden ilerleyebilecekti”. Söz konusu husus üzerine ek bilgi için ayrıca bk. Pettegrew, 2016: 183 vd.

¹⁷⁵ Bk. Arrian. *Anab.* VII. 20. 5.

¹⁷⁶ Bk. Harpok. *Leks.* s.v. Ἀλόννησος [Halonnēsos]: “Ἀλόννησος: νησὶδριον ἐν τῇ Αἰγαίῳ πελάγει = Halonnēsos Ege Denizi'nde yer alan bir adacdır”.

¹⁷⁷ Bk. Dion. Per. 132; 513; 801. Αἰγαῖος/Αἰγαῖον sözcüğünün benzer bir şekilde ve epik biçimde kullanılışına örnek olarak ayrıca bk. Plat. *Epigr.* X. 2; Kallimakh. *Del.* 54; 317; Philostrat. *Apollon.* I. 24. 2; Quint. Smyrn. VII. 241; IX. 337.

çağın en önemli gramer bilginlerinden biri olarak ün kazanan, aynı zamanda kendisi de Harpocraton ile Dionysios gibi İskenderiye ekolü mensubu Aelius Herodianus, *Peri Orthographias* (= İmla Üzerine) başlıklı çalışmasında Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla iki farklı kavramı aynı anekdot içerisinde kullanmıştır¹⁷⁸. Böylelikle; τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ve ὁ Αἰγαῖος πόντος kavramlarını aynı anda ve de tek bir anlatı dâhilinde değerlendiren Herodianus, söz konusu iki ibareye de çalışmasında yer ayırmak suretiyle ayırım yoluna gitmemiş ve sonuç olarak her iki kavrama da geçerlilik kazandırmıştır.

MS II. yüzyıl, Ege Denizi'nin Roma İmparatorluk Dönemi dâhilindeki algılanışı bakımından önem arz eden bir süreçtir. Bu önem, İkinci Sophistik Dönem'in önde gelen hatiplerinden Aelius Aristeides'in doğrudan Ege Denizi hakkında yazmış olduğu *Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* (= Ege Denizi Üzerine/Hakkında) başlıklı söyleviyle kanıtlanır niteliktedir. Aelius Aristeides'in böylesi bir söylevi yazmasındaki birincil sebep her ne kadar -tam manasıyla tespit edilememiş olsa da, eserinde τὸ Αἰγαῖον πέλαγος başlığını tercih etmesi, Ege Denizi'nin adlandırılması ve tanımlanması bağlamında önem arz etmektedir. Öyle ki Aristeides; yaklaşık 1170 kelimelik son derece kısa bir söylevde Ege Denizi'ne dair çok çeşitli bilgiler vermekte ve oldukça önemli değerlendirmelerde bulunarak Eskiçağ Akdeniz *thalassografisi* konusundaki mevcut bilgi birikimini derinleştirmektedir. Ancak bu bölümde, Aristeides'in ilgili metnin mevcut içeriğinin detaylı bir biçimde incelenmesi konu bütünlüğünün kapsamı dışında kalmaktadır. Bu sebepten ötürü, mevcut metin dâhilinde yalnızca *thalassografik* perspektifte değinilmesi mühim olan belirli hususlar mevcuttur. Bu hususlardan en önemlisi, τὸ Αἰγαῖον sözcüğünün *casus vocativus* örneğinin, yani ὦ Αἰγαῖε (= Ey Aigaion!) şeklindeki kullanımının ilk olarak MS II. yüzyılda kaleme alınan bu metin vasıtasıyla belgelenebiliyor olması ve böylelikle mevcut denizcilik literatürü konusundaki bilgi birikimimize katkı sağlanmasıdır¹⁷⁹. Diğer bir önemli husus ise, *thalassografik* içerikli kapsamlı bir değerlendirmenin *periplous*, *periegesis* gibi metin grupları dışında, *logos* [Lat: *oratio*: konuşma, nutuk, söylev] tarzı hitabet odaklı metinler özelinde de tespit edilebiliyor olmasıdır.

MS II. yüzyıl periyodunda ve de Eskiçağ Akdeniz *thalassografisi* bağlamında bilgi veren bir diğer önemli yazar, İskenderiye yurttaşı Klaudios Ptolemaios'tur. Klaudios Ptolemaios, kendisine ait (ya da atfedilen) çalışmalar perspektifinde Aelius Aristeides'e benzer bir

¹⁷⁸ Bk. Herod. *Peri Ortho.* III/2 sf. 469 str. 19.

¹⁷⁹ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 251. Aelius Aristeides söylevinin son kısmında yer verdiği “ὦ φίλε σωτήρ Αἰγαῖε” (= ey sevgili kurtarıcı *Aigaion* [sc. Denizi]) ibaresiyle, Roma İmparatorluk Dönemi Ege Denizi'ni φίλος (= sevgili, değerli, kıymetli) ve σωτήρ (= kurtarıcı, koruyucu) gibi *epitheton* özellikli sözcüklerle anarak kişileştirme yöntemine başvurur. Bu hususa ek olarak Aristeides, söz konusu söylevi genelinde Ege Denizi'nin nitelenmek isterken çoğunlukla τὸ Αἰγαῖον ibaresine yer verir. Bütünlüklü bir biçimde τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresini ise nadiren kullanır.

şekilde τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresini kullanmaktadır. Bu hususa ek olarak, Ptolemaios'un - özellikle- ἡ Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις (= Coğrafi Kılavuz) başlıklı çalışması vasıtasıyla τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresinin casus singularis özelindeki tüm formları ayrıntılı bir şekilde takip edilebilmekte ve belgelenebilmektedir¹⁸⁰. Böylelikle MS II. yüzyıl, Ege Denizi'nin adlandırılması hususunda yeni detayların ortaya çıktığı ve thalassografik perspektifte karanlıkta kalmış olan bazı hususların aydınlandığı bir dönem olmuştur (bk. Tablo 1).

CASUS	FORM	KAYNAK
Nominativus	τὸ Αἰγαῖον πέλαγος	-
Genitivus	τοῦ Αἰγαίου πελάγους	Ptol. Geog. III. 11. 1. 8 et al.
Dativus	τῷ Αἰγαίῳ πελάγει	Ptol. Geog. III. 15. 23. 2 et al.
Accusativus	τὸ Αἰγαῖον πέλαγος	Ptol. Geog. VII. 5. 3. 2-3 et al.
Vocativus	ὦ Αἰγαῖε πέλαγος	Ael. Ar. Aigaion XVII. 251

Tablo 1: Ege Denizi'nin Adlandırılması Amacıyla Kullanım Görmüş Olan τὸ Αἰγαῖον πέλαγος İbaresinin Casus Singularis Özelindeki Belgelenmiş Çekim Formları

MS II. yüzyılın devamında Pausanias, Roma İmparatorluk Dönemi Ege Denizi ile ilgili değerlendirmede bulunmaya ve bilgi vermeye devam etmektedir. Bu doğrultuda ünlü Hellen gezgin ve coğrafyacı Ἑλλάδος Περιήγησις (= Hellas'ın Tasviri) başlıklı çalışmasının girişinde Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla πέλαγος τὸ Αἰγαῖον ifadesine yer vermekte ve böylelikle de MS II. yüzyıl genelindeki thalassografik geleneğe bağlı kalmaktadır¹⁸¹. Pausanias'ın aktarımları bağlamında göz önünde bulundurulması gereken diğer bir detay ise; böylesi külliyatlı bir eserin tamamında πέλαγος τὸ Αἰγαῖον biçimindeki detaylı-bütünlüklü Ege Denizi tanımlamasına yalnızca bir defa yer verilmesi, anlatının devamında da yalnızca τὸ Αἰγαῖον biçimindeki kısaltılmış formun tercih edilmesidir¹⁸². Böylelikle, tıpkı ὁ Ἀζεινος/Εὐξεινος πόντος (= Karadeniz) ibaresinin zamanla ὁ Πόντος (sive Πόντος) biçiminde kısaltılarak kullanılması örneğinde olduğu üzere τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresi de sadece (özellikle Hellenistik Dönem

¹⁸⁰ Ptol. Apoteles. II. 3. 7. 4: Αἰγαίου πελάγους; Ptol. Geog. III. 11. 1. 8: Αἰγαίου πελάγους; III. 11. 9. 1: Αἰγαίῳ πελάγει; III. 11. 14. 7: Αἰγαίῳ πελάγει; III. 12. 3. 1: Αἰγαίῳ πελάγει; III. 13. 7. 2: Αἰγαίου πελάγους; III. 13. 47. 4: Αἰγαίῳ πελάγει; III. 15. 1. 5: Αἰγαίου πελάγους; III. 15. 1. 6: Αἰγαίου πελάγους; III. 15. 8. 1: Αἰγαίῳ πελάγει; III. 15. 23. 2: Αἰγαίῳ πελάγει; V. 2. 1. 5: πελάγεσιν Αἰγαίῳ, καὶ Ἰκαρίῳ καὶ Μυρτώῳ; V. 2. 4. 1: Αἰγαίῳ πελάγει; V. 2. 29. 1: Αἰγαίῳ πελάγει; VII. 5. 3. 2-3: Αἰγαῖον πέλαγος; VII. 5. 10. 3-4: Αἰγαίου πελάγους; VIII. 11. 2. 2: Αἰγαίῳ πελάγει; VIII. 12. 2. 2: Αἰγαίῳ (πελάγεσιν).

¹⁸¹ Bk. Paus. I. 1. 1.

¹⁸² Pausanias'ın Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla τὸ Αἰγαῖον (sive Αἰγαῖον) ibaresini kullanıyor olması hakkında bk. Paus. II. 22. 1. 5; V. 21. 10. 5; V. 23. 2. 9; VI. 16. 5. 6; VIII. 14. 12. 7; IX. 11. 5. 6.

sonu, Roma İmparatorluk Dönemi başlangıcıyla birlikte) τὸ Αἰγαῖον (sive Αἰγαῖον) biçiminde, tek bir sözcük ile tanımlanır olmuştur¹⁸³.

MS II. yüzyılın III. yüzyıla bağlandığı süreçte, Ege Denizi'nin adlandırılması amacıyla τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresi kullanılmaya devam etmektedir¹⁸⁴. Bu geçiş sürecinin en önemli temsilcisi, yine bir İskenderiye ekolü mensubu olan Naukratisli Athenaios'tur. Athenaios; Δειπνοσοφισταί (= Ziyafet Bilgeleri/Sofistleri) başlıklı eserinde genellikle τὸ Αἰγαῖον biçimindeki kısaltılmış adlandırmayı kullanmakta¹⁸⁵ ve τὸ Αἰγαῖον πέλαγος biçimindeki bütüncül ibareye yalnızca bir defa değinmektedir¹⁸⁶. Böylelikle, Pausanias ile Athenaios MS II ve III. yüzyıl Ege Denizi'ni tanımlarken birbirlerine benzer bir yöntem kullanmakta ve eserlerinde aynı ibarelere yer vermektedirler.

Roma İmparatorluk Dönemi'nin sona ermesi ve Geç Eskiçağ sürecinin başlaması, Ege Denizi'nin tanımlanması bağlamında kapsamlı değişikliklere sebebiyet vermemiş görünmektedir. Öyle ki, özellikle MS III. yüzyıl sonrasında, Ege Denizi'nin tanımlanması için kullanılan ibare yine τὸ Αἰγαῖον πέλαγος olmuştur. Bu tespiti en önemli örnek, Herakleia Pontikeli coğrafyacı Markianos'un Περίπλους τῆς ἑξῶ θαλάσσης (= Harici/Dış Denizin Seyrüseferi) başlıklı çalışması vasıtasıyla sunulabilir ve de belgelenebilir niteliktedir. Markianos, *thalas-sografik* bir bakış açısı ile değerlendirilecek olduğunda, son derece önem arz eden bu çalışmasında Ege Denizi'ne atıfta bulunurken τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresini kullanmış¹⁸⁷ ve onun bu ibaresi Geç Eskiçağ Ege Denizi'nin tanımlanmasında belirleyici unsur olmuştur¹⁸⁸. Buna mukabil, ὁ Αἰγαῖος πόντος adlandırması ise Geç Eskiçağ sürecinde neredeyse hiç kullanılmamış

¹⁸³ Söz konusu tespit, yine MS II. yüzyıla tarihlendirilen ve Pergamon Asklepieion'undan ele geçen bir yazıt vasıtasıyla da desteklenebilir durumdadır (bk. IvP III. 145). Söz konusu yazıtta Ege Denizi yalnızca Αἰγαῖον sözcüğüyle anılmaktadır: krş. IvP III. 145 str. 5-6: “ὅτε πλώοντά με Δ[ήλωι ἴσχεσ ἄμ’ Αἰγαῖον τ’ οἶδ]μα καταστόρεσας = Seyrüsefer halindeyken, Ege (Denizi) dalgalarını dindirip beni Delos’a demir attırdım”. Yazıt hakkında ek bilgi ve tam metin çevirisi için bk. Edelstein – Edelstein, 1945: vol. I sf. 331-332 nr. 596; Diouf, 2016: 169-171.

¹⁸⁴ Örnek olarak bk. Artemid. *Oneiro*. II. 12. 22; Vett. I. 2. 184; ayrıca bk. *Appendiks* III. 1. 81.

¹⁸⁵ Örnek olarak bk. Ath. *Deip*. I. 4 A; V. 209. C; VII. XI. 474 B; XIII. 559 E.

¹⁸⁶ Örnek olarak bk. Ath. *Deip*. VII. 278 D.

¹⁸⁷ Bk. Markian. *Peripl*. I. 7. 5.

¹⁸⁸ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresinin Geç Antikçağ ve akabinde Ortaçağ boyunca kullanımına dair ön planda yer alan örnekler ve özet niteliğindeki mevcut bir ön literatür toplamı için ayrıca bk. ve krş. Hephaist. *Apoteles*. sf. 24 str. 26; sf. 154 str. 13; Hesykh. *Leks*. (Alpha: 1681); Steph. Byz. *Ethnika* sf. 38 str. 4-5; sf. 363 str. 2; Ioannes Dam. 23B str. 2; Theoph. Con. *Khron*. sf. 399 str. 11-12; sf. 561 str. 6-7; Georg. Monak. *Khron*. sf. 561 str. 7; Phot. *Leks*. s.v. Ἀλόνησος [= Halonnesos]; s.v. Ἀνθεῖν κακοῖς [= Anthein Kakais]; Etym. Gen. s.v. Αἰγαῖον πέλαγος [= Aigaion Pelagos]; Const. Porphy. *Ekthesis* sf. 652 str. 1; sf. 653 str. 9; sf. 653 str. 13; sf. 655 str. 1; sf. 656 str. 9; sf. 664 str. 18; sf. 668 str. 3-4; sf. 697 str. 9-10; sf. 713 str. 19; sf. 715 str. 6; sf. 728 str. 11-12; Suidas s.v. Ἀλόνησος [= Halonnesos]; s.v. Ἀριάδνη [= Ariadne]; s.v. Αἰγαῖον πέλαγος [= Aigaion Pelagos]; s.v. Αἶγες [= Aiges]; s.v. Θησεύς [= Theseus]; s.v. Μέγιστος [= Megistos]. Etym. M. s.v. Αἰγαί [= Aigai]; s.v. Αἰγείος [= Aigeios]; Akropolites XXXV. 11; Nikeph. Greg. vol. I. sf. 37 str. 23-24; vol. II. sf. 626 str. 15; vol. III. sf. 40 str. 13.

ve arka planda kalmıştır¹⁸⁹. Sonuç olarak ilerleyen tarihsel periyod ile birlikte, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ibaresi giderek kalıplaşmış ve tıpkı ὁ Πόντος (sive Πόντος) sözcüğünün Karadeniz kıyılarını kapsayan coğrafyayı tanımlaması gibi, Ege kıyı coğrafyasının adlandırılması öze-
linde dahi bu ibare kullanılır olmuştur¹⁹⁰. Böylelikle söz konusu tanımlama 17. yüzyıl kaynak-
larına kadar¹⁹¹ benzer biçimde kullanılmaya devam etmiş görünmektedir ve günümüze de
geçerliliğini korumayı sürdürmektedir.

¹⁸⁹ Ege Denizi'nin Doğu Roma İmparatorluk Dönemi kapsamında geçerlilik kazanan temel tanımlaması da τὸ Αἰγαῖον πέλαγος şeklindedir (bk. Gregory, 1991a: 26-27).

¹⁹⁰ Bk. Not. Epis. IV. str. 79: ἐπαρχία Αἰγαίου Πελάγους = Ege Denizi Eparkhiası [Eyaleti]. Ayrıca bk. Const. Porphy. Asia XVII: θέμα τοῦ Αἰγαίου πελάγους = Ege Deniz Theması.

¹⁹¹ Bk. Deledemos, 1982: [via Dositheus II Notaras] vol. IV. sf. 477 str. 22: “ἔφθασεν ὁ χειμὼν, καὶ πλοῖον οὐκ ἐδύνατο περᾶσαι τὸ Αἰγαῖον καὶ Παρθένιον πέλαγος: Kış bastırmıştı, öyle ki geminin Aigaion'u ve Parthenion Denizi'ni aşması mümkün değildi”.

Ege Denizi Adlandırmalarının Latin *Thalassografisi* Kapsamındaki Etkileşimi

Latin *thalassografisi* bağlamında Ege Denizi'nin isimlendirilmesine dair ilk örnekler, Hellence *thalassografik* tanımlamalar ile benzerlik göstermektedir. Bu hususa ek olarak, mevcut Latince adlandırmaların değişimi ya da dönüşümü hususunda da paralel bir kronolojik gelişim takip edilebilmektedir. Ancak; Ege Denizi'nin Latin *thalassografisi* özelinde algılanışına ve tanımlanışına yönelik bütüncül bir değerlendirme yapılacak olduğu takdirde¹⁹², -Hellence aslından devşirilmek suretiyle- Latin *thallasografisinde* *mare Aegaeum* biçiminde yer almış olan Latince adlandırmanın genel bir ölçekte kullanım görmüş olduğu tespit edilmektedir. Bu doğrultuda söz konusu ibare kimi zaman (aşağıda da göreceğimiz üzere) tamamen dönüşerek, kimi zaman ise kısmi değişimlere maruz kalarak çeşitli Latin kaynaklarında karşımıza çıkmaya devam etmektedir.

Yukarıda belirtilen açıklama bağlamında; Ege Denizi hakkındaki -bilinen- en erken ve birincil öneme sahip Latince adlandırma, MÖ III. yüzyılın başlarında yaşadığı düşünülen Lucius Ampelius'un *Liber Memorialis* (= Tarih Vesikası) başlıklı çalışması vasıtasıyla belgelenmektedir¹⁹³. Ampelius'un belirtilen bu eserinde Ege Denizi'ni nitelemek amacıyla yer verdiği *mare Aegaeum* ibaresi, sonraki yüzyıllarda kendisinin halefi yazarlar ve entellektüeller tarafından benimsenmiş ve kullanılmıştır. Örneğin; MÖ II. yüzyıl şairlerinden Marcus Pacuvius; Ege Denizi'nin isimlendirilmesi amacıyla Lucius Ampelius'u takip ederek *Aegaeum* sözcüğünü kullanmaya devam etmekle birlikte¹⁹⁴, ondan farklı olarak tanımlayıcı diğer bir kelimeye de yer vermekte ve denizi *fretum*¹⁹⁵ sözcüğüyle nitelemektedir.

Eskiçağ Akdeniz *thalassografisi* araştırmaları kapsamında, Ege Denizi'nin tanımlanması hususunda bilgi derinliği sunan en önemli Latin yazarlardan bir diğeri de -hiç şüphesiz ki- Latin dilinin filolojisi ve Latince sözcüklerin etimolojisi hususundaki çalışmalarıyla ün kazanmış olan Marcus Terentius Varro'dur. Varro, *De Re Rustica* (= Çiftçilik Üzerine) başlıklı

¹⁹² Antikçağda Ege Denizi'nin farklı büyüklüklere sahip, yerel özellikteki iç denizlere ayrıldığı ve Ege Denizi'nin bu iç denizlerin bütününe kapsadığı bilinmektedir. Bunlar arasında Trakya (örnek kullanım için bk. Strab. I. 2. 20: *ἡ Θρακία θάλασσα*), Girit (Thuk. IV. 53. 3: *τὸ Κρητικὸν πέλαγος*) ya da diğer adıyla Minos (Apoll. Rhod. IV. 1564: *τὸ πέλαγος Μινώϊον*), İkaros (Hdt. VI. 96: *τὸ Ἰκάριον πέλαγος*), Myrtoos (Strab. VII. 7. 4. 50: *τὸ Μυρτώϊον πέλαγος*), Karpathos (Strab. X. 5. 13: *τὸ Καρπάθιον πέλαγος*), Saronik (Eur. Hipp. 1200: *ὁ πόντος Σαρωνικός*), Aiolis (Sil. Pun. XIV. 233-234: *pontus Aeolius*), Euboia (Strab. IX. 3. 17: *ἡ Εὐβοϊκὴ θάλασσα*) ve Magnesia (Strab. IX. 5. 7: *ἡ Μαγνητικὴ θάλασσα*) denizleri yer almaktadır.

¹⁹² Amp. Mem. VI. 13. 1 ve VII. 4. 5: *Aegaeo mari*.

¹⁹³ Bk. Amp. Mem. VI. 13. 1 ve VII. 4. 5: *Aegaeo mari*.

¹⁹⁴ Bk. Pacuv. Fragm. IX: *in Aegaeo freto*.

¹⁹⁵ *Fretum* (Gen: i, neutrum) sözcüğünün Hellence *φρυ* (= phru) kökünden türetilerek Latince anlamını kazandığı düşünülmektedir. Sözcük *thalassografik* bağlamda 'boğaz/geçit' karşılıklarına sahip olduğu gibi, *aequor*, *mare*, *oceanus*, *pelagus* ve *pontus* kelimeleri gibi 'deniz, derya' anlamlarını sunmakta ve özellikle poetik içerikli metinlerde kullanılmaktadır. Kelime spesifik anlamda ise 'herhangi bir denizin belirli bir kısmını' ya da 'bir denize ait karasularını' nitelemektedir (ayrıca bk. OLD s.v. *fretum* [sf. 807]).

çalışmasında Ege Denizi'nin belirteci olarak *pelagus* sözcüğünü kullanmakta, böylelikle de bu denizi bütüncül bir perspektif içerisinde tanımlamak amacıyla *Aegaeum pelagus* tanımlamasına yer vermektedir¹⁹⁶. Varro bu tanımlamasına ek olarak, selefi Pacuvius'un Ege Denizi'nin niteleyicisi olarak kullandığı *fretum* sözcüğüyle ilgili görüş aktarımında da bulunmakta ve *Aegeus* isminin etimolojisi ile ilgili tespitlerini şu şekilde belirtmektedir¹⁹⁷;

“*Pacuvius 'tan* (alıntı):

Aegeus Denizi 'nde (= fretum) bir başına bırakılmış olmak.

Suyun fokurdamasını andırışı sebebiyle fretum denmiştir, zira denize doğru sıklıkla bir akıntı çağlar ve köpürür. Adalardan ötürü Aegeum denilmiştir, zira bu denizdeki kayalıklar açıklarda keçilere benzer görünümlerinden dolayı aeges olarak anılmıştır”.

Varro'nun Pacuvius'un kritiği/analizi niteliğindeki bu anlatısı, Ege Denizi'nin tanımlanışıyla ilgili dikkat edilmesi gereken bazı hususların üzerine eğilmektedir. Bu hususlardan en önemlisi, Ege Denizi'nin tanımlanması ve algılanışı ile ilgili mitografik örgüye dair herhangi bir referansın -yukarıdaki anlatı dâhilinde- sunulmamasıdır. Öyle ki Varro, Ege Denizi'nin adlandırılmasına yönelik tespitlerini sıralarken *Aigeus* ya da *Theseus* gibi herhangi bir mitolojik karakter ya da figürün ismini vermemektedir. Bu suretle Varro; Ege Denizi'nin adlandırılması hususunda, karasuyu akıntısı ve adaların şekli (ya da coğrafi dağılımı/konumu) gibi rasyonel (ve somut) sebepler üzerinde durmayı tercih etmektedir.

Diğer pek çok alanda olduğu gibi, MÖ I. yüzyıl Latin *thalassografisi* bağlamında da bilgi sağlayan önemli eserler kaleme alan Marcus Tullius Cicero, Ege Denizi'nin Latince adlandırılması hususu üzerine veri sunmayı sürdüren önde gelen entellektüeller arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Cicero, üç farklı eserinde Ege Denizi'nin ismini zikretmekte ve her bir eserinde ortak ve de tutarlı bir biçimde *mare Aegaeum* ibaresini yinelemektedir¹⁹⁸. Cicero'nun Ege Denizi'nin tanımlanışına dair bu tutarlı tutumu kendinden sonraki yazarlar ve entellektüeller tarafından da benimsenmiş ve ilgili denizin karasularına atıfta bulunan benzer ifadeler sıklıkla tekrar edilmiştir.

Ege Denizi'nin Latince adlandırılmasına yönelik *thalassografik* kontekst kronolojik bir biçimde analiz edilmeye devam edilecek olduğunda, Publius Vergilius Maro'nun *Aeneis*

¹⁹⁶ Varro *Rust.* II. 1. 8: “*quod nominaverunt a capris Aegaeum pelagus* = zira Ege Denizi ismini tekelerden/keçilerden almıştır”. Burada *capris* biçiminde ve çoğul formda belirtilen hayvanın bir keçi mi (= *capra* [gen: ae, f] yoksa bir teke mi (*caper* [pri, m]) olduğu belirsizdir.

¹⁹⁷ Varro *Ling.* VII. 22: “*Pacui: Li<n>qui in Aegeo fretu. Dictum fretum ab similitudine ferventis aquae, quod in fretum saepe concurrat aestus atque effervescat. Aegeum dictum ab insulis, quod in eo mari scopuli in pelago vocantur ab similitudine caprarum aeges*”.

¹⁹⁸ Cicero Ege Denizi'ni tanımlarken *Aegaeum Mare* ile *Mare Aegaeum* biçiminde iki farklı sözcük kurgusu tercih etmektedir (bk. ve krş. Cic. *Fin.* III. 14. 45: *maris Aegaei*; *Leg.* III. 16. 36: *in Aegaeo mari*; *Manil.* XVIII. 55: *in Aegaeo mari*).

destanı dâhilindeki tanımlamaları önem arz etmekte ve yaşadığı, ayrıca eserlerini kaleme aldığı dönem özelinde ön planda yer almaktadır. Vergilius bu destan anlatısında Ege Denizi'nin adlandırılması amacıyla yalnızca *Aegaeum* sözcüğüne yer vermekle birlikte, buna mukabil tanımlayıcı odaklı harici bir sıfat ya da isim kullanmamaktadır¹⁹⁹. Böylelikle de kendisi, denizcilik yazım geleneği çerçevesinde son derece sade ve yalın bir üslup benimsemektedir.

Quintus Horatius Flaccus ise, bu yalın üslubun dışına çıkarak *Aegaeum mare* ifadesini tekrar yürürleğe koymakta, böylelikle Ege Denizi'nin adlandırılması hususunda genel tanımlama sınırlarının dışına çıkmama yönünde ısrarcı bir tutum sergilemektedir²⁰⁰. Bu hususa ek olarak kendisi, Ege Denizi'nin açık ve de yaygın bir deniz olma özelliğine vurgu yapmak amacıyla *pateo* (= yayılmak, uzanmak) fiilinin *participium* formu olan *patenti* sözcüğünü sıfat odaklı kullanmaktadır²⁰¹. Romalı ünlü tarihçi Titus Livius ile birlikte, *Aegaeum mare* bağlamındaki tanımlama çizgisi giderek daha belirgin bir hal almaktadır; öyle ki Livius, *Ab Urbe Condita* (= Kentin Kuruluşundan İtibaren) başlıklı külliyyatlı çalışmasında farklı herhangi bir sözcük ya da ibare kullanmamaktadır²⁰².

MÖ I. yüzyılın devamında, Latin şairlerinden Albius Tibullus *Aegaeum* sıfatının *femininum* türdeşini kullanarak farklı bir tanımlama örneği sunmaktadır²⁰³. Sextus Propertius ise, niteleyici sözcükleri çeşitlendirmekte ve Ege Denizi'nin adlandırılması amacıyla *salum*, *mare* ve *aqua* gibi üç farklı sözcüğe yer vermektedir²⁰⁴. Bununla birlikte; *Aegaeum/Aegaea* sıfatlarını söz konusu niteleyici sözcüklerle bütünleştirmeye devam etmektedir. Publius Ovidius Naso ise, Ege Denizi'nin tanımlayıcısı olarak Vergilius'un üslubunu benimseyerek -sadece- *Aegaeum* sözcüğünü tercih etmektedir²⁰⁵. Ancak Vergilius'tan farklı bir biçimde o da niteleyici sözcük olarak yalnızca *aequor*²⁰⁶ kelimesine yer vermekte ve bu suretle *Aegaeum aequor* biçiminde bir *thalassografik* tanımlama sunmaktadır²⁰⁷. Buna ek olarak Ege Denizi'nin isimlendirilmesi bağlamında önem arz eden farklı bir tanımlama seçeneğine daha başvurarak *Aegaea aqua* ifadesini kullanmaktadır²⁰⁸. Son olarak Ovidius; Ege Denizi'nin tanımlanması için yaygın bir biçimde atıfta bulunulan *Aegaeum mare* ibaresine de eserlerinde yer vererek Ege

¹⁹⁹ Bk. Verg. *Aen.* XII. 365-366. Bu hususa ek olarak Vergilius, Ege Denizi ile ilgili anlatısını sürdürürken söz konusu iki dizede *altus* (a, um: derin) sıfatını kullanarak denizin derinliğine gönderimde bulunmaktadır.

²⁰⁰ Bk. ve krş. Hor. *Epist.* XI. 16: *Aegaeum mare*.

²⁰¹ Bk. ve krş. Hor. *Carm.* II. 16. 1-2: *in patenti Aegaeo*.

²⁰² Bk. ve krş. Liv. XXXVI. 43. 11. 3: *Aegaeum mare*; XXXVII. 14. 3. 1: *Aegaeo mari*; XXXVIII. 59. 5. 2: *Aegaeum mare*; XLIV. 28. 16. 3: *Aegaeo mari*; XLIV. 29. 6. 3: *Aegaeum mare*.

²⁰³ Bk. ve krş. Tib. *Elegiae* I. 3. 1: *per Aegaeas undas*.

²⁰⁴ Bk. ve krş. Prop. *Elegiae* I. VI. 2: *Aegaeo salo*; III. 6. 57: *maris Aegaei*; III. 24-25. 12: *Aegaea aqua*.

²⁰⁵ Marcus Velleius Paterculus tarafından benimsenen benzer üsluba dair örnekler için bk. Vel. Pat. I. 4. 3.

²⁰⁶ *Aequor* (Gen: oris, neutrum); Latin *thalassografisi* özelinde sıklıkla kullanılan ve denizleri niteleyen bir sözcüktür. *Aqua* (Gen: ae, femininum) sözcüğü de benzer şekilde aynı anlamı vermekte sıklıkla kullanılmıştır.

²⁰⁷ Bk. Ovid. *Met.* XI. 663: *in Aegaeo aequore*.

²⁰⁸ Bk. ve krş. Ovid. *Met.* IX. 448: *Aegaeas aquas*; ayrıca bk. Heroid. 66: *in Aegaeis aquis*; 118: *Aegaeis aquis*;

Denizi'nin adlandırılması hakkında detaylı ve farklı bakış açıları sunmaktadır²⁰⁹. Böylelikle; özellikle MÖ I. yüzyılın ikinci yarısı Ege Denizi'nin adlandırılması için önemli dönüşümlerin yaşandığı ve ve görece olarak farklı sözcüklerin ya da sözcük gruplarının kullanıldığı önemli bir süreç olmuştur.

Pomponius Mela, MÖ I. yüzyılın MS I. yüzyıla bağlandığı süreçte *Aegaeum* terimini kullanmaya devam etmektedir. Ancak söz konusu terim ile birlikte -tanımlayıcı olarak- hem *mare* hem de *pelagus* sözcüklerine yer vermekle birlikte, *mare*'yi *pelagus*'a göre daha sık tercih etmektedir²¹⁰. MS I. yüzyılın önemli şairlerinden Gaius Valerius Flaccus ile birlikte, Roma İmparatorluk Dönemi Ege Denizi ile ilgili aktarımlar yeniden hız kazanmaya başlamaktadır. Ancak; Pomponius Mela'nın *thalassografik* aktarımlarında olduğu gibi, Valerius Flaccus'un Ege Denizi'ne yönelik tanımlamaları da görece olarak düzensiz bir şablon içerisinde izlenmektedir: bu suretle Flaccus'un Ege Denizi'ni nitelemek amacıyla belirli bir üslubu benimsememiş olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir²¹¹. Flaccus'un anlatısı dâhilinde önem arz eden hususların başında, kendisinin Ege Denizi'ni nitelemek amacıyla kullanmış olduğu *profundus* ve *caerulus* sıfatlarının söz konusu denizi hangi açıdan ve ne manada niteliyor olduğudur. Bu minvalde, söz konusu sıfatlardan ilkinin Ege Denizi'nin ya 'karasuyu derinliğine', ya da 'yüzeysel genişliğine' vurgu yaptığı savı belirli bir kabul oranına sahiptir. Belirtilen sıfatın diğer bir karşılığı olan ve yan anlamı sayılabilecek 'verimli, bereketli' manalarının önceki iki manaya göre geri planda kaldığı düşünülmektedir. Diğer sıfat *caerulus*'un ise Ege Denizi'nin 'gök mavisi rengine' dikkat çektiği ön görülmektedir.

MS I. yüzyıl *thalassografisi* kapsamında Gaius Julius Phaedrus; Ege Denizi'nin adlandırılması ereği ile çoğul tanımlama yöntemi uygulamaktadır²¹². Bu suretle kendisi, Ege Denizi'ni tekil bir çerçevede ve yekpare olarak adlandırmaktan ziyade, çoğul formda ve parçalı bir bütün biçiminde tanımlamayı tercih etmektedir. Bu tanımlaması bağlamında da, '*Aegaeum fretum* = Ege Denizi' ibaresinden ziyade '*Aegea freta* = Ege Karasuları' ifadesini tercih etmektedir. MS I. yüzyıl Latin *thalassografisinin* en önemli temsilcisi ise hiç şüphesiz ki, gerek amiral olarak Roma İmparatorluğu'na hizmet etmiş, gerekse de bilimsel araştırmalarıyla kendi döneminde yüksek bir ün kazanmış olan Gaius Plinius Secundus'tur [= Maior: Yaşlı] . Plinius'un Ege Denizi ile ilgili aktarımlarının özetleyici bir değerlendirmesi yapılacak olduğun-

²⁰⁹ Bk. ve krş. Ovid. *Heroid.* 222: *Aegaeo mari*.

²¹⁰ Bk. ve krş. Mela I. 17. 1: *Aegaeum mare*; II. 25. 1: *Aegaeum*; II. 27. 1: *Aegaeum pelagus*; II. 48. 2: *Aegaeum mare*; II. 106. 1: *Aegaeo mari*.

²¹¹ Bk ve krş. Val. Flac. I. 160: *Aegaei profundus*; 561: *Aegaea ad caerula*; II. 366: *Aegaeo*; 383: *Aegaei profundus*. Bizzat Flaccus tarafından (ya da metni kopyalayanlarca?) Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla -hatalı- bir biçimde yazıldığı düşünülen *Aegon* sözcüğü hakkında ayrıca bk. I. 629; IV. 715 (krş. Stat. *Theb.* V. 88).

²¹² Bk ve krş. Phaedr. IV. 7. 19: *Aegea freta*.

da, kendisinin genel olarak *Aegaeum mare* ifadesini kullandığı, *pelagus* sözcüğüne ise -tüm eseri boyunca- yalnızca bir defa yer verdiği görülmektedir²¹³. Bu doğrultuda; Plinius'un Ege Denizi'nin tanımlamak amacıyla kullandığı *Aegaum mare* ibaresi, MS I. yüzyıl sürecinde de geçerli bir adlandırma olmaya devam etmiştir.

MS I. yüzyılın devamında Silius İtalicus, Latin *thalassografisi* özelinde Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla *pontus* tabirini ilk defa kullanmıştır²¹⁴. Bu suretle; Silius İtalicus'un selefleri olan yazarlarca söz konusu denizi tanımlamak amacıyla kullanılmış olan mevcut tanımlayıcı sözcüklere MS I. yüzyılda yeni bir ekleme yapıldığı ve böylelikle de Ege Denizi'nin tanımlanması özelinde sahip olunan mevcut algının genişlediği/değiştigi görülmektedir. İtalicus'un çağdaşı şair ve satirist Aulus Persius Flaccus ise, çalışmalarında Ege Denizi'ni tanımlamak amacıyla yalnızca *Aegaeum* sözcüğüne yer vermektedir²¹⁵. MS I. yüzyıl Ege Denizi'ne dair aktarımlar Marcus Valerius Martialis'in *mare Aegaeum* biçimindeki tanımlaması ile sona ermektedir²¹⁶.

MS I. yüzyılın sonlanıp, II. yüzyıla geçiş yapıldığı süreçte Latin *thalassografisi* özelinde veri temini devam etmektedir. Bu doğrultuda, Latin Edebiyatı'nın ünlü şairlerinden Publius Papinius Statius Ege Denizi'nin Epik Çağı ile ilgili bilgilendirmede bulunmaktadır. Statius; Ege Denizi'ni tanımlarken onu *magnum* sıfatıyla nitelemekte ve böylelikle eserinde *magnum Aegaeum* ifadesine yer vermektedir²¹⁷. Bu ifade çerçevesinde; Akdeniz'in tanımlanması maksadıyla Latin *thalassografisinde* yer etmiş olan *mare magnum* ibaresinin *magnum Aegaeum* ibaresine çağrışım yapmakta olduğu düşünülmektedir. Söz konusu geçiş sürecinde Ege Denizi aynı zamanda *Aegaeum mare* adlandırmasıyla anılmaya devam etmektedir: ünlü Roma tarihçisi Publius (sive Gaius) Cornelius Tacitus²¹⁸ ile Decimus Iunius Iuvenalis²¹⁹ da bu ifadeyi eserlerinde yineleyerek belirtilen tespit özelinde örnek teşkil etmektedirler.

MS II. yüzyılın ilerleyen sürecinde, Apuleius'un *Metamorphoses* (= Dönüşümler) başlıklı eseri Ege Denizi'nin Latin *thalassografisi* özelindeki geç dönem algılanışı hakkında bilgi verici niteliğe sahiptir²²⁰. MS II. yüzyılın sonlanıp III. yüzyılın başladığı süreçle birlikte, Ege

²¹³ Bk. ve krş. Plin. Maior Nat. II. 112. 244: *Aegeum pelagus*; IV. 4. 9: *mare Aegaeum*; IV. 5. 19: *Aegaeo*; IV. 11. 42: *Aegaeum mare*; IV. 11. 51. 1: *Aegaeo mari*; IV. 11. 51. 5: *Aegaei*; IV. 12. 62: *Aegaeo*; IV. 12. 71: *Aegaeo mari*; V. 28. 102: *Aegaeo mari*; IX. 20. 52: *Aegaeo*.

²¹⁴ Bk. ve krş. Sil. Pun. I. 468: *Aegaeo ponto*; XV. 157: *Aegaeo mare*.

²¹⁵ Bk. ve krş. Pers. V. 142: "*nihil obstat quin trabe vasta Aegaeum rapias*: Devasa bir ağaç kütüğü (= tekne) üzerinde Ege'yi (sc. Denizi'ni) aşmana hiçbirşey engel olabilir mi hiç". MS I. yüzyıl Latin yazınında benzer *thalassografik* örnekler için ayrıca bk.ve krş. Manil. 621; 634; Luc. I. 103; V. 613.

²¹⁶ Bk. ve krş. Mart. VI. 34: *maris Aegaei*.

²¹⁷ Bk. Stat. Theb. III. 433-434.

²¹⁸ Bk. ve krş. Tac. Ann. VI. 5. 10: *Aegaei maris*; XV. 71: *Aegaei maris*.

²¹⁹ Bk. ve krş. Iuv. XIII. 246: *maris Aegaei*.

²²⁰ Bk. Apul. Met. X. 35.

Denizi *Aegaeum mare* olarak anılmaya devam etmekte (zaman zaman sadece *Aegaeum* sözcüğü ile ifade edilmek kaydıyla), bu aktarım MS IV-V yüzyıllara etki etmektedir. Söz konusu bu tespit ise Publius Annius Florus²²¹, Maurus Servius Honoratus²²² ve de Macrobius Ambrosius Theodosius'un²²³ aktarımlarıyla desteklenebilir niteliktedir.

²²¹ Bk. ve krş. Flor. *Epit.* I. 32. 1: “*inter duo maria, Ionium et Aegaeum*: İki deniz arasında, İonia ve Ege (Denizleri)”. Ayrıca bk. I. 41. 10: *Aegaeum*.

²²² Bk. ve krş. Serv. *Aen.* III. 73. 1: *in mari medio Aegaeo*; XII. 366. 1: *Aegaeo mari*.

²²³ Bk. ve krş. Macrobius *Sat.* VII. 35: *Aegaeum*.

Ἀρχιπέλαγος & Archipelagus Kavramları ve Ege Denizi

Ege Denizi'nin adlandırılması konusu çerçevesinde zaman zaman bazı kaynaklarda Eskiçağda kullanıldığı ileri sürülen²²⁴ Hellence tanımlamalardan bir diğeri de *Ἀρχιπέλαγος* (= Arkhipelagos) sözcüğüdür²²⁵. Ancak; Eskiçağ denizcilik literatürü doğrultusunda kapsamlı bir inceleme gerçekleştirildiği takdirde, söz konusu kavramın MS V. yüzyıla kadar hiçbir suretle anılmadığı ve MS V. yüzyıl sonrasında ise nadir bir biçimde Ortaçağ kroniklerinde kullanıldığı görülmektedir²²⁶. Bu doğrultuda söz konusu kavram; Eskiçağ *thalassografisi* çerçevesinde (Hellen ve Latin kaynakları genelinde) *de facto*, Ortaçağ *thalassografisi* kapsamında ise -özellikle Rönesans ile birlikte²²⁷ - *de iure* statüye sahiptir.

Arkhipelagos adlandırmasının Ege Denizi ile etkileşimi doğrultusunda yukarıda belirtilen -filolojik- odaklı açıklamaların yanında, yorum niteliğine sahip ve herhangi bir kaynağa dayandırılmayan soyut teoriler de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi; '*Ege Denizi'nin Eskiçağ periyoduna özgü kadim bir deniz olması ve Büyük Kolonizasyon Dönemi'ne yön vermesi*' görüşüne dayandırılmaktadır. Buna mukabil; Ege Denizi'nin özellikle Avrupa ve Asya kıtalarına dâhil olan kıyılarının önemli bir kısmının Prehistorik çağlardan itibaren otokton halklar/kavimler tarafından iskân edilmesi, ayrıca bünyesindeki adaların da söz konusu sürece yakın tarihlerde yerleşim görmüş olması ile söz konusu teoriler desteklenmektedir²²⁸. Ayrıca, Ege Denizi'nin bünyesinde barındırdığı sayısız ada, adacık ve kayalık bağlamında; Akdeniz,

²²⁴ *Arkhipelagos* ya da *Archipelagus* adlandırmalarının Eskiçağ dâhilinde Ege Denizi'nin tanımlanması amacıyla kullanılan bir sözcük olduğuna yönelik hatalı tespitlere örnek olarak bk. ve krş. Jobling, 2010: 53; Roberts, 2014: 157; Quinn – Woodward, 2015: 6.

²²⁵ Bu sözcük *Archipelagus* biçiminde Latin *thalassografisine* aktarılmıştır. Hellence sözcüğün filolojik kökeni incelendiği takdirde, kelimenin *ἡ ἀρχή* ile *τό πέλαγος* isimlerinin kaynaşması sonucunda meydana gelmiş birleşik bir isim olabileceği, bu doğrultuda da oluşan birleşik ismin 'İlk Deniz/Baş Deniz/Ana Deniz' gibi anlamlara işaret edebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu sözcük günümüzde anlam kaymasına uğramıştır; bu suretle herhangi bir denizdeki takımadaları (ada ya da kayalık gruplarını) tanımlamak amacıyla bu birleşik isim kullanılmaktadır (bk. Boczek, 2005: 255). Örneğin, yeryüzü üzerindeki en büyük takımada grubu olarak kabul edilen *Norveç Arkhipelagosu* yaklaşık olarak 240.000 ada, adacık ve kayalıklardan meydana gelmektedir. Buna mukabil, ülkemizin Yunanistan ile paydaş olduğu *Ege Arkhipelagosu* ise yaklaşık 6000 ada, adacık ve kayalığa sahiptir.

²²⁶ Örnek olarak bk. ve krş. Khron. Byz. LXX/IV 52. str. 1-2: "*τὰ νησία ὅλα τοῦ Ἀρχιπελάγου*: Arkhipelagos'un (= Ege Denizi'nin) tüm adaları".

²²⁷ Bk. Ceccarelli, 2012: 26: "*Archipelago (Archipelagus, literally 'the main sea', possibly modelled on the medieval Latin name Egeopelagus) was the name given to the Aegean space in the Renaissance*: Archipelago (Archipelagus, kelime anlamıyla 'baş deniz', muhtemelen Ortaçağ Latincesi bir adlandırma olan Egeopelagus üzerinden şekillenmiştir) Ege açıklıklarına Rönesans'ta verilen isimdi".

²²⁸ Bk. ve krş. Porcacchi, 1572: 74-75 [non vidi, via: Ceccarelli, 2012: 26]: "*It is named today Archipelagus, as if the most important, or the prince, of seas; for the many islands that it has seem truly to give it this royal position*: (Ege Denizi) denizlerin en önemlisi ya da prensiymiş gibi, günümüzde Archipelagus olarak anılmaktadır; zira bu denizin sahip olduğu sayısız ada elbette ki ona bu ayrıcalıklı konumu kazandırmaktadır".

Kızıldeniz, Marmara, Karadeniz ya da Hazar Denizi gibi Eskiçağın diğer -bilinen ve önem arz eden- denizlerine üstün olması da bu teorilerin ortaya çıkışında önemli bir paya sahiptir²²⁹.

Ancak sonuç itibarıyla öncelikli olarak, söz konusu kavramın Eskiçağ *thalassografisi* ile herhangi bir bağlantıya ya da etkileşime sahip olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, belirtilen kavramın Ortaçağ *thalassografisi* perspektifinde kullanılmaya başlandığı, akabinde ise İtalyanca ve İngilizce gibi modern dillere ait denizcilik literatüründe yer etmiş olduğu²³⁰, böylelikle Yeniçağ-Yakınçağ kaynaklarında da zaman zaman anılan bir ibare statüsüne kavuştuğu ve nihayetinde -anlam kaymasına uğramak kaydıyla- günümüz denizcilik literatüründe yer ettiği anlaşılmaktadır²³¹.

²²⁹ Ceccarelli, 2012: 26.

²³⁰ Örnek olarak bk. *OED* s.v. Archipelago [sf. 21].

²³¹ Söz konusu anlam kaymasının tanımı ve söz konusu hususa yönelik tespitleri için ayrıca bk. Ceccarelli, 2012: 26. Ayrıca bk dn. 8.

Değerlendirme ve Sonuç

İncelenen kavramsal çerçeve ışığında Ege Denizi'nin isimlendirilmesinde Hellen ve Latince gibi iki önemli Eskiçağ lisanının etkide bulunduğu görülmektedir. Mevcut lisanlar arasından Hellen'in ise Latince'ye oranla belirleyici bir etkide bulunduğu, bu kapsamda Latince isimlendirmelerin Hellen adlandırmaların taklidi (= imitatio) ya da benzeri (= similis) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Böylelikle, Hellen *thalassografisi* dâhilinde kullanım gören 'Αἰγαῖος' – 'Αἰγαῖον (sive Αἰγαίον)' sözcüklerinin Latin *thalassografisi* özelinde 'Aegaeum' terimiyle karşılandığı, bu terimin de yine Latince temelli batı dillerini kullanan toplumların denizcilik literatürlerine doğrudan etkide bulunarak günümüzde geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır.

Makalenin kurgusunu oluşturan temel *thalassografik* dönüşümler genel olarak dilimizde 'deniz' sözcüğünü karşılayan Hellen ve Latince terimler ve bu terimlerin varyasyonları ile bağdaştırılmıştır. Bu doğrultuda Hellen *thalassografisi* çerçevesinde Ege Denizi'nin tanımlanması amacıyla yoğunluklu olarak πέλαγος (= pelagos) teriminin tercih edildiği, πόντος (= pontos) terimininse daha düşük bir kullanım sıklığına sahip olduğu tespit edilmektedir. Bu iki terime mukabil ἅλς (hals) ve ὕδωρ (= hydor) sözcüklerininse nadir biçimde Ege Denizi'nin isimlendirilmesine yönelik tamlamalarda yer aldığı görülmektedir. Latin *thalassografisi* çerçevesinde genelleyici bir değerlendirme yapılacak olduğundaysa, *mare* sözcüğünün Ege Denizi'ni niteleyen tamlamalarda sık bir şekilde yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna mukabil *aequor*, *aqua*, *fretum*, *salum*, *pontus* ve *pelagus* gibi benzer *thalassografik* terimlerin de yine nadiren Ege Denizi'nin isimlendirilmesine yönelik tanımlamalarda tercih edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu hususlarla birlikte dilimizde yer etmiş olan 'Ege' sözcüğünün Atinalı bir kralın mı, Lybialı bir Amazonun mu yoksa denizin derinliklerinde yaşadığına inanılan bir *Hekatonkheiros*'un mu ismine işaret ediyor olduğu hususu tartışmaya açık olma özelliğini sürdürmektedir. Ya da benzer şekilde; söz konusu kelimenin bu denizdeki bir adaya mı, yoksa deniz üzerinde yer alan binlerce kayalık üzerinde yaşadığına inanılan keçilere/tekelere mi işaret ediyor olabileceği sorunsalı da bir o kadar tartışmaya açıktır. Öyle ki; tarihten günümüze uzanan süreçte daimi ve dinamik bir etkileşim merkezi kimliğine sahip olan ve çeşitli kültürel unsurları bünyesinde buluşturan Ege Denizi'nin söz konusu mitografik karakterler üzerinden isimlendirilmiş olabileceği savı belirli bir geçerliliğe sahip olsa da, bilimsel meşruiyet zemininden uzaktır ve sorgulanmaya müsaittir. Öyle ki, söz konusu mitler belirli topluluk ya da halklar tarafından

benimsenmemiş ya da reddedilmiş olacak ki, birbiri ardına farklı varyasyonlar ortaya atılmıştır.

Sonuç itibarıyla Ege Denizi'nin isimlendirilmesi perspektifinde '*Aigaion Pelagos & Aigaios Pontos*' ile başlayan, '*Mare Aegaeum*' ile devam eden çeşitli adlandırma girişimleri, '*Archipelagus*' ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bununla birlikte, Anadolu'nun batı kıyılarında Türk hâkimiyetinin başlangıcıyla birlikte '*Adalar Denizi*' gibi özgün tanımlamalar da Ortaçağ ve Yeniçağ coğrafi eserlerinde/haritalarında kullanılmaya başlamıştır. Akabinde söz konusu denizin karasuları Slav kökenli dillerde zaman zaman (Karadeniz ile mukayese edilerek) '*Be-yaz Deniz*' ibaresiyle de anılmıştır. Bu adlandırmalara mukabil dilimizde yer etmiş '*Ege*' terimiye Fransızca '*Mer Égée*' ibaresinden uyarlanarak, 1941 Haziran'ında Ankara'da düzenlenen 1. Coğrafya Kongresi'nde alınan kararlarla resmi olarak Türkçe sözlüklere dâhil edilmiş ve Türk *thalassografisi* özelinde kullanım görmeye başlamıştır.

2.1.3. ‘Marmara Denizi’ Adlandırmaları

*Καὶ ὀνόματα τῶν πελαγῶν ἰδιάζοντα· πόντος Εὐξεινος,
καὶ Προποντίς, Ἑλλήσποντος, Αἰγαῖος, καὶ Ἴωνιος,
Σαρδονικὸν πέλαγος καὶ Σικελικόν,
καὶ Τυρρηνικὸν ἕτερον*²³².

Akdeniz’e bağlı iç denizlerden biri olarak kabul edilen *Propontis* (Hel: ἡ Προποντίς; Lat: *Propontis*); yani Marmara Denizi kıyıları Eskiçağ olarak adlandırdığımız kadim süreç boyunca Etrüskler, Fenikeliler, Kartacalılar, Hellenler, Persler/Parthlar, Romalılar ve de Doğu Romalılar gibi çeşitli uygarlıklar nezdinde kesintisiz bir biçimde önemli bir konuma sahip olmuştur²³³. Özellikle Ege’den Karadeniz’e ve aynı şekilde Karadeniz’den Ege’ye seyrüsefer gerçekleştiren gemiciler için işlek bir geçiş alanı olarak, Akdeniz ile Karadeniz’i de birbirine bağlamıştır (bk. Fig. 21)²³⁴. Bu minval üzere, Asya ile Avrupa kıtaları arasında -adeta- sudan bir köprü (= *pons aquae*) işlevine sahip olmuştur²³⁵. Belirtilen önemine nazaran söz konusu

²³² Basil. *Hom. Heksam.* IV. 4. 66: “Ayrıca, denizlerin kendilerine özgü isimleri vardır. *Pontos Eukseinos* (= Karadeniz) ve *Propontis* (= Marmara), *Hellespontos* (= Çanakkale Boğazı [Denizi]), *Aigaios* (= Ege) ve *Ionios* (= Ionia), *Sardonikon* (= Sardinya) ve *Sikelikon* (= Sicilya) denizleri, bir diğeriye *Tyrrhenikon* (Tiren Denizi)”. Kaisereialı Aziz Basileios’un (MS 329-379) vaazlarından bir anekdot içeren bu ibare, MS IV. yüzyıl ve özellikle Geç Antikçağın denizcilik kültürünün ve yazım geleneğinin özünü yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

²³³ Bk. Congdon, 2010: 173.

²³⁴ Bk. Strab. XIII. 1. 1-11; Plin. *Maiores Nat.* V. 142-51; Ptol. *Geog.* III. 9; V. 2. 1. Ayrıca bk. Grinevetsky *et al.*, 2015: 679.

²³⁵ *ὁ πόντος* (Lat: *pontus* [Gen: -i, masc.]) sözcüğü, Homeros’tan itibaren (bk. *Il.* II. 210, VII. 64, XXI. 59; *Od.* III. 192, X. 195, XII. 406, XIV. 304) terminolojik olarak yeryüzünün üzerinde yer alan, genellikle birbiriyle bağlantılı, geniş ve tuzlu su kütlelerini nitelemekteydi. Böylelikle de söz konusu sözcük; özellikle ‘açık deniz’, yani ‘derya’ anlamına gelmekte ve pek çok Hellen ya da Latin entelektüel tarafından yine bu anlamıyla, çeşitli büyüklükteki ya da farklı coğrafyalardaki denizleri tanımlamak amacıyla (özellikle *poetik* perspektifte) kullanılmaktaydı (bk. Liddell – Scott, 1996: 1448 s.v. *πόντος*; *OLD* 1403 s.v. *pontus*). Bu minval üzere; *πόντος* isminin *πρό* (= önünde, önüne) edatı ile birleşmesi sonucunda *ἡ Προποντίς* (Gen: -ίδος, fem.) biçimine sahip olduğu ve bu formuyla da genel anlamda ‘*ön Pontos*’ (*Pontos* = Karadeniz) ya da ‘*Pontos önü-girişi*’ gibi manalara sahip olduğu düşünülmektedir (bk. ve krş. Schmitz, 1883: 671; Buzby, 2016: 461). Ancak; kelimenin Hellence özelindeki bu formuna nasıl kavuştuğu hususu günümüzde halen tartışılmaya devam etse de, kabul edilebilir nitelikte olan iki teori ön planda yer almaktadır. Birinci teoriye göre; Hellence -ίς [Gen: -ίδος] bitimli *femininum* sözcükler (örnek: *ὁ σύμμαχος/ἡ συμμαχίς* veya *ὁ ἀλέκτωρ/ἡ ἀλεκτορίς*), *masculinum* kelime gövdelerine -ίς yapım eki eklenerek oluşturulmuştur ve bu suretle türetilen yeni sözcüklere *femininum* kimlik kazandırılmıştır (bk. Bornemann – Risch, 1978: 309). Diğer teori ise, yine -ίς yapım eki ile gerçekleştirilen ve bir sözcüğün anlamını ya da içeriğini küçülten farklı bir filolojik kurgu ekseninde şekillenmiştir. Bu kurgu kapsamında; *νήσος/νήσις* (= ada/adacık) ya da *ἄμαξα/ἄμαξις* (= kağıt/kağıncık) örneklerinde olduğu üzere herhangi bir sözcüğün gövdesine -ίς yapım eki getirildiğinde türetilen sözcük anlam itibarıyla küçülmeye ya da daralmaya uğramaktadır (bk. ve krş. Smyth, 1984: 235). Bu kural çerçevesinde; *πόντος* sözcüğü *πόντις* (= denizcik) formuna evrilmiş, akabinde *πρό* edatı ile birleşerek *Προποντίς* biçimine kavuşmuş ve ‘*öndeki denizcik*’ veya ‘*önde bulunan ufak deniz*’ anlamlarına sahip olmuştur. *Propontis* (Gen: *idos/idis*) teriminin Latince özelindeki değerlendirmesi yapılacak olduğundaysa, söz konusu sözcüğün transkripsiyonu yapılmak kaydıyla Hellenceden Latinceye birebir uyarlandığı görülmektedir. Diğer bir yandan *mitografik* manada ise, *Pontos* (Okeanos ile birlikte) *Gaia*’nın oğullarından birinin ismiydi (bk. Hes. *Theog.* 132; 233; De Velasco, 1994: 436-437 [*LIMC* s.v. *Pontos*]; Käppel, 2007: 599; Woodard, 2007: 86-87, 101; Beaulieu, 2016: 2).

deniz, kıyılarında yaşayan farklı kavimler ya da uluslar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmış veya adlandırılmıştır. Şu anki incelemenin ve aynı zamanda inceleme sonucunda sunulacak tespitlerin odağında yer alan *Propontis* tanımlaması da, zaman ve mekân odaklı bir döngü çerçevesinde terminolojik bir değişim içerisine girmiştir. Bu terminolojik değişim; özellikle ülke, bölge, kent, ya da köy isimleri gibi karasal odaklı yerel tanımlamalarda ya da dağ, vadi, mağara, koru ve bataklık gibi çeşitli topografik adlandırmalarda büyük oranda irdelenmiş ve irdelenmeye devam etmektedir. Lakin Propontis’e dair mevcut araştırma bağlamında görüleceği üzere; okyanus, deniz, boğaz, göl veya nehir isimlendirmelerini konu alan ve *thalassografik* dönüşümlere odaklı araştırmalar-incelemeler, -karasal odaklılara oranla -görece olarak geri planda kalmıştır. Bu durum da -özellikle- Eskiçağ denizciliğine dair terminolojinin kısıtlı bir niteliğe sahip olmasına sebebiyet vermiş mevcut denizcilik literatürü özelinde ivmeli bir gelişim yaşanmasına yol açmıştır.

Propontis kavramının *thalassografik* mefhumunun değerlendirilmesine geçiş yapılmadan önce, ileride de sıklıkla değinilecek olan *thalassografi* terimi hakkında özet niteliğinde bir bilgilendirmede bulunmak, çalışmanın içeriğinin daha net algılanması bağlamında önem arz etmektedir. Söz konusu terim, Hellen ‘*thalassa*’, yani ‘deniz’ ismi ile ‘*graphein*’, yani ‘yazmak, not tutmak, kayıt almak’ fiilinin birleştirilmesinden oluşturulmuştur ve yine bir isim niteliğine sahiptir. Sözcük esas itibarıyla ‘deniz ile ilgili yazmak, kayıt almak, not tutmak’ manalarını vermekle birlikte, hususi bir terim olarak “denizcilik yazım geleneği” anlamına sahiptir. Bu anlamıyla *thalassografi*; denizcilik araştırmaları çatısı altında yer alan bir bilim disiplini niteliyor olmakla birlikte²³⁶, *epigrafinin* tarih araştırmalarında, *anemografinin* iklim çalışmalarında ve *sismografinin* ise jeolojik incelemelerde sahip olduğu paya naildir.

Propontis adlandırmasına dair etimolojik ve semantik araştırmalar bağlamında öncelikli olarak incelenmesi gereken husus, söz konusu denizi belirten sözcük kurgusu içerisinde yer alan ‘*pontos*’ ibaresinin anlamıdır. Öyle ki; Hellen denizcilik yazım geleneği özelinde denizleri tanımlamak için kullanılan ve yoğun bir biçimde kullanım gören²³⁷ ᾄλς/ᾄλμη (= hals/halmē), πέλαγος (= pelagos) ve θάλασσα/θάλαττα (= *thalassa/thalatta*) gibi farklı sözcükler mevcutken, πόντος (= *pontos*) teriminin tercih edilmesinin belirli bir sebebi var mıy-

²³⁶ *Thalassografi* disiplinine odaklanan bilimsel çalışmalara örnek olarak bk. Miller, 2013; Kopp – Wendt, 2018.

²³⁷ Burada, Hellen *thallasografisi* çerçevesinde denizleri ya da belirli bölgelerdeki kısmi karasularını nitelemek amacıyla kullanım gören ve klasik yazarlarca da en yaygın biçimde atıfta bulunan sözcükler belirtilmiştir. Bu sözcükler dışında genel anlamda ve daha soyut bir perspektifte, çoğunlukla da *poetik* manada denizleri niteleyen τό οἶδμα (örnek olarak bk. Dion. Per. 52: τὸ Περσικὸν οἶδμα = Pers Denizi) ve ἡ ἀμφιπύρην (örnek olarak bk. Dion. Per. 706: Κασπὴν ἀμφιπύρην = Kaspie Denizi) terimleri genel değerlendirme perspektifinin dışında bırakılmıştır.

di²³⁸? Belirtilen soruya istinaden, söz konusu dört terimin temel sözlük anlamlarının ayrıntılı bir biçimde tespit edilebilmesi yukarıdaki sorunun cevabına ulaşılabilmesi ereği perspektifinde önem arz etmektedir. Bu doğrultuda; ἄλς/ἄλμη teriminin özelde ‘deniz suyu, tuzlu su’, geneldeyse ‘(sığ) deniz, kıyı karasuları’ anlamlarına sahip olduğu düşünülmektedir²³⁹. Πέλαγος ibaresi ise; ἄλς/ἄλμη terimine oranla genellikle daha yaygın/engin, ayrıca sınırları belirli su kütlelerini nitelemektedir. Bu kapsamda da, herhangi bir açık denizden ziyade ‘ufak’ ya da ‘yerel’ özellikteki karasularını betimlemek amacıyla kullanılmaktadır. Buna ek olarak kimi zaman, herhangi bir denizin (genellikle θάλασσα terimi ile birlikte) belirli bir bölümünü de (yani bütünü bir kısmını) tanımlamaktadır²⁴⁰. Böylelikle de, ‘açık deniz’ anlamına oranla daha kısıtlı bir manaya sahiptir. Diğer bir terim θάλασσα, ayrıntılı analizi yapılamamakla birlikte (Girit kökenli bir sözcük olabileceği düşünülmektedir²⁴¹), daha çok ‘açık deniz’, yani ‘derya’ anlamlarını vermektedir ve bu ibare genel olarak Eskiçağın bilinen dünyasındaki (= οἰκουμένη [oikoumēnē]) büyük su kütlelerine işaret etmekteydi²⁴². Öyle ki, aslında bir göl

²³⁸ Propontis sözcüğünün Pontos adlandırmasıyla yakın ilişkide olduğu savı günümüz literatüründe communis opinio (= ortak görüş) niteliğine sahiptir (örnek olarak bk. ve krş. Arrowsmith, 1856: 284; Grant, 1988: 265; De Blois, 2007: 3; Buzby, 2016: 461). Ancak burada; her iki denizin de tanımlanmasında yer verilen pontos teriminin anlamsal içeriğinin tespit edilmesi, Propontis adlandırılmasının algılanması bağlamında önem arz etmektedir. Dolayısıyla; söz konusu incelemede tartışmaya sunulan husus, Propontis adlandırılmasının filolojik kurgusunun tespit edilmesine odaklanmaktadır.

²³⁹ ἡ ἄλς [Gen: ἄλς, fem.] terimi ilk olarak Homeros’un Ilias ve Odyseia başlıklı eserlerinde karşımıza çıkmaktadır (bk. Hom. Il. I. 141; XX. 229). Bu bağlamda söz konusu terimin bilhassa epik anlamda ‘deniz’ ya da ‘kar-suyu’ anlamına gelmesi hususunda özellikle bk. Hom. Od. II. 260-261: “Τηλέμαχος δ’ ἀπάνευθε κίων ἐπὶ θῖνα θαλάσσης, χεῖρας νηπάμενος πολὺς ἄλς εὔχετ’ Ἀθήνη· = Telemakhos ise sahile doğru epeyce ilerleyerek ellerini kırçıl deniz suyuyla pakladıktan sonra Athena’ya yakardı”. Ayrıca bk. Bornemann – Risch, 1978: 37; Beekes, 2010: 74.

²⁴⁰ Örnek olarak bk. Hdt. II. 113: Mısır Denizi [= τὸ πέλαγος Αἰγύπτιον]; VII. 176: Thrake Denizi [= τὸ πέλαγος Θρηάκιον]; VI. 96: Ikaros Denizi [= τὸ πέλαγος Ἰκάριον] ve I. 166: Sardinia Denizi [= τὸ πέλαγος Σαρδόνιον]. Pelagos teriminin pre-Hellenik bir kökene sahip olduğu hususundaki görüş hakkında bk. Beekes, 2010: 1164-1165. Sevilalı İsidorus ise, pelagus sözcüğü hakkında (Orig. XIII. 16. 9); “Pelagus autem est latitudo maris sine litore et portu = Pelagus ise bir denizin sahil-siz ve limansız olan açıklığıdır” ifadesini sunmaktadır. Buna ek olarak anlatının devamında kendisi söz konusu sözcüğü Hellenice πλάγιος (soyut manada: tehlikeli, güvenilmez, aldatici) sıfatı ile bağdaştırmaktadır ve böylelikle sözcüğün denizin güvenilmez ve değişken özelliklerine vurgu yaptığını ifade etmektedir (Orig. XIII. 16. 9). Böylelikle τὸ πέλαγος sözcüğünün; denize açılıp kıydan ya da herhangi bir limandan uzaklaştıktan sonra seyrüsefer yapılan karasularını niteliyor olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

²⁴¹ Bk. ve krş. Matvejević, 1999: 144. Thallasa teriminin pre-Hellenik kullanımının “tuzlu su” anlamına gelebileceği hususundaki görüş için bk. Lesky, 1947: 7-9 [non vidi: via Hamilton 2013, 86 dn. 2]. Söz konusu terimin Attika lehçesi özelindeki karşılığı olan θάλαττα ve aynı zamanda Girit lehçesindeki özdeşi θάλαθθα gibi benzer kullanımları hakkında ayrıca bk. Beekes, 2010: 530.

²⁴² Söz konusu terimin belirtilen anlamı çerçevesindeki kullanımına örnek olarak bk. ve krş. Hdt. I. 24; III. 41; IV. 110; 154; VII. 35; 54; 193; VIII. 13. Thallassa terimi kimi zaman bir bölgedeki su taşkını ve sel gibi doğal olayların tanımlanmasında da kullanılmaktaydı (bk. Hdt. II. 97; III. 117; VII. 129). Thalassa sözcüğünün Eski ve Yeni Ahit özelindeki kullanımına yönelik bk. Böcher, 1975: 982-985. Söz konusu terimin Kıta Hellas ile Peloponnesos coğrafyalarını iskân eden otokton kavimler tarafından, belirtilen bölgelerde ikamet etmiş arkaik topluluklardan devşirildiğine yönelik görüş için ayrıca bk. Haarmann, 2014: 112.

niteliğine sahip olmasına rağmen (= ἡ λίμνη [limnē]), Hazar Denizi Eskiçağda da günümüzdekine benzer bir şekilde, büyüklüğüne oranla *thalassa* terimiyle nitelendirilmekteydi²⁴³.

Bu dört terimin sonuncusu *πόντος*'un ise, Hellence kökenli bir sözcük olmadığı düşünülmektedir²⁴⁴. Bu doğrultuda, Hellence'ye sonradan devşirildiği düşünülen söz konusu kelime sözlük anlamı itibarıyla 'deniz' ya da 'açık deniz' gibi manalar sunmaktaydı²⁴⁵. Bu manaları kapsamında da; incelemekte olduğumuz *Propontis* adlandırmasının yapısal bütünü içinde yer alan *pontos* sözcüğünün mevcut anlamının elimizdeki çeşitli sözlüklerde belirtilen karşılıklarıyla tam olarak örtüşüp örtüşmediği ve kelimenin farklı bir karşılığa sahip olup olamayacağı hususu tartışılmalıdır. Bu tartışma perspektifinde öncelikle; *Propontis* isimlendirmesinin yapısal çerçevesi içindeki *pontos* ibaresiyle, Karadeniz'in Eskiçağdaki karşılığı *Pontos Akseinos/Eukseinos* ve *Hēllēspontos* adlandırmalarının sözcük dizilimine etki eden *pontos* ibareleri arasındaki kurgusal benzerliklere dikkat edilmesi son derece önem arz etmektedir. Bu ihtimama ek olarak; Eskiçağdan günümüze değin Marmara Denizi ile Çanak-kale ve İstanbul boğazlarının Akdeniz, Ege ve Karadeniz üçgeninde sürdürülen askeri-ticari denizcilik faaliyetlerindeki işlevleri bütüncül bir gözlem gerçekleştirilerek irdelenmelidir. Bu takdirde; öncelikle söz konusu karasularını isimlendiren Hellenler nezdinde belirtilen iki bo-

²⁴³ Örnek olarak bk. Strab. II. V. 18: “ὅν ὁ μὲν βόρειος Κασπία καλεῖται θάλαττα (οἱ δ' Ὑρκανίαν προσαγορεύουσιν) = Kuzey taraf ise *Kaspia Denizi* olarak adlandırılır (kimileriye *Hyrkania Denizi* olarak isimlendirir)”. *Kaspia Denizi* (= ἡ Κασπία θάλαττα) adlandırılmasına örnek olarak krş. Hdt. I. 202; 204; IV. 40; Diod. XVII. 75. 3; XVIII. 5. 3; Pseudo-Skymn. *Nic. Reg.* 921-922; Arrian. *Anab.* VII. 10. 6; Appian. *Mith.* 480; *Peripl. Mar. Erythr.* LXIV. 11; Lukian. *Ploion.* XXXIV. 17. Hazar Denizi için ἡ θάλαττα yerine τὸ πέλαγος teriminin kullanılması üzerine örnek olarak ayrıca bk. Strab. II. 39; Plut. *Pomp.* XXXIII; *Nik. & Cras.* II; *Ethika: Rom. Tykh.* XI. 324A. Hazar'ın Latin *thalassografisi* özelinde de bir gölden ziyade deniz olarak (= Caspium mare) adlandırılması hususuna örnek olarak bk. Plin. *Maior Nat.* VI. 20. 53; Sen. *Minor Troad.* 1104. Buna ek olarak, denizin dar ve ince bir coğrafi yapıya sahip olmasından ötürü *fretum* terimiyle adlandırılmasına dair ayrıca bk. Curt. VII. 19.

²⁴⁴ Bk. Gemoll, 1989: 622; Ayrıca bk. Arslan, 2006: 78: “Bununla birlikte *πόντος* terimi Hellen kökenli bir kelime değildir. *Pont-* ya da *bent-* kökünden türetilmiştir. Karadeniz havzasında ikamet eden Thrakia ya da Armenia dillerinden Hellence'ye adapte edilmiş olduğu düşünülmektedir. Yol ya da geçiş yeri anlamında olabilir. Latince'deki *pons* (köprü) ile aynı kökten gelmektedir. Bu bakımdan *pontos* sözcüğünün temel anlamı, deniz üzerindeki yol, deniz yolu olup, zaman içinde deniz anlamı kazandığı sanılmaktadır. Öyle ki, Karadeniz'le çeşitli nedenlerle ilişkiye geçen Helenlerin buraya verdikleri *Pontos* ismi, bu deniz kıyısında ikamet eden otokton halkın kullandığı dilden kaynaklanıyor olsa gerektir”. *Pons* sözcüğünün Erken Hint-Avrupa dil ailesi kökenli bir yapıya sahip olabileceği üzerine bk. ve krş. Vaan, 2008: 479-480; Knauth, 2016: 226 vd. Bu minval üzere, *Pontos* adlandırmasının da yine aynı dil ailesinden türeyen bir kelime olabileceği hakkındaki görüş üzerine bk. Beekes, 2010: 1221. Bu minvalde, *pontos* sözcüğünün Homeros destanlarındaki anlamı ile karşılaştırma yapabilmek için ayrıca bk. Cunliffe, 1963: 339 s.v. “*πόντος*”.

²⁴⁵ Kelimenin salt 'deniz' anlamı ile kullanılmasına örnek olarak bk. Ovid. *Pont.* I. 4. 27; II. 9. 67; IV. 7. 7; 9. 85; 10. 45. Ayrıca bk. Adak – Atvur, 1997: 19: “*ναυκληρῶν Εὐδήμος ἐγὼ πόρον οἶδα κλυδών[ων] | ἐκ Πόντου Πόντω, Παλλάδος εὖρεμα* = Ben kaptanlık yaparken (bir) *Pontos*'tan (diğer) *Pontos*'a, *Pallas*'ın (= *Athena*) yön vermiş olduğu dalgaların istikametini tecrübe etmiş olan (= öğrenmiş olan) *Eudemos*'um”. Buradaki yazıtta “*ἐκ Πόντου Πόντω: Pontos*'tan *Pontos*'a” biçiminde sunulan ibare M. Adak ve O. Atvur tarafından “*Propontis*'ten *Pontos Eukseinos*'a” biçiminde yorumlanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu ifadenin “*bir denizden diğer denize*” manasına da sahip olabileceği ve böylelikle *Eudemos*'un Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz rotasındaki farklı denizlerde gerçekleştirdiği seyrüseferleri vurgulanmayı amaçlandığı savı da belirli bir kabul oranına sahiptir. Böylelikle ‘*pontos*’ sözcüğü açık denizleri niteleyen ve *Eudemos*'un seyrüsefer gerçekleştirdiği tüm denizleri niteleyen bir sözcük niteliğine sahiptir.

ğazın ve aynı zamanda da *Propontis*'in; Avrupa-Asya pazarına hâkim rotalara açılan kilit noktalar olarak görülebileceği aşîkârdır. Böylelikle; *Hēllēspontos* ve *Bosporos* örneklerinde olduğu üzere *Propontis*'in sözcük kurgusu içerisinde *pontos* şeklindeki bir ibarenin yer alıyor olmasının, *Propontis*'in Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir geçit ya da köprü rolüne sahip olmasıyla ilintili olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir²⁴⁶. Sonuç olarak böylelikle, *Propontis*'in anlamsal içeriğine farklı bir bakış açısıyla yaklaşılması mümkün görünmektedir. Bunun neticesinde de, söz konusu denizin Hellence isminin Eskiçağdaki karşılığı olan 'Pontos'un önnü' ya da 'ön/öndeki Pontos' gibi manalara bir yenisi eklenebilir²⁴⁷ ve *Propontis*'in anlamı 'ön geçit, ön yol' biçiminde genişletilebilir²⁴⁸. Bu doğrultuda; *pontos*'un günümüzdeki 'deniz, açık deniz' manalarına ek olarak, 'geçit, yol' gibi -bilinen- arkaik anlamları da sözcüğün anlamsal içeriğine dâhil edilebilir. Böylelikle, *Pontos* olarak adlandırılan kadim denizin Avrupa ile Asya kıtaları arasında bir 'geçit-köprü' ya da 'yol' işlevine sahip bir deniz olduğu vurgulanmak istenmiş olabilir²⁴⁹. Bu minvalde de, *Pontos* ile *Propontis* adlandırmalarının anlamsal bütünlüğü, 'yol-geçit' ve 'ön yol-geçit' biçiminde algılanarak -yine aynı şekilde- birbiriyle ilişkilendirilebilir niteliktedir.

Propontis adlandırmasının terminolojik incelemeleri özelinde²⁵⁰; sözcüğün en erken kullanımı Hellenlerin Marmara ile Karadeniz kıyılarındaki yayılcılık faaliyetlerinin yoğun bir biçimde sürdüğü Geç Arkaik - Erken Klasik döneme tekabül etmektedir. Bu bağlamda ilk olarak ünlü tragedya yazarı Aiskhylos, *Persai* (= Persler) başlıklı eserinde *Propontis*'in terminolojik anlamına dair net bir değerlendirme ortaya koymasa da, bu denizin koy özelliğine sahip olduğu yönünde gönderimde bulunmakta ve onu *μύχιος* [*α*, *ov*] sıfatıyla nitelendirmek-

²⁴⁶ Benzer bir çeviri önerisi için bk. ve krş. Adamowicz-Pośpiech, 2008-2009: 167.

²⁴⁷ Bk. ve krş. Grinevetsky *et al.*, 2015: 679.

²⁴⁸ Burada önerilen 'ön geçit, ön yol' tanımı, Marmara Denizi odaklı düşünülecek olduğunda hem Karadeniz hem de Ege Denizi için geçerli bir niteliğe sahiptir. Buna ek olarak, *Propontis* adlandırmasının sözcük kurgusu içerisinde yer alan *pontos* ibaresi 'deniz, açık deniz' şeklindeki birincil anlamı ile de yakın bir ilişkiye sahiptir ve *pontos* teriminin süreç içerisinde anlam kaymasına uğramasıyla birlikte *Propontis*'in belirtilen anlamsal içeriği de dönüşüm geçirmiştir. Bu doğrultuda *Propontis* tanımlaması, *Pontos Akseinos/Eukseinos* adlandırmasıyla müşterek olarak (anlam bütünlüğü içerisinde) değerlendirilmeli, her iki deniz ismiyle ilgili tanımlamalar ve terminolojik açıklamalar (*δόμος/πρόδομος* ile *ναός/πρόναος* örneklerinde olduğu üzere) birbirlerinden bağımsız bir biçimde gerçekleştirilmemelidir.

²⁴⁹ Büyük Kolonizasyon Dönemi sonrasında Karadeniz'in (aynı şekilde Marmara Denizi'nin) Atina, Korinthos, Thebai vd. gibi Hellen kent devletleri ile onların Karadeniz kıyılarındaki kolonileri arasında adeta sudan köprü işlevine sahip bir deniz olması hususundaki paralel bir görüş için bk. ve krş. Adamowicz-Pośpiech, 2008-2009: 167.

²⁵⁰ Çalışma kapsamında *Propontis* teriminin karasal-topografik içeriğinden ziyade, sadece deniz odaklı yani *thalassografik* anlamı irdelenmektedir. Ayrıca, söz konusu denizin içerisinde yer alan adalar (bu adalar hakkında bk. Plin. Maior *Nat.* V. 44. 151: *Prokonnesos* [= Marmara Adası: *Propontis*'in en büyük adasıdır (Olshausen – Sauer, 2007: 918)], *Ophiusa* (= Avşa Adası), *Halone* (= Paşalimanı Adası), *Prote* (= Kınalı Ada), *Elaea* (= Burgaz Adası), *Khalkitis* (= Heybeli Ada), *Pityodes* (= Büyük Ada); ayrıca bk. Dios. *Iatrik.* V. 118: *Besbikos* [= İmralı Adası; bk. Pseudo-Skylaks *Peripl.* 94, Strab. XII. 8. 11; Diog. Kyz. II] adaları veya ona dökülen nehirler (*Granikos* [= Biga Çayı], *Aisopos* [= Gönen Çayı], *Mekestos* [Simav Nehri] ve *Rhyndakos* [Adırnaz Çayı]) araştırmanın kurgusal perspektifinin dışında yer almaktadır.

tedir²⁵¹. Bu niteleme büyük ihtimal, *Propontis*'in rüzgârlı ve dalgalı Ege Denizi ile akıntılı ve çalkantılı Karadeniz karasuları arasındaki korunaklı pozisyonuna ek olarak, yine iki deniz tarafından çevrelenmiş stratejik konumuna işaret ediyor olmalıdır. Öyle ki; Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz üçgeninde düşünülecek olduğunda, *Propontis* Arkaik-Klasik dönem²⁵² denizcileri nezdinde küçük bir iç deniz²⁵³ özelliğine sahip olmasına rağmen büyük bir öneme naildi. Zira kıyılarında kurulan önemli liman kentleri²⁵⁴ ve koylarındaki doğal-korunaklı demirleme alanları bu denizi hem çok çeşitli ihtiyaçlara cevap verebilen uygun bir ikmal durağı, hem zorlu şartlarda güvenle sığınılacak bir bölge ve hem de Karadeniz-Akdeniz rotalarındaki zorlu askeri harekâtlar sırasında ihtiyaç duyulan mevzilenme alanı olarak ön plana çıkartmaktaydı²⁵⁵.

Aiskhylos ile ilk defa kullanım görmüş olan *Propontis* terimi, ilerleyen tarihsel kontekst içerisinde ünlü tarihçi Halikarnassoslu Herodotos tarafından da benimsenmiş olacak ki, kendisi *Historiai* [= Araştırmalar] başlıklı eserinde *Propontis* adlandırmasına yer vermiştir²⁵⁶. Ancak Herodotos, Aiskhylos'a nazaran *Propontis* hakkında daha detaylı ve kapsamlı aktarımlar sunmakla birlikte, -özellikle- denizin coğrafi ve de topografik biçimine yönelik niceliksel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda kendisi, deniz havzasının genişliğinin beş yüz (yak. 90-100 km), uzunluğunun ise bin dört yüz (yak. 250-300 km) *stadia* olduğunu

²⁵¹ Aiskhyl. *Pers.* 875: *μυχία Προποντις* = koy biçimindeki (koy şekline/görünümüne sahip) *Propontis*. Ayrıca bk. ve krş. Herodian. VI. 2: *ὁ πορθμός τῆς Προποντιδος* = *Propontis*'in geçidi, *Propontis*'e ait halic - geniş boğaz. Buna ek olarak, Aiskhylos'un *Propontis*'i tanımlamak amacıyla kullandığı *μύχιος* sıfatı, İskenderiyeli Hesykhios'un *Leksikon*'unda (Lambda: 108) *λάθριος* [ya da *λαθραῖος*] = *barınak/sığınak* ve *κρύβιος* = *kuytu, gizli, mektum* sıfatlarıyla özdeşleştirilmektedir. Bu minvalde, söz konusu sıfatın anlamı çeşitli biçimlerde algılanabilir bir özelliğe sahiptir ve sıfatın sahip olduğu bu anlam çeşitliliği de *Propontis*'in denizci-gemicilere sunmakta olduğu işlevlerin farklılığı ile alakalı olmalıdır. Diğer bir yandan, Suidas ise (s.v. *Μυχός* [= *Mykhos*]); Aiskhylos'un kullanmış olduğu sıfatın karşılığını “*ὁ ἐνδότερος τόπος* = *en içteki yer*” şeklinde belirtmektedir.

²⁵² *Propontis*'in ve akabinde *Pontos*'un kıyılarındaki öncül yayılcılık faaliyetleri, MÖ VIII. yüzyılın sonu ile MÖ VII. yüzyılın başı aralığındaki zaman dilimine tarihlendirilmektedir (genel değerlendirme için bk. CAH III/3 465 vdd.).

²⁵³ Günümüzde tamamıyla bir ülkenin egemenlik sınırları içinde bulunan tek deniz olma özelliğine sahip *Propontis*, yaklaşık olarak 11.350 kilometrekarelik su havzası yüzölçümü bakımından günümüzde dünya özelindeki en küçük deniz olarak kabul edilmektedir. Marmara Denizi'nin coğrafi yapısı ve jeolojik özellikleri hakkında genel olarak ayrıca bk. Artüz, 2007: 3 vdd.; Olshausen – Sauer, 2008: 31-32; Nemlioğlu Koca, 2016: 155.

²⁵⁴ Marmara Denizi kıyısında kurulan en önemli liman kentleri; *Byzantion*, *Khalkedon*, *Nikomedia*, *Selymbria*, *Perinthos*, *Herakleia*, *Bisanthe/Rhaidestus*; *Kios* ve *Kyzikos*'tur (bk. Bean, 1999: 1259).

²⁵⁵ İstanbul Boğazı genelinde yılın neredeyse tamamı boyunca esmeyi sürdüren kuzey rüzgârları, mevcut yüzey akıntısıyla birleşmek kaydıyla Karadeniz'den Marmara istikametinde seyrüseferini gerçekleştirmekte olan kürekli ya da yelkenli gemilerin Karadeniz'e doğru ilerlemesini güçleştirmekteydi. Bu sebeple, Karadeniz'e seyrüsefere çıkan gemilerin kimi zaman boğaza yakın koylarından birinde ya da *Byzantion* ve *Kalkhedon* gibi önemli sahil kentlerinin korunaklı limanlarında günlerce, hatta bazen haftalarca uygun rüzgârı beklemek zorunda kalabiliyorlardı (Müller-Wiener, 2003²: 2).

²⁵⁶ Hdt. IV. 85: “*ἡ δὲ Προποντις ἐοῦσα εὖρος μὲν σταδίων πεντακοσίων, μῆκος δὲ τετρακοσίων καὶ χιλίων, καταδιδόει ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἐόντα στενότητα μὲν ἐπὶ σταδίων, μῆκος δὲ τετρακοσίων. ἐκδιδόει δὲ ὁ Ἑλλήσποντος ἐς χάσμα πελάγους τὸ δὴ Αἰγαῖον καλεῖται.*” = *Propontis* beş yüz *stadia* genişliğindeyken, uzunluğusa bin dört yüz *stadia*dır, [*Propontis*'in] *Hellespontos*'a açılmakta olan boğazı dört yüz *stadia* uzunluğundadır, [geçidin] en dar kısmıysa yedi *stadia*dır. *Hellespontos* ise *Aigaios* olarak anılan denizin körfezine doğru suyunu boşaltır”. Ayrıca bk. ve krş. Dem. *Fragm.* XLVII. 5.

belirtmektedir²⁵⁷. Söz konusu bu aktarım; Marmara Denizi'nin mevcut su havzasının günümüzdeki yak. 80 km genişliği ve de 280 km uzunluğu bakımından²⁵⁸ hemen hemen tutarlı bir ölçeğe sahiptir ve Herodotos'un ölçüm bildirimleri tamamen olmasa da -büyük oranda kabul edilebilir- bir doğruluk oranına sahiptir. Herodotos anlatısının devamında *Hellespontos* ile *Propontis*'i bütünleştirme ereğiyle değerlendirmelerine devam etmektedir. Bu bağlamda *Propontis*'in *Hellespontos* istikametinde (bir boğaz üzerinden) daraldığını ve daralmanın yaşandığı mesafenin en az yedi *stadia* (yak. 1, 25 km) olduğunu, boğazdaki söz konusu daralmanın ise dört yüz *stadia* (yak. 75 km) boyunca devam ettiğini aktarmaktadır. Akabinde *Hellespontos*'un ise *Aigaion* olarak anılan denize doğru genişlediğini bildirerek *Propontis*'e yönelik çevresel değerlendirmesini tamamlamaktadır²⁵⁹.

Herodotos'u takiben diğer klasik dönem bilginlerinden Knidoslu Eudoksos, Aristoteles ve Pseudo-Skylaks *Propontis*'in coğrafi özelliklerine yönelik -görece- yeni, aynı zamanda da içerik ve kapsam bakımından farklı bilgilendirmelerde bulunan yazarlardır. Sunmuş olduğu bilgilendirme bağlamında Eudoksos *Thrakia Khersonesos*'un²⁶⁰; Melas Körfezi, *Propontis* ve *Hellespontos* olmak üzere üç farklı karasuyu kütlesi meydana getirdiğini aktarmaktadır²⁶¹. Aristoteles ise, *Propontis* ile *Pontos* arasındaki coğrafi ilişkiye mercek tutmakta ve onu *Pontos*'un dış tarafı olarak belirttiği bir bölgeye, *Hellespontos* yakınına konumlandırır-

²⁵⁷ Herodotos tarafından belirtilen ölçümlerin değerlendirilmesi hakkında bk. Asheri *et al.*, 2007: 642-643. Eskiçağda yaygın olarak kullanım gören bir uzunluk ölçüsü olan *stadiion*, 6 *pléthra* (krş. Hdt. II. 149. 3) ya da 600 *pous* (= ayak) olarak anılan ölçüm birimlerine denkti. 1 *stadiion* olarak anılan uzunluk ölçüsünün çalışma dâhilindeki karşılığı, antik dönemde Delphoi Olimpiyatları özelinde kabul edilen ve daha evrensel bir geçerliliğe sahip olduğu düşünülen 177,5 metre olarak dikkate alınmaktadır (via Kyle, 2014: 27). Bu bağlamda metinde belirtilen tüm genişlik ve de uzunluk hesaplamaları kabul edilen bu oran kapsamında belirtilmektedir. Buna ek olarak; 1 *stadiion* Nemea olimpiyatlarında 178 m (via Kyle, 2014: 27), Epidauros olimpiyatlarındaysa 181,3 m (via Charkiolakis, 2002: 12) şeklinde hesaplanmaktaydı. Ayrıca; Atina oyunlarında 184,3 m (via Schulzki, 2001: 887); Olympia oyunlarında 192,28 m (via Romano, 1993: 17) ve Pergamon oyunlarındaysa 210 m (via Gardiner, 1967: 128) olarak dikkate alınmaktaydı (konu hakkında ayrıca bk. Guttmann, 2003: 27).

²⁵⁸ Marmara Denizi'nin coğrafi ölçüm analizleri hakkında detaylı bilgi için bk. Artüz, 2007: 3 vdd; Olshausen – Sauer, 2008: 31; Grinevetsky *et al.*, 2015: 679.

²⁵⁹ Bk. ve krş. Hdt. IV. 85: “καταδιδόϊ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἑόντα στεινότητα μὲν ἐπὶ σταδίου, μῆκος δὲ τετρακοσίου. ἐκδιδόϊ δὲ ὁ Ἑλλήσποντος ἐς χάσμα πελάγους τὸ δὴ Αἰγαῖον καλεῖται. = “*Hellespontos* istikametine doğru deveren olan (*Propontis*) yedi *stadiaya* kadar daralır, bu daralma da (= boğaz) dört yüz *stadia* uzunluğundadır. *Hellespontos* ise *Aigaion* olarak anılan denizin körfezine doğru boşalır”.

²⁶⁰ Knidoslu astronom ve matematik bilgini Eudoksos'un *Thrakia Khersonesos*'u olarak tanımladığı bölge, günümüzde Gelibolu Yarımadası'na karşılık gelmektedir. Hellençe'de *χέρσος* ([khērsos]: kurak bölge, alan) ile *νῆσος* ([nēsos]: ada) isimlerinin birleşiminden oluşan bu terim, Eskiçağda denize doğru genişlemesine çıkıntı yapan ve bir yarımada formuna sahip çeşitli coğrafi bölgelerin tanımlanması amacıyla kullanılmaktaydı (bu terime ilk defa Homeros tarafından [*Il.* II. 844] yer verilmiştir). Burada karşımıza çıkan *ἡ Θρακική Χερσόνησος* adlandırması ise, ‘Thrakia civarındaki yarımada’ ya da doğrudan anlamıyla ‘Thrakia Yarımadası’ manasını vurgulamakta ve bu manasıyla bölgenin diğer önemli yarımadalardan ayırt edilebilmesi amaçlanmaktaydı (detaylı bilgi için bk. von Bredow, 2003: 213).

²⁶¹ Bk. ve krş. Eudoks. *Fragm.* 306. str. 3: “εἴθ' ἡ Χερρόνησος ἡ Θρακία καλουμένη, ποιοῦσα τὴν τε Προποντίδα καὶ τὸν Μέλανα κόλπον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. = Daha sonra ise *Propontis*'i, Melas körfezini ve *Hellespontos*'u oluşturan (ve) *Thrakia* ismiyle bilinen bir yarımada vardır”.

maktadır²⁶². Pseudo-Skylaks da (*Peripl.* LXVII. 23); “Σηστός ἐπὶ τοῦ στόματος τῆς Προποντίδος = Propontis’in ağzı/girişi üzerinde yer alan Sestos” şeklindeki ibaresiyle, Sestos kentinin (yerleşim kalıntıları günümüzde Çanakkale ili Eceabat ilçesi yakınlarında yer almaktadır) Propontis’in ağzı/boğazı üzerinde yer aldığını belirtmekte, böylelikle de söz konusu denizin coğrafi kapsamı ve de sınırları hakkında ipucu sunmaktadır. Örneklerde de görüldüğü üzere, Propontis hakkındaki aktarımların ivmeli bir biçimde artışına müteakiben söz konusu denize odaklanılarak yazılmış olan hususi bir seyrüsefer kaydının oluşturulduğu da bilinmektedir. Tenedoslu Androitas²⁶³ tarafından kaleme alındığı düşünülen bu seyrüsefer kaydının metni her ne kadar günümüze ulaşamamış olsa da, söz konusu kaydın *Περίπλους τῆς Προποντίδος* (= Propontis’in Seyrüseferi) başlığına sahip olması²⁶⁴, Propontis’in *thalassografik* araştırmaları bağlamında son derece önem arz etmektedir.

Belirtilen süreci takiben, Rhodoslu Apollonios ünlü eseri *Argonautika*’da (= Argo Gemicileri), Argo gemicilerinin Karadeniz’e doğru sürdürdükleri seyrüseferleri sırasında aş-tıkları karasularından biri olan Propontis’i tanımlarken, denizin genişliğine vurgu yapan *εὐρεῖα* (= geniş, engin, uçsuz bucaksız) sıfatını kullanmaktadır²⁶⁵. Apollonios’un bu aktarımını takiben, denizin coğrafi özelliğiyle ilgili farklı bir aktarım da Polybios tarafından sunulmaktadır. Bu minvalde Polybios, *Historiai* (= Araştırmalar) başlıklı çalışmasında Maiotis Denizi’nin Pontos’a, Pontos’un ise Propontis’e sularını akıttığını belirtmekte ve bu doğrultuda da kuzeydoğu - güneybatı yönlü bir akıntı şeması çizmektedir²⁶⁶. Propontis araştırmaları çer-

²⁶² Bk. ve krş. Aristot. *Kosm.* 393B: “ἀντιπαρήκει δὲ τοῖς εἰρημένοις πολυμερέστατος ὧν ὁ Πόντος, οὗ τὸ μὲν μυχαιτάτον Μαιωτὶς καλεῖται, τὸ δὲ ἔξω πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον συνανεστόμωται τῇ καλουμένῃ Προποντίδι. = Oldukça uzakta yer alan Pontos, saydığım (denizlerin) karşısında konumlanmaktadır, bu denizin en iç tarafı Maiotis olarak isimlendirilirken, Hellespontos’a doğru olan dış tarafı ise Propontis olarak anılan denize açılır”.

²⁶³ Tenedos (Bozcaada) yurttaşı olduğu bilinen coğrafya bilgini Androitas’ın yaşamı hakkında daha ayrıntılı veri bulunmamaktadır (E. Olshausen [2013: 48]; MÖ III ile IV. yüzyıl aralığında yaşamış olabileceğine şüpheyle yaklaşmaktadır). Söz konusu eserinin varlığını da, Rhodoslu Apollonios’un *Argonautika* başlıklı eserinin günümüze ulaşan *skholion*ları (= tefsir/yorum) vasıtasıyla öğrenebilmekteyiz. Androitas hakkında ayrıca bk. Berger, 1894b: 2145.

²⁶⁴ Bk. vee krş. *FGrHist.* IV 1 F “Androetas”.

²⁶⁵ “ἡ εὐρεῖα Προποντὶς = geniş (engin/uçsuz bucaksız) Propontis” ifadesinin kullanımına örnek olarak ayrıca bk. ve krş. Apoll. Rhod. I. 983.

²⁶⁶ Polyb. IV. 39. 2-5: “... συμβαίνει τὴν μὲν Μαιωτὶν ἀναπληρουμένην ὑπὸ τούτων ῥεῖν εἰς τὸν Πόντον διὰ τοῦ στόματος, τὸν δὲ Πόντον εἰς τὴν Προποντίδα. καλεῖται δὲ τὸ μὲν τῆς Μαιωτίδος στόμα Κιμμερικὸς Βόσπορος, ὃ τὸ μὲν πλάτος ἔχει περὶ τριάκοντα στάδια τὸ δὲ μῆκος ἐξήκοντα, πᾶν δ’ ἐστὶν ἀλιτενές· τὸ δὲ τοῦ Πόντου παραπλησίως ὀνομάζεται μὲν Βόσπορος Θράκιος, ἔστι δὲ τὸ μὲν μῆκος ἐφ’ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στάδια, τὸ δὲ πλάτος οὐ πάντη ταῦτόν. = Bunlar (nehirler) tarafından doldurulan Maiotis (Gölü) bir boğaz üzerinden Pontos’a akar ve Pontos da Propontis’e (akar). Maiotis’in boğazı Kimmerikos Bosporos olarak anılırken, boğaz yaklaşık olarak otuz stadia genişliğe, altmış stadia ise uzunluğa sahiptir, boğazın tamamı da sığdır (derin değildir). Pontos taraftaki boğaz ise Thrakios Bosporos olarak adlandırılmaktadır, boğazın uzunluğu yüz yirmi stadiadır, genişliği ise her yerde aynı değildir”. Thrakios Bosporos’un uzunluğu konusundaki bilgilerinden şüphe duymayan Polybios, sunmuş olduğu bu boğaz uzunluk ölçümünü eserinin devamında teyit etmektedir; IV. 43. 1: “Τοῦ δὲ στόματος τοῦ τὸν Πόντον καὶ τὴν Προποντίδα συνάπτοντος ὄντος ἑκατὸν εἴκοσι σταδίων τὸ μῆκος, καθάπερ ἄρτίως εἶπον. = Pontos’u Propontis’e bağlamakta olan boğazın uzunluğu yüz yirmi stadiadır, tıpkı evvelden belirttiğim gibi”. Buna ek olarak; her iki boğazdaki yüzey akıntısının da Pontos’tan Aigaios’a doğru (kuzeydoğu-

çevesinde elde edilen bu veri; günümüzde doğru bir bilgi olarak kabul edilmekte ve Marmara Denizi'ne oranla havzası daha yüksekte yer alan Karadeniz'den Marmara'ya doğru deveren eden mevcut yüzey akıntısının varlığıyla örtüşmektedir²⁶⁷. Bu bağlamda; Akdeniz ile Ege Denizi'nden Karadeniz'e yelken açan gemicilerin Arkaik-Klasik dönem *Pontos*'unu yanlış bir algılama neticesinde²⁶⁸ ἄζεινος (Attik: ἄζεινος), yani 'misafir-yabancı sevmez' olarak algılamalarında, söz konusu yüzey akıntılarının etkisinin bulunup bulunmadığı her ne kadar tartışmaya açık bir konu olmayı sürdürse de, belirli bir oranda geçerlilik payına sahip olmalıdır²⁶⁹. Polybios son olarak, *Propontis*'in ve aynı zamanda *Pontos*'un Akdeniz'den tek girişinin Sestos ile Abydos kentleri arasındaki Çanakkale Boğazı olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgusunu da Atlantik Okyanusu'ndan Akdeniz'e girişi sağlayan tek boğaz özelliğine sahip olan Cebelitarık Boğazı ile Çanakkale Boğazı'nı özdeşleştirerek güçlendirme yoluna gitmektedir²⁷⁰.

MS II. yüzyıldan I. yüzyıla geçildiği süreçte *Propontis* adlandırması Sibylla kehanetlerinde zikredilmektedir. Bu kehanetler kapsamında *Propontis*, henüz anlamı net bir şekilde tespit edilemeyen ancak Marmara Denizi kıyılarındaki üzüm bağlarından elde edilen şarapların kaliteli olmasıyla bağıntılı bir niteleyici olması gereken οἶνοπόλος sıfatı çerçevesinde anılır²⁷¹. İlerleyen süreçle birlikte, *Propontis* ile ilgili önem arz eden diğer bir bilgilendirmeyi

güneybatı istikametinde) deveren ediyor olması hakkında ayrıca bk. ve krş. Hip. *Fragm.* VI. 3; Graham, 1982: 118; Artüz, 2007: 70 vdd.

²⁶⁷ *Pontos*'tan *Propontis*'e doğru deveren etmekte olan akıntıların ayrıntılı bir şeması için bk. Arslan, 2010: 44. M. Arslan'ın aktarımı ışığında (2010: 51); “eski bir rivayete göre Karadeniz’e çıkmak isteyen denizciler üstteki akıntıyla baş etmek için gemilerinin altına ipe ağırlık sarkıtlırlardı. Böylelikle aşağıdaki gizli akıntının kendilerini Karadeniz istikametine çekmesini sağlardı”. Konu hakkında ayrıca bk. ve krş. King 2004, 13.

²⁶⁸ Bk. ve krş. De Blois, 2007: 1; Ayrıca bk. Grinevetsky *et al.*, 2015: 616-617.

²⁶⁹ Karadeniz'in mevcut akıntı yönü; (özellikle kış mevsimlerinde) nehirlerin deniz havzasında yarattığı kabarma ve yazları ise Kuzey Karadeniz hinterlandındaki kar sularının denize karışması sebebiyle mevcut su döngüsünü daimi olarak yenilemekte (bk. Macrobian. *Sat.* VI. 34) ve buna bağlı olarak kuzey-güney doğrultusundaki akıntı kesintisiz bir biçimde sürmektedir (bk. Poseidon. *Fragm.* X. 22; Shahgedanova 2002, 143).

²⁷⁰ Polyb. XVI. 29. 7: “οὕτως οὐδ’ ἐκ τῆς καθ’ ἡμᾶς εἰς τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Πόντον ἀφικέσθαι μὴ οὐχὶ διὰ τοῦ μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου διαστήματος ποιησάμενον τὸν εἰσπλουν. ὥσπερ δὲ πρὸς τινα λόγον τῆς τύχης ποιουμένης τὴν κατασκευὴν ἀμφοτέρων τῶν πορθμῶν, πολλαπλάσιον εἶναι συμβαίνει τὸν καθ’ Ἡρακλέους στήλας πόρον τοῦ κατὰ τὸν Ἑλλησποντον· ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἐξήκοντα σταδίων, ὁ δὲ κατὰ τὴν Ἀβύδον δυνεῖν, ὡς ἂν εἴ τις τεκμαιρομένου διὰ τὸ πολλαπλασίαν εἶναι τὴν ἔξω θάλατταν τῆς καθ’ ἡμᾶς. εὐκαιρότερον μέντοι γε τοῦ καθ’ Ἡρακλείους στήλας στόματός ἐστι τὸ κατὰ τὴν Ἀβύδον. = Öyle ki, Sestos ile Abydos (kentleri) arasındaki boğaz boyunca bir seyrüsefer gerçekleştirmeksizin hiç kimse *Bizim Taraftaki Deniz*'den (= Akdeniz) *Propontis*'e (= Marmara Denizi) ve *Pontos*'a (= Karadeniz) ulaşamaz. Sanki talih her iki boğazın oluşumunu belirli bir oranda etkilemiş gibi, Herakles Sütunları tarafındaki boğaz *Hellespontos* tarafındaki boğazdan oldukça uzak olmasına rağmen (onunla) aynı hattadır. (Herakles Sütunları) tarafındaki boğaz altmış *stadia* genişliğindeyken, Abydos tarafında yer alan ötekini genişliği iki *stadia*dır; böylesine bir fark *Dış Deniz*'in (= Atlas Okyanusu) *Bizim Taraftaki Deniz*'den (= Akdeniz) kat ve kat büyük olması sebebiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Yine de, Abydos tarafındaki boğaz, Herakles Sütunları'nın oradakinden çok daha elverişlidir”.

²⁷¹ Sib. III. 442-443: “Κόζικος, οἰκίηταιρα Προποντίδος οἶνοπόλοιο = Şarabı bol? *Propontis*'i iskân edenlerden Kyzikos”. Burada kullanılan οἶνοπόλος sıfatının, οἶνοπώλω (= şarap satıyorum) fiili ve de bu fiilden türetilen οἶνοπώλης (= şarap satıcısı) ya da τὸ οἶνοπώλιον (= şarap dükkânı) isimleriyle bağlantılı bir anlama sahip olduğu düşünülmektedir (bk. ve krş. Sophocles, 1914: 798; PGL 945). Buna ek olarak, ἡ οἰκίηταιρα ismi de yine Geç Antikçağ periyodunda ortaya çıkan ve bir muhitin kadın yerleşimcilerini niteleyen bir adlandırma olarak, Kyzikos kentiyile özdeşleştirilerek kullanım görmüştür (ayrıca bk. ve krş. Sophocles, 1914: 796; PGL 939).

Sicilyalı Diodoros'un eseri vasıtasıyla edinmekteyiz. Diodoros'un aktardığı bu bilgilendirmeye göre; Bithynia kralı Prusias II Kynegos, MÖ 156-154 yılları arasında Pergamon kralı Attalos II Philadelphos'a karşı sürdürdüğü mücadeleler esnasında Pergamon kenti sur duvarları dışında yer alan Athena Nikephoros ve Asklepios kutsal alanlarını tahrip etmiştir. Uygun-suz olan bu davranışının sonucunda, "tanrı bunların (= günahlarının) karşılığında ona (Prusias'a) derhal layık olduğu (ceza)ı vermiş" ve böylelikle Prusias'ın donanmasının büyük bir kısmı *Propontis*'te aniden vuku bulan bir fırtına sonucunda suya gömülmüş, akabinde birçok gemi ve denizci de yitirilmiştir²⁷². Bu bağlamda Diodoros; MÖ II. yüzyılın ikinci yarısında *Propontis*'te vuku bulmuş önemli deniz hadiselerinden biri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamakta bu bağlamda da denizin ismi konusunda bizleri aydınlatmaktadır.

Propontis hakkındaki en detaylı verileri, hiç şüphesiz ki yetkin bir coğrafya bilgini olan Amasyalı Strabon vasıtasıyla edinmekteyiz. Kendisi *Geographika* (= Coğrafya) başlıklı eserinde Marmara Denizi ile alakalı çeşitli hususlar üzerine son derece önemli değerlendirmeler sunmaktadır. Bu bağlamda Strabon öncelikle, Karadeniz ile Marmara Denizi su havzalarının hangisinin bir diğerinden yüksekte olduğu konusunu tartışmaya sunmakta ve bu tartışma dâhilinde Karadeniz havzasının Marmara'dan daha yüksekte olduğunu varsaymaktadır²⁷³. Sonrasında, Trakya'yı bir yarımada olarak anarak (= ἡ χερσόνησος [khersonēsos]) bu yarımada'nın da üç deniz meydana getirdiğini ve kuzeydeki denizin adının *Propontis* olduğunu belirtmektedir²⁷⁴. Akabinde, *Hellespontos* ile *Propontis* sınırlarının ve coğrafi ayrımlarının zaman zaman birbirleriyle karıştırıldığına yönelik görüşünü dile getirmektedir²⁷⁵. Strabon'un değindiği bir sonraki husus ise, *Hellespontos* ile *Aigaios* denizlerinin kuzey istikametinde ilerleyerek *Propontis*'e akıntı bıraktığı, *Propontis*'in de *Eukseinos Pontos*'a doğru deveran eden bir akıntıya sahip olmasıyla ilgilidir²⁷⁶. Ancak eserinin ilerleyen kısmında, Strabon, fark-

²⁷² Diod. XXXI. 35: "τοῦ γὰρ στόλου χειμῶνι παραλόγῳ περιπεσόντος ἐν τῇ Προποντίδι συνέβη τῶν νηῶν πολλὰς μὲν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν ὑπὸ τῆς θαλάσσης καταποθῆναι, τινὰς δὲ πρὸς τὴν γῆν ἐκπεσόντας ναυαγῆσαι. = Zira donanma *Propontis*'te ani bir fırtınaya yakalanınca, gemilerin birçoğu güvertelerindeki adamlarla birlikte deniz tarafından yutuldu, gemilerin bazıları da sahile sürüklendikten sonra karaya oturdu". Konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Habicht, 2006: 18 vd.

²⁷³ Strabon burada Karadeniz havzasının Marmara Denizi'ninkine oranla daha yüksekte olduğunu varsaymasına rağmen, eserinde yine de iki denizin zemin-havza yüksekliği hususunu tartışmaya sunmaktan geri durmaktadır (bk. ve karşılaştırmaya bk. Strab. I. 6).

²⁷⁴ Strab. VII. 53: "Ὅτι ἡ ἐν Θράκῃ Χερρόνησος τρεῖς ποιεῖ θαλάσσας· Προποντίδα ἐκ βορρᾶ, Ἑλλήσποντον ἐξ ἀνατολῶν καὶ τὸν Μέλανα κόλπον ἐκ νότου = Thrake Khersonesos'u (Trakya Yarımadası) üç tane deniz meydana getirmektedir. Kuzey istikametinde *Propontis*'i, doğu tarafından *Hellespontos*'u güney tarafından ise *Melas Körfezi*'ni"

²⁷⁵ Strab. VII. 57: "οἱ μὲν γὰρ ὅλην τὴν Προποντίδα καλοῦσιν Ἑλλήσποντον = Diğer taraftan, bazıları *Propontis*'in tamamını *Hellespontos* olarak anar".

²⁷⁶ Strab. II. 22: "Κατὰ δὲ ταύτην ἐστὶ τὸ ἐπταστάδιον τὸ κατὰ Σηστόν καὶ Ἄβυδον, δι' οὗ τὸ Αἰγαῖον καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἐκδίδωσι πρὸς ἄρκτον εἰς ἄλλο πέλαγος, ὃ καλοῦσι Προποντίδα. κάκεινο εἰς ἄλλο, τὸν Εὐξεινον προσαγορευόμενον πόντον = Buradaki (Çanakkale Boğazı) Sestos ile Abydos (kentleri) arasındaki (boğazın)

lı bir aktarımda bulunarak bu defa da *Propontis*'in *Pontos*'a boşaldığını belirtmekte²⁷⁷ ve yine *Propontis*'in Troia'dan Byzantion kentine kadarki uzunluğunun (ve aynı zamanda da genişliğinin) bin beş yüz *stadia* olduğunu eklemektedir. Böylelikle Strabon, *Propontis*'in akıntısı konusunda bizzat kendi aktarımıyla, fiziksel ölçüm bilgileri hususunda da Herodotos'un aktardığı verilerle çelişkili bir perspektif oluşturmaktadır²⁷⁸. Strabon tarafından, anlatısı dâhilinde değinilen diğer bir önemli husus ise, *Propontis*'in içinde yer aldığını belirttiği Kyzikos²⁷⁹ ve yakınındaki küçük adaların varlığıdır²⁸⁰. Strabon'un aktarmakta olduğu diğer bir anekdot da, *Propontis*'in Karadeniz ile bağlantısını meydana getiren İstanbul Boğazı ile ilgilidir. Bu kapsamda Strabon; diğer bir ünlü coğrafyacı Straton'tan alıntı yaparak Karadeniz'e dökülen nehirlerin Karadeniz havzasını yükselttiğini, akabinde havzasından taşan denizin de İstanbul Boğazı istikametinden *Propontis*'e doğru bir tahliye kanalı oluşturduğunu, böylelikle *Pontos*'un açılan bir kanal (= Bosporos) vasıtasıyla *Propontis*'e akarak oradan Aigaios'a ulaştığını belirtmektedir²⁸¹.

mesafe aralığı yedi *stadiad*ır, bu boğaz üzerinden (ilerleyen) Aigaios ile Hellespontos (denizleri) kuzey istikametinden öteki denize dökülürler, bu denizi de *Propontis* olarak adlandırırlar. Bu deniz ise başka bir denize akar, bunu ise *Eukseinos Pontos* olarak isimlendirirler”.

²⁷⁷ Strab. II. 23: “ἡ Μαιωτικὴ λίμνη, τὴν περίμετρον ἔχουσα ἐννακισχιλίων σταδίων ἢ καὶ μικρῶ πλεόνων· ἐκδίδωσι δ’ αὕτη μὲν εἰς Πόντον κατὰ τὸν Κιμμερικὸν καλούμενον Βόσπορον, οὗτος δὲ κατὰ τὸν Θράκιον εἰς τὴν Προποντίδα· = Maiotis Gölü, dokuz yüz *stadialık* ya da biraz daha fazla uzunluktaki bir çevreye sahiptir. Bu göl Kimmer olarak anılan bir boğaz aracılığıyla *Pontos*'a doğru akar, *Pontos* ise Thrakia (Boğazı) üzerinden *Propontis*'e boşalır”. Ayrıca bk. ve karşı. Strab. I. 12.

²⁷⁸ Bk. Schmitz, 1883: 671. Strabon, *Propontis*'in uzunluğu kapsamında daha doğru bir hesaplama yaparken, genişliğini ise şaşılacak bir şekilde abartmaktadır. Böylelikle denizin uzunluğu ve de genişliği bağlamında orantısız bir değerlendirme aktarmaktadır (bk. Bean, 1999: 1259).

²⁷⁹ Aslında yarımada (= ἡ χερσόνησος [khersonēsos]) formuna sahip olan bir burun üzerinde yer alan Kyzikos kenti, zaman zaman bazı Eskiçağ yazarlarınca Marmara Denizi'nin içerisinde yer alan adalardan (= ἡ νῆσος [nēsos]) biri olarak aktarılmaktadır. Görüldüğü üzere; Strabon'un burada Kyzikos hakkındaki tespiti her ne kadar yanlış olsa da, Kyzikos Yarımadası (ve kenti) hakkındaki hatalı benzeri aktarımlar pek çok coğrafyacı ve tarihçi tarafından sıklıkla tekrarlanmaya devam etmiştir. Örnek olarak bk. Apoll. Rhod. I. 935-940: ἔστι δὲ τις αἰπεῖα Προποντίδος ἐνδοθὶ νῆσος = “*Propontis*'in içerisinde engin bir ada mevcuttur”. Lykia kentlerinden biri olan ve bir yarımada üzerinden konumlanan Phaselis kenti hakkında klasik yazarların benzeri hatalı aktarımları için ayrıca bk. Ael. Her. Kath. vol. III/1 sf. 91 str. 13: “Φάσηλις νῆσος Παμφυλίας = Pamphylia'nın (Bölgesi'nin) Phaselis Adası”; Suidas s.v. Φάσηλις [= Phaselis]: “Φάσηλις: ὄνομα νήσου = Phaselis: Bir adanın ismidir”.

²⁸⁰ Strab. II. 23: “ἡ δὲ Προποντὶς χιλίων καὶ πεντακοσίων λέγεται τὸ μῆκος σταδίων τὸ ἀπὸ τῆς Τρωάδος ἐπὶ τὸ Βυζάντιον· πάρισον δὲ πὼς ἐστὶ καὶ τὸ πλάτος. ἐνταῦθα δ’ ἡ τῶν Κυζικηνῶν ἰδρυταὶ νῆσος καὶ τὰ περὶ αὐτὴν νησία. = *Propontis*'in ise, Troia'dan (kentinden ya da Troas Bölgesi'nden) Byzantion kentine kadar bin beş yüz *stadia* uzunluğunda olduğu söylenmektedir. Genişliği de hemen hemen (uzunluğu ile) aynıdır. Bu denizin içinde Kyzikos Adası ve onun çevresindeki adacıklar yer almaktadır”. Ayrıca bk. ve karşı. Strab. VII. 56: [Strabon burada Skepsisli Demetrios'tan alıntı yapmaktadır]; “[Δημήτριος ὁ Σκίψιος] τὴν δὲ Προποντίδα μήκει μὲν χιλίων καὶ τετρακοσίων ἀποφαίνει σταδίων, εἰς εὖρος δὲ πεντακοσίων. = [Skepsisli Demetrios] *Propontis*'in ise uzunluk bakımından bin dört yüz ve genişlik bakımından da (bin) beş yüz *stadia* olduğunu belirtmektedir”.

²⁸¹ Strab. I. 4. C49: “... ὅτι φησὶν οἴεσθαι τὸν Εὐξείνιον μὴ ἔχειν πρότερον τὸ κατὰ Βυζάντιον στόμα, τοὺς δὲ ποταμοὺς βιάσασθαι καὶ ἀνοῖξαι τοὺς εἰς αὐτὸ ἐμβάλλοντας, εἴτ’ ἐκπεσεῖν τὸ ὕδωρ εἰς τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. = Öyle ki [Straton] *Eukseinos*'un (*Pontos*) evvelinden Byzantion tarafındaki boğaza sahip olmadığını, zira (Karadeniz'e dökülen) nehirlerin (Karadeniz havzasında) baskı oluşturduğunu ve bu boğaz istikametinde açıklık meydana getirdiğini, sonrasındaysa suyunu *Propontis* ile *Hellespontos*'a boşalttığını belirtmektedir”.

Birçok entelektüele ek olarak, özellikle Strabon'un aktardığı değerlendirmeler kapsamında Eskiçağın iyi bilinen iç denizlerinden bir tanesi haline gelen *Propontis*, ünlü coğrafyacının ardılı yazarlar tarafından da detaylandırılarak konu edilmeye devam etmiş görünmektedir. Bu doğrultuda, *Propontis* terminolojisi ile ilgili yeni değerlendirmeler bundan böyle bu denizin hâkimi olarak ön plana çıkan Romalılar ve zamanla şekillendirdikleri Latin *thalassografisi* ekseninde -Hellence'ye oranla daha yoğun bir biçimde- karşımıza çıkmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda öncelikle ünlü Latin şair Gaius Valerius Catullus *Propontis* ile ilgili önemli bir aktarımda bulunarak, *Thracia Propontis* (= Thrakia Propontis'i) şeklindeki tanımlamasını ortaya atmakta ve böylelikle Marmara Denizi için lokalizasyon odaklı bir aidiyet iddiası geliştirmektedir²⁸². Buna ek olarak; ünlü Roma tarihçisi Titus Livius da, *Propontis*'e yönelik bilgi çeşitliliği sunan Eskiçağ yazarlarından. Livius; Sangarios Nehri'nin (= Sakarya Nehri) *Propontis*'e boşaldığı yönünde bir aktarım gerçekleştirmektedir²⁸³. Böylelikle de, *Propontis*'in su havzasına etkide bulunan en önemli akarsulardan birinin ismi konusunda bilgi sahibi olabilmemizi sağlamaktadır.

MS I. yüzyıla gelindiğinde, Pomponius Mela, *Propontis* ile ilgili bilgilendirme yapmayı sürdüren yazarlardandır. Verdiği bilgiler çerçevesinde Mela, *Propontis*'i çevresindeki deniz ve boğazlar ile birlikte detaylı bir biçimde (aynı zamanda da bir bütün olarak) tasvir etmekte ve *Hellespontos*'tan başlayarak *Maiotis* Denizi'ne kadarki karasularını tanımlamaktadır²⁸⁴. *Propontis*'in adlandırılması üzerine kayda değer diğer bir veri, İskenderiyeli coğrafyacı Dionysios Periegetes'ten gelmektedir. Dionysios; *Oikoumenes Periegesis* (= Bilinen Dünyanın Tasviri) başlıklı coğrafi çalışmasında *Propontis* için şu ana kadar bildiğimiz ilk

²⁸² Bk. ve krş. Catul. *Carm.* IV. 9: “*horridamque Thraciam Propontida...* = Ayrıca çetin (sarp) Thrakia *Propontis*'ini.”

²⁸³ Liv. XXXVIII. 18. 8: “*Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens miscetur ad Bithyniam Tymbri fluio; inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur et in Propontidem sese effundit* = Sangarios (İrmağı) Adoreus Dağı'ndan (doğup) Phrygia boyunca akarak Bithynia istikametinde Tymbros Nehri'ne karışır. Artık oradan da (Tymbros Nehri ile) birleşmiş akıntılarıyla daha genişlemiş bir halde Bithynia üzerinden ilerler ve *Propontis*'e boşalır”.

²⁸⁴ Mela I. 7: “*angustias introitumque venientis nos fretum, Graeci porthmon appellant. qua diffunditur alia aliis locis cognomina acceptat. Ubi primum se artat, Hellespontos vocatur, Propontis ubi expandit, ubi iterum pressit Thracius Bosphorus, ubi iterum effudit Pontus Euxinus, qua paludi committitur Cimmerius Bosphorus, palus ipsa Maeotis.* = Bizler (= Latinler) nezdinde gelen [suyun] kanalları veya girişi *fretum* (= boğaz), Hellenler nezdinde *porthmus* (= geçit) olarak adlandırılmaktadır. (Deniz), ulaştığı yerlerde farklı farklı isimlendirmeler almaktadır. (Denizin) ilk olarak daraldığı yer, *Hellespontos* olarak isimlendirilirken, genişlediği yer *Propontis*, tekrar daraldığı yer *Thrakia Bosphorus*'u, sonrasında yayıldığı yer *Pontus Euxinus*, bir gölet ile birleştiği yer *Cimmer Bosphorus*'u, bu göletin kendisine ise *Maeotis* adı verilmektedir”.

poetik tasviri gerçekleştirmekte ve söz konusu denizi mitolojik bir alegori kullanarak Poseidon'un tanrısal eşi *Amphitrite*'nin adıyla zikretmektedir²⁸⁵.

MS II. yüzyılda, diğer bir İskenderiyeli bilgin olan Appianus, *Propontis*'i Küçük Asya yarımadasının sağ tarafına konumlandırmakta ve söz konusu deniz ile ilgili coğrafi bilgi birikimine önemli bir katkı sunmaktadır²⁸⁶. İlerleyen süreçte Lucius Apuleius Madaurensis, *De Mundo* (= Evren Üzerine) başlıklı çalışmasında *Propontis*'i Pontus'un kapısı/girişi (= vestibulum) olarak nitelemekte, böylelikle de günümüzdeki *Propontis* algısıyla özdeş bir değerlendirmede bulunmaktadır²⁸⁷. Bu değerlendirmelerin devamında, MS II. yüzyılın en önemli dil bilimcilerinden biri olarak sayılan²⁸⁸ ve yine İskenderiye ekolü mensubu Aelius Herodianus ise *Propontis*'in Eskiçağ özelindeki en geçerli tanımlamasını '*Προποντίς ἡ πρὸ τοῦ Πόντου τοῦ Εὐξείνου θάλασσα*' (= Pontos Eukseinos'un önündeki deniz Propontis) şeklindeki ibaresiyle yapmaktadır²⁸⁹.

MS III. yüzyılda Claudius Aelianus, *Propontis*'te kışlayan bir balık türü olan *İspanya Uskumrusu* (= ὁ κολίας) türü hakkında nüktedan değerlendirmelerde bulunarak bu balığı Pers krallarıyla mukayese etmektedir²⁹⁰ (günümüzde Marmara Denizi'ne özgü bir tür olarak kabul edilen bu balığın varlığı, Aristoteles tarafından da teyit edilmektedir²⁹¹). Bu nüktedan değer-

²⁸⁵ ἡ Προποντίς Ἀμφιτρίτη (= Propontis Denizi) adlandırması için bk. Dion. Per. 324. Benzer bir şekilde '*ἡ Προποντίς θάλασσα*' şeklindeki tanımlaması için ayrıca bk. Dion. Per. 540. Mitografik kaynaklarda genellikle Nereus ile Doris'in kızlarından (Hel: Νηρηίδες [= Nereides]) biri olarak gösterilen Amphitritē'nin, nadiren de olsa Okeanos ile Thetis birlikteliğinden doğduğu belirtilmektedir. Amphitritē hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Kaempf-Dimitriadou, 1981: 724 vdd. [LIMC s.v. Amphitrite].

²⁸⁶ Appian. *Proem*. II: "ἀπὸ δὲ Καππαδοκῶν καὶ Κιλικίων ἐς τὴν Ἰωνίαν καταβαίνοντι ἔστιν ἡ μεγάλη χερρόνησος· ὃ τε γὰρ πόντος ὁ Εὐξείνιος καὶ ἡ Προποντίς καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἐπὶ δεξιᾷ, καὶ τὸ Αἰγαῖον, ἐκ δὲ λαϊᾶς τὸ Παμφύλιον ἢ Αἰγύπτιον πέλαγος (λέγεται γὰρ ἄμφω) ποιεῖ χερρόνησον... = Kappadokia ve Kilikia'dan Ionia'ya doğru aşağı istikamette ilerleyen biri için büyük bir yarımada vardır. Öyle ki, hem Pontos Eukseinos hem Propontis, hem de Hellespontus ile Aigaion sağdan; Pamphylia ya da Aigyption (zira her iki isimle de anılır) denizleri ise soldan bu yarımadaı meydana getirmektedir". Benzer ve karşıt bir görüş için ayrıca bk. ve krş. Vett. I. 2. 135: "ἀριστερὰ Προποντίς = soldaki Propontis".

²⁸⁷ Bk. ve krş. Apul. *Mund*. VI: "vestibulumque eius Proponti(u)s vocatur = Onun (Karadeniz'in) girişi Propontis olarak adlandırılır".

²⁸⁸ Bk. Priscian. *Gram*. XI. 1: "maximus auctor artis grammaticae = Gramer sanatının en yüce faili (Herodianus)".

²⁸⁹ Herod. *Kath*. vol. III/1. sf. 104 str. 24. Benzer bir tanımlama için bk. Ioan. Khrysos. *Matth*. vol. LVIII. sf. 737 str. 15: "ἡ Προποντίς ἡ ἔξω τοῦ Εὐξείνου πόντου = Eukseinos Pontos (= Karadeniz'in) önündeki Propontis".

²⁹⁰ Bk. ve krş. Ael. *Peri Zoon* X. 6: "Ποντικοὶ δὲ ἄρα κολίαι τὸν Περσῶν βασιλέα μεμίνηται χειμάζοντα μὲν ἐν Σούσοις, θερίζοντα δὲ ἐν Ἐκβατάνοις. καὶ γὰρ οὗτοι ἐν μὲν τῇ καλουμένῃ Προποντίδι χειμάζουσιν· ἄλλεινὴ γὰρ ἡδε ἢ γῆ· θέρους δὲ πρὸς τῷ Αἰγιαλῷ διαιτῶνται. παρέχει γὰρ αὐτοῖς αὔρας μαλακὰς ἢ θάλαττα ἢ προειρημένη. = Yani, Karadeniz'deki uskumrular Susa'da kışı, Ekbatana'da ise yazı geçiren Pers krallarına benzerler. Öyle ki; bu uskumrular da Propontis olarak anılan denizde kışlarlar. Çünkü bu bölgedeki (karasuları) ılımandır. Yazları ise Aigialos civarında yaşamlarını sürdürürler. Çünkü az önce ismini andığım Propontis, bu balıklar için serin bir rüzgâra sahiptir".

²⁹¹ Benzer bir değerlendirme için bk. ve krş. Aristot. *Zoia* VII. (VIII.) 28-30: "οἱ μὲν οὖν κολίαι εἰσπλέοντες ἀλίσκονται, ἐξίόντες δ' ἦττον· ἀριστοὶ δ' εἰσὶν ἐν τῇ Προποντίδι πρὸ τοῦ τίκτειν. = Demem o ki, yakalanan uskumru balıkları içeri doğru yüzenlerdir, dışarı doğru yüzerken (yakalananlar) ise daha azdır. Yumurtlamadan önce en besili olanlar ise Propontis'te bulunurlar". Ayrıca bk. Aristot. *Zoia*. VII. (VIII.) 25: "τῶν δὲ κολίων οἱ πολλοὶ εἰς μὲν τὸν Πόντον οὐκ ἐμβάλλουσιν, ἐν δὲ τῇ Προποντίδι θερίζουσι καὶ ἐντίκτουσι, χειμάζουσι δ' ἐν τῷ

lendirme bağlamında, Marmara Denizi'nin faunasıyla ilgili kısmi bir veri elde edebilmemize katkı sunmaktadır. MS III. yüzyılın devamında, ünlü Hellen coğrafya bilgini Agathemerios, *Propontis*'in Byzantion ile Khalkedon kentlerine doğru uzanan bir deniz olduğunu aktarmakta ve denizin (doğu) sınırını bu iki kent ile özdeşleştirmektedir²⁹². Böylelikle; *Propontis* ile ilgili coğrafi bilgi birikimi söz konusu iki kentin birer sınır unsuru olarak karşımıza çıkıyor olması bağlamında güçlendirilmektedir.

MS IV. yüzyıla gelindiğinde, Herakleia Pontikeli coğrafyacı Markianos, *Periplus* başlıklı çalışmasında *Propontis*'i bir koy (ya da körfez) olarak zikrederek bu koyları belirli bir sıralamaya koymakta ve sıralamanın sonuna ise Marmara Denizi (koyunu) yerleştirmektedir²⁹³. Geç Eskiçağın ilerleyen süreciyle birlikte, *Propontis* ile doğrudan ilintili aktarımlar giderek artış gösterse de, sunulan veriler neredeyse daha önce değerlendirdiğimiz kaynaklarda zikredilen verilerin tekrarı niteliğine sahiptir. Bu bağlamda, *Propontis* ile ilgili Geç Eskiçağ çerçevesinde başvuruda bulunabileceğimiz en önemli kaynak, Byzantionlu Stephanos tarafından kaleme alınan *Ethnika* (= Kökenler) başlıklı çalışmadır. Kendisi sözlük maiyetine sahip bu çalışmasında *Propontis*'i, *Pontos Eukseinos*'un önünde yer alan bir deniz olarak aktarmış ve aynı zamanda deniz kıyısındaki coğrafi bölgeyle birlikte sahildeki sosyal yapıyı da tasvir etmiştir²⁹⁴. Byzantionlu Stephanos'un sunmuş olduğu *Propontis* algısı, Eskiçağdan Ortaçağ'a kadar kullanım görmeye devam etmiştir. Öyle ki, ünlü ansiklopedi yazarı Suidas'ın *Lexicon*'unda yer alan *Propontis* maddesinin varlığı da, terimin kısmen de olsa kullanılmaya devam ettiğini kanıtlamaktadır²⁹⁵.

Αἰγαίω. = Uskumru balıklarının birçoğu ise *Pontos*'a geçiş yapmazlar, yaz mevsimini *Propontis*'te geçirirler ve orada yumurtalarını bırakırlar, kışın ise *Aigaios*'ta (= Ege Denizi'nde) olurlar". Uskumru balığı hakkında genel olarak bk. Hünemörder, 2006: 96.

²⁹² Bk. ve krş. Agath. Geog. IX. 2: "εἴτα ἡ Προποντίς λήγει εἰς Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον, ἔνθα τὰ στενὰ, ἀφ' ὧν ὁ Πόντος ἄρχεται· εἴτα ἡ Μαιώτις λίμνη. = Daha sonra (gelen) *Propontis*, Khalkedon ile Byzantion kentlerine kadar uzanır, o civarda yer alan boğazdan itibaren de *Pontos* (Eukseinos) başlar. Daha sonra ise *Maiotis* Gölü (vardır)".

²⁹³ Bk. Markian. Periplus. VII: "Τῶν δὲ μεγίστων κόλπων πρῶτος μὲν ἐστὶν ὁ Γαγγητικὸς, δεύτερος δὲ ὁ Περσικὸς, τρίτος δὲ ὁ καλούμενος οὕτω Μέγας, τέταρτος δὲ ὁ Ἀράβιος, πέμπτος δὲ ὁ Αἰθιοπικὸς, ἕκτος δὲ ὁ τοῦ Πόντου, ἑβδόμος δὲ ὁ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὀγδοὺς δὲ ὁ τῆς Μαιώτιδος λίμνης, ἔννατος δὲ ὁ Ἀδρίας ἤτοι Ἴόνιος κόλπος, δέκατος δὲ ὁ τῆς Προποντίδος. = Koyların en büyüklerinin birincisi *Ganges*'tir, ikincisi ise *Pers*, yani üçüncüsü de *Megas* olarak anılandırılmaktadır, dördüncüsü *Arap*, beşincisi *Aithiopia*, altıncısı *Pontos*'unki, yedincisi *Aigaios* Denizi'ninki, sekizincisi ise *Maiotis* Gölü'nünki, dokuzuncusu *Adriatik* ya da *Ionia* (denizlerininki), onuncusu da *Propontis*'inki". MS V. yüzyıla ait benzer bir sıralama için bk. ve krş. Theodor. Psalm. vol. LXXX. sf. 1916 str. 29: "Ἀτλαντικὸς γὰρ κόλπος, καὶ Ὠκεανὸς, καὶ Τυρρηνικὸς, καὶ Ἰονίος τε, καὶ Αἰγαῖος, καὶ Ἀραβικὸς, καὶ Ἰνδικὸς, καὶ Εὐξείνιος Πόντος, καὶ Προποντίς, καὶ Ἑλλησπόντος, καὶ ἕτερα πελάγη πολλαπλάσια τῶν εἰρημένων. = Zira *Okeanos*, *Atlas*'ın bir koyudur ve *Tyrrhen* de, *Ionia* ile *Aigaios* da, *Arap* da, ayrıca *Hint* de, *Eukseinos* *Pontos* da, *Propontis* de, *Hellespont* da ve bu saydıklarımın daha büyük olan diğer denizler de".

²⁹⁴ Bk. ve krş. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Προποντίς [= *Propontis*]: "ἡ πρὸ τοῦ Πόντου Εὐξείνου θάλασσα καὶ γῆ Βυζαντίων. ὁ οἰκῆτορ Προποντίτης καὶ Προπόντιος. καὶ Προποντίς ἡ θάλασσα. = *Propontis*, *Pontos Eukseinos*'un önündeki (girişindeki) denizdir ve Byzantion toprağıdır. Yerleşimci bir kadın ise *Propontites*, erkek ise *Propontios* olarak anılır. Deniz ise *Propontis* ismine sahiptir".

²⁹⁵ Bk. ve krş. Suidas s.v. Προποντίς [= *Propontis*].

Eskiçağ genelinde bilfiil kullanım görmeye devam eden *Propontis* terimi, Ortaçağın ilerleyen dönemiyle birlikte yerini *Marmara*'ya²⁹⁶ bırakmıştır. Marmara Denizi içerisinde yer alan ve Eskiçağ boyunca mermerleriyle meşhur Prokonnesos Adası'nın günümüzdeki isminden türetilen bu adlandırma, gerek ulusal gerekse de uluslararası terminolojide kabul görmüş ve akabinde günümüzde de kullanımını sürdürmeye devam etmektedir²⁹⁷. Böylelikle; ilk olarak Aiskhylos tarafından aktarılan *Propontis* terimi, Eskiçağ *thalassografisi* özelinde yaklaşık iki bin yıl boyunca geçerliliğini koruyabilmiştir. Bu minvalde, belirtilen iki bin yıllık süreç boyunca *Propontis* sözcüğünün anlamı da genişlemiştir. Sonuç olarak söz konusu terim genelde salt bir denizden öte, bazen kısmi bazen ise bütüncül bir şekilde belirtilen denizin sahil hattını, özeldeyse söz konusu kıyılar çevresindeki çeşitli halk ve toplumları nitelemek amacıyla kullanılmıştır.

²⁹⁶ Öncelikle *Prokonnesos* Adası'nın ve sonrasında *Propontis*'in adlandırılmasını etkileyen Marmara sözcüğü, Hellence *μάρμαρον* (= marmaron: mermer; Latince *marmor*) isminden türetilmiştir. Bu minvalde, Prokonnesos Adası'nın isminin Marmara Adası olarak değiştirilmiş olması söz konusu adada oldukça zengin mermer yataklarının bulunmasıyla ilişkilendirilmektedir (örnek olarak bk. ve karşılaştır. Vitruvius *De Architectura*, II. 8. 10; X. 2. 15; Plinius *Maiores Naturae*, XXXVI. 47: "*marmor Proconnesium* = Proconnesus mermeri"). *Propontis* adlandırmasının yerini Marmara Denizi adlandırmasına bırakmasının temel sebebiyse, Marmara Adası'na ek olarak başta Parion ve Daskyleion gibi önemli mermer yataklarının bu denizin kıyısında konumlanan kentlerin arazilerinde yer almasıyla ilintilidir. Sonuç olarak, *Propontis* adlandırması Eskiçağ ve Ortaçağ boyunca kullanılmaya devam etmiş olsa da, akabinde deniz (özellikle MS XV-XVI. yüzyıllarla birlikte) 'Marmara' ismiyle anılmaya başlanmıştır. Prokonnesos Adası'nın Geç Antikçağ özelindeki isimlendirilmesinin *Προίκωννησος* formuna dönüşümüne ve öz niteliğindeki tarihsel geçmişine yönelik ayrıca bk. Kazhdan, 1991c: 1730-1731.

²⁹⁷ Mevcut açıklama hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Kazhdan, 1991a: 1303.

Hellespontos ve Bosporos: Mitografi ve Thalassografi Etkileşimi

Hellespontos (Hel: ὁ Ἑλλήσποντος; Lat: *Hellespontus*); Eskiçağ *thalassografisi* çerçevesinde en bilinen boğazlardan²⁹⁸ ve aynı zamanda da iç denizlerden bir tanesidir. Günümüzde Çanakkale Boğazı'nı ve bu boğazın sınırları dâhilindeki karasularını niteleyen bu terim²⁹⁹, Eskiçağda ilk olarak Homeros'un *Ilias*'ında karşımıza çıkmaktadır³⁰⁰. Genel bir şekilde kabul görüldüğü ve bilindiği üzere; *Hellespontos* terimi dilimizde '*Helle'nin Denizi*' anlamına gelmektedir. Lakin söz konusu kelimenin bu anlamı, Eskiçağdan günümüze sıklıkla aktarılmış ve alıntılanmış mitolojik bir alegori ile iç içe geçmiştir.

Eskiçağ batı mitografisi ışığında özetlenecek olduğunda, Çanakkale Boğazı civarındaki karasularının *Hellespontos* olarak adlandırılmasını sağlayan anlatı çeşitli kaynaklarda birbirine yakın biçimlerde aktarılmasına rağmen, belirli bir kurgu düzleminde takip edilebilmektedir. Bu bağlamda; Boiotia kralı *Athamas*³⁰¹ ve *nympe Nephele*'nin³⁰² kızı³⁰³ *Helle*³⁰⁴ ile er-

²⁹⁸ Boğazın günümüzdeki mesafe ölçümleri çerçevesinde bilinen uzunluğu yaklaşık 67 kilometredir; buna mukabil bölgenin Eskiçağ özelindeki en önemli iki kenti Sestos ile Abydos arasının -günümüzdeki ölçümler çerçevesinde- en dar yeri 1,2 km iken, en geniş kısmı 7,5 km'dir. Derinliğiye 57 ile 103 metre arasında değişim göstermektedir (bk. Olshausen, 2005: 109).

²⁹⁹ Modern Türk denizcilik literatüründe *Çanakkale Boğazı*, uluslararası denizcilik terminolojisinde ise *Dardanelles* olarak anılan boğazın söz konusu bu iki tanımlaması, yerel ya da ulusal-kültürel belleğin birer yansıması niteliğine sahiptir. Çanakkale ilinin ismini paylaşan Türkçe adlandırmanın antikitede herhangi bir karşılığı olmadığı gibi, uluslararası kabul gören *Dardanelles* terimi de Eskiçağ denizcilik yazım geleneği bağlamında geçersizdir. *Dardanelles* biçiminde karşımıza çıkan *de facto* adlandırma, Zeus soylu mitolojik kahramanlardan biri olan Dardanos'un Hellespontos'un Asya sahilinde kendi adıyla kurduğuna inanılan kentle ilişkilendirilmektedir (kent hakkında bk. Hdt. V. 117; VII. 43; Thuk. VIII. 104; Diod. IV. 75; Strab. XIII. 1. 28). Öyle ki, söz konusu kent civarındaki araziler kentin giderek güç kazanmasıyla birlikte genişlemiş ve böylelikle civar toprakları da içinde alan bölge *Dardania* olarak adlandırılmaya başlamıştır. Süreci takiben bu tanımlama Çanakkale Boğazı'nın isimlendirilmesine de -harici olarak- etki etmiş görünmektedir (Dardanos ve kurduğu kent hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Scheer, 2004: 87-90). Sonuç olarak, *Dardanelles* biçiminde kabul gören bu terminolojik adlandırmayı Eskiçağ *thalassografisi* özelinde herhangi bir kaynağa dayandırabilmek olası değildir ve bu adlandırma her ne kadar çeşitli ulusal-uluslararası çalışmaların tematik başlığında karşımıza çıksa da, Eskiçağ araştırmaları odaklı bir araştırma genelinde kullanılması bilimsel olarak çelişki (ya da ikilem) yaratabilir niteliktedir.

³⁰⁰ Hom. *Il.* II. 845; XII. 30 (*γάρρος*: sert akıntılı); VII. 87; XVII. 432 (*πλάτς*: engin, geniş); IX. 360 (*ἰχθυόεις*: balık dolu); XV. 233; XVIII. 150; XXIII. 2; XXIV. 346; 545 (*ἀπείρων*: uçsuz bucaksız); *Od.* XXIV. 82 (*γάρρος*). Homeros'un *Ilias* ve *Odyseia* isimli eserlerinde *Hellespontos*'u nitelendirmek için kullanılan sıfatlar; hem denizin balık bakımından verimli olarak nitelendirildiğine, hem coğrafi ölçekte geniş olarak algılandığına ve hem de şairin yaşadığı dönemde karasularının sınırlarının net bir biçimde -henüz- belirlenemediğine işaret etmektedir. Homeros sonrasında Aiskhylos da, *Persler* isimli eserinde (str. 745) söz konusu terime yer vermiştir. Klasik Dönem ile birlikte *Hellespontos* adlandırması daha yoğun bir şekilde kullanılmış birçok Eskiçağ yazarınca çeşitli eserlerde anılmıştır.

³⁰¹ *Athamas* (Hel: Ἀθάμας), Thessalia kralı *Aiolo*s ile *Enarete*'nin oğludur ve Thessalia-Boiotia bölgeleri özelindeki Eskiçağ söylencelerinin geneli kapsamında bir kahraman kimliğine sahiptir. *Kretheos*, *Sisyphos*, *Salmones* ve *Perieres* ile kardeşlerdir (bk. ve krş. Hes. *Fragm. Katalog*. X; ayrıca bk. Apollod. *Bibl.* I. 51: *Deion* ve *Magnes*'i de *Athamas*'ın kardeşlerine ekler). Kızlarıysa *Kanake*, *Alkyone*, *Peisidike*, *Kalyke* ve *Perimede* isimlerine sahiptirler (*Athamas* hakkında detaylı bilgi için bk. ve krş. Schwanzar, 1984: 950-953 [*LIMC* s.v. *Athamas*]; Schachter, 2003: 229).

³⁰² *Nēphēlē* (Hel: Νεφέλη), Eskiçağ söylenceleri özelinde ismi yalnızca kızı Helle ve oğlu Phriksos ile birlikte anılan mitolojik bir karakterdir ve 'bulut' ya da 'sis tabakası' ile özdeşleştirilir (hakkında detaylı bilgi için bk. Pipili, 1992: 782-783 [*LIMC* s.v. *Nephele* II]; Waldner, 2006: 657).

kek kardeşi *Phriksos*³⁰⁵, üvey anneleri *Ino*'nun³⁰⁶ kin ve nefretini üzerlerine çekmişlerdir. Nefreti ve kini sebebiyle kendi kanından olmayan bu çocuklardan kurtulmaya çalışan *Ino*, bizzat kendisinin organize ettiği geçici bir gıda kıtlığının ancak '*kralın kendi çocuklarını tanrı Zeus'a kurban olarak sunması kaydıyla*' savuşturabileceği şeklindeki *de facto* bir kehanet vasıtasıyla, baba *Athamas*'a kumpas kurar. Akabinde, *Ino*'nun oyununa gelen ve kehanete boyun eğilmesi yönünde ısrar gösteren halkın da baskısına boyun eğmek zorunda kalan *Athamas*, Boiotia yakınlarındaki Laphystios Dağı eteklerinde çocuklarını tanrılara adamak üzereyken, öz anne *Nephele* altın posta sahip bir koç gönderir ve bu koç kurban edilmeye hazırlanan çocukları sırtlayarak gün batımına doğru yükselir. Tanrılara kurban edilmekten son anda kurtulan *Helle* ve *Phriksos* güven içinde gökyüzünde süzülürken, *Helle* Çanakkale Boğazı fezalarında aniden fenalaşarak koçun sırtından düşer ve bölgedeki serin sulara gömülerek gözden kaybolur. Bu anlatıyı takiben söylenceler ikiye ayrılır; bir anlatı ışığında *Helle* suya düştükten hemen sonra ölürken, diğer anlatı çerçevesinde *Poseidon* tarafından kurtarılarak kardeşi *Phriksos* ile birlikte bir deniz tanrıçasına dönüştürülür. Yaşanan bu trajedi sonrasında, söylencenin beşiği olarak görülen Çanakkale Boğazı ve civarındaki karasuları bundan böyle '*Helle'nin Denizi*' olarak anılır³⁰⁷. Böylelikle, diğer mitolojik kahramanlar *Aigaios* ile *Ikaros*'unkine benzer bir biçimde, *Helle*'nin adı da bir deniz ile özdeşleştirilmiş olur (Bk. Fig. 22).

Bosporos'un (Hel: *ὁ βόσπορος Θράκιος*³⁰⁸; Lat: *Bosporus Thracius*) isimlendirilmesine dair anlatıda da, *Hellespontos*'un isimlendirilmesine benzer bir mitolojik anlatı ile karşı

³⁰³ Bk. ve krş. Hes. *Fragm. Katalog*. XXXVIII; Apollod. *Bibl.* I. 80; Hyg. *Fab.* I-III; Ovid. *Heroid.* XVIII. 136; *Met.* XI. 195; Tryphiod. 218.

³⁰⁴ *Helle*'nin (Hel: Ἑλλη) rol aldığı benzer anlatılardan yapılan bir takım aktarımlar mitolojik kaynaklar vasıtasıyla takip edilebilmektedir (örnek olarak bk. ve krş. Pind. *Fragm.* 189; Aiskhyl. *Pers.* 69L; Apollod. *Bibl.* 180-182; Ovid. *Fasti* III. 851-876; Hyg. *Fab.* I-III; Herodotos [VII. 58. 2] *Helle*'nin mezarının Khersonesos'ta yer aldığından bahsetmektedir; ayrıca bk. Val. Flac. V. 476ff; II. 611). *Helle* hakkında detaylı bilgi için bk. Dräger, 2005: 82. *Helle* ile *Phriksos* ve onların mevcut mitografik anlatı etkileşimi doğrultusunda düzenlenmiş kaynak incelemesi hakkında ayrıca bk. Bruneau, 1994: 398-404 [*LIMC* s.v. Phrixos et Helle].

³⁰⁵ Apollod. *Bibl.* I. 9. 1; Apoll. Rhod. I. 927; Ovid. *Fasti* IV. 909; *Met.* XI. 195.

³⁰⁶ *Ino* (Hel: Ἰνώ), Thebai'nin efsanevi kralı *Kadmos* ile Ares ve Aphrodite birlikteliğinden doğan *Harmonia*'nın kızıdır. *Athamas*'ın ise *Nephele*'den sonraki ikinci eşidir. *Athamas*'tan *Learkhos* ve *Melikertes* isimlerinde iki oğlu olmuştur (*Ino* hakkında detaylı bilgi için bk. ve krş. Nercessian, 1990: 657-661 [*LIMC* s.v. Ino]; Antoni, 2005: 821-822).

³⁰⁷ Bk. ve krş. Aiskhyl. *Pers.* 70, 875. Ayrıca bk. Hard, 2004: 378.

³⁰⁸ *İstanbul Boğazı*'nın antikiteye özgü tanımlaması olan *Βόσπορος* [= *Bosporos*]; *ὁ βοῦς* [= *bous*: boğa] ile *ὁ πόρος* [= *poros*: geçit] isimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Esas itibarıyla, 'sığır geçidi, sığır kanalı-yolu' gibi anlamlara sahiptir (krş. Arslan, 2010: 31; Russell, 2017: 37). *İstanbul Boğazı*'nın uluslararası coğrafya literatüründeki ve aynı zamanda modern denizcilik terminolojisindeki karşılıklarından biri olan *Bosp<h>oros* ise, kelimenin *Hellence* aslının *Latince* transkripsiyonu ile uyumamaktadır. Öyle ki, *Bosphoros* [= *Bόσφορος*] biçiminde *Latince* transkripsiyonu yapılabilen *Hellence* sözcük, dil bilimsel olarak yine *ὁ βοῦς* [= *bous*: boğa] ismi ile *φορός* [= *phoros*: getiren, taşıyan] sıfatının birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş bir kelimedir. Anlamı ise 'sığır getiren, taşıyan' biçiminde özetlenebilir. Dilimizde de yer edinmiş olan *fosfor* terimi, bu kullanıma benzer bir örnek olarak gösterilebilir. Zira söz konusu *phōsphoros* [= *Φωσφόρος*] sözcüğü de, *ὁ φῶς* [= *phōs*: ışık] ismi

karşıya kalmaktayız. Anlatı kapsamındaki mitolojik olaylar örgüsü ise şu şekilde ilerlemektedir; *Perseus*, *Kadmos*, *Herakles* ve *Minos* gibi mitolojik figürlerin soyunun dayandığı *Io*, Eskiçağ söylencelerinin bütünlüğü ışığında Argos’un ilk kralı *Inakhos* ile Okeanos’un kızlarından biri olan *nymphē Melia*’nın kızıdır³⁰⁹. Bu suretle kendisi de bir *nymphē* olan *Io*, *Zeus*’un aşk tutsaklarından biri olur olmaz baş tanrı tarafından tanrıça *Hera*’nın gazabından korunabilmesi ümidiyle beyaz bir düveye dönüştürülür (*metamorphosise* uğrar). *Zeus*’un planından haberdar olan *Hera*, tanrısal eşi *Zeus*’tan beyaz düveyi kendisine armağan olarak sunmasını talep eder. *Hera*’nın talebi *Zeus* tarafından olumlu karşılanır ve *Hera*, armağan olarak sahip olduğu düveyi koruması için yüz gözlü dev *Argos Panoptes*’i görevlendirir. Ancak *Zeus*, aşk tutsağı *Io*’yu *Hera*’nın tutsaklığından kurtarması için *Hermes*’i görevlendirir ve *Hermes* de *Argos Panoptes*’i öldürerek *Io*’yu kaçıır ve böylelikle *Zeus*’un buyruğunu yerine getirmiş olur. Bunun üzerine *Hera*, kendisine karşı işlenen suçun (*hybris*) cezası olarak düvenin başına bir bela musallat eder. Söz konusu bela kapsamında, bir at sineği *Io*’ya musallat olur ve daima onun peşinden giderek beyaz düveye sonsuz eziyet çektirir. Acı içerisinde durmadan kaçıp duran *Io*, kaçıışı esnasında İstanbul Boğazı’nı da Avrupa-Asya istikameti doğrultusunda yüzerrek geçer ve bundan dolayı kendisinin yüzerek geçiş yaptığı bölgedeki kıyı ve deniz coğrafyası “*βόσπορος* [Düve Geçidi/Boğazı]” ismiyle anılır.

Söz konusu iki anlatımda da, *mitografi* ile *thalassografi* arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, *mitografinin* Eskiçağ denizcilik yazım geleneğindeki etkisi -özellikle- topografik adlandırmalarda ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, *Hellespontos* ile *Bosporos* söylencelerinde başrole sahip karakterlerin Hellen kültürünü yansıtmaları, Hellen toplumlarının bölge coğrafya genelindeki etkin koloni faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Sonuç itibarıyla; her iki mitosun da Latin ya da Mezopotamya efsane yazım geleneğinin özelliklerini yansıtıp yansıtmadığı tartışmaya açık bir problematik olsa da, bu efsanelerin Hellenler tarafından ‘*bölge üzerinde hak iddia etme ve meşruiyet sahibi ola-*

ile yine *φορός* [= *phoros*: getiren, taşıyan] sıfatının birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuştur ve ‘ışık getiren, taşıyan’ anlamlarını sunmaktadır. Belirtilen örneklerde de görüldüğü üzere, *Bosporos* ile *Bosphoros* kelimeleri arasında gerek anlam kurgusu, gerekse de içerik bağlamında ayrıntılı farklar bulunmaktadır ve *thalassografik* bağlamda *Bosporos* adlandırılmasının kullanılması -*Bosphoros*’a oranla- daha uygundur. Ancak, Ortaçağın başlangıç sürecinde (özellikle MS VIII-X. yüzyıl aralığında) sözcüğün ses değişimine uğramış bazı formları -nadiren de olsa- görülebilmektedir (örnek olarak bk. ve krş. Theoph. Con. *Khron.* sf. 377 str. 26; *Βοσφοριανός* [*Bosphorianos*: *Bosporos* civarında yaşayan, *Bosporoslu*]). Ayrıca bk. Theoph. Con. *Khron.* sf. 175 str. 29; Nikeph. *Brev. Hist.* XLV. 10; Phot. *Epist.* XCVII str. 2. Latin literatüründe ise Pomponius Mela (örnek olarak bk. I. 7. 4-5; I. 101. 3; I. 115. 2; II. 24. 1) *Bosphorus* biçimindeki transkripsiyona sıklıkla yer vermektedir (ayrıca farklı Latin yazarlarca nadir biçimde kullanım görmüş olması hakkında özellikle bk. ve krş. Cic. *Mur.* XXXIV. 9; Curt. VI. 2. 13. 4; VII. 6. 12. 7; VIII. 1. 7. 3; Hor. *Carm.* II. 13. 14; II. 20. 14; III. IV. 30; Ovid. *Trist.* II. 1. 298; III. 4b. 49; Petron. *Sat.* CXXIII. 1. 242).

³⁰⁹ *Io* (Hel: *Ἰώ*) hakkında ek bilgi ve söz konusu karakterin yer aldığı söylencelerin geneline ilişkin ayrıca bk. ve krş. Icard-Gianolio, 1990: 661-676 [*LIMC* s.v. *Io* (1)].

bilme’ amacıyla üretildiği *-communis opinio-* olarak kabul görmektedir. Tüm bu hususlara ek olarak, inceleme altına alınan üç *thalassografik* terimin de Hellence kaynaklardaki ilk kullanımlarının Arkaik Dönem’e tarihlendirilmesi, Hellenlerin Büyük Kolonizasyon Dönemi olarak bilinen uzun süreçte *Hellespontos*, *Propontis* ve *Bosporos* karasularında sıklıkla boy göstermeleriyle ilişkilendirilmektedir. Böylelikle, Hellen denizcilik yazım geleneği bölge coğrafyada uzunca süre kalıcı bir etkiye sahip olmuş ve Eskiçağ denizcilik terminolojisine yön vermiştir³¹⁰.

³¹⁰ Eskiçağ denizcilik terminolojisi özelinde yukarıda sunulan tanımlamalara ve adlandırmalara ek olarak, özellikle Doğu Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasında kimi zaman *Hellespontos* (bk. Gregory, 1991b: 912-913) kimi zaman ise *Bosporos* adlandırmaların yerine *τὸ στενόν* [= boğaz/geçit] teriminin de kullanıldığı bilinmektedir (bk. ve krş. Gyllius *Bosp.* 1. 1; Mango, 1991: 312-313; Arslan, 2010: 34 dn. 111).

Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda sunulmuş değerlendirme ve inceleme kapsamında; Eskiçağ Akdeniz *thalassografisi* genelinde kullanım gören *Propontis*, *Hellespontos* ve *Bosporos* kavramlarının coğrafi ve mitografik unsurlar ile iç içe geçmiş tanımlamalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu adlandırmaların filolojik bağlamda Hellence tabanlı olmaları, söz konusu toplumların yazılı tarihlerinin (yoğunluklu biçimde) oluşturulmaya başlandığı Arkhaik Dönem esnasında yerleştikleri bölgeler üzerinde birer ‘ülkü-politika’ unsuru olarak belirledikleri ‘meşruiyet oluşturma’ ve ‘tarihsel-kültürel bağ yaratma’ erekleriyle doğru orantılıdır. Zira bir ulus ya da toplumun bir bölge ya da coğrafya üzerindeki varlığının en temel göstergelerinden biri olan *yerel terminoloji oluşturma ilkesi*, Eskiçağ yaşantısının göç merkezli uygarlık anlayışında birincil öneme sahipti ve mutlak bir gereklilik olarak görülmekteydi.

Bu minvalde, *Hellespontos* ve *Bosporos* terimlerine ilişkin yukarıda sunulan mitografik değerlendirmeler de, bölge üzerinde hak iddia etmek isteyen ve söz konusu coğrafyadaki varlıklarını temellendirmeye gayret gösteren Hellen toplumları-halklarının kültürel belleklerinin *thalassografik* yansımaları olarak kabul edilmelidir. Söz konusu kabul kapsamında; Hellenlerden önce bölgede aktif bir şekilde faaliyet gösteren diğer Hint-Avrupa ya da Sami kökenli toplumların belirtilen mitografik anlatılardaki paydaşlıkları her ne kadar göz ardı edilmemesi gereken bir husus olsa da, mevcut kültürlere dair izlerin yetersizliği ve kaynak metin eksikliği sebebiyle bu görüş geçerliliğini sürdürmektedir.

Propontis sözcüğü perspektifinde genel bir değerlendirme gerçekleştirilecek olduğunda ise; belirtilen *thalassografik* kavramın *Hellespontos* ve *Bosporos* kavramlarına oranla farklı bir filolojik kurguya sahip olduğu görülebilmektedir. Belirtilen bu farkın analiz edilebilmesi ereğiyle, Eskiçağdan günümüze kadar söz konusu sözcüğün her bir hecesine yönelik kapsamlı incelemeler gerçekleştirilmiş ve bu heceler diğer Hint-Avrupa ve Semitik diller çerçevesindeki karşılıklarıyla mukayese edilmiştir (ve mukayese edilmeye de devam etmektedir). Ancak; böylesine detaylı bir şekilde sürdürülmüş semantik ve etimolojik perspektifli araştırmalar neticesinde, ‘*Propontis* sözcüğünün -pontos- sözcüğü ile ilişkisinin bulunduğu’ ve ‘pre-Hellenik kökenli bir kelime kurgusuna sahip olduğuna’ yönelik yorumların dışına çıkılamamıştır. Böylelikle; *Propontis* sözcüğünün günümüzdeki karşılıklarının ‘Ön Pontos/Pontos Önü’ ya da ‘Öndeki Denizcik/Küçük Deniz’ olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında Hellen *thalassografisi* özelinde kullanım görmeye başlayan, akabinde Latin *thalassografisine* devşirilen ve bu suretle Ortaçağa ve oradan da günümüz toplumlarına birer kültürel miras unsuru olarak kaldığı düşünülen bazı kavramlar da -özellikle-

analiz edilmiştir. Bu analiz çerçevesinde, yukarıda kronolojik bir düzlemde özeti sunulan *thallassografik* dönüşüm sürecinde bir takım transkripsiyon hatalarının gerçekleştirildiği ve de bu hatalı transkripsiyonlar neticesinde filolojik temeli bulunmayan bazı *-de facto-* kavramların ortaya çıktığı görülmüştür. Buna mukabil sahip olunan yanlış algılamaların da süreçle birlikte bazı sözcüklerle bütünleşerek ‘galat-ı meşhur’ kimliğine büründükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle, ‘galat-ı meşhur’ statüsüne sahip olduğu düşünülen sözcüklerden birinin *Bosphoros* biçiminde -özellikle- batı dillerinde yer bulmuş olduğu görülürken, diğerininse Hellespontos’u nitelemek amacıyla bilhassa Ortaçağ sonlarında *Dardanelles* şeklinde kullanımı görmeye başlamış olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle söz konusu hatalı kullanımlar doğru karşılıklarıyla mukayese edilmek kaydıyla ortaya konulmuş ve gerekli düzeltme önerileri ilgili bölüm dâhilinde sunulmuştur.

Sonuç olarak; günümüz ‘Türk Denizcilik’ literatüründe yer etmiş ‘Marmara’ sözcüğünün anlamsal bütünlüğüne yönelik değerlendirmeler bir bütün halinde sunulurken, buna ek olarak İstanbul ve Çanakkale boğazlarına dair klasik tanımlamaların Eskiçağ denizcilik yazım geleneği özelindeki filolojik ve semantik analizi de gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda; Eskiçağ Akdeniz denizcilik kültürü odaklı kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş, bunun sonucunda da elde edilen -Hellenic & Latince veriler- kronolojik bir biçimde değerlendirilerek literatürümüze kazandırılmıştır.

2.1.4. ‘Kızıldeniz’ Adlandırmaları

“Doğu istikametinde ve güneşin doğduğu tarafta,
tam orada Erythrē Denizi uzanmaktadır”³¹¹.

Kızıldeniz; günümüzde Afrika ile Asya (Arap Yarımadası) kıtaları arasında yer alan ve Hint Okyanusu'na bağlı bir iç denizdir. Hint Okyanusu akıntısı sırasıyla Umman ve Yemen karasularını aştıktan sonra, kuzey istikametinde akıntı bırakarak Kızıldeniz havzasını suyla doldurmaktadır. 21. yüzyıl bağlamında genel bir politik tanımlamada bulunulacak olduğu takdirde Kızıldeniz’in doğu kıyısı Suudi Arabistan ve Yemen; batı kıyısı Mısır, Eritre ve Sudan; kuzey kıyısı Mısır, İsrail ve Ürdün; güney kıyısıysa Cibuti ve Eritre devletleri tarafından paylaşılmaktadır (bk. Figs. 23-24)³¹².

Mevcut politik yapısıyla toplamda dokuz devlet dâhilinde kıyı paydaşlığına sahip olan Kızıldeniz, *Eski Dünya* denizleri arasında günümüzde en fazla ülke tarafından çevrelenmiş iç denizlerden biri olma özelliğine sahiptir. Bununla birlikte söz konusu deniz Prehistorik dönemlerden itibaren etkileşim seviyesi en yüksek karasuyu kütlerini bünyesinde barındırıyor olmasına rağmen, ilgili karasularına yönelik *thalassografik* araştırmalar, -*Eski Dünya*’nın diğer iç denizlerine (özellikle Akdeniz ve Karadeniz odaklı denizcilik çalışmalarına) oranla- son derece geri planda kalmıştır³¹³.

Eskiçağ *thalassografisi* mefhumu çerçevesinde Kızıldeniz’in keşfi, tanımlanması ve ayrıntılandırılmasına dair -bilinen- zihinsel (özellikle kartografik çalışmalar ve *periplous* yazım denemeleri) ve fiziksel (keşif seyrüseferleri ve kanal açma girişimleri) eylemler hemen hemen dört bin yıllık bir süreci bünyesinde barındırmaktadır. Bu eylemler çerçevesinde ilk olarak Nil Nehri aracılığıyla Kızıldeniz’i Akdeniz’le buluşturmaya amaçladığı ve bu amacı doğrultusunda iki deniz arasında bir kanal kazma denemesini ilk olarak gerçekleştirdiği rivayet edilen³¹⁴ Mısır firavunu Sesostris’i takiben³¹⁵ ilgili amaca yönelik beşinci deneme evre-

³¹¹ Söz konusu ibare için bk. Hdt. IV. 40: “τὰ πρὸς ἧῶ τε καὶ ἥλιον ἀνατέλλοντα, ἔνθεν μὲν ἡ Ἐρυθρὴ παρήκει θάλασσα”.

³¹² Bk. Miran, 2018: 159. Burada J. Miran, Akabe ve Aden körfezlerini göz önünde bulundurmak kaydıyla Somali Federal Cumhuriyeti’ni de Kızıl Deniz’e kıyısı olan ülkeler arasında saymaktadır. Böylelikle Kızıl Deniz’e kıyısı olan ülkelerin sayısını 10’a çıkarmaktadır.

³¹³ Bk. Miran, 2018: 156: “... since prehistoric times, it has been one of the busiest and most important sea lanes on the globe, a singular maritime space and among the first seas to be mentioned in recorded history, it has long been perceived a transitional space and a sea without a history of its own. = Prehistorik dönemlerden itibaren, (Kızıldeniz) yeryüzündeki en yoğun ve de en önem arz eden karasuyu patikalarından/yollarından bir tanesi, ayrıca yekpare bir deniz bölgesi ve kayıt altına alınmış tarih özelinde de anılan denizlerden ilki olmuştur, (Kızıldeniz) uzunca bir müddet bir geçiş alanı ve kendine özgü bir tarih barındırmaz olarak algılanmıştır”.

³¹⁴ Klasik literatür genelinde ilgili rivayete yönelik atıflar için bk. Aristot. *Meteor.* I. 352B; Strab. XVII. 1. 25 ve Plin. *Maior Nat.* VI. 165. Bununla birlikte Herodotos, Sesostris’in ismini anmamakta ve kanalın açılmasına yönelik öncül girişimleri diğer bir Mısır firavunu olan Nekho ile özdeşleştirmektedir. Onun bu değerlendirmesi

si³¹⁶ Süveyş Kanalı Projesi³¹⁷ ile başlatılmış, nihayetinde iki denizin buluşturulması ereği gerçekleştirilmiştir³¹⁸. Böylelikle toplam yüzölçümü 2.5000.000 km² olan Akdeniz ile 438.000 km² yüzölçümüyle dünyanın en büyük on birinci iç denizi statüsüne sahip Kızıldeniz birleştirilmiştir³¹⁹. Bu minvalde de soyut bağlamda Akdeniz tarihini ve kültürünü oluşturan mozağin en önemli parçalarından biri olarak sayılabilecek Kızıldeniz, fiziki ölçekte de Akdeniz ile bütünleştirilmiş bir statüye sahip kılınmıştır.

Sonuç itibarıyla Akdeniz'in envai çeşit ticari ürünüyle Doğu Asya'nın egzotik emtialarının buluşturulmasına, böylelikle ortaya çıkan dinamik ticaret ağları vasıtasıyla da farklı kültürlerin birbirleriyle iç içe geçmesine büyük katkı sağlayan Kızıldeniz, Eskiçağ *thalassografi*-si perspektifinde çeşitli biçimlerde algılanmış ve farklı şekillerde adlandırılmıştır. Bu tanımlamalar ve adlandırmalar genel sentezde değerlendirilecek olduğunda Kızıldeniz'in Eskiçağ'dan günümüze değin mevcut karasularının -fiziksel su yüzeyi görünümünden ötürü- genel olarak 'kırmızı, kızıl, akkor, kızarmış'³²⁰ sıfatlarıyla nitelendirildiği hususu ön planda yer al-

kanalın inşa süreci ve aynı zamanda temel özellikleri ile ilgili oldukça önemli veriler de sunmaktadır: bk. Hdt. II. 158: “Ψαμμητίχου δὲ Νεκῶς παῖς ἐγένετο καὶ ἐβασίλευσε Αἰγύπτου, ὃς τῇ διώρυγῃ ἐπεχείρησε πρῶτος τῇ ἐς τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν φερούσῃ, τὴν Δαρεῖος ὁ Πέρσης δεύτερα διώρυξεν· τῆς μῆκος ἐστὶ πλῆθος ἡμέραι τέσσερες, εὖρος δὲ ὠρύχθη ὥστε τριήρεας δύο πλέειν ὁμοῦ ἐλαστρομέναις. = Psammetikhos'un Nekos (isimli) bir oğlu oldu ve Mısır'a hükmetti, o Erythrē Denizi'ne ulaşan bir kanal için ilk icraatte bulunan kişiydi, daha sonra bu kanalı Pers (kralı) Dareios da kazdı. (Kanalın) uzunluğu dört günlük seyrüsefer mesafesidir, genişliği ise kürekle idame ettirilen iki tane trieresin aynı anda (= yan yana) seyrüsefer edebileceği gibi tasarlanmıştır”.

³¹⁵ Mısırın efsanevi krallarından biri olarak anılan Sesostris günümüzde zaman zaman Mısır firavunlarından Ramses II (bk. Wilkinson, 2013: 78) zaman zamansa Senusret II ya da Senusret III (bk. Stiebing, 2009: 151) ile özdeşleştirilmektedir.

³¹⁶ Nil Nehri aracılığıyla Akdeniz ile Kızıldeniz arasında ilk kanal açma girişiminin -yukarıdaki dipnotta da değinildiği üzere- MÖ ikinci bin yılda Sesostris tarafından gerçekleştirildiği rivayet edilmektedir (bk. Dzurek, 2001: 1). Sonraki denemeler ise sırasıyla Mısır fravunu Nekho II (C. A. Redmount'a [1995: 127-135] göre ilk deneme Nekho II tarafından gerçekleştirilmiş olmalıdır), Pers kralı Dareios I ve de Hellenistik krallardan Ptolemaios II Philadelphos tarafından sürdürülmüştür. Bu denemeleri takiben ilgili amaca yönelik bir dizi eylem daha gerçekleştirilmiş olsa da bunlar tamirat veya bakım çalışmasından öteye götürülememiş gözükmektedir. Böylelikle, beşinci deneme olan ve Osmanlı-Fransa işbirliği tarafından gerçekleştirilen projeye mevcut tasarı hayata geçirilmiştir.

³¹⁷ Süveyş Kanalı'nın inşa sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi ve kanalın gemi trafiğine açılabilmesi maksadıyla Osmanlı Devleti ile anlaşma imzalayan Fransızlar 1859-1869 yılları arasındaki on yıllık süreçte kanal projesini hayata geçirdiler (kanalın inşa süreciyle ilgili ek bilgi için bk. Bilge, 2002: 558-559). 16 Kasım 1869'da açılan kanal ile birlikte Akdeniz ile Hint Okyanusu arasındaki seyrüsefer trafiği daha kısa bir hale geldi ve böylelikle Kızıldeniz'in önemi daha da artmış oldu.

³¹⁸ Söz konusu husus hakkında ek bilgi için bk. Dzurek, 2001: 1. Bununla birlikte belirtilen deneme evreleri dışında, Ptolemaios hanedanının son kraliçesi 7. Kleopatra'nın da Kızıldeniz (ya da Basra Körfezi) ile Akdeniz'i birleştirmek amacıyla hayata geçiremediği bir kanal açma tasarısına sahip olduğu bilinmektedir (bk. Plut. *Ant. LXIX*).

³¹⁹ Kızıldeniz'in su havzası yüzölçümü ve dünya denizleri dâhilindeki sıralamasına yönelik ayrıntılı bilgi için bk. Dzurek, 2001: 1 vd.

³²⁰ Hellence'de ἐρυθρός (= erythros [söz konusu sıfatın ek ve yan anlamları hakkında bk. Liddell – Scott, 1996: 693 s.v. ἐρυθρός]), Latince özelinde ise *rubrus* (ilgili sıfatın ek ve yan anlamları hakkında ayrıca bk. *OLD* 1602 s.v. rubrus) sıfatıyla nitelenen kırmızı renk, klasik literatür perspektifinde zaman zaman deniz tasvirlerinde (örnek olarak bk. Pind. *Pyth.* IV. 250: ἐρυθρός πόντος = kızıl deniz), zaman zaman şarap (bk. Hom. *Od.* IX. 163: οἶνος ἐρυθρός = kızıl şarap) ya da tanrısal bir içecek olarak bilinen nektar (bk. Hom. *Il.* XIX. 38; *Od.* V. 93: νέκταρ ἐρυθρόν = kızıl nektar) gibi içeceklerin ya da bakır ile altın gibi madenlerin (bk. Hom. *Il.* IX. 365: χαλκός ἐρυθρός = kızıl bakır; Thgn. I. 450: χρυσός ἐρυθρός = kızıl altın) ve hayvan-insan derisi renginin (bk. Herakleitos

maktadır. Bu sava ek olarak Kızıldeniz'in adlandırılmasında bir kral ya da yerel bir yöneticinin (Etythras/Eythrus) etkide bulunduğu da zaman zaman ileri sürülmüştür. Bu hususlar çerçevesinde de, söz konusu denizin niçin bu perspektifler bağlamında adlandırıldığı sorunsalı Eskiçağdan günümüze değin yoğun bir biçimde tartışılmıştır.

Fragm. X. 7: χρῶμα ἐρυθρόν: kızıl derili) görünümünün tasvirinde kullanılmıştır. Bununla birlikte söz konusu sıfat Kızıldeniz örneğinde olduğu gibi coğrafi yer adlandırmalarına etkide bulunmuş olmasının yanında, klasik şahıs isimlerinin oluşturulmasında da pay sahibi olmuştur (*ἐρυθρός* sıfatından türetilmiş örnek bir şahıs ismi olan *Ερύθριος* [= Erythrios: kızıl kafalı, kızıl saçlı/sakallı vb.] hakkında bk. *SEG* L. 1226; Bernand: *Inscr. M  tr.* 123).

Hellen Thalassografisi Çerçevesinde ‘Kızıldeniz’ Adlandırmalarının Analizi

Eskiçağ *thalassografisi* perspektifinde ‘Kızıldeniz’ biçiminde dilimize çevrilebilecek spesifik bir coğrafi adlandırmaya ilişkin erken veriler Arkaik dönem sonuna - Klasik dönem başına tarihlendirilmekte olan fragmanlar vasıtasıyla belgelenebilmektedir. Lakin söz konusu adlandırmanın günümüzdeki Kızıldeniz ile birlikte, zaman zaman Basra Körfezi karasularını, zaman zamansa Hint Okyanusu bünyesindeki yaygın su kütlelerini (özellikle Yemen ve Umman Denizleri) kapsadığı bilinmektedir³²¹:

Bu husustan bağımsız olarak ilgili coğrafi adlandırma ilk olarak Aiskhylos, Hakateios ve Pythagoras’a ait fragmanlarda *Ἐρυθρὴ θάλασσα* sive *Ἐρυθρὰ θάλαττα* (= Erythrē Thalassa [İon Lehçesi] sive Erythra Thalatta: Kızıl/Al Deniz) biçiminde karşımıza çıkmaktadır³²². Aiskhylos, Hakateios ve Pythagoras’a ait bu üç fragmanda da söz konusu coğrafi yer adlandırması perspektifinde ortak bir biçimde *θάλασσα* sözcüğü ve *ἐρυθρός* sıfatının *casus femininum* türdeşi *ἐρυθρή* kullanılmıştır. Böylelikle *casus femininum* tabanlı *thalassografik* bir tamlama oluşturulmuş ve oluşturulan bu tamlamaya da klasik literatürde sıklıkla atıfta bulunulmuştur.

İlgili öncül fragmanları takiben³²³; Klasik Dönem Hellen *thalassografisi* bağlamında Kızıldeniz olarak isimlendirilen karasularının tanımlanması, adlandırılması ve ayrıntılandırılması ile ilintili bütüncül değerlendirmelere Herodotos vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Bu minvalde Herodotos öncelikli olarak Kızıldeniz olarak andığı karasularının konumlandığı istikameti (Eski Dünya perspektifinden) ‘Doğu’ olarak belirtmekte ve bu denizin kuzey tarafındaysa Hazar Denizi’nin bulunduğunu aktarmaktadır³²⁴. Bu aktarımı takiben Kızıldeniz ile Karadeniz’in isimlerini aynı anda andığı farklı bir anekdotta ise bu defa Karadeniz’i ‘Kuzeydeki Deniz’ olarak tanımlarken Kızıldeniz’i ise ‘Güneydeki Deniz’ olarak tasvir etmektedir³²⁵.

³²¹ Kızıldeniz’in Antikçağdaki algısı ve bu isimlendirmenin hangi denizleri ya da karasularının kapsadığı yönündeki genel tanımlama için bk. Treidler – Brentjes, 2004: 56: “Red Sea, Persian Gulf, Arabian Sea and parts of the Indian Ocean are the seas and sub-seas to which the name ET was applied in antiquity, even if never at any stage to all. = Kızıl Deniz, Basra Körfezi, Arap Denizi ve Hint Okyanusu’nun bölümleri, asla herkes için aynı ölçekte olmasa da, antikçağda Erythra Thalatta (= Erythra Denizi) adlandırmasının kabul edildiği denizler veya iç denizlerdi”. İlgili görüşe ek olarak ayrıca bk. Sidebotham, 1986: 182.

³²² İlgili fragmanlara yönelik bk. Aiskhyl. *Fragm.* 192; *FGrHist.* I F 303 “Hekataios”; Pythagor. *Fragm.* sf. 172.

³²³ Aiskhylos, Hakataios ve Pythagoras’ın ilgili ibarelerini takiben, *Ἐρυθρὰ θάλαττα* adlandırması klasik dönem kaynaklarında belgelenebilmeye devam etmektedir (krş. Aristoph. *Hippēs* 1088; *Ornithes* 144; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 20; 21; 8. 1; *FGrHist.* IIIC/688F *fragm.* 14a str. 2-3 “Ktesias”; *fragm.* 66 str. 1 “Ktesias”).

³²⁴ Hdt. IV. 40: “τὰ δὲ κατὰ πέρθε Περσέων καὶ Μήδων καὶ Σασπειρών καὶ Κόλχων, τὰ πρὸς ἡῶ τε καὶ ἥλιον ἀνατέλλοντα, ἔνθεν μὲν ἡ Ἐρυθρὴ παρῆκει θάλασσα, πρὸς βορέω δὲ ἡ Κασπίη τε θάλασσα καὶ ὁ Ἀράξης ποταμός, ῥέων πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα. = Perslerin, Medlerin, Saspeirlerin ve Kolkhislerin üzerinde, Doğu istikametinde ve güneşin doğduğu tarafta, işte tam da orada Erythrē Denizi uzanmaktadır. Kuzey istikametindeyse Kaspie Denizi ve doğu istikametinde akıp giden Arakses Irmağı (vardır)”.
³²⁵ Hdt. IV. 37: “Πέρσαι οἰκέουσι κατήκοντες ἐπὶ τὴν νοτιήν θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὴν καλεομένην, τούτων δὲ ὑπεροικέουσι πρὸς βορέην ἄνεμον Μῆδοι, Μήδων δὲ Σάσπειρες, Σασπειρών δὲ Κόλχοι κατήκοντες ἐπὶ τὴν βορηήν

Böylelikle Herodotos, Kızıldeniz olarak adlandırdığı deniz için, *Eski Dünya* özelinde dikkate alınacak olduğu takdirde Doğu ve Güney olmak üzere iki adet istikamet odağını vurgulamaktadır. Bu suretle hem iki deniz arasında yön perspektifli spesifik bir ölçek kurgulamakta, hem de Kızıldeniz'i *Eski Dünya*'nın 'Güney Doğu' istikametine yerleştirmektedir.

Lakin Herodotos'un bu aktarımları bağlamında ilgili deniz adlandırmasının günümüzdeki Kızıl Deniz'den ziyade Basra Körfezi'ni nitelediği düşünülmektedir³²⁶. Bununla birlikte Herodotos tarafından özellikle Basra Körfezi tasvirlerinde kullanılan *Ἐρυθρὴ θάλασσα* tamlaması, ardılı Ksenophon tarafından zaman zaman Hint Okyanusu'nun nitelenmesi amacıyla da kullanılır olmuştur³²⁷. Böylelikle söz konusu özel ismin ve de ilgili tamlamanın Basra Körfezi'ni mi yoksa Hint Okyanusu'nu mu işaret ettiği sorunsalı daha geniş bir zemine yayılmıştır³²⁸. Bu sorunsal sonucunda da klasik literatür tabanlı *thalassografik* araştırmalarda 'Kızıldeniz' terimiyle tam olarak hangi bölgedeki karasularına atıfta bulunduğu tespit edilebilmesi zaman zaman bir çıkmaz haline gelebilmektedir³²⁹.

Sonuç itibarıyla Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi ışığında 'Kızıldeniz' olarak tanımlanmakta olan karasularının günümüzdeki kapsamının ve sınırlarının algılanabilmesinin dönemsel ve coğrafi değişkenliklere (ya da söz konusu denizin isminin zikredildiği hususların/konuların bütünlüğüne) tabi olduğu anlaşılmaktadır. Lakin genel bir kaniya varılması ve bütüncül bir değerlendirmede bulunulması gerektiği takdirdeyse G. W. B. Huntingford'un

θάλασσαν, ἐς τὴν Φάσις ποταμὸς ἐκδιδοί. = Pers yerleşimciler Erythre olarak isimlendirilen güney denizine kadar (olan bölgeyi) iskân altında tutarlar, onları takiben kuzey rüzgârı istikametinde Medler, Medleri takiben Saspeirler, Saspeirleri takiben Kolkhisliler ise Phasis Nehri'nin sularını boşalttığı kuzey denizine kadar öte tarafları yurt tutmuşlardır".

³²⁶ İlgili tespit doğrultusunda gerçekleştirilmiş bir çeviri örneği için bk. ve krş. Hdt. I. 1: "*Περσέων μὲν νυν οἱ λόγοι Φοίνικας αἰτίους φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς. τοὺτους γὰρ ἀπὸ τῆς Ἐρυθρῆς καλεομένης θαλάσσης ἀπικομένους ἐπὶ τῇνδε τὴν θάλασσαν* = Pers vakanüvisleri ise şimdilerde çekişmenin sorumlularının, Erythrē olarak isimlendirilen denizden (= Basra Körfezi) buradaki denize (= Akdeniz) ulaşmış olan Fenikeliler olduğunu belirtmektedir". Mevcut çelişki için ayrıca bk. VII. 89: "*οὗτοι δὲ οἱ Φοίνικες τὸ παλαιὸν οἴκεον, ὥς αὐτοὶ λέγουσι, ἐπὶ τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσσῃ*, = bu Fenikeliler bir zamanlar, bizzat kendileri belirtmiş oldukları üzere, Erythre Denizi (= Basra Körfezi) civarında/kıyısında ikamet etmekteydiler". Treidler – Brentjes, 2004: 55: "*Herodotus called today's Red Sea Ἀράβιος κόλπος* = Herodotos günümüz Kızıldeniz'ini *Ἀράβιος κόλπος* [= Arabios Kolpos: Arap Körfezi] olarak anmıştır". Ayrıca bk. Casson, 1989: 94: "*Although the term means literally 'red sea', the ancients used it not to refer to our Red Sea (which they called the 'Arabian Gulf') but to a larger body of water* = Terim kelime anlamıyla 'Kızıldeniz' karşılığını vermekle birlikte, Eskiçağda yaşayanlar bu terimi mevcut Kızıldeniz'i nitelemek amacından ziyade daha yaygın karasuyu kütlelerini belirtmek amacıyla kullanmışlardır".

³²⁷ Ksenophon'un *Ἐρυθρὴ θάλασσα* tamlamasının 'Hint Okyanusu' biçiminde çevirisi hususunda bk. Ksen. Kyr. VIII. 1; 20; 21.

³²⁸ Örneğin Romalı tarihçi Quintus Curtius Rufus, Ganj ve Indus nehirlerinin *Rubrum Mare* olarak andığı karasularına döküldüğünü belirtmektedir (Curt. VIII. 9. 6: "*Uterque Rubro mari accipitur.* = her iki [nehir] Kızıl Deniz'e akmaktadır"). Bu suretle, her iki nehrin döküldüğü karasularının günümüzdeki Kızıl Deniz ya da Basra Körfezi'nden ziyade Hint Okyanusu'na işaret ettiği aşikârdır (ayrıca krş. Treidler – Brentjes, 2004: 55).

³²⁹ Örneğin; ilgili belirsizlik Aristophanes'in Şövalyeler (bk. Aristoph. *Hippēs* 1085) ve Kuşlar (bk. Aristoph. *Ornithes* 140) başlıklı iki komedyasında gözlenebilmektedir. Bu minvalde her iki komedyada da kullanılan *Ἐρυθρὴ θάλασσα* tamlamasının Kızıldeniz'e mi yoksa Basra Körfezi veya Hint Okyanusu'na mı işaret ettiği tam olarak tespit edilememektedir.

(1980: 1) Ŗu ifadesi t me varımcı nitelikte olması bağlamında önem arz etmektedir ve belirli bir geçerlilik oranına sahiptir;

“*The Erythrean Sea was the name given by the Greeks to the whole of the vast sea which comprises the Indian Ocean and its branches the Red Sea and the Persian Gulf; and in this sense it was understood by the author of the Periplus of the Erythraean Sea*”.

“Erythra Denizi Hint Okyanusu’nu ve onun i  denizleri olan Kızıl Deniz ve Basra K rfesi’ni de içine alan bütün engin karasuyu kütlesine Hellenler tarafından verilen isimdi, Erythra Denizi’nin Seyrüseferi başlıklı eserin yazarınca da ilgili terim bu ölçeğiyle algılanmıştır”³³⁰.

Böylelikle;  ncelikli olarak ilgili deniz adlandırmasının ortaya çıkmasına etki eden temel faktörlerin ilgili coğrafyayla ve bu coğrafyaya özgü kültürel unsurlarla ilişkisi gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda da klasik Hellen yazarlarının söz konusu *thalassografik* terimi hangi erekle kullandıklarına ve hangi bölgedeki karasularına atıfta bulunduklarına dair bazı çıkarımlarda bulunabilmek mümkün hale gelebilecektir.

³³⁰ İlgili ifadeyi ayrıca krş. Poole, 1863: 1009: “*By the classical geographers this appellation, like its Latin equivalent Mare Rubrum or Mare Erythraeum, was extended to all the seas washing the shore of Arabian Peninsula, and even the Indian Ocean* = Klasik coğrafya bilginleri nezdinde bu adlandırma (sic. Έρυθρή θάλασσα), aynı şekilde onun Latince karşılıkları olan *Mare Rubrum* ve *Mare Erythraeum* gibi, Arap Yarımadasını çevreleyen tüm karasularını, hatta Hint Okyanusu’nu da kapsamaktaydı”.

Latin Thalassografisi Çerçevesinde ‘Kızıldeniz’ Adlandırmalarının Analizi

Kızıldeniz’in Eskiçağ’da algılanmasına ve de tanımlanmasına dair bilgilendirmede bulunan ve eserlerini ise Latince kaleme almış klasik yazarlar, bu denizi genellikle *Mare Rubrum* ya da Hellence adlandırmadan referans alarak *Mare Erythraeum* olarak anmaktadır. Bu adlandırmalara ek olarak son zamanlarda sürdürülen modern araştırmalar ışığında³³¹ Kızıldeniz’in en güney hattının Roma İmparatorluk Dönemi özelinde *Pontus Herculis* olarak adlandırılmış olabileceği hususu da tartışılmaktadır³³². Lakin bu tartışmalı husus, ilgili adlandırma önerisinde *mare* sözcüğü yerine *pontus* sözcüğünün karşımıza çıkıyor olması sebebiyle oldukça karanlıkta kalmaktadır. Zira gerek Hellenler gerek Romalılar nezdinde *pontos/pontus* sözcüğü Kızıldeniz gibi sınırları belli iç denizlerden ziyade açık denizleri işaret etmek amacıyla kullanılmaktaydı³³³.

Eserlerini Latince kaleme almış olan yazarların Kızıldeniz’i adlandırmak veya tanımlamak için kullanmış oldukları anekdotlara örnek vermek gerekirse, *Mare Rubrum* adlandırmasının en erken kullanım örneklerinden bir tanesi Livius vasıtasıyla belgelenmektedir. Livius, *Ab Urbe Condita* (XXXVI. 17. 15) isimli eserinde Roma Cumhuriyeti’nin erk alanını ve ayrıca kontrol altında bulundurduğu coğrafyayı tanımlarken “*ab Gadibus ad mare rubrum = Gades’ten/Gades tarafından Mare Rubrum’a kadar/Mare Rubrum istikametine*” ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade özelinde *Mare Rubrum* adlandırmasıyla tam olarak hangi denizin nitelendiği hususu kesin bir biçimde anlaşılamıyor olsa da, bu adlandırmanın günümüzdeki Kızıldeniz karasularını da kapsıyor olduğu açıktır. Böylelikle *mare Rubrum* adlandırmasının mevcut sınırlarının Hellence eserler kaleme alan yazarlar gibi Latince yazan bilginlerce de tam olarak tespit edilemediği görülmektedir.

Livius’u takiben Latince eserler kaleme alan yazarların zaman zaman *mare Rubrum* adlandırmasını günümüzdeki Kızıldeniz ile beraber Basra Körfezi’ni, Yemen Denizi’ni ve Umman Denizi’ni kapsayacak şekilde kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Ancak özel-

³³¹ Suudi Arabistan’ın Farasan Takım Adaları civarında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ulaşılan Latince bir yazıt bu araştırmaların odağında yer almaktadır. İlgili yazıtın yayını ve yorumu için bk. Phillips *et al.*, 2004a; 2004b.

³³² İlgili tartışmaya yönelik bk. Bukharin, 2005-2006: 135: “*Pontus Herculis (sea of Hercules), although admitted with certain hesitation, leads to the supposition that the southernmost corner of the Red Sea can be designated as the Sea of Heracles = Pontus Herculis (Hercul Denizi), mutlak bir kuşkuyla kabul edilmiş olsa da, Kızıldeniz’in en güney hattının Herakles Denizi olarak adlandırılabilmesi varsayımına önderlik etmektedir*”.

³³³ Bk. Bukharin, 2005-2006: 137: “*Mare usually meant an “inner” sea, limited by coastline on all parts. Pontus was used to designate the “high”, “outer” sea, as well as for the depths of the sea; cf. mare rubrum for the Red Sea, mare nostrum for the Mediterranean, mare superum for the Adriatic Sea*”. = *Mare* genellikle her taraftan sahil hattıyla sınırlandırılmış “iç/dahili” deniz anlamına gelmekteydi. Pontus “açık”, “harici/dış” denizi nitelemek amacıyla kullanıldı, aynı zamanda denizin derinlikleri için de; krş. Kızıldeniz için *mare rubrum*, Akdeniz için *mare nostrum*, Adriyatik Denizi için *mare superum*”.

likle MS I. yüzyılı takiben, Roma İmparatorluk Dönemi özelindeki coğrafi hareketliklerin getirdiği entelektüel çabalar neticesinde, Eski Dünya'nın iç denizleri ve okyanusları giderek daha iyi gözlemlenmeye ve tanınmaya başlamıştır. Böylelikle *Mare Rubrum* kavramı giderek günümüzdeki Kızıldeniz ile aynı ölçekteki karasularını tanımlamak amacıyla kullanılır olmuştur.

Mitografi & Thalassografi Etkileşimi: Kral Erythros Örneği

Eskiçağ Hellen ve Latin kaynakları özelinde ve Kızıldeniz’in isimlendirilmesi mefhumu çerçevesinde zaman zaman mitografik odaklı anlatılarla da karşı karşıya gelinebilmektedir. Günümüzde bu mitografik anlatılar bütününün geçerliliği tartışılmakta olsa da, bu anlatılar birçok modern araştırmacı tarafından zaman zaman gündeme getirilmektedir³³⁴. Bu bağlamda klasik yazarların bu aktarımlarının dikkatte alınması önem arz etmektedir. Bu önemi doğrultusunda ilgili mitografik anlatı bütününün tüm parçaları ayrıntılı bir biçimde analiz edilecek olduğu takdirde Erythras³³⁵ ile Kızıldeniz arasındaki ilk isimlendirme bağlantısını Strabon’un ortaya attığı görülmektedir:

Strab. XVI. 3. 5: “*Ἀπὸ δὲ τῆς Καρμανίας εἰρήκασι καὶ Νέαρχος καὶ Ὀρθαγόρας νῆσον Ὠγυρίν κεῖσθαι πρὸς νότον πελαγίαν ἐν δισχιλίῳις σταδίῳις, ἐν ᾗ τάφος Ἐρύθρα δεικνύται, χῶμα μέγα ἀγρίοις φοίνιξι κατὰφυτον· τοῦτον δὲ βασιλεῦσαι τῶν τόπων καὶ ἀπ’ αὐτοῦ τὴν θάλατταν ἐπώνυμον καταλιπεῖν*”.

“Hem Nearkhos hem Orthagoras, Ogyris Adası’nın güney denizi istikametinde, Karmania’ya iki bin *stadion* mesafede konumlandığını ifade etmişlerdir, orada (adada) Erythras’ın mezarı görünmektedir, kocaman bir höyük yabani palmiye ağaçlarıyla kaplı durumdadır. Bu (Erythras) civar yöreleri yönetmiş olduğundan ötürü de deniz (onunla) aynı ismi miras almıştır”.

Böylelikle Strabon vasıtasıyla ve ilgili anekdottan hareketle, Erythras isimli bir kralın ilgili karasularının isimlendirilmesinde pay sahibi olduğunu öğrenebilmekteyiz. Bununla birlikte Strabon bu isimlendirmenin farklı bir nedeni üzerine daha bildirimde bulunmaktadır. Strabon’un bu aktarımı ışığında kral Erythras, Kızıldeniz karasularındaki günümüzde yeri tam olarak tespit edilemeyen bir adaya ilk ayak basan kişi olmuştur³³⁶. Anlatının devamında Erythras bu adaya bir grup kolonist gönderir ve bu kolonistler adada hâkimiyetlerini pekiştirdikten sonra giderek çevreye yayılmaya başlarlar. Bu yayılımı takiben, adaya ve kolonistlerin yayıldığı tüm kıyıları bünyesinde barındıran karasuları kral Erythras’ın adıyla anılmaya başlar

³³⁴ İlgili hususu gündeme getiren modern araştırmalara örnek olarak bk. Wick, 2016: 19.

³³⁵ Kral Erythras’ın kimliği tartışmalıdır. Zira onun Perseus ile Andromeda soyundan geldiğine yönelik bir takım görüşler mevcut olsa da (Phot. *Bibl.* 442B str. 24 vd.), yerel bir Pers hükümdarı olan Myozaeus’un (Phot. *Bibl.* 442A str. 26-27: “*Ἐρύθρας ὄνομα, γένος μὲν Πέρσης, υἱὸς δὲ Μυοζαίου*” = Erythras isminde, Pers soyundan gelen, Myozaios’un oğlu) çocuklarından biri olduğunu ileri süren klasik alıntılar da mevcuttur.

³³⁶ Bk. Strab. XVI. 3. 5: “*σχεδίαν πηζάμενος πρῶτος περαιωθεὶς πρὸς τὴν νῆσον*” = (Erythras) bir kayık/sal yaptıktan sonra ilk defa adaya geçebildi”. İlgili anlatının özeti için bk. Schoff, 1913: 356 vd.

(Strab. XVI. 3. 5: “ἐπώνυμον δὲ ποιήσειεν ἑαυτοῦ τὸ πέλαγος. = deniz onunla aynı isme sahip olabildi”)³³⁷.

Strabon’un ilgili anlatısını takiben, bir diğer bilgilendirme Latin coğrafya yazarı Pomponius Mela vasıtasıyla elde edilebilmektedir. Pomponius Mela, Strabon’un Hellen toplumu-na aktardığı Kızıl Deniz’in adlandırılması bağlamındaki temel örgüyü Roma toplumuna şu şekilde özetlemektedir:

Mela III. 72: “*Rubrum mare Graeci, sive quia eius coloris est sive quod ibi Erythras regnavit Erythran thalassan appellant: procellosum asperum mare, profundum et magnorum animalium magis quam cetera capax.* = Grekler *mare Rubrum*’u (= Kızıl Deniz) ya onun renginden dolayı ya da o bölgeye hükmetmiş (kral) Erythras’tan ötürü *Erythra Thalassa* olarak isimlendirmektedirler: fırtınalı ve çetin bir denizdir, ayrıca derindir ve diğer (denizlerdekilere) çok daha iri büyüklükteki (deniz) canlılarıyla doludur”.

Böylelikle klasik literatür bağlamında, Kızıl Deniz’in adlandırılmasına yönelik mitografik unsurlarla desteklenen, biri Hellence öteki Latince olarak ifade edilmiş ilk iki sav ile karşı karşıya gelmekteyiz. Strabon’un aktarımı her ne kadar Kızıl Deniz’in adlandırılmasında pay sahibi olan Erythras’ın kimliği hakkında daha fazla detay sunmakta olsa da, Pomponius Mela da efsanevi bir kralın ilgili karasularının isimlendirilmesinde etkili olduğu hususunda Strabon ile uzlaşmaktadır. Bu yönüyle her iki anlatı da birbiriyle bütünleşen bir örgüye sahip görünmektedir.

Pomponius Mela’nın bu aktarımını takiben, Kızıl Deniz adlandırmalarının mitografik unsurlarla ile desteklendiği diğer anekdotlar Plinius Maior tarafından sunulmaktadır. Plinius da selefi Strabon ve çağdaşı Pomponius Mela ile paralel bir biçimde söz konusu denizin adlandırılmasında kral Erythras’ın etkili olabileceği hususuna değinirken, farklı bir takım görüşler de ileri sürmektedir:

Plin. Maior Nat. VI. 28. 108: “*Inrumpit deinde et in hac parte geminum mare in terras, quod Rubrum dixere nostri, Graeci Erythrum a rege Erythra, aut, ut alii, solis repercussu talem reddi existimantes colorem, alii ab harena terraque, alii tali aquae ipsius natura. sed in duos dividitur sinus* = Akabinde bu taraftaki (bölgede) ikiz deniz karaya so-kulmaktadır. Bu ikiz denizi bizimkiler (*sic.* Romalılar) *Rubrum* (= Kırmızı) olarak an-maktayken, Hellenler kral Erythras’tan ötürü *Erythrus* olarak anar, ya da, diğerlerine göre, güneşin yansıması sebebiyle, bir gruba göre kum ve topraktan ötürü, bir diğer gru-

³³⁷ İlgili anlatının özeti ve Erythras’ın mezarının bulunduğu adanın günümüzde nereye tekabül ettiği hususundaki tespitlere yönelik örnek için bk. Sekunda, 2007: 226 vd.

ba göre ise bizzat suyun böylesi bir görünümüne sahip olduğundan, denizin kırmızıyı andıran bir renkte olduğuna kanaat getirirler. Lakin iki körfeze ayrılmış durumdadır”.

Bu bağlamda Plinius’un öncelikle, günümüz Kızıl Deniz ve Basra Körfezi karasularını ortak bir paydada buluşturarak *Mare Rubrum* olarak tanımladığı görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu *ikiz denizin* (*geminum mare*) adlandırılmasında etkili olan tüm hususları derleyerek bu anlatısına dâhil etme gayreti içine girdiği anlaşılmaktadır. Plinius’un anlatısının özü itibarıyla, burada konumuz dâhilinde önem arz eden adlandırma sebeplerini şu şekilde ölçeklendirebiliriz:

- Kral Erythras = Mitografik ölçek
- Güneş yansıması = Meteorolojik ölçek
- Kum ve toprak yapısı = Agroljik ölçek
- Denizin kendi karakteristik özellikleri = Oşinografik ölçek

Bu doğrultuda Plinius’un aktarımları, Kızıl Deniz’in adlandırılması hususunda kendinden önceki ya da çağdaşı bilginler tarafından öne sürülen tüm hipotezlerin bir sentezini içermektedir. Bu hususa ek olarak Plinius’un bu aktarımı konuya yönelik çok yönlü bir bakış açısı sunuyor olması nedeniyle önem arz eder niteliktedir.

Plinius’un bu bilgilendirmelerini takiben, diğer bir Latin yazar Quintus Curtius Rufus ise denize adına veren kralın ismini Strabon, Pomponius Mela ve de Plinius gibi *Erythras* olarak değil de, Latinceye uyarlanmış biçimde *Erythrus*³³⁸ formunda zikretmekle birlikte, çağdaşı Plinius tarafından aktarılan renk odaklı adlandırma örgüsünü de reddeden bir tutum sergilemektedir:

Curt. VIII. 9. 14-15: “*Mare certe quo alluitur ne colore quidem abhorret a ceteris. Ab Erythro rege inditum est nomen; propter quod ignari rubere aquas credunt.* = Şu kesin ki, o mınıtkada çağıldayan deniz renk olarak da öteki (denizlerden) farklı değildir. (Deniz) ismini kral Erythrus’tan almıştır, bilgisiz olmaları sebebiyle (insanlar) suların kırmızı renkte olduğunu sanmaktadırlar”.

Sonuç itibarıyla, MS II. yüzyıla gelindiğinde Philostratos Kızıl Deniz’in renk odaklı adlandırılmasıyla ilgili hipotezleri tamamen görmezden gelir ve hatta bu denizin sularını koyu mavi/alacalı mavi olarak yorumlar. Böylelikle de ilgili denizin karasularının isimlendirilmesi mefhumu çerçevesinde yalnızca Kral Erythras ile ilişkilendirilen kurguyu ön plana çıkartır:

³³⁸ Söz konusu kralın ismini Erythras (Hell: Ἐρυθρᾶς) olarak aktaran klasik kaynaklara örnek olarak ayrıca krş. Strab. XVI. 3. 5; Plin. Maior Nat. VI. 13. 28; XIX. 1. 2; Arrian. Ind. XXXVII. 3.

Philostrat. *Apollon*. III. 50. 2: “τὴν δὲ θάλατταν τὴν Ἐρυθρὰν εἶναι μὲν κυανωτάτην³³⁹, ὠνομάσθαι δέ, ὡς εἶπον, ἀπὸ Ἐρύθρα βασιλέως, ὃς ἐπωνόμασεν ἑαυτὸν ἐκείνῳ τῷ πελάγει. = Belirtmiş olduğu gibi, Erythra denizi son derece koyu mavidir, ismini de kral Erythras’tan almıştır, o bu denize kendi ismini bırakmıştır”.

Sonuç itibarıyla; Kızıldeniz’in mitografik anlatılar temelinde adlandırılabilmiş olabileceği savı da, yukarıdaki klasik anekdotlar ışığında açıkça anlaşılabileceği üzere belirli bir kabul oranını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte modern araştırmalarda zaman zaman görmezden gelinen ya da doğrudan reddedilen³⁴⁰ bu savın iyice irdelenmesinin modern thalassografik araştırmalara katkı sunacağı aşîkârdır. Böylelikle Kızıldeniz’in Antikçağda temellenmiş olan algılanış ve tanımlanış perspektifi daha kapsamlı bir biçimde irdenebilecek ve yorumlanabilecektir.

³³⁹ Burada *κυάνεος* (κυάνεος, α, ον *sive* κυάνεος, έα, έον) sıfatı ile betimlenen renk koyu mavi/lacivert ya da siyahtır. İlgili sıfat klasik literatürde zaman zaman saç/yele (krş. Hom. *Il.* XXII. 402), kaş (krş. Hom. *Il.* I. 528), göz (krş. H. Hom. *Dion.* 15), bulut (krş. Hom. *Il.* V. 345), peçe/başörtüsü (krş. H. Hom. *Demet.* 42), *peplos* (krş. H. Hom. *Demet.* 183) ve insan kanı (krş. Apoll. Rhod. IV. 1516) gibi unsurların, zaman zamansa atların (krş. Eur. *And.* 1011) ya da insanların (krş. Hes. *Erga* 527) ciltlerinin/dış görünüşlerinin veya ilahların (krş. Hes. *Aspis* 249) tasvirlerinde kullanım görmüştür. Bu kullanımlara ek olarak özellikle karasuyu tasvirlerinde de, ilgili sıfat sıklıkla tercih edilmiştir (krş. Soph. *Antigone* 968: “*κυανέων πελαγέων*: koyu mavi/siyah karasularının”; Ksenarkhos *Fragm.* 1: “*πόντου κυανέαις δίναις*: denizin koyu mavi/siyah dalgalarına/akıntılarına”; Apoll. Rhod. IV. 843: “*δίναις κυανέου πόντοιο* = koyu mavi/siyah denizin dalgalarına/akıntılarına”. Ayrıca krş. Ath. *Deip.* II. 64). Burada Akhilleus Tatios’un (I. 1. 9) bir anekdotu her iki rengin deniz tasvirlerinde kullanımının algılanabilmesi özelinde oldukça önemlidir: “*Τῆς δὲ θαλάσσης ἡ χροιά διπλή· τὸ μὲν γὰρ πρὸς τὴν γῆν ὑπερύθρον, κυάνεον δὲ τὸ πρὸς τὸ πέλαγος*. = Denizin çift silüyeti vardır. Karaya doğru kızılımsı iken, açık denize doğru koyu mavi/laciverttir”.

³⁴⁰ Kızıldeniz’in isimlendirilmesinde mitografik unsurları dışlayan bir görüşe örnek olarak bk. Treidler – Brentjes, 2004: 56: “*As an explanation, the mythical connection with a King Erythra(u)s is quite worthless*. = Bir açıklama olarak, Erythra(u)s isimli bir kralla mitografik ilişki oldukça önemsizdir”.

Renk Odaklı Tanımlama Perspektifi Özelinde ‘Kızıl Deniz’ Adlandırması

Antikçağda Kızıldeniz adlandırmalarına etkide bulunduğu bilinen temel faktörlerden bir diğeri de renk odaklı perspektiftir. Bu kapsamda öncelikli olarak dikkat çeken husus, ilgili adlandırmaya etkide bulunan ‘kızıl/kırmızı’ sıfatının istisnasız biçimde Hellence *έρυθρός*³⁴¹ biçiminde karşımıza çıkması ve akabinde de *rubrum*³⁴² olarak Latince’ye aktarılmış olmasıdır. Lakin, burada göz önünde bulundurulması gereken temel husus; ilgili kavramın ilk olarak karşımıza çıktığı *έρυθρός* sözcüğünün Hellence özelinde eş ya da yakın anlamlıları olan *πυρρός*³⁴³, *φοῖνιξ* (= phoiniks: kırmızı, kızıl, erguvani, mor)³⁴⁴, *αἷμαλέος* (= haimaleos: kan kırmızısı, siyahımsı kızıl)³⁴⁵, *ξηραμπέλινος* (= ksērampelinos: açık kırmızı)³⁴⁶, *ύσγινόεις* (= hysginoeis: kızıl, kırmızı)³⁴⁷, *φλογερός* (= phlogeros:)³⁴⁸ ya da *κόκκινος* (= kokkinos:)³⁴⁹ gibi sözcüklerin yerine tercih edilmiş olmasıdır.

³⁴¹ Klasik literatür dahilinde ilgili sıfatın *έρεuthēis* (= ereuthēis: kızıl, kırmızı [bk. Apoll. Rhod. I. 727]) biçiminde türdeş ve eş anlamları formları da mevcuttur. Bununla birlikte mevcut sıfatın *ἐξέρυθρος/ἐξερυθρώδης* (= ekserythros/ekserythrōdēs: koyu kırmızı [bk. Theophrastos *Phy. Hist.* IV. 6. 10; Hippok. *Prorrh.* I. 127]), *έρυθρόχλωρος* (= erythrokhlōros: soluk kırmızı [bk. Hippok. *Epidem.* VI. 3. 13]) ya da *έρυθρομέλας* (= erythromelas: siyaha çalan kırmızı [Ath. *Deip.* XIV. 652F]) gibi ton belirten formlarının da Eskiçağ literatüründe kullanım görmüş olduğu bilinmektedir.

³⁴² Klasik Latin literatürü dâhilinde *rufus, coccineus, burrus (byrrus), erythraeus, haematinus, phoeniceus, puniceus, rubellus, rubicundus, rubidus, russeus, russulus, russus, rutilus* gibi sıfatlar da kırmızı rengin çeşitli tonlarını nitelemek amacıyla kullanılmaktaydı.

³⁴³ *πυρρός* (= pyrrhos: kırmızı, kızıl, sarıya çalan al [örnek olarak bk. Hdt. III. 139]) sıfatı klasik literatürde *έρυθρός* sıfatını takiben en sık kullanım yoğunluğuna sahiptir. Mevcut sıfat zaman zaman *masculinum* bir şahıs ismi olarak da (örnek olarak bk. SEG XXVI. 1035) kullanılmış olmakla birlikte, kimi zaman aslan gibi hayvanların (krş. Aristot. *Zōiōn Gen.* V. 785B str. 19: “λέοντες πυρροί πάντες = tüm kızılımsı aslanlar”); kimi zaman canlıların ya da mitolojik yaratıkların ten ya da dış görünüşlerinin (krş. Plut. *Ethika: Isid.* XXII. 359E: “τὸν δὲ Τυφῶνα τῇ χροῇ πυρρόν = dış görünüşü bakımından kızılımsı olan Typhon’u”); kimi zamansa zeytinyağı gibi sıvıların (krş. Aristot. *Problemata* XXI. 1: “τὸ ἔλαιον πυρρόν = kızılımsı zeytinyağı [kantaron yağı?]”) tasvirlerinde kullanım görmüştür. Bununla birlikte söz konusu sıfat tek başına kullanıldığında kızıl saç veya sakala sahip insanları nitelemektedir: krş. Aristot. *Problemata* XXXVIII. 2: “Διὰ τί οἱ ἀλιεῖς καὶ πορφυρεῖς καὶ ἀπλῶς οἱ τὴν θάλατταν ἐργαζόμενοι πυρροί εἰσιν; = balıkçılar, mureks toplayıcıları ve yalnızca denizde iş tutanlar neden kızıldırlar (kızıl saçlıdır/sakallıdırlar)?”. Söz konusu sıfatın Dor lehçesindeki karşılığı olan *πύρριχος* (= pyrrhikhos: kızılımsı, kırmızı [bk. Theokr. IV. 20]) da klasik literatür özelinde belgelenebilir niteliktedir.

³⁴⁴ İlgili sıfatın *φοινῆεις* (= phoinēis: örnek bir kullanım için bk. Hom. *Il.* XII. 202), *φοινίκεος* (= phonikeos: bk. Pind. *Isth.* IV. 18B), *φοινικός* (= phonikis: bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 12), *φοινικέεις* (= phonikoeis: bk. Hom. *Il.* XXIII. 716; LBG s.v. φοινικός [= phoinikos]; PGL s.v. φοινικός [= phoinikos]) ve de *φοινός/φοίνιος* (= phoinos/phoinios: bk. Hom. *Il.* XVI. 159/Hom. *Od.* XVIII. 97) gibi değişken formları (yukarıdaki karşılığına benzer ya da yakın anlamlarla) klasik Hellen literatürü özelinde belgelebilir niteliktedir.

³⁴⁵ İlgili sıfatın *αἱματοεῖς* (= haimatoeis: örnek bir kullanım için bk. Hom. *Il.* II. 267), *αἱματοειδής* (= haimatoeidēs: bk. Diod. XVII. 10. 4), *αἱματώδης* (= haimatōdēs: bk. Thuk. II. 49. 3), *αἱμώδης* (= haimōdēs: bk. Lukian. *Syr.* VIII) ve de *αἱμώνιος* (= haimōnios: bk. Ath. *Deip.* III. 76B) gibi değişken formları da (yukarıdaki karşılığına benzer ya da yakın anlamlarla) klasik Hellen literatürü özelinde belgelebilir niteliktedir.

³⁴⁶ İlgili sıfat söz konusu anlamıyla klasik Hellen literatürü kapsamındaki kaynaklarda tespit edilememekle birlikte, Ortaçağ literatürü dâhilinde belgelenebilir niteliktedir (bk. Ioan. *Lyd. Arkh.* sf. 30 str. 13).

³⁴⁷ İlgili sıfatın klasik literatür dahilinde kullanımına ilişkin örnek için bk. Nik. *Ther.* Str. 870. Bu sıfata ek olarak *ύσγινωειδής* (= hysginoidēs: örnek kullanımı için bk. Magica III. str. 555) ve *ύσγινωβαφής* (= hysginobafēs: bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 13) sıfatları da yukarıdaki ön ad ile eş ya da benzer anlamlara sahiptir.

³⁴⁸ Kıpkırmızı, kor kırmızısı biçiminde de dilimizce çevrilebilecek olan bu sıfatın *φλεγύας/φλεγύης* (= phleguas/phleguēs: bk. Hes. *Aspis* str. 134) gibi formları da eş anlama sahiptir.

³⁴⁹ *κόκκινος* sıfatının klasik literatür dahilinde kullanımına örnek olarak bk. Theophrastos *Phy. Hist.* IX. 11. 7.

Söz konusu renklendirme odaklı yaklaşım bazı araştırmacılara göre *Eski Dünya* düzenindeki (özellikle Türk kültürüne özgü) renk kurgusu dâhilinde güneyin kırmızı renk ile (tıpkı kuzeyin siyah renk ile temsil edilip Karadeniz'in isimlendirilmesine etki etmesi örneğinde olduğu üzere) özdeşleştiriliyor olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Farklı bir görüşe göreyse denizin kırmızı renk özelinde adlandırılıyor olmasının birincil sebebi, karasularının yüzey katmanında Eskiçağdan günümüze değin varlığını sürdürmekte olan kırmızı renkli alg ve bakterilerin ya da deniz tabanındaki mercan resiflerinin deniz suyuna karışarak ona bu rengi vermesidir. Diğer bir görüşe göreyse, denizin tabanını ve aynı zamanda kıyılarını kaplayan toprak yapısının kırmızı renkte olması ve akabinde bu toprak yapısıyla güneş ışınlarının buluşması, denizin görünümüne kırmızımsı bir efekt katarak etkide bulunmaktadır. Bu teoriler ile birlikte, günümüzdeki İngilizce anlamı özelinde 'Red Sea' tanımlamasının da 'Red (= Kırmızı)' sözcüğünün İngilizce anlamı dâhilindeki kırmızı renk ile ilişkili olmadığı ve İbranice 'yam suf' olan 'Sea of Reeds = Sazlıklar Denizi' ile ilintili olabileceği de zaman zaman tartışılmaktadır.

Sonuç itibarıyla, mitografik kontekst haricinde Kızıldeniz, Antikçağdan günümüze değin renk odaklı bir perspektif dâhilinde de isimlendirilmiş görülmektedir. Öyle ki, Eskiçağdan Ortaçağa ve oradan da günümüze değin bu döngü daimi bir biçimde dönüşerek birbirini tekrar etmiştir (bk. Fig. 25). Böylelikle söz konusu deniz, Antikçağdan günümüze değin benzer perspektif özelinde algılanmış ve tanımlanmış görünmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda genel hatlarıyla değerlendirme altına alınan filolojik ve epigrafik veriler ışığında Antikçağın en önemli karasuyu havzalarından biri olan Kızıldeniz'in algılanması, tanımlanması ve adlandırılmasına ilişkin mevcut thalassografik ölçek şu maddeler çerçevesinde oluşmaktadır.

- Kızıldeniz'in adlandırılmasında, Ege Denizi'nin adlandırılmasıyla benzeşen (aynı zamanda da yakın bir etkileşime sahip olan) bir perspektif karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde, Ege Denizi'nin adlandırılmasında bir etki ölçeği olarak ilgili bölüm dâhilinde değerlendirme altına alınan kral Aigaios miti bu defa Kızıldeniz'in isimlendirilmesinde başka bir kral olan Erythras miti ile benzeşmektedir.
- Kızıldeniz'in isimlendirilmesi özelinde özellikle Akdeniz adlandırmalarında karşımıza çıkan coğrafi odaklı tanımlamaların (kıtalar arası deniz ya da iç/dış deniz gibi) ya da

şekilsel gözleme dayalı tasvirlerin (büyük deniz gibi) göz önünde bulundurulmadığı anlaşılmaktadır.

- Bu doğrultuda Kızıldeniz isimlendirmesinde Hellence ve Latince kaleme alınmış eserlerde genel ölçek renk odaklı tanımlamalar bağlamında karşımıza çıkmakta ve Antikçağ yazarları genellikle bu husus üzerinde uzlaşmışlardır.

Sonuç itibarıyla Eskiçağ kaynaklarında Kızıldeniz'in genellikle Hellence *Erythre Thalassa* ve Latince *Mare Rubrum*, yani Kırmızı/Kızıl Deniz şeklinde kayıt altına alınmış olduğu görülmektedir. Çağdaş dillere de bu anlamıyla tercüme edilen (Bahr-i Ahmer, Red Sea, Mer Rouge, Rotes Meer, Mare Rosso vb.) denizin adı, sahillerindeki kiremit rengi toprakla kızıl mercan resiflerinin yansımaları sebebiyle kara suyunun kızıla yakın görünmesiyle ilişkilendirilir.

2.2. Batı Akdeniz Bloğu İç Deniz Adlandırmaları

Akdeniz Havzası, orta hatta, Sicilya ile Tunus arasında büyük bir daralmaya sahiptir. Bu bağlamda genişliği 138 kilometreye kadar indiği gözlemlenen bu daralmış hattın doğusunda kalan bölüme Doğu Akdeniz Havzası, batısında kalan bölüme de Batı Akdeniz havzası adı verilmektedir (bk. Fig. 26). Antikçağda Akdeniz'in Batı bloğundaki iki majör karasuyu kütesinin Adriyatik Denizi ile Tiren Denizi meydana getirmekteydi. Bu denizlerin dışında İber Denizi, Balear Denizi ve Ion Denizi gibi minor karasuyu kütlelerinin ismi de Hellen ve Latin kaynaklarında zaman zaman anılmaktadır. Ancak bu minor karasuyu kütleleri, Doğu Akdeniz Havzası dikkate alınacak olduğu takdirde, Eskiçağ ve Ortaçağ denizileri tarafından Adriyatik ve Tiren denizleri kadar yoğun kullanım görmemiştir ve bu nedenle olacak ki Eskiçağ ve Ortaçağ kaynaklarında yaygın bir tanımlama ve anılma ölçeğine sahip olmamışlardır.

2.2.1. ‘Adriyatik Denizi’ Adlandırmaları

Adriyatik Denizi; Akdeniz’in iç denizlerinden ve aynı zamanda kollarından bir tanesidir. Bu özelliğine ek olarak İtalya Yarımadası ile Balkan Yarımadası arasında uzanan engin bir körfezdir. Bununla birlikte Adriyatik Denizi, Akdeniz’in en kuzeye uzanan kolu olma özelliğine de sahiptir. Adriyatik Denizi karasuları sınırları itibarıyla genel ölçekte Otranto Boğazı’ndan (denizin İyonya Denizi’ne bağlandığı boğaz) kuzeybatıya ve Po Ovası’na kadar uzanır³⁵⁰. Adriyatik Denizi’ne kıyısı bulunan ülkeler İtalya (denizin tüm batı kıyılarına sahiptir), Arnavutluk, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya ve Karadağ’dır (Fig. 27).

Antikçağda Hellence kaleme alınmış eserlerde Adriyatik Denizi’nin tanımlayıcısı olarak karşımıza çıkan *Ἀδρία/Ἀδρίης* (Adrias/Adriēs) sözcüğünün etimolojik kökeni bilinmemektedir. Sözcüğün bilinen en erken kullanımı Hellen tragedya yazarı Euripides vasıtasıyla belgelenebilir niteliktedir. Euripides, *Hippolytos* isimli tragedyasında Adriyatik Denizi’nin adlandırılmasına yönelik ipucu niteliğine sahip aktarımlarda bulunarak denizi *Ἀδρία/Ἀδρίης* isminden türetilmiş olan *Ἀδριανός* sıfatıyla tanımlamaktadır³⁵¹. Ancak deniz isminin tamamlayıcısıyla ilgili herhangi bir thalassografik terime (*πόντος*, *πέλαγος*, *θάλασσα* ya da *ἄλς* gibi) ilgili anekdotta yer vermemektedir.

Euripides’i takiben Herodotos, Adriyatik Denizi ile ilgili önemli aktarımlarda bulunarak bu denizi ilk olarak Phokailıların keşfetmiş olduğunu aktarmakta ve bu aktarımı kapsamında da Adriyatik Denizi’nin tarihine yönelik değerli veriler sunmaktadır³⁵²:

“οἱ δὲ Φωκαῖες οὗτοι ναυτιλίῃσι μακρῇσι πρῶτοι Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, καὶ τὸν τε Ἀδρίην καὶ τὴν Τυρσηνίην καὶ τὴν Ἰβηρίην καὶ τὸν Ταρτησσὸν οὗτοι εἰσὶ οἱ καταδέξαντες· ἐναυτίλλοντο δὲ οὐ στρογγύλῃσι νηυσὶ ἀλλὰ πεντηκοντέροισι. = İlk olarak Phokailılar uzun seyrüseferlere giriştiler ve Adriyatik, Tiren, İberia (denizlerini) ve Tartessos’u yine ilk keşfedenler de onlardır. Oval gövdeli ticari gemilerle değil de, *pentekonteros* türü gemilerle seyrüsefer ediyorlardı”.

Herodotos da burada Euripides’in aktarımıyla özdeş bir şekilde denizin türüne ya da biçimine ilişkin herhangi bir thalassografik terim sunmazken, denizin ismini ondan farklı bir şekilde (yani İonia lehçesinde) *Ἀδρίης* formunda anmaktadır.

Adriyatik Denizi’nin thalassografik ölçेğiyle ilgili ilk veriyi Aristoteles vasıtasıyla öğrenebilmekteyiz. Aristoteles *Peri Kosmou* başlıklı çalışmasında Adriyatik Denizi ile ilgili ak-

³⁵⁰ Antikçağda Malta ve Gozo adaları Adriyatik Denizi ile Tiren Denizi karasularını ayıran sınırlar olarak kabul edilmekteydi. İlgili görüşe örnek olarak bk. Prokop. *Pol.* III. 14. 16-17: “*Ταύτῳ τε καὶ Μελίτῃ ταῖς νήσοις προσέσχον, αἱ τὸ τε Ἀδριατικὸν καὶ Τυρρηνικὸν πέλαγος διορίζουσιν.*”

³⁵¹ Bk. Eur. *Hipp.* 736: “*κῶμ’ <ἐς> τὰς Ἀδριηνὰς* = Adriyatik (Denizi’nin) dalgalarına doğru”.

³⁵² Herodotos’un ilgili aktarımı ve devamına ilişkin bk. Hdt. I. 163.

tarımında bulunurken bu denizi *πέλαγος* statüsünde anmaktadır³⁵³. Bununla birlikte Sicilyalı Diodoros³⁵⁴ ile Plutarkhos³⁵⁵ ise, Aristoteles'in kullanmış olduğu *πέλαγος* sözcüğü yerine *θάλασσα* sözcüğünü kullanırlar ve Kızıldeniz'i *Ἀδριατικὴ θάλασσα* (= Adriatike Thalassa) olarak tanımlarlar.

Adriyatik Denizi'nin Antikçağda algılanması ve tanımlanması, aynı zamanda da ölçeklendirilmesiyle ilgili en önemli ve aydınlatıcı veriler eserlerini MS II. yüzyılda kaleme aldığı bilinen ünlü coğrafya bilgini İskenderiyeli Claudius Ptolemaios tarafından sunulmaktadır. Ptolemaios'un coğrafi tanımlamalarda ve hesaplamalarda bulunduğu çalışmasında Adriyatik Denizi'ni zaman zaman bir *κόλπος* (koy, körfez) statüsünde andığı³⁵⁶, genel olarak ise Aristoteles'in yapmış olduğu *πέλαγος* tanımlamasını benimsediği görülmektedir³⁵⁷.

Ptolemaios'un Adriyatik Denizi'ni tanımlamak ve adlandırmak için kullanmış olduğu yeni ve aynı zamanda günümüzdeki çağdaş adlandırmalara da etkide bulunduğu bilinen thalassografik terim *Ἀδριατικὸν πέλαγος* (= Adriatikon Pelagos: Adriyatik Denizi) biçiminde karşımıza çıkmaktadır³⁵⁸. Sonuç itibarıyla gerek *Ἀδρία*/*Ἀδρίης* şeklindeki isim haliyle gerekse de *Ἀδριατικός* biçimindeki sıfat formu ile tamlama oluşturan *πέλαγος* sözcüğü, Adriyatik Denizi'nin Antikçağdaki tanımlamalarında ve adlandırmalarına etkide bulunmuş gözükmektedir. Öyle ki bu etki MS 9. yüzyılda yaşamış sözlük yazarı Photios'un Leksikon'unda da görülmekle birlikte³⁵⁹, neredeyse tüm Ortaçağ denizcilik yazım geleneğine (Ortaçağ *thalassografi*-sine) yansımıştır.

³⁵³ Aristot. *Kosm.* 393A 28-29: “*τρία ποιεῖ πελάγη, τό τε Σαρδόνιον καὶ τὸ Γαλατικὸν καλούμενον καὶ Ἀδρίαν* = üç deniz meydana getirir, hem Sardinia ve Galatia hem de Adiyatik'i (denizlerini)”.

³⁵⁴ Sicilyalı Diodoros'un Adriyatik Denizi'ni tanımlarken *θάλασσα* sözcüğünü kullanmasına yönelik bk. ve krş. Diod. XVI. 5. 4; XXXVII. 2. 7.

³⁵⁵ Plutarkhos'un Adriyatik Denizi'ni tanımlarken *θάλασσα* sözcüğünü kullanmasına yönelik bk. ve krş. Plut. *Cam.* XL.

³⁵⁶ Bk. Ptol. *Geog.* II. 16. 1: “*τὸ δὲ ἐπὶ τὸν Ἀδρίαν κόλπον* = Adriyatik Körfezi istikametine doğru ise...”. Ptolemaios'un Adriyatik Denizi'nin tanımlamak ve adlandırmak amacıyla *κόλπος* sözcüğünü kullanmasına yönelik ek örnek için ayrıca bk. Ptol. *Geog.* III. 1. 1; III. 1. 14; 1. 22; 1. 23; VII. 5. 3; VIII. 7. 2; 8. 2.

³⁵⁷ Ptolemaios'un Adriyatik Denizi'ni tanımlamak ve adlandırmak için *πέλαγος* sözcüğünü kullanmasına yönelik bk. Ptol. *Geog.* III. 1. 10: “*παρὰ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος* = Adriyatik Denizi yakınında/civarında”. Ek örnek için ayrıca bk. Ptol. *Geog.* III. 4. 1; 4. 4; 13. 2; 14. 1; 14. 2; 14. 25; 15. 1; VIII. 12. 2.

³⁵⁸ Ptolemaios'un Adriyatik Denizi'ni tanımlamak amacıyla *τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος* tamlamasını kullanmasına örnek olarak bk. ve krş. Ptol. *Geog.* III. 1. 10; 4. 4; 13. 2; 14. 1; 14. 2; 14. 25; 15. 1;

³⁵⁹ Bk. Phot. *Leks.* s.v. *Ἰόνιον πέλαγος* [= Ionion Pelagos]: *Ἰόνιον πέλαγος: ὁ νῦν Ἀδρίας· καὶ Ἰόνιος κόλπος· τὸν γὰρ Ἀδρίαν οὕτως ὠνόμαζον.* = Ionia Denizi: Günümüzde Adriyatik Denizi (olarak anılır). Ayrıca Ionia Körfezi: Zira onu da aynı şekilde Adriyatik (Körfezi) olarak isimlendiriyorlardı”. Photios'un aktarmış olduğu bu bilgi muhtemelen Strabon gibi coğrafyacıların Ionia Denizi'ni Adriyatik Denizi'nin bir parçası olarak görmeleriyle ilintilidir (bk. Strab. II. 5. 20: “*ὁ δ' Ἰόνιος κόλπος μέρος ἐστὶ τοῦ νῦν Ἀδρίου λεγομένου*” = Ionia Körfezi şimdilerde Adriyatik olarak anılan [denizin] bir bölümüdür”).

2.2.2. 'Tiren Denizi' Adlandırmaları

Tiren Denizi; yaklaşık 275.000 km²'den oluşan mevcut yüzölçümüyle Batı Akdeniz bloğunun majör karasuyu kütleleri arasında yer almaktadır ve de günümüzdeki genel ölçeği perspektifinde İtalya Yarımadası'nın batı sahilini kapsamaktadır. Bölgesel olarak Akdeniz'in batı bloğu içerisinde yer alan Tiren Denizi, karasuyu sınırları bağlamında Sicilya Adası'na kadar uzanmakta ve Korsika ile Sardinya gibi önemli adaları da bünyesinde barındırmaktadır (bunlara ek olarak Capri, Elba, Ischia and Ustica gibi daha küçük adalara da sahiptir). Ana hatları ile tasvir edilecek olursa Tiren Denizi'nin batı hattını Sardinya ile Korsika adaları belirlerken, kuzey³⁶⁰ ve doğu hattını tamamen İtalya Yarımadası (Toskana, Lazio, Campania, Basilicata, and Calabria bölgeleri) oluşturmaktadır. Bununla birlikte Sicilya Adası'nın kuzey sahili ise Tiren Denizi'nin karasularına güney istikametinden set çekmektedir (bk. Fig. 28).

Antikçağda Tiren Denizi'nin adlandırılmasıyla ilgili mevcut teoriler ve hipotezler genel perspektifte çeşitlilik göstermemektedir. Bu doğrultuda, Tiren Denizi karasularının tanımlanması ve adlandırılması ile ilgili klasik anlatıların ana çerçevede İtalya Yarımadası'nın erken yerleşimcilerinden olan Etrüsk halkının krallarından Tyrrhēnos³⁶¹ (= Τυρρηνός) ve onun önderliğinde İtalya Yarımadası'nın orta kesiminin batı sahiline yerleşen Tyrrhēn (= Τυρρηνοί: Tyrrhenoi) toplumu ile ilintili olduğu düşünülmektedir³⁶². Böylelikle Etrüsk kralı Tyrrhenos'un ismine işaret eden Tyrrhēn sözcüğünden türetilen Tyrrhēnikos (= Τυρρηνικός) ve Τυρρηνός (= Tyrsenos) sıfatlarının günümüz Tiren Denizi'nin Antikçağdaki algılanışına, aynı zamanda da tanımlanışına ve de adlandırılışına yön verdiği anlaşılmaktadır.

Tiren Denizi'nin Eski Yunan toplumunun belleğindeki algılanışına, tanımlanışına ve adlandırılışına ilişkin bilinen en erken örneklerden birini Thukydides bizlere sunmaktadır.

³⁶⁰ Batı Akdeniz bloğunun majör karasuyu kütlelerinden biri olan Tiren Denizi günümüzde kendi içerisinde de spesifik minör karasuyu kütlelerine ayrılmaktadır. Ligurya Denizi ve Sardinya Denizi bu minör karasuyu kütleleri arasında yer almaktadır. Ligurya Denizi anahatları ile İtalyan Riviera'sı (Liguria ve Toskana bölgeleri kıyıları) ile Korsika ve Elba Adaları arasındaki karasuyu külesinden meydana gelmektedir. Sardinya Denizi ise Sardinya Adası etrafındaki karasuyu külesini kapsamaktadır. Ligurya ve Tiren denizlerinin karasuyu kütlelerinin harita üzerinde birbirinden ayrımının günümüzdeki izlemi hususunda bk. Nijman *et al.*, 2017¹⁷: 184.

³⁶¹ Klasik kaynaklarda ismini Τυρρηνός (= Tyrrhēnos) veya Τυρσηνός (= Tyrsēnos) şeklinde tespit edebildiğimiz söz konusu efsanevi kişilik, ilgili mitoslarda kimi zaman Lydia krallarından Atys'in (bk. Hdt. I. 94; Dion. Hal. R. Arkh. I. 27. 2; Strab. V. 2. 2), kimi zaman yarı tanrı Herakles'in (bk. Dion. Hal. R. Arkh. I. 28. 1; Paus. II. 21. 3) kimi zaman ise Herakles'in oğlu olan Telephos'un (bk. Dion. Hal. R. Arkh. I. 2. 8. 1; Serv. Aen. VIII. 479) çocuklarından biri olarak anılmaktadır. Halikarnassoslu tarihçi Herodotos'un mevcut aktarımına göre (Hdt. I. 94) muhtemelen MÖ II. bin yılda Lydia krallığını etkisi altına alan uzun süreli bir kıtlık sebebiyle Lydia nüfusunun yarısı yaşadıkları coğrafyayı terk etmek zorunda bırakılmıştır. Lydia'yı terk etmek zorunda bırakılan yerleşimciler bir koloni topluluğu halinde Smyrna'dan denize açılarak İtalya Yarımadası'nın kuzey batı sahillere (özellikle Umbria Bölgesi civarına) ulaşmışlardır. Bu kolonistlerin ulaştıkları bölgelerde yerleşik hale gelmeleriyle birlikte ilgili coğrafya öncelikle kolonist önder Tyrrhenos ve onun krallığı altında yaşayan halklardan ötürü Tyrrhenoi/Tyrsenoi olarak anılmıştır. Böylelikle söz konusu etnik adlandırma, coğrafi bağlamda bölge kıyıları açıklarındaki karasuyu kütlelerinin isimlendirilmesine de doğrudan etki etmiş gözükmektedir.

³⁶² Sonnabend, 2006: 338.

Thukydides, Tiren Denizi karasularına dair aktarımda bulunurken onu *Τυρρηνικὸν πέλαγος* (= Tyrrhenikon Denizi) şeklindeki tamlamasıyla isimlendirmektedir³⁶³. Thukydides’in kullanmış olduğu bu adlandırma, Eskiçağ ve Ortaçağ süresince eserlerini Eski Yunanca kaleme alan coğrafya bilginleri ve diğer entelektüel zümre tarafından referans olarak belirlenmiş ve benimsenmiştir. Böylelikle ilgili tamlama ilerleyen süreçte *θάλασσα*³⁶⁴, *πόντος*³⁶⁵ veya *ἄλς*³⁶⁶ gibi ‘deniz’ anlamı içeren diğer thalassografik terimler ile farklı tamlamalar oluşturacak şekilde (zaman zaman kısmi değişimlere uğrayarak) yeniden kurgulanarak pekçok klasik yazar tarafından kullanılmaya devam etmiş gözükmektedir³⁶⁷.

Günümüzde Tiren Denizi adlandırılmasına kaynaklık eden *Τυρρηνικὸν πέλαγος* tamlaması³⁶⁸ Romalı coğrafya bilginleri başta olmak üzere birçok entelektüel tarafından *mare Tyrrhenum* biçiminde (zaman zaman kısmi değişimlere uğrayarak³⁶⁹) Latin thalassografisine uyarlanmıştır³⁷⁰. Böylelikle, hem Eski Yunanca hem de Latince kaleme alınmış metinlerdeki thalassografik alt yapı dikkatle incelendiği takdirde Tiren Denizi’nin isimlendirilmesine etki de bulunan temel unsurun etnik tabanlı, yani Tiren toplumu ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır³⁷¹ (bk. Fig. 29).

³⁶³ Thuk. IV. 24. 5: “καὶ ἐκ μεγάλων πελαγῶν, τοῦ τε Τυρρηνικοῦ καὶ τοῦ Σικελικοῦ = ve büyük denizlerden, hem Tyrsēnikon (= Tiren) hem de Sikelikon (= Sicilya) denizlerinden”. Bununla birlikte Thukydides eserinin ilerleyen bölümünde (Thuk. VII. 58. 2) bu defa *Τυρρηνικὸς πόντος* (Tyrsēnikos Pontos) tamlamasını kullanmaktadır. Bu çelişkili durum Thukydides’in Tiren Denizi’ni *πέλαγος* ve *πόντος* olarak sınıflandırmadığına işaret etmekle birlikte, denizin niteliyicisi olan *Τυρρηνικὸς* sıfatı bağlamında ise herhangi bir şüpheyeye sahip olmadığı izlenimi vermektedir.

³⁶⁴ *Τυρρηνικὴ θάλασσα* (= Tyrrhēnikē Thalassa) tamlamasıyla Tiren Denizi’nin adlandırılmasına örnek olarak bk. Dion. Hal. R. Arkh. I. 10; Appian. *Iberikē* I. 1; *Proem*. III.

³⁶⁵ *Τυρρηνός πόντος* (= Tyrsenos Pontos) tamlamasıyla Tiren Denizi’nin adlandırılmasına örnek olarak bk. O-p-pian. Hal. III. 628; V. 216.

³⁶⁶ *Τυρρηνὴ ἄλς* (= Tyrsēnē Hals) tamlamasıyla Tiren Denizi’nin adlandırılmasına örnek olarak bk. *Anth.* VII. 532: “νῶτα δὲ Τυρρηνῆς ἐπάτευν ἄλός” = Tiren Denizi’nin karasuları üzerinde geziniyordum (seyrüsefer halindeydim)”.
³⁶⁷ *Τυρρηνικὸν πέλαγος* tamlamasının (Antikçağ ve Ortaçağ sürecinde Tiren Denizi’nin adlandırılması bağlamında) eserlerini Eski Yunanca kaleme almış coğrafyacılar ve diğer entelektüel zümre tarafından benimsenerek kullanılmış olmasına örnek için genel olarak bk. Aristot. *Tauma*. 839B 21-22; 843A 4-5; Pseudo-Skylaks *Peripl.* XV; Strab. II. 4. 2; 5. 19; 5. 29; VI. 2. 1; 2. 8; 2. 9; Alkiphron *Ep.* XXI. 3; Plut. *Pomp.* XXVI; Philostrate. *Maiores Eikon.* I. 295. 26; Agath. *Geog.* XVI. 9-10; Dio Cass. XI. 8. 11; Ioan. Lyd. *Diosēmeiōn* 43. 27-28.

³⁶⁸ Bu tamlamanın *Τυρρηναῖον πέλαγος* (= Tyrrhēnaion Pelagos) ve *Τυρρήνων πέλαγος* (= Tyrrhēnon Pelagos) gibi varyasyonları da belgelenebilir niteliktedir. *Τυρρηναῖον πέλαγος* varyasyonuna örnek olarak bk. Herodian. VIII. 1. 5-6: “ἐς τὸ Τυρρηναῖον πέλαγος = Tiren Denizi istikametinde”. *Τυρρήνων πέλαγος* varyasyonuna örnek olarak ayrıca bk. Galen. *Therap. Meth.* V. 364K: “εἰς τὸ Τυρρήνων ἐξήκων πέλαγος = Tiren Denizi’ne varınca”.

³⁶⁹ İlgili tamlamanın *mare Tyrrhenicum* (örnek olarak bk. Fronton *Ad M. Caes.* III. 8 [s. 34]) ve de *mare Tyrrenicum* (örnek olarak bk. Vitruvius *De Arch.* II. 10. 1) biçimindeki varyasyonları da klasik Latin literatürü özelinde belgelenebilmektedir.

³⁷⁰ *Mare Tyrrhenum* tamlamasının klasik Latin yazarlarınca Tiren Denizi’nin adlandırılması için kullanılmış olmasına örnek olarak bk. Hor. *Carm.* III. 24; Liv. V. 33. 8; Plin. *Nat.* XXXVI. 24. 125. Bununla birlikte ilgili tamlamanın *Tyrrhenum aequor* formunda kullanımı da belgelenebilmektedir (bk. Quint. *Inst.* IX. 3. 17).

³⁷¹ Benzer değerlendirmesine ilişkin karşılaştırmalı olarak bk. Ormeling, 2020: 2055.

Yukarıda ana çerçevesi çizilen Latince adlandırma kurgusuna ek olarak Tiren Denizi'nin zaman zaman *mare Etruscum*³⁷² veya *mare Tuscum*³⁷³ gibi daha spesifik thalassografik tamlamalarla da tanımlandığı belgelenebilir niteliktedir. Bununla birlikte Tiren Denizi'nin adlandırılması özelinde ve Latin thalassografisi bağlamında kullanım gören diğer bir adlandırma *mare Inferum*³⁷⁴ adlandırmasıdır. Özet itibarıyla Latin thalassografisi çerçevesinde Tiren Denizi'nin temel olarak *mare Tyrrhenum* ve *mare Inferum* tamlamalarıyla adlandırıldığı anlaşılırken, zaman zaman ise *mare Tuscum* veya *mare Etruscum* gibi daha spesifik tamlamaların da kullanım gördüğü tespit edilmektedir. Böylelikle Tiren Denizi'nin Antikçağdan Ortaçağa ilerleyen süreçte Hellen ve Latin thalassografisi bağlamında ana hatlarıyla tanımlanması ve isimlendirilmesi hususu alttaki grafik çerçevesinden şu şekilde özetlenebilir niteliktedir.

³⁷² Bk. Liv. XL. 41. 3-4: “*praeter oram Etrusci maris Neapolim transmisit* = Etrüsk Denizi'nin kıyısı üzerinden Neapolis'e ulaştırdı (sevk etti)”.

³⁷³ Klasik Latin literatürü özelinde Tiren Denizi'nin tanımlanması ve adlandırılması için *mare Tuscum* tamlamasının kullanılmasına örnek olarak bk. Varro *Rust.* III. 9. 17; Cic. *Orator* III. 19. 69; Liv. V. 33. 8; Hor. *Epist.* II. 1. 202; Plin. *Nat.* VI. 39. 216; Phaedr. II. 5. 10. Bununla birlikte söz konusu *mare Tuscum* tamlamasının *Tuscum aequor* biçimindeki varyasyonları da belgelenebilir durumdadır (bk. Plin. *Nat.* III. 5. 44).

³⁷⁴ Klasik Latin literatürü özelinde Tiren Denizi'nin tanımlanması ve adlandırılması için *mare Inferum* tamlamasının kullanılmasına örnek olarak bk. Cic. *Att.* IX. 5. 1; Liv. VII. 26. 9; XXIII. 1. 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERİPLUS YAZIMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

3.1. Odysseia Örneğinde Periplous Yazımının Ortaya Çıkışı ve Thalassografik Arka Planı

“Keza Odysseia da yer tespiti bakımından büyük önem arz eden bir seyir defteri niteliğindeydi...”³⁷⁵

Klasik kültürün en önemli iki mitografik anlatısından olan *Odysseia*’ya ve *Argonautes*’e ait olan külliyyatlı metinler, bünyelerinde barındırıyor oldukları disiplinler arası nitelikteki veriler bağlamında çeşitli perspektiflere sahiptir ve bu doğrultuda da belirli konu başlıkları altında değerlendirilebilir ölçekte. Bu hususa ek olarak, söz konusu konu başlıklarının her biri genel hatlarıyla sınıflandırılacak olduğunda çok yönlü bir veri havuzu oluşturmaktadır. Öyle ki, her iki mit de klasik efsane anlatılarına ait ve birincil kaynak formundaki anekdotlar içermekle birlikte, *thalassografik* ölçekte de son derece mühim ayrıntılar sunmaktadır.

Thalassografi ve mitografi etkileşimine dair birincil önem taşıyan *Odysseia* anlatısı, Ithake kralı Odysseus’un oğlu Telemakhos ile kendisini ‘küreksever Taphosluların kralı *Mentēs*³⁷⁶’ kimliğiyle tanıtan ve ‘şarap karası deniz üzerinde Temese istikametinde seyrüsefer ettiğini’ ve de bu rota üzerinden ‘tunç satın demir satın aldığını’ belirten³⁷⁷ tanrıça Athena arasındaki diyalogsal kurgu ile başlatılmaktadır. Anlatının başlangıcı özelinde Telemakhos’un

³⁷⁵ Finley, 2014: 211. M. Finley tarafından burada vurgulanmakta olan düşünce, ele alınmakta olan ilgili bölümün de temel savını oluşturmaktadır. Bu sav perspektifinde; antikçağdan günümüze uzanan süreç boyunca *Odysseia* ve *Argonautes* efsane anlatılarının salt birer mitolojik kurgu birleşiminden ibaret olup olamayacaklarına ve denizcilik kültürüyle bağlantılı önemli bir veri kaynağı oluşturup oluşturamayacaklarına dair sorunsallar irdelenmektedir.

³⁷⁶ Hom. *Od.* I. 181: “*Ταφίοισι φιληρέτμοισιν ἀνάσσω* = küreksever Taphoslulara hükmediyorum”. Aynı ibare I. 419’da bu defa üçüncü şahıs kipinde tekrarlanmaktadır: “*Ταφίοισι φιληρέτμοισιν ἀνάσσει* = (sc. Athena) küreksever Taphoslulara hükmediyor”. Burada tespit edilen *φιληρέτμος* (= *philēretmos*) sıfatı Homeros tarafında yalnızca *Odysseia* destanında genellikle Phaiakların (krş. Hom. *Od.* V. 386; VIII. 96; 386; 535; XI. 349; XIII. 36) ve kısmen de Taphosluların tasvirleri esnasında kullanılmaktadır (krş. Hom. *Od.* I. 181; 419). İlgili sıfatın Homeros sonrası Hellen kaynaklarında kullanılmasına yönelik ayrıca bk. Strab. X. 2. 14; Nonnos XXXIX. 214. Bununla birlikte Hesykhios *Leksikon*’unda (Phi: 477) ilgili sıfatın karşılıklarını *φιλόκωπος* (= *philokōpos*: anlamı bilinmemektedir) ve *φιλοναύτης* (= *philonautēs*: deniz sevdalısı) olarak belirtmektedir.

³⁷⁷ Hom. *Od.* I. 183-184: “*πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον ἐπ’ ἀλλοθρόους ἀνθρώπους, ἐς Τεμέσην μετὰ χαλκόν, ἄγω δ’ αἶθωνα σίδηρον*”. İlgili anlatıda Mentēs’in mevcut rotasının hedefi olarak belirttiği Τεμέση (= Temesē) limanının günümüzdeki konumu bilinmemektedir. Söz konusu liman modern araştırmalar tarafından zaman zaman Kıbrıs Adası’ndaki Tamassos, zaman zaman ise Bruttium Bölgesi’ndeki Tempa ile özdeşleştirilmektedir (bk. Heubeck *et al.*, 1988: 100). Strabon [VI. 1. 5] kendi döneminde kentin lokalizasyonunu Tempa ile eşleştirmektedir: “*Ἀπὸ γὰρ Λαόν πρώτη πόλις ἐστὶ τῆς Βρεττίας Τεμέση, Τέμψαν δ’ οἱ νῦν καλοῦσιν* = Laos’u takiben ise Bruttium’un ilk kenti Temese’dir, günümüzde yaşayanlar da artık bu kenti Tempa olarak adlandırmaktadırlar”. Pausanias ise (VI. 6. 10-11) kentin MS II. yüzyılda da iskân altında olmaya sürdüüğünü teyit etmektedir: “*οἰκεῖσθαι δὲ τὴν Τεμέσαν καὶ ἐς ἐμὲ ἀνδρὸς ἥκουσα πλεῦσαντος κατὰ ἐμπορίαν*. = Temesa’nın iskân altında olduğunu ise (oraya) ticaret amacıyla yelken açmış bir adamdan işittim”. Bu örneklerle birlikte Stephanos Byzantios ise (*Ethnika* s.v. Τεμέση [Temesē]) söz konusu kenti İtalic bir yerleşim birimi (= πόλις Ἰταλίας) olarak anmaktadır.

tanrıçaya yönelttiği ‘Ne tür bir geminin üzerinde geldin? Ayırıyeten, denizciler seni Ithake’ye nasıl getirdiler?’³⁷⁸ şeklindeki sorular çerçevesinde eserin *thalassografik* içerik döngüsüne giriş yapılmaktadır. Böylelikle de; destan anlatısının 24 kitaptan oluşan bütüncül çerçevesi dahilinde Troia kenti kıyılarından yurdu Ithake’ye dönüş yolunu arayan Odysseus’un bu amaç doğrultusunda ve çoğunlukla deniz yolculukları ile sarfettiği on yıllık zaman diliminin farklı kesitleri okuyuculara aktarılmaktadır. Bu doğrultuda, belirtilen on yıllık zaman dilimi süresince Odysseus’un gerçekleştirmiş olduğu çeşitli seyrüseferler hakkında -kimi zaman kısmi, kimi zaman ise bütüncül perspektiften- bilgi sahibi olabilmekteyiz. Öyle ki, Telamakhos’un Athena’ya yöneltmiş olduğu mevcut sorular, destan anlatısının odağında yer alan ‘yurda dönüş için uygun rota arayışının’ *thalassografik* tasviri niteliğine sahiptir.

Homeros’un *Odyseia* anlatısı dahilinde ön plana çıkan *thalassografik* veriler özelinde irdelenmesi gereken hususların başında, şairin ‘deniz’ ve ‘gemi’ kavramlarını nitelemek amacıyla kullanmış olduğu terimler ve bu terimlere eşlik eden sıfatlar yer almaktadır. Bu irdeleme doğrultusunda Arkaik dönem *thalassografisi* özelinde denizlerin (genelde Akdeniz, özeldeyse Ege), akabindeyse çeşitli tipteki ticari ve askeri gemilerin ne şekilde algılandıklarına dair öncül çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu bağlamda Homeros’un denizleri tanımlamak amacıyla kullandığı temel terimlerin *πόντος* (= pontos), *θάλασσα* (= thalassa) ve *ἄλς* (= hals) olduğu dikkat çekmektedir. Bunlara mukabil; denizlerin tanımlanması amacıyla Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönem coğrafyacılarınca/gezginlerince sıklıkla kullanım görmüş olan *πέλαγος* (= pelagos) teriminin ise Homeros tarafından nadir bir şekilde tercih edilmiş olduğu anlaşılmaktadır³⁷⁹. Bununla birlikte genelde denizlerin özelde ise yine deniz suyunun nitelendiği *ὑδωρ*³⁸⁰ (= hydōr) ve ayrıca deniz sözcüğün *poetik* metinlerdeki karşılığı

³⁷⁸ Hom. *Od.* I. 171-172: “ὀπποῖς τ’ ἐπὶ νηὸς ἀφίκεο· πῶς δέ σε ναῦται ἤγαγον εἰς Ἰθάκην”. Burada gemi tipinin sorgulanması (ὀπποῖς τ’ ἐπὶ νηὸς [= ne tür bir gemi üzerinde]) özelinde Telemakhos kente gelen kişinin bir tüccar mı, bir korsan mı, bir elçi ya da bir rahip mi yoksa bir asker mi olduğunu irdeliyor görünmektedir. Öyle ki söz konusu su taşıtı bir *ναὺς ληστρίς* (= korsan gemisi) ise sorgulanan yabancı ya bir köle ya da bir korsan, *ναὺς πεντηκόντορος/τριακόντορος* (= elli kürekli/otuz kürekli gemi) ya da *ναὺς τριήρης/πεντήρης* (= üç sıra/beş sıra kürekli gemi) ise bir asker ya da bir tüccar, *ναὺς θεωρίς* (= kutsal gemi) ise bir rahip ya da elçi statüsüne sahip olabilirdi. Böylelikle yabancıyı limana bırakan gemi tipi, onun mevcut kimliği ve rotası hakkında ipucu sunar niteliktedir.

³⁷⁹ Bk. Hom. *Od.* III. 91: “εἴ τε καὶ ἐν πελάγει μετὰ κόμασιν Ἀμφιτρίτης = ya da denizde, dalgaları arasında Amphitritē’nin”; III. 174: “καὶ ἠνώγει πέλαγος μέσον εἰς Εὐβοίαν = ve deniz Euboia ortasına bıraktı”; III. 179: “πέλαγος μέγα μετρήσαντες = büyük denizi aşmamızın ardından”; III. 321: “ἐς πέλαγος μέγα τοῖον = öylesine büyük denize doğru”; V. 330: “ὥς τὴν ἄμ πέλαγος ἄνεμοι φέρον ἐνθα καὶ ἐνθα = öyle ki rüzgârlar denizin üzerindeki (tekneyi) oradan oraya sürüklüyordu”; V. 335: “νῦν δ’ ἄλως ἐν πελάγεσσι θεῶν ἐξέμμορε τιμῆς”. = şimdi ise denizlerdeki tuzlu su tanrılarının sevgisine nail oldu”.

³⁸⁰ *Odyseia* anlatısında *ὑδωρ* sözcüğü genel olarak *ἄλμυρός* (= tuzlu) sıfatı ile birlikte kullanılmakta ve oluşturulan bu tamlama ‘deniz suyu, deniz’ anlamını karşılamaktadır (*Argonautes* anlatısındaki özdeşi için krş. Apoll. *Rhod.* I. 1007). Örnekler için bk. Hom. *Od.* IV. 511 ve V. 100: *ἄλμυρόν ὑδωρ* = tuzlu su, deniz suyu, deniz”. Ayrıca krş. IX. 227; IX. 470; XII. 236; XII. 240; XII. 431; XV. 294. Homeros sonrası yazarlarca *ἄλμυρόν ὑδωρ* tamlamasının farklı biçimlerde kullanımına örnek olarak bk. H. Hom. *Ap.* 435: “θαλάσσης ἄλμυρόν ὑδωρ = denizin tuzlu suyu; *Demet.* 14: “ἄλμυρόν οἶδμα θαλάσσης = denizin tuzlu dalgası”; Ksenop. *Fragm.* XXXIII str. 9-10:

Ἀμφιτρίτη³⁸¹ (= Amphitritē) ile οἶδμα (= oidma: Hom. *Il.* XXI. 234) terimlerininse Homeros tarafından yalnızca birkaç kere anıldığı görülmektedir.

Homeros'un *Odyseia* anlatısında en sık biçimde kullanmış olduğu tespit edilen πόντος sözcüğü, çeşitli sıfatlar ile birlikte farklı tamlamalar oluşturmaktadır. Bu sıfatlar sırasıyla şu şekildedir; οἶνοψ³⁸² (= şarap karası, şarabi), εὐρύς³⁸³ (= geniş, engin, yaygın), ἀτρύγετος³⁸⁴ (= çorak, hasat edilemez), μεγακήτης³⁸⁵ (= deniz canavarları/iri kıyım balıklar ile

“τὴν θάλασσαν ἄλμυρὰν = tuzlu denizi”. ἡ ἄλμυρά ἄλς (= tuzlu deniz) biçimindeki varyasyona örnek olarak ayrıca bk. Eur. *Troiad.* 76: “καθ’ ἄλμυρὰν ἄλς = tuzlu deniz boyunca”; Eur. *Bakch.* 17: “παρ’ ἄλμυρὰν ἄλς = tuzlu deniz üzerinden”.

³⁸¹ Bk. Hom. *Od.* III. 91: “μετὰ κύμασιν Ἀμφιτρίτης = Amphitrite’nin (sc. denizin) dalgaları arasında”; XII. 60: “κύμα μέγα ῥοχθεῖ κυανώπιδος Ἀμφιτρίτης = kara gözlü Amphitrite’nin (sc. denizin) engin dalgaları çağılıyor”; XII. 97: “ἀγαστονος Ἀμφιτρίτη = uğuldayan Amphitrite (sc. deniz)”. Amphitrite, Hellen mitologyasında elli *nereid*’in en büyüğüdür ve aynı zamanda Poseidon’un eşidir. Amphitrite; deniz ilahı olan Poseidon’un dişil karşılığı olmakla birlikte, deniz canlılarının da annesi ve besleyeni kimliğine sahiptir, bu yönüyle de Gaia ile özdeştir (Amphitrite’nin mitografik kimliği hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Kaempf-Dimitriadou, 1981: 724 vdd. [*LIMC* s.v. Amphitrite]). Bu bağlamda ve klasik denizcilik kültüründeki önemi doğrultusunda Amphitrite, bir deniz tanrıçası olması özelliğine ek olarak bizzat denizin kendisi statüsüne de sahip olmuştur. Böylelikle de antikçağ literatüründe bu statüsüne somut bir karşılık kazandırmış ve deniz sözcüğü yerine zaman zaman sadece ‘*amphitrite*’ kelimesi kullanım görmüştür. Homeros sonrası yazarlarca *amphitrite* sözcüğünün ‘deniz’ anlamıyla kullanımına örnek olarak bk. Diod. IX. 16. 1: “κυανώπιδος Ἀμφιτρίτης κύμα = kara gözlü Amphitrite’nin (sc. denizin) dalgaları”; Oppian. *Hal.* I. 343: “ῥοθίων ὑπερ Ἀμφιτρίτης = Amphitrite’nin (sc. denizin) akıntılarının altında”. Krş. I. 423: “κατ’ ἡέρος Ἀμφιτρίτη = havadan Amphitrite’ye (sc. denize)”. Eur. *Iph. Taur.* 425-426: “ἐπ’ Ἀμφιτρίτας = Amphitrite’nin (sc. denizin) kıyısında”; Paus. XXXVII. 6: “κυανώπιδος Ἀμφιτρίτης κύμα = kara gözlü Amphitrite’nin (sc. denizin) dalgaları”.

³⁸² οἶνοψ (= oinops: şarap karası, şarabi) sıfatının πόντος sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* I. 183; II. 421; III. 286; IV. 474; V. 132; 221; 349; VI. 170; VII. 250; XII. 388; XIX. 172; 274. οἶνοψ πόντος tamlaması hakkında ek bilgi ve örnekler için ayrıca bk. dn. 16.

³⁸³ εὐρύς (= eurus: geniş, engin, yaygın) sıfatının πόντος sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* I. 197; II. 295; IV. 498; 552; XII. 293; 401. Buna mukabil εὐρύς sıfatının θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için ayrıca bk. Theokr. XXII. 15: “παταγεῖ δ’ εὐρεῖα θάλασσα = ve engin deniz gürldüyor” ve Diod. III. 22. 4: “ἀπὸ θαλάττης εὐρείας = engin denizden”.

³⁸⁴ ἀτρύγετος (= atrygetos: çorak, hasat edilemez) sıfatının πόντος sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* II. 370; V. 84; 140; 158; VII. 79; XIII. 419; XVII. 289. Hellenice *τρύγω* (= hasat etmek, ürün almak) fiilinden olumsuzlama ekiyle türetilmiş olduğu düşünülen bu sıfat, esas itibarıyla bir bölgedeki toprak yapısını ve zirai verimliliği tasvir etmek amacıyla kullanılmaktadır. Lakin zaman zaman söz konusu sıfatın ‘gökyüzünü’ de tanımladığı görülmektedir (krş. Hom. *Il.* XVII. 425; H. Hom. *Demet.* 67: “δι’ αἰθέρος ἀτρυγέτοιο = hasat edilemez gökyüzü boyunca”; 457: “ἀπ’ αἰθέρος ἀτρυγέτοιο = hasat edilemez gökyüzünden”; ayrıca krş. Oppian. *Hal.* IV. 36: “ἀῆρ ἀτρύγετος = hasat edilemez gökyüzü”). Homeros ise *Odyseia*’da bu sıfatı yalnızca deniz tasvirlerinde kullanmaktadır (Heubeck *et al.* 1988, 84). Bunun yanında, söz konusu sıfatın θάλασσα, πέλαγος ve ὕδωρ sözcükleri ile tamlama oluşturduğuna da şahit olabilmekteyiz (bk. H. Hom. *Pos.* 2 ve Hes. *Theog.* 413 & 728: “ἀτρυγέτοιο θαλάσσης = hasat edilemez denizin”; Hes. *Theog.* 131; Theophil. II. 6. 16 ve Quint. Smyrn. VIII. 156: “καὶ ἀτρύγετον πέλαγος = ve hasat edilemez deniz” ve Ath. *Deip.* VIII. 334D: “κατὰ γῆν δὲ καὶ ἀτρύγετον μέλαν ὕδωρ = yeryüzü ve hasat edilemez kara deniz boyunca”). Homeros sonrası süreçte ἀτρύγετος sıfatının πόντος sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. Hes. *Theog.* 696; 737; 808; Solon *Fragm.* XIII. str. 19; Thgn. 245-250; Tryphōn XI. 1. 10; Manethōn Ap. II. 20.

³⁸⁵ μεγακήτης (= megakētēs: deniz canavarları/iri kıyım balıklarla dolu) sıfatının πόντος sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnek için bk. Hom. *Od.* III. 158. μέγα (= mega: büyük) sıfatı ile κῆτος (= kētos: deniz canavarı, iri kıyım balık) sözcüğünün birleştirilmesiyle türetilen bu sıfat, Homeros sonrası yazarlar tarafından da çeşitli karasularının tanımlayıcı/tasvir edici önağı olarak kullanılmıştır (örnek olarak bk. Apoll. Rhod. IV. 318: “πόντου μεγακήτεος = iri kıyım balıklarla dolu denizin”). Ek örnekler için ayrıca bk. Thgn. 175; Khry. *Fragm.* 167. 14; Plut. *Ethika: Koin. En.* 22D; Herm. *Pro.* IV. 6). Buna mukabil söz konusu sıfatın zaman zaman okyanus (Dion. Per. 1087: “Ὠκεανοῦ μεγακήτεος = iri kıyım balıklarla dolu okyanusun”) zaman zamansa nehir (Theokr. XVII. 98: “οὐ γάρ τις δηίων πολυκήτεα Νεῖλον ὑπερβάς = lakin düşmanlardan hiçbir tanesi iri kıyım deniz hayvalarıyla dolu Nil Nehri’ni aşmadı”) tasviri amacıyla kullanılmış olduğu da görülmektedir.

dolu), *ἡεροειδής*³⁸⁶ (= puslu, sisli, karanlık), *πολύκλυστος*³⁸⁷ (= çok çalkantılı, çağılı), *ἰχθυόεις*³⁸⁸ (= balık dolu, balığı bol), *κυμαίνων*³⁸⁹ (= bol dalgalı), *ιοειδής*³⁹⁰ (= erguvani, eflatun, koyu mor) ve *ἀπειρίτος*³⁹¹ (= uçsuz bucaksız, engin, sonsuz, namütenahi). Yukarıdaki on adet spesifik sıfatın Homeros'un kendi algısındaki yerkürenin farklı karasuyu kütlerini çeşitli perspektiflerden nitelediği görülmektedir. Bu sıfatların neredeyse tamamının denizlerin fiziki görünümüne işaret ettiği aşikar iken, bazılarının ise sadece onların fizyolojik özelliklerine gönderimde bulunduğu ('hasat edilemez' ve 'engin dipli' gibi sıfatlar) dikkat çekmektedir.

³⁸⁶ *ἡεροειδής* sıfatının *poetik* biçemi olan ve *αἴρ* (= aēr: sema, gökyüzü, hava) ile *εἶδος* (= eidos: biçim, şekil, form) sözcüklerinin birleştirilmesi itibarıyla türetilen *ἡεροειδής* (= ēeroeidēs: puslu, kasvetli, karanlık) sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlanarak *thalassografik* bağlamda kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* II. 263; III. 105; 294; IV. 482; V. 164; 281; VIII. 568; XII. 285; XIII. 150; 176. *ἡεροειδής* sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak, Homeros sonrası süreçte kullanılmasına örnek olarak ayrıca bk. H. Hom. *Ap.* str. 493; Hes. *Erga* 620; *Theog.* 873. Homeros tarafından söz konusu belirtecin, tıpkı *μέλας* (= melas: kara, siyah) sıfatı gibi denizin karanlık olarak algılanışı perspektifinde kullanılmış olmasına yönelik düşüncesi için ayrıca bk. Brügger, 2017: 51.

³⁸⁷ *πολύκλυστος* (= çok çalkantılı, çağılı) sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* IV. 354; VI. 204; XIX. 277. *Πολύ* (= poly: çok, fazla, hayli *etc.*) sıfatı ile *κλύω* (= klyzō: dalgaların savrulması, köpürmek, çağıldamak) fiilinin birleşiminden türetilen bu sıfat ile denizlerin üzerindeki su kütlelerinin seri ve etkili gelgit hareketlerine gönderimde bulunmaktadır. *πολύκλυστος* sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama biçiminde, Homeros sonrası süreçte kullanılmasına örnek olarak ayrıca bk. Hesiod. *Theog.* 198; Herak. Pont. *Fragm.* 140 str. 14; Strab. I. 2. 18; Plut. *Aleks.* XXVI; *Ethika: Peri Phygēs* 603B. Buna mukabil söz konusu sıfatın *θάλασσα* sözcüğü ile tamlama oluşturmaya yönelik ayrıca bk. Dion. Per. 143; 863: “*πολυκλύστοιο θαλάσσης* = çok çalkantılı denizin”.

³⁸⁸ *ἰχθυόεις* (= balık dolu) sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* IV. 381; 390; IV. 424; 470; 516; V. 420; IX. 83; X. 458; 540; XXIII. 317. Buna mukabil *ἰχθυόεις* sıfatı ve *κέλευθος* sözcüğü ile yine denizlerin nitelendiği farklı *poetik* tamlamaların oluşturulduğu da görülmektedir (krş. Hom. *Od.* III. 177: “*ἰχθυόεντα κέλευθα* = balıklı patikalar/yollar”). Diğer bir yandan Homeros söz konusu sıfatın anlamını genelden öze indirgeyerek spesifik bir bölgenin karasularını nitelemek amacıyla da kullanabilmektedir (bk. Hom. *Il.* IX. 360: “*Ἑλλήσποντον ἐπ’ ἰχθυόεντα* = balıklı Hellespontos’a doğru”). *ἰχθυόεις* sıfatının Homeros sonrası yazarlarca kullanımına örnek olarak bk. H. Hom. *Demet.* str. 34: “*καὶ πόντον ἀγάρροον ἰχθυόεντα* = ve gürül gürül akan balıklı denizi”; H. Hom. *Art.* str. 9: “*πόντος τ’ ἰχθυόεις* = hem de balıklı deniz”. Ek örnekler için ayrıca bk. Thgn. 245-250; Hdt. IV. 88; Plat. *Hip. Elatōn* 370; Strab. VII. 57; Konkond. *Trop.* sf. 789 str. 11; Ath. *Deip.* I. 9D.

³⁸⁹ *κυμαίνων* (= dalgalı) sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* IV. 425; 510; 570; V. 352; XI. 253. *κυμαίνω* (= dalgalanmak, kabarmak, köpürmek) fiilinden türetilen *κυμαίνων* *participium* sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnekler için bk. Hes. *Erga* 389; Alk. *Fragm.* V. 132; Klearkh. *Fragm.* 97 str. 16. Söz konusu sıfatın *πέλαγος* sözcüğü ile tamlama oluşturmaya yönelik ayrıca bk. Philon *Peri Dokes.* VII. 22; LII. 179; Basil. *Hom. Heksam.* V. 5. 41-42. Buna mukabil söz konusu sıfatın zaman zaman okyanus tasviri için kullanılmış olduğu da görülmektedir (krş. Aratos *Pha.* I. 593: “*κυμαίνοντος ὠκεανοῖο* = dalgalı okyanusun”).

³⁹⁰ *ιοειδής* (= erguvani, eflatun, koyu mor) sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* V. 56; XI. 107. *τό ἴον* (= menekşe, çiçek, mor) ile *τό εἶδος* (= biçim, şekil, form) sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilen *ιοειδής* sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına örnek olarak bk. Hesiod. *Theog.* 844; Plut. *Ethika: Selen.* 934F; Ael. Ar. *Aigaion* 247; Porphyrios *Homerika - Ilias* II. 447. 21.

³⁹¹ *ἀπειρίτος* (= uçsuz bucaksız, engin, sonsuz, namütenahi) sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnek için bk. Hom. *Od.* X. 195. *ἀπειρίτος* sıfatının *πόντος* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için bk. Hes. *Theog.* 109; Theophil. II. 5. 27; Ath. *Deip.* I. 18F; Quint. Smyrn. I. 679; IV. 78; V. 386; VII. 389; Hippolyt. *Philosoph.* I. 26. 2. 5; Greg. Naz. XXXVII. 1481. 14; Kyrillos *Ioul.* II. 25. 7; Nonnos XXVII. 41.

	οἶνοψ	=	Şarap karası, şarabi
	εὐρύς	=	Geniş, engin, yaygın
	ἀτρώγετος	=	Çorak, hasat edilemez
	μεγακήτης	=	Deniz canavarları/iri kıyım balıklarla dolu
ὁ πόντος	ἡεροειδής	=	Puslu, kasvetli, karanlık
(deniz, karasuyu)	πολύκλυστος	=	Çok çalkantılı, çağıltılı
	ἰχθυόεις	=	Balık dolu
	κυμαίνων	=	Dalgalı
	ἰοειδής	=	Erguvani, eflatun, koyu mor
	ἀπείριτος	=	Uçsuz bucaksız, engin, sonsuz, namütenahi

Tablo 2: *Homeros'un Odysssea Anlatısı Özelinde*

ὁ πόντος Sözcüğüyle Tamlama Oluşturan Sıfatlar

Odysssea genelinde πόντος sözcüğünden sonra gelen ve yine sıklıkla kullanılan diğer bir terim olan θάλασσα ise, yalnızca üç adet sıfat ile tamlama oluşturmaktadır; bunlar εὐρύπορος³⁹² (= engin geçitli, geniş yollu), πολίη³⁹³ (= kırçıl, kül rengi, gri) ve πολύφλοισβος³⁹⁴ (= bol uğultulu, çok fazla gürüldeyen) sıfatlarıdır (bk. Fig. 30).

Buna mukabil denizlerin adlandırılması amacıyla πόντος ile θάλασσα terimlerine oranla daha az kullanım gören ἄλς sözcüğünün ise daha önceden karşımıza çıkan ἀτρώγετος³⁹⁵

³⁹² εὐρύς (= geniş, yaygın, engin) sıfatı ile ὁ πόρος (= geçit, yol, hat) sözcüğünün birleştirilmesi sonucunda türetilen εὐρύπορος (= engin geçitli, geniş yollu) sıfatının θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnek için bk. Hom. *Od.* IV. 432; XII. 2. εὐρύπορος sıfatının θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için bk. Naupaktia *fragm.* II. str. 1; Aiskhyl. *Pers.* 109; Strab. I. 1. 7. 29; Ael. *Her. Kath.* vol. III/1. sf. 17 str. 1; Oppian. *Kyn.* III. 176; Quint. *Smyrn.* I. 64. Söz konusu sıfatın ἄλς ve ὠκεανός sözcükleri ile tamlama oluşturmaya yönelik örnekler için ayrıca bk. “θαλάσσης εὐρυπόροιο = engin geçitli denizin”; Quint. *Smyrn.* V. 74: “ἄλς εὐρυπόροιο = engin geçitli denizin”; Oppian. *Hal.* III. 620-621: “εὐρυπόροιο Ωκεανοῦ = engin geçitli okyanusun”. Buna mukabil; εὐρύπορος sıfatının πόντος sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına klasik literatür özelinde rastlanmamaktadır.

³⁹³ πολίη (= kırçıl, kül rengi, gri) sıfatının θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnek için bk. Hom. *Od.* VI. 272; XI. 75; XXII. 385. πολίη sıfatının θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için bk. Phanokles *Fragm.* 1. 15; Apollon. *Leks. Hom.* sf. 132 str. 34; Dion. Byz. XXIII. 21.

³⁹⁴ πολύφλοισβος (= uğultulu, gürüldeyen) sıfatının θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnek için bk. Hom. *Od.* XIII. 85; 220. Πολύ (= çok, fazla, hayli etc.) sıfatı ile φλοῖσβος (= denizin uğultusu, gürlemesi) sözcüğünün birleştirilmesi suretiyle türetilen πολύφλοισβος sıfatının Homeros dönemi sonrası θάλασσα sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına örnek olarak bk. H. Hom. *Aph.* 4; *Herm.* 341; Hes. *Erga* 648; Kypria *Fragm.* IX. 8; Arkhilokhos *Fragm.* XIII. 3; Diphilos *Fragm.* 126. 4; Dion. *Per.* 326; Ath. *Deip.* VIII. 334D; Klemes *Stromata* VII. 4. 26. 4. 6; Synesios *Epistola* 117. 1.

³⁹⁵ ἀτρώγετος (= çorak, hasat edilemez) sıfatının ἄλς sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* I. 72; V. 52; VI. 226; VIII. 49; X. 179. ἀτρώγετος sıfatının ἄλς sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için bk. H. Hom. *Dion.* 2; Hippon. *Fragm.* 128; Aristoph. *Sphēkes* 1521; Plat. *Polit.* III. 388B; Pol. *Fragm.* XLV. str. 17; Tryphōn XXI. 1. 7; Ath. *Deip.* XV. 698C; Quint. *Smyrn.* VI. 331.

(= çorak, hasat edilemez) ve *πολιή*³⁹⁶ (= kırçıl, kül rengi, gri) sıfatlarının yanında, *δῖα*³⁹⁷ (= kutsal, mübarek, rabbani) ve de *πολυβενθής*³⁹⁸ (= depderin, dipi görünmeyen, dipsiz) ön adlarıyla nitelendiği görülmektedir (bk. Fig. 31). Böylelikle Arkhaik Akdeniz özelinde denizlerin tanımlayıcısı olarak ön plana çıkan *πόντος*, *θάλασσα* ve *ἄλς* sözcüklerinin toplamda on beş ayrı sıfatla niteleniyor olması, söz konusu döneme özgü mevcut denizcilik kültürünün ve thalassografik biriikimin yazınsal yansımasını sunuyor olması bakımından dikkate değerdir.

Homeros'un denizlerden sonra, deniz yolculuklarının baş paydaşları gemileri nitelemek amacıyla kullanmış olduğu terimler ve bu terimleri nitelediği sıfatların analizi de, *Odysseia*'nın *thalassografik* içeriğinin algılanabilmesi bağlamında önem arz eder niteliktedir. Eserin bütünü incelenek olduğu takdirde Homeros'un gemi/tekne (ya da kayık?) tipi su taşıtlarını genel olarak *ἡ ναῦς* sözcüğüyle tanımladığı görülmektedir. Buna mukabil su taşıtlarının nitelendiği ön adların ise görece olarak birbirlerinden farklı olduğu tespit edilmektedir. Bu minvalde söz konusu gemi belirteçlerinin de ayrıntılandırılması ve birbirleriyle mukaye edilmesi önem arz etmektedir. Böylelikle Arkaik Dönem denizciliği özelinde kullanım gören ve de belirli özellikleriyle tanınan su taşıtlarının özellikle hangi özellikleriyle ön planda yer aldığı konusunda fikir sahibi olunabilecektir. Böylelikle de bazı tespit ve çıkarımlarda bulunmak mümkün hale gelebilecektir.

Odysseia özelinde bizzat su taşıtların nitelenmesi amacıyla kullanılmış olduğu tespit edilen sıfatlar şu şekildedir; *μέλας*³⁹⁹ (= kara, siyah, karanlık, kasvetli), *κτανόπρωρος*⁴⁰⁰ (=

³⁹⁶ *πολιή* (= kırçıl, kül rengi, gri) sıfatının *ἄλς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* II. 261; IV. 405; V. 410; IX. 132; XXIII. 236. *πολιή* sıfatının *ἄλς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için bk. Arkhilokhos *Fragm.* VIII. str. 1; Thgn. I. 10; 105; Moskh. *Europe* 128; 149; Sib. XIV. 341; Dion. Per. 879; Paus. I. 24. 11.

³⁹⁷ *δῖα* (= kutsal, mübarek, rabbani etc.) sıfatının *ἄλς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* III. 153; IV. 577; V. 261; VIII. 34; XI. 2. *δῖα* sıfatının *ἄλς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için bk. H. Hom. *Dion.* 52; Hes. *Fragm. Katalog.* 140. 19; Simias *Fragm.* I. 6; Poseidip. 39. 7; Sib. III. 78; V. 158; 294; XIV. 355; Philoksenos *Fragm.* 549. 10; Apollon. *Leks.* Hom. XXII. 10; Oinomaos *Fragm.* I. 11; Philostrat. *Maïor Epist.* XXV (55); Quint. Smyrn. XI. 63.

³⁹⁸ *πολυβενθής* (= depderin) sıfatının *ἄλς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak kullanımına yönelik örnek için bk. Hom. *Od.* IV. 406. *Πολύ* (= çok, fazla, hayli etc.) sıfatı ile *βάθος* sözcüğünün *poetik* biçemi olan *βένθος* (= derinlik, dip) birleşiminden türetilen *πολυβενθής* sıfatının yalnızca Homeros tarafından bir defaya mahsus bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Buna mukabil Homeros'un söz konusu sıfatı *ἄλς* dışında denizi niteleyen herhangi bir sözcük ile kullanmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir yandan, söz konusu sıfatın genel olarak liman havzalarının ya da göl/göletlerin derinliğini nitelemek amacıyla kullanıldığı görülmektedir; krş. Hom. *Il.* I. 432; *Od.* X. 125; XVI. 324; 352 ve Strab. XIII. 63: “*λίμνης πολυβενθέος* = derin limanın”. Ayrıca krş. Apoll. Rhod. IV. 599: “*λίμνης πολυβενθέος* = derin gölün”. Hesykhios da (*Leks.* Pi: 2824) söz konusu sıfatın karşılığını “*πολὸ βάθος ἔχοντος* = oldukça derin olan” biçiminde belirtmektedir.

³⁹⁹ *μέλας* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* II. 430; III. 61; 360; 365; 423; IV. 646; 731; 779; 781; VIII. 34; 51; 52; 445; IX. 322; X. 95; 169; 244; 272; 332; 502; 571; XI. 3; 58; XII. 186; 264; 276; 418; XIII. 425; XIV. 308; XV. 218; 258; 269; 416; 503; XVI. 325; 348; 359; XVII. 249; XVIII. 84; XXI. 307; XXIII. 320; XXIV. 152. *μέλας* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. Hom. *Ap.* 397; 457; 459;

kara burunlu, siyah pruvalı), *θοός*⁴⁰¹ (= hızlı, çabuk, süratli, tez giden), *ποντόπορος*⁴⁰² (= denizleri aşan), *γλαφυρός*⁴⁰³ (= oyuk, kovuklu, kıvrımlı), *εὔσελμος*⁴⁰⁴ (= sağlam güverteli, iyi donatılmış, güzel işlenmiş), *κοῖλος*⁴⁰⁵ (= eğimli, çökük), *ἔισος*⁴⁰⁶ (= iyi dengelenmiş,

488; 497; *Dion.* 35; *Hes. Erga* 636; *Eur. Kyk.* 467; *Plat. Hip. Elattōn* 371C; *Sekst. Emp. Pros. Math.* 42; *Ath. Deip.* I. 27E; *Quint. Smyrn.* VI. 65; VII. 169.

⁴⁰⁰ *κνανόπρωρος* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* IX. 482; 539; X. 127; XI. 6; XII. 100; 148; 354; XIV. 311; XXII. 465. *κνανόπρωρος* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. *Hom. Ap.* 406; *Bakkhyl. Dith.* XVII. 1; *Apollon. Leks. Hom.* sf. 111 str. 32-33; *Quint. Smyrn.* VII. 436. Buna mukabil *Hesychios* da (*Leks. Nu.* 351) söz konusu sıfat tamlamasını “*νέος κνανοπρώροιο τῆς κνανῆς κεχρισμένης καὶ μέλανι τὴν πρῶραν* = kara burunlu gemi: pruvası koyu lacivert veya siyahla kaplanmış gemi” biçiminde açıklamaktadır.

⁴⁰¹ *θοός* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* I. 260; 303; II. 212; 287; 385; 387; 389; 430; III. 61; 347; 431; IV. 669; 779; V. 131; VII. 109; IX. 54; 226; X. 154; 176; 332; 402; 407; 408; XI. 331; XII. 50; 247; 292; 320; 367; 387; 569; XIII. 65; 157; 168; XV. 205; XVI. 229; 368; 472; XIX. 238; XXIII. 330; XXIV. 299. *θοός* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. *Hom. Ap.* 392; 409; 506; *Dion.* 35; *Hes. Erga* 631; 671; 817; *Apoll. Rhod.* I. 111; II. 71; 533; 895; IV. 101; *Quint. Smyrn.* VI. 98; VII. 345.

⁴⁰² *ποντόπορος* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* XII. 69; XIII. 95; 161; XIV. 295; 339; XV. 284. *ποντόπορος* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. *Hes. Erga* 628; *Fragm. Katalog.* 145. 5; *Soph. Aias* 250; *Simias Fragm.* VI. str. 5; *Septuaginta Proverbia* XXX. 19; *Strab.* IX. 22; XIII. 63. Buna mukabil söz konusu sıfat *Io* efsanesine ithafen sığırları nitelemek amacıyla da kullanım görmüştür (krş. *Moskh. Europe* 49: “*ποντοπόρον βοῶν* = denizleri aşan sığır”; *Nonnos XVI.* 90: “*ποντοπόρος βοῶς* = denizleri aşan sığır”). *ποντόπορος* sıfatının anlamdaşı *ἀλιπλοος* (= deniz aşan, denizlerde seyrüsefer eden) önadının klasik literatürde kullanımına yönelik örnek için bk. *Aelian. Peri Zoon* XII. 45: “*ἀφ’ ἀλιπλόου νεῶς* = deniz aşan gemiden”.

⁴⁰³ *γλαφυρός* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* IV. 356; IX. 548; X. 23; XII. 82; 83; 171; 218; 245; 310; 406; XIII. 71; 74; 117; 283; XIV. 304; 357; XV. 456; XIX. 274. *γλαφυρός* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. *Hom. Ap.* 416; *Aristot. Fragm.* III. 24. 169; 3; *Apoll. Rhod.* III. 316; IV. 583; *Dio Khrysos. Bas.* 58; *Ael. Ar. Pros Plat.* 413; *Aelian. Peri Zoon* XII. 45; *Macrob. Sat.* V. 7. 1. Buna mukabil; söz konusu sıfatın *Argo* gemisinin ön adlarından bir tanesi olarak kullanılmasına yönelik ayrıca bk. *Apoll. Rhod.* IV. 1609: “*γλαφυρῆς Ἀργοῦς* = oyuk *Argo*’nun (sc. gemisinin)”.

⁴⁰⁴ *εὔσελμος* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* II. 414; IV. 409; IX. 148; 544; XII. 358; XIV. 345; XVII. 160; 249; XIX. 243. *εὔσελμος* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. *Hom. Dion.* 6; *Stesikhoros Fragm.* XV. 2; *Plat. Nom.* 706E; *Phdr.* 243A; *Eur. Iph. Taur.* 1383; *Rhes.* 97; *Alk. Fragm.* V. 81; *Poseid. Fragm.* 354. 44; *Oppian. Hal.* III. 550; *Sekst. Emp. Pros. Math.* I. 86. Buna mukabil *Hesychios* da (*Leks. Epsilon.* 7179) söz konusu sıfatın eş anlamlı karşılığını “*εὐζυγος* = güzel biçimli, şekilli” olarak sunmakta ve ek karşılıklarını ise (*Leks. Epsilon.* 7180) “*εὐκωπος. εὐκάθεδρος. εὐσανίδωτος* = düzgün techizatlandırılmış, iyi işçiliğe sahip, sağlam tahtalı/keresteli” olarak vermektedir. Böylelikle, Homeros tarafından kullanılmış olan sıfatın söz konusu su taşıtının (geminin ya da teknenin) fiziksel yapısına işaret ettiği açıklık kazanmaktadır.

⁴⁰⁵ *κοῖλος* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* II. 332; III. 344; IV. 731; 817; X. 272; XI. 508; 447; XIII. 216; XV. 420; 457; 464; XIX. 259. *κοῖλος* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. *Hom. Ap.* 405; *Hes. Erga* 689; *Pind. Ol.* VI. 10; *Hdt. VIII.* 119; *Ksen. Hel.* I. 20; *Demosth. Log: Pros. Zen.* 5; *Philostrat. Her.* XXXI. 9; *Philostrat. Maior Tyrrh.* I. 19. 323; *Poly. IV.* 7. 4. 7-8; *Apoll. Rhod.* I. 1328; *Lib. Pro.* IV. 1. 13. 7; *Prokop. Pol.* VIII. 12. 13. Buna mukabil söz konusu sıfat denizin tasvir edilmesi amacıyla kullanılan sıfatlardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır (*Plut. Ant.* VII. 3: “*κοίλην θάλατταν* = çökük denizi”; *Apoll. Rhod.* II. 595: “*κοίλης ἁλός* = çökük denizin”; *Tryphiod.* 212: “*εἰς ἅλα κοίλην* = çökük denize doğru”). Diğer bir yandan klasik literatür özelinde *Argo* gemisinin tanımlayıcılarından biri olarak da *κοῖλος* ön adına yer verilmektedir (*Theokr.* XIII. 28).

⁴⁰⁶ *ἔισος* sıfatı ile *ναῦς* sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. *Hom. Od.* III. 10; 431; IV. 358; 578; VI. 271; XI. 508; XV. 280. *ἔισος* sıfatının *ναῦς* sözcüğü ile tamlama oluşturarak Homeros dönemi sonrası kullanımına ek örnek için ayrıca bk. H. *Hom. Ap.* 489; *Komanos Fragm.* III. 4N; *Tryphōn* sf. 203 str. 7; *Strab.* I. 30; *Kokond. Trop.* sf. 787 str. 16; *Dio Khrysos Phil.* 7; *Apollon. Leks.*

muntazam yüklenmiş), ἀμφιέλισσα⁴⁰⁷ (= çepeçevre/baştanbaşa kavisli, bombeli), εὐεργής⁴⁰⁸ (= biçimli, iyi yapımlı, işçiliği sağlam), ὠκύαλος⁴⁰⁹ (= çevik, atik, çabuk), πολυκλής⁴¹⁰ (= çok kürekli), εὖζυγος⁴¹¹ (= güzel biçimli, şekilli), περικαλλής⁴¹² (= fevkalade, olağanüstü güzel), εἰκόσορος⁴¹³ (= yirmi kürekli) ve δολιχέρετος⁴¹⁴ (= uzun kürekli). Söz konusu sıfatların tamamının tekil formda yalnızca bir gemiyi nitelediği görülürken, bazı bölümlerdeyse yine bir geminin ya da herhangi bir su taşıtının tanımlanması amacıyla bu defa çift sıfatın kullanılmış olduğu görülmektedir⁴¹⁵.

Sonuç itibarıyla *Odyseia* anlatısında yalnızca ναῦς sözcüğünün nitelenmesi amacıyla toplamda on altı sıfatın münferit biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu on altı sıfatın kullanım yoğunluğu görece olarak birbirinden farklıdır, ancak Homeros'un yirmi dört kitaplık anlatısının neredeyse tamamında kesintisiz bir biçimde karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda genel bir senteze varılacak olduğu takdirde; μέλας ve θοός sıfatlarının en yoğun biçimde kullanım gördüğü tespit edilirken, diğer ön adların görece olarak daha düşük yoğunlukta tercih edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

	μέλας	=	Kara, siyahi
	θοός	=	Hızlı, süratli, tez giden
	γλαφυρός	=	Oyuk, kovuklu, kıvrımlı
	κοῖλος	=	Eğimli, çökük
	εὐεργής	=	Biçimli, iyi yapımlı

Hom. sf. 88 str. 17-18; Apollon. Dysk. II. vol. 1 fasc. 1 sf. 101 str. 20; Herm. *Peri Meth.* 9 str. 9; Macrob. *Sat.* V. 17; Hesych. *Leks.* (Nu: 438);

⁴⁰⁷ ἀμφιέλισσα sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* VII. 252; IX. 64; X. 91; 156; XII. 368; XV. 283; XXI. 390.

⁴⁰⁸ εὐεργής sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* VIII. 567; IX. 279; XI. 70; 106; 159; XII. 166; 305; XV. 33; XVI. 322; XXIII. 234.

⁴⁰⁹ ὠκύαλος sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* XII. 182; XV. 473.

⁴¹⁰ πολυκλής sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* VIII. 161; XX. 382; XXIII. 324.

⁴¹¹ εὖζυγος sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* XIII. 116.

⁴¹² περικαλλής sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* XIII. 149; 175.

⁴¹³ εἰκόσορος sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* IX. 322.

⁴¹⁴ δολιχέρετος sıfatı ile ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından tamlama biçiminde kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* IV. 499; XIX. 339; XXIII. 176.

⁴¹⁵ ναῦς sözcüğünün Homeros tarafından çift sıfat bağlantısıyla kullanılmasına yönelik örnekler için bk. Hom. *Od.* II. 430: “θοῖν ἀνὰ νῆα μέλαιναν = tez giden kara gemide”; III. 61: “θοῖν σὺν νηὶ μελαίνῃ = tez giden kara gemiyle”; 431: “θοῖς παρὰ νηὸς εἰσης = tez giden muntazam yüklenmiş gemiden”; IV. 731: “κοίλῃν ἐπὶ νῆα μέλαιναν = eğimli kara gemi üzerinde”; IX. 322: “νηὸς εἰκοσόροιο μελαίνης = yirmi kürekli kara geminin”; X. 272: “κοίλῃ παρὰ νηὶ μελαίνῃ = eğimli kara geminin yanında”; 332: “θοῖν σὺν νηὶ μελαίνῃ = tez giden kara gemiyle”; XI. 508: “κοίλῃς ἐπὶ νηὸς εἰσης = eğimli, muntazam yüklenmiş gemide”; XVII. 249: “ἐπὶ νηὸς εὐσέλοιο μελαίνης = sağlam güverteli kara gemide”.

	κυανόπρωρος	=	Kara burunlu, siyah pruvalı
	εὖσελμος	=	Sağlam güverteli, iyi donatılmış, güzel işlenmiş
ἡ ναῦς	ἀμφιέλισσα	=	Çepeçevre/baştanbaşa kavisli, bombeli
(gemi, tekne)	εἶσος	=	İyi dengelenmiş, muntazam yüklenmiş
	ποντόπορος	=	Denizleri aşan, yaran
	δολιχέρετος	=	Uzun kürekli
	πολυκλής	=	Çok sıra kürekli
	ὠκύαλος	=	Çabuk geçen, hızlı seyrüsefer eden
	περικαλλής	=	Fevkalade, olağanüstü güzel
	εὖζυγος	=	Düzgün biçimlendirilmiş, iyi şekillendirilmiş
	εἰκόσορος	=	Yirmi kürekli

Tablo 3: Homeros'un *Odysseia* Anlatısı Özelinde ἡ ναῦς Sözcüğünün Farklı Sıfatlarla Oluşturduğu Tamlamaların Kullanım Yoğunluğuna Göre Dizgisi

Mitografi & thalassografi etkileşimi çerçevesinde ve *Odysseia* anlatısı kapsamında irdelenmesi gereken hususlardan bir diğeri de (M. Finley tarafından çalışmanın girişinde alıntılandığı üzere), söz konusu mitografik esere *periplous* niteliği kazandırabileceği savlanan anekdotlardırın içerikleridir. Öyle ki, eserin muhtelif kısımlarında karşımıza çıkan *thalassografik* nitelikteki ayrıntılar zaman zaman *periplous* metinlerindeki pasajlarla kurgusal açıdan benzerlik oluşturabilmektedir. Bu doğrultuda yukarıda belirtilen görüşlere ilişkin çeşitli örnekler sunmak mümkündür (Hom. Od. III. 71-74);

“Konuklarım, siz kimsiniz?

Deniz yoluyla bu geliş nereden?

Bir iş için mi dolaşırsınız denizlerde,

Yoksa başıboş korsanlar gibi mi dolaşırsınız,

Canlarını ortaya koyup başbelası kesilen?”⁴¹⁶

⁴¹⁶ Hom. Od. III. 71-74: “ὦ ξείνοι, τίνας ἐστέ; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα; ἢ τι κατὰ πρῆξιν ἢ μαυιδίως ἀλάλησθε οἷά τε ληιστήρες ὑπεῖρ ἄλα, τοί τ' ἀλόωνται ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες;”. Nestor ile Telemakhos arasında oluşturulan mevcut sorgulama kurgusunun eserin ilerleyen bölümünde, bu defa Odysseus ile Kyklop Polyphemos arasında bire bir biçimde tekrar edildiği görülmektedir (krş. Hom. Od. IX. 252-255). Her iki diyalogda da kullanılmış olan ὑγρὰ κέλευθα ibaresinin kurgusal anlamının ‘suyolları’ olduğu düşünülmektedir (krş. Heubeck – Hoekstra 1989, 261). İlgili ibarenin klasik literatürde kullanılan örneklerine ilişkin bk. H. Hom. Ap. 452; Panyassis *Fragm. Ep.* 29; Apoll. Rhod. I. 574; Moskh. *Europe* 152; Sib. III. 144; IV. 77; Apollon. *Leks. Hom.* sf. 157 str. 8; Nonnos II. 284; Ayrıca bk. Hesych. *Leks.* (Upsilon: 47): “ὑγρὰ κέλευθα· θαλασσία ὁδός, καὶ ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν = Suyolları: denizsel geçit, ya da deniz boyunca (olan) yol” ve bk. Phot. *Leks.* s.v. ὑγρὰ κέλευθα [= hygra keleutha]: “ὑγρὰ κέλευθα· τὴν διὰ θαλάσσης ὁδόν = Suyolları: denizin içindeki (deniz üzerinden olan) yol”. Bu hususla birlikte Homeros’un korsanları nitelemek için tercih ettiği ληιστήρ (= leister) sözcüğü

Nestor ile Telemakhos arasında geçen bu diyalogda, Nestor'un sormuş olduğu tüm sualler Eskiçağ denizcilik kültürünün bir yansımasını sunuyor olması bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple ilgili diyalogla birlikte benzer diğer diyalogların *thalassografik* analizinin gerçekleştirilmesi mevcut çalışma dahilinde gereklilik oluşturmaktadır. Söz konusu ehemmiyet doğrultusunda genel bir değerlendirmede bulunulacak olduğunda, Nestor'un bu sorularının belirli amaçlara ışık tutmakta olduğu ya da bazı ayrıntılara kapı aralamayı amaçladığı anlaşılabilmektedir. Bu amaçlar ise aşağıda ayrıntılandırılarak sunulan ve Eskiçağ denizciliği perspektifinde birer ülkü niteliğine sahip şu hususlar ile doğrudan ilintili görülmektedir;

- ✓ Eskiçağda günlük yaşamın merkezinde yer alan denizcilik aktiviteleri üzerine şahıslar, kavimler ya da uluslar arası ölçekte gerçekleştirilen bilgi alışverişleri son derece önem arz etmekteydi.
- ✓ Denizcilik aktiviteleri esnasında her an karşı karşıya kalınabilecek çeşitli tehlikelerden ya da ani tehditlerden yazılı veya sözlü bilgi kaynakları vasıtasıyla önceden haberdar olmak suretiyle kaçınılması, yaşamsal perspektifte bir gereklilik olarak görülmekteydi.
- ✓ Gemi trafiğinde izlenen temel rotalar genelindeki kıyı topografyası ve sosyal-kültürel yapı hakkında bilgi sahibi olabilmek, herhangi bir acil durumda (gemi kazaları ya da gemiden mal atımı sonucunda meydana gelen su-erzak ikmali durumları gibi) destek talebinde bulunulacak mercilerin arttırılmasına katkı sunmaktaydı.
- ✓ Eskiçağ özelinde çeşitli erkekler doğrultusunda sürdürülen kolonizm faaliyetlerinde deniz rotalarının paydaşlık ve de etki oranı son derece yüksekti. Böylelikle bölgesel ya da kıtalar arası karasularını ayrıntılı bir biçimde tanıyabilmek ve farklı destinasyonlara hızlı ve de güvenli ulaşımı sağlayan uygun rotalar hakkında bilgi sahibi olabilmek vasıtasıyla ekonomik kalkınmanın önü açılabilmekteydi.
- ✓ Son olarak; mevcut yönetim biçimlerini özellikle *thalassokrasi* rejimi üzerinde yoğunlaştıran erkler, askeri operasyonları için en uygun karasuyu mıntıklarını ya da akıntılarını yine denizcilerle gerçekleştirdikleri tecrübe-bilgi paylaşımı paralelinde belirleyebilmekteydi.

'ὕπειρ ἄλα' (= deniz üzerinde) ibaresiyle vurgulanmakta, böylelikle de korsanların söz konusu soygun ve talan faaliyetlerini karadan ziyade bizzat denizde gerçekleştirdiklerine gönderim yapılmaktadır.

Böylelikle, yukarıda ana hatlarıyla özetlenen ve *periplous* metnlerinin ortaya çıkışını tetiklediği düşünülen temel faktörlerin *Odyseia* anlatısına da etkide bulunduğu tespitine ulaşılmaktadır. Bu tespiti farklı örnekler sunmak mümkündür. Örneğin, yine Nestor ile Telemakhos arasında kurgulanan farklı bir diyalogda Nestor, Troia Savaşı sonrasında Troia kentinden yurdu Pylos'a dönüş yolculuğu hakkında aktarımlarda bulunurken ilgili dönüş seyrüseferine dair rotaya ya da rotalara yönelik bilgi sunmaktadır;

Str. 159: “*Tenedos’a varınca kurbanlar kestik tanrılara*”⁴¹⁷.

Str. 168-169: “*Baktım sarışın Menelaos da ardımıza düşmüştü, bizi Lesbos’ta bulmuştu, tam da uzun yola çıkacakken*”⁴¹⁸.

Str. 174-175: “*Beladan kurtulmak istiyorsak bir an önce, Euboia’ya dümen kırmalıydık açık denizden dosdoğru*”⁴¹⁹.

Str. 176-178: “*Uğuldayan bir yer başladı esmeye, balıklı engini tezelden yardı gemiler, Geraistos Burnu’na vardık geceleyin*”⁴²⁰.

⁴¹⁷ Hom. Od. III. 159: “ἐς Τένεδον δ’ ἐλθόντες ἐρέζαμεν ἱρὰ θεοῖσιν,”. Tenedos’taki söz konusu adakların muhtemelen seyrüseferlerin koruyucusu ve gözeticisi olarak addedilen deniz ilahları için gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Öyle ki; Troia kıyılarından Tenedos’a kadarki seyrüsefer süresinin kısalığı (Heubeck et al. 1988, 169’da da açıkça belirtildiği üzere) göz önünde bulundurulacak olduğunda adadaki kurban ritüellerinin tamamlanan böylesine kısa bir seyrüseferden ziyade Pylos istikametinde devam ettirilecek olan uzun seyrüseferin esenliğini ve de سلامتini sağlamayı amaçladığı düşünülmektedir. Gemiciler tarafından Delos Adası’nda benzer amaçlarla gerçekleştirilen adak ritüellerine örnek olarak bk. ID 1642: Ἀθηναίων καὶ Ρωμαίων | καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων | οἱ κατοικοῦντες ἐν Δήλῳ | καὶ οἱ καταπλέοντες εἰς | τὴν νῆσον ἔμποροι καὶ ναύ- | κληροί, ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ | εὐσεβείας, Απόλλωνι, | Ἀρτέμιδι, Ἀητοῖ. Atinalılardan, Romalılarından ve diğer Hellenlerden Delos’ta ikamet edenler ve ayrıca adaya seyrüsefer gerçekleştirmiş tüccarlar ile gemiciler, iyi niyetlerinden ve dindarlıklarından ötürü Apollon’a, Artemis’e ve Leto’ya (adakta bulundular). Ayrıca krş. ID 1665; 1671; 1705; 1729.

⁴¹⁸ Hom. Od. III. 168-169: “ὅψε δὲ δὴ μετὰ νῶϊ κίε ζανθὸς Μενέλαος, ἐν Λέσβῳ δ’ ἔκικεν δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντα,”. İlgili anlatıda Tenedos’tan sonraki ikinci günde devam ettirilen seyrüseferin Lesbos Adası’na doğru yönlendirildiği anlaşılmakla birlikte, Lesbos Adası’nda demir atılan limanın hangi kente ait olabileceği belirsizdir. Bununla birlikte iki ada arasındaki toplam mesafenin yaklaşık 31 mil (= 50 km [bk. Heubeck et al. 1988, 170]) olduğu hesaba katılacak olduğunda, ilgili seyrüseferin bir günde tamamlanabilmiş olması savı yüksek bir kabul oranını beraberinde getirmektedir. Bu hususlara ek olarak, ὁ πλόος (= seyrüsefer) sözcüğünün belirteci olarak kullanılan δολιχός (= uzun) sıfatıyla Lesbos’tan Euboia Adası’na doğru uzunlamasına ve de dikine gerçekleştirilecek olan seyrüsefere gönderim yapılmaktadır. δολιχός πλόος tamlamasının klasik literatürde kullanılan farklı örneklerine yönelik ayrıca bk. Koll. Hel. 227.

⁴¹⁹ Hom. Od. III. 174-175: “καὶ ἡνώγει πέλαγος μέσον εἰς Εὐβοίαν τέμνειν, ὄφρα τάχιστα ὑπὲρ κακότητα φύγοιμεν τέρας,”. Burada kullanılan “πέλαγος μέσον εἰς Εὐβοίαν τέμνειν = Denizi Euboia istikametinde ortadan yarmak” ifadesiyle, seyrüsefer rotasının doğrudan açık denize yönlendirildiğine gönderim yapılmaktadır. Bununla birlikte, önceki dizelerde (III. 170-174) alternatif rota arayışı bağlamında sürdürülen bir kehanet arayışına da tanıklık edebilmekteyiz (kehanet arayışına dair bir anlatı Homeros’un iki eserinde de neredeyse hiç karşımıza çıkmamaktadır [bk. Heubeck et al., 1988: 170]): “ἡ καθύπερθε Χίοιο νεοίμεθα παιπαλοέσσης, νήσου ἐπὶ Ψυρίης, αὐτὴν ἐπ’ ἀριστέρ’ ἔχοντες, ἡ ὑπένερθε Χίοιο, παρ’ ἡνεμόεντα Μίμιαντα. ἡτέρομεν δὲ θεὸν φῆναι τέρας· αὐτὰρ ὁ γ’ ἡμῖν δεῖξε: ya kayalık Khios (Adası’nın) yukarisından yelken açacaktık, ya onu (Khios Adası’nı) solumuza alarak Psyros Adası üzerinden (ilerleyecektik), ya da Khios’un aşağısından rüzgârlı Mimas (Burnu) boyunca (seyrüsefere devam edecektik). Bir işaret sunsun diye tanrıya danışmışık, o da bize buyruğunu belirtti”. Sonuç itibarıyla Lesbos’tan Euboia Adası’nın en güney ucu olarak addedilen Geraistos’a doğru yaklaşık 125 mil (= 200 km) boyunca devam edecek bir seyrüseferi en uygun şekilde tamamlayabilmenin, açık denizi doğrudan aşmakla mümkün hale gelebileceği görüşü kabul edilmiş görünmektedir (bk. Heubeck et al., 1988: 170).

⁴²⁰ Hom. Od. III. 176-178: “ὦρτο δ’ ἐπὶ λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ’ ὦκα ἰχθυόεντα κέλυνθα διέδραμον, ἐς δὲ Γεραιστὸν ἐννύχια κατάγοντο,”. İlgili kısımda açık deniz yolculuğunun tamamlanması sonrasındaki sürece geçiş yapılmaktadır. Bu minvalde Nestor ve tayfası söz konusu tehlikeli seyrüsefer sonrasında Geraistos Burnu kıyı-

Str. 180: “*Argos’a vardığımızda dördüncü gündü*”⁴²¹.

Str. 182-183: “*Ben de tuttum Pylos’un yolunu, tanrının es dediği yel hiç eksilmedi*”⁴²².

Böylelikle, ilgili anekdotların tamamını referans almak kaydıyla Arkaik Dönem Ege Denizi üzerinde aktif biçimde kullanılıyor olan bir seyrüsefer rotası hakkında ön izlenim sahibi olabilmekteyiz. Bu doğrultuda Nestor’un Troia Savaşı sonrasında öncelikle Tenedos Adasına yelken açtığı ve oradan da Mytilene Adası’na doğru ek bir seyrüsefer gerçekleştirildiği görülmektedir. Buradan ise Ege Denizi’ni diklemesine aşarak doğrudan Euboia Adası’na doğru seyrüseferini sürdürdüğü, akabindeyse bu adanın güney ucundaki Geraistos Burnu’nu geçerek Argos kentine demir attığı tespit edilebilmektedir. Söz konusu seyrüseferin son aşamasınınsa, Argos’tan Pylos’a doğru gerçekleştirilen seyrüsefer olduğu anlaşılmaktadır (bk. Figs. 32-33).

Odysseia özelinde *periplous* metinleriyle kurgusal ölçekte benzerlik oluşturduğu saptanan pasajlardan bir diğeryse bu sefer Menelaos ile Telemakhos arasında geçen diyalog bağlamında karşımıza çıkmaktadır:

“Çok dalgalı denizin içinde bir ada vardır,
Mısır’a yakın, Pharos derler adına,
Mısır toprağından uzaklığı
bir günde alacağı yol kadardır
koca karınlı bir geminin,
pupadan sert bir yel eserse.
Liman gibi bir koyu vardır bu adanın
dengeli gemiler ordan açılabilirdi denize”⁴²³.

sındaki karasularına demir atmış ve sonraki gün için dinlenmiş ve de hazırlık yapmış olmalıdırlar. Öyle ki, Geraistos Burnu’nun Eskiçağ boyunca gemiciler için bir sığınma ya da ikmal bölgesi olarak görüldüğüne dair klasik anlatılar da mevcuttur (Eur. Kyk. 295: “*Γεραίστιοί τε καταφυγαί* = Geraistos Sığınakları”). Bununla birlikte yine klasik literatür özelinde zaman zaman Geraistos ve limanlarının önemine de atıfta bulunmaktadır (örnek olarak bk. Liv. XXXI. 45. 10-11: “*cetera classis Geraestum, nobilem Euboeae portum, dum ab Carysto Issaei redirent, tenuit*. = Donanmanın geri kalanı Issaei Karystos’tan geri dönünceye kadar Euboia [Adası’nın] ünlü limanı Geraistos’a demirledi”). Geraistos burnu ve limanları hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Kalcyk, 2004: 789-790.

⁴²¹ Hom. Od. III. 180: “*τέτρατον ἡμᾶρ ἔην, ὅτ’ ἐν Ἀργεῖ*”. Nestor ve tayfasının Troia kentinden denize açıldıktan sonraki dördüncü günde Argos’a ulaştıkları belirtilmektedir. Geraistos Burnu’ndan Argos limanına kadar süregelen seyrüseferin mesafesi ve hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Bununla birlikte Heubeck *et al.* (1988: 170) Troia ile Argos karasuları arasındaki mesafeyi 125 mil (= 200 km) olarak belirtmektedir.

⁴²² Hom. Od. III. 182-183: “*αὐτὰρ ἐγὼ γε Πύλονδ’ ἔχον, οὐδέ ποτ’ ἔσβη οὐρος, ἐπεὶ δὴ πρῶτα θεὸς προέηκεν ἄηλαι*”. Anlatı dâhilinde ilgili seyrüseferin nihai hedefi olan Pylos kentine herhangi bir kazaya ya da olumsuz hava koşuluna maruz kalınmadan ulaşılabilirdi anlaşılmaktadır. Heubeck *et al.* (1988: 171) kapsamında da söz konusu seyrüseferi özelinde Nestor ve tayfası ‘şanslı’ olarak addedilmekle birlikte, onların özellikle Malea Burnu etrafındaki çetin ve zorluk dolu karasuyu parkurunu hasarsız ve sorunsuz bir biçimde tamamlayabilmelerine vurgu yapılmaktadır.

⁴²³ Hom. Od. IV. 354-358: “*νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ Αἰγύπτου προπάροιθε, Φάρον δέ ἐ κικλήσκουσι, τόσσον ἄνευθ’ ὅσσον τε πανημερίῃ γλαφυρῇ νηὺς ἦνυσεν, ἢ λιγὺς οὐρος ἐπιπνεῖησιν ὅπισθεν· ἐν δὲ λιμὴν ἐύορμος, ὅθεν τ’ ἀπὸ νῆας εἶσας*”. İlgili anlatıda Mısır toprağı ile Pharos Adası arasındaki uzaklık bağla-

Odysseia özelinde periplous metinleriyle kurgusal ölçekte benzerlik oluşturduğu saptanan pasajlara ek örnekler sunmak mümkündür. Bu bağlamda Homeros'un Penelope'nin talipleriyle ilgili aktarımda bulunurken kurguladığı dizeler dahilinde Asteris olarak belirtilen bir adanın varlığından bahsedilmekte ve yukarıda sunulan Pharos Adası tasviriyle benzeşen bir bilgilendirme ölçeği takip edilmektedir:

“Bir ada vardır denizin göbeğinde, sarp bir kaya⁴²⁴,

Ithake'yle kayalık Same Adaları ortasında,

ufacıktır, Asteris'tir adı,

gemi barındıran limanları vardır,

iki ağızlı limanları.”⁴²⁵.

mında mesafe belirteci olarak kullanılan ‘bir günlük seyrüsefer’ ifadesi gerçek dışıdır. Bu doğrultuda söz konusu seyrüseferin başlangıç mevkisinin Mısır'ın adaya en yakın kıyısına sahip (yak. 1 mil) İskenderiye'ye değil de, Naukratis gibi daha uzak bir lokasyona işaret ettiği hususunda çeşitli tespit ve öneriler ileri sürülmektedir (örnek olarak bk. Heubeck *et al.*, 1988: 215-216).

⁴²⁴ Antikçağda ada (= νῆσος [Lat.: insula]), adacık (= νησίον/νησίδιον) ve kayalık (= νησίς) tasvirlerinde çeşitli sıfatların kullanılmış olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri olan πετρήεις (petrēeis: kayalık, sarp) sıfatı Homeros sonrası yazarlarca da ada ya da adacık betimlemelerinde zaman zaman kullanılmaya devam etmiş görünmektedir (örnek olarak bk. Kypria *Fragm.* 32; söz konusu sıfatın benzer formu πετρώδης [= taşlık, çakıllık, kaya kaplı] sıfatının ilgili kapsamda kullanımı konusunda bk. Strab. IX. 1. 14. Benzer topografik ada belirteçleri için ayrıca bk. Arrian *Ind.* 37: τραχεῖα νῆσος [= yamaçlı, engebeli ada]; Apoll. Rhod. I. 936: αἰπεῖα νῆσος [= dik, sarp, yalçın ada]; H. Hom. Ap. 26: κραναή νῆσος [= zorlu, çetin arazili ada]; Arrian *Ind.* 21: ἀμμώδης νῆσος [= kumluk ada]; Hom. Od. XII. 283: ἀμφιρῦτη νῆσος [= denizin ortasındaki ada]; Arkhilokhos *Fragm.* 124: λυπρή νῆσος [= çorak, verimsiz, ot bitmeyen ada]; Apoll. Rhod. IV. 983: πείρα νῆσος [= toprağı verimli ada]; Strab. XII. 2. 7: νησίον εὐκαρπον [= mahsuldar, ürün çeşitliliği bol olan adacık]; Strab. X. 4. 4: ὀρεινὴ νῆσος [= dağlık ada]; Strab. VI. 2. 9: νῆσος κοίλη [= oyuk, içi çökük ada]; Strab. II. 3. 4: εὐνδρος νῆσος [= tatlı su kaynağı bol olan, sulak ada]; Strab. VIII. 5. 1: νῆσος ἐνλίμενος [limanlamaya uygun, iyi limana sahip ada]; H. Hom. Ap. 102: εὐκτιμένη νῆσος [= konumu iyi, toprağı iyi işlenmiş/sürülmüş olan ada]). Diğer yandan adalar/adacıklar ve kayalıklar bazen üzerindeki botanik yapıya (bk. Anth. IX. 413: τερεβινθώδης νησίς [= terebent ağaçlarıyla kaplı kayalık]; Strab. XVI. 4. 7: νῆσος ἐλαία κατάφυτος [= zeytin ağacıyla kaplı ada]; Strab. X. 4. 4: δασεῖα νῆσος [= sık ormanlarla kaplı, yoğun bir bitki örtüsüne sahip olan ada]; Strab. II. 3. 4: εὐδενδρος νῆσος [= ağaçlık ada]), bazen insan sağlığı açısından herhangi bir risk teşkil edip etmediğine (bk. Strab. V. 2. 7: νοσερὰ νῆσος [= hastalıklı, hastalık yatağı ada]), bazen iskân altında bulunup bulunmadıklarına ya da çevresel bir etkileşim ağına sahip olup olmadıklarına (bk. Arrian *Ind.* 37: ἐρήμος νῆσος [= ıssız, تنها, ücra, terk edilmiş ada]; Arrian *Ind.* 37: οἰκουμένη νῆσος [= yerleşim altında olan ada], bazen mevcut mitolojik-epik ve teolojik arka planlarına (bk. Strab. XIV. 1. 19: νῆσος Ἰκαρία [= Ikaros Adası]; Strab. III. 5. 3: Ἥρας νῆσος [Hera'nın Adası]; Strab. III. 5. 5: νῆσος Ἡρακλέους ἱερὰ [= Herakles'in kutsal adası]; Apoll. Rhod. IV. 505: ἱερὰ νῆσος [= kutsal ada]; Bakkhy. *Epinikoi* V. 10-11: ζᾶθεα νᾶσος [mukaddes ada]; Bakkhy. *Epinikoi* XIII. 182: φερεκυδὴς νᾶσος [= meşhur, ünlü, tanınmış ada]; Solon *Fragm.* 19: κλεινὴ νῆσος [= iyi bilinen, isim yapmış ada]; Pind. *Nem.* V. 15: εὐκλεὴς νᾶσος [= muhteşem, görkemli, ihtişamlı ada]; Pind. *Isth.* V. 44: διαπρεπὴς νᾶσος [= ayırt edilen, göze çarpan, fark yaratan ada]; Solon *Fragm.* 3: ἡμερτή νῆσος [= şirin, hoş ada]), bazen fiziksel veya biçimsel görünümlerine (bk. *Peripl. Mar.* Erythr. 53: λευκὴ νῆσος [= apaçık belli, rahatlıkla seçilebilen-görülebilen, aydınlık ada]; Kallimakh. *Del.* 191: ἀραιή νῆσος [= dar, ensiz, ince ada]; Apoll. Rhod. IV. 309-310: τριγλῶχis νῆσος [= üç uçlu-köşeli ada]; Lykophr. *Aleks.* 966: τρίδερος νῆσος [= üç taraflı, üç yakalı ada]; Strab. VI. 1. 5: τρίγωνος νῆσος [= üç kenarlı, üçgen biçimli ada]; Apoll. Rhod. IV. 983: ἀμφιλαφὴ νῆσος [= etkin, devasa ada]; Strab. VIII. 4. 10: εὐρεῖα νῆσος [= uçsuz bucaksız, geniş]; Aiskhyl. *Pers.* 307: θαλασσόπληκτος νῆσος [= deniz tarafından yutulmuş, denize yenik düşmüş olan ada]; Diod. III. 38. 4: νῆσος πελαγία [= açık denizdeki ada]), bazense Delos gibi kutsal olarak algılanan adaların sıradışı özelliklerine (bk. Kallimakh. *Del.* 213: νῆσος ἐπιπλώουσα [= yüzen ada]; Delos'un klasik literatür özelinde ‘yüzen ada’ olarak addedilmesine ilişkin ek örnek için bk. Ovid. *Met.* VI. 190-191; özellikle str. 333-334: “cum levis insula nabat = küçük bir ada olan [sic. Delos] bir zamanlar suyun üzerinde dolanıyordu”; Delos Adası ile ilintili yüzen ada *mythos*unun yorumu üzerine genel olarak ayrıca bk. Montiglio, 2005: 14-15) göre betimlenmektedirler.

Bu aktarımı takiben, Odysseus ile eser kapsamında denizcilikte son derece yüksek maharet ve ün sahibi bir kavim/halk olarak tasvir edilen Phaiakların kralı Alkinoos arasında kurgulanan farklı bir diyalogda bu defa Odysseus kendi kentini ve adasını şu şekilde tanıtmaktadır:

“Otururum uzaktan görünen Ithake’de⁴²⁶,
Çünkü kocaman bir dağ vardır üstünde⁴²⁷,
yaprakları hışırdayan Neritos Dağı,
sarmıştır çevresini bir sürü ada,
Dulikhion, Same, ormanlarla kaplı Zakynthos⁴²⁸,
Çok yakındır bu adalar birbirlerine,
Ithake yakındır karaya ve odur batıya en dönük olan,
Ötekilerse ya doğuya ya güneye bakar açık denizde⁴²⁹”

⁴²⁵ Hom. Od. IV. 844-847: “ἔστι δὲ τις νῆσος μέσση ἅλῃ πετρήεσσα, μεσσηγὺς Ἰθάκης τε Σάμοιό τε παιπαλοέσσης, Ἀστερίς, οὗ μεγάλη· λιμένες δ’ ἐνὶ ναύλοχοι αὐτῇ ἀμφίδυμοι”. Anlatı dâhilinde Asteris (= Ἀστερίς) olarak adlandırılan bu ufak adanın mevcut konumu Eskiçağdan itibaren sorgulanmıştır (adanın konumu üzerine görüşleri ve tespitleri için bk. Strab. I. 3. 18 ve X. 2. 16; adanın ismini Asteris biçiminde zikrediyor olması hususunda ayrıca bk. Plin. Maior Nat. IV. 12. 55) ve günümüzde de bu sorgulamaya devam edilmektedir. Bu sorgulama çerçevesinde zaman zaman; -günümüzdeki isimleriyle- Ithake ile Kephallonia adaları arasındaki boğazın ortasında konumlanan, ufak bir kayalık olarak addedilebilecek ve Daskaleio (= Δασκαλειό) adıyla anılan bir adacığın (= ἡ νησίς) Asteris ile özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceği tartışılmaktadır (bk. Heubeck et al., 1988: 245; Daskaleio Adacığı’nın Asteris ile özdeşleştirilmesi gerektiğine yönelik ayrıntılı görüşleri için bk. Shewan, 1924). Bu tartışmaya ek olarak, Wilhelm Dörpfeld’in ‘Homeros’un Ithake’sinin aslında Leukas Adası olduğu’ savından hareketle (ilgili sava yönelik bk. Dörpfeld, 1927), söz konusu adacığın Leukas ve Ithake adaları arasındaki Arkoudi olabileceği de ileri sürülmektedir (konu hakkındaki görüşleri için ayrıca bk. Brewster, 1922; Luce 1976).

⁴²⁶ İlgili anlatıda Odysseus’un vatani Ithake Adası’nı niteleyen eudeielos (= εὐδείελος: belirgin, apaçık görünen, uzaktan belli olan) sıfatı, Odysseia ve Ilias destanları özelinde söz konusu adanın biçimsel ve niteliksel özelliklerine vurguda bulunan belirteçlerden bir tanesidir. Ithake Adası’nın tasviri için Homeros tarafından kullanılmış olan diğer sıfatlar şunlardır: κραναή (= kranaē: kayalık, sarp [Hom. Il. III. 201; Od. I. 247; XV. 510; XVI. 124; XXI. 346]); τηρεῖα (= trêkheia: inişli çıkışlı, engebeli [Hom. Od. X. 417]); παιπαλόεσσα (= paipaloessa: kayalık, sarp [Hom. Od. XI. 480]); λυπρή (= lyprē: çorak, verimsiz, ot bitmeyen [Hom. Od. XIII. 243]); αἰγίβοτος (= aigibotos: keçileri besleyen otlaklara ve çayırılıklara sahip olan [Hom. Od. IV. 606; XIII. 246]); βούβοτος (= boubotos: sığırları besleyen otlaklara ve çayırılıklara sahip olan [Hom. Od. XIII. 246]) ve οὐχ ἰππῆλατος (= oukh hippēlatos: biniciliğe/at sürmeye elverişli olmayan [Hom. Od. XIII. 242]). Böylelikle eserde bir ada tasvirinde kullanılan böylesine çeşitli sıfatlarla, adaya uğrayacak ya da bizzat ziyaret edecek olan gemicilere ayrıntılı bilgiler sunulmuş oluyordu.

⁴²⁷ Periplous metinlerinde kıyı orografyası hakkında aktarımlarda bulunulması sıradışı bir husus değildir (krş. Hannon Periplous XVI). Bu bilgilendirme kapsamında ismi Neriton (= ὄρος Νήριτον) olarak anılan dağ günümüzde adanın güney yakasındaki dağlık alan ile özdeşleştirilmektedir (bk. Brewster, 1920: 157).

⁴²⁸ Doulikhion, Same ve Zakynthos adalarının günümüzdeki yerleri tartışılmalıdır (Odysseia anlatısında adaların isimlerin tekrar edilmesi hususunda ayrıca bk. I. 246-27; XVI. 246-250). Bu tartışma doğrultusunda W. Dörpfeld’in yukarıda anılan savını takip edenler, söz konusu adaları şu şekilde eşleştirmektedirler: Doulikhion = Kephallonia; Same = Ithake; Zakynthos = Zakynthos. Bununla birlikte Strabon, İonia Denizi’ndeki adaları değerlendirdiği kısımda (X. 2. 8) Same Adası’nı Kephallonia ile eşleştirirken, Doulikhion’un ismini Dolikha (günümüzde lokalizasyonu yapılamamaktadır) olarak anmakta, Zakynthos’u ise yine aynı isimle zikretmektedir. Söz konusu tartışmalara mukabil günümüzde communis opinio statüsünde kabul gören eşleşme ise; Doulikhion = Leukas; Same = Kephallonia; Zakynthos = Zakynthos biçimindedir (belirtilen eşleştirme hususunda bk. Heubeck – Hoekstra, 1989: 13).

⁴²⁹ Hom. Od. IX. 21-26: “ναιετάω δ’ Ἰθάκην εὐδείελον· ἐν δ’ ὄρος αὐτῇ Νήριτον εἰνοσίφυλλον, ἀριπρεπές· ἀμφὶ δὲ νῆσοι πολλαὶ ναιετάουσι μάλα σχεδὸν ἀλλήλησι, Δουλίκιον τε Σάμη τε καὶ ὕληεσσα Ζάκυνθος· αὐτὴ δὲ χαμαλὴ παννυπερτάτῃ εἰν ἅλῃ κεῖται πρὸς ζόφον, αἱ δὲ τ’ ἀνευθεὶ πρὸς ἥῶ τ’ ἡέλιόν τε,”. Söz konusu anekdot özelinde Odysseus yurdu Ithake’nin coğrafi pozisyonu ve yüzeysel özellikleri hakkında özet niteliğinde bilgilendirmede

Yukarıdaki pasajlarda görüldüğü üzere denizcilik ve gemicilik ile ilgili tecrübe ve bilgi aktarımı ülküsü, Odysseia'nın genel kurgusunu oluşturmakta olan temel birleşenlerden biridir. Böylelikle esere *periplous* niteliği ve böylelikle de *thalassografik* bir ölçek kazandırabilecek unsurlar farklı örnekler ışığında karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Bu örnekler çerçevesinde, Odysseus ile Kirke arasında kurgulanan diyaloglardan bir diğerinde Kirke gemicilik ve seyrüsefer gelenekleriyle ilgili epik bilgi birikimini Odysseus ile paylaşmaktadır:

“Çok kurnaz Odysseus, Laertes’oğlu, tanrıların beslediği,
geminde bir kılavuz olacak da ne olacak,
dikersin direği, açarsın yelkenleri, geçersin yerine,
birakırsın Boreas’ın soluğuna, alır götürür seni”⁴³⁰.
Ama geçtiğin zaman Okeanos’u geminle,
orda Alçak Kıyı var ve Persephone’nin koruluğu,
uzun kavaklar göreceksin, kısır söğütler,
derin anaförli Okeanos’un kıyısında çek karaya gemini,”⁴³¹

Son olarak Odysseus’un Ithake Adası’na varışının konu edinildiği dizelerde, Ithake Adası’nın ve kentinin limanlarıyla ve aynı zamanda da adanın mevcut kıyı topografyasıyla ilgili önemli aktarımlar sürdürülmektedir:

“Yaklaştı adaya denizi aşan gemi.
Bir limanı vardır deniz ihtiyarı Phorkys’ün”⁴³², Ithake ilinde,

bulunmaktadır (krş. Hom. Od. IV. 605-608 ve XIII. 242-247). Bu özet niteliğindeki coğrafi bilgilendirme bağlamında *thalassografik* perspektifte önemli veriler elde edilebilmektedir. Bu doğrultuda öncelikli olarak Ithake Adası çevresindeki ada grubu hakkında malumat sahibi olunabilmektedir. Bu bilgilerin Homeros tarafından şahsi gözlem yoluyla değil de, daha önceden bölge karasularında seyrüsefer gerçekleştirmiş denizciler tarafından oluşturulan *periplous* metinleri vasıtasıyla edinildiği savunulmaktadır (bk. Heubeck – Hoekstra, 1989: 13-14).

⁴³⁰ Hom. Od. X. 504-511: “διογενὲς Λαερτιάδῃ, πολυμήχαν’ Ὀδυσσεῦ, μὴ τί τοι ἡγεμόνος γε ποθὴ παρὰ νηὶ μελέσθω, ἰστὸν δὲ στήσας, ἀνὰ θ’ ἰστία λευκὰ πετάσσας ἦσθαι· τὴν δὲ κέ τοι πνοιὴ Βορέαο φέρησιν. ἀλλ’ ὅπότε ἂν δὴ νηὶ δι’ Ὀκεανοῖο περήσῃς, ἔνθ’ ἁκτὴ τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, μακραί τ’ αἰγίροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι, νῆα μὲν αὐτοῦ κέλσαι ἐπ’ Ὀκεανῷ βαθυδίνῃ”. Buradaki epik aktarım, Eskiçağ seyrüsefer yöntemleriyle ilgili bilgilendirme sunuyor olması bağlamında önem arz etmektedir. Bu aktarım doğrultusunda Homeros’un *ἡγεμών* (= sahip, efendi, komutan) sözcüğüyle bir geminin kaptanından ya da sahibinden ziyade, bölgedeki karasularını yakından tanıyan ve kıyı topografyası hususunda tecrübe sahibi bir ‘seyrüsefer kılavuzunu’ nitelediği düşünülmektedir. Bununla birlikte *πνοιὴ Βορέαο* (Boreas’ın nefesi/soluğu ya da yeli) ifadesiyle de seyrüseferin gidişatının ve rotasının kuzey rüzgârıyla belirlenebileceğine gönderim yapılıyor olmalıdır (klasik literatürde benzer kullanımlar için bk. Hekat. *Fragm.* 5 str. 5; Diod. II. 47. 1. 10; Porphyrios *Nymph.* XXV. 5; Ioan. Lyd. *Diosēmeiōn* 64. 31). Böylelikle yalnızca Boreas olarak anılan kuzey rüzgârlarının rehberliğinde ve yine sadece bir gemi direği (= ἰστός) ile yelken takımından (= ἰστιόν) oluşan temel techizat kullanılarak böylesi bir seyrüseferin gerçekleştirilebilmesinin imkân dâhilinde olduğu savı ön plana çıkarılmaktadır.

⁴³¹ Ὀκεανός (= *okeanos*: okyanus) ismiyle *βαθυδίνης* (= *bathudinēs*: derinden çağlayan, dibi anaförli) sıfatının birleştirilmesi sonucunda oluşturulan ve okyanus tasvirlerinde sıklıkla kullanılan bu tamlamanın klasik literatürde kullanımına ek örnekler için bk. Hes. *Erga* 171; *Theog.* 133; Kypria *Fragm.* XXXII. 2; Dion. Per. 1149; Theophil. II. 6. 18; Hippolyt. *Philosoph.* I. 26. 2. 27.

⁴³² Phorkys (= Φόρκυς) muhtemelen Hellenlerden önce bölgede yaşayan otokton kavimler tarafından ‘deniz ihtiyarı (= γέρον ἄλιoto)’ olarak tapınım gören bir deniz ilahıydı (bk. Heubeck – Hoekstra 1989, 170). Nereus ve

denize uzanan iki burun yamyassı olur limanda⁴³³

ve yalçın kayalıklarıyla sarar bu koyu.

Bu burunlar azgın rüzgarların iri dalgalarından

korurlar limanı dışarıya doğru⁴³⁴,

Proteus da, Phorkys'e benzer biçimde tapınım gören ilahlardandı. Phorkys hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Magri 1994, 398 [LIMC s.v. Phorkys]; Ambühl 2007, 180.

⁴³³ Tıpkı günümüzde olduğu gibi Antikçağda da limanlar birbirlerinden görece olarak farklı işlevlere sahiptiler. Bu sebeple klasik Hellen ve Latin kaynakların birçoğu vasıtasıyla limanların türlerine dair çeşitli terimlerle karşı karşıya gelebilmekteyiz. Bunlar arasında ilgili anekdotta da (ve ayrıca klasik Hellen kaynaklarının tamamında yoğunluklu olarak) kullanılmış *λιμήν* (= limēn/Lat.: portus: büyük/ana liman) dışında ön plana çıkanlar şunlardır: *λιμένιον* (= limenion: küçük liman [örnek kullanım için bk. Strab. V. 2. 6; V. 3. 6; XVI. 2. 12; XVII. 1. 9; Markian. Men. Peripl. VIII]); *ὄρμος* (= hormos: demirleme alanı, gemi bağlama yeri [Peripl. Arr. IV. 2; 4; V. 3; IX. 5; Peripl. Mar. Erythr. I; VII; VIII; XII; Peripl. M. M. XIV; XVIII; XXI; XXX]); *ναύσταθμον* (= naustathmon/Lat.: statio navium: marina, gemi ikmal bölgesi [Peripl. Arr. IX. 5;]); *ἐπίνειον* (= epineion: askeri liman, donanma limanı [Pseudo-Skylaks Peripl. CIX. 13; Strab. V. 2. 1: “Ὡςτιὰ ἐστὶν ἐπίνειον τῆς Ρώμης = Ostia, Roma'nın askeri limanıdır”]); *νεώσοικος* (= neōsoikos: tersane [Strab. V. 2. 6; XII. 8. 11; XVII. 3. 14]); *νεώριον* (= neōrion: kızaklama alanı [Pseudo-Skylaks Peripl. XLVI]).

⁴³⁴ Burada bir örneğiyle karşı karşıya olduğumuz ayrıntılı liman ve koy tasvirleri, *thalassografik* bağlamda bilhassa *periplous* metinlerin en önemli birleşenlerindendir. Bu önemleri doğrultusunda; daha önceden ziyaret edilmiş ve yüzeysel de olsa tasviri yapılmış limanları/koyları seyir rotaları dâhilinde kullanma ihtimali olan denizciler, söz konusu limanlar ya da demirleme alanları hakkında böylelikle malumat sahibi olabilmekteydiler. Bu sebeple klasik metinlerinin neredeyse tamamında (özellikle *periplous* kayıtlarında) limanların, koyların ya da demirleme alanlarının tipik özelliklerine farklı belirteçlerle atıfta bulunmaktadır. Bu belirteçler görece olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Eskiçağ Hellen *thalassografisi* çerçevesinde ön plana çıkan ve liman ya da koy tasvirlerinde kullanım görmüş olan belirteçlere örnek olarak bk. *εὐλίμενος* (= eulimenos: limanlamaya elverişli, kullanışlı liman [örnek kullanım için bk. Pseudo-Skylaks Peripl. 30]); *ἀλίμενος* (= alimenos: limanlamaya elverişli olmayan, kullanışsız liman [Peripl. M. M. 3]); *ἀκλυστος* (= aklustos: taşkından korunaklı, dalgadan etkilemeyen [Peripl. Arr. 55]); *ἀκλειστος* (= akleistos: kapatılamaz, girişi engellenemez [Plut. Dem. VIII. 4; Ethika: Polit. Par. 823A]); *κλειστός* (= kleistos: kapatılabilir, girişi engellenebilir [Pseudo-Skylaks Peripl. 33; Dion. Byz. 11; ayrıca krş. Meneklēs Fragm. 4: “Ἐχει δὲ ὁ Πειραιεὺς λιμένας τρεῖς, πάντας κλειστούς. = Peiraieus, hepsi kapatılabilir (özellikle olan) üç limana sahiptir.”]); *εὐορμος* (= euormos: demirlemeye elverişli [Hom. Od. IV. 358; IX. 136; Hes. Aspis 207; Strab. I. 2. 30; Arrian Ind. 26. 3]); *ἐρήμος* (= erēmos: kullanılmayan, terk edilmiş, virane [Thuk. I. 50. 3-4; VIII. 10. 3]); *ἀκύμαντος* (= akumantos: durgun, dalgasız, sülman [Anth. X. 23]); *κωφός* (kōphos: sessiz, sakın, işlek olmayan [Plut. Ethika: Phil. Dial. 778C]); *μέγας* (= megas: büyük [Strab. VII. 7. 5]); *μικρός* (mikros: ufak, küçük [Diod. XVI. 83. 2]); *στενόστομος* (= stenostomos: girişi dar [Strab. VII. 4. 2]); *πολυβενθής* (polybenthēs: havzası derin, dibi görünmeyen [Strab. XIII. 1. 63]); *ναύλοχος* (= naulokhos: yanaşmaya elverişli, limalamaya uygun [Strab. I. 3. 18]); *πάνορμος* (= panormos: baştanbaşa limanlamaya elverişli, her zaman demir atılabilir [Hom. Od. XIII. 195]); *κάλλιστος* (= kallistos: son derece iyi, oldukça güzel [Strab. XVII. 3. 20]); *ἀμφίστομος* (= amphistomos: çift ağzılı, iki girişli [Strab. XVII. 1. 6]); *βαθύς* (= bathys: derin [Strab. XIV. 1. 35]); *ἀξιόλογος* (= aksiologos: kayda değer, önem arz eden [Diod. XV. 76. 2]); *ἀσφαλής* (= asphalēs: güvenilir, tekin [Diod. I. 31. 2]); *εὐθετός* (= euthetos: konumu iyi [Diod. XIV. 56. 1]); *ἐξάριστος* (= eksagistos: uğursuz, belalı [Aiskh. Ktesiph. 119]); *ἐπάρατος* (= eparatos: lanetli, melun [Aiskh. Ktesiph. 119]); *τετειχισμένος* (= teteikhismenos: surla çevrili, tahkimatlı [Aiskh. Ktesiph. 119]); *ἱερός* (= hieros: kutsal, mübarek [Aiskh. Ktesiph. 119]); *ἀφύλακτος* (= aphyllaktos: korunmayan, güvensiz [Prokop. Pol. XII. 10. 7]); *χέρσος* (= suları çekilmiş olan, kurumuş [Anth. IX. 427]); *κακός* (kakos: kötü, berbat [Thgn. 113-114]); *κρυπτός* (= kryptos: gizli, saklı [Paus. II. 29. 10]); *χειροποίητος* (= insan yapımı, doğal olmayan [Paus. II. 19. 9]); *ἐπιτήδειος* (= epitēdeios: kullanışlı, hizmete elverişli [Paus. II. 34. 8]); *ἀγχιβαθής* (= ankhibathēs: su havzası derin, kıyısı dipsiz [Paus. IX. 24. 7]); *ἐχυρός* (= ekhyros: güvenli, emin [Alkaios 6. 8]); *δίδυμος* (= didymos: çifte, ikili [Akhil. Tat. Leuk. I. 1]); *γλυκός* (= glykus: tatlı sulu [Dio Cass. I. 12. 2]); *ἐπίκαιρος* (= epikairos: kullanışlı, pratik [Dio Cass. XI. 18]); *μηνοειδής* (= mēnoeidēs: hilal biçiminde [Appian. Rhom. Em. V. 6. 56]); *στεφανηφόρος* (= stefanēphoros: taç sahibi, seçkin [Nonnos XIII. 456]); *ξενικός* (= ksenikos: yabancı, bilinmeyen [Lit. Papyri Eur. Hyp. 321]); *ποθητός* (= pothētos: arzulanar, istenen [Aelian. Peri Zoon VII. 2]). Bazı durumlarda ise limanlar sadece bünyelerinde barındırabilecekleri gemi sayısı özelinde de tasvir konusu edilebilmekteydi (bk. Alkman Fragm. 124: “νησίδιον μικρὸν πρὸ τῆς Χίου ἐστὶ τὰ Ψύρα, ἀπέχον Χίου σταδίου ὀδοήκοντα, ἔχον λιμένα νεῶν εἴκοσι: Khios Adası'nın önünde ondan seksen stadia uzaklıkta olan ve yirmi gemilik bir limanı bulunan Psyra [isminde] küçük bir adacık yer almaktadır”).

ve gelince demir atma yerine sağlam yapılı gemiler
durabilirler koyun içinde, bağlanmadan.”⁴³⁵.

Sonuç itibarıyla; eserin ilerleyen bölümlerinde Telemakhos’un babası Odysseus ile buluşur buluşmaz ona yönelttiği “*Seni buraya gemiciler hangi gemiyle getirdiler, baba, nasıl geldin Ithake’ye?*”⁴³⁶ gibi soruların ve bu sorularından odağında yer alan *thalassografik* merak ülküsünün, eserin kurgusunda belirleyici düzeyde etkiye neden olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki *Odysseia* genelinde daimi bir biçimde varlığına şahit olduğumuz ve de Telemakhos’un karakteriyle özdeşleştirilen merak tutkusu ve bilme isteği, tüm denizci ve gemicilerin zihnindeki bilinmezliklere ve karanlıkta kalmış olan ayrıntılara ışık tutmaktaydı. Bu sebeple *Odysseia*, günlerinin çoğunu ve aynı zamanda da yaşamlarının büyük bir bölümünü denizlerde ve farklı limanlar arasında durmaksızın mekik dokuyarak geçiren gemiciler için pratik ve kullanışlı bir seyir kılavuzu olarak zaman zaman bir başvuru kaynağı olarak kullanılmış olmalıdır.

⁴³⁵ Hom. Od. XIII. 95-101: “*τῆμος δὴ νήσῳ προσεπίλνατο ποντοπόρος νηὺς. Φόρκυνος δὲ τίς ἐστι λιμὴν, ἀλίοιο γέροντος, ἐν δῆμῳ Ἰθάκης· δύο δὲ προβλήτες ἐν αὐτῷ ἀκταὶ ἀπορρῶγες, λιμένος ποτιπεπητυῖαι, αἱ τ’ ἀνέμων σκεπόωσι δυσαίων μέγα κύμα ἔκτοθεν· ἐντοσθεν δὲ τ’ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι νῆες εὐσσελμοί, ὅτ’ ἂν ὄρμον μέτρον ἴκωνται*”. İlgili anlatıda yer alan *thalassografik* unsurlar, *Odysseia*’ya *periplous* metinlerine benzeş bir nitelik kazandırmaktadır. Bu bağlamda Ithake’nin ‘*Phorkys’un limanı*’ (= Φόρκυνος λιμὴν) olarak tanımlanan bir koyunun tasviri sunulmaktadır. Günümüzde bu limana ev sahipliği yapan koyun yeri tartışmalı olmakla birlikte, Molo Koyu’nun (= Κόλπος Μώλου) söz konusu liman olabileceği yönünde görüşler mevcuttur (bk. Heubeck – Hoekstra, 1989: 170).

⁴³⁶ Hom. Od. XVI. 222-223: “*ποίη γὰρ νῦν δεῦρο, πάτερ φίλε, νηί σε ναῦται ἤγαγον εἰς Ἰθάκην*”.

3.2. Antikçağdan Ortaçağa Periplous, Anaplous ve Paraplous Yazımının Terminolojik Analizi

Antikçağdan Ortaçağa değin denizciler, kâşifler ve seyyahlar birbirinden farklı tipte su taşıtları üzerinde nehirlerle, göllere, denizlere ya da okyanuslara açılmışlar, böylelikle bir rotadan diğerine durmaksızın seyrüseferler gerçekleştirmişlerdir. Bu suretle de Eski Dünya halkları genel itibarıyla birbirleriyle denizler üzerinde temas kurmuşlardır⁴³⁷. Genelde iç denizleri, kimi zaman okyanusları ve hatta kimi zamansa seyrüsefer edilebilir nitelikteki ırmakları ya da gölleri gözlemleyen bu kişiler, bazı seyir tutanakları oluşturmayı ve belirli notlar tutmayı da ihmal etmemişlerdir. Tutulan bu notlar genelde *periplous*, kimi zamansa *anaplous* (ve bazen de *paraplous* ya da *diaplous*) gibi çeşitli terimler ile başlıklandırılmıştır.

Periplous terimi etimolojik olarak Hellence kökenlidir. İlgili terim $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$ ⁴³⁸ (= pleō: seyrüsefer ediyorum, denize açılıyorum, yelken açıyorum, deniz yolculuğuna çıkıyorum, suyun üzerinde ilerliyorum, yüzüyorum) fiilinden türetilmiş olan $\pi\lambda\acute{o}\varsigma$ ⁴³⁹ (= ploos: seyrüsefer, deniz/göl ya da nehir üzerinden yolculuk, yelkenliyle seyahat) sözcüğüyle ilintilidir. Bu minvalde $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$ yüklemi $\pi\acute{\epsilon}\rho\iota$ (= peri: etrafında, civarında, çevresinde, yakınlarında) edatı ile birleştirilmek kaydıyla $\pi\epsilon\rho\iota\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$ ⁴⁴⁰ yüklemi oluşturulmuştur. Oluşturulan bu yüklem ise yukarıda belirtilen anlamsal kurgu dâhilinde ‘civardaki denizde seyrüsefer gerçekleştiriyorum, etraftaki karasularına yelken açıyorum, çepeçevre deniz yolculuğu yapıyorum’ gibi manalara sahiptir. Böylelikle, söz konusu yüklemde türetilen $\pi\epsilon\rho\iota\pi\lambda\acute{o}\varsigma$ (= periploos) sözcüğü de, sıfat ve isim formunda kullanabilen bir kelime olarak ‘civardaki denizde seyrüsefer gerçekleştirme/gerçekleştiren, etraftaki karasularına yelken açma/açan, çepeçevre deniz yolculuğu yapma/yapan’ gibi manaları bünyesinde barındırmaktadır. Bu manasıyla da Antikçağdan Ortaçağa kadar denizcilerin, kâşiflerin ve seyyahların çeşitli amaçlarla (özellikle kolonicilik faaliyet-

⁴³⁷ Bk. Olshausen, 2013: 35.

⁴³⁸ Söz konusu fiil Homeros’un eserlerinde $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$ (= pleō [krş. Cunliffe, 1963: 332 s.v. $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$]) formunda görülmekle birlikte, Geç Antikçağ ile birlikteyse mevcut yüklem $\pi\lambda\acute{o}\epsilon\omega$ (= ploēō) biçiminde daha sık belgelenebilmektedir (krş. *LBG* s.v. $\pi\lambda\acute{o}\epsilon\omega$). Bu yükleme ek olarak $\pi\lambda\omega\acute{\iota}\zeta\omega/\pi\lambda\omega\acute{\iota}\zeta\omega$ (= plōizō: denize açılmak/yelken açmak, deniz üzerinden yük nakletmek [ilgili fiilin kullanımına örnek olarak bk. Thuk. I. 13. 5: “ἐπειδὴ τε οἱ Ἕλληνες μᾶλλον ἔπλωζον = Hellenler daha sık seyrüsefer gerçekleştirdikleri zamanlar”]) ve $\pi\lambda\omega\tau\acute{\epsilon}\nu\omega$ (= plōteuō: denize yelken açmak, seyrüsefere çıkmak [ilgili fiilin kullanımına örnek olarak bk. Polyb. XVI. 29. 12]) fiilleri de mevcut fiil ile eş ya da yakın anlamlara sahiptir. Lakin sonuç itibarıyla $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$ fiilinin Hellen *thalassografisi* özelinde ‘denize açılmak, seyrüsefer gerçekleştirmek, deniz yolculuğuna çıkmak, bir yerden başka bir yere çeşitli amaçlarla yelken açmak’ gibi anlamları özelinde oldukça yoğun biçimde kullanım gördüğü tespit edilmektedir. Fiilin mevcut anlamları perspektifinde, klasik anekdotlar çerçevesinde oldukça bilinen örnek bir kullanımı için bk. Plut. *Pomp.* 50: “ $\pi\lambda\acute{\epsilon}\iota\nu\ \acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\rho\kappa\eta\iota$, $\zeta\eta\nu\ \acute{\omicron}\acute{\upsilon}\kappa\ \acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\rho\kappa\eta\iota$. = yaşamak değil, seyrüsefer etmek zaruridir (sive şarttır/gereklidir)”.

⁴³⁹ Bununla birlikte ilgili sözcüğün $\pi\lambda\acute{o}\varsigma$ (= plous) formu, Attika lehçesindeki poetik karşılığıdır (bk. Liddell – Scott, 1996: 1422 s.v. $\pi\lambda\acute{o}\varsigma$).

⁴⁴⁰ İlgili yüklem $\pi\epsilon\rho\iota\pi\lambda\acute{o}\omega$ (= periplōō) formu, Ionia lehçesindeki poetik karşılığıdır (bk. Liddell – Scott, 1996: 1383 s.v. $\pi\epsilon\rho\iota\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega$).

leri ve ticari pazar ya da hammadde arayışı) gerçekleştirdikleri seyrüseferleri boyunca tuttukları notlarda ve de oluşturdıkları seyrüsefer tutanaklarında ilgili sözcük tercih edilerek sıklıkla kullanım görmüştür. Bu sebeple yukarıda belirtildiği üzere öncelikle ticari erekler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olan bu seyrüseferler sonucunda tutulan kayıtlar vasıtasıyla kartografya, coğrafya, etnografya, orografya, zooloji ve biyoloji gibi çeşitli disiplinler özelinde -birinci elden kaynak niteliğine sahip olan- ve bilimsel bilgi içeriğine sahip külliyat elde edilebilmektedir.

Anaplous terimiye, *periplous* sözcüğü kadar sık kullanılmamakla birlikte, seyrüsefer tutanakları ve deniz yolculuğuyla ilintili kaleme alınan metinlerin başlıklarında nadir biçimde yer almaktadır. Bu terim de *periplous* sözcüğünün kurgusuyla eş doğrultuda oluşturularak *thalassografik* terimler arasına girmiştir. *Anaplous* terimi, yine *πλέω* yüklemi ile *ἀνά* (= ana: boylu boyunca, aşağıdan yukarıya doğru, bir uçtan diğer uca, iç kısımlar istikametinde) edatının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Böylelikle *ἀναπλέω*⁴⁴¹ (= anapleō) formunda oluşturulan ve ‘açık bir denizden (nehir üzerinden) karaya doğru yelken açıyorum, akıntıya karşı seyrüsefer gerçekleştiriyorum’ gibi anlamlara sahip olduğu düşünülen bu yüklem, *ἀνάπλοος* (= anaploos) biçiminde isim formuna sahip olmuştur. Söz konusu fiilin ortaya çıkan mevcut isim formu ise ‘bir yerden yukarı (kuzeye?) doğru yelken açma, kıyı boyunca seyrüsefer etme’ gibi anlamları bünyesinde barındırmaktadır.

Son olarak Eskiçağ denizcilerinin ve de coğrafya bilginlerinin denizler üzerindeki çeşitli aktiviteleri konu edindikleri münferit anekdotları içeren metin grupları zaman zaman *paraplous* biçiminde de başlıklandırılabilmekteydi. Günümüzde bu sözcükle başlıklandırılmış herhangi bir metnin bütüncül bir örneğine sahip olamasak da, başlık ya da fragman örnekleri kapsamında ilgili sözcüğün kullanımı belgelenebilir niteliktedir. Önceki iki örneğe benzer şekilde, *πλέω* yüklemi ile *παρά* (= para: civarına, tarafına/istikametine doğru, bitişiğinde/yanında, civarında) edatının birleştirilmesiyle oluşturulmuş bu sözcük de esas itibarıyla ‘bir kıyı hattı boyunca seyrüsefer gerçekleştirmek, kıyıyı takip ederek denize yelken açmak’ gibi anlamları bünyesinde barındırmaktaydı.

Söz konusu iki örneğe ek olarak, Antikçağdan itibaren kendilerini ‘deniz sever ya da denizcilik/gemicilik işlerine tutkun’⁴⁴² olarak addeden Hellenler ile Hellence konuşan/yazan

⁴⁴¹ İlgili yüklem klasik Hellen literatür kapsamında *ἀναπλώω* (= anaplōō) ve *ἀναπλείω* (= anapleiō) gibi formları da mevcuttur (bk. Liddell – Scott, 1996: 116 s.v. ἀνάπλεω).

⁴⁴² Klasik Hellen *thalassografisi* perspektifinde *φιλόπλοος/φιλόπλους* (= philoploos/philoplous: seyrüsefer tutkunu, denize açılma sevdalısı/düşkünü [örnek kullanım için bk. *Anth.* VI. 236: “*φιλόπλοα τεύχεα νηῶν* = gemilerin seyrüsefer sevdalısı seyir takımları]), *φιλοναύτης* (= philonautēs: denizci/gemici dostu [bk. Hesych. *Leks.* Phi: 477: “*φιλήρετμοι· φιλόκωποι, φιλοναῦται* = kürekseverler: philokōpoi, denizci/gemici dostları”]) ya da *φιλήρετμος* (= philēretmos: kürek sever, kürek çekmede maharet sahibi [bk. Hom. *Od.* VIII. 96: “*Φαίηκεσσι*

tüm toplumlar/kavimler ‘denize açılma, yelken açma, deniz yolculuğu yapma ya da seyrüsefer gerçekleştirme’ eylemine odaklanan ve çeşitli edatlar ile kurgulanmış farklı fiiller de kullanmışlardır. Bu doğrultuda söz konusu fiilin *ἀμφί* (= amphi), *ἀνά* (= ana), *ἀντι* (= anti), *ἀπό* (= apo), *διά* (= dia), *εἰς* (= eis), *ἐκ* (= ek), *ἐν* (= en), *ἐπί* (= epi), *κατά* (= kata), *μετά* (= meta), *παρά* (= para), *περί* (= peri), *πρός* (= pros), *σύν* (= syn), *ὕπερ* (= hyper) ve *ὕπο* (= hypo) gibi birbirinden son derece farklı edatlar ile kurgulanarak oluşturulmuş ve günümüzde belgelenebilir nitelikte olan formlarının listesi aşağıdaki gibidir:

- ἀμφιπλέω*⁴⁴³ = Etrafta seyrüsefer ediyorum, çepeçevre yelken açıyorum, deniz üzerinde gemiyle tur atıyorum.
- ἀνάπλεω*⁴⁴⁴ = Yukarı istikamette seyrüsefer ediyorum, denize açılıyorum, gerisin geriye yelken açıyorum.
- ἀνταναπλέω*⁴⁴⁵ = Gerisin geriye yelken açıyorum, dönüş amacıyla seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
- ἀντεκπλέω*⁴⁴⁶ = Birine karşı bir yerden başka bir yere seyrüsefer ediyorum, birinin yerine bir rotadan başka bir rotaya denize açılıyorum.
- ἀντεπιπλέω*⁴⁴⁷ = Sırayla yelken açıyorum, zamanı geldiğinde denize açılıyorum, uygun zamanda seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
- ἀντιπαραπλέω*⁴⁴⁸ = Diğer tarafın kıyısı boyunca seyrüsefer ediyorum, karşı kıyı ekseninde yelken açıyorum.
- ἀντιπεριπλέω*⁴⁴⁹ = Diğer tarafın kıyısının etrafında seyrüsefer ediyorum, karşı kıyı çevre-

φίληρέτμοισι = küreksever Phaiaklara”) gibi sözcükler denizcilik/gemicilik tutkunu ya da deniz işlerinde kabiliyet ve ün sahibi kişileri veya denizcilik işlerinde sıklıkla kullanılan ekipmanları tasvir etmek amacıyla kullanım görmektedir.

⁴⁴³ *ἀμφιπλέω* (= amphipleō) yüklemi Hesykhios’un *Leksikon*’unda (Alpha: 3922) *περίπλεω* yüklemine eş anlamı olarak belirtilmektedir. Bu örnek dışında ilgili yüklem Eskiçağ ve Ortaçağ Hellence literatüründe kullanımı belgelenmemektedir.

⁴⁴⁴ *ἀνάπλεω* (= anapleō) yükleminden türetilen *ἀνάπλοος* (= anaploos [Att. *ἀνάπλους* = anaplos]) sözcüğü Byzantionlu Dionysios tarafından kaleme alınmış ve günümüze ulaşmış olan bir seyrüsefer kaydının başlığında [*Ἀνάπλους Βοσπόρου* = Anaploos Bospouros: ‘Bosporos -Kıyıları- Boyunca Seyrüsefer’] kullanılmıştır (ilgili başlığın kullanım gördüğü bir edisyona örnek olarak bk. Dion. Byz. tit.).

⁴⁴⁵ *ἀνταναπλέω* (= antanapleō) yüklemine Ortaçağ özelinde Hellence literatürde belgelenebiliyor oluşuna dair bk. LBG s.v. *ἀνταναπλέω*.

⁴⁴⁶ *ἀντεκπλέω* (= antekpleō) yüklemine klasik Hellence literatürde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. IV. 13. 3. Ayrıca bk. Plut. Lys. X: “πέμπων δὲ ὑπηρετικὰ παρὰ τὰς πρώτας τῶν νεῶν ἀτρεμεῖν ἐκέλευε καὶ μένειν ἐν τάξει μὴ θορυβουμένους μηδ’ ἀντεκπλέοντας.” = ancak öncü gemilerin karşısına nakliye tekneleri gönderip (suyun üzerinde) sabit pozisyonda durmalarını ve bir düzen içinde beklemelerini, ne patırtı çatırtı çıkarmalarını ne de (düşman gemilere karşı) yelken açmalarını emretti”.

⁴⁴⁷ *ἀντεπιπλέω* (= antepipleō) yüklemine klasik Hellence literatürde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. 1. 54; ayrıca krş. Polluks I. 124.

⁴⁴⁸ *ἀντιπαραπλέω* (= antiparapleō) yüklemine klasik Hellence literatürde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. II. 83. 3: “ἐπειδὴ μέντοι ἀντιπαραπλέοντάς τε ἐώρων αὐτούς = daha sonra ise karşı kıyı boyunca (ekseninde) seyrüsefer gerçekleştirmekte olan onları farkettiler”.

sinde yelken açıyorum.

- ἀντιπλέω*⁴⁵⁰ = Düşmana karşı yelken açıyorum, (rüzgârın ya da dalganın/akıntının) tersi istikamette seyrüsefer ediyorum.
- ἀπόπλεω*⁴⁵¹ = Uzaklaşarak yelken açıyorum, bir yerden denize açılıyorum, demir alıyorum. Yelken açarak yurda geri dönüyorum.
- διαπλέω*⁴⁵² = Bir boğaz ya da yarık içinden seyrüsefer ediyorum, iki kara parçasının arasından/ortasından yelken açarak ilerliyorum. Bir karasuyu kütlesinin boylu boyunca gemiyle aşıyorum.
- διεκπλέω*⁴⁵³ = Askeri taktik açısından: (savunma hattının) içinden geçip seyri sürdürüyorum, bir boğaz üzerinden yelken açıp ilerliyorum.
- εἰσπλέω*⁴⁵⁴ = Bir yere doğru seyrü sefer ediyorum, bir istikamette deniz yolculuğu gerçekleştiriyorum, limana/koya ya da tersaneye yanaşıyorum.
- ἐκπεριπλέω*⁴⁵⁵ = Bir yerden yelken açıp çepeçevre seyrüsefer ediyorum, bir yerden

⁴⁴⁹ *ἀντιπεριπλέω* (= antiperipleō) yüklemine klasik Hellenice literatür çerçevesinde kullanımına örnek olarak bk. Strab. I. 1. 8.

⁴⁵⁰ *ἀντιπλέω* (= antipleō) yüklemine yukarıda belirtilen anlamları dahilinde ve klasik Hellen literatürü çerçevesinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. I. 50. 5; 54. 2: “οὐκ ἀντεπέπλεον ἐκ τῶν Συβότων, = Sybota (Adası)’ndan düşmana karşı yelken açmadılar”.

⁴⁵¹ İlgili yüklem *ἀποπλείω* (= apopleiō) ve *ἀποπλώω* (= apoplōō) gibi formları da mevcuttur (bk. Liddell – Scott, 1996: 213 s.v. ἀπόπλεω). Mevcut fiilin klasik Hellenice literatürde kullanımına örnek olarak bk. Hom. *Il.* IX. 418; 685: “οἴκαδ’ ἀποπλείειν = yurda/anavatana seyrüsefer etmek”. Ayrıca bk. Hom. *Od.* XIV. 339: “ἀλλ’ ὅτε γαίης πολλὸν ἀπέπλω ποντοπόρος νηὺς, = ve artık denizleri aşan gemi karadan bir hayli uzağa yelken açmıştı”. Ayrıca krş. Hom. *Od.* XVI. 330-331: “νῆα δ’ ἀνώγει ἄστυδ’ ἀποπλείειν = geminin kente doğru yelken açmasını buyurdu”. Ek olarak bk. Thuk. VI. 61. 6: “ἀπέπλεον μετὰ τῆς Σαλαμινίας ἐκ τῆς Σικελίας ὡς ἐς τὰς Ἀθήνας, = Salaminia (isimli gemiyle) ile birlikte Sicilya’dan Atina istikametineymiş gibi seyrüsefere çıktılar”.

⁴⁵² *διαπλέω* (= diapleō [*Ion.* *διαπλώω*: diaplōō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. IV. 24. 4: “καὶ ἔστιν ἡ Χάρυβδις κληθεῖσα τοῦτο, ἣ Ὀδυσσεὺς λέγεται διαπλεῦσαι. = Orası Kharybdis olarak adlandırılmaktadır, Odysseus’un (onun) yakınından seyrüsefer etmiş olduğunu aktarmaktadırlar”. Ayrıca bk. Lysias *Erat.* XVII. 2.

⁴⁵³ *διεκπλέω* (= diekpleō [*Ion.* *διεκπλώω*: diekplōō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıda belirtilmekte olan anlamları çerçevesinde kullanımına örnek olarak bk. Hdt. VII. 147: “ὁ Ξέρξης εἶδε πλοῖα ἐκ τοῦ Πόντου σιταγωγὰ διεκπλώνοντα τὸν Ἑλλήσποντον, ἐς τε Αἴγιναν καὶ Πελοπόννησον κομιζόμενα. = Kserkses Pontos’tan (denize açılıp) Hellespontos üzerinden Aigina ve Peloponnesos’a tahıl temin etmek için seyrüsefer etmekte olan gemileri gördü”. Ayrıca krş. Hdt. IV. 89: “ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς στρατὸς Κυανέας διεκπλώσας ἔπλεε ἰθὺ τοῦ Ἰστροῦ, = Donanma ise Kyaneai (kayalıkları) arasından seyrüsefer gerçekleştirdikten sonra direkt Istros istikametine yelken açtı”. Bununla birlikte Antikçağ özelinde Herakles Sütunları arasından gerçekleştirilen seyrüsefer tasvirleri çerçevesinde de *διεκπλέω* yüklemi zaman zaman kullanım görmekteydi (krş. Hdt. IV. 43). Diğer bir yandan deniz muharebeleri perspektifinde de, savaşa tutuşan tarafların birbirlerinin ablukalarından kurtulmalarına ya da oluşturulan engelleri aşmalarına dair aktarımlarda da ilgili fiil kullanılabilmekteydi (krş. Hdt. VI. 15, Thuk. I. 50; VII. 36; Polyb. I. 51. 9: “διεκπλεῖν μὲν οὖν διὰ τῶν πολεμίων νεῶν = o halde düşmanların gemilerinin arasından (yani: düşmanların gemilerini yarmak kaydıyla onların arasından) seyrüsefer etmek”).

⁴⁵⁴ *εἰσπλέω* (= eispleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıda belirtilmekte olan anlamları dâhilinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. II. 86. 5-6: “ἐσπλεῖν ἐς τὰ στενά = boğazlara doğru seyrüsefer etmek”. Ayrıca krş. Eur. *Iph. Taur.* 1389; Soph. *Oid. Tyr.* 423.

⁴⁵⁵ *ἐκπεριπλέω* (= ekperipleō [*Ion.* *ἐκπεριπλώω*: ekperiplōō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıda belirtilmekte olan anlamları dâhilinde kullanımına örnek olarak bk. Polyb. I. 23. 9; 27. 11; XVI. 4. 14; Poseid. *Fragm.* 279 str. 27; Iosēpos III. 524; Plut. *Aim.* XV: “ταῖς ναυσὶ μέλλων ἐκπεριπλεῖν καὶ κυκλοῦσθαι τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. = gemilerle etraftan dolanarak seyrüsefer etmeyi ve düşmanların ordugâhını kuşatmayı tasarlayarak”. Ayrıca krş. Plut. *Nik.* XV: “πρῶτον μὲν ἀπωτάτω τῶν πολεμίων ἐκπεριπλέων Σικελίαν

demir alıp denizde turluyorum. Askeri taktik açısından: bir yerden demir alıp bir geminin ya da donanmanın etrafından dolaşıyorum.

ἔκπλεω⁴⁵⁶ = Bir yerden demir alarak seyrüsefere başlıyorum, bir yerden yelken açıyorum.

ἔμπλεω⁴⁵⁷ = Bir su taşıtının üzerinde seyrüsefer ediyorum, bir su taşıtında bir yerden başka bir yere deniz yolculuğu gerçekleştiriyorum.

ἐναποπλέω⁴⁵⁸ = Bir yerden yelken açıp süyrüseferi sürdürüyorum, bir yerden demir alıyorum.

ἐπαναπλέω⁴⁵⁹ = Birine ya da bir hedefe karşı denize açılıyorum, yeniden/tekrardan geri dönüş seyrüseferine çıkıyorum.

ἐπεισπλέω⁴⁶⁰ = Bir kişinin ya da herhangi bir hedefin peşinden denize açılıyorum. Bir hedefe saldırmak amacıyla seyrüsefer ediyorum, bir hedefe doğru yelken açıyorum.

ἐπεκπλέω⁴⁶¹ = Bir yerden bir hedefe saldırmak amacıyla yelken açıyorum, bir liman-

θάρος ἔδωκεν αὐτοῖς, = İlk olarak düşmanlardan oldukça uzak bir mesafeden Sicilya'nın etrafından seyrüsefer gerçekleştirerek onlara cesaret verdi".

⁴⁵⁶ ἔκπλεω (= ekpleō [Ion. ἔκπλω: ekplō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıda sunulmakta olan anlamları çerçevesinde kullanımına örnek olarak bk. Lykoph. Aleks. 1084; Hdt. IV. 5: οἱ δὲ πληρώσαντες ὀκτὼ τριήρας ἔπλεον ἅμα Ἰστιαίῳ ἐς Βυζάντιον, ἐνθαῦτα δὲ ἰζόμενοι τὰς ἐκ τοῦ Πόντου ἐκπλεούσας τῶν νεῶν ἐλάμβανον = Sekiz tane trieresi doldurduktan sonra Histiaios ile beraber Byzantion'a yelken açtılar, orada ise mevzilenerek Pontos'tan yelken açmış olan gemileri ele geçirdiler". Ayrıca bk. Hdt. V. 103: "ἐκπλώσαντες τε ἔξω τὸν Ἑλλησπόντον Καρίης τὴν πολλὴν προσεκτῆσαντο σφίσι σύμμαχον εἶναι" = Hellespontos'tan yelken açmalarını takiben, Karia'nın büyük bir kısmını kendilerine müttefik kılarak ilhak ettiler". Ek örnekler için krş. Soph. Phil. 1375: "τῆσδ' ἐκπλεῖν χθονός. = bu/o kıyıdan denize yelken açmak". İlgili yüklem ἔκπλοέω (= empleō) formunda Ortaçağ Hellenice literatüründe kullanım görmeye devam etmesine örnek olarak ayrıca bk. LBG s.v. ἐκπλοέω.

⁴⁵⁷ ἔμπλεω (= empleō [Ion. ἔμπλω: emplō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Hdt. VII. 184; Thuk. III. 77. 2: "ἐν ἐτέραις δὲ ἀλλήλοις οἱ ἐμπλέοντες ἐμάχοντο" = diğer (gemilerde) seyrüsefer etmekte olanlar (ya da tayfalar) birbirleriyle kavga ediyorlardı". Ayrıca krş. Ksen. Oikonom. VIII. 8: "ἄλλοι ἀλλήλοις εἰσὶν οἱ ἐμπλέοντες" = (aynı) gemide seyrüsefer edenler birbirleri için zararsızdır". Bu anlamlarına ek olarak bir nesnenin ya da canlının suyun altında ya da yüzeyinde hareket halinde olmasını belirtmek amacıyla da mevcut fiil zaman zaman tercih edilebilmekteydi (bk. Nonnos XLIV. 247: "ἀφραδέες δελφίνες ἐνιπλώουσι θαλάσση" = ehlikeyif yunuslar denizde yüzüyorlardı"). İlgili yüklem ἔμπλοέω (= empleō) formunda Ortaçağ Hellenice literatüründe kullanım görmeye devam etmesine örnek olarak ayrıca bk. LBG s.v. ἐμπλοέω.

⁴⁵⁸ ἐναποπλέω (= enapopleō) yüklemine Ortaçağ Hellenice literatüründe yukarıda sunulmakta olan anlamları dahilinde belgelenebiliyor oluşuna dair bk. LBG s.v. ἐναποπλέω.

⁴⁵⁹ ἐπαναπλέω (= epanapleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıda sunulmakta olan anlamları dahilinde kullanımına örnek olarak bk. Hdt. VIII. 9; Polyb. I. 28. 10.

⁴⁶⁰ ἐπεισπλέω (= epeispleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. VI. 2. 6; Ksen. Hel. I. 1. 6: "Ἀλκιβιάδης ἐπεισπλεῖ δυοῖν δεούσαις εἴκοσι ναυσίν. = Alkibiades on sekiz (yirmiden iki eksik) gemiyle (öncekileri takiben) denize açıldı". İlgili yüklem askeri bağlamda 'bir hedefe saldırmak amacıyla seyrüsefer ediyorum, bir hedefe doğru yelken açıyorum, belirli bir noktaya karşı denize açılıyorum' gibi anlamlarla kullanımına örnek olarak ayrıca krş. Thuk. IV. 13. 3.

⁴⁶¹ ἐπεκπλέω (= epekpleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. VII. 37. 2-3: "αἱ δὲ νῆες μετὰ τοῦτο εὐθὺς ἐπεξέπλεον τῶν Συρακοσίων καὶ ζυμμάχων. = Bu sürecin ardından, Syrakusailılar ve müttefiklerinin gemileri saldırıya geçmek

dan başka bir limana doğru seyrüsefer ediyorum.

- ἐπιδιαπλέω*⁴⁶² = Bir su taşıtının ardından/arkasından yelken açıyorum, yanında/yakınında seyrüsefer ediyorum.
- ἐπικαταπλέω*⁴⁶³ = Bir başka tekneye doğru yol alıyorum, (başka bir gemiye) rüzgârın estiği yönden yaklaşıyorum.
- ἐπιπλέω*⁴⁶⁴ = Askeri taktik açısından: bir hedefe doğru saldırı amacıyla yelken açıyorum. Bir su taşıtının üzerinde belirli bir istikamet doğrultusunda denize açılıyorum.
- ἐπιπροσπλέω*⁴⁶⁵ = Karada bir noktaya doğru seyrüsefer gerçekleştiriyorum, belirli bir bölgeye doğru yelken açıyorum.
- καθυποπλέω*⁴⁶⁶ = Herhangi bir şeyin altından seyrüsefer ediyorum, bir kayalığın altından rüzgardan korunaklı olarak denizde yolculuk yapıyorum.
- κατάπλεω*⁴⁶⁷ = Açık denizden karaya seyrüsefer ediyorum, karaya yanaşıyorum. Nehirde akıntı istikametinde (denize doğru) yol alıyorum.
- μεταπλέω*⁴⁶⁸ = Seyrüsefer rotamı değiştiriyorum, yelken açtığım istikametten farklı

için hızlıca denize açıldılar”. İlgili yüklem *ἐπεκπλέω* Ortaçağ Hellenice literatüründe de kullanımının belgelenebiliyor oluşuna örnek olarak ayrıca bk. *LBG* s.v. *ἐπεκπλέω*.

⁴⁶² *ἐπιδιαπλέω* (= *epidiapleō*) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Dio Cass. XLVII. 47. 4-5: “καὶ προσέτι καὶ τὴν δύναμιν τὴν ἐκ τοῦ Βρεντεσίου ἐπιδιαπλέουσιν ἐν ὁκάσιν ἀπώλεσαν ὑπὸ τοῦ Σταῖου”. = Daha da ötesi, Brundisium’dan (onları) takiben denize açılan askeri kuvvetler Staios tarafından gemilerdeyken öldürüldüler”.

⁴⁶³ *ἐπικαταπλέω* (= *epikatapleō*) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Diod. XVI. 66. 5.

⁴⁶⁴ *ἐπιπλέω* (= *epipleō* [*Ion. ἐπιπλώω*: *epiplōō*]) yüklemine klasik Hellenice literatürde ‘denize açılmak’ anlamıyla kullanımına örnek olarak bk. Hom. *Il.* I. 312; *Od.* IV. 842: “μνηστήρες δ’ ἀναβάντες ἐπέπλεον ὕγρὰ κέλευθα = (Penelope’nin) talipleri gemiye bindikten sonra karasularına açıldılar”. Ayrıca bk. Hom. *Od.* IX. 469-470: “ἀλλ’ ἐκέλευσα θοῶς καλλιτέριχα μῆλα πόλλ’ ἐν νηὶ βαλόντας ἐπιπλεῖν ἄλμυρον ὕδωρ. = Üstelik bir sürü güzel yünlü koyunu hızlı bir şekilde gemiye yükledikten sonra, tuzlu sulara açılmayı emrettim”. Bu anlamına ek olarak, ilgili fiilin askeri açıdan ‘belirli bir hedefe ya da su taşıtına saldırıda bulunmak amacıyla denize yelken açmak’ anlamıyla kullanımına örnek için ayrıca bk. Ksen. *Hel.* I. 5. 11-12: “μὴ ἐπιπλεῖν ἐπὶ τὰς Λυσάνδρου ναῦς = Lysandros’un gemilerine karşı deniz üzerinde herhangi bir saldırı faaliyetinde bulunmamak”.

⁴⁶⁵ *ἐπιπροσπλέω* (= *epiprospleō*) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Strab. I. 3. 16: “πρῶτοι Ρόδιοι θαλαττοκρατοῦντες ἐπιπροσπλεῦσαι τῷ τόπῳ, καὶ Ποσειδῶνος Ἀσφαλίου ἱερὸν ἰδρύσασθαι κατὰ τὴν νῆσον. = O bölgeye ilk seyrüseferi gerçekleştirenler ve ada üzerinde Poseidon Asphalios’un tapınağını inşa edenler, denizlere hâkim olan (= thalassokrat) Rhodoslulardı”.

⁴⁶⁶ *καθυποπλέω* (= *kathypopleō*) yüklemine Ortaçağ Hellenice literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak bk. *LBG* s.v. *καθυποπλέω*.

⁴⁶⁷ *κατάπλεω* (= *katapleō* [*Ion. κατάπλώω*: *kataplōō*]) yüklemi, Eskiçağ ve Ortaçağ Hellenice literatüründe gerek herhangi bir su taşıtının kıyıdan karaya yanaşmasını (krş. Hom. *Od.* IX. 142), gerekse de seyrüsefer edilebilir nitelikte olan bir nehirden denize doğru yelken açmasını (krş. Hdt. I. 185) ifade etmek amacıyla kullanım gör-mekteydi. Bununla birlikte ilgili fiilden türetilmiş olan *κατάπλους* (= *kataplous*: açık denizden karaya doğru sürdürülen seyrüsefer, nehirden deniz istikametinde ilerleyen seyir, kıyıya yanaşma, su taşıtını karaya çekme) sözcüğünün klasik literatürde kullanımına örnek olarak ayrıca bk. Thuk. IV. 26. 7; Ksen. *Hel.* I. 4. 21.

⁴⁶⁸ *μεταπλέω* (= *metapleō* [*Ion. μεταπλώω*: *metaplōō*]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Oppian. *Hal.* III. 427.

bir tarafa dümeni kırıyorum.

- παραπλέω*⁴⁶⁹ = Bir kıyı hattı boyunca seyrüsefer gerçekleştiriyorum, kıyıyı takip ederek denize yelken açıyorum.
- παρεκπλέω*⁴⁷⁰ = Bir yerden uzağa yelken açıyorum, uzak mesafeye seyrüsefer ediyorum (ya da yüzüyorum).
- περίπλεω*⁴⁷¹ = Civardaki denizde seyrüsefer gerçekleştiriyorum, etraftaki karasularına yelken açıyorum, çepeçevre deniz yolculuğu yapıyorum.
- προαναπλέω*⁴⁷² = İlk olarak yelken açıyorum, önden seyrüsefer ediyorum, erkenden denize açılıyorum.
- προαποπλέω*⁴⁷³ = Bir yerden başka bir yere yelken açarak ayrılıyorum, bir yeri seyrüsefer ederek arkamda bırakıyorum. Erkenden denize açılıyorum.
- προδιαπλέω*⁴⁷⁴ = Bir boğaz ya da yarık içinden ilk defa seyrüsefer ediyorum, iki kara

⁴⁶⁹ *παραπλέω* (= *parapleō* [*Ion. παραπλώω*: *paraplōō*]) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Hom. *Od.* XII. 69; Thuk. VI. 62. 2: “*παραπλέοντες δ’ ἐν ἀριστερᾷ τὴν Σικελίαν* = Sicilya istikametinde sol taraftaki kıyı boyunca seyrüsefer gerçekleştirenler”. Ksen. *Anab.* V. 1. 11: “*ὁρῶ δὲ ἐγὼ πλοῖα πολλάκις παραπλέοντα* = kıyı boyunca seyrüsefer eden gemileri sık sık görüyorum”. İlgili fiilden türetilmiş olan *παράπλους* (= *paraplous*: kıyı boyunca sürdürülen seyrüsefer, sahil hattı boyunca ilerleyen seyir) sözcüğünün klasik Hellenic literatürde kullanımına ilişkin bir örnek için ayrıca bk. Thuk. I. 36. 2: “*τῆς τε γὰρ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς παράπλου κεῖται*, = Zira Korkyra, İtalya veya Sicilya’ya yapılan bir kıyı yolculuğu açısından elverişli bir konuma sahipti”.

⁴⁷⁰ *παρεκπλέω* (= *parekpleō*) yüklemine Ortaçağ Hellenic literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak bk. Eustathios *Comm. Od.* vol. I sf. 363 str. 17. Ayrıca bk. *LBG* s.v. *παρεκπλέω*.

⁴⁷¹ *περίπλεω* (= *peripleō* [*Ion. περίπλώω*: *periplōō*]) yüklemi gerek Eskiçağ Hellenic literatüründe, gerek Ortaçağda Grekçe kaleme alınmış kroniklerde gerekse de epigrafik kayıtlarda en sık kullanılan ve de *thalassografik* eylem belirten sözcüklerden biridir. Yukarıda da belirtildiği üzere ilgili fiilden türetilen *περίπλους* (= *periplous* [Lat. *navigatio*]) terimi Antikçağdan Ortaçağa kadar seyrüsefer gerçekleştirmiş bazı seyyahların/gezginlerin ya da coğrafyacıların karasuyu odaklı bu gözlemlerini içeren kayıtlarının başlıklarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (örnek olarak sırasıyla bk. Pseudo-Skylaks *Peripl. tit.*; Hannon *Periplous tit.*; *Peripl. Arr. tit.*; *Peripl. Mar. Erythr. Tit.*; Markian. *Peripl. tit.*; Markian. *Men. Peripl. tit.*; *Peripl. M. M. tit.*; Anonym. *Peripl. Pont. tit.*). Bununla birlikte ilgili yüklem sadece su taşıtlarıyla ilintili eylemler ile ilintili olarak da kullanılmamaktaydı. Zaman zaman Antikçağ özelinde suda sabit olarak kalmadığı ya da su üzerinde sabit bir biçimde durmadığı/konumlanmadığı düşünülen adaların/kayalıkların tasviri için de bu yüklem kullanılabilmekteydi. Örnek olarak bk. *FGrHist.* IA/1F fragm. 305 “Hekataios”: “*ἐν Βούτοις περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Λητοῦς ἔστι νῆσος Χέμβις ὄνομα, ἰρὴ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔστι δὲ ἡ νῆσος μετασίη καὶ περιπλεῖ καὶ κινέεται ἐπὶ τοῦ ὕδατος*. = Bouto’da Leto’nun tapınağının yakınlarında Khembis isminde bir ada vardır, (bu ada) Apollon’un kutsal alanıdır, yüksek bir rakıma sahiptir ve hem civar karasular üzerinde dolanıp durmakta hem de suyun üzerinde hareket etmektedir”. *περίπλεω* yüklemine Latince karşılığı olan *circumnavigo* fiilinin klasik Latin literatüründe kullanımına örnek olarak ayrıca bk. Vel. Pat. II. 106. 3.

⁴⁷² *προαναπλέω* (= *proanapleō*) yüklemine kullanımını Eskiçağ ve Ortaçağ Hellenic literatürü özelinde belgelemektedir. Bununla birlikte ilgili yüklem sadece epigrafik bir belge vasıtasıyla örneklenebilir niteliktedir (bk. *IG* II² nr. 1028 str. 27-28: “*προαναπλεύσαντες δὲ καὶ ἐπὶ τρόπαιον δυοὶ πλοίοις ἔθυσαν τῷ Διὶ τῷ Τρο- | παίῳ* = zafer sonrasında da iki gemiyle Zeus Tropaios’a (sic. tapınağına?) ilk olarak/önden yelken açıp adakta bulundular”.

⁴⁷³ *προαποπλέω* (= *proapopleō*) yüklemine Ortaçağ Hellenic literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak bk. *LBG* s.v. *προαποπλέω*.

⁴⁷⁴ *προδιαπλέω* (= *prodiapleō*) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Dio Cass. XLVII. 33. 3: “*τὴν ἡπειρον ἐπ’ αὐτὸν προδιαπλεῦσαι* = Ona karşı iki yer arasından/ortasından kara istikametinde ilk olarak seyrüsefer gerçekleştirdiler”.

parçasının arasından/ortasından önde yelken açarak ilerliyorum.

- προεκπλέω*⁴⁷⁵ = Bir yerden demir alarak ilk olarak seyrüsefere başlıyorum, bir yerden önden yelken açıyorum.
- προκαταπλέω*⁴⁷⁶ = Açık denizden karaya ilk olarak yanaşıyorum. Nehirde akıntı istikametine (denize doğru) önde yol alıyorum.
- προπλέω*⁴⁷⁷ = Önden/önde yelken açıyorum, ilk olarak/en erken şekilde denize açıyorum.
- προσαναπλέω*⁴⁷⁸ = Belirli bir istikamette seyrüsefer gerçekleştiriyorum, belirli bir yere doğru yelken açıyorum.
- προσεπιπλέω*⁴⁷⁹ = Belirli bir rota üzerinde ilerliyorum, belirli bir güzergâha yelken açıyorum.
- προσκαταπλέω*⁴⁸⁰ = Belirli bir hedefe ya da bölgeye doğru yelken açıyorum. Bir yere karşı seyrüsefer ediyorum.
- προσπλέω*⁴⁸¹ = Bir hedefe doğru denize açılıyorum, bir istikamet yönünde seyrüseder gerçekleştiriyorum.

⁴⁷⁵ *προεκπλέω* (= proekpleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Plut. *Arist.* XXIII. 5; *Nik.* XX. 1: “καὶ Δημοσθένης μὲν ἔμελλε μεγάλῳ στόλῳ πλεῖν ἐκ χειμῶνος, Εὐρυμέδων δὲ διὰ χειμῶνος προεξέπλευσε χρήματα κομίζων = Demosthenes kış geçirdikten sonra büyük bir donanma ile seyrüsefer gerçekleştirmeyi planladı, Eurymedon ise kış vaktinde malları (gemiye/tekneye) yükleyerek önden denize açıldı”. İlgili yüklem Ortaçağ Hellenice literatüründe de belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. *LBG* s.v. *προεκπλέω*.

⁴⁷⁶ *προκαταπλέω* (= prokatapleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Polyb. I. 21. 4: “αὐτὸς ἀναχθεὶς μετὰ νεῶν ἑπτακαίδεκα προκατέπλευσεν ἐπὶ τὴν Μεσσίην, = on yedi gemiyle denize açıldıktan sonra Messene istikametine önden seyrüsefer gerçekleştirdi”. İlgili yüklem Ortaçağ Hellenice literatüründe de yukarıda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. *LBG* s.v. *προκαταπλέω*.

⁴⁷⁷ *προπλέω* (= propleō [*Ion.* *προπλώω*: proplōō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. IV. 120. 2. İlgili yüklem Ortaçağ Hellenice literatüründe de yukarıda sunulmakta olan anlamları özelinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. *LBG* s.v. *προπλέω*.

⁴⁷⁸ *προσαναπλέω* (= prosanapleō) yüklemine Ortaçağ Hellenice literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak bk. *Nik. Khon. Hist.* sf. 504 str. 10-11. Ayrıca bk. *LBG* s.v. *προσαναπλέω*.

⁴⁷⁹ *προσεπιπλέω* (= prosepipleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Pollux I. 124. İlgili yüklem Ortaçağ literatüründe de yine yukarıda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. *LBG* s.v. *προσεπιπλέω*.

⁴⁸⁰ *προσκαταπλέω* (= proskatapleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Liddell – Scott, 1996: *suppl.* sf. 263 s.v. *προσκαταπλέω*.

⁴⁸¹ *προσπλέω* (= prospoleō [*Ion.* *προσπλώω*: prosplōō]) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Hdt. VIII. 6; *Arrian. Ind.* XXXIX. 5: “κατὰ τοῦτον τὸν παράπλου λέγει Νέαρχος ὁφθῆναι κῆτος ἐκβεβλημένον ἐς τὴν ἡίονα, καὶ τοῦτο προσπλώσαντάς τινας τῶν ναυτῶν ἐκμετρῆσαι καὶ φάναι εἶναι πήχεων πενήκοντα = Nearkhos bu seyrüsefer esnasında sahile çıkmış bir deniz canavarı (balina?) görüldüğünü, denizcilerden bazılarının ona doğru yelken açtıktan sonra (deniz canavarının) ölçümünün yapıldığını ve elli kol (= cubitus) uzunluğunda olduğunu söylendiğini belirtmektedir”.

- συγκαταπλέω*⁴⁸² = Açık denizden karaya birileriyle seyrüsefer ediyorum, karaya birlikte yanaşıyorum. Nehirde akıntı istikametinde birisi ile beraber (denize doğru) yol alıyorum.
- συμπαραπλέω*⁴⁸³ = Kıyı boyunca birileriyle beraber seyrüseferi sürdürüyorum, karayı yakın tutarak birisiyle birlikte denizde yol alıyorum.
- συμπεριπλέω*⁴⁸⁴ = Civardaki denizde birileriyle birlikte seyrüsefer gerçekleştiriyorum, etraftaki karasularına birisiyle beraber yelken açıyorum, birlikte çepe-çevre deniz yolculuğu yapıyorum.
- συμπλέω*⁴⁸⁵ = Birileriyle birlikte denize açılıyorum, birisi ile birlikte seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
- συνδιαπλέω*⁴⁸⁶ = Bir boğaz ya da yarık içinden birisiyle beraber seyrüsefer ediyorum, iki kara parçasının arasından/ortasından birileriyle birlikte iken yelken açarak ilerliyorum.
- συνεισπλέω*⁴⁸⁷ = Bir yere doğru birisiyle beraber seyrüsefer ediyorum, bir istikamette birileriyle birlikte bir deniz yolculuğu gerçekleştiriyorum, limana/koya ya da tersaneye yanaşıyorum.
- συνεκπλέω*⁴⁸⁸ = Birisi ile birlikte bir yerden demir alarak seyrüsefere başlıyorum, biri-

⁴⁸² *συγκαταπλέω* (= sygkatapleō) yüklemine Eskiçağ (bk. Liddell – Scott, 1996: 1663 s.v. *συγκαταπλέω*) ve Ortaçağ (bk. LBG s.v. *συγκαταπλέω*) Hellenic literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımı belgelenebilir niteliktedir.

⁴⁸³ *συμπαραπλέω* (= symparapleō) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Polyb. V. 68. 10; Diod. IV. 18. Ayrıca krş. Plut. *Dem.* XIX: “αὐτὸς μὲν ἄγων πεζῇ τὴν δύναμιν, Δημητρίου δὲ μεγάλῳ στόλῳ συμπαραπλέοντος. = Demetrios büyük bir filoyla onlarla birlikte kıyı boyunca seyrüsefer ederken, o ise askeri kuvvetlerini yaya olarak götürdü”.

⁴⁸⁴ *συμπεριπλέω* (= symperipleō) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Appian. *Rhom. Em.* V. 10. 96.

⁴⁸⁵ *συμπλέω* (= sympleō [*Ion.* *συμπλώω*: symplōō]) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek için genel olarak bk. Hdt. IV. 149; V. 46. Ayrıca bk. Diod. XVI. 66. 4: “αἱ θεαὶ προήγγειλαν συμπλεύσεσθαι τοῖς περὶ τὸν Τιμολέοντα κατὰ τὸν πλοῦν τὸν εἰς τὴν ἱερὰν αὐτῶν νῆσον. = Tanrıçalar kendilerinin kutsal adasına doğru (sürdürülecek olan) deniz seferi boyunca Timoleon’un yanında seyrüsefer edeceklerini onlara beyan ettiler”. İlgili fiilin epigrafik kayıtlarda da belgenebilen örnekleri için ayrıca krş. *Iasos* nr. 48 str. 6-7: “καὶ τοὺς στρατιώτας τοὺς συμπλέοντας εὐτάκτους = ve birlikte seyrüsefer eden iyi disiplinli askerleri”.

⁴⁸⁶ *συνδιαπλέω* (= syndiapleō) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Lukian. *Dis Kat.* XXVII: “αὐτῷ τὸν Ἰόνιον συνδιέπλευσα = onunla İonia denizi boyunca beraber seyrüsefer gerçekleştirdim”. Ayrıca bk. Poly. V. 3. 5. İlgili fiilin Ortaçağ literatüründe yine yukarıda belirtilmekte olan anlamı çerçevesinde kullanımına örnek olarak ayrıca bk. LBG s.v. *συνδιαπλέω*.

⁴⁸⁷ *συνεισπλέω* (= syneispleō) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Ksen. *Hel.* I. 6. 16: “Καλλικρατίδας δὲ συνεισέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα, διώκων ναυσὶν ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα. = Kallikratidas ise yüz yetmiş geminin peşine takılıp (onlarla) birlikte limana yanaştı”.

⁴⁸⁸ *συνεκπλέω* (= synekpleō [*Ion.* *συνεκπλώω*: synekplōō]) yüklemine klasik Hellenic literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Hdt. I. 5: “τοῖσι Φοίνιζι συνεκπλῶσαι = Fenikeliler ile birlikte seyrüsefere çıkmış olmak”. Ayrıca krş. Lysias *Agor.* 25 vd; Thuk. IV. 3. 2.

leriyle birlikte bir yerden denize yelken açıyorum. Bir seyrüsefer sırasında birisine eşlik ediyorum.

- συνεμπλέω*⁴⁸⁹ = Eşzamanlı olarak seyrüsefer ediyorum, birileriyle birlikte aynı gemide yelken açıyorum.
- συνεπιπλέω*⁴⁹⁰ = Bir seyrüsefere iştirak ediyorum, askeri bir deniz harekâtına katılıyorum.
- ὕπαναπλέω*⁴⁹¹ = Dalgaların ortasında/arasında yükselerek (ve alçalarak) seyrüsefer ediyorum. (Hayvanlar için) aşağıdan yukarıya yüzüyorum.
- ὕπεκπλέω*⁴⁹² = Bir yerden gizlice denize yelken açıyorum, bir yerden seyrüsefer ederek uzaklaşıyorum ya da kaçıyorum.
- ὕπερεκπλέω*⁴⁹³ = Bir bölgenin üzerindeki karasularında seyrüsefer ediyorum, bir yerden demir alıp başka bir yere yelken açıyorum.
- ὕπερπλέω*⁴⁹⁴ = Bir güzergâh/mevkii üzerinden farklı bir güzergâh/mevkii istikametinde seyrüsefer ediyorum, bir deniz üzerinden başka bir denize yelken açıyorum.
- ὕπόπλεω*⁴⁹⁵ = Bir kayalığın, adanın ya da rüzgârdan korunaklı bir kara bloğunun yakınında/altında seyrüsefer ediyorum, köprü altından ilerliyorum.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Hellenice özelinde mevcut *πλέω* fiili ile farklı edatlar vasıtasıyla türetilen bu yüklem kombinasyonlarına ek olarak⁴⁹⁶, klasik literatürde ve Ortaçağ

⁴⁸⁹ *συνεμπλέω* (= synempleō) fiilinin Ortaçağ Hellenice literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. *LBG* s.v. *συνεμπλέω*.

⁴⁹⁰ *συνεπιπλέω* (= synepipleō) fiilinin Ortaçağ Hellenice literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. *LBG* s.v. *συνεπιπλέω*.

⁴⁹¹ *ὕπαναπλέω* (= hypanapleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Philon *Peri Georg.* 132.

⁴⁹² *ὕπεκπλέω* (= hypekpleō) yüklemine klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Plut. *Lys.* XI. 5: “*Κόνων ὁκτὼ ναυσὶν ὑπεξέπλευσε καὶ διαφυγὼν ἀπεπέρασεν εἰς Κύπρον πρὸς Εὐαγόραν* = Konon sekiz gemiyle birlikte yelken açarak kaçtı ve uzaklaştıktan sonra Euagoras ile buluşmak için Kıbrıs istikametinde seyrüseferi sürdürdü”. Ayrıca krş. Philostrat. *Soph.* II. 603.

⁴⁹³ *ὕπερεκπλέω* (= hyperekpleō) yüklemine Ortaçağ Hellenice literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak bk. *LBG* s.v. *ὕπερεκπλέω*.

⁴⁹⁴ *ὕπερπλέω* (= hyperpleō) fiili Antikçağ Hellenice literatüründe yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde belgelenebilmemesiyle birlikte, özellikle Geç Antikçağ süreciyle birlikte yukarıdaki tabloda belirtilen anlamları çerçevesinde kullanım görmeye başladığı düşünülmektedir (bk. *LBG* s.v. *ὕπερπλέω*; ayrıca bk. Suidas s.v. *ὕπερπλέω*).

⁴⁹⁵ *ὕπόπλεω* (= hypopleō [*Ion.* *ὕποπλώω*: hypoplōō]) fiilinin klasik Hellenice literatürde yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Philostrat. *Maïor Nesoi* II. 17: “*καὶ τὸ μὲν ὑποπλεῖται τοῦ ζεύγματος* = ve (tekne) de köprünün altından seyrüsefer ettirildi”. Ayrıca krş. Dio Cass. XLIX. 43. 1-2: “*τοὺς τε ὑπονόμους ἐξέκαθηρε, καὶ ἐς τὸν Τίβεριν δι’ αὐτῶν ὑπέπλευσε*. = atık su kanallarını temizletti, bunlar aracılığıyla (yer altından) Tiber Nehri’ne seyrüsefer gerçekleştirdi”.

⁴⁹⁶ *βραδυπλοέω* (= braduploeō: yavaşça/acele etmeden seyrüsefer ediyorum, usul usul yelken açıyorum [örnek kullanım için bk. Artemid. *Oneiro.* IV. 30]); *ταχυπλοέω* (takhyuploeō: hızlıca seyrüsefer ediyorum, aceleyle yel-

kroniklerinde ‘denize açılma, seyrüsefer etme’ gibi anlamlar ile kullanıldığı saptanan diğer fiiller de mevcuttur. Bunlar genel olarak ekleri ya da gövdeleri özelinde *πλεῖν* fiiliyle herhangi bir ilişkiye sahip olmayan yüklemelerdir:

<i>ἀντεζορμάω</i> ⁴⁹⁷	=	Bir yere ya da bir kitleye karşı seyrüsefer ediyorum, bir yerden bir hedef istikametinde yelken açıyorum.
<i>ἀντελαύνω</i> ⁴⁹⁸	=	Birine ya da bir gruba karşı savunma amacıyla denize açılıyorum, karşı saldırı için yelken açıyorum.
<i>ἀντεπανάγομαι</i> ⁴⁹⁹	=	Birine ya da bir gruna karşı denize yelken açıyorum, belirli bir hedefe doğru seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>ἀρμενίζω</i> ⁵⁰⁰	=	Yelken açıyorum, denizde yolculuk yapıyorum, seyrüsefer gerçekleştiriyorum.

ken açıyorum [örnek kullanım için bk. Polyb. III. 95. 6]); *εὐθυπλοέω* (euthyploeō: direk/diklemesine, doğrudan seyrüsefer gerçekleştiriyorum [örnek kullanım için bk. Strab. XI. 2. 3]); *νυκτιπλοέω/νυκτοπλοέω* (= nyktiploeō/nyktoploeō: geceleyin/karanlık vakitte seyrüsefer gerçekleştiriyorum [klasik literatürde kullanımına dair bk. LBG s.v. νυκτοπλοέω]); *κακοπλοέω* (= kakoploeō: zorlu bir şekilde, kötü hava şartları altında seyrüsefer geçiriyorum [örnek kullanım için bk. Strab. XV. 1. 15]); *δυσπλοέω* (= dysploeō: kötü hava şartları altında seyrüsefer gerçekleştiriyorum [Ortaçağ literatürde kullanımına dair bk. LBG s.v. δυσπλοέω]); *ὁμοπλοέω* (= homoploeō: birileriyle birlikte ortak bir şekilde seyrüsefer ediyorum, ekip olarak yelken açıyorum [örnek kullanım için bk. Polyb. I. 25. 1]); *ὀρθοπλοέω* (= orthoploeō: uygun/emniyetli, olması gerektiği gibi bir seyrüsefer gerçekleştiriyorum [örnek kullanım için bk. Stob. Anth. IV. 39. 27 str. 50]); *εὐπλοέω* (euploeō: iyi hava şartları altında, sağ salım bir şekilde seyrüsefer ediyorum [örnek kullanım için bk. Stob. Anth. IV. 39. 27 str. 79]); *ἐρωτοπλοέω* (= erotoploeō: kendimi aşkın sularına bırakıyorum, aşkın denizinde yüzüyorum [poetik bir örnek kullanım için bk. Anth. V. 156]) ya da *παλιμπλοέω* (= palimploeō: gerisin geri yelken açıyorum, dönüş seyrüseferine çıkıyorum [Ortaçağ Hellenice literatürde kullanımına dair bk. LBG s.v. παλιμπλοέω]) fiilleri gibi *πλεω* yüklemi ile ilintili, ancak edatlar yerine çeşitli sıfatlarla, isimlerle ya da zarflarla birleştirilmek kaydıyla türetilmiş olan yüklemeler, bu tabloyla ilişkili kurgusal kapsamın dışında bırakılmıştır.

⁴⁹⁷ *ἀντεζορμάω* (= anteksormaō) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları çerçevesinde kullanımına örnek olarak bk. Dio Cass. XLVIII. 47. 6: “τάς τε ἀγκύρας τινὲς ἐξαίφνης ἀπέκοψαν καὶ ἐς αὐτοὺς ἀπροσδόκητοι ἀντεζώρμησαν = bazı kimseler çapaları bir anda çektiler ve farkına varmadan onlara doğru seyrüsefer ettiler”. Ayrıca bk. Dio Cass. XLIX. 3. 1-2: “ἀντεζώρμησαν καὶ συμμίζαντες ἐναυμάχησαν. = denize açıldılar ve karşı karşıya geldikten sonra savaşa tutuştular”.

⁴⁹⁸ *ἀντελαύνω* (= antelaunō) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Plut. Nik. XXIV: “δείσας δὲ περὶ αὐτῷ Πόλλιχος ὁ θεῖος ἀντελαύνει δέκα τριήρεσιν ὧν ἦρχεν” = Onun için telaşa kapılan amca Pollikhos ise emrine verilmiş on tane *trieres* ile birlikte karşı saldırı için denize açıldı”.

⁴⁹⁹ *ἀντεπανάγομαι* (= antepanagomai) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. IV. 25. 1: “ἀντεπαναγόμενοι πρὸς τε Ἀθηναίων ναῦς ἑκαίδεκα καὶ Πηγίνας ὀκτώ = Onlara karşı ise Atinalıların tarafından on altı ve Rhegina’dan da sekiz gemi yelken açmış durumdadır”.

⁵⁰⁰ *ἀρμενίζω* (armenizō) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Kyranides I. 13: “πλοῖφ ἀρμενίζοντι = seyrüsefer etmekte olan bir gemiye”. Ayrıca krş. Kyranides III. 6 ve IV. 18. İlgili yüklemine Ortaçağ Hellenice literatür özelinde ve Hellenice *thalassografik* metinlerde de belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. Nom. Rhod. Naut. tit. 36: “περὶ πλοίου ἐν τῷ ἀρμενίζειν ἕτερον καταδιδόντος πλοῖον. = Seyrüseferi esnasında başka bir gemiye saldırıran bir gemi hakkında”. Ayrıca krş. I. 11. str. 3-4: “ἐὰν τοῦ πλοίου ἀρμενίζοντος πάθῃ ἢ διαφθαρῇ, = eğer gemi seferi sırasında bir zarar görürse ya da batarsa”; I. 36. str. 1-2: “ἐὰν πλοῖον ἀρμενίζον ἔλθῃ ἐπάνω πλοίου ἑτέρου ὁρμούντος ἢ χαλάσαντος τὰ ἄρμενα ἡμέρας οὐσης, = Şayet seyir halindeki bir gemi demir atmış ya da yelkenlerini indirmiş bir durumda olan başka bir geminin üzerine doğru gündüz vakti atılırsa”. İlgili yasa metni çerçevesinde söz konusu fiilin kullanımına ilişkin ek örnekler için krş. I. 36. str. 11; 39 str. 1-12; str. 8.

<i>ἀρμενοποιέω</i> ⁵⁰¹	=	Yelken açıyorum, seyrüsefer gerçekleştiriyorum, deniz yolculuğu yapıyorum.
<i>ἐκπορθμεύω</i> ⁵⁰²	=	Deniz üzerinden emtia nakliyatı yapıyorum, deniz üzerinden taşımacılık gerçekleştiriyorum, deniz üzerinden taşıyorum/taşınyorum.
<i>ἐξορμέω</i> ⁵⁰³	=	Limandan demir alıp denize yelken açıyorum, gemiyi bağladığım yerden halatları çözüp seyrüsefere başlıyorum.
<i>θαλασσοπορέω</i> ⁵⁰⁴	=	Deniz üzerinden nakliyat yapıyorum, seyrüsefer gerçekleştiriyorum, denize açılıyorum.
<i>ἱστιοδρομέω</i> ⁵⁰⁵	=	Son sürat yelken açıyorum, yelkenler fora bir şekilde seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>ναυσθλόω</i> ⁵⁰⁶	=	Gemiyle yük ya da yolcu taşıyorum, seyrüsefer gerçekleştiriyorum, yelken açıyorum.
<i>ναυτίλλομαι</i> ⁵⁰⁷	=	Seyrüsefer gerçekleştiriyorum, denize yelken açıyorum, deniz yolcu-

⁵⁰¹ *ἀρμενοποιέω* (= *armenopoieō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Dositheos XVVI. 77: “*ἀρμενοποιῶ velificor* = *armenopoieō* (yelken açmak) *velificor* (seyrüsefer etmek). Bu doğrultuda Dositheos tarafından ilgili fiilin Latince karşılığının doğrudan bir şekilde *velificor* olarak aktarılmakta olduğu görülmektedir.

⁵⁰² *ἐκπορθμεύω* (= *ekporthmeuō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Eur. *Hel.* 1517: “*Μενέλαος αὐτὴν ἐκπεπόρθηται χθονός* = Menelaos onu karadan deniz yoluyla gönderdi”.

⁵⁰³ *ἐξορμέω* (= *eksormeō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Aiskh. *Ktesiph.* 209: “*ἀλλ’ ἐξορμεῖς ἐκ τῆς πόλεως*, = lakin kentten demir alıp denize yelken açtın”.

⁵⁰⁴ *θαλασσοπορέω* (= *thalassoporeō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Kallimakh. *Epigr.* 58: *οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἤσυχον, αἰθυίη δ’ ἴσα θαλασσοπορεῖ*. = çünkü o da sabit değildir, bilakis denizin üzerinde martı gibi dolanıyor.”. Ayrıca krş. *Anth.* X. 16: “*Ἰονίου τέρμα θαλασσοπόρει*. = Ionia (Denizi’nin) ucuna seyrüsefer ediyor”.

⁵⁰⁵ *ἱστιόν* (= *histion*: yelken) sözcüğü ile *τρέχω* (= *trekhō*: koşuyorum, hızlıca ilerliyorum, aceleyle hareket ediyorum) fiilinin birleştirilmesi kaydıyla türetilen *ἱστιοδρομέω* (= *histiodromeō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Polyb. I. 60. 9: “*συνιδὼν δὲ τὰς τῶν πολεμίων ναῦς ἱστιοδρομοῦσας, ἀνῆγετο μετὰ σπουδῆς*. = düşmanların hızla seyrüsefer etmekte olan gemilerini gördükten sonra derhal denize açıldı”. Ayrıca krş. Diod. III. 28. 3: “*τις ναῦς ἱστιοδρομοῦσα* = yelkenler fora bir şekilde seyrüsefer gerçekleştirmekte olan bir gemi”.

⁵⁰⁶ *ναῦς* (= *naus*: tekne, gemi, kayık) sözcüğü ile *στέλλω* (= *stellō*: hazır hale getiriyorum, sevk ediyorum, başlatıyorum) fiilinin birleştirilmesi kaydıyla türetilen *ναυσθλόω* (= *nausthloō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Eur. *Hiket.* 1036-1037: “*τὸν μὲν θανόντα παῖδα Καδμείων δορὶ Ἐτέοκλον ἐς γῆν πατρίδα ναυσθλώσων νεκρὸν* = Kadmos soyundan gelenlerin mızrağıyla öldürülmüş olan çocuk Eteokles’in naaşının vatan toprağına gemiyle taşınacak olması”. Ayrıca bk. Eur. *Troiad.* 161-162: “*ἢ πού μ’ ἤδη ναυσθλώσουσιν πατρίας ἐκ γᾶς*; = yoksa şimdi beni ana vatan toprağından (alıp) bir deniz yolculuğuna mı çıkaracaklar?”; 677-678: “*ναυσθλοῦμαι δ’ ἐγὼ πρὸς Ἑλλάδ’ αἰχμάλωτος ἐς δοῖλον ζυγόν*. = Ben ise kölelik boyunduruğına düşmüş bir esir olarak Hellas’a gemiyle götürülüyorum”. İlgili yüklemine klasik Hellen literatürü özelinde, yine yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları çerçevesinde, *ναυστολέω* (= *naustoleō*), formunda da belgelenebiliyor olmasına örnek olarak krş. Liddell – Scott, 1996: 1162 s.v. *ναυστολέω*.

⁵⁰⁷ *ναυτίλλομαι* (= *nautillomai*) yüklemine klasik Hellen literatüründe (bilhassa Homeros ve Herodotos tarafından kaleme alınmış olan metinler çerçevesinde) yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Hom. *Od.* XIV. 245-246: “*αὐτὰρ ἔπειτα Αἴγυπτιόνδε με θυμὸς ἀνάγει ναυτίλλεσθαι*, = daha sonra bir arzu bana Mısır’a doğru denize yelken açılmasını hükmetti”. Ayrıca bk. Hdt. I. 203: “*τὴν μὲν γὰρ Ἑλληνες ναυτίλλονται* = oraya (o bölgedeki belirli karasuyu kütlelerine) Hellenler seyrüsefer gerçekleştirirler/yelken açarlar”; Hdt. II. 5:

		luğu yapıyorum.
νηοπορέω ⁵⁰⁸	=	Gemi ya da tekne ile seyrüsefer gerçekleştiriyorum, bir su taşıtı üzerinde deniz üzerinde ilerliyorum.
πελαγίζω ⁵⁰⁹	=	Açık denizde seyrüsefer gerçekleştiriyorum, kıyıdan uzakta deniz yolculuğu yapıyorum.
πελαγός ⁵¹⁰	=	Denizde açılıyorum, açık denizden seyrüsefer gerçekleştiriyorum, kıyıdan uzakta deniz yolculuğu yapıyorum.
περικολπίζω ⁵¹¹	=	Bir körfez etrafında seyrüsefer gerçekleştirmek, bir koy civarında yelken açmak.
ποντοπορεύω ⁵¹²	=	Denizi aşıyorum, denizin üzerinde yol alıyorum, seyrüsefer gerçek-

“ὅτι Αἴγυπτος, ἐς τὴν Ἑλλήνες ναυτίλλονται = Hellenler’in seyrüseferler gerçekleştirdikleri Mısır”; Hdt. II. 178: “ναυτίλλομένοισι ἔδωκε χώρους ἐνιδρύσασθαι βωμοὺς καὶ τεμένεα θεοῖσι. = seyrüsefer ederek/yelken açarak (gelmiş olanlara) içerisine tanrılar için sunaklar ve kutsal alanlar inşa edilebilinsin diye araziler verdi”. Hdt. III. 6: “τὸ δὲ ὀλίγοι τῶν ἐς Αἴγυπτον ναυτίλλομένων ἐννεώκασι = Mısır’a yelken açmakta olanların bir kaçı ise (durumu) idrak edebildi”. İlgili yüklem Ortaçağ Hellence literatüründe yine yukarıdaki tabloda belirtilen anlamları çerçevesinde ναυτίλλω (= nautillō) formunda belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. LBG s.v. ναυτίλλω; PGL s.v. ναυτίλλω.

⁵⁰⁸ ναῦς (= naus: tekne, gemi, kayık) sözcüğü ile πορεύω (= poreuō: hareket etmek, ilerlemek, yol almak, geçip gitmek) fiilinin birleştirilmesi kaydıyla türetildiği düşünölen νηοπορέω (= neoporeō [poetik: ναυπορέω: nauporeō]) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Anth. VII. 675: “χρήμων ὀλλυμένων ἄλλος ἐνηοπόρει. = Bizler canlarımızdan olurken, bir başkası seyrüsefer halindeydi”. İlgili yüklem Ortaçağ literatüründe yine yukarıdaki tabloda belirtilen anlamları çerçevesinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. LBG s.v. νηοπορέω.

⁵⁰⁹ πέλαγος (pelagos: açık deniz) sözcüğünden türetilen πελαγίζω (= pelagizō) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Ksen. Oikonom. XXI. 3: “ἐν τριήρει, ἔφη, ὅταν πελαγίζωσι = her ne vakit bir triērēs üzerinde açık denize açılırlarsa dedi”; Hypereidēs Fragm. 262: “πελαγίζειν τὸ διὰ πελάγους πορεύεσθαι = açık deniz boyunca karadan uzakta yelken açarak ilerlemek”; Poseid. Fragm. IX. str. 43: “πρὶν εἰς τὸ πρόσω πελαγίσαι = daha da açıklara seyrüsefer etmeden önce”. Ayrıca özellikle bk. Strab. I. 3. 2: “εἰπὼν τε τοὺς ἀρχαιοτάτους πλεῖν μὲν κατὰ λισσειάν ἢ ἐμπορίαν, μὴ πελαγίζειν δέ, ἀλλὰ παρὰ γῆν, = Eski insanların (oldukça eski zamanlarda yaşayan kişilerin) korsanlık ya da ticaret için seyrüsefer ettiğini, lakin açık denizlere yelken açmadığını, bilakis karaya yakın (seyrüsefer ettiğini) aktarmaktadır”.

⁵¹⁰ πελαγός (= pelagoō) yüklemine klasik Hellen literatürde ‘denize açılmak, seyrüsefer etmek’ gibi manalarla kullanımı belgelenebilmektedir. İlgili fiilin yukarıda belirtilen anlamları çerçevesinde Ortaçağ Hellence literatürü özelinde kullanım görmeye başladığı tespit edilebilmektedir (bk. LBG s.v. πελαγός).

⁵¹¹ περικολπίζω (= perikolpizō) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Peripl. Mar. Erythr. 34: “περικολπίζοντι δὲ τὴν ἐχομένην ἡπειρον εἰς αὐτὴν τὴν ἄρκτον ἤδη περὶ τὴν εἰσβολὴν τῆς Περσικῆς θαλάσσης κεῖνται νῆσοι πλείονες, αἱ Κалаίου λεγόμεναι (νῆσοι) = mevcut anakaranın etrafında seyrüsefer ettikten sonra onun kuzey istikametinde, tam da Pers Denizi’nin girişinde Kalaios olarak anılan birçok ada konumlanmaktadır”; ayrıca krş. Peripl. Mar. Erythr. 57: “ἀπὸ Κανῆς καὶ τῆς Εὐδαίμονος Αραβίας οἱ μὲν * μικροτέροις πλοίοις περικολπίζοντες ἔπλεον, = Kane’den ve Eudaimon Arabia’dan itibaren bazı kimseler daha küçük teknelerle koy civarında yelken açarak seyrüsefer ettiler”.

⁵¹² πόντος (= pontos: açık deniz, iç deniz) sözcüğü ile πορεύω (= poreuō: hareket etmek, ilerlemek, yol almak, geçip gitmek) fiilinin birleştirilmesi kaydıyla türetildiği düşünölen ποντοπορεύω (= pontoporeuō) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Hom. Od. V. 276-277: “τὴν γὰρ δὴ μιν ἄνωγε Καλυψώ, δῖα θεάων, ποντοπορευέμεναι ἐπ’ ἀριστερὰ χειρὸς = zira azize tanrıça Kalypso deniz üzerinde seyrüsefer ederlerken onun (yani yıldızın) sol elden tarafta (sol istikamette) olmasını emretti”. Ayrıca bk. Hom. Od. VII. 267: “ἐπὰ δὲ καὶ δέκα μὲν πλεόν ἡματα ποντοπορεύων, = on yedi gün boyunca deniz üzerinde yol alarak seyrüsefer ettim”. Ayrıca krş. Oppian. Kyn. II. 223: “ὁμαρτεῖ ποντοπορεύων = denizi aşarken (ona) eşlik ediyordu”; Oppian. Kyn. II. 388-389: “δὴ τότε πούλῳς ὄμιλος ὁμαρτῆ ποντοπορεύων ἰχθυόεις ἔπεται = denizi aşarken büyük bir balık sürüsü bereberinde onu takip etmektedir”; Nonnos XXVI. 179:

		leştiriyorum.
<i>ποντοπορέω</i> ⁵¹³	=	Deniz üzerinde yol almak, deniz vasıtasıyla seyrüsefer gerçekleştirmek, denizi bir su taşıtı ile geçmek/açmak.
<i>ποντόω</i> ⁵¹⁴	=	Deniz yolculuğu yapıyorum, denize yelken açıyorum, seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>πορθμεύω</i> ⁵¹⁵	=	Bir boğaz, nehir veya göl üzerinden bir su taşıtı vasıtasıyla yük taşıyorum, seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>προορμέω</i> ⁵¹⁶	=	Bir yerden demir alıp seyrüsefere başlamak, halatları toplayıp yelken açmak.

“έν οἴδμασι ποντοπορεύων = dalgaların üzerinde (içinde) denizde yol almaktayken”; Nonnos XLVII. 406-407: “στήσον Ναξιάδεσσι παρ’ ἡόσι ποντοπορεύων, στήσον ἐμοὶ σέο νῆα” = Denizi aşarken Naksos kıyısında bir mola ver, gemini benim için durdur”.

⁵¹³ Hellence dil bilgisi kuralları çerçevesinde yukarıda tanımlanan *ποντοπορεύω* yüklemine benzer bir biçimde kurgulanan *ποντοπορέω* (= pontoporeō) fiilinin belirtilen anlamları özelinde klasik literatürde kullanımına örnek olarak bk. Hom. Od. XI. 11: “τῆς δὲ πανημερίης τέταθ’ ἰστία ποντοποροῦσης” = tüm gün boyunca deniz üzerinde seyrüsefer halinde olduğundan dolayı yelkenleri germiş durumdaydı”. İlgili yüklemnin Ortaçağ Hellence literatürü özelinde de, yine yukarıdaki tabloda sunulan anlamları perspektifinde belgelenebiliyor oluşuna örnek olarak ayrıca krş. Ioannes Dam. Bar & Ioas. 24 [sf. 42]: “τά τε γάρ ἀγαθὰ αὐτῆς τά τε λυπηρὰ σκιᾶς ἐστὶν ἀσθενέστερα, καί, ὥς ἱχνη νηὸς ποντοποροῦσης ἢ ὀρνέου τὸν ἀέρα διερχομένου, θᾶπτον ἀφανίζονται. = onun mutlulukları ve acıları bir gölgeden daha da belirsizdir, yani, tıpkı deniz üzerinde seyrüsefer eden bir geminin izi (geride bıraktığı köpük) gibi, ya da gökyüzü boyunca süzölmekte olan bir kuşunki gibi, oldukça tez biçimde görünmez olur”; Ioannes Dam. Bar & Ioas. 218 [sf. 362]: “καὶ αὖραις μᾶλλον ἐστὶ πιστεύειν οὐχ ἰσταμέναις καὶ νηὸς ποντοποροῦσης ἱχνεῖν ἢ ἀνθρώπων ἐνήμερίᾳ, = esen rüzgârlara da bel bağlamamak daha iyidir, seyrüsefer eden bir geminin izlerini (geride bıraktığı köpüklere) de, ya da insanların iyi/mutlu zamanlarına”.

⁵¹⁴ *πόντος* (= pontos: açık deniz, iç deniz) sözcüğünden türetilmiş olan *ποντόω* (= pontoō) yüklemnin Antikçağ Hellen *thalassografisi* özelinde kullanımı belgelenememekle birlikte, Ortaçağ *thalassografisi* perspektifinde ‘deniz yolculuğu yapmak, seyrüsefer gerçekleştirmek (zaman zaman da suda boğulmak)’ gibi anlamlarda kullanım gördüğü bilinmektedir (bk. PGL s.v. ποντόω).

⁵¹⁵ *πορθμός* (= porthmos: ufak/dar deniz, boğaz, geçit ya da sal-kayık) sözcüğünden türetilmiş olan *πορθμεύω* (= porthmeuō) yüklemnin *thalassografik* anlamsal içeriği belirli bir çerçeveye sahip olmakla birlikte, söz konusu fiil genelde bir boğaz, göl, haliç ya da seyrüsefer edilebilir nehirler üzerinden (örnek bir kullanım için bk. Likymnios *Fragm.* 770B: “Ἀχέρων ἄχεα πορθμεύει βροτοῖσιν. = Akheron Nehri ölümlere acıları [su üzerinde sürükleyerek/taşıyarak] getirir”) sürdürölen karasuyu odaklı eylemleri ifade etmek amacıyla kullanım görmekteydi. Mevcut yüklemnin söz konusu anlamları özelinde kullanımına bir örnek için bk. Stob. *Anth.* III. 40. 8 str. 136-137: “εἰς ᾄδου ὁ Χάρων πορθμεύει = Kharōn Hades’e kayıkla seyrüsefer gerçekleştirir”. Söz konusu yüklemnin yukarıda belirtilen anlamları kapsamında epigrafik kayıtlarda belgelenebiliyor olmasına örnek olarak bk. IG X/2¹ nr. 630 str. C2: “χαίροις, παροδεῖτα. | κύματα πορθμεύσας κεῖμαι νέκυσ ἐνθα Σεκουνδίον = Esenlikler olsun sizlere, ey yakından geçenler! Dalgaları aşmış olan (ben) ölü Sekoundiōn burada yatıyorum”. Bu doğrultuda ilgili fiilden türetilmiş olan *πορθμεύς* (= porthmeus: kayıkçı, nehir ya da göl taşımacılığı yapan kişi) sözcüğü genelde yaşıyanların dünyasından, ölülerin dünyasına Styks (sive Akherōn) nehri üzerinden ruh taşımacılığı gerçekleştiren Kharōn’u (= Χάρων) nitelemektedir (ilgili hususa örnek olarak bk. Eur. *Alk.* 254-254: “νεκύων δὲ πορθμεὺς ἔχων χέρ’ ἐπὶ κοντῷ Χάρων. = elini tekne direğinin üzerinde tutan ölülerin taşıyıcısı Kharōn”; ayrıca bk. Minyas *Fragm.* 1 [krş. Paus. X. 28. 2]: “ἐνθ’ ἣ τοι νέα μὲν νεκράμβατον, ἣν ὁ γεραῖος πορθμεὺς ἦγε Χάρων, οὐκ ἔλαβον ἐνδοθεν ὄρμον. = işte ölülerin ruhlarını taşıyan gemiyi de buraya getiriyordu yaşı kayıkçı Kharōn, ondan [yani kayıktan] karaya çıkabilecek bir limana sahip değillerdi”). Bununla birlikte Kharōn zaman zaman *ναύκληρος* (= nauklēros: denizci, gemici, kaptan) zaman zaman da *κυβερνήτης* (= kybernētēs: dümençi, serdümen) gibi sözcüklerle de nitelendirilebilmekteydi; örnek olarak bk. Agatharkh. VII. str. 66-67 [krş. Phot. *Bibl.* sf. 443B str. 13]: “Χάρωνα ναύκληρον καὶ κυβερνήτην = denizci ve dümençi Kharōn’u”.

⁵¹⁶ *προορμέω* (= proormeō) yüklemnin klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Polluks I. 122.

<i>προσκαταίρω</i> ⁵¹⁷	=	Belirli bir hedefe karşı denize atıyorum, bir savaş için seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>στολοδρομέω</i> ⁵¹⁸	=	Belirli bir hat ya da düzen içerisinde seyrüsefer gerçekleştiriyorum, denize açılıyorum.
<i>ταχυναντέω</i> ⁵¹⁹	=	Hızlı bir şekilde seyrüsefer ediyorum, bir yerden aceleyle yelken açıyorum.

Latin *thalassografisi* özelinde genel bir tablo halinde özetlenecek olduğu takdirde ise, ‘denize açılma, seyrüsefer gerçekleştirme’ anlamıyla *navigare*⁵²⁰ fiilinin farklı edatlarla birleştirilmesiyle türetilmek kaydıyla kullanılan yüklem, Hellence’dekilere oranla oldukça az bir yekuna sahiptir. Latince özelinde *navigo* fiiliyle *circum*, *in*, *praeter*, *sub* ve *trans* gibi edatların birleştirilmesiyle kurgulanarak oluşturulduğu düşünülen yüklem şunlardır:

<i>annavigo</i> ⁵²¹	=	Bir istikamet doğrultusunda denize yelken açıyorum, bir yere seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>circumnavigo</i> ⁵²²	=	Çepeçevre seyrüsefer ediyorum, yelken açarak bir kara parçasının

⁵¹⁷ *προσκαταίρω* (= *proskatairō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Diod. XI. 61. 1: “*Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Κίμων οὐκ ἀρκεσθεὶς τηλικαύτῃ νίκῃ παραχρῆμα παντὶ τῷ στόλῳ προσκατήρεν ἐπὶ τὸ πεζὸν τῶν Περσῶν στρατόπεδον* = Daha sonra Kimon ise böylesi büyük bir galibiyet ile yetinmeyerek dosdoğru tüm donanmasıyla Perslerin kara ordusuna karşı denize açıldı”. İlgili yüklemine Ortaçağ Hellence literatürde yine yukarıdaki tabloda belirtilen anlamları perspektifinde belgelenebiliyor olmasına örnek olarak ayrıca bk. LBG s.v. *προσκαταίρω*.

⁵¹⁸ *στόλος* (= *stolos*: donanma, deniz gücü, deniz kuvvetleri, filo) sözcüğü ile *τρέχω* (= *trekhō*: koşuyorum, hızlıca ilerliyorum, aceleyle hareket ediyorum) fiilinin birleştirilmesiyle türetilen *στολοδρομέω* (= *stolodromeō*) yüklemine klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına bir örnek olarak bk. Heron *Automat.* XXII. 5 str. 1-2: “*μετὰ δὲ οὐ πολλὸν χρόνον παρέπλεον αἱ νῆες στολοδρομοῦσαι* = Daha sonra henüz çok zaman geçmemişken gemiler belirli bir hat halinde denize açılarak sahil boyunca seyrüsefer gerçekleştirdiler”.

⁵¹⁹ *ταχύς* (= hızlı, tez, hemen, bir anda) sıfatı vasıtası ile türetilmiş olan *ταχυναντέω* (= *takhynauteō*) fiilinin klasik Hellen literatüründe yukarıda belirtilen anlamları özelinde kullanımına örnek olarak bk. Thuk. VI. 31. 3: “*ἡ ναὺς μάλιστα προέξει καὶ τῷ ταχυναντεῖν* = bir gemi en fazla hızlı bir şekilde seyrüsefer etmesi bağlamında (diğer gemilerden daha) ön planda yer alacak”. Ayrıca bk. Polyb. II. 10. 6-7: “*καὶ πιστεύοντες τῷ ταχυναντεῖν, ἐπουρώσαντες ἀσφαλῶς τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὴν οἰκίαν ἐποίησαντο*. = ve hızlı bir şekilde seyrüsefer ediliyor olduğuna kanaat getirerek, iyi bir rüzgârı da arkalarına aldıktan sonra güvenli bir şekilde ana vatana geri çekilmeyi gerçekleştirdiler”.

⁵²⁰ *Navigare* fiilinin Latince *navis* (= tekne, gemi) sözcüğünden türetildiği bilinmektedir. Etimolojik olarak ilgili fiilin *navis* sözcüğü ile *agere* (= getirmek, götürmek, hareket ettirmek) fiillerinin birleştirilmesiyle türetildiği düşünülmektedir.

⁵²¹ *annavigo* [*adnavigo* formunda da belgelenebilmektedir] yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Plin. *Maior Nat.* XXXVI. 12. 16: “*reliquae tres, quae orbem terrarum inplevere fama, sane conspicuae undique adnavigantibus* = diğer üç (Mısır piramidi), ün bakımından dünyayı sarmışlardır, dört bir yandan (nehir üzerinde) seyrüsefer edenler için de gayet belirgindir (görünür durumdadır) “. Krş. Plin. *Maior Nat.* XXXV. 81: “*quo cum Apelles adnavigasset* = Apelles oraya seyrüsefer gerçekleştirmişken”. İlgili fiilin kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. OLD s.v. *annavigo* [sf. 125].

⁵²² *circumnavigo* yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Vel. Pat. II. 106. 3. İlgili fiilin kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. OLD s.v. *circumnavigo* [sf. 340].

	etrafında sefer gerçekleştiriyorum.
<i>enavigo</i> ⁵²³	= Uzaklara yelken açıyorum, bir yerden başka bir yere seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>innavigo</i> ⁵²⁴	= Belirli bir istikamet doğrultusunda seyrüsefer gerçekleştiriyorum, bir yere yelken açıyorum.
<i>navigo</i> ⁵²⁵	= Seyrüsefer ediyorum, denize yelken açıyorum. Deniz yolculuğu gerçekleştiriyorum.
<i>praeternavigo</i> ⁵²⁶	= (Herhangi bir su taşıtının) yanında, yakınında veya arkasında seyrüsefer gerçekleştiriyorum.
<i>renavigo</i> ⁵²⁷	= Bir yerden dönüş seyrüseferi gerçekleştiriyorum, geldiğim yere geri yelken açıyorum.
<i>subnavigo</i> ⁵²⁸	= Korunaklı bölgede seyrüsefer ediyorum, rüzgâr almayan karasularında (örneğin kayalık ve tepelik araziler altından) seyrediyorum.
<i>transnavigo</i> ⁵²⁹	= Bir yer üzerinden başka bir yere seyrüsefer gerçekleştiriyorum, bir

⁵²³ *enavigo* yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Suet. *Iul.* III. 11: “*Rhodum enavigavit* = Rhodos istikametinde seyrüsefer gerçekleştirdi”. İlgili fiilin kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *enavigo* [sf. 645].

⁵²⁴ *innavigo* yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Mela II. 1. 3; Avien. *Or. Mar.* 167. İlgili fiilin kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *innavigo* [sf. 957].

⁵²⁵ *navigo* fiilinin *navis* (= tekne, kayak vb.) sözcüğü ile *ago* (= hareket ettiriyorum, yerinden kıpırdatıyorum sevk ediyorum, idare ediyorum) fiilinin birleştirilmesiyle türetilmiştir (bk. *OLD* s.v. *navigo* [sf. 1192]). Latince özelinde ‘denize açılmak, yelken açmak, seyrüsefer gerçekleştirmek, deniz üzerinde yolculuk yapmak’ gibi anlamları çerçevesinde filolojik ve epigrafik (örnek bir kullanım için bk. *FD* III/4. nr. 294 str. 16) metinlerde en yoğun biçimde kullanım gördüğü tespit edilen *thalassografik* eylem bildiren yüklemidir. Bununla birlikte ‘yüzme’ manasıyla da zaman zaman *navigo* fiilinin kullanım gördüğü belgelenebilmektedir (bk. Ovid. *Heroid.* XIX. 47). İlgili yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına ve anlamlandırılmasına örnek için genel olarak bk. Caes. *Gall.* III. 8: “*quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consueverunt*, = Zira Venedikliler birçok gemiye sahiptirler, bu gemilerle Britannia’ya yelken açmayı planlamışlardır”. Cic. *Fam.* 126: “*et per anni tempus navigare poteris, ad nos amantissimos tui veni* = yıl boyunca seyrüsefer etmeye uygun bir hava olursa, seni oldukça seven bize gel”. Curt. VI. “*providerat; Amphoterum cum Cyprii et Phoeniciis navibus in Peloponnesum navigare*, = Amphoterus’un Kıbrıs ve Fenike gemileriyle birlikte Peloponnesos’a yelken açmasını uygun gördü”. Ayrıca bk. S. HA. *Hadrianus* XIII. 3 “*post in Siciliam enavigavit* = daha sonra Sicilya’ya yelken açtı”. Söz konusu fiilin yan ve ek anlamları hakkında daha detaylı bilgi için ayrıca bk. *OLD* s.v. *navigo* [sf. 1192].

⁵²⁶ *praeternavigo* yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Flor. *Epit.* I. 43. 3. İlgili fiilin kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *praeternavigo* [sf. 1435].

⁵²⁷ *renavigo* yüklemine klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına örnek olarak bk. Plin. *Maior Nat.* VI. 106. 1: “*ex India renavigant mense Aegyptio Tybi* = Hindistan’dan Mısır’daki Tybis dağına doğru dönüş seyrüseferi gerçekleştirdiler”. İlgili fiilin kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *renavigo* [sf. 1564].

⁵²⁸ *subnavigo* fiilinin ek ve yan anlamlarına, ayrıca klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına yönelik örnek için bk. *OLD* s.v. *subnavigo* [sf. 1779].

⁵²⁹ *transnavigo* fiilinin klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına yönelik örnek için bk. Frontin. *Str.* I. 13; II. 42. İlgili fiilin ek ve yan anlamlarına, bununla birlikte yine klasik Latin literatüründe kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *transnavigo* [sf. 1893].

taraftan öbür tarafa yelken açıyorum. İki kara parçasının ya da bir boğazın içinden geçerek seyrüsefer gerçekleştiriyorum.

Bu fillere ek olarak, *navigo* fiilinden bağımsız olarak ‘denize açılmak, seyrüsefer etmek, deniz yolculuğu gerçekleştirmek’ gibi anlamlar özelinde kullanım gören diğer Latince yüklemeler ise şunlardır:

- velifico*⁵³⁰ = Seyrüsefer gerçekleştiriyorum, deniz yolculuğu yapıyorum, yelken açıyorum.
- velificor*⁵³¹ = Seyrüsefer gerçekleştiriyorum, deniz yolculuğu yapıyorum, yelken açıyorum.
- naviculor*⁵³² = Küçük bir su taşıtı ile seyrüsefer gerçekleştiriyorum, kayak ya da bot üzerinde deniz yolculuğu gerçekleştiriyorum.

⁵³⁰ *velifico* fiilinin klasik Latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına yönelik bir örnek için bk. Prop. *Elegiae* IV. 9. 6: “*nauta per urbanas velificabat aquas.* = denizci bir kentin karasuları üzerinden/boyunca seyrüsefer ediyordu”. Mevcut fiilin edilgen kipte kullanımına ilişkin ek örnek için ayrıca bk. Iuv. X. 173-174: “*creditur olim velificatus Athos* = Bir zamanlar, Athos (Dağı’nın) suyun üzerinde yüzüyor (karasuları üzerinde hareket halinde) olduğuna inanılmaktadır”. İlgili fiilin yan anlamları, ayrıca klasik Latin literatürü özelinde kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *velifico* [sf. 1964].

⁵³¹ *velificor* fiilinin, tıplı *velifico* fiili gibi, *velum* (= yelken) sözcüğü ile *facio* (= yapmak, ifa etmek, icra etmek, uygulamak) fiilinin birleştirilmesiyle türetildiği düşünülmektedir (bk. *OLD* s.v. *velificor* [sf. 1964]). Klasik Latin literatüründe söz konusu yüklem yeparıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına yönelik bir örnek için bk. Flor. *Epit.* I. 42. 3: “*ac sic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus suis adremigaverunt.* = ve lakin seyrüsefer etmekte olan Giritliler, bir galibiyet edası içerisinde limanlarına doğru kürek çekmekteydiler”. İlgili fiilin yan anlamları, bununla birlikte yine klasik Latin literatürü özelinde kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *velificor* [sf. 1964].

⁵³² *naucula* (ya da *navicula/navicella*: küçük tekne, sal, filika, kano; bk. *OLD* s.v. *naucula* [sf. 1190]) sözcüğünden türetildiği düşünülen *naviculor* (*nauculor* formunda da belgelenebilmektedir; bk. *OLD* s.v. *nauculor* [sf. 1190]) yüklemının klasik latin literatüründe yukarıdaki tabloda belirtilmekte olan anlamları perspektifinde kullanımına yönelik bir örnek için bk. Mart. III. 20. 20: “*piger Lucrino nauculatur in stagno?* = miskin bir şekilde Lucrinus göletinde/havuzunda küçük kayak ile seyrüsefer mi ediyor?”. İlgili fiilin yan anlamları, bununla birlikte klasik Latin literatürü özelinde yine yukarıdaki tabloda sunulmakta olan anlamları çerçevesinde kullanımına yönelik ek örnekler için ayrıca bk. *OLD* s.v. *naviculor* [sf. 1192].

3.3. Periplous, Anaplous ve Paraplous Yazım Geleneğine Örnekler: Genel Görünüm

“... ἀποδώσομεν νυνὶ τὰ λοιπὰ τῆς Ἑλλαδικῆς γεωγραφίας.
ἅπερ Ὅμηρος μὲν πρῶτος, ἔπειτα καὶ ἄλλοι πλείους ἐπραγματεύσαντο,
οἱ μὲν ἰδίᾳ Λιμένας ἢ Περίπλους ἢ Περίόδους γῆς ἢ τι τοιοῦτον ἄλλο ἐπιγράψαντες...”⁵³³

Günümüzde *periplous* olarak bilinen bilinen seyrüsefer tutanakları⁵³⁴; öncelikli olarak Akdeniz’in Eskiçağ ve Ortaçağ *thalassografis*ine ışık tutan, bu doğrultuda günümüz itibarıyla yaklaşık üç bin beş yüz yıllık bir coğrafi keşif geleneğinin ürünü olan⁵³⁵ ve de günümüzde çeşitli disiplinler üzerinden sürdürülen farklı araştırmalar bağlamında birincil kaynak niteliğine sahip olan metinlerdir. Bu seyrüsefer tutanakları yalnızca Akdeniz’in *thalassografik* özelliklerine dair bilgi vermekten öte, zaman zaman genel olarak Antikçağ & Ortaçağ *thalassografisi* için önem arz eden ve *Eski Dünya*’nın diğer iç denizlerinden olan Karadeniz ve Kızıl Deniz gibi engin karasuyu kütlelerinin kıyılarına dair detaylı verileri bünyelerinde barındırmaktadır⁵³⁶. Bununla birlikte, yine mevcut araştırmanın kronolojik ölçeği dâhilinde, Hint ile Atlas okyanusu gibi devasa su bloklarının (Afrika, Asya ve Avrupa kıtaları özelinde) kısmi sahil yapısı hakkında da birincil kaynak niteliğine sahiptirler. İlgili metinler genelde belirli bir kara bloğunun kıyıları paralelinde belirli bir bölgeden diğer bir bölgeye (ya da adaların⁵³⁷, yarımadala-

⁵³³ Strab. VIII. 1. 1: “Şimdi Hellas’ın coğrafyasının diğer hususları hakkında aktarımda bulunacağım. (Bu konuda aktarımda bulunan) ilk kişi Homeros’tur, akabinde bazı kişiler daha fazla (eserler) ortaya koydular, tıpkı yeryüzüyle ilgili *limen* (= liman kataloğu), *periplous* (= seyrüsefer tutanağı) ve *periodos* (= kara yoluyla gezi raporu/seyyah kaydı) ve benzeri türden başlıklı yazılar kaleme almış (aynı zamanda çizimler de gerçekleştirmiş) kişiler gibi”. Strabon’un zaman zaman *periplous* yazarlarını eleştiriyor olması hususunda ayrıca bk. Strab. VIII. 3. 20: “οὐ πάνυ δὲ ὑπὸ τῶν τοὺς περίπλους γραψάντων ἡ Σάμος μνημονεύεται, = Samos’a *periplous* yazan kişiler tarafından aslında pek de (yeterince) değinilmemiştir”.

⁵³⁴ Antikçağdaki anlamı özelinde seyrüsefer tutanağı olarak dilimize çevrilebilen bu metin grupları dışında, *λιμένες* (= *limenes*: limanlar [askeri-ticari limanların ve demirleme alanlarının özellikleri ile ilgili bilgi veren kataloglar/kitapçıklar]) olarak başlıklandırılan ve denizcilik araştırmaları bağlamında önem arz eden hususi metin gruplarının olduğu da bilinmektedir. İlgili husus hakkında bk. Strab. I. I. 21: “καὶ οἱ τοὺς λιμένας καὶ τοὺς περίπλους καλούμενους πραγματευθέντες = *limenes* (= limanlar [katalogları/kitapçıkları]) ve *periplous*lar olarak adlandırılan (başlıklandırılan) eserler ortaya koymuş olan kişiler”. Ayrıca krş. Strab. VIII. 1. 1. Bununla birlikte Strabon, ilgili anekdotunun devamında söz konusu eserlerin oluşturulmasında matematiksel (yani ölçümsel) ve astronomik (özellikle yıldızların ve gezegenlerin konumları özelinde yön tayin etme/belirtme gibi bilgi ve beceri odaklı) gözlemlerin büyük bir etkiye sahip olduğunu beyan etmektedir: “ἀτελῇ τὴν ἐπίσκεψιν ποιοῦνται, μὴ προστιθέντες ὅσα ἐκ τῶν μαθημάτων καὶ ἐκ τῶν οὐρανίων συνάπτειν προσῆκε. = (yukarıdaki anlatının devamına istinaden *limenes* ve *periplous* türü metinleri yazanlar eserlerini) matematiksel ve göksel (yani astronomik verilerle) harmanlamayı gerçekleştirmeden ortaya koyarlarsa, yarım yamalak bir araştırma yapmış olurlar”.

⁵³⁵ Günümüz coğrafya literatüründe *terrae incognitae* olarak anılan, ‘bilinmeyen/henüz keşfedilmemiş coğrafyalar (kara ya da deniz odaklı)’ istikametinde sürdürülmüş olan keşif seferlerinin bilinen en erken örneklerinin Mısırlılarca ‘*Punt Diyarı*’ olarak adlandırılan, lakin güncel araştırmalar ışığında mevcut konumu tam olarak tespit edilemeyen bir coğrafya özelinde gerçekleştirilmiş olduğu bilinmektedir (ilgili keşif seferi üzerine bk. Hennig, 1944: 5 vd.).

⁵³⁶ Söz konusu metin türü yazımının genel kurgusu hakkında bilgi için özellikle bk. Gisinger 1937, 841 vd.

⁵³⁷ Strabon tarafından (XIV. 1. 15) Samos Adası etrafında gerçekleştirilen bir kıyı seyrüseferi hakkında sunulmakta olan detay için bk. “Περίπλους δ’ ἐστὶ τῆς Σαμίῳ νήσου σταδίων ἑξακοσίων. = Samos’un (Adası’nın) etrafından gerçekleştirilen seyrüsefer altı yüz *stadia* uzunluğundadır”. Ayrıca bk. Paus. III. 19. 11: “ὄνομα μὲν τῇ

rın⁵³⁸ veya körfezlerin⁵³⁹ etrafında) doğru sürdürülen seyrüseferlerle ilgili bilgi vermekle birlikte⁵⁴⁰, herhangi bir denizin ortasından, diklemesine iki hedef arasındaki seyrüseferlere ilişkin veriler ise oldukça nadir bir şekilde belgelenmektedir⁵⁴¹.

İlgili bölüm dâhilinde söz konusu seyrüsefer tutanaklarından yalnızca (Antikçağdan Ortaçağa⁵⁴² değin) Akdeniz ve onun kıyılarına odaklananları mercek altına alınacak olsa da, *periplous* niteliğine sahip⁵⁴³ tüm metinlerin genel bir tablo içerisinde ve kronolojik olarak bütüncül perspektiften (panoptik bir bakış açısıyla) takip edilebilmesi konuya yönelik öngörüşsel bir aydınlatıcılık kazandırabilecek niteliktedir. Bu doğrultuda MÖ VI. yüzyıldan MS XV. yüzyıla kadar, Antikçağ ve Ortaçağ Hellen & Latin literatürü sınırları perspektifinde bir seyrüsefer raporu/tutanağı niteliğine sahip olduğu bilinen (ya da düşünülen) herhangi bir çalışmada bulunmuş olan yazarlar (hakkında yeterince malumat sahibi olunabildiği takdirde

νήσῳ Λευκή, περίπλους δὲ αὐτῇ σταδίων εἴκοσι = Adanın adı Leukē'dir, bu adanın etrafı boyunca seyrüsefer ise yirmi *stadia* (uzunluğundadır)".

⁵³⁸ İlgili hususa örnek olarak bk. Strab. VII. 1. 25: "ὁ περίπλους ταύτης τῆς χερρονήσου πεντακοσίων καὶ ἑβδομήκοντα. = Bu yarımada'nın etrafından sürdürülen seyrüsefer (mesafesi) beş yüz yetmiş *stadia* uzunluğundadır".

⁵³⁹ Örnek olarak bk. Strab. VI. 1. 11: "τοῦτο μὲν οὖν στόμα λέγουσι τοῦ Ταραντίνου κόλπου. αὐτὸς δ' ὁ κόλπος ἔχει περίπλους ἁξιώλογον μιλίων διακοσίων τετταράκοντα, ὥς ὁ χωρογράφος φησί = Burasının da Tarentum körfezinin ağzı (girişi) olduğunu belirtmektedirler. Bu körfez bizzat, bir *khōrographos*un da (bölge/yöre hakkında yazan) dediği gibi, iki yüz kırk *milia* (gibi) dikkate değer bir çepeçevre seyrüsefere (mesafesine/aralığına) sahiptir".

⁵⁴⁰ İlgili hususa örnek olarak bk. Strab. VII. 1. 33: "καὶ ἔστιν ἀπὸ πόλεως τῆς Ἀκάνθου ὁ περίπλους τῆς χερρονήσου ἕως Σταγείρου, πόλεως τοῦ Ἀριστοτέλους, στάδια τετρακόσια, ἐν ᾗ λιμὴν ὄνομα Κάπρος καὶ νησίον ὁμώνυμον τῷ λιμένι = Akanthos kentinden Aristoteles'in memleketi Stageira'ya kadar yarımada'nın etrafından sürdürülen seyrüsefer (mesafesi) dört yüz *stadia* uzunluğundadır, burada (Stageira yakınlarındaki sahil hattı üzerinde) Kapros isminde bir liman ve bu liman içinde yine aynı isme sahip bir adacık (sive kayalık) mevcuttur". Bununla birlikte zaman zaman Strabon, bir bölgeden/kentten diğer bir bölgeye/kente, ara bir bölge/kent eklemek kaydıyla *periplous* bilgilendirmesinde bulunmaktadır (bk. Strab. VI. 37: "περίπλους δὲ Τάραντος ἔστιν ἐς Βρεντέσιον μέχρι μὲν Βάρητος πολίχνης χ' στάδιοι = Taras (sic. Tarentum) kentinden Brundisium istikametine kıyı hattı üzerinden seyrüsefer, Baris (sic. Bari) kasabasına kadar, altı yüz *stadia* uzunluğundadır").

⁵⁴¹ Örnek olarak bk. Strab. II. 5. 24: "ἔστι δ' ἀπὸ Ρόδου διάρμα εἰς Ἀλεξάνδρειαν βορέα τετρακισχιλίων πον σταδίων, ὁ δὲ περίπλους διπλάσιος. = Rhodos Adası'ndan (ya da kentinden) İskenderiye'ye denizin ortasından Boreas (= kuzey rüzgârı) eşliğinde (seyrüsefer) aşağı yukarı dört bin *stadiad*r, sahil hattından çepeçevre dolanarak (kıyıyı takip ederek) seyrüsefer ise iki katıdır (mesafe/zaman olarak). Söz konusu husus üzerine krş. Strab. XIV. 3. 8: "δοκοῦσι δὲ αἱ Χελιδόνιαι κατὰ Κάνωβόν πως πίπτειν· τὸ δὲ διάρμα λέγεται τετρακισχιλίων σταδίων. = Khelidonia Adaları'nın Kanōbos (kentinin) hemen hemen tam karşısında uzanmakta olduğunu düşünüyorlar (aynı meridyen üzerinde uzandığını farzediyorlar). (İki yer arasında deniz üzerinden) diklemesine (doğrudan) geçişin (seyrüseferin) dört bin *stadia* olduğu beyan edilmektedir".

⁵⁴² *Periplous* sözcüğü Ortaçağ Hellenice literatüründe zaman zaman *περίπλοια* (= periploia) biçiminde, yani *femininum* formda da karşımıza çıkabilmektedir (ilgili formun Ortaçağ Hellenice literatüründe kullanımına örnek için bk. ve krş. LBG s.v. *περίπλοια* [= periploia]).

⁵⁴³ Burada doğrudan *thalassografik* odaklı Dionysios Byzantios'un *Ἀνάπλους Βοσπόρου* (= Anaplous Bosporou) ve de Rufus Festus Avienus'un *Ora Maritima* gibi eserleri de ilgili tablonun kapsamına dâhil edilmektedir. Bununla birlikte başlığı ya da tanımı Antikçağ & Ortaçağ literatüründen bazı alıntılar ya da belirli anekdotlar vasıtasıyla tespit edilebilen seyrüsefer kayıtları da tabloda yer almaktadır.

*ethnikon*ları ile birlikte⁵⁴⁴) ve onlara ait eserlerin listesi aşağıda bir katalog halinde sunulmaktadır:

ARKAİK & KLASİK DÖNEMLER

Periplous/Anaplous Metni Yazarının Adı ve Etnikonu	Yazarın Yaşadığı Tarih	Metnin Thalassografik Kapsamı ve Tanımı
Karyandalı Skylaks (= Σκύλαξ ὁ Καρυανδεύς)	MÖ VI. yy. sonu	Karyanda yurttaşı olduğu bilinen Skylaks'ın seyrüseferi hakkındaki detaylar özellikle Halikarnassoslu Herodotos'un aktarımları vasıtasıyla belgelenebilir niteliktedir. Bununla birlikte Skylaks'ın bir periplous metni kaleme alıp almadığı ya da ne şekilde bir seyrüsefer tutanağı oluşturduğu gibi hususlar günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. MÖ IV. yüzyılda kendi adıyla ortaya çıkan ve günümüze ulaşan mevcut periplous metninin içeriğinin ne kadarının ya da hangi bölümlerinin Karyandalı Skylaks'ın seyrüseferlerini kapsadığı ise bilinmemektedir.
Lampsakoslu Kharōn ⁵⁴⁵ (= Χάρων ὁ Λαμψακηνός)	MÖ VI-V. yüzyıllar arası	Bir Lampsakos yurttaşı olduğu dışında hakkında pek fazla bilgi sahibi olunamayan Kharōn tarafından “περίπλους τῶν ἐκτὸς τῶν

⁵⁴⁴ Buradaki tabloda bir *periplous* yazarı olduğu bilinen ya da olabileceği öngörülen (ilgili öngörü mevcut şahıs isminin sonuna ilâştirilen bir soru işareti vasıtasıyla vurgulanmaktadır), Eskiçağdan Ortaçağa uzanan süreçte çeşitli zaman aralıklarında yaşamış olan araştırmacıların isimlerinin *ethnikon*ları özellikle belirtilmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu araştırmacıların neredeyse tamamının okyanus, deniz ya da seyrüsefer edilebilir nehir kıyısı/kenarında konumlanan kentlerin vatandaşları oldukları rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Bu tespit de, mevcut tez kapsamında tarafıma savunulmakta olan ‘*periplous* metinlerinin genel olarak gemicilik konusunda deneyimli ve denizcilik işlerinde bilgi/maharet sahibi olan kişilerce kaleme alınmış olduğu’ savını güçlendirir niteliktedir.

⁵⁴⁵ Herodotos'tan önce yaşadığı ve bir Lampsakos yurttaşı olduğu bilinen Kharōn hakkında ek bilgi için bk. Meister, 2003: 203-204.

Ἡρακλέους στηλῶν (= Herakles Sütunları'nın Dışına [sic. Atlas Okyanusu istikametinde] Seyrüsefer)" başlığına sahip bir *periplous* metni yazılmış olduğu, yalnızca Suidas'ın aktarımı vasıtasıyla belgelenabilir niteliktedir⁵⁴⁶. İlgili seyrüsefere ait kayıtlar günümüze ulaşmamıştır.

Sigeionlu Damastēs⁵⁴⁷

(= Δαμάστης ὁ Σιγειεύς)

MÖ VI. yy. sonu- V. yy. başı tarih aralığında yaşadığı düşünülmektedir⁵⁴⁸. Hekataios'un ardılı, Herodotos'un ise çağdaşıdır.

İlgili seyrüsefer kaydının kapsamı ve odağı günümüzde bilinmemektedir. Damaestēs'in bir seyrüsefer kaydı/tutanağı kaleme almış olduğu (Hekataios'tan alıntı yapan) Agathemeros tarafından belgelenbilir niteliktedir. Sadece birkaç fragmanın dışında, söz konusu *periplous* metni günümüze ulaşmamıştır⁵⁴⁹.

⁵⁴⁶ Söz konusu aktarım hakkında bk. Suidas s.v. Χάρων, Λαμψακηνός [= Kharon, Lampsakēnos]. İlgili husus üzerine ayrıca krş. Olshausen, 2013: 44.

⁵⁴⁷ *FGrHist.* 1A/1,T fragm. 12A str. 5-8 "Hekataios": "εἴτα Δαμάστης ὁ Σιγειεύς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν Ἑκαταίου μεταγράψας Περίπλουν ἔγραψεν. ἐξῆς Δημόκριτος καὶ Εὐδοξος καὶ ἄλλοι τινὲς Γῆς Περιόδους καὶ Περίπλους ἐπραγματεύσαντο = Daha sonra Sigeionlu Damastēs, en çok da Hekataios'tan alıntı yaparak (ya da Hekataios'u tamamen taklit ederek?) bir *periplous* kaleme aldı. Akabinde, Dēmokritos ve Eudoksos ve başka kimseler yeryüzünün *periodos* ve *periplous* kayıtlarını oluşturdular". Burada *periodos* olarak belirtilen türün, yazınsal bir türden ziyade çizime dayalı, harita benzeri taslaklar olduğu bilinmektedir (bk. Liddell – Scott, 1996: 1880 s.v. περίοδος).

⁵⁴⁸ Sigeionlu Damastēs'in *periplous* metninin MÖ V. yüzyıla tarihlendiriliyor olması hakkında ek bilgi için bk. Gallo, 2013: 1919-1920. Damastēs'in yaşamı ve eserleri hakkında detaylı bilgilendirme için ayrıca bk. Suidas s.v. Δαμάστης [= Damastes]: "Δαμάστης, Σιγειεύς, ἀπὸ Σιγείου τῆς Τρωάδος, Διωξίππου υἱός, γεγρονὼς πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, σύγχρονος Ἡροδότῳ, τῶν πλουσιωτάτων, ἱστορικός. γέγραφε Περί τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων, Περί γονέων καὶ προγόνων τῶν εἰς Ἴλιον στρατευσαμένων βιβλία β', Ἑθνῶν κατάλογον καὶ πόλεων, Περί ποιητῶν καὶ σοφιστῶν· καὶ ἄλλα συχνά. γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητής. = Damastēs: Sigeionlu, Troianın Sigeion (kentinden), Diöksippos'un oğlu, Peloponnesos (savaşlarından/meselelerinden) evvel doğmuştur, Herodotos ile çağdaştır, oldukça zenginlerin eşrafındadır, araştırmacıdır. Hellas'ta olup biten hadiselerle (ya da Hellas'a özgü hususlarla ilgili), Ilion kentine karşı sefere çıkmış olanların babaları ve atalarıyla alakalı iki kitap yazmıştır, ulusların ve kentlerin katalogunu da, şairler ve sofistler hakkında da ve daha birçok başka konu hakkında da (yazmıştır). Hellanikos'un talebisi olmuştur". Damastēs'in Hellanikos'un öğrencisi olmuş olması hususunda bk. *FGrHist.* 1A/4,T fragm. 9 str. 1 "Hellanikos": "Δαμάστης· ... γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητής. = Damastēs, Hellanikos'un talebisi olmuştur". Damastēs hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Brodersen, 2004a: 58; Meister, 2012: 411.

⁵⁴⁹ Söz konusu husus hakkında bk. Brodersen, 2004a: 58 (kendisiyle ilintili eserlerin listesi hakkında genel olarak krş. Meister, 2012: 411). İlgili *periplous* metnine yönelik gerçekleştirilen atıflar/alıntılar sebebiyle, Da-

Marsilyalı Euthymenēs⁵⁵⁰
(= Εὐθυμένης ὁ Μασσαλιώτης)

MÖ VI-V. yüzyıl-
lar arası⁵⁵¹.

via Seneca Minor⁵⁵². Euthymenēs'in bu seyrüsefer kaydı hakkındaki bilgilendirmeler sadece Seneca Minor (= Genç Seneca), Herakleia Pontikeli Markianos ve Lydialı Ioannes gibi kendinden sonra yaşayan klasik Latin veya Hellen yazarların doğrudan ya da dolaylı yoldan alıntıları vasıtasıyla belgelenebilir niteliktedir. Söz konusu alıntılar dışında, ilgili *periplous* metnine ait herhangi bir anekdot günümüze ulaşamamıştır.

Kartacalı Hannōn
(= Ἄννων ὁ Καρχηδόnius)

MÖ V. yy.

İlgili *periplous* metninin, MÖ VI-V. yüzyılda yaşadığı düşünülen Kartacalı *sufes* (= yönetici/başyargıç) Hannōn tarafından kaleme alındığı, günümüz araştırmacıları tarafından *communis opinio* olarak kabul edilmektedir. Metin ilk olarak Kartaca/Fenike alfabesiyle kaleme alınmış olduğu, MÖ IV. yüzyılda ise özetlenmek kaydıyla Hellençe'ye çevrildiği düşünülmektedir. Bu minvalde ilgili *periplous* metninin Hellençe

mastēs'a ait (ya da ait olduğu iddia edilen) günümüze ulaşabilmiş fragmanlar için genel olarak ayrıca bk. Damaštēs *Fragm.* I-VI.

⁵⁵⁰ Marsilyalı Euthymenēs'in Senegal Nehri'ne kadar, Kuzey Batı Afrika'nın Atlas Okyanusu sahilleri boyunca bir keşif seyrüseferi gerçekleştirerek bu seyrüsefer ile ilgili önemli detayları kayıt altına aldığı bilinmektedir. Euthymenes hakkında ek bilgi için genel olarak bk. Brodersen, 2004b: 235-236. İlgili seyrüseferin kapsamı ve yazarı üzerine ayrıntılı değerlendirmeleri için ayrıca bk. Hennig, 1944: 80 vd.

⁵⁵¹ Euthymenes'in söz konusu seyrüseferinin MÖ V. yüzyıldan ziyade VI. yüzyıla tarihlendiriliyor olması hususunda özellikle bk. Goodwin, 2009: 25.

⁵⁵² Genç Seneca'nın Euthymenes'in ilgili seyrüseferi hakkındaki aktarımı için bk. Sen. Minor *Nat.* IVA. 2. 22: “*Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: “Navigavi,” inquit, “Atlanticum mare. = Marsilyalı Euthymenes şu beyanatı aktarmıştır: demiştir ki ‘ben Atlantik denizine (Atlas Okyanusu’na) bir seyrüsefer gerçekleştirdim’.* Diğer referanslar için ayrıca bk. Markian. *Men. Peripl.* II. 15-20; Ioan. *Lyd. Men.* IV. 107.

		versiyonu MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. İlgili metin; ‘ <i>Hannon: Periplous</i> ’ olarak adlandırılan alt başlık kapsamında analiz edilmektedir.
Atinalı Phileas ⁵⁵³ (= Φιλέας ὁ Ἀθηναῖος)	MÖ V. yy.	Coğrafya araştırmalarıyla ön plana çıkan Atinalı Phileas’ın <i>periegesis</i> ve <i>periplous</i> türünde araştırmalar gerçekleştirmiş olduğu bilinmektedir. MS II. yüzyılda yaşamış Aelius Herodianus ⁵⁵⁴ ile onu referans olarak kullanan ve de MS VI. yüzyılda yaşamış olan Byzantionlu Stephanos ⁵⁵⁵ tarafından gerçekleştirilen atıflar vasıtasıyla kendisinin bir <i>periplous</i> kaleme almış olduğu belgelenebilmektedir.
Abderalı Dēmokritos ⁵⁵⁶ (= Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης)	MÖ V-IV. yy.	Diogenes Laertios vasıtasıyla belirtildiğine göre, atamcu filozof Abderalı Demokritos Babilliler nezdinde kutsal olarak addedilen bir <i>periplous</i> metni kaleme almıştır. İlgili <i>periplous</i> metninden, başlığı Ὠκεανοῦ περίπλους (= Okyanusun Seyrüseferi) dışında her-

⁵⁵³ Atinalı Phileas hakkında detaylı bilgi için bk. Gärtner, 2007: 14.

⁵⁵⁴ İlgili atıf için bk. Ael. Her. *Kath.* vol. III/1 sf. 287 str. 18-19.

⁵⁵⁵ İlgili atıf için bk. Steph. Byz. *Ethnika* sf. 94 str. 15-16 (s.v. Ἀνδρία [= Andria]): “Ἀνδρία, πόλις Ἡλείας, καὶ ἐτέρα Μακεδονίας, ὡς Φιλέας ἐν περίπλοις.= Andria, bir Eleia (sic. Elis) kentidir ve Phileas’ın *periplous* (çalışmalarında) aktardığı üzere (aynı isme sahip) farklı bir Makedonia kenti (vardır)”.

⁵⁵⁶ Thrake bölgesindeki Abdera kentinin yurttaşı olan atomist düşünür Demokritos hakkında detaylı bilgi için bk. Furley – Taylor, 2012: 437-438. Bir filozof kimliğiyle coğrafya ve denizcilik araştırmalarına katkıda bulunmuş olmasını vurgulaması bağlamında özellikle bk. Bevan, 1871: 25: “Some of the philosophers contributed to the advance of the practical geography: we may instance Democritus of Abdera, who composed several works, ‘*Periplus of the Ocean*’, ‘*Periplus of the Earth*’ etc. containing the results of his own observations = Bazı filozoflar tatbiki coğrafya (biliminin) gelişimine katkıda bulunmuşlardır: Abderalı Demokritos’u (bu filozoflara) örnek olarak sunabiliriz, kendisi ‘Okyanusun Seyrüseferi’, ‘Yeryüzünün Seyrüseferi’ vb. gibi kendi gözlemlerinin sonucunu ihtiva eden birkaç eser kaleme almıştır”.

hangi bir fragman günümüze ulaşmamıştır⁵⁵⁷. Bununla birlikte ilgili okyanusun antikçağ özelinde zaman zaman yelken açılan Atlas Okyanusu mu yoksa Hint Okyanusu mu olabileceği hususu bilinememektedir.

Knidoslu Ktēsias⁵⁵⁸

MÖ V-IV. yy.

(= Κτησίας ὁ Κνίδιος)

Karia'nın Knidos kenti yurttaşı olan Ktēsias'a atfedilen fragmanlar vasıtasıyla kendisinin 'περίπλους Ἀσίας' (= Asia'nın [kıyılarının] seyrüsefer kaydı/tutanağı)⁵⁵⁹, başlıklı bir *periplous* kaleme almış olduğu bilinmektedir⁵⁶⁰. Ancak ilgili *periplous*un kapsamı konusunda günümüzde herhangi bir detaya ulaşılmamaktadır.

Kymailı Ephoros⁵⁶¹

MÖ IV. yy.

(= Ἐφορος ὁ Κυμαῖος)

via Strabon⁵⁶²: Strabon'un aktarımı tamamıyla ilgili *periplous*un münferit bir metinden mi yoksa sadece söz konusu seyrüseferi içeren bir eylemden mi ibaret olduğu anlaşılamaktadır. Bu doğrultuda burada sunulmakta olan söz konu-

⁵⁵⁷ Diogenes Laertios tarafından Sokrates öncesü ünü atomcu filozoflardan Demokritos'un kaleme almış olduğu ileri sürülen *periplous* metni ile ilgili değerlendirmesi için bk. Diog. Laert. IX. 7. 49: "Περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμῶν. Περὶ τῶν ἐν Μερόῃ. Ὡκεανοῦ περίπλους. = Babylon'daki kutsal yazılı eserler ile ilgili: Meroë ile ilgili hususlar (Meroë'deki hadiseler) üzerine. Okeanos'un (= Okyanusun) bir seyrüsefer tutanağı".

⁵⁵⁸ Knidoslu Ktēsias'ın yaşamı ve eserlerine yönelik genel olarak bk. Högemann, 2003: 969-970.

⁵⁵⁹ İlgili başlık İskenderiyeli Harpokration vasıtasıyla öğrenebilmektedir (bk. Harpok. *Leks.* s.v. Σκιάποδες [= Skiapodes]).

⁵⁶⁰ İlgili fragmana yönelik bk. *FGrHist.* III C 688F fragm. 55 "Ktesias".

⁵⁶¹ MÖ ca. 400-330 yılları arasında yaşadığı bilinen ve eserleri itibarıyla evrensel bir Hellen tarihi yazarı olarak nitelendirilen Ephoros'un coğrafya alanında da önemli araştırmalar sürdürdüğü bilinmektedir. Ephoros hakkında daha detaylı bilgi için genel olarak bk. Meister, 2004: 1035-1036.

⁵⁶² Bk. Strab. VI. 2. 1: "ἐνιοὶ δ' ἀπλούστερον εἰρήκασιν, ὥσπερ Ἐφορος, τὸν περίπλους ἡμερῶν καὶ νυκτῶν πέντε. = Ancak bazı (yazarlar) daha net beyanatlarda bulunmuşlardır, tıpkı Ephoros gibi, (Ephoros'un) çepeçevre bir seyrüseferin beş gün ve beş gece (sürdüğünü belirtmiş olması gibi)". Strabon'un ilgili anekdotu, Ephoros'un bir *periplous* metni kaleme almış olabileceğinin, ya da en azından ilgili *thalassografik* metin türü özelinde birtakım çalışmalar gerçekleştirdiğinin ipucu niteliğine sahiptir.

		su tespit, Strabon tarafından sunulan bu ipucundan hareketle öne sürülen bir sav niteliğindedir.
Pseudo-Skylaks (= ψευδό-Σκύλαξ)	MÖ IV. yy.	MÖ VI. yüzyılda yaşadığı bilinen Karyandalı Skylaks tarafından kaleme alınmış olduğu düşünülen periplous metninin günümüzde ismi bilinmeyen ancak kendisini Skylaks adıyla tanıtan bir yazar tarafından güncellenmiş bir periplous metni özelliğine sahiptir.
Marsilyalı Pytheas ⁵⁶³ (= Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης)	MÖ IV. yy.	Marsilyalı Euthymenēs'in ardılı olan ve onunla aynı kentin yurttaşlığına sahip bulunan denizci (aynı zamanda bir astronom ve coğrafya bilgini olarak da anılmakta olan) Pytheas'ın τὰ περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ (= Okyanus üzerine) başlıklı bir çalışma yaptığı bilinmektedir. Çalışmanın muhtelif bir seyrüsefer kaydı niteliğine sahip olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Atlas Okyanusu kıyıları üzerine değerlendirmelerini (Thule Adası sonrası Elbe Nehri ağzına kadar ⁵⁶⁴) içerdiği anlaşılmaktadır.
Byzantionlu Leōn (= Λέων ὁ Βυζάντιος)	MÖ IV. yy.	İlgili periplous metninin başlığı ve kapsamı bilinmemekle birlikte, bir periplous metni kaleme aldığına ilişkin fragmanlar mevcuttur.

⁵⁶³ Marsilyalı Pytheas hakkında ek bilgi için bk. Gärtner, 2008b: 288-289.

⁵⁶⁴ Marsilyalı Pytheas'ın Atlas Okyanusu'nun Iberia Yarımadası kıyıları devamınca (günümüz İspanya, Portekiz, Fransa, Belçika, Hollanda ve Almanya sahilleri istikametinde, Kuzey Denizi'nin içerisine doğru) sürdürmüş olduğu anlaşılan söz konusu seyrüseferin rotası hakkındaki değerlendirmesine yönelik genel olarak bk. Olshausen, 2013: 46.

Amōmētos (= Ἀμώμητος)	MÖ ca. IV. yy.	Kendisince kaleme alınmış seyrüsefer tutanağının <i>Ἐκ Μέρμεως Ἀνάπλους</i> (= Memphis'ten Yukarıya Doğru Seyrüsefer) şeklindeki başlığı bilinmektedir. İçeriğine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır.
HELLENİSTİK DÖNEM		
Tenedoslu Androitas (= Ἀνδροίτας ὁ Τενέδιος)	MÖ IV-III. yy?	Tenedoslu Androitas tarafından <i>περίπλους τῆς Προποντίδος</i> (= Propontis'in [sic. Marmara Denizi'nin] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) ⁵⁶⁵ başlığıyla kaleme alındığı bilinen seyrüsefer tutanağının içeriğine ilişkin veriler günümüze ulaşamamıştır.
Teoslu Andrōn (= Ἀνδρῶν ὁ Τήϊος)	MÖ IV-III. yy.	Karadeniz'i kapsayan bir periplous metni kaleme aldığı bilinmekle birlikte, eser bazı fragmanlar dışında günümüze ulaşamamıştır.
Herakleialı Nymphis (= Νύμφις ὁ Ἡρακλεώτης)	MÖ IV-III. yy.	<i>περίπλους Ἀσίας</i> (Asia'nın Seyrüsefer Tutanağı) başlığıyla Herakleialı Nymphis tarafından kaleme alınan çalışmadan sadece birkaç fragman günümüze ulaşabilmiştir.
Giritli Nearkhos (= Νέαρχος ὁ Κρητικός)	MÖ IV-III. yy.	Giritli Nearkhos tarafından kaleme alındığı bilinen periplous metni Arrianos'un <i>Indike</i> isimli çalışması vasıtasıyla günümüze ulaşabilmiş durumdadır.
Thasoslu Androsthēnēs	MÖ IV-III. yy.	Thasoslu Androsthēnēs'in ὁ

⁵⁶⁵ Söz konusu *periplous* metninin ilgili başlığına dair referansa ilişkin bk. Androitas *Fragm.* I. str. 5-6: “ὥς φησιν Ἀνδροίτας ὁ Τενέδιος ἐν τῷ Περίπλῳ τῆς Προποντίδος = Tenedoslu Androitas ‘Propontis’in Seyrüsefer Tutanağı’ başlıklı çalışmasında belirtmiş olduğu üzere”.

(= Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος)		παράπλους τῆς Ἰνδικῆς (Hint [sic. Okyanusu] Kıyıları Boyunca Seyrüsefer) isimli paraplous çalışmasının başlığı dışında herhangi bir kısmı günümüze ulaşmamıştır.
Rhodoslu Eudoksos (= Εὐδοξος ὁ Ῥόδιος)	MÖ III. yy.	Rhodoslu Eudoksos'un bir periplous metni kaleme almış olduğu Herakleia Pontikeli Markianos tarafından doğrulanabilmektedir (bk. Markian. <i>Men. Peripl.</i> II. 15-20). Metin günümüze ulaşmamıştır.
Patroklēs (= Πατροκλῆς)	MÖ III. yy.	Patrokles tarafından sadece Hazar Denizi'ni kapsayacak biçimde kaleme alınmış olan periplous metnin başlığı ya da içeriği günümüze ulaşmamış durumdadır. Klasik aktarımlar vasıtasıyla ilgili periplous metninin varlığına dair çıkarım yapılabilmektedir.
Rhodoslu Timosthenēs ⁵⁶⁶ (= Τιμοσθένης ὁ Ῥόδιος)	MÖ III. yy.	Rhodoslu Timosthenes'in 10 kiptan oluşan ve <i>Περὶ Λιμένων</i> (Peri Limenōn: Limanlar Üzerine) başlığına sahip olan thalassografik bir çalışması olduğu bilinmektedir.
Pataralı Mnaseas (= Μνασέας ὁ Παταρεύς)	MÖ III. yy.	Pataralı Mnaseas'ın MÖ III. yüzyılda bir periplous ya da bir perie-

⁵⁶⁶ Bk. *FGrHist.* 3C/709,T fragm. 6 str. 1-3 “Skylaks [Testimonia]”: “γράφω δὲ ταῦτα πολλοῖς μὲν ἐντυχὼν περίπλοις οἱ γὰρ δὴ δοκοῦντες ταῦτα μετὰ λόγων ἐζητακέναι Τιμοσθένης ὁ Ῥόδιος ἐστίν, ἀρχικυβερνήτης τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου γεγονώς = okuduğum (karşılaşma imkanına erişmiş olduğum) birçok *periplous* (metni) hakkında hususları kayıt altına alıyorum Velakin bu türden çalışmalar hakkında tetkikte bulunmuş görünenler (arasında) Rhodoslu Timosthenēs vardır, kendisi ikinci (sic. Philadelphos) Ptolemaios'un *arkhikybernētēs*'i (= serdümeni) olmuştur”. Anlatının devamı için ayrıca bk. str. 9-10: “οἱ μὲν μερῶν τινῶν, οἱ δὲ τῆς ἐντὸς πάσης θαλάττης, οἱ δὲ τῆς ἐκτὸς περίπλους ἀναγράψαντες. = bazıları belirli bölgelerin (karasularının), bazıları iç denizin (sic. Akdeniz) tamamının, bazılarıysa dış denizin (Atlas ya da Hint okyanusları) bir *periplous* (metnini) kaleme almıştır”. Rhodoslu Timosthenēs'in bir *periplous* kaleme almış ve bu *periplousun* da Strabon tarafından kendi eserinde kullanılmış olması hususunda ayrıca bk. Agius, 2005: 4 dn. 2.

		geşis metni yazmış olduğuna dair klasik aktarımlar mevcut olsa da, söz konusu metnin başlığı, içeriği ya da kapsamı hakkında günümüze ulaşmış herhangi bir veri bulunmamaktadır.
Syrakousaili Nymphodōros⁵⁶⁷ (= Νυμφόδωρος ὁ Συρακόσιος)	MÖ III. yy.	Sicilya Adası'nın Syrakusai kenti yurttaşları Nymphodōros tarafından bir <i>periplous</i> metinleri⁵⁶⁸ yazılmış olabileceği hakkında bir takım fragmanlar ipucu sunar niteliktedir. Lakin ilgili <i>periplous</i> ile ilintili ayrıntı sunabilecek anekdotlar günümüze ulaşmamış durumdadır.
Anaksikratēs (= Ἀναξικράτης)	MÖ III yy. (ya da MÖ I. yy.)	Seleukos I Nikator'un emrindeki kurmaylardan ya da Amaseialı Strabon ile çağdaş coğrafya araştırmacılarından biri olduğu düşünölen Anaksikrates'in Kızıldeniz kıyılarını kapsayan bir seyrüsefer kılavuzu yazdığını ilişkin ipucu niteliğindeki aktarımlar Strabon tarafından sunulmaktadır⁵⁶⁹.
Kyreneli Eratosthenēs⁵⁷⁰ (= Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος)	MÖ III/II. yy.	Coğrafya ve astronomi gibi denizcilik ve gemicilik işlerine (res maritimae) doğrudan etkisi olan bi-

⁵⁶⁷ Syrakousaili Nymphodōros hakkında ek bilgi için bk. Gärtner, 2006b: 927-928.

⁵⁶⁸ Syrakousaili Nymphodōros'un *periplous* metinleri yazmış olduğuna ilişkin ilgili fragmana yönelik bk. Nymph. *Fragm.* IV: “Νυμφόδωρος δ' ὁ Συρακόσιος ἐν τοῖς Περίπλοις = Syrakusai yurttaşları Nymphodōros *periplous* çalışmalarında (eserlerinde)”. *Paraplous* türünde ayrı bir seyrüsefer kaydı kaleme almış olduğuna ilişkin ayrıca krş. Nymph. *Fragm.* XII: “Νυμφόδωρος γοῦν ὁ Συρακόσιος ἐν τῷ τῆς Ἀσίας Παράπλῳ τὰδ' ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν. = Syrakousaili Nymphodōros da Asia'nın Paraplousu (adlı eserinde) onlar/bunlar hakkında şunları irdellemektedir”. Krş. Ath. *Deip.* VI. 88.

⁵⁶⁹ Amaseialı Strabon'un Anaksikratēs tarafından kaleme alınmış olan *periplous* metnine gönderimde bulunduğu düşünölen aktarımı hakkında bk. Strab. XVI. 4. 4.

⁵⁷⁰ Bk. *FGrHist.* 3C/709,T fragm. 6 str. 3-4 “Skylaks [Testimonia]”: “καὶ μετ' ἐκεῖνον Ἐρατοσθένης = ondan (sic. Timosthenēs'ten) sonra Eratosthenes (vardır)”.

		limlerin önde gelen isimlerinden biri olan Kyreneli Eratosthenēs'in periplous yazım geleneğine de hâkim olduğuna dair ipuçları (via Strabon ⁵⁷¹) Eskiçağ literatürü dâhilinde belgelenebilmektedir.
Knidoslu Agatharkhidēs (= Ἀγαθαρχίδης ὁ Κνίδιος)	MÖ II. yy.	Knidoslu Agatharkhidēs tarafından <i>περίπλους τῆς Ερυθράς Θάλασσας</i> (= Erythra Denizi Etrafının Seyrüsefer Kaydı) başlığıyla kaleme alınmış olan bir periplous çalışmanın toplamda beş kitaptan oluştuğu bilinmektedir ⁵⁷² . İlgili başlıktan ve metnin günümüze ulaşabilmiş mevcut içeriğinden hareketle 'Eythra Denizi' yani 'Kızıl Deniz' teriminin günümüzdeki Kızıl Deniz karasuları yanı sıra, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nun Asya kıyılarını da kapsadığı teyit edilebilmektedir.
Kyzikoslu Eudoksos (= Εὐδοξος ὁ Κυζικηνός)	MÖ II. yy.	Kyzikoslu Eudoksos'un bizzat kendisi tarafından kaleme alınmış herhangi bir periplous, anaplous ya da periplous metni günümüze ulaşmamıştır. Kendisinin Afrika Kıtası etrafında seyrüsefer gerçekleştirerek Hindistan ile Avrupa arasındaki deniz ticaret rotalarının ortaya çıkmasına öncülük ettiği

⁵⁷¹ Bk. Strab. XI. 6. 1: “φησὶ δ’ Ἐρατοσθένης τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γνωριζόμενον περίπλουν τῆς θαλάττης ταύτης, = Eratosthenēs Hellenler tarafından bu denizin bilinen bir seyrüseferinin (tutanağı) olduğunu aktarmaktadır”.

⁵⁷² Söz konusu seyrüsefer tutanağının toplamda beş kitaptan oluştuğuna yönelik bilgilendirmesi hususunda bk. Olshausen, 2013: 47.

		bilinmektedir. Seyrüseferlerine ilişkin aktarımlar Apameialı Poseidonios ile Amaseialı Strabon vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.
Zēnothemis (= Ζηνόθεμις)	MÖ II. yy.	Zenothemis'in bir periplous çalışması kaleme almış olabileceğine ilişkin doğrudan atıfta bulunan bilinen tek referans Ortaçağa aittir (bk. Zenothemis <i>Fragm.</i> 855). Mevcut çalışma günümüze ulaşmamıştır.
Samoslu Agathōn ⁵⁷³ (= Ἀγάθων ὁ Σάμιος)	MÖ IV-I. yy. arası	Samoslu Agathon tarafından kaleme alınmış olan <i>Πόντου περίπλους</i> (= Pontos'un [sic. Karadeniz'in] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) ⁵⁷⁴ başlıklı çalışmanın başlığı dışında herhangi bir kısmı günümüze ulaşmamıştır.
Kyreneli Apellas (= Ἀπελλᾶς ὁ Κυρηναῖος)	MÖ IV-I. yy. arası	Kyreneli Apellas'ın kaleme almış olduğu düşünülen bir seyrüsefer raporunun varlığından Herakleia Pontikeli Markianos aracılığıyla haberdar olabilmekteyiz (bk. Markian. <i>Men. Peripl.</i> II. 15-20). Söz konusu periplous metninin başlığı ya da içeriğine ait herhangi bir fragman günümüze ulaşmamıştır.
Miletoslu Aleksandros Polyhistōr ⁵⁷⁵	MÖ II-I. yy. arası	<i>Περίπλους Λυκίας</i> ⁵⁷⁶ (= Lykia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kay-

⁵⁷³ Samoslu Agathōn hakkında ek bilgi için bk. Berger, 1894a: 762; Brodersen, 2002a: 318.

⁵⁷⁴ İlgili periplousa yönelik Ktesias'ın atfı hakkında bk. *FGrHist.* 3C/688 F *fragm.* 56 str. 4-5 "Ktesias": "ὁ Ἀγάθων ἐν τῷ τοῦ Πόντου Περίπλῳ = Agathon, Pontos'un periplousunda [başlıklı eserinde]".

⁵⁷⁵ Miletoslu Aleksandros Polyhistōr hakkında ek bilgi için bk. Montanari, 2002: 479.

⁵⁷⁶ Söz konusu periplous metninin Aleksandros Polyhistōr tarafından kaleme alınmış olmasıyla ilintili referansa ilişkin bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δολίχη [= Dolikhē]: "Δολίχη, νῆσος πρὸς τῇ Λυκίᾳ, ὡς Καλλίμαχος. Ἀλέξανδρος ἐν τῷ Λυκίας περίπλῳ Δολιχίστην αὐτὴν φησιν." = Dolikhē, Kallimakhos'a göre, Lykia tarafında bir

(Ἀλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ ὁ Μιλήσιος) sive Lucius Cornelius Alexander Polyhistor		dı/Tutanağı) ve <i>περὶ Εὐξείνου πόντου</i>⁵⁷⁷ (= Pontos Eukseinos üzerine) başlıklı thalassografik eserler kaleme aldığı bilinen Miletoslu Aleksandros'un bu çalışmaları, bazı fragmanları dışında günümüze ulaşabilmiş durumda değildir.
Ephesoslu Artemidōros (= Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος)	MÖ II-I. yy.	Ephesoslu Artemidōros'un toplamda 11 ciltten oluşan ve muhtemelen de <i>Γεωγραφούμενα</i> (= Geographoumena: Coğrafi Hususlar) veya <i>Γεωγραφίας βιβλία</i> (= Geographias Biblia: Coğrafya Kitapları) olarak başlıklandığı coğrafi bir çalışmayı spesifik bir periplous metni stilinde, thalassografik bir bakış açısıyla kaleme almış olduğu bilinmektedir. Söz konusu eserden sadece 100 kadar fragman günümüze ulaşabilmiş durumdadır.
Lampsakoslu Ksenophōn (= Ξενοφῶν ὁ Λαμψακηνός)	MÖ II-I. yy.	Lampsakoslu Ksenophōn hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, kendisi tarafından kaleme alınmış olduğu düşünülen periplous metni günümüze ulaşmamıştır.
Apollonidēs (= Ἀπολλωνίδης)	MÖ I. yy.	Apollonides'in <i>περίπλους τῆς Εὐρώπης</i> (= Avrupa Kıtası Kıyıları Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu)

adadır. Aleksandros, 'Lykia'nın Seyrüseferi' başlıklı çalışmasında bu adanın ismini Dolikhistē olduğunu belirtir".

⁵⁷⁷ Söz konusu *periplous* metninin Aleksandros Polyhistōr tarafından kaleme alınmış olmasıyla ilintili referansa ilişkin bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀβιοί [= Abioi]: "Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῇ περὶ Εὐξείνου πόντου = Aleksandros 'Pontos Eukseinos üzerine' başlıklı çalışmasında".

		başlıklı bir periplous metni kaleme aldığı bilinmektedir. Söz konusu periplous metninin sadece başlığı ve birkaç fragmanı günümüze ulaşabilmiş durumdadır.
Pergamonlu Menippos ⁵⁷⁸ (= Μένιππος ὁ Περγάμιος)	MÖ I. yy.	<i>Βιθυνίας περίπλους</i> (= Bithynia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) ve <i>βοσπόρου καὶ Προποντίδος περίπλους</i> (= Bosporos ile Propontis [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) ve ayrıca <i>τῶν λειπομένων τῆς Εὐρώπης μερῶν περίπλους</i> (= Avrupa'nın geri kalan bölümlerinin seyrüsefer kaydı/tutanağı) ⁵⁷⁹ .
Bōtthaios (= Βωτθαῖος)	Hellenistik	Botthaios, Herakleia Pontikeli Markianos'un coğrafi çalışmaları kapsamında yararlanmış olduğu periplous yazarları arasında listelenmektedir ⁵⁸⁰ .
Olynthoslu Kallisthenēs (= Καλλισθένης ὁ Ὀλόνθιος)	Hellenistik	Büyük İskender'in saray tarihçileri arasında yer alan Olynthoslu Kallisthenes'in olasılıkla Karadeniz kıyılarını kapsayan ve de en az iki kitaptan oluştuğu düşünülen bir periplous metni kaleme almış olduğu bilinse de, birkaç fragman dışında bu periplous metni günü-

⁵⁷⁸ Bk. Purcell, 2012: 933. Pergamonlu Menippos'un Akdeniz ve Karadeniz'i kapsadığı ve toplamda üç kitaptan oluştuğu bilinen bir seyrüsefer kaydı kaleme aldığı düşünülmektedir. Menippos'un periplous çalışmalarının Pontos Eukseinos'un, Propontis'in, Hellespontos'un ve Herakles Sütunlarına kadar tüm Akdeniz sahillerine (Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını kapsayarak) odaklandığı ifade edilmektedir (Gärtner, 2006a: 690-692).

⁵⁷⁹ Bk. Menippos *Fragm.* 3t-6t.

⁵⁸⁰ Markian. *Men. Peripl.* II. 21.

		müze ulaşmamıştır.
Syrekousaili Kleōn (= Κλέων ὁ Συρηκόσιος)	Hellenistik	Syrakousaili Kleon'un bir liman kataloğu ya da limanlarla ilgili spesifik bilgiler içeren bir kitap/kitapçık yazdığı bilinse de, kendisinin bu çalışması günümüze ulaşmamıştır.

Ophelas (= Ὀφέλας)	Hellenistik	

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ

Kharakslı Isidōros ⁵⁸¹ (= Ἰσίδωρος ὁ Χαρακηνός)	MÖ I-MS I. yy.	
Myndoslu Aleksandros (= Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος)	MS I. yy.	
Anonymous (Arrianos?) Philēmōn (= Φιλήμων)	MS I. yy.	Περίπλους τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης
Nikomedelialı Arrianos (= Ἀρριανός ὁ Νικομήδειος)	MS II. yy.	Περίπλους Εὐξείνου Πόντου
Byzantionlu Dionysios (= Διονύσιος ὁ Βυζάντιος)	MS II. yy.	Ἀνάπλους Βοσπόρου
Romalı Hippolytos (= Ἰππόλυτος ὁ Ρωμαῖος)	MS III. yy.	[Κρήτης περίπλους] ⁵⁸²

DOĞU ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ

Anonymous (sive Pseudo-Arrianos) (= ψευδό-Ἀρριανός)	Erken Doğu Roma İmparatorluk Dönemi	Περίπλους Εὐξείνου Πόντου
Anonymous	MS III-IV. yy.	Ἀνωνύμου Σταδιασμός ἦτοι Περίπλους τῆς Μεγάλης Θαλάσσης
Rufius Festus Avienus	MS IV. yy.	Ora Maritima

⁵⁸¹ Bk. *FGrHist*. 3C/709,T fragm. 6 str. 4-5 “Skylaks [Testimonia]”: “καὶ Ἰσίδωρος ὁ Χαρακηνός = ve Kharakslı Isidōros”.

⁵⁸² Bk. Hippolyt. *Khronikon* 576.

Herakleia [Pontikeli] Markianos (= Μαρκιανὸς ὁ Ἡρακλεώτης)	MS III-VI. yy.	Περίπλους τῆς ἔξω θαλάσσης
Anonymous	MS VI. yy. sonrası	Ἀνωνύμου [Ἀρριάνου, ὥς φερεταί] Περίπλους Εὐξείνου Πόντου
Dönemi Bilinmiyor		
Σιμμέας		τε ὁ τῆς οἰκουμένης ἐνθεὶς τὸν περίπλουν,
Rhodoslu Bakoris		<i>Ora Maritima 'da adi geçiyor.</i>
Sōsandros (= Σώσανδρος ὁ κυβερνήτης)		<ὁ> τὰ κατὰ τὴν Ἰνδικὴν γράψας
Timagenēs (= Τιμαγένης)	MÖ I. yy.	via Suidas ⁵⁸³

⁵⁸³ Bk. Suidas s.v. Τιμαγένης [= Timagenēs]: “Τιμαγένης, ἱστορικός. Περίπλουν πάσης θαλάσσης ἐν βιβλίοις ε’. = Timagenēs, araştırmacı /tarihçi. Bütün denizin seyrüsefer raporunu/tutanağını beş kitap halinde kaleme almıştır”. Timagenēs hakkında ek bilgi için bk. Meister, 2009: 680-681.

Karyandalı Skylaks

Karyandalı Skylaks'ın (= Σκύλαξ ὁ Καρυανδεύς⁵⁸⁴) yaşamı ve de yazmış olduğu eserler hakkında günümüzde çok fazla veri bulunmamaktadır. Kendisinin hayatta olduğu dönemde Pers egemenliği altında bulunan, bir Güneybatı Anadolu kenti olan ve aynı zamanda Karia Bölgesi'nin önemli liman yerleşimlerinden Karyanda'nın⁵⁸⁵ (= Καρύανδα) yurttaşı olduğu bilinmektedir. Karyandalı Skylaks'ın Pers hükümdarlarından Dareios I zamanında (MÖ ca. 522-486) aktif yıllarını geçirdiği ve MÖ ca. 519-512 yılları arasında kralın sarayında ona hizmet ettiği ileri sürülmektedir⁵⁸⁶. Skylaks'ın kendisine ait fragmanlarda diğer bir Karia kenti Mylasa'nın tyranı Herakleidēs (= Ἡρακλείδης ὁ Μύλασος) hakkında biyografik bilgi veriyor olması sebebiyle onun MÖ 480 yılından sonra ölmüş olabileceği düşünülmektedir. Yaşadığı dönemde *μαθηματικός* (= mathēmatikos: hesap ve kitap uzmanı, ölçüm yapan), *μουσικός* (= mousikos: bilge, âlim), *συγγραφεύς* (= syngrapheus: derleyici, araştırmacı, tarihçi) ya da *λογογράφος* (= logographos: metin/söz yazarı, tarihçi) kimlikleriyle⁵⁸⁷ anılıyor ve de tanınıyor olabileceği varsayılan Skylaks'ın hayatı hakkındaki bilinenlerin ana hatları bu şekildedir.

Karyandalı Skylaks'ın coğrafi çalışmalarına dair ipuçları sunabilecek olan klasik anekdotlar ve de ünlü seyrüseferini içeren (günümüze ulaşabilmiş) fragmanlar incelendiği takdirde, kendisinin günümüzdeki *Περίπλους τῆς θαλάσσης τῆς οἰκουμένης Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ Λιβύης* (= İskân Edilmiş Dünya Denizinin, Avrupa'nın, Asya'nın ve Libya'nın Sey-

⁵⁸⁴ Günümüzde Karyanda antik kentinin lokalizasyonu tam olarak yapılamamaktadır. Suidas'ın da belirttiği üzere Halikarnassos yakınlarında yer alan bir kent olduğu bilinmektedir (bk. Suidas s.v. Σκύλαξ [= Skylaks]: “πόλις δ' ἐστὶ τῆς Καρίας πλησίον Ἀλικαρνασσοῦ τὰ Καρύανδα = Karyanda, Halikarnassos yakınlarındaki bir Karia kentidir”). Bununla birlikte modern araştırmalar ışığında, kentin Karia kentlerinden Myndos'un yakınında, Bodrum Yarımadası'nın ise kuzey sahili üzerinde konumlandığı kabul edilmektedir (bk. Stoneman, 2019: 25). Karyanda kenti hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Hansen – Nielsen, 2004: 1119-1120.

⁵⁸⁵ Bk. Strab. XIV. 2. 20: “Καρύανδα λιμὴν = Karyanda Limanı”.

⁵⁸⁶ Söz konusu şahıs isminin, yazarın kayıtları günümüze ulaşmış olan seyrüseferi gerçekleştiren kişinin ismi mi, yoksa lakabı mı olduğu bilinmemektedir. Zira ilgili sözcüğün anlamsal olarak ‘yavruk köpek, enik/encik’ gibi anlamlara sahip olması [bk. Liddell – Scott, 1996: 1616 s.v. σκύλαξ; belirtilen anlamlarda kullanımına örnek olarak bk. Hom. Od. XII. 86: “φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς = yeni doğmuş bir köpek yavrusunun sesi gibi”; ayrıca krş. Hom. Od. IX. 289; Hes. Theog. 834], Skylaks'ın Pers sarayı tarafından hizmet altına alınmış ve saray çevresince bu lakapla anılmış bir köle ya da esir olabileceğini akla getirmektedir. Bununla birlikte mevcut isim Geç Antikçağ ile birlikte yukarıda belirtilen anlamlarını yitirmiş olsa da, yine bir hayvan ismini, özellikle bir balık türünü nitelemek amacıyla kullanılır olmuştur (LBG s.v. σκύλαξ). Lakin sonuç itibarıyla Skylaks'ın Kariyalı olabileceği savı, mevcut şahıs isminin epigrafik veriler çerçevesinde günümüze kadar belgelenmiş diğer örneklerinin büyük bir kısmının (neredeyse yarısından fazlasının) Karia Bölgesi ile ilintili olması sebebiyle desteklenebilir niteliktedir (örnek olarak bk. Halikarnassos nr. 27, 31 ve 49; Iasos nr. 12, 78, 142 ve 195; Aphrodisias nr. 86).

⁵⁸⁷ Bk. Strab. XIV. 2. 20; Steph. Byz. Ethnika s.v. Καρύανδα [= Karyanda]; Suidas s.v. Σκύλαξ [= Skylaks]. Bununla birlikte Suidas tarafından Karyandalı Skylaks'ın *μαθηματικός* ve *μουσικός* kimlikleriyle addedilmesine günümüzde bazı modern araştırmacılarca şüpheyile yaklaşılmaktadır. Bu doğrultuda Suidas'ın Karyandalı Skylaks ile Halikarnassoslu Skylaks'ı birbiriyle karıştırdığını iddia etmektedirler (bk. Kaplan, 2009: BNJ s.v. Skylax of Karyanda). Cicero'nun Halikarnassoslu Skylaks hakkındaki tanıtıcı niteliğe sahip bilgilendirmesi için bk. Cic. Div. II. 42. 88: “Scylax Halicarnassius, familiaris Panaetii excellens in astrologia = Halikarnassoslu Skylaks, Panaetius'un yoldaşı, astroloji konusunda bilge”.

rüsefer Kaydı) başlığıyla, düzyazı formunda ve yaklaşık 8.000 kelime ile⁵⁸⁸ tesis edilmiş mevcut *periplous* metnini kaleme alıp almadığı bilinmektedir⁵⁸⁹. Bu hususa ek olarak; herşeyden önce denizleri yakından tanıyan bir coğrafya bilgini olan Skylaks'ın yazdığı bu eserini bir *periplous* olarak başlıklandırıp başlıklandırmadığı hususu da tartışmalıdır. Bu minvalde metnin mevcut başlığının, Ortaçağdan günümüze ulaşmış edisyonlar vasıtasıyla son şeklini almış olabileceği savı günümüzde *communis opinio* niteliğine sahiptir.

Skylaks tarafından muhtemelen Hellence (Pers sarayına hizmet eden entelektüel bir birey olarak Skylaks metni Pers dilinde de yazmış olabilir) kaleme alınmış olabilecek bu seyrüsefer tutanağının Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları kıyılarının ne kadarını, hangi ölçüde kapsadığı bilinmemektedir. Bununla birlikte Skylaks gibi kendisi de bir Karia yurttaşı olan Halikarnassoslu Herodotos, Skylaks'ın ilgili seyrüseferinin tanımı ve kapsamı hakkında günümüze ulaşabilmiş en ayrıntılı verileri sunmaktadır⁵⁹⁰. Herodotos'un bu aktarımının (bk. Hdt. IV. 44) özetine göre⁵⁹¹ Pers krallarından Dareios I, MÖ VI. yüzyıl sonlarında⁵⁹², hükmü altındaki toprakların büyük çoğunluğunu içeren Asya kıtasının Hindistan sahillerinin keşfedilmemiş kısımlarını ve aynı zamanda İndos Nehri'nin (ya da Ganj Nehri'nin⁵⁹³) denize döküldüğü bölgeyi keşfetme arzusuyla bir keşif seyrüseferi organize eder⁵⁹⁴. Dareios, bu keşif seferi amacıyla oluşturmuş olduğu donanmanın başına da Karyanda yurttaşı Skylaks'ı atar ve onun emrine güvenilir denizciler verir⁵⁹⁵. Böylelikle donanma Paktyike Bölgesi'ndeki Kaspatyros⁵⁹⁶ kenti

⁵⁸⁸ Bk. Shipley, 2012: 121. Bununla birlikte D. G. J. Shipley ilgili makalesinde (sf. 122) Skylaks'ın mevcut *periplous* metninin tahrir edilmiş bir Ortaçağ el yazması üzerinden günümüze ulaşmış olduğunun altını çizmektedir.

⁵⁸⁹ Suidas tarafından aktarılmakta olan ve Karyandalı Skylaks'ın ilgili eserinin, ayrıca diğer çalışmalarının tanımlandığı liste için ayrıca bk. Suidas s.v. Σκύλαξ [= Skylaks].

⁵⁹⁰ Herodotos'a ek olarak; Skylaks'ın çağdaşı Miletoslu Hekataios, Stageiralı Aristoteles, Athenaios ve Philostratos da Karyandalı Skylaks'ın kaleme almış olduğu metne ilişkin referans kaynakları arasında yer almaktadır (Tola – Dragonetti, 1986: 160 vd.).

⁵⁹¹ R. Stoneman'a (2019: 25) göre Halikarnasoslu Herodotos, Karyandalı Skylaks tarafından kaleme alınmış olan herhangi bir *periplous* metnini okumamış olmakla birlikte, yalnızca Skylaks tarafından gerçekleştirilmiş olan ilgili keşif seyrüseferinden haberdardı.

⁵⁹² Skylaks'ın hayatı ve eserleri üzerine çalışmalarda bulunmuş olan modern araştırmacılar söz konusu keşif seyrüseferinin MÖ ca. 515 (örnek olarak bk. Panchenko, 1998: 212) ya da MÖ ca. 518 (örnek olarak bk. Panchenko, 2002: 11) yıllarında gerçekleştirilmiş olduğu hususunda ortak görüş belirtmektedirler.

⁵⁹³ Krş. Stoneman, 2019: 100.

⁵⁹⁴ Dareios I'in böylesi bir keşif seyrüseferini organize etmesinin altında yatan sebeplerden bir diğerinin de hükmü altındaki coğrafyanın flora va fauna yapısını araştırmak olduğu savı modern araştırmacılarca zaman zaman ileri sürülebilmektedir (bk. Panchenko, 2003: 279). Dareios I hakkında ek bilgi için genel olarak bk. Kuhrt – Sancisi-Weerdenburg, 2004: 92.

⁵⁹⁵ D. Panchenko'ya (2002: 11) göre Skylaks, Dareios I'in Skythia Seferi esnasında coğrafi hususlarda danışmanlığına başvurabilecek seviyede entelektüel donanımlara sahip güvenilir bir bilgindi.

⁵⁹⁶ Günümüzdeki mevcut araştırmalar ışığında, Herodotos tarafından *Κασπάτιρος* (= Kaspatyros [bk. Hdt. IV. 44]) olarak anılan mevcut kent isminin tarihinin kendisince ya da kendi edisyonları üzerinde düzenleme yapan kişilerce hatalı yazıldığı/kopyalandığı ileri sürülmektedir. Öyle ki, Karyandalı Skylaks'ın çağdaşı Miletoslu Hekataios ve Byzantionlu Stephanos söz konusu kentin adını *Κασπάτιρος* (= Kaspatyros [bk. *FGrHist.* IA/1,F 295 "Hekataios"; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. *Κασπάτιρος* [= Kaspatyros]) olarak belirtmektedirler. Bu suretle

yakınlarından ve Indos Nehri üzerinden Hint Okyanusu'nun iç denizlerinden biri olan Umman Denizi'ne açılır. Skylaks ve emrindekiler 30 ay boyunca Hint Okyanusu üzerinden batı istikametine doğru, Arap Yarımadası çevresinde seyrüsefer gerçekleştirdikten sonra, Mısırlıların Libya'yı keşfetmeleri amacıyla Fenikeli denizcileri farklı bir seyrüsefere gönderdikleri bölgeye (günümüzdeki Süveyş Kanalı ağzındaki belirlenemeyen bir liman kentine) ulaşırlar⁵⁹⁷. Skylaks ve tayfası böylelikle Hint Okyanusu ve Kızıldeniz üzerinden dairesel bir seyrüsefer aktivitesi gerçekleştirerek Mısır'a ulaşmış olur. Böylelikle Skylaks, Hindistan ile Mısır arasında bilinen ilk seyrüsefer güzergahlarının ortaya çıkmasında öncü role sahip Hellen denizci kimliğine sahip olmuştur⁵⁹⁸.

Skylaks'ın gerçekleştirmiş olduğu 30 aylık bu seyrüseferinin Herodotos tarafından özetlenmekte olan bu döngüsünün ne kadarını ve ne şekilde *periplous* metnine kaydettiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Karyandalı Skylaks'ın bu metnini MS IV. yüzyılda kopyalayıp revize eden Pseudo-Skylaks'ın da söz konusu seyrüsefer tutanağının ne kadarına ulaşabildiği karanlıkta kalan bir soru olma özelliğine sahiptir. Yalnızca, Ortaçağ'dan günümüze ulaşabilmiş olan *periplous* metni üzerinde gerçekleştirilen filolojik araştırmalardan elde edilen ipuçlarına bağlı olarak Pseudo-Skylaks'ın yazmış olduğu seyrüsefer tutanağı MÖ 338 (*terminus post quem*) ile 335 (*terminus ante quem*) yılları arasına tarihlendirilebilmektedir⁵⁹⁹.

Sonuç itibarıyla; Karyandalı Skylaks'ın *periplous* metninin orjinal içeriği ve kapsamıyla ilgili değerlendirme yapılabilmesi, kendisince kaleme alınmış olan metnin günümüze ulaşamamış olması sebebiyle mümkün görünmemektedir. Karyandalı Skylaks'tan yaklaşık iki yüzyıl sonra, MÖ IV. yüzyılın hemen hemen son çeyreğinde kendisini taklit eden bir yazarın yeniden şekillendirdiği *periplous* metni ilerleyen alt başlıklar kapsamında irdelenecek ve değerlendirme altına alınacaktır.

Lampsakoslu Kharōn

MÖ V. yüzyılın ortalarında üretken yıllarını yaşadığı bilinen Lampsakoslu⁶⁰⁰ Kharōn'un (= Χάρων ὁ Λαμψακηνός) hakkında çok fazla veri bulunmamaktadır. Kendisinin günümüzde Çanakkale il sınırları içinde bulunan ve Antikçağ'da önemli bir liman kenti olan Lapseki (=

Herodotos'un ilgili anlatısında bahsetmiş olduğu kentin aslında Indos Nehri üzerindeki Kaspapyros kenti olduğu kabul edilmektedir (bk. Tola – Dragonetti, 1986: 159-160 dn. 1).

⁵⁹⁷ Skylaks'ın günümüzdeki modern araştırmacılarca kabul edilen seyrüsefer güzergâhının İndos Nehri'nden başlayarak Arap Yarımadası çevresi ve oradan da Kızıldeniz karasuları dâhilindeki bir liman istikametinde gerçekleştirilmiş olduğu hususunda bk. Stoneman, 2019: 26.

⁵⁹⁸ Bk. Tola – Dragonetti, 1986: 160: "Scylax was the first Greek who visited India and who connected by sea India and Egypt = Skylaks Hindistan'ı ziyaret etmiş ve Hindistan ile Mısır'ı deniz üzerinden birbiriyle ilişki içine sokmuş ilk Hellen idi".

⁵⁹⁹ Bk. Shipley, 2012: 122.

⁶⁰⁰ Kharon'un aktif yıllarının değerlendirilmesi hususunda genel olarak bk. Pearson, 1939: 139-140.

Λάμψακος; Lampsakos) yurttaşı olduğu bilinmektedir. Kharōn'un bir periplous metni kaleme alabilecek kadar yetkin bir denizci veya gemici olup olmadığı tartışmalı bir husus olma özelliğine sahip olsa da, önemli bir liman kenti olan Lapseki'de doğup büyümesi onun denizcilik kültürü odaklı entelektüel birikime sahip bir kişi olabileceğine işaret etmektedir⁶⁰¹.

Mesleği bağlamında (Strabon ile Suidas vasıtasıyla⁶⁰²) συγγραφεὺς (= syngrapheus: tarih araştırmacısı/tarihçi) ve ἱστορικός (= historikos: tarihçi) vasıflarına/unvanlarına sahip olduğunu bildiğimiz Kharōn'un yazmış olduğu periplous metninin 'περίπλους τῶν ἐκτὸς τῶν Ἡρακλέους στηλῶν' (= Herakles Sütunları'nın Dışına [sic. Atlas Okyanusu istikametinde] Seyrüsefer)' şeklindeki başlığı, MS 10. yüzyılda yaşamış olan leksikograf Suidas vasıtasıyla günümüze ulaşabilmiştir⁶⁰³. İlgili periplous metninin başlığı dışında içeriğine ilişkin herhangi bir bilgi elimize ulaşmamıştır.

Kharōn tarafından kaleme alınmış olduğu bilinen periplous metninin περίπλους τῶν ἐκτὸς τῶν Ἡρακλέους στηλῶν şeklindeki başlığından hareketle ilgili seyrüsefer tutanağının Eski Dünya'nın sıklıkla yelken açılan karasularından Akdeniz veya Kızıldeniz hattını (ya da Hint Okyanusu kıyılarını) kapsamadığı açıkça anlaşılmaktadır. Söz konusu seyir tutanakları Hannon ve Himilko kardeşlerinin seyrüseferlerine benzer şekilde ya Atlas Okyanusu'nun Batı Afrika kıyıları ya da yine Atlas Okyanusu'nun Batı Avrupa sahili istikametini kapsıyor olmalıdır.

Sigeionlu Damastēs

Troia Bölgesi'nin önde gelen liman kentlerinden biri olan Sigeion⁶⁰⁴ (= Σίγειον) kentinin yurttaşı, coğrafya ve tarih konularında çalışmaları bulunan⁶⁰⁵, ancak daha çok ἱστορικός (= histo-

⁶⁰¹ Lampsakos, Antikçağda entelektüel yurttaşlarıyla ön planda yer alan bir kentti. Strabon Lampsakoslu entelektüeller hakkında önemli bir anekdot sunarken Kharōn'un da ismini anmaktadır. Bk. Strab. XIII. 1. 19: "ἐκ Λαμψάκου δὲ Χάρων τε ὁ συγγραφεὺς καὶ Ἀδείμαντος καὶ Ἀναξίμενης ὁ ῥήτωρ καὶ Μητρόδωρος ὁ τοῦ Ἐπικούρου ἐταῖρος· καὶ αὐτὸς δ' Ἐπικούρος τὸν τρόπον τινὰ Λαμψακηνὸς ὑπῆρξε = Tarihçi Kharōn Lampsakos kentindendir (= Lampsakos yurttaşdır), ve Adeimantos ve rhetor Anaksimenes ve Epikouros'un yoldaşı Metrodoros da (Lampsakos kentindendir). Bizzat Epikouros da Lampsakoslu bir tarafa (karaktere) sahipti". Bununla birlikte Phokaialılar tarafından MÖ ca. 654 yılında bir koloni statüsünde kurulan kent, kuruluşundan kısa süre sonra Propontis'e açılan önemli liman kentlerinden biri haline gelmiştir (kent hakkında genel olarak bk. Avram 2004, 986 vd.). Bu suretle kozmopolit bir sosyal tabakaya sahip olan kentten Kharōn gibi denizcilik ve gemicilik işlerinde tecrübe sahibi bir entelektüel de yetişebilmiş olmalıdır.

⁶⁰² Bk. Strab. XIII. 1. 19: "Χάρων τε ὁ συγγραφεὺς = tarih araştırmacı Kharōn"; Suidas s.v. Χάρων, Λαμψακηνός [= Kharon, Lampsakēnos].

⁶⁰³ Suidas, Kharōn ve eserleri hakkında en ayrıntılı verileri sunan yazardır. Bununla birlikte Suidas'ın Leksikon'u Kharōn'un bir periplous metni de kaleme aldığını ve bu periplous metninin başlığını aktaran tek kaynak olma özelliğine sahiptir (bk. Suidas s.v. Χάρων, Λαμψακηνός [= Kharon, Lampsakēnos]). Suidas'ın Leksikon'un Kharōn maddesinin çevirisi ve Kharōn'un yazmış olduğu eserlerin listesi hakkında genel olarak bk. Sina, 2007: 116 vd.

⁶⁰⁴ Sigeion günümüzde Çanakkale ili sınırlarını kapsayan Troas Bölgesi'nin en önemli liman kentlerindendi. Damastēs'in de böylesine önemli bir liman kentinde doğup büyümüş olması, hiç şüphesiz ki ona denizcilik ve gemicilik işlerinde (= res maritimae) belirli düzeyde bir yetkinlik ve tecrübe kazandırmış olmalıydı. Sigeion kenti hakkında genel olarak bk. Mitchell, 2004: 1014.

rikos: tarih araştırmacısı) kimliğiyle tanınan⁶⁰⁶ Damastēs (= Δαμάστης ὁ Σιγειεὺς) periplous türü eser kaleme aldığı bilinen öncül yazarlardan bir diğeridir. MÖ V. yüzyılda yaşadığı düşünülen ve muhtemelen Lesboslu Hellanikos'un öğrencisi olan⁶⁰⁷ Damastes'in Peloponnesos Savaşları'ndan hemen önce dünyaya geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte Herodotos ile de çağdaş olduğu ileri sürülmektedir⁶⁰⁸. Sunulan bu verilere ek olarak, Diöksippos isimindeki babası dışında Damastes'in ailesi veya yakın çevresi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Damastes'in yazmış olduğu periplous metni ne yazık ki günümüze ulaşamamış durumdadır. Bu minvalde onun tarafından yazılan seyrüsefer tutanaklarının hangi denizleri veya hangi anakaraların kıyılarını kapsadığı hususunda günümüzde herhangi bir malumata sahip olunamamaktadır. Bununla birlikte Damastes'in periplous metni hakkındaki en önemli ayrıntı MS I-II. yüzyıl aralığında yaşadığı bilinen coğrafya bilgini Agathameros sunmaktadır. Agathameros, Damastes'in yazmış olduğu periplous metninin neredeyse tamamını Miletoslu Hekataios'tan kopyalamış/alıntılanmış olduğunu bildirmektedir⁶⁰⁹. Böylelikle Damastes'in orijinal nitelikte bir periplous çalışması ortaya koymadığının altını çizmektedir. Ancak, Plinius vasıtasıyla⁶¹⁰ denizcilik/gemicilik işleri (res maritimae) hususunda tecrübe sahibi olduğunu anladığımız Damastes'in -tamamıyla özgün nitelikte olmasa da- spesifik bir periplous metni kurgulayabilecek oranda bilgi birikimine sahip olabileceği savı yadsınamaz bir gerçek niteliğindedir.

Marsilyalı Euthymenēs

Marsilyalı Euthymenēs'in (= Εὐθυμένης ὁ Μασσαλιώτης) MÖ VI-V. yüzyıllar aralığında⁶¹¹ günümüzde Fransa'nın Marsilya şehri sınırları içerisinde kalan Massalia⁶¹² (= Μασσαλία)

⁶⁰⁵ Sigeionlu Damastes tarafından yazılmış olan eserlerin Suidas tarafından sunulmakta olan seçkisi hakkında bk. Suidas s.v. Δαμάστης [= Damastēs].

⁶⁰⁶ Bk. Suidas s.v. Δαμάστης [= Damastēs].

⁶⁰⁷ Suidas, Sigeionlu Damastes'in Lesboslu Hellanikos'un öğrencisi olduğu konusunda aktarımda bulunan tek kaynak olma özelliğine sahiptir (bk. Suidas s.v. Δαμάστης [= Damastēs]: “γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητῆς = Hellanikos'un da öğrencisi olmuştur”).

⁶⁰⁸ Bk. Suidas s.v. Δαμάστης [= Damastēs]: “σύγχρονος Ἡροδότῳ = Herodotos ile çağdaş”. Ayrıca bk. Olshausen 2013, 45.

⁶⁰⁹ Bk. Agath. Geog. I. 6-7: “εἶτα Δαμάστης ὁ Σιγειεὺς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν Ἑκαταίου μεταγράψας Περίπλουν ἔγραψεν = Sonrasında Sigeionlu Damastes, neredeyse tamamını Hekataios'tan kopyalamış olduğu bir periplous metni kaleme almıştır”. Miletoslu Hekataios ile Sigeionlu Damastes'in yazmış oldukları eserlerden yalnızca belirli fragmanlar günümüze ulaşabildiği için, Damastes'in hangi oranda Hekataios'tan kopyalama ya da alıntı yaptığı irdelenememektedir.

⁶¹⁰ Damastes'in denizcilik/gemicilik işleri hususunda yetkinlik sahibi olduğuna ilişkin ipucu niteliğindeki örnek bir klasik anekdot için bk. Plin. Nat. VII. 207: “biremem Damastes Erythraeos fecisse = Damastes Erythraeililerin bireme (türündeki gemiyi) icat etmiş olduğunu (söyler).

⁶¹¹ Bununla birlikte Marsilyalı Euthymenēs'in MÖ IV. yüzyılda yaşadığını savunan modern araştırmacılar da bulunmaktadır (örnek olarak bk. Davin, 1955 ve Amiotti, 1989).

kentinde yaşadığı ve de bir coğrafya bilgini ve astronomi âlimi kimlikleriyle ön planda olduğu bilinmektedir⁶¹³. Kendisi *Eski Dünya*’nın sınır belirteçlerinden biri olan Herakles Sütunları’nı aşp Güney Atlantik karasularına yelken açan ilk coğrafya bilginlerinden biri olarak anılmaktadır⁶¹⁴. Bu doğrultuda Marsilyalı Euthymenēs’in başlangıç noktası bilinmeyen bir konumdan günümüzdeki Cebelitarık Boğazı’nı geçerek Atlas Okyanusu’na açıldığı⁶¹⁵ ve akabinde ise Afrika Kıtası’nın kuzeybatı sahilleri istikametine bir keşif seyrüseferini (aynı zamanda kolonist bir perspektiften) düzenlediği düşünülmektedir⁶¹⁶. Kendisinin bu seyrüseferini içeren herhangi bir periplous metni günümüze ulaşamamış olsa da⁶¹⁷, belirli spesifik kayıtlar klasik yazarların kısmi anekdotlar biçimindeki atıfları vasıtasıyla korunabilmiştir⁶¹⁸. Bu anekdotlar özelinde Euthymenēs’in kuzeybatı Afrika kıyılarından (muhtemelen Senegal yakınlarından) denize dökülen bir nehri (Senegal Nehri?⁶¹⁹) Nil Nehri’nin doğduğu uzantı olarak tanımladığı anlaşılmaktadır⁶²⁰. Bu minvalde Euthymenēs’in Nil Nehri’nin periyodik taşmalarını mason rüzgârları ile ilişkilendirmesi, onun klasik coğrafya bilginlerine sunduğu en önemli katkılardan biri olarak kabul edilmektedir.

⁶¹² MÖ 600’lü yıllarda Phokaialı (İzmir/Foça) kolonistlerce kurulduğu bilinen Massalia antik kenti kuruluşundan kısa bir süre sonra Doğu Akdeniz ile Batı Akdeniz deniz ticareti özelinde kullanım gören en önemli liman kentlerinden biri haline gelmiştir. Euthymenēs’in de böylesine önemli bir liman kentinde doğup büyümesi neticesinde onun denizcilik ve gemicilik işlerinde (res maritimae) üst düzey tecrübe ve yetkinlik kazanmış olabileceği savı göz ardı edilmemesi gereken bir geçerliliğe sahiptir. Massalia antik kentinin kuruluşuna ilişkin tarihsel değerlendirmeye yönelik bk. Dominguez, 2004: 165-166.

⁶¹³ Marsilyalı Euthymenēs hakkında genel olarak bk. Brodersen, 2004b: 235.

⁶¹⁴ Bk. Roller, 2006: 15.

⁶¹⁵ Marsilyalı Euthymenēs’in Atlantik Denizi’ne (Atlas Okyanusu’na) bir seyrüsefer gerçekleştirdiğine yönelik aktarımı hususunda bk. Sen. Minor Nat. IVA. 2. 22.

⁶¹⁶ Roller’a göre (2006: 38) Marsilyalı Euthymenēs ile Kartacalı Hannon’un Atlas Okyanusu’na açılıp Kuzeybatı Afrika sahilleri istikametindeki seyrüseferleri hemen hemen aynı zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Ancak hangi kâşifin diğerinin çalışmasından haberdar olduğundan da emin olamamakla birlikte, Marsilyalı Euthymenēs’in seyrüseferinin Kartacalı Hannon’dan biraz daha erken bir tarihte gerçekleşmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Bu hususa ek olarak ayrıca Pers kralı Kserkes I’in (MÖ 486-465 yılları arasında hüküm sürmüştür) emriyle Afrika Kıtası’nın keşfi amacıyla görevlendirilip kıta etrafında bir seyrüsefer gerçekleştirme girişiminde bulunan Sataspes (Herodotos’un söz konusu seyrüsefer ilişkin aktarımı için bk. Hdt. IV. 43) ile Marsilyalı Euthymenēs’in hemen hemen aynı tarihlerde denize açılmış olabileceğini belirtmektedir (bk. Roller, 2006, 20).

⁶¹⁷ Bununla birlikte Euthymenēs’in bir periplous metni kaleme almış olabileceği hususu tam olarak bilinmemektedir ve modern araştırmacılarca böylesi bir kaniya şüpheyile yaklaşmaktadırlar (örnek olarak bk. Roller, 2006: 16).

⁶¹⁸ Örnek olarak bk. Markian. Men. Peripl. II. 15-20: “ἐτι μὴν Ἀπελλᾶς ὁ Κυρηναῖος καὶ Εὐθυμένης ὁ Μασσαλιώτης καὶ Φιλέας ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος καὶ Κλέων ὁ Σικελιώτης, Εὐδοξὸς τε ὁ Ρόδιος καὶ Ἄννων ὁ Καρχηδόνιος, οἱ μὲν μερῶν τινῶν, οἱ δὲ τῆς ἐντὸς πάσης θαλάττης, οἱ δὲ τῆς ἐκτὸς περίπλου ἀναγράψαντες”. = Ayrıca Kyreneli Apellas, Marsilyalı Euthymenes, Atinalı Phileas, Thasoslu Androsthene, Sicilyalı Kleon, Rhodoslu Eudoksos, Kartacalı Hannon. Bu kişilerden bir kısmı iç denizin (sic. Akdeniz’in) tamamı hakkında, bir kısmı ise dış deniz (sic. Atlas Okyanusu) üzerine bir periplous metni kaleme almışlardır”. Ayrıca krş. Ioan. Lyd. Men. IV. 107: “Εὐθυμένης δὲ ὁ μασσαλιώτης φησὶ διαπλεῦσαι τὴν Ἀτλαντικὴν θάλατταν = Marsilyalı Euthymenes de Atlantik Denizi’ne (= Okyanusu’na) yelken açmış olduğunu söylemektedir”.

⁶¹⁹ Söz konusu nehrin Senegal Nehri olabileceği hususunda örnek lokalizasyon değerlendirmeleri için bk. Branigan, 1994: 44; Dueck – Brodersen, 2012: 52.

⁶²⁰ Bk. Olshausen, 2013: 45. İlgili görüşün kaynağı olan Euthymenēs’in aktarımı Seneca tarafından (bk. Sen. Minor Nat. IVA. 2. 22) alıntılanmıştır: “Inde Nilus fluit, maior, quamdiu etesiae tempus observant; tunc enim eicitur mare instantibus ventis. = Nil Nehri oradan (Atlas Okyanusu’ndan) akar, Etesia rüzgârları periyodunda daha engin görünür, zira o vakitlerde deniz rüzgârların baskısıyla karaya doğru sokulur”.

Kartacalı Hannōn

Kartacalı Hannōn'un (= Ἀννων ὁ Καρχηδόνιος) MÖ VI-V. yüzyıl aralığında Herakles Sütunları'nı (= αἱ Ἡράκλειοι στῆλαι: Cebelitarık Boğazı) aşarak Afrika kıtasının kuzeybatı kıyıları istikametine⁶²¹ doğru gerçekleştirmiş olduğu seyrüsefer (περίπλους⁶²²) ve bu seyrüsefere ait tutanaklar/kayıtlar, diğer seyir tutanaklarına benzer şekilde, coğrafi keşiflerin tarihine ve geleceğine ışık tutar niteliktedir. Söz konusu seyrüseferin gidişatına ilişkin verilerin kayıt altına alındığı ve de dolaylı yoldan günümüze ulaşabilmiş olan mevcut periplous metni de, diğer *periplous* metinlerine benzer şekilde, entelektüel denizcilerin/gemicilerin bilgi birikimini yansıtmaktadır. Öyle ki; böylesine metinler antikçağda genel olarak okuma ya da yazma bilmeyen gemicilerden/tüccarlardan ziyade, denizcilik/gemicilik işlerinde (= res maritimae) donanım sahibi ve de okuyup yazabilen kişiler tarafından kaleme alınabilmekteydi⁶²³. Bu metinler genel anlamda seyrüsefer gerçekleştiren denizcilerin kullanımı için kaleme alınmış ve pratik kullanım özelliğine sahip kılavuz niteliğindeki fasiküller idi⁶²⁴. Daha geniş anlamıyla periplous metinleri; özellikle kıyı hattı ve zaman zaman ise açık deniz üzerinden seyrüsefer gerçekleştiren gemicilere güvenli seyrüsefer rotaları üzerine veri sağlayan çalışmalardı. Diğer bir bakış açısıyla da kıyı kentleri ya da limanlar/demirleme alanları arasındaki mesafeler, seyrüsefer edilebilecek özellikteki önemli nehirler ve bu nehirlerden iç kesimlerdeki kentlere ulaşılabilirlik durumu, iklimsel faktörler, denizlerin yerel özellikleri (özellikle akıntılar) gibi başlıklar hakkında denizcilere ihtiyaç duydukları tüm verileri etraflıca sağlayabilen belgelerdi⁶²⁵. Antikçağ sürecinde, gemiciliğin ve de denizler üzerinden sürdürülen ticari faaliyetlerin gelişimi ile orantılı bir biçimde (yukarıda kısaca özetlenen kullanım erekleri çerçevesinde) *periplous* yazıcılığı edebi bir yazım geleneği halini aldı ve hızlı bir şekilde de yayıldı. Sonrasında bu yazım geleneği öncelikli olarak Fenikeliler, Hellenler ve de Romalılar gibi denizcilik işlerinde üst düzey tecrübeye erişmiş ve ayrıca kabiliyet-yetkinlik sahibi olmuş halklar tarafından

⁶²¹ Güneybatı yönünde, günümüz coğrafi ekseninde sırasıyla: Fas, Batı Sahra, Moritanya, Senegal, Gambia, Gine-Bissau, Gine, Sierra Leone kıyı hattı boyunca. Bununla birlikte L. Casson (1979²: 63) ise bu keşif seferinin Sierra Leone'den daha öteyi kapsamayacağı görüşünü savunmaktadır. Ancak yine bazı modern araştırmacılara göre de (örn. Roller, 2006: 31) ilgili seyrüsefer girişimi mevcut eksenden daha da öteye, Liberya, Fildişi Sahili, Gana, Togo, Benin, Nijerya, Kamerun ve Ekvator Ginesi sahil hattını kapsayacak bir rota istikametinde ilerlemiştir. Kartacalı Hannōn'un seyrüseferinin rotası ve güzergahı üzerine farklı görüşler ve ek tartışmalar için ayrıca bk. Lipiński, 2004: 436; Asente, 2015: 99. Modern araştırmacıların seyrüseferin rotasına ilişkin görüşlerini kapsayan harita için bk. Har..

⁶²² Hannon'a ait *periplous* metninin orjinal başlığı, tezde temel alınarak kullanılan mevcut edisyonda Ἀννωνος Καρχηδονίων βασιλέως περίπλους τῶν ὑπὲρ τὰς Ἡρακλέους στήλας Λιβυκῶν τῆς γῆς μερῶν (= Kartacalıların Kralı Hannōn'un Herakles Sütunları'nın Ötesindeki Libya Topraklarının Bölümlerine İlişkin Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) olarak belirtilmektedir.

⁶²³ İlgili görüşe ilişkin bk. Conner, 2012: 223.

⁶²⁴ Söz konusu değerlendirmesine yönelik bk. Börstinghaus, 2010: 18.

⁶²⁵ Bk. Shahar, 2004: 40.

geliştirildi⁶²⁶. Öyle ki Hellenistik Dönem sonunda Akdeniz'den Ege ve Karadeniz'e, Kızıldeniz'den Hazar Denizi'ne, Marmara Denizi'nden Adriyatik ile Tiren Denizlerine ve Hint Okyanusu kıyılarından da Atlas Okyanusu sahillerine⁶²⁷ kadar *Eski Dünya*'nın neredeyse bütün karasularına kolonizasyon amaçlı seyrüseferler düzenlenmişti. Bu seyrüseferler sonucunda da yukarıda ismi anılan denizler-okyanuslar üzerine bazı *periplous* metinleri kaleme alınmıştı.

Kartacalı Hannon'a adıyla, varlığı ilk olarak MÖ IV. yüzyılda yaşamış olan Kymeli Ephoros⁶²⁸ ile Stageiralı Aristoteles'in ardıllarından biri (Pseudo-Aristoteles, olasılıkla MÖ II. yy.) tarafından beyan edilen anekdotlar vasıtasıyla⁶²⁹ kanıtlanan söz konusu seyrüseferin düzenlenmesinin ve ardından bir *periplous* metni biçiminde kaleme alınmasının tarihlendirilmesi hususunda ilk ve en önemli verileri ünlü Romalı amiral Gaius Plinius Secundus'tan (Plinius Maior = Yaşlı Plinius) öğrenebilmekteyiz. Plinius'un aktarımları ışığında⁶³⁰; Kartacalılar refah ve zenginliğe eriştiği bir periyotta, Hannon isimindeki Kartacalı bir *sufes*⁶³¹ Afrika kıtasının batı sahillerinin keşfedilmesi ve keşfedilen kıyı hattı üzerinde Kartaca hâkimiyetindeki yeni kolonilerin kurulması (= apoikismos) ya da bölgedeki mevcut yerleşimlerin birleştirilmesi (synoikismos⁶³²) amacıyla⁶³³ bir deniz yolculuğu yapmakla görevlendirilmişti⁶³⁴.

⁶²⁶ *Periplous* yazım geleneğinin bilhassa Hellen ve de Fenike kökenli gemiciler ve denizcilerce geliştirilmesinin başta gelen nedenlerinden biri, her iki uygarlığın MÖ 750-550 arasına tarihlendirilen Büyük Kolonizasyon Dönemi sırasında özellikle karasuyu rotaları üzerinden yoğun bir yayılma politikası benimsemiş olmalarıdır. Bu suretle her iki uygarlık tarafından gerçekleştirilmiş kolonizm aktiviteleri neticesinde ulaşılan destinasyonları kapsayan verilerin gelecekte gerçekleştirilecek olan kolonist faaliyetlere rehberlik edebilecek belgelere işlenmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaç mevcut seyrüseferler esnasında kayıt altına alınan notların *periplous* olarak isimlendirilen spesifik belgelere işlenmesi suretiyle giderilmiş oluyordu. Konu hakkında ayrıca bk. Blomqvist, 1979: 55.

⁶²⁷ Kartacalı Hannon ile Himilko haricinde, Marsilyalı Euthymenes ve Pytheas tarafından gerçekleştirilmiş seyrüseferler de Atlas Okyanusu sahil hattının keşfedilebilmesi bağlamında son derece önem arz etmektedir. Euthymenes ve seyrüseferi üzerine genel olarak bk. Branigan, 1994: 1-3; Brodersen, 1998b: 318-319. Pytheas'ın seyrüseferine yönelik ayrıca bk. Plin. Maior *Nat.* II. 77; II. 99. 217-118; Strab. II. 4. 1-2; krş. Mills, 2003: 536-537; Conner, 2012: 221-222; Irby, 2012: 98-99.

⁶²⁸ Ephoros'tan alıntı yapan (bk. *FGrHist.* 70. 53) Byzantionlu Stephanos (Steph. Byz. *Ethnika*. s.v. Καρικόων τεῖχος); Hannon'un *periplous*unda geçen kentler arasında yer alan Karikon Teikhos'a yönelik bilgilendirmede bulunmaktadır. Bu bilgilendirme dâhilinde, Ephoros'un söz konusu *periplous*u okumuş ve muhtemelen de kendi eserlerinde kullanmış olabileceğine yönelik (örn. bk. Roller, 2006: dn. 62) görüşler mevcuttur.

⁶²⁹ Bk. Aristot. *Tauma*. 833A 12.

⁶³⁰ Plin. Maior *Nat.* II. 168: "... et Hanno Carthaginis potentia florente circumvectus a Gadibus ad finem Arabiae navigationem eam prodidit scripto, sicut ad extera Europae noscenda missus eodem tempore Himilco = Kartaca'nın gücünün zirveye ulaştığı dönem Hannon Gadiz'den Arabistan sınırına kadar sonucunu kaydedip yayınladığı bir seyrüsefer gerçekleştirdi, (onunla) aynı anda Himilko ise Avrupa'nın uç kıyılarını keşfetmek maksadıyla (diğer bir) seyrüsefere gönderilmişti".

⁶³¹ *Sufes* (plur. suffetes); Kartacalıların idari teşkilatlanmasının başında bulunan yöneticiydi. Kartaca'nın idari düzeni üzerine klasik aktarımlar ve Kartaca ile Sparta idari teşkilatlarının birbirleriyle karşılaştırılması hususunda bk. Aristot. *Pol.* 1272b; Isokr. *Nik.* XXIV. Cic. *Rep.* fragm. I. 3. Kartaca idari teşkilatlanması üzerine ayrıca bk. Polyb. VI. 51; Warmington, 1981: 452-453; Scullard, 1989: 487-491. *Sufes* hakkında daha detaylı bilgi için ek olarak bk. Brodersen, 1998a: 155; Law, 2002⁷: 119; Moore, 2010: 54; Scullard, 2013²: 144.

⁶³² *Synoikismos* üzerine bk. Crawford – Whitehead, 1983: 42-43; Hansen, 2006: 52-54. Apoikismos hakkında ayrıca bk. Hansen 2006, 34-35.

⁶³³ İlgili değerlendirmeye ilişkin bk. Falconer, 1797: XIV; Smith, 1877: 183.

⁶³⁴ Bk. Plin. Maior *Nat.* V. 1. 8; Marindin, 1910: 266.

Hannon ile aynı zaman dilimi dâhilinde, Kartacalı diğer bir *sufes* Himilko ise⁶³⁵ Herakles Sütunları'nın kuzeyi istikametinde, günümüz İber Yarımadası kıyılarından Britanya Adası sahillerine kadar uzanan karasuları boyunca sürdürülmüş olan başka bir seyrüseferi yönetmekteydi⁶³⁶. Plinius tarafından aktarılmakta olan bu bilgi, Kartacalı Hannon'un söz konusu seyrüseferinin tarihlendirilebilmesi bağlamında oldukça önemlidir. Zira mevcut bilgilen-dirme referans alınarak söz konusu seyrüseferin Kartaca'nın gücünün doruğa ulaştığı MÖ VI. yüzyıl sonu - V. yüzyıl başı arasında gerçekleşmiş olmasının ihtimalinin yüksek olduğu sonu-cuna varılmaktadır. Söz konusu tarihlendirme görüşü ise ilgili deniz yolculuğunun gerçekleştirilmiş olduğu ve akabinde ise bir *periplous* metni şeklinde kayda geçirildiği sürecin tespit edilebilmesi bağlamında ortak görüş⁶³⁷ -*communis opinio*- statüsüne sahiptir⁶³⁸. Mevcut tarih-lendirme önermesiyle bağlantılı bir şekilde, Antikçağ Kartaca'sında hüküm sürmüş *sufes*lerin listeleri de kronolojik bir biçimde incelendiği takdirde, Hannon ile kardeşi? Himilko'nun *sufes* olarak görevde bulundukları tarih aralığının da (MÖ 490/80-440 arası) *periplous* aktivite-sinin tarihlendirildiği zaman dilimiyle uyduğu anlaşılmaktadır⁶³⁹.

Kartacalı Hannon'un seyrüseferinin tarih aralığının belirlenebilmesi hususunda günü-müz modern araştırmacılarınca zaman zaman kanıt olarak öne sürülen diğer bir önemli ipucu ise Halikarnassoslu Herodotos'un eserinde (IV. 42-43) yer almaktadır. Herodotos, Afrika Kı-tası'nın (= Libya'nın) keşif tarihiyle ilintili aktarımlarda bulunurken Libya'nın ve Libya sahil-lerinin keşfedilmesi, ayrıca Herakles Sütunları'nın aşılarak Afrika ve Avrupa istikametinde seyrüseferlerin gerçekleştirilmesi hususunda birtakım görüşler ileri sürmektedir. Bu görüşleri bağlamında da MÖ 610-595 yılları arasında hüküm sürmüş Mısır firavunlarının 26. hanedanı üyesi Nekhos II'nin emriyle, MÖ ca. 605 yılında gerçekleştirilip toplamda üç yıl içinde ta-mamlanan ve de günümüz Afrika'sının Atlas Okyanusu sahillerinin neredeyse tamamını kap-sayan seyrüseferine gönderimde bulunmaktadır.

Halikarnassoslu Herodotos'un gönderimde bulunduğu bir diğer seyrüsefer ise Kserk-ses I (MÖ 486-465) döneminde yaşamış olan Sataspes⁶⁴⁰ önderliğinde MÖ ca. 475 yılında

⁶³⁵ Himilko'nun seyrüseferi üzerine bk. Avien. *Or Mar.* str. 110-410; Roller, 2006: 27-29; 2012b: 70-71. Avie-nus hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Küppers, 1997: 370-371.

⁶³⁶ Bk. Plin. *Maior Nat.* II. 168; Tozer, 1971: 104, 109; Roller, 2006: 27.

⁶³⁷ Söz konusu ortak görüşü paylaşan modern araştırma literatürüne ilişkin genel olarak bk. Warmington, 1940: 57; 1960: 62; Huß, 1985: 77; 1990: 41; Hair, 1987: 48; Kitchell, 1998: 488; Irby-Massie – Keyser, 2002: 116; Lipiński, 2004: 436; Davis, 2009: 164; Ameling, 2011: 44; Schoff, 2014: 10.

⁶³⁸ Belirtilen yüzyıllarda Kartaca'nın politik ve ekonomik durumu hakkında ayrıca bk. Moscati, 2004: 168-169; farklı tarihlendirme önerilerine ilişkin bk. ve krş. Mitchell, 1850: 210; Bunbury, 1879: 332; Warnecke, 1999: 439; Roller, 2006: 31 dn. 72; Riffenburgh, 2012: 9.

⁶³⁹ *Periplous* aktivitesinin gerçekleşmiş olduğu periyodu kapsayan Kartaca *sufes*lerinin listesi ile ilgili daha ay-rıntılı bilgi için bk. Müller, 1990: XXI.

⁶⁴⁰ Bk. Hdt. IV. 43; Sarton, 1993: 299-300.

başlatılan lakin sonuca erdirilemeyen ve günümüzde sadece bir keşif seyrüseferi girişimi olarak tanımlanabilecek olan deniz yolculuğudur. Günümüzde Afrika sahillerini kapsamakta olan bu iki öncül seyrüsefere Halikarnassoslu Herodotos'a ait anekdotlarda yer verilmesi, buna mukabil Kartacalı Hannon'un seyrüseferinden hiç bahsedilmemesi, Hannon'un seyrüseferinin Herodotos'un eserinin ortaya çıkışından hemen sonra ya da hemen hemen aynı zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmiş olduğuna ilişkin birtakım tarihlendirme önerileri doğurmaktadır⁶⁴¹.

Hannon'un Kartaca'dan denize açılarak yak. 35 gün boyunca devam ettirmiş olduğu düşünülen bu keşif ve kolonizasyon seyrüseferinin⁶⁴² birtakım doğal felaketler, iklimsel hadiseler ve aynı zamanda da erzak sıkıntısı gibi problemler nedeniyle nihayete erdirilemediği, bu doğrultuda seyrüseferin yarıda bırakılarak gemicilerin Kartaca'ya geri dönüş yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Hannon'un seyrüseferinin fırtınasız ve sakin karasuları üzerinde gerçekleştirilmiş olduğu kabul edilecek olduğu takdirde (periplous metni dâhilinde de çetin hava ve deniz koşullarını işaret eden herhangi bir ibare bulunmamaktadır), gemicilerin normal bir hızda seyrüseferlerini devam ettirebildiği sonucuna ulaşılabılır⁶⁴³. Bu bağlamda antikçağda sıklıkla kullanım gören ve metinde de anılan pentekontoros türü gemiler için saatlik maksimum hız sınırı olarak belirtilen 9,5 knot⁶⁴⁴ hıza söz konusu seyrüsefer esnasında zaman zaman ulaşılmış olabileceği ve bu hızın yak. 3 knot altındaki bir hızla da seyrüseferin sürdürülebileceği ihtimal dâhilinde bir açıklama olarak görülebilir. Bu suretle mevcut seyrüseferi süresince geminin en yüksek hızına eriştiği zaman 17,5 km/h'lik; ortalama seyir hızına sahipken ise 12 km/h'lik bir mesafeyi arkasında bıraktığı hesaplanmaktadır.

⁶⁴¹ Halikarnassoslu Herodotos'un söz konusu pasajlarında geçen aktarımları çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan bir tarihleme önerisi hakkında bk. ve krş. Hennig, 1927: 379. Kartacalı Hannon'un seyrüseferinin Sataspes'in seyrüseferinden daha erken bir periyoda tarihlendirilemeyeceği görüşü hususunda ayrıca bk. Daebritz, 1912: 2360.

⁶⁴² Periplous metninde aktarılmakta olan seyrüsefer sürelerinin toplamı gün bazlı olarak hesaplandığı takdirde 33,5 güne denk düşmektedir. Bu gün sayısına metin dâhilinde rakamsal bazda sunulmayan seyrüsefer süreleri de -azami ölçekte- eklenince, toplam seyrüsefer zamanı 35 (ya da +5) güne ulaşmaktadır. Arrianos'un Kartacalı Hannon'un seyrüseferinin süresiyle ilgili aktarmış olduğu değerlendirmesi için bk. Arrian. *Ind.* XLIII. 11-14; Hannon'un seyrüsefer süresi hakkında farklı görüşler ve değerlendirmeler için ayrıca krş. Thomson, 1948: 75.

⁶⁴³ Antikçağda herhangi bir su taşıtının seyrüsefer hızını belirleyecek etmenlerin başında öncelikle iklim koşulları, rüzgârların yönü-cinsi, karasuları yüzeyindeki dalga/akıntı şiddeti gibi çevresel özellikler yanında, su taşıtının şekli, mürettebatın tecrübesi ve su taşıtında taşınmakta olan yükün miktarı gibi fiziksel etkiler bulunmaktaydı. Örneğin, yaz döneminde kuzey-güney istikametinde seyrüsefer gerçekleştiren denizciler kuzey rüzgârlarından yararlanarak seyrüsefer sürelerini düşürebilmekte ve böylece daha hızlı bir biçimde deniz yolculuğu yapabilmekteydiler. Aynı şekilde; güneyden kuzeye doğru devam eden seyrüseferlerde denizde geçirilen sürelerde artış gözlenebilir ve seyrüseferin hızında azalma olabirdi. Bu doğrultuda Kartacalı Hannon'un seyrüsefer istikametinin de kuzeyden güneye doğru ilerlediği dikkate alınacak olduğu takdirde, Hannon ve beraberindeki gemicilerin kuzey rüzgârlarından istifade etmiş ve böylelikle seyrüsefer süresini kısaltmış olabilecekleri düşünülmektedir. Antikçağda seyrüseferlerin hızı ve de deniz yolculukları süreleri üzerine genel olarak ayrıca bk. Meijer – van Nijf, 1992.

⁶⁴⁴ Landels, 1997: 146: knot, saatte bir deniz mili (1,852 km) mesafeyi belirtmekte olan ve günümüzde ise genellikle denizcilik aktivitelerinde kullanılan bir hız birimidir.

Kartaca'ya dönüşü takiben Hannon önderliğindeki Kartacalılar seyrüseferleri esnasında yüksek bir ihtimalle kendi dillerinde kaleme almış oldukları seyir günlüklerini bir fasikül (ya da bronz bir levha) üzerine işleyerek kurucu kentleri Fenike'de tapınımı bulunan ve aynı zamanda ise Kartaca'nın baş tanrısı olan Ba'al Hammon'a⁶⁴⁵ adakta bulunmak istemişlerdir⁶⁴⁶. Bu istekleri neticesinde ise Kartacalılar seyrüsefer günlüklerini içeren kayıtları (Roma imparatoru Augustus'un *Res Gestae*⁶⁴⁷ metnini kendi tapınağına veya Ephesoslu filozof Herakleitos'un yazmış olduğu kitabını Artemis Tapınağı'na adaması⁶⁴⁸ örneklerinde olduğu üzere) tapınağa sunmuşlardır⁶⁴⁹. Bu fasiküller/levhalar ilerleyen süreçle birlikte (muhtemel olarak MÖ IV. yüzyıl sürecinde) bütüncül bir metin halinde ya da özetlenerek Hellence'ye tercüme edilmişler ve bu tercüme suretlerindeki formlarıyla günümüze ulaşabilmişlerdir⁶⁵⁰.

Kartacalı Hannon önderliğinde yelken açılan bu seyrüsefer hareketinin temel anlamda siyasi, dini veya askeri perspektiflerle belirlenmiş bir misyonu bulunmadığı düşünülmektedir⁶⁵¹. Girişilen bu seyrüsefer ile temel manada yeni pazar bölgeleri keşfedilmesi, keşfedilen

⁶⁴⁵ Ba'al-Hammon; Hellen *pantheonu* kapsamında Kronos (veya Zeus), Latin *pantheonu* kapsamında ise Saturnus ile özdeşleştirilmektedir. Bununla birlikte Fenikelilerin önde gelen kentlerinden biri Ugarit'in de baş tanrısı özelliğine sahip olan Ba'al, Mezopotamya tanrıları arasında son derece önemli bir pozisyona sahip olmakla birlikte, Fenike baş tanrılarından El ile de ortak bir kökene sahiptir. Fenike *pantheonunda* El olarak adlandırılan bu tanrının yerini ilerleyen süreçte Ba'al "*Efendi, hükümdar*" tanrı alır. Ba'al hakkında ek bilgilendirme için genel olarak bk. Warmington, 1981: 453-454; Lipiński, 2004: 436; Wyatt, 2007: 118; Gasparini, 2015: 481. Kartaca tanrılarının Hellen ve Roma *pantheonundaki* karşılıkları hakkında ayrıca bk. Lurker, 1987: 28; Clifford, 1990: 62.

⁶⁴⁶ Mund-Dopchie, 2003: 49.

⁶⁴⁷ Roma'nın ilk imparatoru Augustus, vefatından hemen hemen bir yıl evvel (MS 3 Nisan 13) üç fasikül olarak düzenlemiş olduğu vasiyetnamesine ait ikinci rulo kapsamında kendisinin bireysel başarılarını ve imparatorluğu süresince gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri listelemektedir. Günümüzde *Res Gestae* (= Yapılan İşler) olarak tanınan bu metin içerdiği veriler bağlamında Kartacalı Hannon'un *periplousuna* benzer bir takım özelliklere sahiptir (bilhassa imparator Augustus tarafından kurulmuş olan koloni kentlerin sıralandığı *R. Gest. Div. Aug. XXVIII.* ve *periplous* metninin 5. maddeleri birbirleriyle paralel düzlemde ilerlemektedir). Bu bağlamda Augustus'un vasiyetnamesi ile Hannon'un keşif seferi raporu ulusal liderler önderliğinde gerçekleştirilmiş olan kamusal faaliyetlerin genel dökümünü kapsamaları perspektifinden (kısmen de olsa) birbirleriyle benzeşmektedir. Augustus'un vasiyetnamesine dair Gaius Suetonius Tranquillus'un değerlendirmesi hakkında bk. Suet. *Aug.* 101; Augustus'un ilgili vasiyetnamesinin Hellence bir kopyasını içermekte olan *Monumentum Ancyranum* üzerine ek bilgi için ayrıca bk. Dürüşken, 2009: 7-13.

⁶⁴⁸ MS III. yüzyılda yaşamış olduğu bilinen Diogenes Laertios'un aktarımı ışığında (IX. 6) Ephesoslu filozof Herakleitos yazmış olduğu eserini, sadece elit tabaka okuyabilsin ve okuma yazma bilmeyen halk erişip zarar veremesin diye kentteki Artemis Tapınağı'na adanmıştır. Diogenes Laertios tarafından sunulmakta olan bu aktarım dikkate alınacak olduğu takdirde, Kartacalı Hannon ve seyrüseferini içeren kayıtlar Kartaca'nın elit ve ticari (= okuma yazma bilen) zümresinin kullanımına hitaben Ba'al-Hammon Tapınağı'nda muhafaza altında tutulmuş ve böylelikle sıradan halkın metne (yani kutsal bilgiye) erişimi sınırlandırılmak istenmiş olmalıdır. Bununla birlikte mevcut periplous metinlerinin krallığın kamusal ve resmi arşivi niteliğindeki Ba'al-Hammon tapınağında adeta ulaşılmaz kılınarak günlük tahribattan korunması ve ayrıca halk tarafından kutsal bir yazınsal miras olarak görülmesi amaçlanmış olmalıdır. Ephesoslu Herakleitos üzerine ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Osborne, 1997: 80-106; Russell, 1945: 38-48.

⁶⁴⁹ Bk. Mommsen, 1908: 152; Casson, 1979²: 63.

⁶⁵⁰ Bk. Wright, 1951⁴: 263; Tozer, 1971: 104; Geus, 1994: 98; Mund-Dopchie, 2003: 49; Lipiński, 2004: 436.

⁶⁵¹ Lipiński, 2004: 436.

bölgelerde birtakım yeni koloniler/*emporionlar*⁶⁵² kurulması, böylelikle de Afrika kıyılarındaki Kartaca hâkimiyetinin güçlendirilmesi hedeflenmekteydi⁶⁵³. Bu doğrultuda Hannon'un seyrüseferi öncelikli olarak ticari perspektifli bir misyon doğrultusunda organize edilmiş ticari-coğrafi nitelikteki bir deniz yolculuğuydu (seyrüseferin rotasına ilişkin genel görünüm için bk. Fig. 35).

Kartacalı Hannon bu seyrüsefer boyunca tipik bir kent kurucusu/koloni önderi (οἰκιστής/κτίστης = oikistes/ktistes) vasfıyla ilgili seyrüseferin gidişatını belirliyor olmalıydı. Seyrüsefere iştirak edenlerin sosyal statüsünün de genel ölçekte politik amaçlardan uzak sivil bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki periplous metni çerçevesinde askeri, siyasi ya da dini misyonlarla yolculuğa katılmış askerlere, elçilere ya da rahiplere ilişkin herhangi bir atıf yer almamaktadır. Kartacalı Hannon'un seyrüseferinin organize edilme misyonu büyük ölçüde ticari genişleme ve iktisadi açılım (ekspansiyon) odaklıydı. Bu doğrultuda ulaşılan kıyı bölgelerinde yeni koloni kentlerinin kurulması ve bu kentlerin aracılığıyla da Kartaca'nın dış ticaret hacminin ve de hareketliliğinin arttırılması beklenmekteydi⁶⁵⁴.

Seyrüsefere katılanlar toplam olarak yak. 30.000 kişiye ulaşan erkek ve kadın Kartacalıdan ibaretti. Bu kişiler Kartacalılarca koloni statüsünde kurulması planlanan yeni kentlere yerleştirilmek ve bu doğrultuda da mevcut koloni kentlerindeki iş gücü potansiyelini oluşturmak üzere gemilerde yer almış olmalıydılar⁶⁵⁵. Seyrüseferde yer alan toplam su taşıtı rakamı ise periplous metni dâhilinde 60 adet pentekontoros olarak aktarılmaktadır⁶⁵⁶. Periplous metni kapsamında aktarılan su taşıtı sayısı ve yolcu rakamları orantısal bir şekilde (yani 30.000 yolcu/60 pentekontoros) bölündüğü takdirde pentekontoros türündeki bir gemiye bindirilmesi beklenen yolcu sayısı (kürek çeken 50 kişi de dâhil olmak üzere) 500 olarak hesaplanmaktadır. Ancak söz konusu 500 kişilik yolcu kalabalığı oldukça abartılı ve bir o kadar da çelişkili bir aktarım olarak gözükmektedir. Öyle ki; eskiçağda pentekontoros türü bir su taşıtının yak.

⁶⁵² Antikçağ literatüründeki temel manası bağlamında *ἐμπόριον* (= *emporion*; Lat. *emporium*) ticari erekler ile kurulmuş ve öncelikli olarak emtia alış-satışı, değişimi, depolanması ya da nakledilmesi gibi hedefler doğrultusunda dizayn edilmiş yapıları ya da yapı topluluklarını tanımlayan terimsel bir adlandırmadır. *Emporion* yerleşimleri genellikle deniz/okyanus kıyılarındaki veya su taşıtı ulaşımının mümkün olabileceği nehirlerin yakınlarında konumlandırılmaktaydı. Bu minvalde *emporion* yerleşimleri kara ticaretinden ziyade deniz ticareti ile uğraşan ve tüccar (*emporos*) vasfına sahip kişilerce yoğun biçimde kullanılan yapılarıydı. Bu doğrultuda da *emporion* yapı komplekslerinin sınırları dâhilinde liman, rıhtım ya da mendirek gibi yapı donatılarının yer alması beklenirdi. Söz konusu özellikleri bağlamında *emporion* yapılarına sahip olan yerleşimler ya da kentler genellikle çok uluslu bir sosyal tabakayı bünyelerinde barındırıyorlardı. *Emporion* üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Hansen, 1997: 83-100; Demetriou, 2012: 24-63.

⁶⁵³ Bk. Bevan, 1859: 8; Forbiger, 1877: 66; Öngör, 1954: 5.

⁶⁵⁴ Bk. Kingsley, 2010: 232.

⁶⁵⁵ Bk. Tozer, 1971: 104.

⁶⁵⁶ Eskiçağda sıklıkla kullanım görmüş *Pentekontoros* türü su taşıtları hakkında daha ayrıntılı bilgi için genel olarak ayrıca bk. Torr, 1895: 21-22; Haas, 1985: 35; Morrison – Coates, 1987: 246; Starr, 2000: 18-19; Casson, 2002: 55-56; Gould, 2011²: 68.

500 kişilik yolcu kapasitesine sahip olması, bununla birlikte de 500 kişinin seyrüseferde kullanacağı erzâğını taşıyabilmesi kabul edilebilecek niteliğe sahip bir önerme değildir.

Bu bağlamda söz konusu periplous metninin Kartaca Dili'nden Hellence'ye tercüme edilmesi esnasında ortaya çıkan transkripsiyon veya çeviri yanlışları sebebiyle rakamsal değerlerin hatalı kopyalanmış olabileceği düşünülmektedir. İlgili görüşe istinaden periplous metni dâhilinde aktarılan rakamlara eleştirel bir perspektiften yaklaşılması ve özellikle yolcu rakamlarının daha düşük bir miktara indirgenmesi ve paralelinde ise Kartacalı Hannon'un seyrüseferine katılmış olan toplam yolcu sayısının mevcut eleştirel perspektif çerçevesinden yorumlanması gerekmektedir⁶⁵⁷. Bununla birlikte pentekontoros türü gemiler eskiçağda çoğunlukla deniz savaşlarında kullanılmış olsalar da, ticari aktivitelerde de nakliye işlevine sahiptiler. Bu minvalde periplous metninde anılan pentekontoros türü gemilerin ilgili seyrüsefer anlatısı dâhilinde birer savaş gemisi olarak yorumlanabilmesi için askeri manada kullanılmış herhangi bir terim tespit edilemediği gibi, kadınların ve gıda maddelerinin de güverteye yüklenmiş olması bu gemilerin birer savaş gemisinden ziyade nakliye amaçlı kullanım gören gemiler olabileceği önerisini desteklemektedir⁶⁵⁸.

Eskiçağ dahilinde Kartacalı Hannon'un mevcut seyrüseferi üzerine kaynak niteliğinde doğrudan veri sunmaya devam eden Pomponius Mela⁶⁵⁹ gibi coğrafyacılar ek olarak⁶⁶⁰, Gaius Iulius Solinus⁶⁶¹ gibi dolaylı biçimde bilgi aktaran klasik yazarlar da mevcuttur. Gaius Iulius Solinus kendi eserinde MÖ II. yüzyılda yaşamış olduğu düşünülen ve de coğrafi konular üzerine çalışmaları bulunan, ancak bu çalışmaları günümüze ulaşamamış olan Lampsakoslu Ksenophon'un referansı ile Kartacalı Hannon ile seyrüseferi üzerine değerlendirmede bulunmaktadır⁶⁶².

Gaius Iulius Solinus'un söz konusu aktarımıyla beraber Kartacalı Hannon'un seyrüseferi üzerine veriler yak. 13 yüzyıllık kesintiye uğramıştır. Söz konusu uzun süreli veri akışı

⁶⁵⁷ Örnek olarak J. G. Demerliac ile J. Meirat (1983: 64-67); Kartacalı Hannon'un seyrüseferi ile ilgili gerçekleştirdikleri araştırmalarında seyrüsefere katılmış olan toplam yolcu rakamını abartılı olarak değerlendirmekte ve 30.000 yerine 5.000 yolcu sayısını önermektedirler. R. Daebritz ise (1912: 2360) söz konusu yolcu rakamlarındaki olağan dışı abartının periplous metninin tercüme edilme aşamalarında yanlışlıkla bir sıfırın fazladan yazılmış olabileceğinden kaynaklandığını vurgulamakta ve bu doğrultuda da toplam yolcu sayının 3.000 olarak algılanması gerektiğini belirtmektedir.

⁶⁵⁸ Krş. Lipiński, 2004: 444.

⁶⁵⁹ MS 45'te öldüğü bilinen ve ölümünden iki yıl evvel nihayete erdirmiş olduğu '*De Chorographia sive de Situ Orbis* = Ülkelerin Tasvirleri ya da Dünyanın Konumu Üzerine' başlıklı eseriyle tanınagelmiş Pomponius Mela, coğrafi hususlar üzerine Latince bir eser kaleme almış olan erken dönem Latin yazarlar arasındadır. Pomponius Mela üzerine detaylı bilgi için ayrıca bk. Howatson, 2013: 767.

⁶⁶⁰ Bk. Mela III. 90.

⁶⁶¹ MS 200 civarında yaşayan Latin yazar Solinus, '*Collectanea Rerum Memorabilium*: Anılmaya Değer Şeylerin Derlemesi' adlı yapının yazarıdır ve klasik literatürde zaman zaman *Polyhistor* cognomeniyle anılmaktadır. Günümüz Akdeniz'ini tanımlamak için kullanılan Latince terim olan *Mediterranum Maris* ilk olarak Solinus'un eserlerinde belgelenmektedir. Solinus hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Howatson, 2013: 872-873.

⁶⁶² Bk. Solin. LVII.

eksikliği Rönesans Dönemi ile birlikte sona ermiştir. Rönesans ile birlikte, 1520'li yıllara gelindiğinde, Kartacalı Hannon ve seyrüseferi üzerine filolojik ve tarihi araştırmalar dolaylı çalışmalar vasıtasıyla yeniden başlamıştır⁶⁶³. Lakin bu çalışmalar yalnızca Pomponius Mela ile Gaius Iulius Solinus'un kaleme almış oldukları eserlerin edisyonlarının kritiklerini veya tercümelerini kapsamaktaydılar. Bu bağlamda da Kartacalı Hannon ve onun *periplousuna* kısaca değinen ve yüzeysel perspektife sahip birer araştırma niteliğine sahiptiler⁶⁶⁴.

Rönesans'ı takip eden yüzyıllarda Kartacalı Hannon ve seyrüseferine ilişkin araştırmalar giderek hız kazanmıştır. Bu bağlamda konu hakkında mihenk taşı özelliğine sahip olan ilk çalışma 1533 senesinde Basel'de, Çek asıllı ünlü hümanist bilim insanı Sigismundus Gelenius tarafından gerçekleştirilmiştir⁶⁶⁵. Sigismundus Gelenius; '*Periplus of the Erythraean Sea* = Erythre Denizi'nin (= Kızıl Deniz) Seyrüseferi' başlıklı çalışmasının sonuna *appendix* (= ek) olarak Kartacalı Hannon'un *periplous* metnini de dâhil etmiştir⁶⁶⁶. Kendisi (Kartacalı Hannon başlığıyla) bu çalışmasının içeriğine dâhil ettiği Eski Yunanca metne de Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi vasıtasıyla Basel'de ulaştığı ve günümüzde *Codex Palatinus Graecus 398* (bk. Fig. 34) etiketiyle kütüphane kataloğuna kaydedilmiş el yazması vasıtasıyla ulaşmıştır⁶⁶⁷.

S. Gelenius yukarıda ana hatlarıyla tanıtılmış söz konusu eserini yayımladıktan kısa bir süre sonra, 1550 senesinde, Kartacalı Hannon ve *periplousu* İtalyan asıllı filolog Giambattista Ramusio tarafından (Gelenius'un metni esas alınarak) İtalyanca'ya tercüme edilip yorumlanmış ve bu defa da Venedik'te yayımlanmıştır⁶⁶⁸. G. Ramusio tarafından yayımlanmış olan mevcut eser, kendisinin Afrika Kıtası sahilleri etrafında gerçekleştirmiş olduğu seyrüseferleri kapsayan bir özet niteliğine sahiptir. Kartacalı Hannon'un *periplousu* da G. Ramusio tarafından kendi seyahatiyle bağlantılı bir kontekst dâhilinde söz konusu bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Kartacalı Hannon'un *periplous* metninin İtalyanca'ya tercüme edilmesinin üzerinden henüz altı yıl geçmişken, 1556 senesinde, Fransız dilbilimci Jean Temporal tarafından Fransızca çeviri edisyonu yayımlanmıştır⁶⁶⁹. J. Temporal'ın bu çalışmasını takip eden yüzyıllarda ise hem metnin edisyonu, hem transkripsiyonu, hem tercümesi hem de yorumlanmasına yönelik çeşitli ek çalışmalar belirli aralıklarla yayımlanmaya devam etmiştir.

Sonuç itibarıyla antikçağdan günümüze uzanan süreçte klasik yazarların aktarımları vasıtasıyla ve çeşitli defalar farklı kişilerce kopyalanmak suretiyle günümüze ulaşabilmiş ol-

⁶⁶³ Mund-Dopchie, 2003: 50.

⁶⁶⁴ Söz konusu çalışmaların künyeleri hakkında bk. Mund-Dopchie, 2003: 50 dn. 8.

⁶⁶⁵ Bk. Gelenius, 1533; Watkins, 1800: 603; Mund-Dopchie, 1994: 111.

⁶⁶⁶ Schoff, 2014: 7.

⁶⁶⁷ Lipiński, 2004: 435.

⁶⁶⁸ Ramusio, 1550: 121-124.

⁶⁶⁹ Temporal, 1556.

duğu düşünölen bu seyröseyir tutanağı kapsamakta olduğu verilerin güvenilirliğı bağlamında bazı tartışmalar doğurmuştur⁶⁷⁰. Söz konusu tartışmalar yak. 2500 yıl süresince periplous metninin de dâhil edildiğı tercöme faaliyetleri ve kopyalama aşamaları dikkate alınacak olduğu takdirde anlayışla karşılanabilecek bir güven eksikliğini beraberinde getirmektedir⁶⁷¹. Lakin edisyon bazındaki farklı metinler özelindeki kopyalama hataları, klasik yazarların konuya yönelik birincil öneme sahip aktarımları referans alınarak büyük ölçöde giderilmiştir ve modern araştırmacılarca metne karşı duyulan güven eksikliğı asgari seviyeye indirgenmiştir. Böylelikle Rönesans'tan günöümüze değin Kartacalı Hannon ve seyröseferi üzerine gerçekleştirilmiş olan edisyon-kritik çalışmaları sonrasında periplous metnindeki hatalı kısımlar metinden çıkartılmış, eksik kısımlar ise diğere el yazmaları ile karşılaştırılarak tamamlanmıştır⁶⁷². Bu çalışmaların sonucunda modern coğrafi keşiflerin tarihine ışık tutan, buna ek olarak Eskiçağ thalassografisi bağlamında son derece önemli nitelikteki bu seyrösefer kaydı günöümüz bilim insanların ve konuya yönelik araştırmalar yürüten tüm araştırmacıların kullanımına kazandırılmıştır. Kartacalı Hannon ve ona atfedilen ilgili *periplous* metni bu yönöyle özellikle inter-disipliner çalışmalar açısından son derece önemli bir veri kaynağı niteliğindedir⁶⁷³.

Belirtilen tüm özellikleri çerçevesinde Kartacalı Hannon ve *periplousu* Kartaca uygarlığı ile bu uygarlığın Batı Akdeniz hattındaki yayılışına odaklanıyor olmasıyla mikro-bölgesel bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte periplous metni özellikle Afrika Kıtası'nın Atlas Okyanusu boyunca ilerleyen kuzeybatı kıyıları hattındaki coğrafyanın tarihine, etnolojisine, flora-

⁶⁷⁰ Kartacalı Hannon ve *periplousu* dâhilindeki aktarımların doğruluğı hususundaki tartışmalar ve görüşler hakkında bk. Blomqvist, 1979: 8-14.

⁶⁷¹ Kartacalıların idare ediliş biçimleri, kentsel işleyiş mekanizmaları, dini ritüelleri, edebi gelenekleri ve sosyal-költörel yapıları hakkındaki veriler genel itibarıyla Hellen ya da Latin yazarlarının eserleri vasıtasıyla günöümüze ulaşabilmiş durumdadır. Lakin hiç şöphesiz ki söz konusu Latin ve Hellen yazarlar Kartaca gibi köklö bir uygarlığa dair doyurucu bilgilere sahip değillerdi. Bu hususa ilaveten Hellen ve Latin yazarların, Eskiçağın siyasi konjonktörleri dâhilinde eserlerini taraflı bir bakış açısıyla yazmış olabilecekleri de göz önünde bulundurulması gereken bir varsayımdır. Bu bağlamda Hellen ve Latince kaleme alınmış klasik kaynaklarda Kartaca medeniyeti hakkında filolojik odaklı araştırmalar gerçekleştirilirken birtakım kasıtlı ya da kasıtsız hatalarla karşılaşmak son derece olasıdır. Ayrıca, Eskiçağ dâhilinde Kartaca tarihi ile ilgili veri temini söz konusu olduğunda genel başvuru kaynakları (Kartaca ya da Fenike dillerinde yazılmış olan kayıtların azlığı ya da mevcut olanların okunup anlaşılabilmesi sebebiyle) yine Hellen ve Latin yazarların eserleriydi (bk. Salama, 1981: 513; Steinby, 2014: 5).

⁶⁷² 1533'te Gelenius tarafından başlatılmış erken metin analizlerinden 1950'li yılların ortalarına kadar Kartacalı Hannon'un *periplous* metnine odaklanan 100'ü aşkın edisyon-kritik (ya da çeviri-yorum) çalışması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmaları kapsayan bibliyografya derlemesi için bk. Diller, 1952: 48-101.

⁶⁷³ Kartacalı Hannon'un *periplous* metni üzerindeki modern araştırmalar coğrafya disiplini dışında etnoloji, astronomi, botanik ve zooloji gibi farklı bilimsel disiplinleri de kapsamaktadır. Örneğinin 1847 senesinde Amerikan doğa araştırmacısı Thomas S. Savage *periplousun* tercömesini inceledikten sonra, Batı Afrika coğrafyasında keşfetmiş olduğı yeni bir *antropoit* (insanı andıran hayvan/insansı yaratık, genelde maymun familyasını nitelemek için kullanılan bir üst cins kavramı) türünü tanımlamak maksadıyla *periplousun* on sekizinci paragrafında bulunan *gorilla* terimini kullanmıştır. Kendisince ilk kez kullanılan bu terim de zooloji terminolojisindeki karşılığına Hannon'un *periplousu* aracılığıyla kavuşmuş ve insana benzeyen, oldukça tüylö ve de son derece vahşi bir hayvan türö olan Goril bu terimle anılır olmuştur. Konu hakkında ayrıca bk. Savage, 1847: 417-426; Blomqvist, 1979: 5 dn. 2. Gorilla olarak tanımlanan hayvanların bölgede yaşadığı bilinen Şempanze ya da Babun olabileceğı hususundaki tartışma için ayrıca krş. Cavendish, 2005: 330.

fauna yapısına ve aynı zamanda da kültürüne ışık tutuyor olması nedeniyle makro-bölgesel bir özellik sergilemektedir. Sonuç itibarıyla Kartacalı Hannon ve seyrüseferi, denizcilik tarihi bağlamında gelecekte gerçekleştirilecek olan çalışmalara farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu suretle de denizcilik/gemicilik işlerinde (= res maritimae) başarı kazanmış ulusların/devletlerin mevcut üstünlüklerinin sadece ticari, askeri ya da siyasi yönlerle sınırlı kalmadığını, onların aynı zamanda bilim ve kültür gibi sahalarda da önemli adımlar atmış olduklarını ıspatlamaktadır.

Atinalı Phileas

Atinalı Phileas (= Φιλέας ὁ Ἀθηναῖος) hakkında günümüzde çok fazla veri bulunmamaktadır. Kendisinin MÖ V. yüzyılın ortalarında Atina’da yaşadığı bilinmektedir. Yaşadığı dönemde özellikle coğrafi çalışmalar ile meşgul olduğu düşünülen Atinalı Phileas’ın eserleri, bazı fragmanlar dışında günümüze ulaşabilmiş durumda değildir. Phileas’ın salt coğrafya araştırmalarını, tarihi unsurlar ve mitolojik tasvirlerle bütünleştirerek, kendine özgü bir metodolojik yöntem kurguladığı anlaşılmaktadır⁶⁷⁴. Atinalı Phileas’ın bir periplous metni kaleme almış olduğuna ilişkin en erken kaynaklardan biri de MS II. yüzyılda yaşadığı bilinen İskenderiyeli bilginlerden Ailios Herodianos’tur⁶⁷⁵. Herodianos’u takiben Byzantionlu Stephanos⁶⁷⁶ ile Herakleia Pontikeli coğrafya bilgini Markianos, Atinalı Phileas’ın bir periplous kaleme almış olabileceğine ilişkin atıfta bulunan yazarlar arasındadır. Herakleia Pontikeli Markianos eserinde kendisinden önce yaşamış ve bir periplous metni kaleme almış olan yazarlar arasında Atinalı Phileas’ın da ismini anmaktadır⁶⁷⁷. Bununla birlikte Latin yazar Rufus Festus Avienus da, Atinalı Phileas’ın ismini thalassografik çalışması *Ora Maritima* dâhilinde zikretmekte, ancak onun yazmış olduğu periplous metni ile ilintili herhangi bir bilgilendirmede bulunmamaktadır⁶⁷⁸.

Abderalı Dēmokritos

⁶⁷⁴ Bk. Gärtner, 2007: 14.

⁶⁷⁵ Bk. Ael. Her. *Kath.* vol. III/1 sf. 287 str. 18-19.

⁶⁷⁶ İlgili atıf için bk. Steph. Byz. *Ethnika* sf. 94 str. 15-16 (s.v. Ἀνδρία [= Andria]): “Ἀνδρία, πόλις Ἠλείας, καὶ ἐτέρα Μακεδονίας, ὡς Φιλέας ἐν περίλοις.= Andria, bir Eleia (sic. Elis) kentidir ve Phileas’ın *periplous* (çalışmalarında) aktardığı üzere (aynı isme sahip) farklı bir Makedonia kenti (vardır)”.

⁶⁷⁷ Bk. Markian. *Men. Peripl.* II. 15-20: “ἔτι μὴν Ἀπελλᾶς ὁ Κυρηναῖος καὶ Εὐθυμένης ὁ Μασσαλιώτης καὶ Φιλέας ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος καὶ Κλέων ὁ Σικελιώτης, Εὐδοξός τε ὁ Ρόδιος καὶ Ἄννων ὁ Καρχηδόνιος, οἱ μὲν μερῶν τινῶν, οἱ δὲ τῆς ἐντὸς πάσης θαλάττης, οἱ δὲ τῆς ἐκτὸς περίπλουν ἀναγράφαντες = Ayrıca Kyreneli Apellas, Marsilyalı Euthymenes, Atinalı Phileas, Thasoslu Androsthene, Sicilyalı Kleon, Rhodoslu Eudoksos, Kartacalı Hannon. Bu kişilerden bir kısmı iç denizin (sic. Akdeniz’in) tamamı hakkında, bir kısmı ise dış deniz (sic. Atlas Okyanusu) üzerine bir periplous metni kaleme almışlardır”.

⁶⁷⁸ Bk. Avien. *Or. Mar.* str. 43-44.

Abderalı Demokritos'un (= Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης) MÖ V. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olduğu düşünülmektedir⁶⁷⁹. Ünlü atomcu filozof Leukippos'un da öğrencisi olan Demokritos'un bir periplous metni kaleme almış olması şaşırtıcı olsa da, onun aynı zamanda denizcilik/gemicilik işleri (= res maritimae) ile de ilgili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Abderalı Demokritos tarafından çeşitli konularda kaleme alınmış olan eserleri günümüze ulaşabilmiş durumda değildir, ancak bu eserlerin neredeyse tamamının başlıkları bilinmektedir. MS III. yüzyılda yaşamış olan Diogenes Laertios vasıtasıyla Abderalı Demokritos'un yazmış olduğu eserlerin başlıkları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz⁶⁸⁰. Böylelikle Diogenes Laertios, Abderalı Demokritos'un *Ὠκεανοῦ περίπλους* (= Okeanou Periplous: Okyanusun Etrafında Seyrüsefer) başlığıyla bir eser yazmış olduğu hususunda aktarımda bulunmaktadır. Ancak söz konusu bu eser de günümüze ulaşmamıştır. Bu minvalde Demokritos'un bu çalışmasının Hint Okyanusu'nun mu yoksa Atlas Okyanusu'nun mu karasularını ve sahillerini kapsadığı bilinmemektedir.

Knidoslu Ktesias

Knidoslu Ktesias'ın (= Κτησίας ὁ Κνίδιος) doğum ve ölüm tarihleri günümüzde tam olarak bilinmemekle birlikte, MÖ V. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir⁶⁸¹. Karia'nın önemli liman kentlerinden biri olan Knidos (= Datça) kökenli bir aileye mensup olan Ktesias'ın *περίπλους Ἀσίας* (= Asia'nın [kıyılarının] seyrüsefer kaydı/tutanağı) başlıklı bir periplous çalışması olduğu bilinmektedir⁶⁸². Kendisinin bu çalışması günümüze ulaşamamış durumdadır. Başlığından da açıkça anlaşılabileceği üzere Asya kıtasının kıyılarını kapsadığı düşünülen bu periplous metni muhtemelen Küçük Asya Yarımadası sahillerine ilişkin veriler içermekteydi.

Kymailı Ephoros

Kymailı Ephoros (= Ἐφορος ὁ Κυμαῖος) hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin MÖ ca. 400-330 yılları arasında yaşamış olduğu ve günümüzde İzmir ili Aliğa ilçesi sınırlarında yer alan önemli liman kentlerinden biri olan Kyme'de dünyaya geldiği bilinmektedir. Ephoros'un bir periplous metni kaleme alıp almadığı kesinlik taşımamakla birlikte, bazı ipuçları mevcuttur. Coğrafi konular üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş olan Ephoros'un bir periplous metni kaleme almış olabileceğine yönelik ipucu Strabon tarafından su-

⁶⁷⁹ Abderalı Demokritos'un yaşamı ve eserleri hakkında genel olarak bk. Bodnar, 2004: 267-269.

⁶⁸⁰ Bk. bk. Diog. Laert. IX. 7. 49.

⁶⁸¹ E. Almagor'a (2012: 9) göre Ktesias muhtemelen MÖ 401-392 yılları arasında en üretken yıllarını yaşamış olmalıdır.

⁶⁸² Söz konusu periplous metniyle ilintili olarak veri sağlayan Eskiçağ ve Ortaçağ kaynaklarına örnek için bk. Harpok. *Leks.* s.v. Σκιάποδες [= Skiapodes]; Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 175 str. 2; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Σίγυννος [= Sigynnos]; Phot. *Leks.* s.v. Σκιάποδες [= Skiapodes]; Suidas s.v. Σκιάποδες [= Skiapodes].

nulmaktadır. Strabon *Geographika*'da (VI. 2. 1) Ephoros'tan alıntı yapmak kaydıyla seyrüsefer mesafe ölçümleri hakkında bazı aktarımlarda bulunmaktadır. Bu aktarımlar vasıtasıyla da Ephoros'un bir seyrüsefer kılavuzu yazmış olabileceğine yönelik çıkarımda bulunmak mümkün hale gelebilmektedir.

Pseudo-Skylaks⁶⁸³

Pseudo-Skylaks'ın (ψευδό-Σκύλαξ) MÖ VI. sonlarında yaşamış olan ve yukarıdaki ilgili başlıkta tanıtılan Karyandalı Skylaks'ın adıyla bir *periplous* metni kaleme almış olduğu bilinmektedir. Pseudo-Skylaks'ın bu *periplous* metninin Karyandalı Skylaks tarafından yazılmış olan *periplous* metnini büyük ölçüde kapsadığı ve yine Karyandalı Skylaks'ın metni temel alınmak kaydıyla bazı eklemeler (*addendum*) ve çıkarmalar (*delendum*) gerçekleştirilerek yayımlandığı bilinmektedir. Pseudo-Skylaks adıyla yayımlanan *periplous* metni üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar çerçevesinde söz konusu metnin yazarının MÖ IV. yüzyılda yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Zira metinde MÖ IV. yüzyılda kurulan kentlere ilişkin göndermeler mevcuttur.

Pseudo-Skylaks tarafından kaleme alınmış olan *periplous* anahatları ile özetlenecek olduğu takdirde, ilgili anlatının Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının temel olarak Akdeniz, kısmen ise Karadeniz kıyılarındaki sahil coğrafyasını kapsadığı bilinmektedir. Ancak bu üç kıtanın tamamının, yani *Eski Dünya* olarak bilinen devasa coğrafyanın, MÖ VI. yüzyılda yaşayan Skylaks tarafından ne kadarının keşfedilebildiği ya da ziyaret edilebildiği belirsizdir. Her hâlükârda, metnin bir kısmının Skylaks'ın kendisi tarafından yazılmış olabileceği düşüncesi belirli bir kabul oranına sahip olsa da, günümüz tarihçileri ve coğrafyacıları MÖ IV. yüzyılda metne son şeklinin verilip *periplous*un tamamlandığını düşünmektedirler. Belirtilen sav perspektifinde metin üzerinde gözlemde bulunan araştırmacıların böylesi bir kanıya sahip olmasının birincil sebebi, metinde anılan bazı kentlerin MÖ IV. yüzyıldan evvel henüz kurulmamış ya da tarihi kayıtlarda adlarına rastlanmamış olmasıdır. Böylelikle, söz konusu *periplous* metni 'pseudo⁶⁸⁴' yani 'kendini başka biri gibi gösteren, başkasını taklit eden, herhan-

⁶⁸³ Metin içerisindeki değerlendirmelerde, ayrıca başlıktan ve paragraflardan yapılacak alıntılarda, aksi belirtilmediği takdirde 'K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, Volume 1, Hildesheim (1965) 15-96' künyeli *periplous* metninin edisyonu kullanılmıştır. Söz konusu künye, ilgili bölüm dâhilinde (aynı zamanda tezin bibliyografya kısmında da) 'Pseudo-Skylaks *Peripl.*' biçiminde kısaltılmıştır. Bununla birlikte, 'M. Arslan, "Pseudo-Skylaks: *Periplous*". *MJH* II/1 (2012) 239-257' künyeli (yukarıda belirtilen edisyonla uyumlu) Türkçe çeviriden de yararlanılmıştır. İlgili çeviri künyesi de yine bölüm dâhilinde (aynı zamanda tezin bibliyografya kısmında da) 'Arslan 2012' şeklinde kısaltılmak kaydıyla belirtilmiştir.

⁶⁸⁴ ψεύδω (pseudō: yalan söylüyorum, doğruyu beyan etmiyorum, kandırıyorum) fiilinden türetilen ψευδής (= pseudēs: sahte, taklit, orijinal olmayan, taklitçi) sıfatıyla ilişkilendirilen bu sözcük Antikçağ ve Ortaçağ boyunca pek çok yazarın isminin yanında kullanım görmüştür. Bu doğrultuda Skylaks'a ait ya da ona atfedilen bu metin de, kendisini taklit eden başka bir yazar tarafından gerçekleştirilmiş olan bazı *addenda* (= ekleme), *delenda* (= çıkarma) ya da *corrigenda* (= düzenleme/değiştirme) sonucunda yeniden ya da ilk defa yayımlanmıştır. Pseudo-Aristoteles, Pseudo-Herodianos, Pseudo-Lykianos, Pseudo-Plutarkhos, Pseudo-Galenos, Pseudo-Kaisarios, Pse-

gi birine öykünen’ olarak addedilen, bundan dolayı da gerçek ismi bilinemeyen başka bir yazara atfedilmiştir⁶⁸⁵. Sonuç itibarıyla metnin yazarı günümüzde ‘Pseudo-Skylaks’ olarak anılır olmuştur.

Pseudo-Skylaks’ın mevcut eseri, *περίπλους τῆς θαλάσσης τῆς οἰκουμένης Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ Λιβύης*⁶⁸⁶ (= Avrupa, Asya ve Libya’nın İskân Edilen Coğrafyasının Karasularının Seyrüseferi) başlığıyla klasik *thalassografi* literatüründeki yerini almıştır. Eser temel olarak 114 paragraftan oluşmakta ve her paragraf coğrafi ayırım standartlarıyla ya da bölgesel odaklı değerlendirmeler ile belirlenmektedir. Metin genel hatlarıyla basit bir dille kaleme alınmış olmakla birlikte, karmaşık ya da çetrefilli cümlelerden uzaktır. Bununla birlikte ilgili çalışmada kullanım gören kelimeler de genel itibarıyla çeşitlilik göstermemekle birlikte, rahat anlaşılabilir ve de anlamlandırılabilir niteliktedir⁶⁸⁷.

Marsilyalı Pytheas

Marsilyalı Pytheas’ın (= Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης) MÖ IV. yüzyılda yaşamış olduğu bilinmektedir. Pytheas’ın MÖ ca. 325 yılında vatanı Massalia (= Marsilya) kentinden denize açılarak Herakles Sütunları’nı aştığı ve akabinde ise kuzey istikametinde seyrüseferini sürdürerek günümüz Kuzey Denizi civarındaki adaları ziyaret ettiği düşünülmektedir⁶⁸⁸. Pytheas’ın bu seyrüseferleri neticesinde kaleme almış olduğu *τὰ περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ* (= Okyanus Üzerine) başlıklı eseri günümüze sadece belirli fragmanlar çerçevesinde ulaşabilmiştir. Pytheas’ın söz konusu seyrüseferine ilişkin kayıtlar anahatları ile İngiltere ile İrlanda adaları civarındaki adalar/adacıkları ve de Avrupa’nın Atlas Okyanusu sahilini kapsamaktadır.

Byzantionlu Leōn

udo-Methodios, Pseudo-Anastasios, Pseudo-Gregentios ve Pseudo-Zonaras gibi *ψευδογράφος* (= pseudographos: taklitçi yazar [ilgili terimin anlamsal içeriğine ilişkin bk. Liddell – Scott 1996, 2020 s.v. *ψευδογραφέω*; ayrıca bk. PGL s.v. *ψευδογράφος*]) yazarlarca kaleme alınan eserler benzeri çalışmaların örneklerindendir.

⁶⁸⁵ Metnin yazarı olarak addedilen Skylaks’ın Karyandalı değil de, Halikarnassoslu Skylaks olabileceği zaman zaman gündeme getirilmektedir (krş. Shipley 2011: 5). Bu iddia Cicero’nun *De Divinatione* (bk. II. 42. 88) başlıklı eserindeki ilgili anekdot ile desteklenmektedir: “*Scylax Halicarnassius, familiaris Panaetii excellens in astrologia idemque in regenda sua civitate princeps* = Halikarnassoslu Skylaks, Panaitios’un yakın dostu, anstrolojide üstün yetenek sahibi ve aynı zamanda kenti yurttaşlarının yönetiminin başındaki (kişi)”.

⁶⁸⁶ İlgili başlığın devamı, alt başlık/açıklama niteliğine sahiptir: bk. Pseudo-Skylaks *Peripl. tit.*: “*καὶ ὅσα καὶ ὅποια ἔθνη ἕκαστα, ἐξῆς καὶ χῶραι καὶ λιμένες καὶ ποταμοὶ καὶ ὅσα μήκη τῶν πλῶν, καὶ αἱ νῆσοι αἱ ἐπὶ αἱ οἰκούμεναι, καθότι ἐκάστη κεῖται τῆς ἡπείρου.* = ve aynı şekilde tüm uluslar, devamında hem bölgeler, hem limanlar hem de nehirler ve yine aynı şekilde seyrüseferlerin uzunlukları (süreleri), ve de herbirinin anakaradan (ne şekilde) uzandığına göre iskân altında olan yedi ada(nın seyrüsefer raporu)”.

⁶⁸⁷ Bu konuda özellikle bk. Shipley 2011, VII: “*The text, with its limited vocabulary and uncomplicated syntax, should also prove stimulating to those learning Greek, especially if studying ancient history.* = limitli sözcük dağarcığı ve karmaşık olmayan syntaks yapısı itibarıyla, özellikle Eskiçağ tarihini de tahsil ediyorsa, Hellence öğrenmekte olanlar için aydınlatıcı olabilir”.

⁶⁸⁸ Pytheas ve seyrüseferine ilişkin meşruiyet tartışmaları için genel olarak bk. McPhail, 2014: 247.

Byzantionlu Leon (= Λέων ὁ Βυζάντιος) hakkında günümüzde ayrıntılı veri bulunmamaktadır. MÖ IV. yüzyılda yaşadığı düşünülen Byzantionlu Leon'a ait olan ve günümüze ulaşabilen bazı fragmanlar çerçevesinde kendisinin bir periplous metni kaleme almış olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸⁹. Söz konusu periplous metninin içeriği ve kapsamı hakkında (ilgili fragmanların içerik sağlamaması nedeniyle) herhangi bir veriye ulaşılamamaktadır.

Amōmētos

Amōmētos'un (= Ἀμώμητος) kimliği ve de yaşamı hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Sadece MÖ ca. IV-III. yüzyıllar arasında yaşadığı bilinmektedir⁶⁹⁰. Kendisinin *Ἐκ Μέρμερος Ἀνάπλους* (= Memphis'ten Yukarıya Doğru Seyrüsefer) başlıklı bir seyrüsefer tutanağı kaleme aldığı, yine kendisine ait fragmanlar vasıtasıyla doğrulanmaktadır⁶⁹¹.

Tenedoslu Androitas

MÖ IV-III. yüzyıl aralığında yaşadığı düşünülen Tenedoslu Androitas'ın (= Ἀνδροίτας ὁ Τενέδιος) hayat döngüsü hakkında ayrıntılı veri bulunmamaktadır. Marmara ile Ege denizleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Tenedos Adası'nda (= Bozcaada) ve kentinde yaşamını sürdürmüş olan Androitas'ın *περίπλους τῆς Προποντίδος* (= Propontis'in [sic. Marmara Denizi'nin] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) başlıklı bir eser kaleme aldığı bilinmektedir⁶⁹². Yalnızca bir kitaptan ibaret olduğu düşünülen bu periplus metninin içeriksel bağlamda ağırlıklı olarak Marmara Denizi'nden Karadeniz istikametine doğru, özellikle de Marmara Denizi'nin güney sahil hattını kapsadığı bilinmektedir.

Teoslu Andrōn

Teoslu Andron'un (= Ἀνδρῶν ὁ Τήϊος) MÖ IV-III. yüzyıl aralığında yaşadığı ve Büyük İskender'in Indos Nehri kıyılarında yeniden bir araya getirdiği donanmasında *ἀρχιπειράτης* (arkhipeirates = korsan reisi) olarak görev yaptığı bilinmektedir⁶⁹³. Kendisi tarafından yazılmış olduğu bilinen bir periplous metni, bazı fragmanlar dışında günümüzde kayıp durumda-

⁶⁸⁹ Byzantionlu Leon'a ait periplus fragmanları için bk. Leon *Fragm.* IV.

⁶⁹⁰ Amōmētos hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Schwartz, 1894: 1873.

⁶⁹¹ Bk. Amometos *Fragm.* II.

⁶⁹² Tenedoslu Androitas ve eseri hakkında ek bilgi için bk. Olshausen, 2013: 48.

⁶⁹³ Teoslu Andron hakkında ek bilgi için bk. Berve, 1926: vol. 2 sf. 40.

dır⁶⁹⁴. İlgili fragmanlar çerçevesinde ve thalassografik içeriği bağlamında söz konusu perip-lous metninin Karadeniz kıyılarını ve karasularını kapsadığı anlaşılmaktadır⁶⁹⁵.

Herakleialı Nymphis

MÖ IV-III. yüzyıl aralığında yaşamış olan ve eserlerinin tamamını ise MÖ III. yüzyılda kale-me alan Herakleialı Nymphis'in (= Νύμφις ὁ Ἡρακλεώτης) yaşamı hakkında günümüzde ay-rıntılı veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte kendisince yazılmış olan eserlerin neredeyse tamamı günümüze ancak fragmanlar halinde ulaşabilmiş durumdadır. Nymphis yerel bir ta-rihçi olma kimliğine sahip olmasının yanında, aynı zamanda doğduğu kent Herakleia Ponti-ke'nin de önde gelen yurttaşları arasındaydı⁶⁹⁶. Herakleia Pontike tarihini içeren yerel nitelik-teki bir kent tarihi araştırmasına ek olarak Büyük İskender ile haleflerinin ve de onların ardıl-larının tarihini ele alan daha geniş ölçekli (evrensel) bir çalışması da olduğu bilinen Nym-phis'in aynı zamanda *περίπλους Ἀσίας* (Asia'nın Seyrüsefer Tutanağı) başlıklı thalassografik bir eser kaleme aldığı bilinmektedir⁶⁹⁷. Söz konusu eser günümüze ancak birkaç fragman şek-linde ulaşabilmiştir. Bu nedenle Nymphis'in mevcut periplous çalışmasının Asya Kıtası'nın mı yoksa Küçük Asya Yarımadası'nın mı kıyılarını kapsadığı anlaşılamamaktadır.

Giritli Nearkhos

MÖ ca. 360 yılında dünyaya geldiği düşünülen⁶⁹⁸ Giritli Nearkhos (= Νέαρχος ὁ Κρητικός); Hellenistik Dönem periplous yazımının en önemli temsilcilerinden biridir. Kendisinin deniz-cilik ve gemicilik işlerinde (res maritimae) yetkin ve üst düzey tecrübe sahibi bir asker olduğu bilinmektedir. Öyle ki, Büyük İskender'in seferleri sırasında zaman zaman (Hydaspes Nehri Savaşı örneğinde olduğu üzere) krala donanma komutanı ya da *trierarkhos* (üç sıra kürekli gemi reisi) olarak hizmette bulunmuştur. Nearkhos'un Büyük İskender'in emriyle bizzat ta-mamladığı denizcilik ve gemicilik aktivitelerinin sonucunda bir periplous metni kaleme aldığı da bilinmektedir. Bu periplous metni, özellikle Amaseialı Strabon⁶⁹⁹ ve Nikomedeialı Arria-

⁶⁹⁴ Teoslu Andron tarafından spesifik bir periplus yazıldığına ilişkin thalassografik veriye dair bk. Andron *Fragm.* titulus; ayrıca bk. fragm. I str. 6-8: “Ἀνδρῶν δὲ ὁ Τήϊος ἐν τῷ Περίπλῳ φησὶν = Teoslu Andron seyrüsefer raporunda belirtmiştir”.

⁶⁹⁵ Bk. Andron *Fragm.* II. str. 6: “Ἀνδρῶν ἐν τῷ Περί Πόντου = Andron Pontos Üzerine'de (isimli eserde şöyle belirtmektedir)”.

⁶⁹⁶ İlgili değerlendirmesine yönelik bk. Arslan, 2016: 102.

⁶⁹⁷ Söz konusu periplous çalışmasına ilişkin bk. Nymphis *Fragm.* XVII.

⁶⁹⁸ Giritli Nearkhos ve yaşam döngüsü hakkında ek bilgi için genel olarak bk. Berve, 1926: vol. 2 sf. 269 vd.

⁶⁹⁹ Amaseialı Strabon tarafından Giritli Nearkhos'un seyrüseferine ilişkin olduğu anlaşılan spesifik gönderimlere örnek olarak bk. Strab. XV. 3. 11.

nos⁷⁰⁰ gibi coğrafi konular üzerine çalışmalarda bulunan klasik yazarların Nearkhos'un söz konusu thalassografik gözlemlerine dair atıfları vasıtasıyla günümüze büyük ölçüde korunarak ulaşabilmiş durumdadır. Nearkhos tarafından kaleme alınmış olan seyrüsefer kılavuzu ana hatlarıyla Indos Nehri deltasından başlayarak Mezopotamya Bölgesi kıyılarına (özellikle Fırat Nehri ağzına) kadar uzanan geniş bir sahil hattını kapsamaktadır⁷⁰¹. İçeriği bağlamında mitografik ve etnografik unsurlarla desteklenen periplous metni, aynı zamanda kapsadığı coğrafyanın flora ve fauna yapısına ve orografyasına dair değerli bilgileri de bünyesinde barındırmaktadır.

Thasoslu Androsthēnēs

MÖ IV-III. yüzyıl aralığında yaşadığı düşünülen Thasoslu Androsthēnēs'in (= Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος) hayatı hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷⁰². Thasoslu Androsthēnēs'in de, tıpkı Giritli Nearkhos gibi Büyük İskender'in donanma teşkilatında zaman zaman *trierarkhos* zaman zaman ise *nauarkhos* olarak görev yaptığı bilinmektedir. Kendisinin *ὁ παράπλους τῆς Ἰνδικῆς* (Hint [*sic.* Okyanusu] Kıyıları Boyunca Seyrüsefer) isimli bir paraplous çalışması kaleme aldığı klasik aktarımlar doğrultusunda belgelenebilir ve de doğrulanabilir niteliktedir⁷⁰³. Androsthēnēs'in bu çalışmasını Giritli Nearkhos'un Indos Nehri Delta'sından Mezopotamya istikametinde sürdürmüş olduğu seyrüseferine eşlik ederken kaleme aldığı düşünülmektedir. Söz konusu thalassografik eserin başlığı haricinde herhangi bir bölümü ya da paragrafı günümüze ulaşamamış durumda olduğundan ötürü, çalışmaya dair içeriksel ve kurgusal çıkarımda bulunmak mümkün değildir.

Rhodoslu Eudoksos

MÖ III. yüzyılda yaşadığı düşünülen Rhodoslu Eudoksos'un (= Εὐδόξος ὁ Ῥόδιος) hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷⁰⁴. Eudoksos'un ismi MS IV-V. yüzyıl aralığında yaşamış olan Herakleia Pontikeli coğrafyacı Markianos tarafından kendi yaşadığı döneme kadar periplous yazım geleneği özelinde eserler kaleme almış olan entelektüeller listesine

⁷⁰⁰ Giritli Nearkhos'un seyrüseferinin Nikomedeialı Arrianos tarafından alıntılanan bölümüne yönelik bk. Arrian. *Ind.* XIX. 9 vd.

⁷⁰¹ Bk. Ego, 2006: 584.

⁷⁰² Thasoslu Androsthēnēs ve yaşam döngüsü hakkında ek bilgi için genel olarak bk. Berve, 1926: vol. 2 sf. 40; Heckel, 2006: 29 vd.

⁷⁰³ Thasoslu Androsthēnēs'in *ὁ παράπλους τῆς Ἰνδικῆς* isimli çalışmasının varlığına ilişkin klasik aktarımlara örnek olarak bk. Ath. *Deip.* III. 45: “Ἀνδροσθένης δ' ἐν τῇ τῆς Ἰνδικῆς Παράπλω γράφει οὕτως” = Androsthēnēs de Hint (*sic.* Okyanusu) Kıyıları Boyunca Seyrüsefer isimli çalışmasında bu şekilde yazmaktadır”.

⁷⁰⁴ Rhodoslu Eudoksos hakkında ek bilgi için genel olarak bk. Unger, 1891.

dâhil edilmiştir⁷⁰⁵. Rhodoslu Eudoksos tarafından kaleme alınmış olan thalassografik metnin bir periplous mu, bir anaplous mu yoksa bir paraplous mu olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte onun mevcut çalışmalarıyla ilgili günümüze ulaşan veri eksikliği sebebiyle metnin kurgusal içeriği ve kapsamı hakkında da çıkarımda bulunulamamaktadır.

Patroklēs

Patrokles'in (= Πατροκλῆς) kimliği ve yaşamı hakkında günümüzde ayrıntılı bilgiye ulaşılamamaktadır. Kendisinin Seleukos I Nikator ve Antiokhos I Soter'in hükümranlılığı esnasında⁷⁰⁶ Seleukos Krallığı'na üst düzey bir komutan olarak hizmet ettiği bilinmektedir. Patrokles'in Seleukos I Nikator ya da Antiokhos I Soter'in tahtta olduğu bir süreçte Hazar Denizi kıyılarını kapsayan bir seyrüsefer gerçekleştirdiği ve bu seyrüseferi neticesinde de bir periplous metni kaleme aldığı bilinmektedir⁷⁰⁷. Söz konusu periplous metni, birkaç fragman dışında günümüze ulaşmamış durumda olduğundan⁷⁰⁸, Patrokles'in thalassografik gözlemlerine ve bu gözlemleri sonucunda gerçekleştirdiği aktarımlarına ilişkin herhangi bir değerlendirilmede bulunulamamaktadır.

Rhodoslu Timosthenēs

Rhodoslu Timosthenes (= Τιμοσθένης ὁ Ῥόδιος) hakkında günümüzde ayrıntılı veri bulunmamaktadır. Rhodoslu Timosthenes'in Ptolemaios Krallığı'na, Ptolemaios II Philadelphos'un (MÖ ca. 282-246) krallığı döneminde amiral ya da yüksek rütbeli bir denizci olarak hizmet ettiği bilinmektedir. Kendisinin MÖ ca. 245 yılında Kyreneli Eratosthenes'in İskenderiye Kütüphanesi'nin başına getirilmesinden evvel aktif denizcilik faaliyetlerini sürdürdüğü ve tamamladığı düşünülmektedir⁷⁰⁹. Bu doğrultuda denizcilik ve gemicilik işlerinde (res maritimae) üst düzey yetkinlik sahibi olduğu anlaşılan Rhodoslu Timosthenes'in thalassografik temelde önem arz eden çalışmalarda bulunmuş olduğu da klasik aktarımlar vasıtasıyla anlaşıl-

⁷⁰⁵ Bk. Markian. *Men. Peripl.* II. 15-20: “ἔτι μὴν Ἀπελλᾶς ὁ Κυρηναῖος καὶ Εὐθυμένης ὁ Μασσαλιώτης καὶ Φιλέας ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος καὶ Κλέων ὁ Σικελιώτης, Εὐδοξὸς τε ὁ Ῥόδιος καὶ Ἄνων ὁ Καρχηδόνιος, οἱ μὲν μερῶν τινῶν, οἱ δὲ τῆς ἐντὸς πάσης θαλάττης, οἱ δὲ τῆς ἐκτὸς περιίπλουν ἀναγράφαντες· = Ayrıca Kyreneli Apellas, Marsilyalı Euthymenes, Atinalı Phileas, Thasoslu Androsthene, Sicilyalı Kleon, Rhodoslu Eudoksos, Kartacalı Hannon. Bu kişilerden bir kısmı iç denizin (sic. Akdeniz'in) tamamı hakkında, bir kısmı ise dış deniz (sic. Atlas Okyanusu) üzerine bir periplous metni kaleme almışlardır”.

⁷⁰⁶ Olshausen'a (2013: 51) göre Patrokles'in Hazar Denizi'ni ve kıyılarını kapsayan seyrüseferi MÖ 286 ile 281 yılları aralığına tarihlendirilirken, Hennig'e (1944: 232) göre ise MÖ 285 ile 282 yılları aralığına tarihlendirilmektedir.

⁷⁰⁷ Patrokles ve Hazar Denizi kıyılarını kapsayan seyrüseferine ilişkin genel olarak bk. Neumann, 1884 ve Primo, 2009.

⁷⁰⁸ Patrokles'in seyrüseferine ilişkin fragmanlara yönelik bk. Patroklēs *Fragm.* I-VII.

⁷⁰⁹ Söz konusu değerlendirmesine yönelik bk. Prontera, 2013: 207.

maktadır⁷¹⁰. Rhodoslu Timosthenes tarafından muhtemelen MÖ ca. 270 yılından sonra⁷¹¹ kaleme alınmış olduğu düşünülen *Περὶ Λιμένων* (Peri Limenōn: Limanlar Üzerine) başlıklı thalassografik çalışma Antikçağda ve aynı zamanda Ortaçağda klasik coğrafyacılar tarafından oldukça önemli bir eser olarak görülerek kullanılmıştır. Toplamda 10 kitaptan oluşan⁷¹² bu eserden sadece 40 kadar fragman günümüze ulaşabilmiş olsa da⁷¹³, söz konusu fragmanlar mevcut çalışmanın bir periplous niteliğine sahip olduğunu destekler niteliktedir. Rhodoslu Timosthenes'in bu thalassografik nitelikteki çalışmasında *Περὶ Λιμένων* şeklinde bir başlık kullanma yoluna gitmesini ve periplous sözcüğüne başlıkta yer vermemesini modern araştırmacılar onun orijinal olma kaygısı gütmesiyle ilişkilendirmektedirler⁷¹⁴. Bununla birlikte çalışma Ortaçağ'da ortaya çıkıp yaygınlaşan ve liman tipolojileri ile özelliklerine odaklanan portolanlardan (liman kılavuzları) farklı olarak, coğrafi açıdan limanlamaya elverişli kıyısal kullanım alanları hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda Timosthenes esas itibarıyla Mısır'dan merkez alarak ve Libya'ya doğru saat yönünün tersine bir rota benimseyerek, Akdeniz'i çepeçevre bir eksen de kapsayan ve böylelikle Eski Dünya'nın üç kıtasını da aynı anda değerlendirmeye alan bir çalışma ortaya koymuştur.

Pataralı Mnaseas

MÖ III. yüzyılda yaşadığı düşünülen ve muhtemelen de Kyreneli ünlü coğrafya ve astronomi bilgini Eratosthenes'in öğrencilerinden biri olmuş olan Pataralı Mnaseas'ın (= Μνασέας ὁ Παταρεύς) yaşam döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷¹⁵. Kendisince bir periplous (ya da periegesis) metni kaleme alındığına ilişkin bazı ipuçları klasik yazarların thalassografik bağlamda önem arz eden aktarımları vasıtasıyla elde edilebilmektedir⁷¹⁶. Bu doğrultuda günümüze sadece birkaç fragman şeklinde ulaşmış olan söz konusu seyrüsefer klavuzunun (ya da tipik bir seyahatnamenin) ana hatlarıyla Avrupa, Asya ve

⁷¹⁰ Rhodoslu Timosthenes tarafından kaleme alınmış olduğu bilinen *Περὶ Λιμένων* başlıklı çalışmaya Eskiçağ literatürü çerçevesinde doğrudan gerçekleştirilen atıflara örnek olarak bk. Hip. *Fragm.* XXXII str. 8-9; Didymos col. XI str. 30-31; Strab. II. 1. 40; IX. 3. 10; Harpok. *Leks.* s.v. 'Εφ' Ἐρὸν [Eph'Ieron].

⁷¹¹ İlgili tarihlemeye ilişkin bk. Gärtner, 2009: 706.

⁷¹² Bk. Strab. IX. 3. 10: “Τιμοσθένης, ὁ ναύαρχος τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου ὁ καὶ τοὺς λιμένας συντάξας ἐν δέκα βιβλίοις. = İkinci Ptolemaios'un (hükümdarlığı sırasında) nauarkhosu olarak görevde bulunmuş olan Timosthenes limanları (limanlar isimli kitabını) 10 kitaptan oluşturmuştur”. Ayrıca krş. Agath. *Geog.* VII. 2: “Τιμοσθένης δὲ, ὁ γράψας τοὺς περίπλους, δώδεκά φησι, = Timosthenes on iki seyrüsefer tutanağı kaleme almış olduğunu belirtmektedir”.

⁷¹³ Bk. Prontera, 2013: 208.

⁷¹⁴ Söz konusu tespiti örnek olarak bk. Prontera, 2013: 208.

⁷¹⁵ Pataralı Mnaseas hakkında ek bilgi için bk. Damschen, 2006: 93.

⁷¹⁶ Söz konusu aktarımlara örnek olarak bk. Mnaseas *Fragm.* VI. Pataralı Mnaseas'a ait fragmanların analizi ve değerlendirmesi için ayrıca bk. Cappelletto, 2003.

Libya kıtalarının kıyılarını kapsamakta olduğu ve içeriksel anlatının ise yazar tarafından mitografik anlatım unsurlarıyla desteklendiği anlaşılmaktadır⁷¹⁷.

Syrakousaili Nymphodōros

MÖ III. yüzyılın sonlarında yaşadığı düşünülen Syrakousaili Nymphodōros'un (= Νυμφόδορος ὁ Συρακόσιος) yaşam döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷¹⁸. Syrakousaili Nymphodoros'un bir periplous ya da paraplous metni (veya periegesis türünde daha kapsamlı bir eser) kaleme almış olduğuna ilişkin klasik aktarımlar belgelenebilmekle birlikte⁷¹⁹, metnin/eserin başlığına ya da kapsamına ilişkin herhangi bir ipucu günümüze ulaşabilmiş durumda değildir. Bu suretle söz konusu eser irdelenememekte ve hakkında yeterli veri elde edilememektedir.

Anaksikratēs

Anaksikratēs'in (= Ἀναξικράτης) *ethnikonu*, yaşam döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin Seleukos I Nikator döneminde üst düzey bir devlet görevlisi ya da Strabon ile çağdaş bir coğrafya araştırmacısı olduğu düşünülmektedir⁷²⁰. Bu bağlamda Anaksikratēs'in MÖ III. yüzyılda ya da MÖ I. yy. ile MS I. yy. aralığında yaşamış olduğu ileri sürülmektedir⁷²¹. Anaksikratēs tarafından kaleme alınan periplous metninin günümüz Kızıldeniz sahillerini kapsamakta olduğuna dair bazı tespitler ve değerlendirmeler mevcut olsa da⁷²², metne dair günümüze ulaşan fragmanların yetersizliği sebebiyle ek çıkarımlarda bulunmak mümkün değildir.

Kyreneli Eratosthenēs

MÖ III-II. yüzyıl aralığında yaşamış olduğu bilinen Kyreneli coğrafya ve astronomi bilgini Eratosthenēs (= Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος) tarafından spesifik bir periplous metni yazılmış

⁷¹⁷ Pataralı Mnaseas'ın seyrüsefer kılavuzunun ya da seyahatnamesinin kapsamı, içeriği ve üslubu ile ilgili mevcut değerlendirmesine yönelik bk. Olshausen, 2013: 50.

⁷¹⁸ Syrakousaili Nymphodoros hakkında genel olarak bk. Gärtner, 2006b: 927-928.

⁷¹⁹ Syrakousaili Nymphodōros'un *periplous* metinleri yazmış olduğuna ilişkin ilgili fragmana yönelik bk. Nymph. *Fragm.* IV: “Νυμφόδορος δ' ὁ Συρακόσιος ἐν τοῖς Περίπλοις = Syrakousai yurttaşı Nymphodōros *periplous* çalışmalarında (eserlerinde)”. *Paraplous* türünde ayrı bir seyrüsefer kaydı kaleme almış olduğuna ilişkin ayrıca krş. Nymph. *Fragm.* XII: “Νυμφόδορος γοῦν ὁ Συρακόσιος ἐν τῷ τῆς Ἀσίας Παράπλῳ τὰδ' ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν. = Syrakousaili Nymphodōros da Asia'nın Paraplousu (adlı eserinde) onlar/bunlar hakkında şunları irdellemektedir”. Krş. Ath. *Deip.* VI. 88.

⁷²⁰ İlgili tartışmaya yönelik bk. Radt, 2009: 345.

⁷²¹ Söz konusu değerlendirmesine yönelik bk. Olshausen, 2013: 48.

⁷²² Olshausen (2013: 48); Anaksikratēs tarafından kaleme alınmış olan mevcut periplous metninin başlığını ‘Arap Körfezi’nin Seyrüsefer Kılavuzu (= Periplus des Arabischen Golfes)’ şeklinde not düşmektedir.

olduğuna ilişkin tek referans Herakleia Pontikeli coğrafya yazarı Markianos'tur⁷²³. Bu doğrutuda Herakleia Pontikeli Markianos *Περίπλους τῆς ἑξῶ θαλάσσης* (= Harici/Dış Denizin Seyrüseferi) başlıklı çalışması dâhilinde⁷²⁴ Kyreneli Eratosthenes'in bir seyrüsefer kılavuzu kaleme almış olabileceğine ilişkin çıkarımlarda bulunmamızı sağlayabilecek ipucu niteliğindeki aktarımlarda bulunmaktadır. Bu suretle de günümüzde periplous, paraplous ve anaplous metinlerini derleyen ve bu metin yazarlarını kataloglayan modern araştırmacılar tarafından Kyreneli Eratosthenes de bir seyrüsefer kılavuzu yazarı/derleyicisi olarak kabul edilmektedir⁷²⁵.

Knidoslu Agatharkhidēs

MÖ II. yüzyılda yaşadığı kabul edilen ve peripatetik ekole mensup klasik entelektüellerden biri olduğu bilinen Knidoslu Agatharkhidēs'in (= Ἀγαθαρχίδης ὁ Κνίδιος) yaşam döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde yeterince bilgi bulunmamaktadır⁷²⁶. Eskiçağ thalassografisi ve coğrafya yazımı hakkında önem arz eden çalışmalar gerçekleştirmiş olan Knidoslu Agatharkhidēs'in denizcilik ve gemicilik işlerinde de (res maritimae) üst düzey bilgi ve tecrübe sahibi bir alim olduğu düşünülmektedir. Kendisince son derece kapsamlı bir perspektiften, toplamda beş kitap halinde kaleme alındığı anlaşılan ancak sadece iki kitabı günümüze ulaşmış olan *περίπλους τῆς Ερυθράς Θάλασσης* (= Erythra Denizi Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu) başlıklı thalassografik çalışma bu düşünceyi destekler niteliktedir. Eserlerine yönelik atıfların azlığı ve bu bağlamda kendisinin eserlerinden günümüze ulaşabilen fragmanların seyrekliliği sebebiyle Knidoslu Agatharkhidēs'in çalışmalarının Eskiçağ periyodunda ayrıntılı olarak incelenememiş ve klasik entellektüeller tarafından da sıklıkla kullanılamamış olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, ilgili periplous çalışması gibi diğer eserlerinin de günümüze ulaşamamış ya da kısmen ulaşabilmiş durumda olması, modern araştırmacılarca beklenmedik bir olgu olarak görülmemektedir. Öyle ki Knidoslu Agatharkhidēs'in mevcut periplous metni, MÖ IX. yüzyılda yaşamış ve yaklaşık otuz yıl boyunca Constantinopolis patriği olarak görevde bulunmuş Photios'un incelemiş ya da okumuş olduğu kitaplar hakkında çıkardığı özetler vasıtasıyla (codex 250 arşiv numarasıyla) günümüze ulaşabilmiştir. Knidoslu Agatharkhidēs'in ömrünün sonlarına doğru (MÖ ca. 100 öncesinde) yazmış olduğu anlaşılan ve onun son çalışması olarak kabul edilen⁷²⁷ *Erythra Denizi Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu* başlıklı çalışması anahatları itibarıyla günümüz Kızıldeniz'i ve civarındaki Hint Okyanusu sahillerini (özellikle Yemen

⁷²³ İlgili değerlendirmesine ilişkin bk. Olshausen, 2013: 50.

⁷²⁴ Bk. Markian. *Peripl.* I. 4. str. 1 vd.

⁷²⁵ Örnek olarak E. Olshausen'de (2013: 50) periplous katalogu çalışmasında Kyreneli Eratosthenēs'i seyrüsefer kılavuzu hususunda eser ya da eserler kaleme almış yazarlar listesine dâhil etmektedir.

⁷²⁶ Knidoslu Agatharkhidēs'in yaşamı hakkında genel bilgi için bk. Burstein, 1989: 12 vd.

⁷²⁷ İlgili değerlendirmesine yönelik bk. Burstein, 1989: 13.

Denizi'nin ve Basra Körfezi'nin kıyılarını) kapsamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, toplamda beş kitaptan oluşmuş olduğu bilinen periplous çalışmasının birinci kitabından on iki paragraf, beşinci kitabından kırk üç paragraf, toplamda ise elli beş paragraf Photios'un özetleri vasıtasıyla günümüze ulaşabilmiştir⁷²⁸. Genel değerlendirme ölçeğinde ve günümüze ulaşan mevcut paragraf bütünlüğü çerçevesinde söz konusu periplous metninin yalnızca beşte birlik kısmının korunabilmiş olduğu düşünülmektedir. Knidoslu Agatharkhidēs'in periplousunun Kızıldeniz ile ilgili içeriği özelinde Sicilyalı Diodoros tarafından doğrudan⁷²⁹, Amaseialı Strabon tarafından ise dolaylı biçimde (Ephesoslu Artemidoros'un aktarımları vasıtasıyla)⁷³⁰ bir kaynak maiyetinde kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. Özet itibarıyla Knidoslu Agatharkhidēs tarafından Aleksandreia ekolüne özgü düzyazı biçimi temel alınarak kurgulanıp kaleme alınan mevcut periplous çalışması bir yandan tarihsel odaklı bilgi sunarken diğer yandan da coğrafi tabanlı özgün tespitleri bünyesinde barındırmaktadır.

Kyzikoslu Eudoksos

MÖ II. yüzyılda yaşadığı bilinen, özellikle Apameialı Poseidonios ve Amaseialı Strabon gibi Antikçağ coğrafyacılarınca⁷³¹ aktarımları referans olarak kullanılan Kyzikoslu Eudoksos'un (= Εὐδοξος ὁ Κυζικηνός) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüze ulaşmış veriler oldukça sınırlıdır. Kyzikoslu Eudoksos'un, henüz yaşarken büyük bir ün sahibi olmayı başarmış usta bir denizci ve aynı zamanda da tecrübeli bir kâşif olduğu bilinmektedir⁷³². Kyzikoslu Eudoksos'un Afrika Kıtası çevresini kapsayan spesifik seyrüseferler rotaları belirlemek kaydıyla Hint Okyanusu'na yelken açan ve bu bağlamda da günümüz Hindistan sahillerine ulaşmayı deneyen -bilinen- ilk kâşiflerden biri olduğu kabul edilmektedir. Bu özelliğiyle de zaman zaman Avrupa'dan denize açılarak doğrudan Hindistan'a ulaşmayı deneyen Ortaçağ kâşiflerinden biri olan Portekizli denizci Vasco da Gama'nın öncüsü olarak anılmaktadır⁷³³.

⁷²⁸ Söz konusu tespiti ilişkin bk. Burstein, 1989: 22.

⁷²⁹ Knidoslu Agatharkhidēs'in periplous metninin Sicilyalı Diodoros tarafından kullanılmış olduğunu kanıtlayan fragmanlara ilişkin bk. Diod. III. 12-48.

⁷³⁰ Knidoslu Agatharkhidēs'in periplous metninin Amaseialı Strabon tarafından, Ephesoslu Artemidoros'un aktarımı ışığında kullanılmış olmasına ipucu oluşturan bölümlere ilişkin bk. Strab. XVI. 4. 5-20.

⁷³¹ Apameialı Poseidonios'un; Kyzikoslu Eudoksos'un söz konusu seyrüseferleriyle ilgili aktarımları coğrafi araştırmalar amacıyla bizzat Gades kentini ziyaret ettiği esnada öğrenerek kayıt altına aldığı (bk. Habicht, 2013: 198) ve akabinde *περὶ τοῦ ὠκεανοῦ καὶ τῶν πλημμυρίδων* (= Okyanus ve Akıntılar Üzerine) başlıklı thalassografik çalışmasında bu kayıtları yayınladığı bilinmektedir (Poseidonios'un ilgili fragmanlarına yönelik bk. Poseid. *Fragm.* XIII. str. 114 vd.). Sonrasında Poseidonios'un mevcut aktarımları ise Amaseialı Strabon tarafından (Strab. II. 3. 4-5) özetlenmek kaydıyla kendisinin *Geographika* isimli çalışmasının içeriğine dâhil edilmiştir.

⁷³² Bununla birlikte Kyzikoslu Eudoksos'un kentindeki vatandaşlar arasında saygın bir konumda olduğu da bilinmektedir (Kyzikos'ta düzenlenen Koreia festivalleri sırasında kent elçisi olarak söz konusu festivali duyurmak ve festivale davette bulunmak amacıyla Mısır'a gönderilmiş olması bunun en açık kanıtıdır [bk. Habicht, 2013: 199]).

⁷³³ Örnek olarak bk. Thiel, 1966: 10. Ayrıca krş. Habicht, 2013: 198.

Bununla birlikte kendisinin Hint Okyanusu'nda seyrüsefer gerçekleştirirken mason rüzgârlarından istifade edilebileceğini deneyimleyen ilk denizci olduğu da ileri sürülmektedir. Bütün bu deneyimleri ve öncülük ettiği keşif faaliyetleri sebebiyle Kyzikoslu Eudoksos'un MÖ ca. 120-110 yılları arasında gerçekleştirdiği düşünülen seyrüseferleri Eskiçağ thalassografisi bağlamında önem arz etmektedir. Sonuç itibarıyla da kuruluş tarihi olan MÖ VII. yüzyıldan itibaren, C. Habicht'in (2013: 197) de andığı şekilde, 'tüccarlar ve denizciler kenti' kimliğine sahip olan Kyzikos'ta yetişen Eudoksos denizcilik ve gemicilik işlerinde (res maritimae) üst düzey tecrübeye sahip bir entelektüel olarak keşifler tarihi alanında önde gelen figürlerden biri olmuştur.

Zēnothemis

MÖ II. yüzyılın sonlarında (ya da MÖ IV-III. yüzyıl aralığında⁷³⁴) yaşadığı düşünülen ve de bir elegia şairi olduğu bilinen Zenothemis'in (= Ζηνόθεμις) *ethnikon*u, yaşam döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷³⁵. Zenothemis tarafından gerçekleştirilmiş olan coğrafi içerikli çalışmalara ilişkin gönderimler Antikçağ kaynakları çerçevesinde belirli aralıklar ile takip edilebilse de⁷³⁶, kendisince spesifik bir periplous metni kaleme alındığına dair bilinen ilk referansa Ortaçağ periyodu özelinde ulaşılabilmektedir⁷³⁷. Zenothemis tarafından Eski Yunanca olarak kaleme alınmış olduğu anlaşılan mevcut periplous metninin başlığı hakkında herhangi bir ipucu günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, mevcut fragmanlar (elimizde tüm eserlerinden derlenmiş toplamda 8 adet fragman mevcuttur⁷³⁸) vasıtasıyla çalışmanın kapsamı ve içeriği hakkında bazı çıkarımlarda bulunulabilmektedir. Bu doğrultuda Zenothemis'in Hyperboreios ve Amazon halkları/topluluklarına çalışmalarında yer veriyor olması sebebiyle mitografik unsurlar ile periplous anlatısını desteklediği ve elegia formunu benimseyerek poetik anlatım tarzı benimsediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte elektron, sardonyks, onyks ve keraunia gibi değerli taşlar ve madenler hakkında aktarımlarda da bulunuyor olması sebebiyle Zenothemis'in seyrüsefer faaliyetleri esnasında ziyaret etmiş olduğu kıyı hattındaki doğal çevreyi de yakından gözlemleyerek periplous metnine dâhil ettiği düşünülmektedir.

⁷³⁴ Zenothemis'in MÖ II. yüzyılda değil de, MÖ IV-III. yüzyıl aralığında yaşamış olduğuna ilişkin görüşü için bk. Bowie 2002b, 756-757.

⁷³⁵ Zenothemis hakkındaki değerlendirmesine ilişkin bk. Olshausen 2013, 52.

⁷³⁶ Zenothemis'in çalışmalarına atıfta bulunan klasik aktarımların derlemesi için bk. Lloyd-Jones – Parsons 1983, 397-398.

⁷³⁷ Zenothemis tarafından bir periplous metni kaleme alınmış olduğuna ilişkin Ortaçağ aktarımlarına örnek olarak bk. Tzetzes *Hist.* VII. 144. 675: “Φησὶ καὶ ὁ Ζηνόθεμις ἐν τῷ Περίπλῳ τὰδε· = Zenothemis de periplous (başlıklı eserinde/çalışmasında) şunları aktarmaktadır”.

⁷³⁸ Zenothemis'e ait fragmanları kapsayan derlemeye ilişkin bk. Lloyd-Jones – Parsons 1983, 397-398.

Samoslu Agathōn

MÖ IV-I. yüzyıllar arasında yaşamış olduğu düşünülen ve Hellenistik coğrafya yazım geleneği ekolünün temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Samoslu Agathōn'un (= Ἀγάθων ὁ Σάμιος) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Samoslu Agathon'un iki kitaptan oluşan *περὶ Σκυθικῶν* (= peri Skythikon: İskitler Üzerine) ve yine iki kitaptan oluştuğu düşünülen *περὶ Ποταμῶν* (= peri Potamon: Nehirler Üzerine) isimli eserlerine ek olarak *Πόντου περίπλους* (= Pontou Perilous: Pontos'un [sic. Karadeniz'in] Seyrüsefer Klavuzu) başlıklı thalassografik bir çalışma da kaleme aldığı bilinmektedir⁷³⁹. Söz konusu periplous metninin ilgili başlığı dışında herhangi bir bölümü günümüze ulaşmamış durumda olduğundan ötürü, Samoslu Agathon'un gerçekleştirmiş olduğu seyrüsefer ya da seyrüseferlerin kapsamı ve odağı hakkında herhangi bir çıkarımda bulunulamamaktadır.

Kyreneli Apellas

MÖ IV-I. yüzyıllar arasında yaşamış olduğu düşünülen ve tıpkı Samoslu Agathōn gibi Hellenistik coğrafya yazım geleneği ekolünün temsilcilerinden biri olduğu anlaşılan Kyreneli Apellas'ın (= Ἀπελλᾶς ὁ Κυρηναῖος) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kyreneli Apellas tarafından çeşitli seyrüsefer faaliyetleri gerçekleştirildiğine ve akabinde ise spesifik bir periplous metni kurgulandığına dair ipucu MS III-VI. yüzyıl aralığında yaşamış Herakleia Pontikeli coğrafya bilgini Markianos tarafından sunulmaktadır. Bu bağlamda Markianos farklı karasuları özelinde seyrüsefer gerçekleştirerek bu seyrüseferleri üzerine spesifik eserler kurgulamış yazarlar arasında Kyreneli Apellas'ın adını da zikretmektedir⁷⁴⁰. Böylelikle Kyreneli Apellas tarafından kurgulanmış olan thalassografik bir çalışmanın varlığı hakkında bilgi sahibi olmuş olsak da, söz konusu çalışmanın kapsamı ve odağı hakkında herhangi bir veri günümüze ulaşmamış olduğundan ayrıntılı değerlendirme yapılabilme imkânımız bulunmamaktadır⁷⁴¹.

Miletoslu Aleksandros Polyhistōr

⁷³⁹ Samoslu Agathōn tarafından kaleme alınmış ilgili periplous metnine yönelik Ktesias'ın atfı hakkında bk. *FGrHist.* 3C/688 F *fragm.* 56 str. 4-5 "Ktesias": "ὁ Ἀγάθων ἐν τῷ τοῦ Πόντου Περίπλῳ = Agathon, Pontos'un periplousunda [başlıklı eserinde]".

⁷⁴⁰ Herakleia Pontikeli Markianos'un Kyreneli Apellas'ın da ismini periplous yazarları listesinde anıyor olmasına ilişkin bk. Markian. *Men. Peripl.* II. 15-20: "ἔτι μὲν Ἀπελλᾶς ὁ Κυρηναῖος καὶ Εὐθυμένης ὁ Μασσαλιώτης καὶ Φιλᾶς ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος καὶ Κλέων ὁ Σικελιώτης, Εὐδοξὸς τε ὁ Ρόδιος καὶ Ἄννων ὁ Καρχηδόνιος, οἱ μὲν μερῶν τινῶν, οἱ δὲ τῆς ἐντὸς πάσης θαλάττης, οἱ δὲ τῆς ἐκτὸς περίπλους ἀναγράψαντες = Ayrıcı Kyreneli Apellas, Marsilyalı Euthymenes, Atinalı Phileas, Thasoslu Androsthene, Sicilyalı Kleon, Rhodoslu Eudoksos, Kartacalı Hannon. Bu kişilerden bir kısmı iç denizin (sic. Akdeniz'in) tamamı hakkında, bir kısmı ise dış deniz (sic. Atlas Okyanusu) üzerine bir periplous metni kaleme almışlardır".

⁷⁴¹ Kyreneli Apellas'ın periplous metnine ilişkin gözlem ve yorumları için bk. Olshausen, 2013: 49.

Tarihsel kayıtlarda zaman zaman sadece Polyhistor lakabıyla anılan Miletoslu Aleksandros'un (Ἀλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ ὁ Μιλήσιος), Mithradates Savaşları esnasında (MÖ ca. 82 yılında) Roma İmparatorluğu tarafından esir alınıp bir köle statüsüyle başkent Roma'ya getirildikten sonra Lucius Cornelius Alexander Polyhistor ismiyle tanındığı bilinmektedir. Kendisinin MÖ ca. 110 yılında doğduğu ve MÖ 40 yılından sonra öldüğü düşünülmektedir⁷⁴². Miletoslu Aleksandros'un *Περίπλους Λυκίας*⁷⁴³ (= Lykia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) ve *περὶ Εὐξείνου πόντου*⁷⁴⁴ (= Pontos Eukseinos Üzerine) başlıklı thalassografik eserlerinin varlığı MS II. yüzyılda yaşamış olan Ailios Herodianos⁷⁴⁵ ve yine MS VI. yüzyılda yaşamış olan Byzantionlu Stephanos aracılığıyla belgelenebilmektedir. Diğer eserlerine benzer şekilde, kendisinin bu iki çalışması da günümüze sadece belirli fragmanlar şeklinde ulaşabilmiştir. Bu bağlamda, Miletoslu Aleksandros Polyhistor'un söz konusu thalassografik çalışmalarının içeriği ve kapsamı hakkında ayrıntılı çıkarım yapılamamaktadır. Bununla birlikte kendisinin 'Pontos Eukseinos Üzerine' başlıklı çalışmasının Karadeniz kıyılarının hemen hemen tama-

⁷⁴² Miletoslu Aleksandros Polyhistor'un yaşamı hakkında genel olarak bk. Sterling, 1992: 144.

⁷⁴³ Byzantionlu Stephanos; Miletoslu Aleksandros Polyhistor tarafından kaleme alınmış olduğu bilinen *Περίπλους Λυκίας* başlıklı thalassografik çalışmaya Lykia kıyılarındaki Dolikhe ve Makra adalarını, ayrıca yine Lykia sahilindeki Sebeda Limanı'nı tasvir ederken atıfta bulunmaktadır. Byzantionlu Stephanos'un, Miletoslu Aleksandros Polyhistor'un ilgili *periplous* metnini referans alarak gerçekleştirmiş olduğu thalassografik aktarımlarına örnek olarak bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δολίχη [= Dolikhē]: “Δολίχη, νῆσος πρὸς τῇ Λυκίᾳ, ὡς Καλλιμαχος. Ἀλέξανδρος ἐν τῷ Λυκίας περίπλῳ Δολιχίστην αὐτὴν φησιν. = Dolikhē, Kallimakhos'a göre, Lykia tarafında bir adadır. Aleksandros, 'Lykia Kıyılarının Seyrüseferi' başlıklı çalışmasında bu adanın isminin Dolikhistē olduğunu belirtmektedir”. Krş. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μάκρα [= Makra]: “Μάκρα, νῆσος Λυκίας, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν περίπλῳ αὐτῆς. = Aleksandros'un kendi periplous çalışmasında da belirtmiş olduğu gibi Makra bir Lykia adasıdır”. Ayrıca krş. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Σέβηδα [= Sebeda]: “Σέβηδα, λιμὴν Λυκίας, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν περίπλῳ. τὸ ἐθνικὸν Σεβεδεύς. = Sebeda, Aleksandros'un periplous çalışmasında da belirtmiş olduğu üzere, bir Lykia limanıdır. (Liman civarında) yaşayanlar Sebedeus (olarak anılırlar)”.

⁷⁴⁴ Ailios Herodianos ve Byzantionlu Stephanos'un söz konusu thalassografik çalışmanın Aleksandros Polyhistor tarafından kaleme alınmış olmasıyla ilintili referanslarına ilişkin bk. Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 70 str. 8: “ὡς Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ Εὐξείνου πόντου μυθολογεῖ. = Aleksandros'un 'Pontos Eukseinos Üzerine' başlıklı çalışmasında hikâye ettiği üzere”. Ayrıca bk. Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 118 str. 21: “Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ περὶ Εὐξείνου πόντου φησὶν = Aleksandros 'Pontos Eukseinos Üzerine' başlıklı çalışmasında (şöyle) belirtmektedir”. Ayrıca bk. Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 170 str. 18-19: “Ἰαμος Σκυθίας ἔθνος ὡς Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ Εὐξείνου πόντου = Aleksandros'un 'Pontos Eukseinos Üzerine' isimli çalışmasında da belirtmiş olduğu üzere Iamos Skythia'nın bir halkıdır”. Krş. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀβιοί [= Abioi]: “Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ περὶ Εὐξείνου πόντου = Aleksandros 'Pontos Eukseinos üzerine' başlıklı çalışmasında”. Ayrıca krş. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἰαμοί [= Iamoi]: “Ἰαμοί, Σκυθίας ἔθνος ... ὡς Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ Εὐξείνου πόντου μυθολογεῖ. = Iamoi, Aleksandros'un 'Pontos Eukseinos Üzerine' isimli çalışmasında da hikâye etmiş olduğu üzere, bir Skythia halkıdır”.

⁷⁴⁵ Ailios Herodianos Lykia Bölgesi ve civarındaki kıyı hattının tasvirini sunarken Aleksandros Polyhistor'un *Περίπλους Λυκίας* başlıklı thalassografik çalışmasını gerek eserin başlığına gerekse de yazarının adına atıfta bulunarak anmaktadır. Bu referansları çerevesinde de Dolikhe ile Makra adalarının ve ayrıca Sebeda Limanı'nın Aleksandros Polyhistor tarafından ilgili periplous çalışmasında tasvir edildiğini anlamamızı sağlamaktadır. Söz konusu *periplous* metninin Aleksandros Polyhistor tarafından kaleme alınmış olmasıyla ilintili referanslarına ilişkin bk. Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 345 str. 1-2: “Ἀλέξανδρος ἐν τῷ Λυκίας περίπλῳ Δολίχην νῆσον πρὸς τῇ Λυκίᾳ καλεῖ. = Aleksandros 'Lykia Kıyılarında Seyrüsefer' başlıklı çalışmasında Dolikhe Adası'nı Lykia Bölgesi istikametinde anmaktadır”. Krş. Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 266 str. 3-4: “καὶ Μάκρα νῆσος Λυκίας, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν περίπλῳ αὐτῆς. = ve Aleksandros'un kendi periplous çalışmasında da belirtmiş olduğu gibi Makra bir Lykia adasıdır”. Ayrıca krş. Herod. *Kath.* vol. III/1. sf. 379 str. 25-26: “Σέβηδα λιμὴν Λυκίας, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν περίπλῳ. = Sebeda, Aleksandros'un periplous çalışmasında da belirtmiş olduğu üzere, bir Lykia limanıdır”.

mını kapsıyor olabileceği düşünülürken, ‘Lykia Kıyıları Boyunca Seyrüsefer’ başlıklı eserinin ise lokal bir coğrafya çalışması niteliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla, kendince yazılmış ancak tamamı günümüze ulaşamamış toplamda yirmi beş münferit çalışmaya ait mevcut fragmanlar çerçevesinde etnograf, mitograf ve de historiograf kimliklerine sahip olduğu anlaşılan⁷⁴⁶ Miletoslu Aleksandros Polyhistor’un thalassografik eserler ortaya koyabilecek kadar denizcilik ve gemicilik işlerinde (res maritimae) bilgi ve tecrübe sahibi bir entelektüel olduğu anlaşılmaktadır.

Ephesoslu Artemidōros

MÖ II-I. yüzyıllar aralığında yaşamış olduğu düşünülen ve de Hellenistik coğrafya yazım geleneği ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen, bu bağlamda özellikle Amaseialı Strabon ile Plinius Maior tarafından da çalışmaları sıklıkla kaynak olarak kullanılmış olan Ephesoslu Artemidoros’un (= Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφεσῖος) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷⁴⁷. Ephesoslu Artemidoros’un muhtemelen *Γεωγραφούμενα* (= Geographoumena: Coğrafi Hususlar) ya da *Γεωγραφίας βιβλία* (= Geographias Biblia: Coğrafya Kitapları) başlığıyla toplamda on bir ciltten oluşan bir eseri, periplous tarzında ve dolayısıyla da thalassografik bir perspektiften kaleme almış olduğu bilinmektedir. Bu on bir ciltlik eserden sadece 100 kadar fragman günümüze ulaşabilmiş durumdadır⁷⁴⁸. Günümüze ulaşabilmiş olan bu fragmanlar ise Amaseialı Strabon, Plinius Maior ve Herakleia Pontikeli Markianos’un Ephesoslu Artemidoros’un söz konusu eserinden gerçekleştirdikleri spesifik alıntılardan oluşan anekdotlardır⁷⁴⁹. Yukarıda da değinildiği üzere, Ephesoslu Artemidoros’un bir periplous metni tarzında kurguladığı bu coğrafi çalışmasının anlatım döngüsü genel ölçekte tasvir edilecek olduğu takdirde, mevcut anlatı İber Yarımadası’ndan başlatılmakta, Avrupa Kıtası hattında devam ettirilmekte, daha sonra Libya’ya geçiş yapılarak doğu istikametinde Hindistan coğrafyasına doğru sürdürülerek Anatolia toprakla-

⁷⁴⁶ G. E. Sterling’e (1992: 145) göre Miletoslu Aleksandros Polyhistor özellikle coğrafya, felsefe ve filoloji gibi alanlarda yetkinlik sahibi bir entelektüel olsa da, onun başlıca çalışma alanı etnografya idi. Bununla birlikte Sterling, Miletoslu Aleksandros Polyhistor’un günümüze ulaşabilmiş çalışmalarına ait mevcut fragmanlardan hareketle onun oryantalist bir kimlikle, özellikle doğu dünyasına ilgi duyan bir yazar olduğunun altını çizmektedir.

⁷⁴⁷ Ephesoslu Artemidoros’un hayatı ve de eserleri üzerine ek bilgi için genel olarak bk. Brodersen, 2003: 59.

⁷⁴⁸ İlgili değerlendirmesine yönelik bk. Roller, 2016: 256.

⁷⁴⁹ Amaseialı Strabon ile Plinius Maior tarafından Ephesoslu Artemidoros’un mevcut on bir kitaplık çalışmasına ilişkin atıflar genellikle dolaylı aktarım biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Herakleia Pontikeli Markianos ise Ephesoslu Artemidoros’un bu çalışmasının bir periplous metni niteliğine sahip olabileceği hususunda önemli bir ipucu sunmaktadır. Bk. Markian. *Men. Peripl.* III. 1-3: “Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφεσῖος γεωγράφος καὶ Στράβων, γεωγραφίαν ὁμοῦ καὶ περίπλουν συντεθεικότες, = Ephesoslu geographos (= coğrafya araştırmacısı/yazarı) Artemidoros ile Strabon, coğrafya (coğrafi çalışmalarının) dışında birer periplous (çalışması) da gerçekleştirmişlerdir”.

rında sona erdirilmektedir. Böylelikle de Ephesoslu Artemidoros'un Eskiçağ *oikoumenesinin* neredeyse tamamını kapsayan coğrafi bir ölçek benimsediği ve bu coğrafi ölçeğini ise thalassografik bir perspektiften kayda geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu tasvirsel çalışması çerçevesinde etnografik unsurları ön planda tutmuş olan⁷⁵⁰ Ephesoslu Artemidoros'un mevcut eserinin Byzantionlu Stephanos'un *Ethnika* isimli eserine de önemli ölçüde katkı sunmuş olabileceği düşünülmektedir.

Lampsakoslu Ksenophōn

MÖ II-I. yüzyıllar aralığında yaşamış olduğu bilinen ve yaşadığı dönemde genellikle coğrafi konular üzerine sürdürdüğü araştırmalarıyla tanınmış olan Lampsakoslu Ksenophon'un (= Ξενοφών ὁ Λαμψακηνός) yaşam döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin *Περίπλους τῆς ἑξω θαλάσσης* (= Harici/Dış Denizin Seyrüsefer Kılavuzu) başlıklı bir periplous metni kaleme aldığı bilinse de, ilgili çalışmadan sadece birkaç fragman günümüze ulaşabilmiş durumdadır⁷⁵¹.

Apollonidēs

MÖ I. yüzyılda (Mithradates VI Eupator döneminde⁷⁵²) yaşamış olduğu bilinen ve yaşadığı zaman diliminde genel olarak coğrafi konular üzerine sürdürdüğü araştırmalarıyla tanınmış olan⁷⁵³ Apollonidēs'in (= Ἀπολλωνίδης) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Apollonides'in thalassografi odaklı çalışmalar gerçekleştirdiğini ve bu bağlamda da *περίπλους τῆς Εὐρώπης* (= Avrupa Kıtası Kıyıları Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu) başlıklı bir periplous metni kaleme aldığını Rhodoslu Apollonios'un *Argonautika* isimli çalışmasını kapsayan bir skholion vasıtasıyla belgeleyebilmekteyiz (mevcut skholion çalışmasının kaçınıcı yüzyılda yazılmış olduğu bilinmemektedir). Sonuç itibarıyla ilgili skholion metninde Apollonides'in söz konusu çalışmasına ilişkin belgelenebilen iki ayrı referans⁷⁵⁴, Apollonides isimli bir entelektüelin Avrupa Kıtası kıyıları etrafında bir seyrüsefer

⁷⁵⁰ Ephesoslu Artemidoros'un toplamda 11 kitaptan oluşan mevcut coğrafi çalışmasının içeriksel bağlamda etnografik unsurlar bakımından zengin olduğuna ilişkin tespit ve de değerlendirmesi hususunda bk. Olshausen, 2013: 49.

⁷⁵¹ Söz konusu değerlendirmesine ilişkin bk. Olshausen, 2013: 52 dn. 86.

⁷⁵² Apollonides'in Pontos Kralı Mithradates VI Eupator döneminde yaşamış olduğuna ilişkin tarihlendirmesi için bk. Brodersen, 2002b: 867.

⁷⁵³ Apollonides'in yaşadığı dönemde bir coğrafya yazarı olarak tanımlanması ve de sınıflandırılması hususunda bk. Olshausen, 2016: 264.

⁷⁵⁴ Apollonides'in *περίπλους τῆς Εὐρώπης* (= Avrupa Kıtası Kıyıları Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu) başlıklı bir periplous metni kaleme almış olduğuna ilişkin söz konusu referanslar için bk. Skholion *Apoll. Rhod.* sf. 301 str. 12-13: “Ἀπολλωνίδης ἐν τῷ Περίπλῳ τῆς Εὐρώπης = Apollonides, Avrupa Kıtası Kıyıları Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu (isimli/başlıklı) çalışmasında”. Ayrıca bk. Skholion *Apoll. Rhod.* sf. 308 str. 19-20: “ὡς Ἀπολλωνίδης

gerçekleştirerek bu seyrüseferleri sonucundaki gözlemlerini kayıt altına aldığı spesifik bir periplous metni kurguladığını açıkça ortaya koyar niteliktedir. Ancak söz konusu periplous metninin başlığı haricinde içeriğine ilişkin yeterli sayıda fragmanın günümüze ulaşamamış olması sebebiyle, Apollonides'in seyrüseferinin (veya seyrüseferlerinin) yönü ya da kapsamı/odağı hakkında herhangi bir çıkarımda bulunulamamaktadır.

Pergamonlu Menippos

MÖ I. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı düşünülen Pergamonlu Menippos'un (= Μένιππος ὁ Περγάμιος) coğrafi açıdan ve de thalassografik perspektiften oldukça önemli çalışmalar gerçekleştirmiş olduğu bilinmektedir⁷⁵⁵. Bu önemi bağlamında Pergamonlu Menippos'un *πόντου Εὐξείνου περίπλους*⁷⁵⁶ (Pontos Eukseinos Etrafinda/Çevresinde Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı), *Βιθυνίας περίπλους*⁷⁵⁷ (= Bithynia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı), *βοσπόρου καὶ Προποντίδος περίπλους*⁷⁵⁸ (= Bosporos ile Propontis [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı), *Παφλαγονίας περίπλους*⁷⁵⁹ (Paphlagonia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) ayrıca *τῶν λειπομένων τῆς Εὐρώπης μερῶν περίπλους*⁷⁶⁰ (= Avrupa'nın Geri Kalan Bölümlerinin Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) gibi spesifik başlıklarla kategorize edilmekte olan farklı periplous metinleri kaleme almış olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Pergamonlu Menippos (söz konusu metinlerin birleşiminden oluşan veya bu metinleri kısmen kapsayan bir biçimde) toplamda üç kitaptan oluşan ve yekpare bir karasuyu kütlesi olarak günümüz Akdeniz'inin kıyılarını kapsayan mevcut seyrüsefer kılavuzu külliyatının yazarı olarak kabul edilmektedir⁷⁶¹. Herakleia Pontikeli coğrafya yazarı Markianos da onun bu sey-

ἐν τῷ Περίπλῳ τῆς Εὐρώπης = Apollonides'in Avrupa Kıtası Kıyıları Etrafının Seyrüsefer Kılavuzu (isimli/başlıklı) çalışmasında (belirtildiği üzere".

⁷⁵⁵ Pergamonlu Menippos ve hayatı hakkında ek bilgi için bk. Gärtner, 2006a: 690 vd.

⁷⁵⁶ Pergamonlu Menippos tarafından *πόντου Εὐξείνου περίπλους* (= Pontos Eukseinos Etrafinda/Çevresinde Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) başlığıyla kurgulandığı düşünülen mevcut thalassografik çalışmanın referansına ilişkin bk. Markian. *Men. Peripl.* VII tit.

⁷⁵⁷ Pergamonlu Menippos tarafından *Βιθυνίας περίπλους* (= Bithynia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) başlığıyla kurgulandığı düşünülen mevcut thalassografik çalışmanın referansına ilişkin bk. Markian. *Men. Peripl.* VIII tit.

⁷⁵⁸ Pergamonlu Menippos tarafından *βοσπόρου καὶ Προποντίδος περίπλους* (= Bosporos ile Propontis [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) başlığıyla kurgulandığı düşünülen mevcut thalassografik çalışmanın referansına ilişkin bk. Menippos *Fragm.* III tit.

⁷⁵⁹ Pergamonlu Menippos tarafından *Παφλαγονίας περίπλους* (= Paphlagonia'nın [Kıyılarının] Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) başlığıyla kurgulandığı düşünülen mevcut thalassografik çalışmanın referansına ilişkin bk. Markian. *Men. Peripl.* IX tit.

⁷⁶⁰ Pergamonlu Menippos tarafından *τῶν λειπομένων τῆς Εὐρώπης μερῶν περίπλους* (= Avrupa'nın Geri Kalan Bölümlerinin Seyrüsefer Kaydı/Tutanağı) başlığıyla kurgulandığı düşünülen mevcut thalassografik çalışmanın referansına ilişkin bk. Menippos *Fragm.* IV-VI tit.

⁷⁶¹ Pergamonlu Menippos'un mevcut periplous çalışmasının toplamda üç kitaptan oluştuğuna ve çalışmasının başlığının *İç Denizin Seyrüsefer Kılavuzu* (Periplus of the Inner Sea) olduğuna ilişkin değerlendirmesi için bk.

rüsefer kılavuzu külliyyatının üç kitaptan oluştuğunu teyit etmekle birlikte, Pergamonlu Menippos'un çalışmasının mevcut başlığını *περίπλους τῆς ἐντὸς θαλάσσης* (= İç/Harici Denizin Seyrüsefer Kılavuzu) olarak belirtmektedir⁷⁶². Mevcut başlıklardan hareketle ve çalışmalarından günümüze ulaşabilmiş fragmanlardan yola çıkılarak Pergamonlu Menippos'un thalassografik külliyyatının Akdeniz, Marmara Denizi ve Karadeniz karasularını kapsadığı açık bir şekilde görülmektedir⁷⁶³. Özü itibarıyla denizcilik ve gemicilik işlerine (res maritimae) katkı sunması amacıyla kaleme alınan bu çalışmanın genel olarak sahil hattının özelliklerine, kıyı şeridi üzerindeki demirleme ya da limanlama alanlarının niteliklerine ve ayrıca yine sahil hattı dahilinde göz önünde bulunan spesifik lokasyonlar arasındaki mesafelere ilişkin kayıtlar içerdiği anlaşılmaktadır⁷⁶⁴. Sonuç itibarıyla Pergamonlu Menippos'un üç cilt halinde kaleme almış olduğu ve geniş ölçekte Akdeniz, orta ölçekte Karadeniz ve küçük ölçekte ise Marmara Denizi karasularına ve de sahil hattına odaklandığı mevcut thalassografik çalışmasının özellikle Roma İmparatorluk Dönemi coğrafya araştırmacılarına, ayrıca denizcilerine kullanışlı bir kaynak statüsünde önemli katkı sunduğu aşîkârdır⁷⁶⁵.

Bōtthaios

Günümüzde Bōtthaios'un (= Βωτθαῖος) yaşamı ya da eserleri hakkında neredeyse hiç veri bulunmamaktadır (yalnızca Karyandalı Skylaks'tan sonra yaşamış olabileceği tahmin edilmektedir). Kendisinin bir periplous metni kaleme almış olduğundan Herakleia Pontikeli Markianos'un aktarımları vasıtasıyla bilgi sahibi olabilmekteyiz. Markianos, Bōtthaios'u şimdiye kadar gerçekleştirmiş olduğu coğrafi çalışmalarında yararlandığı periplous yazarları arasında listelemektedir⁷⁶⁶. Ancak onun yazmış olduğu periplous metninin başlığı, kapsamı ya da içe-

Gärtner, 2006a: 691. Bununla birlikte H. A. Gärtner (2006a: 691); periplus çalışmasının kayda geçirilme tarihi için *terminus post quem* olarak MÖ 37 yılını işaret etmektedir.

⁷⁶² Bk. Markian. *Men. Peripl.* tit.: “ἐπιτομή τοῦ τῆς ἐντὸς θαλάσσης περίπλου, ὃν ἔγραψεν ἐν τρισὶ βιβλίοις Μένιππος Περγάμηνος = Pergamonlu Menippos'un üç kitap ile yazmış olduğu iç/harici denizin seyrüsefer kılavuzunun özeti/derlemesi”.

⁷⁶³ Pergamonlu Menippos'un mevcut thalassografik çalışmalarının odağı ve kapsamı hakkındaki değerlendirmesi için bk. ve krş. Gärtner, 2006a: 691.

⁷⁶⁴ Pergamonlu Menippos'un söz konusu periplous metninin yazınsal kurgusuna ve içeriğine ilişkin tespitleri ve yorumları için bk. Gärtner, 2006a: 692.

⁷⁶⁵ Pergamonlu Menippos'un ve thalassografik çalışmalarının eskiçağ periyodunda denizcilik ve gemicilik aktivitelerine (res maritimae) sunduğu katkılar, Mytileneli bir denizci olan Krinagoras'ın İtalya'ya yelken açmadan hemen önce kendisine rehberlik yapması için Menippos'tan yardım istiyor olmasıyla da desteklenebilmektedir. Bk. *Anth.* IX. 559 str. 1-4: “Πλοῦς μοι ἐπ’ Ἰταλίην ἐντύνεται· ἐς γὰρ ἑταίρους | στέλλομαι, ὧν ἤδη δηρὸν ἄπειμι χρόνον. | διφέω δ’ ἡγητῆρα περίπλου, ὃς μ’ ἐπὶ νήσους | Κυκλάδας, ἀρχαίην τ’ ἄξει ἐπὶ Σχερίην. = İtalia'ya bir seyrüsefer için hazır durumdayım. Zira dostlarıma doğru yelken açıyorum, bu zamana kadar onlardan (= dostlarımdan) uzun bir zaman boyunca mahrum kalmış haldeyim. Beni hem Kyklad Adaları'na ve hem de kadim Skheria'ya ulaştırması için yol gösterici bir seyrüsefer kılavuzu (periplous) arıyorum.

⁷⁶⁶ Markian. *Men. Peripl.* II. 21.

riği hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır⁷⁶⁷. İlgili periplous metninin tamamıyla Augustus öncesi coğrafi verileri bünyesinde barındırıyor olduğu ve üst düzey bilgi birikiminin ürünü olduğu gibi görüşler zaman zaman ileri sürülmekle birlikte, bu değerlendirmeler sadece çıkarım niteliğine sahiptir⁷⁶⁸.

Olynthoslu Kallisthenēs

MÖ 360-327 yılları arasında yaşamış olduğu düşünülen ve Hellenistik coğrafya yazım geleneğine katkı sunmuş bilginlerden biri olarak kabul edilen Olynthoslu Kallisthenes'in (= Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin Aristoteles'in kız yeğeninin oğlu olduğu, çocuk yaşta annesini kaybedince Aristoteles tarafından büyütüldüğü ve çocukluk/gençlik eğitimi de yine ondan aldığı bilinmektedir. Böylelikle Aristoteles tarafından entelektüel bağlamda donanımlı bir birey olarak yetiştirilmiş olan Olynthoslu Kallisthenes'in diğer pek çok alanda olduğu gibi coğrafya alanında da yetkinlik sahibi olduğu, bu yetkinliğine paralel olarak ise bir periplous metni kaleme aldığı bilinmektedir. Olynthoslu Kallisthenes tarafından kaleme alınmış olan bu periplous metninin muhtemelen Karadeniz'i kapsadığı ve en az iki kitaptan oluştuğu düşünülmektedir⁷⁶⁹. İlgili periplous metni günümüze ulaşmamış olmakla birlikte sadece belirli fragmanları mevcuttur⁷⁷⁰.

Syrekousailı Kleōn

Hellenistik Dönem'in başlarında yaşamış olduğu düşünülen ve yine erken Hellenistik coğrafya yazım geleneğine katkı sunmuş bilginlerden bir diğeri olarak kabul edilen Syrekousailı Kleon'un (= Κλέων ὁ Συρηκόσιος) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Syrakousailı Kleon'un bir liman kataloğu ya da limanlarla ilgili spesifik bilgiler içeren bir kitap/kitapçık yazdığı bilinse de, kendisinin bu çalışması günümüze ulaşmamıştır⁷⁷¹.

Ophelas

Ophelas'in (= Ὀφέλας) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

⁷⁶⁷ Berger, 1897: 794.

⁷⁶⁸ Bothhaios'un periplous metni hakkındaki değerlendirmesine ilişkin bk. Olshausen, 2013: 49-50.

⁷⁶⁹ Olshausen, 2013: 50.

⁷⁷⁰ İlgili fragmanlara yönelik bk. Kallisthenes *Fragm.* IIB/124 F7 (FgrHist.).

⁷⁷¹ Olshausen, 2013: 50 dn. 75.

Kharakslı Isidōros

Kharakslı Isidōros'un (= Ἰσίδωρος ὁ Χαρακηνός) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Myndoslu Aleksandros

Myndoslu Aleksandros'un (= Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος) hayat döngüsü ve eserleri hakkında günümüzde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ NAUARKHOS YAZITLARI ÖRNEĞİNDE THALASSOGRAFİK VERİ ANALİZİ

Eskiçağ Akdeniz *thalassografisi* ile ilgili önemli detayların bir kısmı klasik metinlerin dışında, toplumsal kültürün ve de belleğin mirası niteliğine sahip olan yazıtlardan elde edilen veriler vasıtasıyla da irdelenebilmektedir. Bu irdelemeye temel oluşturan ve de birincil nitelikte önem arz eden epigrafik ipuçları; Eskiçağ denizcilik faaliyetlerinde başrole sahip olan ve kaptan, gemi sahibi, gemi donatıcısı ya da kiracısı gibi kişiler onuruna/anısına oluşturulmuş mezar yazıtlarının ya da onurlandırma içerikli kitabelerin içeriğinde yer almaktadır. Bu kitabeler, Eskiçağdan günümüze kadar gerek Hellence, gerekse de Latince özleriyle, bazense çift dilli olarak korunagelmıştır ve çeşitli formlarda (örn. mezar epigramı, meclis kararnameşi [= *decretum*] gibi) karşımıza çıkabilmektedir.

Bu doğrultuda, epigrafik veriler çerçevesinde takip edilebilen *thalassografik* ibareler bağlamında başat konuma sahip *nauarkhos*⁷⁷²/*nauarkhis*⁷⁷³ terimi, sıklıkla mezar ve onur yazıtları çerçevesinde yer bulmakta ve denizcilik yazım geleneği perspektifinde son derece önemli bilgiler sunmaktadır. Bu minvalde; *ἡ ναὺς* (= gemi, tekne, kayık, sal *etc.*) ile *ὁ ἀρχός/ἡ ἀρχίς* (= hami, hükümdar, komutan/sahibe, hanımefendi *etc.*) isimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş ve yine bir isim niteliğine sahip *ὁ ναύαρχος/ἡ ναυαρχίς* terimi, anlamsal kurgu açısından ‘kaptan’, ‘geminin efendisi (*fem.*: hanımefendisi, hanımağası)’, ‘gemi sahibi (*fem.*: sahibesi)’, ‘reis’ ya da ‘amiral’ gibi birbirine benzer nitelikteki karşılıklara sahiptir. Ancak, söz konusu kelimenin bir metin bütünlüğü içerisinde tam olarak ne gibi bir karşılığa sahip

⁷⁷² Söz konusu sözcük *ναύαρχης* (= *nauarkhēs*) formuna da sahip olmakla birlikte, sözcüğün bu formu oldukça nadir bir biçimde kullanım görmekteydi. Bununla birlikte, belirtilen formun *casus nominativus* özelinde yazıtlarda yer almadığı görülmekle birlikte, antik literatürde (özellikle MS 15-16. yüzyıl sonrasında) sınırlı sayıda örnek tespit edilebilmektedir (bk. Pseudo-Sphrantzes sf. 386 str. 21; sf. 392 str. 22; sf. 564 str. 17; sf. 566 str. 14 ve 16; sf. 584 str. 6 ve 24).

⁷⁷³ *Nauarkhos* sözcüğünün *femininum* türdeşi olan *nauarkhis* (Hel: *ναυαρχίς* [Gen: *ἰδος, fem.*]) terimi, ‘geminin sahibesi/hanımı’ gibi anlamlarının yanında aynı zamanda ‘amiral/kaptan gemisi’ gibi karşılıklara da sahipti ve sözcük bu doğrultuda ‘bir donanmanın komutasının gerçekleştirildiği sancak gemisini’ nitelemekteydi. Bu kelimeye ek olarak *strategis* (Hel: *στρατηγίς* [Gen: *ἰδος, fem.*]) sözcüğü de zaman zaman ‘sancak gemisi’ anlamında kullanılabilmekteydi. Söz konusu terim hakkında ayrıca bk. ve krş. Polyb. XVI. 3. 4: “*ἡ δὲ τοῦ Φιλίππου δεκέρης, ναυαρχίς οὖσα, παραλόγως ἐγένετο τοῖς ἐχθροῖς ὑποχείριος* = Philippos’un sancak gemisi olan *dekeresi* (= on sıra kürekli gemisi) her nasıl olduysa düşman kuvvetlerinin eline düştü (krş. XVI. 5. 1). Plut. *Ant.* LX: “*ἡ δὲ Κλεοπάτρας ναυαρχίς ἐκαλεῖτο μὲν Ἀντωνιάς* = Üstelik bir de Antonius’un (donanmasının) sancak gemisi Kleopatra ismine sahipti”. Plut. *Ethika: Sym.* sf. 676 böl. 4 str. 8-10: “*ἔτι τοίνυν ἡ Ἀντιγόνης ναυαρχίς ἀναφύσασα περὶ πρύμναν αὐτομάτως σέλινον Ἰσθμία ἐπωνομάσθη* = Buna ek olarak Antigonos’un sancak gemisi, pruvası tarafında kendiliğinden ortaya çıkan bir kereviz yaprağından ötürü, *Isthmia* adını almıştır”. Ayrıca bk. ve krş. Polluks I. 119. 4-120. 1: “*τῆς δὲ τοῦ ναυάρχου νεὼς τὸ ὄνομα ναυαρχίς καὶ στρατηγίς = Nauarkhos’un gemisi ise nauarkhis ya da strategis ismine sahiptir*”. Appian. *Rhom. Em.* V. 9. 80: “*Κορνιφικίῳ μὲν δὴ χειμῶν περιπλέοντι ἐπιγίνεται, καὶ μόνη τῶν νεῶν ἡ ναυαρχίς ἡ γενομένη Καίσαρι διεφθάρη* = Kornifikios seyrüsefer halindeyken de bir fırtına vuku bulur, böylelikle gemilerin arasından yalnızca Caesar’a (= Octavianus’a) sancak gemisi olarak tahsis edilmiş olanı battı”.

olduğunu belirlemek, -filolojik denizcilik araştırmaları ve de denizcilik yazım geleneği bağlamında- son derece güçtür⁷⁷⁴. Bu güçlüğü ek olarak, *nauarkhos* sözcüğünün Eskiçağ özelinde zaman zaman şahıs ismi ya da lakap olarak da kullanılmış olması, kelimenin yazıt içerisinde işlevinin ve de mevcut anlamının tespit edilmesini ayrıca zorlaştırmaktadır⁷⁷⁵. Sonuç olarak; belirtilen bu ayrıntılardan bağımsız ve bütünüleyici bir değerlendirme yapılacak olduğu takdirde, *nauarkhos* sözcüğü esas itibarıyla herhangi bir kentin/devletin öncelikle askeri, sonrasında ise ticari denizcilik/gemicilik faaliyetlerinde pay sahibi ya da sorumlu olan sivil ya da askeri görevlileri (sive memurları) nitelemektedir⁷⁷⁶.

Bu bağlamda, *nauarkhos* teriminden türetilen ve *nauarkhia*⁷⁷⁷ olarak adlandırılan özel makama dair belirli bir terimin de -klasik literatür dâhilinde- bilinen ilk kullanımı, Aiskhylos'a atfedilen fragmanlarda ve yine kendisine ait *Persler* başlıklı eserde karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda Aiskhylos; trajedik eserleri kapsamında *Argo Gemicileri* ile ilgili sunduğu epik anlatı çerçevesinde “ἡ Ἀργὼ ναυαρχοῦντος Ἰάσονος: Iason'un kaptanlık/reislik

⁷⁷⁴ Örneğin; Hellenistik Dönem ile birlikte *nauarkhos* terimi daha çeşitli manalarda kullanım görmeye başlamıştır. Bu bağlamda Hellenistik Dönem ve sonrasına tarihlendirilen klasik metinler ve yazıtlar kapsamında, söz konusu sözcüğün askeri bir geminin mi, yoksa ticari bir teknenin mi başındaki görevliyi nitelediği ve modern araştırmacılar tarafından kimi zaman karıştırılan kimi zaman ise tartışılan bir husus halini almıştır. Söz konusu tartışmalara örnek olarak bk. ve krş. Badian, 1975: 157: “It should be noted that the word *nauarkhos*, at least in Hellenistic Greek, does not necessarily mean ‘commander of a fleet’”. Şu husus belirtilmelidir ki; en azından Hellenistik Yunanca özelinde *nauarkhos* terimi illa ki ‘bir donanmanın komutanı’ anlamına gelmemektedir”.

⁷⁷⁵ *Ναύαρχος* [= *Nauarkhos*] sözcüğünün özellikle MÖ IV. yüzyıl sonundan ve III. yüzyılın başından itibaren gerek erkeklerin, gerek kadınların şahıs adlarında belirleyici bir etkiye sahip olduğu ve bu bağlamda belirtilen sözcüklerden türetilen farklı isimlendirmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu şahıs isimlerinden dair çeşitli formlara örnek olarak bk. ve krş. *Agora* XV. 58 str. 74: *Ναύαρχος* N[----]; *FD* III/6. 71 str. 7; *Κώριον* [N] *ἀνάρχου* *Ἀμφισσ[εὺς]*; *IG* II² 2372 str. 11: [N] *αυκλῆς* *Ναύαρχο*; *IG* IV 529 str. 15: [A] *γάθωνα* *Ναύαρχος*; *IGLSyr* VI 2856: *Ναύαρχε* | *χαῖρε*; *IG* XII/6-1. 262 str. 63: *Ναύαρχος*; *IG* XII/3 617: *Ἀριστοφάνης* | *Κλέωνος* | *Πάσιππος* | *Φιλοκράτους* | *Ἀθανομένης* | *Ἀθανομένους* | *Σωσᾶς* | *Ναύαρχος*; *IG* XII/5 885 str. 12: *Ναύαρχο*[v]; *SEG* XX. 134 str. 2-3: *Στρα* | [τηγ] *ῖς* *Ναύαρχον*. *Nauarkhos* isminden türetilmiş olan *Ναυαρχίδης* [= *Nauarkhidēs*] isminin ayrıca kullanım görmesine yönelik bk. *IG* II² 4553 str. 1-2: *Σώσιππος* *Ναυαρχίδο* | *ἀνέθηκεν*. Sözcüğün femininum formları olan *Ναύαρχη* [= *Nauarkhē*], *Ναυαρχίς* [= *Nauarkhis*] ve *Ναυαρχία* [= *Nauarkhia*] adlandırmalarının kadınlar özelinde şahıs ismi olarak kullanılmasına örnek için ayrıca bk. *IG* II² 9023: *Ναύαρχη* *Μυδός* | *Κιανοῦ γυνή*; *Samos* 580: *Μενοίτιος* *Ναυαρχία*; *IG* XII/4-2. 446 str. 12: *Ναυαρχία* *Ἀριστ[τ-----]*; *IG* XII/4-2. 530: *Δήμητρι* | *Ναυαρχίς*; *IG* II² 8737: *Ναυαρχίς* *Μηνοφίλου* *Ἡρακλεῶτις*.

⁷⁷⁶ *Nauarkhos* teriminin femininum türdeşi *Nauarkhis* (= geminin sahibesi/hanımı/hamisi) sözcüğünün, denizcilikle yakın bir ilişkiye sahip tanrıça Aphrodite'yi niteleyen bir *epitheton* olduğu da iki yazıt vasıtasıyla elde edilen bilgiler doğrultusunda belgelenebilmektedir (bk. ve krş. *CIRB* 30 str. 5: *Ἀφροδίτη* *Ναυαρχίδι* [= (tanrıça) Aphrodite *Nauarkhis*'e]; *CIRB* 1115 str. 5: *θεᾷ* *Ἀφροδείτῃ* *Ναυαρχίδι* [= (tanrıça) Aphrodite *Nauarkhis*'e]). Aphrodite; bunun yanında *Εὐπλοία* (= *Euploia*: hayırlı seyrüsefere vesile olan, seyrüseferi sağ salim sona erdiren [bk. ve krş. Paus. I. 1. 3]), *Λιμενία* (= *Limenia*: liman koruyucusu ve sahibesi [bk. ve krş. Pirenne-Delforge, 2010: 15]) *Πελαγία* (*Pelagia*: denizci, bahri [bk. ve krş. Pirenne-Delforge, 2010: 15]), *Ἐπιλιμενία* (= *Epilimenia*: limanda ikamet eden [bk. ve krş. Papadopoulou, 2010: 217]) *Ποντική/Ποντία* (= *Pontike/Pontia*: denizci, bahri [bk. ve krş. Papadopoulou, 2010: 217]) ve de *Ἀφρογένεια/Ἀφρογενής* (= *Aphrogeneia/Aphrogenes*: denizköpüğünden doğan [bk. ve krş. Hansen, 2000: 15-16]) gibi denizcilikle ilintili farklı *epithetonlar* ile de anılmaktaydı. Aphrodite kültürünün denizcilikle/gemicilikle ilgili temel bağlantısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ustinova, 1999: 135; Greaves, 2004: 31 vd; Farnell, 2010: II. 634; Papadopoulou, 2010: 217.

⁷⁷⁷ *Nauarkhia* memuriyeti hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Kiessling, 1935: 1889 vdd.

yaptığı Argo (sc. gemisi)” ibaresine yer vermektedir⁷⁷⁸. İskenderiyeli Philon tarafından alıntılanan bu ibare, söz konusu makama dair filolojik odaklı ilk örneklerden biri olması bağlamında önem arz etmektedir. Ancak; söz konusu örnek dâhilinde, mevcut terimin askeri mi yoksa ticari mi bir geminin kaptanlığına işaret ettiğine dair herhangi bir çıkarımda bulunulması imkansız görünmektedir. Öyle ki; *Iason* ile yoldaşları arasında bulunan destan karakterinden hangisinin bir asker, hangisinin bir tüccar ve hangisinin ise sadece bir yolcu ya da maceracı olarak sefere iştirak ettiklerinin -net bir biçimde- tespit edilebilmesi söz konusu epik anlatı çerçevesinde mümkün görünmemektedir.

Nauarkhia memuriyetinin -askeri perspektifli bir makam olarak görüldüğüne yönelik erken örnekler, MÖ 480 yılında vuku bulan Pers-Hellen savaşlarına dair anlatılara dayanmaktadır. Bu savaşlar sırasında Atina donanmasını yöneten Spartalılar; karadaki çarpışmaları yöneten kralın himayesinde⁷⁷⁹ donanmaya liderlik yapacak özel bir görevli atama ihtiyacı duymuşlardır⁷⁸⁰. Sonrasında, söz konusu makam Peloponnesos Savaşları dâhilindeki deniz operasyonları sırasında, MÖ 408/407 yılında yıllık bir memuriyet halini almış⁷⁸¹ ve Spartalı yurttaşların bir defadan fazla bu makama getirilmelerine onay verilmemiştir⁷⁸². Buna ek olarak,

⁷⁷⁸ Aiskhyl. *Fragm.* 36B str. 3. Ayrıca bk. Aiskhyl. *Fragm.* 382C str. 2. Aiskhyl. *Pers.* 363. *ὁ ναύαρχος βασιλεύς* (= amiral kral/yönetici) kullanımı için ayrıca bk. Aiskhyl. *Khoe.* 723-724. Aiskhylos’un söz konusu anekdotlarına ek olarak, Pythagoras’ın günümüze ulaşmış fragmanlarından bir bölümü de *nauarkhos* teriminin erken kullanımı bağlamında önem arz etmektedir. Öyle ki; bu aktarımı doğrultusunda Pythagoras (*Fragm. Astr.* XI/2 sf. 138 str. 32-35) burçlar ve meslekler özelinde bir sınıflandırma yaparken, *nauarkhos* sözcüğünü de bir meslek grubu olarak nitelendirmekte ve de onu ‘denizcilik/gemicilik’ mesleği (*Hel.* ἁλιεύς [halieus=denizci]) ile birlikte balık burcu mensubu erkeklerin/kadınların karakteristik uğraş alanlarından bir tanesi olarak belirtmektedir.

⁷⁷⁹ Roisman’ın da (2017: 13); “*the nauarch ranked below the kings in authority*: bir *nauarkhos*, yetki/erk bağlamında krallardan düşük seviyede idi” şeklindeki ibaresiyle belirttiği üzere, Spartadaki iki kral otoriter bağlamda *nauarkhia* makamının üzerindeydi.

⁷⁸⁰ *Nauarkhos* unvanının ilk olarak anlamsal bir bütünlük içerisinde kullanımı hakkında bk. Hdt. VIII. 2; 42: “*ναύαρχος μὲν νῦν ἐπὶ τῷ ὄντι ὅς περ ἐπ’ Ἀρτεμισίῳ, Εὐρυβιάδῃς ὁ Εὐρυκλείδῃ ἀνὴρ Σπαρτιήτης*: Artemision (Deniz Savaşı) sırasında olduğu üzere, Eurykleides oğlu Sparta yurttaşı Eurybiades şimdi de (aynı şekilde) kendisi *nauarkhos* oldu”. *Nauarkhos* unvanının Sparta ordusunda özel bir rütbe/makam olarak ortaya çıkışı; söz konusu toplumun daimi bir şekilde askeri düzen içerisinde yaşamasıyla, emir-komuta zincirine önem vermesiyle ve sıklıkla içinde bulundukları sivil/askeri mücadeleler çerçevesinde son derece önemli tecrübeler edinmiş olmasıyla ilişkilendirilmektedir (konu hakkında detaylı değerlendirmeleri için ayrıca bk. ve krş. Lazenby, 2012: 27 vd.).

⁷⁸¹ Öyle ki Thukydides vasıtasıyla birçok Spartalı *nauarkhos* ismini rahatlıkla öğrenebilir durumdayız. Spartalı *nauarkhos*lar üzerine Thukydides’in aktarımlarına örnek olarak bk. ve krş. Thuk. II. 66. 2: “*ἐπέπλεον δὲ Λακεδαιμονίων χίλιοι ὀπλίται καὶ Κνήμος Σπαρτιάτης ναύαρχος* = Lakedaimonialı bin hoplit de askeri seyrüsefere iştirak etti ve Spartalı Knemos *nauarkhos* (idi)”. IV. 11. 2-3: “*ναύαρχος δὲ αὐτῶν ἐπέπλει Θρασυμηλίδας ὁ Κρατισικλέους, Σπαρτιάτης* = onların (sc. Spartalıların) *nauarkhosu* olan Spartalı Kratesikles oğlu Thrasymelidas askeri seyrüsefere çıktı”. VIII. 20. 1: “*καὶ ναύαρχος αὐτοῖς ἐκ Λακεδαιμόνος Ἀστύοχος ἐπὶ ἦλθεν, ᾧ περ ἐγένετο ἤδη πᾶσα ἡ ναυαρχία* = Lakedaimoniyadan Astyokhos onlara *nauarkhos* olarak katıldı, bundan böyle tüm *nauarkhia* ona aitti”. VIII. 23. 1: “*Ἀστύοχος δὲ ὁ Λακεδαιμόνιος ναύαρχος*: Lakedaimonialı *nauarkhos* Astyokhos”. Ayrıca krş. Hdt. VIII. 42. 7: “*ναύαρχος μὲν νῦν ἐπὶ τῷ ὄντι ὅς περ ἐπ’ Ἀρτεμισίῳ, Εὐρυβιάδῃς ὁ Εὐρυκλείδῃ ἀνὴρ Σπαρτιήτης*: Artemision (= Deniz Savaşı) sırasında (*nauarkhos* olan) aynı kişi Spartalı Eurykleides’in oğlu Eurybiades şimdi yine *nauarkhos* olmuştu”.

⁷⁸² Söz konusu hususa yönelik bk. ve krş. Ksen. *Hel.* II. 1. 7: “*οὐ γὰρ νόμος αὐτοῖς δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν*: zira onlar için/nezdinde (= Spartalılar) aynı kişinin iki kere *nauarkhosluk* makamına getirilmesi yönünde bir yasa mevcut değildi”. Plutarkhos da Ksenophon’un bu ibaresini neredeyse birebir biçimde tekrar ediyor gibi gö-

*nauarkhos*ların etkin bir biçimde denetlenebilmesi ve otoritelerinin de kontrol altında tutulabilmesi maksadıyla da *ἐπιστολεύς* (= *epistoleus*: yardımcı admiral) makamı oluşturulmuştur⁷⁸³. İlerleyen süreçle birlikte *nauarkhos*; Makedonia, Syrakusai (Dionysios I ve Dionysios II dönemlerinde), Ptolemaios ve Seleukos krallıklarının, Akhaia Birliği'nin ve ayrıca Rhodos donanmalarının askeri gemcilik düzeninde yer alan bir unvan özelliğine sahip olmuştur⁷⁸⁴. Lakin söz konusu unvanın erk alanı son derece geniş olduğundan ötürü Spartalılarda olduğu gibi diğer Hellenistik donanmalar özelinde de *nauarkhia* makamı riskli olarak addedilmiştir⁷⁸⁵. Öyle ki, söz konusu makamın askeri-siyasi bir güç unsuru olarak tehlikeli hadiselerle kapı aralayabileceği klasik bilginlerce göz ardı edilmemiş ve bu riskli duruma da bizzat Aristoteles ve Plutarkhos tarafından özellikle dikkat çekilmiştir⁷⁸⁶. Sonuç olarak görüldüğü üzere,

rünmektedir; bk. Plut. *Lys.* VII: “ἐπεὶ δὲ νόμος ἦν οὐκ ἔων δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν: çünkü (sc. Spartalılar nezdinde) aynı kişinin iki defa *nauarkhos* olmasına onay vermeyen bir yasa mevcuttu”.

⁷⁸³ MÖ 406/405 yılı *nauarkhosu* Arakos ve ona refakat etmesi için *epistoleus* olarak atanan Lysandros hakkında antik kaynaklar bağlamında son derece önemli ancak bir o kadar da çelişkili anekdotlar sunulmaktadır. Örneğin ilk olarak Ksenophon (*Hel.* II. 1. 7); “οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἔδοσαν τὸν Λύσανδρον ὡς ἐπιστολέα, ναύαρχον δὲ Ἀρακόν: Lakedoimaniyalılar ise Lysandros'u *epistoleus* (= yardımcı amiral), Arakos'u ise *nauarkhos* makamlarına atadılar” ibaresiyle başlangıçta iki farklı görevlinin farklı yetkilere sahip olduğunu açıkça belirtmekte ve söz konusu iki makam arasında güçler ayrımı ilkesinin mevcut olduğu şeklinde bir görüntü sunmaktadır. Ancak Diodoros (XIII. 100); “οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι νόμον ἔχοντες δις τὸν αὐτὸν μὴ πέμπειν καὶ τὸ πάτριον ἔθος μὴ θέλοντες καταλύειν, Ἀρακὸν μὲν εἵλοντο ναύαρχον, τὸν δὲ Λύσανδρον ἰδιώτην αὐτῷ συνεξέπεμψαν, προστάξαντες ἀκούειν ἅπαντα τοῦτου: aynı kişiyi iki defa (*nauarkhos* olarak) atamama ve de atalarına ait (bu) teammülü yok saymama (yönünde bir) yasaya sahip olan Lakedaimonialılar, Arakos'u *nauarkhos* (olarak) atadılar; ona (sc. Lysandros'un) tüm direktiflerine kulak vermesini emrettikten sonra da, sıradan bir yurttaş (statüsündeki) Lysandros'u onunla beraber yolladılar” ifadesini belirtmektedir. Bu ifade ile ilk anekdotta sunulan ilkesel güç ayrımıyla ilgili ayrıntılar elde edilebilmekte ve *nauarkhos* yetkisine sahip olan Arakos'un, yardımcısı (sc. *epistoleus*) Lysandros'un emirlerini yerine getirmekle yükümlü kılındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Nihai değerlendirmesiyi yapabilmemizi sağlayan bilgilendirmeyi ise Plutarkhos vasıtası ile edinebilmekteyiz. Bu bağlamda Plutarkhos (*Lys.* VII); “τὸ μὲν ὄνομα τῆς ναυαρχίας Ἀράκῳ τινὶ περιέθεσαν, τὸν δὲ Λύσανδρον ἐπιστολέα τῷ λόγῳ, τῷ δ' ἔργῳ κύριον ἁπάντων ἐξέπεμψαν: (sc. Spartalılar) *nauarkhia* makamını Arakos ismindeki şahsa verdiler, Lysandros'u ise sözüm ona/güya *epistoleus* (= yardımcı amiral) olarak yolladılar, aslında herşeyin başındaki komutan o (= Lysandros) idi” şeklinde bir aktarımda bulunmaktadır. Böylelikle; Sparta askeri düzeni çerçevesinde bir defadan fazla icra edilmesi -yasaklanan- *nauarkhia* memuriyetinin, teammüller dışında yöntemlerle, yani -illegal- bir biçimde olsa da tekrarlanabildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, söz konusu aktarımlar vasıtasıyla, *nauarkhos* ile *epistoleus* memuriyetlerinin yetki alanlarının zaman zaman birbiriyle iç içe geçtiği ve Spartalılarca gerçekleştirilen güç/erk ayrışmasının bazı durumlarda -de facto- bir statüye sahip olabildiği anlaşılmaktadır. Konuya yönelik paralel gözlem ve değerlendirmeler için bk. Paus. X. 9. 9; Polluks I. 96. *ἐπιστολεύς* (= *epistoleus*) teriminin *ἐπιστολιάφορος* (= *epistoliaphoros*) biçimindeki kullanımına örnek olarak bk. ve krş. Ksen. *Hel.* VI. 2. 25. Sparta askeri düzeni özelinde *nauarkhos/epistoleus* makamları hakkında önem arz eden kapsamlı değerlendirmeler için ayrıca bk. Kagan, 1987: 380.

⁷⁸⁴ Söz konusu bu durum, Eskiçağın ilerleyen süreciyle birlikte ordular dâhilinde çeşitli profesyonel teşkilatlanmalar oluşturulmasına ve ordular içindeki birliklerin görev alanlarına göre belirli bir emir-komuta zinciri meydana getirilmesine bağlıdır (bk. ve krş. Dio Khrysos. *Agatem.* III: “ὁ μὲν λόχου ἄρχων καλεῖται λοχαγός, ὁ δὲ τάξεως ταξίαρχος, ὁ δὲ τοῦ ναυτικοῦ ναύαρχος, ὁ δὲ μιᾶς τριήρους τριήραρχος: bir bölüğün lideri *lokhagos* [= çavuş], bir alayınki *taksiarkhos* [albay], donanmanınki *nauarkhos* [= amiral, kaptan], *trieres*inkisi ise *trierarkhos* [= reis] olarak adlandırılmaktadır”).

⁷⁸⁵ *Nauarkhos*ların yetki ve otorite alanları hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Kiessling, 1935: 1889 vd.; Meier, 2006: 537.

⁷⁸⁶ Aristot. *Pol.* 1271A 37-39: “ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλευσὶν οὕσι στρατηγοῖς αἰδῖος ἢ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθεστήκειν: zira komutanlık icra eden kralların yanında, belirli bir süreye tabi olmayan *nauarkhia* (makamı) hemen hemen ikinci bir krallığa dönüşmüştür”. Ayrıca Plutarkhos da, *nauarkhia* makamının siyasi güç elde etme dürtüsüyle işgal edilmemesi gerektiğini, böyle bir durumun getireceği sonuçların da kesinlikle affedilmemesi

nauarkhia memuriyetinin tipik özellikleri ve temel icra prensipleri gibi birincil önem arz eden hususlarda -genel geçer- seviyede bilgi sahibi olabilmekteyiz. Ancak bununla birlikte; söz konusu memuriyetin icra edilmesi bağlamında ‘seçim odaklı mı yoksa atama esaslı mı⁷⁸⁷’ bir göreve getirilme usulünün benimsendiği ya da bu ‘kurumun finansmanının ne şekilde ve kimler tarafından sağlandığı’ gibi temel sorunsallar aydınlatılmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu aydınlatılma ihtiyacı doğrultusunda da; klasik yazarların söz konusu makamın tanımı ve kapsamına ilişkin mevcut ifadelerinin analizinin dışında, epigrafik içerikli verilerin de ayrıntılı bir biçimde gözden geçirilmesi önem arz etmektedir.

Bu önem perspektifinde öncül bir değerlendirme gerçekleştirilecek olduğunda ve genelleyici bir yorumda bulunulması gerektiği takdirde, *nauarkhos* teriminin kullanım gördüğü yazıtların, esas itibarıyla mezar ve onur yazıtları olarak iki gruba ayrıldığı anlaşılmaktadır. İki gruba dâhil edilebilecek bu yazıtların detaylı bir analizi gerçekleştirilecek olduğunda ise, Es-kiçağ *nauarkhos*ları ve *nauarkhia* kurumu/memuriyeti hakkında önemli detaylar elde edilebileceği gibi, -bütüncül bir perspektif içerisinde olmasa dahi- kurumsal işleyiş de takip edilebilmektedir. *Nauarkhia* kurumu/memuriyetiyle ilgili değerlendirme altına alınan epigrafik veri bütünlüğü dâhilinde; söz konusu kurumun/memuriyetin herhangi bir *eponymos* memuriyete benzer şekilde yazıtlarda anılması⁷⁸⁸ ve bu bağlamda da bir tarihlendirme/zaman belirtme unsuru olarak zaman zaman kullanılmış olması öncelikli olarak dikkat çeken hususların başında yer almaktadır. Bu hususlar, farklı epigrafik örnekler vasıtasıyla elde edilen veriler doğrultusunda da takip edilebilmekte ve çeşitli şekillerde belgelenebilmektedir. Örneklerimizden ilki,

gerektiğini defaat ile vurgulamaktadır: Plut. *Ethika Polit. Par.* 812E: “ὁ δ’ ἀπληστία δόξης ἢ δυνάμεως πᾶσαν αὐτῷ τὴν πόλιν ἀντιθεῖς καὶ πρὸς ὃ μὴ πέφυκε μὴδ’ ἥσκηται προσάγων αὐτόν, ὡς Κλέων πρὸς τὸ στρατηγεῖν, Φιλοποίμην δὲ πρὸς τὸ ναυαρχεῖν, Ἀννίβας δὲ πρὸς τὸ δημογγορεῖν, οὐκ ἔχει παραίτησιν ἀμαρτάνων: Ancak; ün veya güç hırsıyla tüm *polisi* (= yönetimi) kendisine bağlayıp, üstüne bir de yaradılışında bulunmayan ya da talim etmemiş olduğu (bir görevi) kendisine şiar edinince, tıpkı Kleon’un *strategosluğu*, Philopoimen’in ise *nauarkhosluğu* ve hatta Hannibal’in de *demegorosluğu* kendisine şiar edinmeleri (örneğinde olduğu) gibi, veballerinin affı olmaz”.

⁷⁸⁷ Söz konusu husus kısmi olarak Appianos tarafından cevaplanmaktadır (bk. Appian. *Rhom. Em.* IV. 9. 66: “Οἱ μὲν δὴ τὸν Ἀλέξανδρον ἐκ τούτων εἰλοντο σφίσι πρυτανεύειν, ἥπερ ἐστὶν ἀρχὴ παρ’ αὐτοῖς μάλιστα αὐτοκράτωρ, καὶ ναυαρχεῖν Μνασέαν: Bunun üzerine onların (= Aleksandros ile Mnaseas) arasından Aleksandros’u kendi nezinlerinde en yüce mevkinin hâkimi olan *prytaneis* olarak seçtiler, Mnaseas’ı da *nauarkhos* olarak belirlediler”). Burada Appianos tarafından kullanılmış olan *εἰλοντο* fiili, Mnaseas’ın söz konusu *nauarkhia* makamına nasıl eriştiğinin saptanabilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda, *αἰρέω* fiilinin aorist/medium formu özelinde “seçmek, oy birliği ile karar vermek” gibi anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Bu hususa ek olarak, mevcut fiilin öznesinin de *pluralis* nitelikte olması (yani: Oî) sebebiyle, Mnaseas’ın mevcut mevkiye erişmesinde bir yönetici tarafından gerçekleştirilen bir atamadan ziyade, çoğunluk tarafından saptanan ve büyük ihtimalle bir oylama ya da toplu değerlendirme sonucunda ulaşılan bir kararın etkide bulunduğu izlenimi oluşmaktadır.

⁷⁸⁸ R. Sherk (1991: 226) *nauarkhia* memuriyetinin bir *eponymos* memuriyet olarak nitelendirilmesine şüpheyle yaklaşır. N. Ehrhardt ise (1983: 194); Samothrake kentindeki bir yazıttan (*IG XII/8 183*) yola çıkarak, Abydos kentinde *nauarkhia* memuriyetinin -sıradışı- bir *eponymos* memuriyet olduğunu iddia eder.

Delos Adası'nda Rhodoslu bir grup yurttaş tarafından sağlık ve şifa tanrısı Asklepios'a adanmış ve MÖ III. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen bir adak yazıtı ile ilintilidir;

Örnek 1: *Zamansal Perspektif* | Aristoteles *nauarkhos* iken

Edisyon: IG XI/4 1133

Buluntu Yeri: Delos Adası - Yunanistan

Tarih: MÖ 300-250

Yazıt Metni: Ῥόδιοι | Ἀσκληπιῶι | ναυαρχεῦντος | Ἀριστοτέλεως.

Çeviri: *Rhodoslular, Aristoteles'in nauarkhosluğu (= amirallığı/kaptanlığı) sırasında Asklepios'a (adadılar).*

Buradaki örnek detaylı bir şekilde irdelendiği takdirde, *ναυαρχέω*⁷⁸⁹ (= gemi kaptanlığı ya da amirallik yapıyorum, bir geminin efendisiyim, gemi idare ediyorum *etc.*) fiilinin *praesens*, *participium*, *singularis*, *activum*, *masculinum* (sive *neutrum*) ve de *genitivus temporis* formuna sahip *ναυαρχεῦντος* (= amirallik yapar iken, kaptanlık-reislik eder iken) sözcüğü birincil öneme sahiptir. Buna mukabil, *casus genitivus* biçimi özelinde *Ἀριστοτέλεως* olarak belirtilen ve de *nominativus singularis* formu *Ἀριστοτέλης* (= Aristotelēs) olan eril şahıs isminin hem *casus*, hem *numerus* ve hem de *genus* bağlamında söz konusu *participium* ile uyuşmakta olduğu görülmektedir. Böylelikle, söz konusu *participium* ile ona eşlik eden eril nitelikteki şahıs isminin filolojik temelli bu uyuşmasından hareketle bir çeviri önerisi ileri sürülecek olduğunda ise 'Aristoteles kaptanlık yapar iken, Aristoteles'in reisliği sırasında/esnasında' gibi *aspectus temporalis* (= zamansal odaklı, tarihlemeye dayanan) karşılıklar elde edilmesi mümkün görünmektedir. Bu minvalde; yukarıda belirtilen ve '*nauarkhia* memuriyetinin herhangi bir zaman periyodunda belirli ya da sınırlı bir kronolojik aralığın tespit edilmesine destek sunacak veya bu hususa ipucu sağlayacak' *eponymos* bir unsur olarak görülebileceği görüşünün -filolojik düzlem üzerinde- belirli bir kabul oranına sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla da; Delos Adası'na yolu düşmüş ya da belirli bir süredir adada ikamet etmekte olan Rhodoslu bir grup yurttaşın Asklepios için yerine getirdikleri bu adak adama ritüelinin zamanı konusunda *ναυαρχέω* fiilinden yararlanabilmemiz mümkün hale gelebilmektedir.

Örnek 2: *Zamansal Perspektif* | Leontis *nauarkhos* iken...

Edisyon: IG XII/8 183; IMT NoerdITroas LXXVII

⁷⁸⁹ Söz konusu yüklem *ἡ ναῦς* (= gemi, tekne) ismi ile *ἄρχω* (= yönetiyorum, idare ediyorum) fiilinin kaynaşması sonucunda meydana gelmiştir. Bu minvalde; belirtilen yüklem yukarıda sunulan temel anlamları zaman zaman söz konusu fiilden türetilen *ναυαρχος* isminin çeşitli casuslar özelindeki formları ile kurgusal benzeşmeye uğrayabilmektedir. Böylelikle; *ναυάρχων* gibi sözcüklerin belirtilen fiilin *participium* biçimine mi yoksa söz konusu ismin *casus genitivus* özelindeki formuna mı işaret ettiği gibi filolojik açıdan karmaşa yaratabilecek hususlar cümlelerin içeriğinin detaylı bir biçimde analiz edilmesi kaydıyla aydınlatılabilmektedir.

Buluntu Yeri: Samothrake - Yunanistan

Tarih: Bilinmiyor

Yazıt Metni: ναυαρχοῦντος Λεόντιδος | τοῦ Λεόν[τι]δος· Ἀβυδηνῶν | μύσται εὐσεβεῖς⁷⁹⁰.

Çeviri: *Leontis oğlu Leontis nauarkhos* (= amiral/kaptan) *olarak görev yaptığı sırada. Abydoslu dindar* (mutasavvıf) *mystēsler* (= müritler)...

Samothrake Adası'ndan (= Semadirek Adası) ele geçen, tarihi kesin olarak tespit edilemeyen ve *aspectus temporalis* bağlamında ikinci örnek niteliğine sahip olan yazıt ise, birinci örnekte irdediğimiz yazıtla -neredeyse- paralel bir filolojik kurguya sahiptir. Bu bağlamda; vatani ve *ethnikonu* yazıt üzerinde belirtilmeyen ve babasıyla aynı isme sahip olduğu görülen Λεοντίς (= Leontis) isimli bir yurttaşın, *nauarkhos* olarak görev yaptığı dönemin bir tarihlendirme belirteci olarak kullanıldığı görülmektedir. Öye ki; Leontis'in *nauarkhos* olarak görev başında olduğu bir dönemde, kendilerini dindar olarak (= *mystēs*) addeden Abydoslu bir mutasavvıf grubu tarafından içeriği ve kapsamı yazıttan elde edilen veriler kapsamında belirlenemeyen dini bir ritüelin gerçekleştirildiği kanısına sahip olabilmekteyiz⁷⁹¹.

Sonuç itibarıyla, söz konusu örneklerde yer alan ve *casus genitivus* biçimlerinde belirtilmiş olan *ναυαρχεῦντος* ve *ναυαρχοῦντος participiumları* vasıtasıyla, her iki eril şahsın da özellikle *nauarkhos* olarak görevde bulundukları bir zaman dilimine dikkat çekilmesi hedefleniyor olmalıdır. Buna mukabil, Aristoteles'in ve Leontis'in mesleklerinin -en azından söz konusu süreci kapsayan zaman diliminde- kaptan (amiral ya da gemi sahibi?) olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Lakin burada tartışmaya sunulması gereken husus *ναυαρχέω* (= gemi kaptanlığı ya da amirallik yapıyorum, bir geminin efendisiyim, gemi idare ediyorum *etc.*) fiilinin tam olarak hangi anlamıyla ve ne gibi bir erekle kullanıldığıdır. Söz konusu tartışma kapsamında *ναυαρχεῦντος* ve *ναυαρχοῦντος participiumlarının genitivus temporis* bağlamda ele alınmasıyla bazı yorumların ortaya konabilmesi mümkün görünmektedir. Bu doğrultuda, *participiumların* öznesi statüsündeki Aristoteles ve Leontis isimli şahısların *nauarkhos* olarak bir grup Rhodoslu - Abydoslu (muhtemelen gemi tayfası ya da gemide bulunan tüccarlar ya da misyonerler) yurttaş ile beraber seyrüsefer gerçekleştirdikleri bir süreç dâhilinde söz konusu yazıtların kaleme alındığı savı belirli bir kabul oranını beraberinde getirmektedir. Kabul

⁷⁹⁰ Burada yazıt metninin tamamı konu ile alakalı bulunmadığından dolayı inceleme altına alınan metne ilave edilmemiştir. Söz konusu misterinin müritlerini içeren isim listesi hakkında ayrıca bk. ve krş. *IG XII/8 183; IMT NoerdITroas LXXVII*. 'μύσται εὐσεβεῖς' kavramının 'mystae piei' biçiminde Latinceleştirilmiş formu için bk. *IG XII/8. 174*. İlgili terim hakkında ayrıca bk. Hesykh. *Leks.* (Mü: 1976): "τελούμενος. σιωπηλός. τὰ μυστήρια μαθών. Μεμνημένος = Sonuçlandırılan. Susan. Sırları hatmeden. Mürit haline gelmiş olan".

⁷⁹¹ Samothrake Adası'ndan ilgili ritüellere yönelik ve *mysteslerin* isimlerinin anıldığı ek örnekler için ayrıca bk. ve krş. *IG XII/8. 160; 173- 177; 183-186; 189-192; 195; 196; 201; 205; 209; 215; 217; 220-223; 643; IG XII suppl. 346; 397*.

edilebilir nitelikteki diğerk bir sav ise, söz konusu kişilerin *nauarkhos* olarak görevde bulundukları sırada bölgede yaşayan kişi ve kişilerce söz konusu yazıtların kaleme alındığıdır. Böylelikle ortaya konulan iki sav dâhilinde de anlaşılabilirceği üzere *nauarkhia* makamı/memuriyeti bir tarihlendirme unsuru niteliği kazanabilmektedir. Bu hususlara yönelik değerlendirmeler, benzer içeriğe sahip yazıtlar özelinde de sürdürülebilmektedir;

Örnek 3: *Zamansal Perspektif* | Kallikrates *nauarkhos* iken...

Edisyon: Samos 394; IG XII/6 1: 446; MDAI(A) XLIV (1919) 23, 10; SEG I. 370; Recueil II (1957) 55 no. 1

Buluntu Yeri: Samos

Tarih: MÖ 300-250⁷⁹²

Yazıt Metni: Καλλικράτης Βοΐσκου ναυαρχῶν | Τίννιδα Διονυσιοδώρου Ἡρῆνι.

Çeviri: Boiskos oğlu Kallikratēs *nauarkhos* (= amiral/kaptan) iken, Dionysodōros (kızı) Tinnis’i (heykelini) (tanrıça) Hēra’ya (sundu).

Samos Adası’ndan ele geçen, MÖ III. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen ve de *aspectus temporalis* bağlamında irdelenmesi gereken üçüncü örnek niteliğine sahip olan yazıt ise, ikinci örnekte irdelediğimiz yazıtle -kısmi anlamda- farklı bir filolojik kurguya sahiptir. Bu doğrultuda, yine *ναυαρχέω* (= gemi kaptanlığı ya da amirallik yapıyorum, bir geminin efendisiyim, gemi idare ediyorum etc.) fiilinin *praesens*, *participium*, *singularis*, *activum*, *masculinum* ve de *nominativus* biçimi olan *ναυαρχῶν* sözcüğü, Boiskos (= Boiskos) oğlu Καλλικράτης’in (= Kallikratēs) *nauarkhos* olarak görev yaptığı bir dönemi ya da kendisinin hayat döngüsünün -neredeyse- tamamını nitelemektedir. Böylelikle; Kallikratēs’in Dionysodōros’un kızı Tinnis’in heykelini tanrıça Hera’ya adadığı zaman dilimi kendisinin *nauarkhos* olarak görevde bulunduğu bir zaman aralığına tarihlendirilmelidir. Bunun yanında; *ναύαρχος* sözcüğünün aynı zamanda bir isim olarak ele alınması da mümkün görünmektedir. Bu suretle de; yazıttaki mevcut ifade çerçevesinde *genitivus pluralis* formuna sahip olan söz konusu sözcük, anlamsal kurgu bağlamında ‘*nauarkhoslardan* (biri) olan Boiskos oğlu Kallikratēs’ karşısına sahiptir.

⁷⁹² W. W. Tarn (1911: 255); Boiskos oğlu Kallikrates’in *nauarkhos* olarak görevde bulunduğu zaman dilimi hakkında daha sınırlı bir tarih aralığı belirterek, kendisinin bu memuriyeti MÖ 280-270 ya da 270-265 yılları arasında icra ettiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda kendisinin, Ptolemaïos II Philadelphos’un Ege Denizi’nin (ve aynı zamanda denizdeki adalarının) hâkimiyetini tesis edebilmek için görevlendirmiş olduğu en üst rütbeye sahip denizcilerden biri olduğunu iddia etmektedir (ayrıca bk. Bagnall, 1976: 88 dn. 41). Bunun yanında T. B. Mitford (1961: 9) ise, Kallikrates’in söz konusu memuriyeti icrası için en uygun zaman diliminin MÖ 274-266 yılları arası olabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte; yazıtta belirtilmemiş bir husus olarak, Kallikrates’in *ethnikon* hakkında da bilgilendirmede bulunmakta ve onun Samos Adası yurttaşı olduğunu aktarmaktadır. R. A. Hazzard (2000: 52) da, Kallikrates’in *nauarkhos* ünvanına sahip olduğu yılı MÖ 268 olarak belirtmekte ve böylelikle önceki tarihlendirme önerilerine oranla daha belirleyici bir tarihlendirme savı ileri sürmektedir.

Böylelikle de *nauarkhos* sözcüğü mevcut cümlelerin öznesi olarak ön plana çıkmakta ve Kalikratēs şahıs ismi ile *casus* ve *genus* perspektifinde uyum sağlamaktadır. Sonuç itibarıyla; mevcut ifadenin yukarıda belirtilen diğer anlamıysa, *genitivus partitivus* kapsamlı bir filolojik kurguya sahip olmakla birlikte, *aspectus temporalis* odaklı yaklaşım açısına oranla daha düşük bir anlamsal doğruluk (ve de geçerlilik) oranına sahiptir.

Örnek 4: *Zamansal Perspektif* | Apollonides *nauarkhos* iken...

Edisyon: IG XII/5 912 str. 1-6

Buluntu Yeri: Tenos Adası

Tarih: Bilinmiyor

Yazıt Metni: ἀγαθῇ τύχῃ | ἐπὶ ναυάρχου | Ἀπολλωνίδου τοῦ | ἀγγέλου Πρωτίωνος καὶ | γραμματέως Δάμωνος, | ἱεροῦ | ἱατροῦ | Πυθίωνος ·

Çeviri: *Hayırlı uğurlu olsun! Apollonidēs nauarkhos* (= kaptan/amiral), *Prōtiōn angelos* (ulak, haberci), *Damōn grammateus* (= kâtip, yazman) ve *Pythiōn* da *hieros iatros* (= kutsal hekim) iken...

Tenos Adası'ndan ele geçen, tarihi konusunda kesin bilgi sahibi olamadığımız ve burada inceleme altına alınan diğer bir örnek ise, *nauarkhia* sözcüğünün *ἐπὶ* edatı ile birlikte *genitivus casus* çatısı altında kullanılmış olması bağlamında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda; önceki üç örneğe oranla farklı bir cümle yapısına sahip ancak yine *temporalis* odaklı bir cümle kurgusu oluşturulmuştur. Bununla birlikte; yazıtlarda bir tarihlendirme unsuru olarak -oldukça nadir bir şekilde- karşımıza çıkmakta olan *nauarkhos* terimi, yine bir zaman belirleme ögesi olarak pek aşina olmadığımız ἄγγελος (= elçi, haberci) ve ἱερὸς ἱατρός (= kutsal hekim, aziz tabip) ibareleri ile birlikte anılmaktadır. Diğer bir yandan ise, yazıtlar özelinde oldukça sık bir şekilde kullanım gören ve epigrafik araştırmalar çerçevesinde bir tarihlendirme ölçeği olarak son derece önem arz eden γραμματεὺς (= kâtip, sekreter, yazman vb.) memuriyetine de, *nauarkhos*, *angelos* ve *hieros iatros* terimleri ile ortak bir biçimde atıfta bulunmaktadır. Böylelikle, söz konusu iki memuriyetin yanında *nauarkhos*ların da *eponymos* bir memuriyet statüsünde anılmaları, kaptanlık/amirallik müessesinin Eskiçağ kültüründe bir zamanlama ölçeği olarak algılandığına kanıt oluşturur niteliktedir.

Olympia'dan ele geçen, MÖ 216 yılına tarihlendirilen⁷⁹³ ve Leukaslı Athenogenes'in *nauarkhos* olarak görevde bulunduğu bir zaman aralığına işaret eden diğer bir örnek ise, *aspectus temporalis* çerçevesinde daha geniş bir değerlendirme yapabilmemize olanak sunar

⁷⁹³ Söz konusu tarihlendirmeye ilişkin değerlendirmeleri için bk. Gehrke – Schneider, 2013: 197.

niteliktedir. Bu minvalde söz konusu yazıtın, önceki dört örnek ile birlikte ortak bir perspektifte değerlendirilmesi de son derece önem arz etmektedir;

Örnek 5: *Zamansal Perspektif* | Athēnogenēs nauarkhos iken...

Edisyon: IG IX/1² 2: 583 str. 1-6; Habicht, 1957: 86ff.

Buluntu Yeri: Olympia - Yunanistan

Tarih: MÖ 216

Yazıt Metni: ἀγαθαὶ τύχαι. ἐπὶ στραταγοῦ τῶν Ἀκαρνάνων Διογένης τοῦ | Λέοντος, ἱπάρχου δὲ Ἐχεδάμου τοῦ Μνασιλόχου, ναύαρχου δὲ Ἀ | θηνογένης τοῦ Διογένης Λευκαδίων, γραμματέων δὲ ταῖ μὲν | βουλᾷ Σίμωνος τοῦ Εὐάρχου Φοκρεᾶνος, τοῖς δὲ ἄρχουσι Φαίακος | τοῦ Ἐχεμένους Λευκαδίου, προμνάμονος δὲ Νικία τοῦ Μνάσω | νος Κορονταίου.

Çeviri: *Hayırlı uğurlu olsun! Leōn oğlu Leukaslı Diogenēs Akarnanialıların strategosu (= askeri valisi), Mnasilokhos oğlu (Leukaslı) Ekhedamos hipparkhosu (= süvari birliği komutanı), Diogenes oğlu (Leukaslı) Athenogenes nauarkhosu (= kaptan, amiral) iken, Euarckhos oğlu Phokreaili Simon şehir meclisine, Ekhemenes oğlu Leukaslı Phaiaks ise yöneticilere grammateus (= özel kalemi) (olarak hizmet sunarken), (ayrıca) Mnason oğlu Korontalı Nikias da promnamon (= özel kalemlerin başındaki görevli bir memur) iken*⁷⁹⁴...

Burada yine bir tarihlendirme ölçeği olarak kullanılmakta olduğunu gördüğümüz nauarkhos terimi, Hellenistik Dönem dâhilinde söz konusu memuriyetin askeri nizam içerisindeki yerini saptayabilmemize de olanak tanımaktadır. Öyle ki, burada askeri ünvanlar olarak görülebilecek στρατηγός (= general), ἱππαρχος (süvari birliği komutanı) ve ναύαρχος (= amiral) sözcüklerinin birbirini takip sırası çalışmanın içeriği özelinde ayrıca öneme sahiptir. Zira, belirtilen askeri rütbelere sahip olan şahısların isimlerinin yazıtı kaleme alan kişi veya kişilerce belirli bir nizama ve kurala göre metnin içeriğine dâhil edildiği aşikardır. Böylelikle de, odak noktamızı oluşturan nauarkhos rütbesinin Hellenistik Dönem bağlamında strategos (= askeri vali) veya hipparkhos (= süvari komutanı) gibi askeri rütbelerin altında sayılabilecek bir statüde bulunduğu dair güçlü bir ipucuna sahip olabilmekteyiz.

Örnek 6: *Zamansal Perspektif* | Kleonaios, Akesimbrotos ile Eudamos nauarkhos iken...

Edisyon: IG XII/3 103; SEG XXXVI. 743, 3b

Buluntu Yeri: Nisyros Adası

⁷⁹⁴ Söz konusu yazıtın çevirisi ve içeriği hakkında detaylı bilgilendirme için bk. ve krş. Habicht 1957, 86-122; Gehrke – Schneider, 2013: 197 vdd.

Tarih: MÖ ca. 150-135

Yazıt Metni:

[- - γό]ρας κα[ι Τ]ιμάσ[α ὑπέρ] τοῦ πάππο[υ] | [σ]τραταγήσουτος ἐ[ν ναυσί] κατὰ πόλεμο[ν] | [τὸ]ν Κρητικὸν ἐ[π]ὶ Ἀσ[τυμήδευ]ς κ[α]ὶ τι[μ]αθέντ[ος] | [ὕ]πο τοῦ δάμου ἐπ[α]ίνω[ι χρ]υσέωι στεφάν[ωι] | [πρ]οεδρίαί ἐν τοῖς ἀγῶσι οὓς τίθεντι Νισύρ[ιοι] | [καὶ στ]ρατευσαμένου κατὰ πόλεμον | [ἐπὶ] ναύαρχων Κλεωναίου Ἀκεσιμβρότο[υ] | Εὐδάμου Ποσειδῶνι Ἀργεῖωι | καὶ Ἄρει χαριστήριον. | [Ε]πίχαρμος νννν Σολεὺς ἐποίησε.

Çeviri: ... goras ve Timasa, Astymedes'in komutası altında iken Girit Savaşı⁷⁹⁵ boyunca gemilerde (donanmada) komutanlık yapmış, halk tarafından takdir, altın bir çelenk ve Nisyroslular tarafından gerçekleştirilen agonlarda prohedria (= önde oturma) imtiyazı ile onurlandırılmış ve ayrıca Kleonaios, Akesimbrotos ve Eudamos'un naurkhos (= kaptan, amiral) oldukları sırada (askeri) bir seyrüsefere iştirak etmiş olan dedeleri anısına (bir heykeli) Poseidon Argeios ile Ares'e bir şükran vesilesi maiyetinde (adadılar). (Bu eseri) Soloi yurttaşı Epikharmos yaptı.

Nisyros Adası'ndan ele geçen, MÖ 150-135 yılları arasına tarihlendirilen ve Kleonaios, Akesimbrotos ile Eudamos isimli şahısların nauarkhos olarak görevde bulundukları bir zaman aralığına işaret eden mevcut örnek ise, *aspectus temporalis* çerçevesinde farklı bir tespitte bulunabilmemize olanak sunar niteliktedir. Bu kapsamda, söz konusu yazıtın önceki beş örnek ile birlikte ortak bir perspektifte değerlendirilmesi de son derece önem arz etmektedir. Öyle ki, burada isimleri anılan nauarkhosların isimlerin de birer tarihlendirme unsuru olarak zikredildiği görülmektedir. Zira Kleonaios, Akesimbrotos ve Eudamos olarak aktarılan üç nauarkhos adının *casus genitivus* formunda karşımıza çıkıyor olması ve yine bu isimlerin

⁷⁹⁵ Yazıt özelinde 'Girit Savaşı (= πόλεμος Κρητικός)' olarak adlandırılan bu savaşın MÖ ca. 206-201 yılları arasında Girit ve Rhodos adaları ile onların müttefiklerine ait donanmalar arasında çoğunlukla denizde, kısmen karada yaşanan çarpışmalar bütününe kapsadığı düşünülmektedir (savaşın başlangıcı ve seyri hakkında ek bilgi için genel olarak bk. Effenterre, 1948: 213-224; Brulé, 1978: 29-56). Polybios (XIII. 5); Rhodoslular ile Giritliler birbirine kışkırtarak savaşın fitilini ateşleyen Makedon kralı Philippos V (MÖ 221-179) olduğunu iddia etmektedir. Diodoros ise (XXVII. 3); savaşın başlangıç evresini şu şekilde özetlemektedir: "Ὅτι Κρητες ναυσὶν ἐπὶ πειρατεῦν ἐπιβαλόμενοι τῶν πλεόντων ἐλήστευον οὐκ ὀλίγους. διὸ καὶ τῶν ἐμπόρων ἀθυμούντων, Ρόδιοι πρὸς αὐτοὺς τάδικήματα νομίσαντες ἤζειν πρὸς τοὺς Κρητας πόλεμον ἐξήνεγκαν.= Giritliler yedi gemiyle korsanlık yapmak ile meşgul olup, seyrüsefer gerçekleştiren kişilerin azımsanmayacak bir kısmını yağmaladılar. Bu durumdan dolayı (deniz üzerinden) ticaret yapanların bir kısmı muzdarip hale gelince, Rhodoslular bu zulmün kendilerini de etkileyeceğine kanaat getirdikten sonra, Giritlilere karşı savaş ilan ettiler". Bununla birlikte Rhodos'un müttefiklerinden Kos ve Kalymnos adalarının bu savaş esnasında ortak bir biçimde Giritlilere karşı savunma mücadeleleri yürüttükleri de bilinmektedir (bk. SIG³ 567-569; Hallof et al., 1998: 116-21; Baker, 2005: 385). Savaşın seyri hakkında ek olarak bk. Diod. XXVIII. 1; Poly. V. 18. Savaşın MÖ 201 yılında Rhodos ile Hierapytna kentleri arasında gerçekleşen antlaşmayla (antlaşma metni için bk. Austin, 2006: 213 vd.) sona erdiği hususunda ayrıca bk. Walbank, 1940: 120. Birinci Girit Savaşı'nın askeri-politik yönleri ve de sonuçları hakkında genel olarak ayrıca bk. Errington, 2006⁷: 248; Chaniotis, 2018: 163.

bağlı bulunduğu *ναύαρχων* sözcüğünün de ἐπὶ edatı ile bütünleştirilmiş bir biçimde *casus genitivus* formuna sahip olması bu görüşü güçlendirir niteliktedir. Böylelikle, ilgili ibareye söz konusu kurgu dâhilinde bir çeviri önerisi sunulacak olduğunda, ‘*Kleonaïos, Akesimbrotos ve Eudamos naurkhos iken*’ biçiminde bir çeviri yüksek bir kabul oranını beraberinde getirmektedir.

Aşağıda *aspectus temporalis* bağlamında inceleme altına alınan son örnek, *nauarkhos* unvanının ve bu unvana sahip olan Diogenes oğlu Theodotos’un adının *casus nominativus* formunda belgelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, *nauarkhos* Theodotos ile beraber diğer önemli kamusal görevlileri sürdüren farklı kişilerin isimleri de, yine unvanlarıyla birlikte *casus nominativus* formunda belirtilmiştir. Bu suretle, söz konusu unvan-şahıs adı bildirimlerinin mahalli bir tarihlendirme unsuru olarak yazıt metnine dâhil edildiği aşikârdır. Öyle ki, söz konusu unvan ve şahıs adı eşleşmeleri yazıtın başına eklenmek kaydıyla mevcut zaman dilimi hakkında kısa bir bilgilendirmede bulunulduktan hemen sonra, metni dikte ettiren (ve Demetrias kenti eşrafına mensup olduklarını vurgulayan) diğer kamusal görevlilerin isimleri anılmış, akabinde ise kararnamenin metnine geçiş yapılmıştır;

Örnek 7: Zamansal Perspektif | Diogenēs oğlu Theodotos *nauarkhos* iken...

Edisyon: IG IX/2. 1103 str. 5-9

Buluntu Yeri: Demetrias - Magnesia/Thessalia

Tarih: MÖ ca. 130-126

Yazıt Metni:

Μένανδρος Νικίου Δημητρίεϋς ὁ στρατηγὸς καὶ Νικομήδη[ς] | Σίμου ὁ ἱπάρχης, Θεόδωτος Διογένου ὁ ναύαρχος, Διογέ[νης] | Νικολάου ὁ ταμίας, Ἀδαῖος Ἀδύμου ὁ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ [Α]- | κραίου, Γηρόστρατος Ἰστιαί[ο]υ, Θηβαγένης Ἀπολλωνίου, [—]- | τιος Διονυσογένου, Θεόπροπ[ος] Λέοντος Δημητρίεϋς εἰ[παν].

Çeviri: *Nikias oğlu Dēmētriaslı Menandros strategos* (= askeri vali), *Simos oğlu Nikomēdēs hipparkhēs* (= süvari birliği komutanı), *Diogenēs oğlu Theodotos nauarkhos*, *Nikolaos oğlu Diogēnēs tamias* (= hazinedar), *Adymos oğlu Adaios* (tanrı) *Zeus Akraios rahibi iken*, *Dēmētriaslı* (yurttaşlar olan) *Histiaios oğlu Gērostratos*, *Apollōnios oğlu Thēbagenēs*, *Dionysogenēs oğlu tios* ve *Leōn oğlu Theopropos* dediler ki...

Yazıtlar perspektifinde *nauarkhia* memuriyetine farklı erekler doğrultusunda atıfta bulunulduğu da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, *nauarkhos* teriminin yerel yöneticilerin ya da kralların resmi unvanları arasında yer aldığı da görülmektedir. Bu ünvanların anıldığı yazıtlar, genellikle *thalassokrasi* odaklı politika uygulayan ada kentleri/krallıkları olarak ön plana çı-

kan yerleşim mahallerinden ele geçmektedir. Örneğin; Kıbrıs Adası'ndaki *Palaipaphos* (Kouklia) kentinde yer alan Aphrodite tapınağından ele geçen, MÖ II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen ve bir aileye mensup farklı bireylerin isimlerinin anıldığı bir grup onurlandırma yazıtı da, *nauarkhia* memuriyetinin övgü-yüceltme amaçlı bir unvan olarak karşımıza çıkması bağlamında oldukça önem arz etmektedir. Bu önem paralelinde, söz konusu yazıt grubuna dâhil olan örneklerin münferit bir şekilde analiz edilmesi, *nauarkhia* makamının kapsamı ve tanımı ile ilgili bilgi birikiminin gelişmesine ve genişlemesine katkı sağlayacaktır.

Örnek 8: *Onursal Perspektif* | *Nauarkhos* Seleukos⁷⁹⁶ onurlandırılıyor.

Edisyon: ABSA LVI (1961) 27, 71 (ayrıca bk. OGIS I. 162; SEG XIII. 580)

Buluntu Yeri: Palaipaphos (sive Kouklia) - Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ 142-131⁷⁹⁷

Yazıt Metni:

- 1 [Σέλευκον Βίθυος(?), τὸν συγγενῇ τοῦ βασιλέως καὶ]
[στρατηγὸν καὶ ναύαρχον καὶ ἀρχιερέα, οἱ ἡγεμόνες]
[τῷ]ν ἐν τῇ (sic) νήσῳ τασσομένων Κ[ιλίκων ἀρετῆς ἔνεκα]
καὶ εὐνοίας ἧς ἔχων διατελεῖ εἰς τε βασιλέα Πτολεμαῖο[v]
5 καὶ βασίλισσαν Κλεοπάτραν τὴν ἀδελφὴν καὶ βασίλισσαν
Κλεοπάτραν τὴν γυναικα Θεοῦς Εὐεργέτας καὶ τὰ τέκνα
καὶ τῆς εἰς ἑαυτοῦς εὐεργεσίας.

Çeviri: Adada (= Kıbrıs'ta) konuşlanmış Kilikalıların (= askerlerin) önderleri, kral soyundan gelen, (kendisi bir) *strategos* (= askeri vali)⁷⁹⁸, *nauarkhos* (= amiral) ve *arkhiereus* (= başrahip) olan Bithys? oğlu Seleukos'u, hem Kral Ptolemaios'a ve (onun) kardeşi Kraliçe Kleopatra'ya, hem (onun) eşi Kraliçe Kleopatra'ya ve Hayırhah Tanrılara ve hem de onların evlatlarına karşı sahip olmayı sürdürdüğü erdeminden ve iyi niyetinden ötürü ve bizzat kendilerine (= önderlere) karşı yerine getirdiği hayırhahlıktan dolayı (onurlandırdı).

⁷⁹⁶ Kıbrıs Adası'nın *strategos*u olmuş olan Bithys oğlu Seleukos'un aynı zamanda Rhodos ve İskenderiye kentlerinin yurttaşı olduğu da bilinmektedir (bk. ve krş. FD III/4. 161 [ayrıca bk. SGDI II. 2737]: “Σέλευκος Βίθυος Ἀλεξανδρεὺς ἀνὴρ ἀγαθός = İyi bir kişi olan İskenderiye yurttaşı Bithys oğlu Seleukos”. Ayrıca bk. IvO 301: “[Σέ]λευκον Βίθυος[ς] Ρ[ο]δίου = Rhodos yurttaşı Bithys oğlu Seleukos'u”). Bununla birlikte kendisinin ilk olarak MÖ 142 yılında *nauarkhos* ünvanına sahip olduğu ve onun bu ünvanının MÖ 131 yılına kadar yaklaşık olarak on adet farklı yazıtta anıldığı bilinmektedir. Konu hakkında ek bilgi için ayrıca bk. Bagnall, 1976: 258-259.

⁷⁹⁷ Yazıtın MÖ 124-116 yılları arasına tarihlendirilebileceğine yönelik görüş için ayrıca bk. ve krş. Mitford, 1961: 27.

⁷⁹⁸ Hellenistik Dönem özelinde Kıbrıs Adası'nın genel yöneticiliğinden sorumlu olan *strategos*lar (= askeri valiler), ada üzerindeki kentlerin yerel eşrafına mensup kişiler değillerdi. Söz konusu göreve getirilen kişiler doğrudan Ptolemaios Hanedanı'na bağlı olmakla birlikte, aynı zamanda kralların ve de hanedanın yakın eşrafına mensuplardı (bk. Papantoniou, 2012: 12). *Strategos*ların MÖ III. yüzyılın sonu ile II. yüzyılın başı aralığındaki zaman diliminde *arkhiereus*, MÖ II. yüzyılın ortalarında *nauarkhos* ünvanını kullanmaya başladıkları görülmektedir.

Örnek 9: *Onursal Perspektif* | *Nauarkhos* Seleukos onurlandırılıyor.

Edisyon: ABSA LVI (1961) 27, 70

Buluntu Yeri: Palaipaphos (sive Kouklia) - Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ 142-131

Yazıt Metni:

[Σέλευκο]ν Βίθυ[ος, τὸν συγγενῆ τοῦ βασιλέως],

2 [τὸν στρα]τηγὸν κ[αὶ ναύαρχ]ον καὶ ἀρχιε[ρέα],

[οἱ ἱερεῖς] τῆς Παφί[ας Ἀ]φροδίτης

4 [εὐεργε]σίας ἔνεκε[ν τῆς] εἰς ἑαυτ[ούς].

Çeviri: *Paphos Aphroditesi* (tapınağının) *rahipleri*, *kral soyundan gelen*, (kendisi bizzat bir) *strategos* (= askeri vali), *nauarkhos* (= amiral) ve *arkhiereus* (= başrahip) olan *Bithys?* oğlu *Seleukos*’u kendilerine (= tapınak rahiplerine) karşı hayırhahlığından dolayı (onurlandırdı).

Yukarıda inceleme altına alınan, Kıbrıs Adası’nda belirli bir süreliğine çeşitli mevkilerde yöneticilik yapmış olan Seleukos’un onurlandırılması amacıyla Palaipaphos kentindeki Aphrodite tapınağına/kutsal alanına adanan bu yazıtlar⁷⁹⁹, *nauarkhos* memuriyetinin bir ‘övgü ve yüceltme’ unsuru olarak kullanılmasına örnek teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, yazıttaki *στρατηγός* (= general), *ἀρχιερέυς* (= başrahip) ve *ναύαρχος* (= amiral) gibi ünvanların Seleukos’un ‘şahsi otoritesine ve prestijine vurguda bulunmak’ amacıyla kitabe metnine dâhil edildiği savı yüksek bir geçerlilik oranına sahiptir. Bu minvalde; söz konusu ünvanlar Seleukos’un ve aynı zamanda kendisinden sonraki ikinci ya da üçüncü kuşağa kadar⁸⁰⁰ tüm aile bireylerinin ada halkı üzerindeki meşru liderliğinin ve yine kendilerinin Ptolemaios Henadanı nazarındaki değer ve önemlerinin de birer belirteci niteliğine sahiptir.

⁷⁹⁹ Seleukos’un Kıbrıs Adası’nın diğer bir kenti olan Kourion kentinde de birebir ünvanlar kullanılarak onurlandırılmasına yönelik bk. *I.Kourion* 45: Σέλευκον Βίθυος, τὸν συγγενῆ το<ῦ> βασιλέως | τὸν στρατηγὸν καὶ ναύαρχον καὶ ἀρχιερέα | τῶν κατὰ τὴν νῆσον Κουριέων ἡ πόλις | ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς βασιλέα | Πτολεμαῖον καὶ βασίλισσαν Κλεοπάτραν | τὴν ἀδελφὴν καὶ βασίλισσαν Κλεοπάτραν | τὴν γυναῖκα, θεοῦς Εὐεργέτας, | [καὶ τῆς] εἰς ἑαυτὴν εὐεργεσίας. = Kourionluların kenti, kral soyundan gelen, (kendisi bir) *strategos* (= askeri vali), *nauarkhos* (= amiral) ve ada genelinde *arkhiereus* (= başrahip) olan Bithys? oğlu Seleukos’u, hem Kral Ptolemaios’a ve (onun) kardeşi Kraliçe Kleopatra’ya, hem (onun) eşi Kraliçe Kleopatra’ya ve Hayırhah Tanrılara ve hem de onların evlatlarına karşı erdeminden ve iyi niyetinden ötürü ve bizzat kendilerine (= Kourionlulara) karşı hayırhahlığından dolayı (onurlandırdı).

⁸⁰⁰ Seleukos’un oğlu Theodoros’un -ismi tespit edilemeyen- kızının onurlandırıldığı farklı bir yazıtta, Seleukos ve Theodoros’un onurlandırma unsurlarından biri olan *ναύαρχος* (= amiral) ünvanının kendisinden sonraki kuşaklarca da kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Söz konusu yazıtla ilişkin bk. ve krş. ABSA LVI (1961) 27, 72: [— — — τῆν] Θεοδώρου τοῦ Σ[ελεύκου] | [τοῦ συγγεν]οῦς τοῦ βασιλ[έως, τοῦ] | [στρατηγοῦ] καὶ ναύαρχο[ν καὶ ἀρχιε]ρ[ε] | [έως τῆς νήσου, θ]υγατέρα Π[αφί]ων ἡ πόλις(?) = “*Paphosluların kenti, kral soyundan gelen*, (kendisi) *adanın strategosu* (= askeri valisi), *nauarkhosu* (= amiral) ve *arkhiereusu* (= başrahip) olan *Seleukos*’un oğlu *Theodoros*’un kızı (falancayı) *onurlandırdı*”. Theodoros’un kızının isminin beş ya da altı harften meydana gelebileceğine ve bu bağlamda en uygun isim önerisinin *Ἀρτεμώ* (= Artemō) olabileceği konusundaki görüşü için bk. Mitford, 1961: 27.

Örnek 10: *Onursal Perspektif* | *Nauarkhos* Theodoros'un eşi Olympias onurlandırılıyor.

Edisyon: ABSA LVI (1961) 30, 80 (ayrıca bk. *OGIS* I. 162; *SEG* XIII. 580)

Buluntu Yeri: Palaipaphos (sive Kouklia) – Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ 123-118⁸⁰¹

Yazıt Metni:

[Ὀλυμπιάδα τ]ήν Θεοδώρου τοῦ [συγγενοῦς]

2 [τοῦ βασιλέ]ως, τοῦ στρατηγοῦ κ[αὶ ναύαρχου]

[καὶ ἀρχιερέ]ως, γυναικα τὸ κοι[νὸν τῶν]

4 [ἐν τῇ νήσῳ]ι τασσομένων Λ[υκίων].

Çeviri: *Kral soyundan olan*⁸⁰², (kendisi bizzat bir) *strategos* (= askeri vali), *nauarkhos* (= amiral) ve *arkhiereus* (= başrahip) olan *Theodoros'un eşi Olympias'ı adada konuşlanmış olan Lykialıların* (askeri) *birliği* (onurlandırdı).

Yukarıda değerlendirmesi sunulan diğer bir örnek vasıtasıyla, *nauarkhos* teriminin Hellenistik Dönem özelinde kimi zaman *kronolojik odaklı* [= *aspectus temporalis*] kullanılmış olduğuna ek olarak, kimi zaman ise *onurlandırma ereğiyle* [= *aspectus honoratus*] tercih edilebildiği de anlaşılabilmektedir. Öyle ki, söz konusu yazıt vasıtasıyla onurlandırılan *Θεόδωρος*'un (= Theodōros) eşi *Ὀλυμπιάς* (= Olympias) bizzat kocasının soyu bağlamında övülmektedir ve Theodōros'un da en önemli övgü unsurları arasında kendisinin icra etmiş/ediyor olduğu *στρατηγός* (= general) ve *ἀρχιερέυς* (= başrahip) gibi üst düzey memuriyetler yer almaktadır. Bunun yanında Theodōros'un '*kral soyuna mensup* [= *συγγενής τοῦ βασιλέως*]' bir ailevi bağlantıya sahip olduğu da metnin en başında özellikle vurgulanmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken ve konumuz dâhilinde önem arz eden temel husus, onun söz konusu onur payeleri arasında *ναύαρχος* (= amiral) sözcüğüne de yer veriliyor olmasıdır. Bu minvalde, söz konusu *nauarkhos* sözcüğüne (önceki üç örnekte de görüldüğü üzere) *strategos* makamından sonra yer verilmekte olduğu görülmektedir. Böylelikle de; '*nauarkhia* makamının hiyerarşik bağlamda *strategos* makamının altında yer aldığına' dair bir tespitle bulunmak mümkün hale gelebilmektedir. Bunun yanında, söz konusu memuriyetin *ἀρχιερέυς* (= başrahip) makamından üst bir kamusal-askeri erk alanına sahip olabileceği de yine yazıttaki unvan düzenlemesi/sıralaması (= *cursus honorum*) vasıtasıyla anlaşılabilmektedir. Sonuç olarak yazıtın içeriğinin analizi gerçekleştirildiği takdirde, *nauarkhia* memuriyetinin bir yandan onurlandırma

⁸⁰¹ Yazıtın MÖ ca. 123-118 yılları arasına tarihlendirilmesine yönelik gözlem ve değerlendirmeleri hakkında ayrıca bk. Mitford, 1961: 29-30.

⁸⁰² Yazıtta belirtilen '*akrabası, soyundan olan* (= τοῦ συγγενοῦς)' ibaresinin Theodoros'u değil de, Seleukos'u nitelediğine yönelik görüşü için bk. Bagnall, 1976: 260.

yazıtlarının içeriğinde de yer bulduğu anlaşılırken, diğer yandansa söz konusu memuriyetin hiyerarşik pozisyonu hususunda da bilgi sahibi olunabilmektedir. Söz konusu onurlandırma düzeni, farklı yazıtlar bağlamında da karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Aşağıda inceleme altına alınacak yeni örnekler, *nauarkhos* teriminin bir onurlandırma unsuru olarak kullanılmasına -ek kanıt- oluşturur niteliktedir;

Örnek 11: *Onursal Perspektif* | *Nauarkhos* Theodoros onurlandırılıyor.

Edisyon: ABSA LVI (1961) 30,79 (ayrıca bk. SEG XIII. 577)

Buluntu Yeri: Palaipaphos (sive Kouklia) – Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ 123-118⁸⁰³

Yazıt Metni:

- 1 Θε[όδωρον] Σ[ελεύ]κο[υ] .τ[οῦ Βίθυος(?) τὸν συγγενῆ]
τοῦ βασιλέως, τὸν στρατηγὸν καὶ ναύαρ[χον]
καὶ ἀρχιερέα, τὸ κοινὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ τασ[σομένων]
Λυκίων ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς β[ασιλέα]
5 Πτολεμαῖον καὶ βασίλισσαν Κλεοπάτραν τὴν ἀ[δελφὴν καὶ]
βασίλισσαν Κλεοπάτραν τὴν γυναῖκα Θεοῦς [Εὐεργέτας]
καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ τῆς εἰς ἑαυτὸ εὐεργ[εσίας].

Çeviri: *Adada ikamet eden Lykialıların (askeri) birliği; Kral Ptolemaios'a, (onun) kardeşi Kraliçe Kleopatra'ya, eşi Kraliçe Kleopatra'ya, Hayırhah Tanrılara, onların evlatlarına ve kendilerine (= birliğe) karşı erdeminden ve iyi niyetinden ötürü Seleukos'un oğlu, Bithyos'un? torunu, kral soyundan olan, (kendisi bizzat bir) strategos (= askeri vali), nauarkhos (= amiral) ve arkhiereus (= başrahip) olan Theodoros'u (onurlandırdı).*

Örnek 12: *Onursal Perspektif* | *Nauarkhos* Theodoros onurlandırılıyor.

Edisyon: ABSA LVI (1961) 29, 78 (ayrıca bk. OGIS I. 156 + 158; SEG XIII. 576; RDAC [1966] 65, 15)

Buluntu Yeri: Palaipaphos (sive Kouklia) – Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ ca. 124⁸⁰⁴

Yazıt Metni:

- 1 Θεόδωρον Σελεύ[κου, τὸν συγγενῆ τοῦ βασιλέως]

⁸⁰³ Söz konusu tarihlendirmeyi gerçekleştiren T. B. Mitford (1961: 27); mevcut yazıtın kentte ve adada yerleşik düzende bulunan bir grup Likyalı asker tarafından düzenlendiğini belirtmektedir. Buna ek olarak, yazıt kaidesinin kentteki Aphrodite tapınağı arazisinde görülebilir durumda olduğunu eklemektedir.

⁸⁰⁴ Yazıtın MÖ ca. 124 yılına tarihlendirilmesine yönelik gözlem ve değerlendirmeleri hakkında ayrıca bk. Mitford, 1961: 29-30.

καὶ στρατηγὸν αὐτοκρά[τορα καὶ ναύαρχον καὶ ἀρχι]-
ρέα τῆς νήσου ἡ πόλις ἡ Σα[λαμινίων ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοί]-
ας ἧς ἔχων διατελεῖ εἷς τε β[ασιλέα Πτολεμαῖον καὶ βασίλισσαν]

- 5 Κλεοπάτραν [τ]ὴν ἀδελφὴν κ[αὶ βασίλισσαν Κλεοπάτραν τὴν γυναῖκα]
[Θ]εοῦς Εὐεργέτας καὶ τὰ τέ[κνα αὐτῶν καὶ τῆς εἰς ἑαυτὴν εὐεργ]-
[εσίας ἔ]νεκ[εν καὶ] δικαιοσ[ύνης τῆς πρὸς ἅπαντας].

Çeviri: *Salamislilerin kenti; kral soyundan olan, (kendisi) adanın (= Kıbrıs'ın) strategos autokratoru (= askeri vali/başkumandan)⁸⁰⁵, nauarkhosu (= amiral) ve arkhiereusu (= başrahip) olan Seleukos oğlu Theodoros'u, erdeminden ve hem Kral Ptolemaios'a ve kardeşi Kraliçe Kleopatra'ya, hem eşi Kraliçe Kleopatra'ya hem de Hayırhah Tanrılara ve onların evlatlarına karşı sahip olmayı sürdürdüğü iyi niyetinden ötürü ve kendilerine (kentleri Salamis'e) karşı hayırhahlığından ve de herkese karşı adilliğinden dolayı (onurlandırdı).*

Söz konusu yazıtlar aracılığıyla onurlandırılan Theodoros, bir önceki yazıtta onurlandırılan Olympias isimli kadının eşidir. Bu defa; bir önceki yazıtta olduğu gibi yine kendilerini ‘*adada ikamet eden Lykialıların birliği* [= τὸ κοινὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ τασσομένων] olarak addeden bir grup yurttaş ile Salamis Adası/Kenti yurttaşları [= ἡ πόλις ἡ Σα[λαμινίων], *strategos* (= askeri vali), *nauarkhos* (= amiral) ve *arkhiereus* (= başrahip) payelerine sahip olan yerel yöneticilerinin/bağlı bulundukları önderlerinin bizzat kendisini onurlandırmaktadır. Öyle ki, yazıttan elde edilebilen veriler özelinde Kıbrıs Adası'nın kuzey ucunda yer alan Palaipaphos (sive Kouklia) kentinin yerel yöneticisi (sive valisi) olduğu anlaşılan Theodoros'un, bölgeyi mutlak hâkimiyeti altında bulunduran Ptolemaios Hanedanı ile iyi bir ilişki ağına sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında kendisinin, Ptolemaios Krallığı yönetim stratejisi çerçevesinde önem arz eden ‘denizcilik odaklı hâkimiyet politikası’⁸⁰⁶ (= θαλασσοκρατία [thalassokrasi])’ bağlamında belirli bir deniz gücüne sahip olduğuna dair çıkarımda da bulunulabilmektedir⁸⁰⁷.

⁸⁰⁵ Burada *στρατηγός αὐτοκράτωρ* (= mutlak yetkiye sahip komutan-vali) olarak anılan Theodoros'un söz konusu unvanı *nauarkhia* makamı için de -ναύαρχος αὐτοκράτωρ (= mutlak yetkiye sahip amiral)-, geçerli olduğuna yönelik örnek için bk. *IGBulg I² 388(2)*: “ναύαρχον αὐτοκράτορα Ἡ- | γησαγόραν Μονίμου, ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθόν = Monimos oğlu hasna ve müstesna bir adam olan *nauarkhos autokrator* (= mutlak yetkiye sahip komutan-vali) Hēgēsagoras'ı”.

⁸⁰⁶ Ptolemaios Krallığı tarafından ‘fethedilen coğrafyalarda/bölgelerde hâkimiyet oluşturabilme’ yöntemi olarak benimsenen ‘deniz gücü odaklı siyasi-politik meşruiyet elde etme’ ülküsü hakkında genel olarak bk. Thompson – Buraselis, 2013: 1-3 vdd.

⁸⁰⁷ Theodoros'un hâkimiyet ve yetki alanının genişliğinin sadece Kıbrıs Adası ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır; öyle ki kendisi yine adada konuşlanmış İonialı bir grup tarafından ayrıca onurlandırılmıştır. MÖ 123-118 yılları aralığına tarihlendirilen ve Palaipaphos kenti Aphrodite Tapınağı sınırları içerisinde ele geçen söz konusu yazıtla ilişkin bk. *ABSA LVI* (1961) 31, 84: [Θεόδωρον(?) Σελεύκου(?) τὸν συγγενῆ τοῦ] | [βασι]λέως καὶ στρατηγὸν καὶ ναύαρχον | [κ]αὶ ἀρχιερέα τὸ κοινὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ | τασσομένων Ἰώνων καὶ τῶν | συνπολιτευομένων εὐεργεσίας | ἕνεκεν τῆς εἰς ἑαυτό. = *Adada konuşlanmış İonialıların ve vatandaşlık hakkını paylaştıkları kişilerin birliği, kral soyuna mensup, (kendisi) bir strategos (= askeri vali), nauarkhos (= amiral) ve*

Sonuç olarak söz konusu şahsın onurlandırıldığı her iki yazıtta da, *nauarkhos* memuriyetinin bir paye olarak addedildiği açıkça görülebilmektedir. Bununla birlikte, Theodoros'un oğlunun da söz konusu onurlandırma payelerinden istifade ettiğine dair örnekler tespit edilmiş ve belgelenmiş durumdadır;

Örnek 13: *Onursal Perspektif | Nauarkhos* Theodoros'un oğlu onurlandırılıyor.

Edisyon: SEG XIII. 557 (ayrıca bk. OGIS 1.160; OpAth 1 (1953) 139, 13)

Buluntu Yeri: Khytroi - Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ 130 yılı öncesi

Yazıt Metni:

- 1 [τὸν δεῖνα, τῶν πρώτων φίλων],
[τ]ὸν [υ]ῖ[ὸ][ν] τὸν Θεοδ[ώ]ρου τοῦ συ]γγενοῦς
τοῦ βασιλέως, τοῦ στρατηγοῦ καὶ
ναυάρχου καὶ ἀρχιερέως, τὸ κοινὸν
5 τ]ῶν ἐν τῇ νήσῳ τασσομένων Λυκίων.

Çeviri: *Adada ikamet eden Lykialıların birliği [en cana yakın dostlardan birini], kral soyundan gelen, strategos (= askeri vali), nauarkhos (= amiral), arkhieus (= başrahip) Theodoros'un oğlu [falancayı] (onurlandırdı).*

Yukarıda sunulan diğer örnek, Theodoros'un *nauarkhos* rütbesinin gerek kendisinin ailesel bağlarının tanıtımına ne şekilde etkiye bulunduğu tespit edilebilmesi, gerek kendi isminin anıldığı diğer yazıtlarda aynı onurlandırma kurgusunun takibatının yapılabilmesi doğrultusunda önem arz etmektedir. Böylelikle *nauarkhos* ünvanına bir defa sahip olunduktan sonra, bu ünvanın hem sahibi kişi tarafınca hem de kendisinden sonraki kuşaklarca kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öyle ki; Theodoros'un ismi yazıt çerçevesinde öğrenilemeyen oğlu *nauarkhia* makamını hiç icra etmemiş ve hatta denizcilik konusunda herhangi bir vasa ya da tecrübeye sahip olmamış olsa bile, böylesi bir unvanı kullanmaktan geri kalmamıştır. Aşağıda inceleme altına alınan diğer bir yazıt, *nauarkhos* ünvanının 'ailevi onurlandırma' odaklı bir paye olarak yazıtlarda anılmasına yönelik değerlendirilmesi gereken diğer bir metni içermektedir;

Örnek 14: *Onursal Perspektif | Nauarkhos* Seleukos'un kızı Artemo'dan olma torunu

Olympias onurlandırılıyor.

arkhieus (= başrahip) olan *Seleukos* oğlu *Theodoros*'u kendilerine (= birliğe) karşı hayırhahlığından ötürü (onurlandırdı). Ayrıca bk. ve krş. Mitford, 1961: 31-32.

Edisyon: SEG XIII. 557 (ayrıca bk. OGIS 1.160; OpAth 1 (1953) 139, 13)

Buluntu Yeri: Khytroi - Güney Kıbrıs/Yunanistan

Tarih: MÖ 130 yılı öncesi

Yazıt Metni:

- 1 Ὀλυμπιάδα, τὴν θυγατέρα
Ἀρτεμῶς, τῆς Σελεύκ[ου τῶν]
πρώτων φίλων, τοῦ στρα[τηγοῦ]
καὶ ναυάρχου καὶ ἀρχιε[ρέως],
5 θυγατρός, ἡ πόλις ἡ [Χυτρίων(?)].

Çeviri: Khytroiluların kenti (kendi kentlerinin) yakın ahbablarından biri olan, strategos (= askeri vali), nauarkhos (= amiral), arkhiereus (= başrahip) görevlerinde bulunmuş Seleukos'dan olma Artemo'nun kızı Olympias'ı (onurlandırdı).

Yukarıda inceleme altına alınan yazıt bağlamında, nauarkhos ünvanına sahip Seleukos'un kızı Artemo'nun dünyaya getirdiği torunu Olympias'ın onurlandırıldığı görülmektedir. Böylelikle de, Seleukos'un sahip olduğu söz konusu ünvanın üçüncü nesile kadar geçerliliğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Böylelikle; yaşam süreci dâhilinde elde edilmiş nauarkhia makamının yalnızca tekil bir şahıstan öte, bir aileye ait sonraki kuşakların onurlandırılması işleviyle de kullanım görmeyi sürdürdüğü sonucuna ulaşılabilmektedir.

Nauarkhia memuriyetine Eskiçağ thallasografisi bağlamında yalnızca 'tarihlendirme' ve 'onurlandırma' odaklı amaçlar özelinde atıfta bulunulmamaktaydı. Öyle ki, dini törenler ya da kamusal festivaller gibi bazı özel durumlarda da, söz konusu memuriyet işlev kazanabilmekte ve uygulanabilmekteydi. Bu hususla ilintili bir örnek, Byzantion (veya Kyzikos?) kentinden belgelenen ve de MS I. yüzyılın başlarına tarihlendirilen bir yazıt vasıtasıyla örneklenbilir niteliktedir;

Örnek 15: Dini Perspektif | 'Büyük Ploiaphesia Festivali' sırasında nauarkhos (= kaptan) olarak görev yapan Artemidoros Isis⁸⁰⁸ ve Sarapis'e⁸⁰⁹ adakta bulunuyor.

⁸⁰⁸ Antikçağda İsis'in gemiciler ve denizciler için koruyucu ve gözetici bir role sahip olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda; Mısır-İskenderiye merkezli bir kült etkileşim alanı dâhilinde İsis, Pelagia (= Πελαγία: denizci, denize ait; bk. Tinh, 1990: 782-784 [LIMC s.v. Isis]), Pharia (= Φαρία: İskenderiye yakınındaki Pharos Adası üzerindeki tapınağından/sunağından dolayı 'Pharoslu, Pharos'ta ikamet eden' olarak dilimize çevrilebilen bu epithetonu almıştır [Ovid. Met. IX. 773]) ve Euploia (= Εὐπλοία: hayırlı ve uğurlu bir seyrüsefere vesile olan) gibi farklı epithetonlar ile Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde tapınım görmekteydi. Bunlardan Pelagia ve Euploia'nın Hellen pantheonundaki tanrı ve tanrıçalardan devşirilmiş olabileceği düşünülmektedir (özellikle Hellenistik Dönem'de İsis'in Hellen denizcileri nezdinde tapınım gören Athena ve Aphrodite ile etkileşim içerisindeki bir kült ağına sahip olduğuna yönelik görüş için bk. Parker, 2017: 106 vd). Hellenistik Dönem dâhilinde İsis kültürünün Avrupa merkezli yayılım alanı ve Hellen pantheonu ile etkileşimi üzerine ayrıca bk. Bøgh, 2013. Buna ek olarak İsis, koruyucu ve gözetici rolüne binaen Antikçağda bazı ticaret ya da savaş gemilerinin isimlendirilmesi-

Edisyon: *IK Byzantion* 324 (ayrıca bk. *MDAI(A)* XXXVI (1911) 287, 2)

Buluntu Yeri: Byzantion (veya Kyzikos?)⁸¹⁰ - Türkiye

Tarih: MS erken I. yüzyıl

Yazıt Metni:

- 1 Ἰσιδι καὶ Σαράπιδι·
βασιλεύοντος Ῥοιμε-
τάλκου, μεραρχοῦν -
τος δὲ Ἀρτεμιδώ-
5 ρου τοῦ Φι<λ>οστρά-
του, ἔτους · λ·β´ · Ἀρτε-
μίδωρος Συνίστο-
ρος υἱὸς ναυαρχή-
σας τὰ μεγάλα Πλ[οι]-
10 αφέσια τὸν τελα-
μῶνα ἀνέθηκεν.

Çeviri: *Rhoimetalkes'in basileus (= kral)*⁸¹¹, *Philostratos oğlu Artemidoros'un ise merark-hēs (= askeri bir birlik lideri) olduğu sırada, otuz ikinci yılda. Büyük Ploiaphesia (Festi-*

ne de etki etmiştir. Örnek olarak bk. Lukian. *Ploion* 14: “σὺ μὲν οὖν εὐπλόει, ὃ βέλτιστε, ἡμεῖς δὲ ἐν Πειραιεὶ καθεδούμεθα τοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἢ Ἰταλίας καταπλέοντας ἀνακρίνοντες, εἴ που τὸ μέγα Ἀδεϊμάντου πλοῖον τὴν Ἰσὶν τις εἶδεν = O halde iyi seyirler sana, ey yoldaş! Bizler ise Peiraieus'ta (limanında) *Aigypptos* ya da *Italia* taraflarından denize yelken açmış kişilere herhangi biri Adeimantos'un *Isis* (adındaki) büyük gemisini herhangi bir yerde görmüş mü diye soruşturup durarak pinekleyeceğiz”. *Isis*'in isminin verildiği ticari ve askeri gemilere örnek olarak ayrıca bk. *CIL* XIV. 2028: *Isis Giminiana* (Ostia/Roma) ve *CIL* III. 3: *Isopharia* (Girit); *CIL* VI. 3123: *Isis*; *CIL* X. 3615: *Isis*; 3618: *Isis*; 3640: *Isis*.

⁸⁰⁹ Sarapis kültünün Eskiçağ gemicilik aktiviteleriyle ve de denizcilik kültürüyle doğrudan etkileşime sahip olmadığı bilinmekle birlikte, ilgili kültün denizcilik kültürü bağlamında yalnızca *Isis Pelagia* ile birliktelik oluşturabileceği düşünülmektedir (örnek için bk. Clerc – Leclant, 1994: 685 [*LIMC* s.v. Sarapis]).

⁸¹⁰ Söz konusu yazıtın buluntu yeri günümüzde tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, ilgili yazıtın *editio princeps* çalışmasını gerçekleştiren T. Wiegand da (1911: 287); yazıt taşıyıcısı olarak tanımladığı mermer *stelin in situ* konumu hususunda bilgi sahibi değildir. Öyle ki Wiegand; ‘*stelin* yalnızca Byzantion kentinden ele geçmiş olabileceği’ konusundaki şahsi görüşünü belirtmekle yetinmektedir (krş. Wiegand, 1911: 288: “*Diese Inschrift dürfte aus Byzanz selbst stammen* = Bu yazıt bizzat Byzantion kentinden çıkmış olmalıdır”). T. Wiegand'ın yazıtla ilgili değerlendirmelerine eleştiri getiren L. Deubner ise (1912: 181); *stelin* İstanbul'da bulunmuş olabileceği görüşüne katılmakla birlikte, İstanbul'a yakın kentlerin de buluntu yeri listesine eklenebileceğini düşünmektedir. L. Robert ise (1955: 24-26); yazıtın Byzantion kentine ait olabileceğinden şüphe etmemektedir. Lakin M. Tacheva-Hitova (1983: 32); *Isis* kültünün Byzantion kentindeki varlığıyla ilintili delil azlığından dolayı yazıtın buluntu yerinin Byzantion kenti olduğu düşüncesine katılmamakta, buna mukabil alternatif kentler olarak Mesambria veya Perinthos'u önermektedir. Son olarak A. Lajtar (*IK Byzantion*, sf. 228) *stelin* buluntu yerinin bilinemediğini not düşmekle birlikte, yalnızca T. Wiegand tarafından İstanbul'da görüldüğünü ve akabinde kendisi tarafından satın alındığını bildirmektedir.

⁸¹¹ Yazıtta ismi anılan Rhoimetalkes'in, Thrake krallarından olan Rhoimetalkes I olduğu düşünülmektedir (bk. Hatzopoulos – Loukopoulou, 1987: 88). Buna mukabil T. Wiegand (1911: 288) yazıttaki ‘32 yılı’ ibaresinin Actium Era'sına göre hesaplanması gerektiğini, böylelikle söz konusu rakamın MS 1/2 yıllarına tekabül ettiğini ifade etmektedir. L. Robert ise (1955: 25-26); 32 yılının Thrake krallarından Rhoimetalkes I'in hükümdarlık döneminin 32. senesine işaret ettiğini belirtmektedir. Ancak M. Tacheva-Hitova (1983: 33-34) tamamıyla farklı

vali/Bayramı) sırasında nauarkhos (= kaptan) olarak görev yapmış olan Synistor oğlu Artemidoros, bu kaideyi⁸¹² (tanrıça) Isis ve (tanrı) Sarapis'e adadı.

Yukarıda metni ve çevirisi ana hatlarıyla sunulan yazıtın analizi gerçekleştirilecek olduğu takdirde, kendisini *Συνίστωρ* (= Synistōr) oğlu ve *merarkhēs* unvanına/makamına⁸¹³ sahip *Ἀρτεμίδωρος* (= Artemidoros) olarak tanıtan bir şahsın, 'Büyük Ploiaphesia'⁸¹⁴ (= τὰ μέγαρα Πλοιαφέσια)' ismindeki bir festival ya da bayram sırasında nauarkhos olarak görev yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu görevin ne gibi bir kapsamı olduğu günümüzde de tartışılan bir husus olmakla birlikte⁸¹⁵, nauarkhosların Isis kültüründe ve de belirtilen festivalde

bir tarihlendirme önerisi sunarak, stelin Rhometalkes III (MS ca. 37-45) hükümdarlığı sırasında adandığı ve 32 yılının ise merarkhes Artemidoros'un bu görevde geçirdiği yıla karşılık geldiğini ileri sürmektedir.

⁸¹² Yazıtta adak nesnesi olarak tanımlanan *telamōn* (= τελαμών) sözcüsü, Thrake genelindeki yazıtlarda *stēlē* (= στήλη) kelimesi yerine yoğun bir biçimde kullanım görmekte, bunun yanında Pontos ve Propontis coğrafyaları özelinde de belgelenmektedir (Öztürk, 2016: 289). Kelime hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Şahin, 1999: 223.

⁸¹³ Hellence τὸ μέρος sözcüğü ile ἄρχειν fiilinin bir araya getirilmesi sonucunda meydana geldiği düşünülen μεράρχης terimi, özellikle MÖ I. yüzyıl ile birlikte klasik literatürde yer almaya başlamıştır (krş. Askl. Takt. II. 10; Arr. Takt. X. 5; Ailian. Takt. IX. 7; yazıtlar özelinde MÖ IV. yüzyıldan itibaren görülen diğer örnekler için ayrıca bk. IG II² 1203 str. 1-2 ve 7 [krş. Schwenk, 1985: nr. 70]; SEG XXXIV. 701). Sözlük anlamı çerçevesinde kelimenin mevcut karşılığı, 2048 askerden oluşan bir askeri birliğin komutanı olarak belirtilmektedir (bk. Liddell – Scott, 1996: 1108 s.v. μεράρχης). Bunun yanında söz konusu terim, 32 filden oluşan bir askeri birliğin yöneticisi anlamına da sahiptir (krş. Ailian. Takt. XXIII. 1). Merarkhēs terimi Doğu Roma İmparatorluğu dönemi ile birlikte askeri bir mevki belirteci olarak sıklıkla anılır olmuştur (bk. Kazhdan – McGeer, 1991: 1343). Lakin bu unvanın sivil bir memuriyete mi yoksa askeri bir rütbeye mi işaret ettiği tam olarak anlaşılamamakla birlikte, incelediğimiz yazıt özelinde mahalli bir yöneticiyi niteleyebileceği düşünülmektedir. L. Robert (1955: 25 dn. 4) ise mevcut sözcüğü μέραρχος (= merarkhos) formunda öngörmektedir.

⁸¹⁴ Roma takvimi özelinde, özellikle MÖ I. yüzyıldan itibaren Antikçağın sonuna-Ortaçağın başlangıcına kadar Hellence τὰ μέγαρα Πλοιαφέσια, Latince ise *navigium Isidis* ismiyle birçok bölgede kutlandığı bilinen söz konusu festivalin, Mart ayının beşinci günü tanrıça Isis ve tanrı Osiris adına düzenlenmekte olduğu düşünülmektedir. Bu festivalin en önemli kutlanma amaçları; 'denize açılma sezonunun başlangıcının ilan edilmesi' ve 'gemicilerin güvenli bir biçimde belirledikleri limanlara yelken açabileceklerinin duyurulması' idi. Festivalin Mısır merkezli bir ritüel olduğu ve Mısır'dan Akdeniz'in çeşitli bölgelerine ve de halklarına yayıldığı ileri sürülmektedir. Bu hususa ek olarak; söz konusu festivali önemli hale getiren metaforik etmenler ise 'yıllık tahıl ihtiyacının büyük bir kısmını ya da tamamını Mısır'dan karşılayan kentlerin ya da ulusların tahıl temin etme süreçlerinin başlangıcının' temsil edilmesi ve 'kış mevsiminin çetin hava şartları sebebiyle sıklıkla sekteye uğrayan deniz ticareti problemlerinin tetikleyebileceği açlık ya da kıtlık' ihtimalinin ortadan kalkmış olmasıdır. Festival hakkında ek bilgi için bk. ve krş. Apul. Met. XI. 17: "renuntiat sermone ritum Graeciensi τὰ πλοιαφέσια = Greklerin deyişleri ve de adetleriyle, Ploiaphesia'yı ilan etti". Ayrıca bk. Ioan. Lyd. Men. IV. 45: "Τῇ πρὸ τριῶν Νωνῶν Μαρτίων ὁ πλοῦς τῆς Ἰσιδος ἐπετελεῖτο, ὃν ἔτι καὶ νῦν τελοῦντες καλοῦσι πλοιαφέσια. ἡ δὲ Ἰσις τῇ Αἰγυπτίῳ φωνῇ παλαιὰ σημαίνεται, τουτέστιν ἡ σελήνη." = Mart nonae'ının (7. gününün) üç gün öncesinde, Isis'in seyrüsefere çıkışı kutlanır, günümüzde de halen (İsis'in) bu seyrüsefere çıkışını kutlayanlar mevcuttur ve onun (bu seyrüsefere çıkışı) Ploiaphesia olarak adlandırmaktadırlar. Isis, Mısır dilinde kadimliği simgeler, kim bu simge de aydır" [Ioannes Lydos'un Isis ve Osiris'in simgeciliğine yönelik görüşlerine benzer bir değerlendirme için bk. Diod. I. 11. 1-4]. Ayrıca bk. Witt, 1971: 181 vdd.; Takacs, 2007: 393-394 s.v. Ploeaphesia; Frangoulidis, 2008: 224 vdd.; Gaisser, 2008: 50-51.

⁸¹⁵ Reinhold Merkelbach (2001: 157); "Wer das Schiff der Isis zu dieser ersten Ausfahrt ausstattete und kommandierte, erhielt den Titel ναύαρχος (Herr des Schiffes): Isis'in gemisini ilk seyrüseferi için donatan ve komuta eden kişi, ναύαρχος (geminin efendisi) unvanının sahibi oluyordu" şeklindeki ifadesi ile söz konusu unvanın kapsamı hakkındaki önerisini ortaya koymaktadır. Burada kendisinin vurgulamış olduğu donatma (= ausstatten) ve kumanda etme (= kommandieren) eylemlerin öznesinin festivalde denize indirilen kayık olduğu açık olsa da, söz konusu görevleri üstlenen kişilerin bu eylemleri ne şekilde gerçekleştirildikleri hususları üzerine ayrıntılar tespit edilememektedir.

önemli bir role sahip oldukları aşikârdır⁸¹⁶. Sonuç olarak Artemidoros'un belirtilen ritüelde *nauarkhos* statüsünde görev aldığını vurgulamış olması, kendisinin bu görevini askeri, ticari ya da siyasi bir erekle değil de, bilakis dini bir misyonla gerçekleştirildiği konusunda ipucu sunar niteliktedir⁸¹⁷.

Nauarkhia memuriyetinin bir prestij kaynağı olarak anıldığı diğer örneklerde ise, farklı şahıslar soylarının *nauarkhos*lara dayandığından dolayı yüceltilmekte ve aynı zamanda da onurlandırılmaktadır⁸¹⁸. Bu minvalde, söz konusu ünvanın 'şahsi yüceltilme ve övülme' gibi farklı amaçlar ile kullanılmış olduğuna da şahit olabilmekteyiz;

Örnek 16: *Asalet Belirtme Perspektifi* | *Nauarkhos* soyu mensubu olan ... onurlandırılıyor.

Edisyon: *FdXanthos* VII. 70

Buluntu Yeri: Ksanthos - Türkiye

Tarih: MS 98 sonrası?

Yazıt Metni: ... ἀπ[ό]γονον στρατηγῶν ναυάρχων | φιλόπατριν, φίλανδρον, φιλότεκνον...

Çeviri: ... *strategos* (= askeri vali), *nauarkhos* (= kaptan) *soyundan gelen, vatansever, dost canlısı, çocuk dostu*...

Diğer bir yazıtta ise, benzer bir örnek belgelenmektedir.

Örnek 17: *Asalet Belirtme Perspektifi* | *Nauarkhos* soyu mensubu olan Gaius Iulius Diaphantos'u onurlandırılıyor.

Edisyon: *TAM* II 145

Buluntu Yeri: Lydai - Türkiye

Tarih: MS II. yüzyıl

Yazıt Metni:

[Γ(άιον) Ἰ]ούλιον Γ(άιου) Ἰουλίου Διοφάντου

υῖόν Διοφάντων Λυδάτην πολι-

⁸¹⁶ Benzer görüş ve değerlendirmeleri hakkında ayrıca bk. Heyob, 1975: 106. Wade, 2017: 278 vdd.

⁸¹⁷ J. G. Griffiths (1975: 31); söz konusu festivalin seyrüsefere uygun olarak addedilen mevsim dilimi boyunca sürecektir olan gemi-tekne seyir trafiğinin sağ salim bir şekilde işleyişini sağlayabilmek ve bu doğrultuda da kazançlı bir denizcilik sezonu geçirebilmek gibi kamusal temenniler ve beklentiler ile düzenlenmiş olabileceğini not düşmektedir.

⁸¹⁸ Söz konusu yazıtlarda soyun dayandığı *nauarkhos*un (ve aynı zamanda farklı ünvanlara sahip olan diğer kişilerin) kim ya da kimler olduğu konusunda herhangi bir bilgilendirme sunulmamaktadır. Benzer örnekler için bk. ve karşı. *Didyma* 222 [ayrıca bk. *IDid.* 152]: “γένους ἀπὸ ναυάρχων καὶ κτιστῶν τῆς πατρίδος. = vatanın *nauarkhos*larının (= amirallerinin) ve *ktistēs*lerinin (= kurucularının) soyundan olan”. *FdXanthos* VII. 65 [ayrıca bk. *TAM* II/2. 495]: “προγόνων ὑπ[άρ]χοντα [στ]ρατηγῶν καὶ ναυάρχων = *strategos* (= komutan) ve *nauarkhos* (= amiral) soylarının mensubu”. *FdXanthos* VII. 69: “ἀπόγονον στρατηγῶν ναυάρχων = *strategos nauarkhos* (= vali amiral) soyu mensubu olan”. Petersen – Luschan, 1889: 179, 226 [ayrıca bk. *IGR* III. 495]: “ἀπόγονον [ν]αυάρχων, καὶ ἱππάρχων = *nauarkhos* ve *hipparkhos* soyu mensubu olan”. *Didyma* 377 [ayrıca bk. *IDid.* 279] str. 8-9: “γένους ναυάρχων καὶ κτιστῶν: *nauarkhos*ların ve *ktistēs*lerin soyuna mensup olan”.

- τευσάμενον ἐν ταῖς κατὰ Λυκίαν
 πόλεσι πάσαις, ἀρχιερατεύσαν-
 5 τα τῶν Σεβαστῶν καὶ γραμματεύ-
 σαντα Λυκίων τοῦ ἔθνους, προγό-
 νων ἱπάρχων ναυάρχων Λυκι-
 αρχῶν, πατέρα συγκλητικοῦ, κα-
 ταλιπόντα καὶ τῇ πατρίδι εἰς
 10 τὸ διηνεκὲς δωρεὰς εἰς θέσιν
 ἐλαίου, Λυδατῶν ἢ βουλῇ καὶ ὁ δῆ-
 μος τὸν ἴδιον πολίτην καὶ εὐερ-
 γέτην· τὸν δὲ ἀνδριάντα κατέστη-
 σαν ἐκ τῶν ἰδίων οἱ υἱοὶ αὐτο[ῦ]
 15 Ἰούλιος Μαξιμιανὸς Διόφαντος
 [καὶ — — — — —]

Çeviri: *Lydailıların Boule* (= Danışma Meclisi) ve *Demos'u* (= Halk Meclisi) *Gaius Iulius Diaphantos'un oğlu, Lydai yurttaşı, Lykia genelindeki tüm kentlerinin vatandaşı olmuş, Augustusların arkhiereusluğunu* (= başrahipliğini) *yapmış, Lykia halkının grammateusu* (= özel kalemi/sekreteri) *olarak görevde bulunmuş, hipparkhos* (= süvari komutanı)⁸¹⁹, *nauarkhos* (= kaptan/amiral), *Lykiarkhos* (= Lykia birliği yöneticisi) *soylarının mensubu, meclis üyesi babası, ayrıca vatanındaki sayısız armağan ve zeytinyağı temini için miras bırakmış olan, kendi yurttaşı ve hayırhahı olan Gaius Iulius Diaphantos'u* (onurlandırdı). *Heykelini ise onun oğulları Iulius Maksimianus Diaphantos ile ... (diğer oğul/ları) kendi maddi imkânlarıyla diktiler...*

Söz konusu örnekler vasıtasıyla, *nauarkhos* memuriyetinin kimi zaman tarihlendirme, kimi zaman onurlandırma⁸²⁰, kimi zaman ise soyun üstünlüğünü vurgulama veya dini itibar elde

⁸¹⁹ *Hipparkhos* ve *nauarkhos* ünvanların bir arada kullanıldığı benzer bir onurlandırma formülasyonu için ayrıca bk. ve krş. IG V/2 344: οἱ σύνεδροι τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὁ στρα[τ]αγός καὶ ἱππαρχος καὶ ναύαρχος = Hem Akhaialıların synedrosları (= meclis üyeleri/delegeleri) ve strategos (= askeri vali/general), hem de hipparkhos (= süvari birliği komutanı) ve nauarkhos (= amiral)..."

⁸²⁰ Onurlandırma yazıtları perspektifinde *nauarkhos* memuriyetine herhangi bir isim belirtilmeden atıfta bulunduğu da tespit edilmiştir. Böylesi örnekler, anonim *nauarkhos* onurlandırmaları niteliğine sahip olmakla birlikte, söz konusu tespit çeşitli yazıtlar vasıtasıyla da belgelenebilmektedir. Örnek olarak bk. ve krş. IG II² 3218: οἱ πλέον | τεσ ἐν ταῖς | τριημιολίαις | ναυαρ- | χήσαντα. | ὁ δῆμος | ὁ Φασηλιτῶν | ναυαρχοῦντα. | τὸ κοινὸν | τῶν Λυκίων | ναυαρχοῦντα. | ὁ δῆμος | ὁ Μυρέων | τῶν ἐν Λυκίᾳ | ναυαρχοῦντα. | ἡ βουλὴ | ὁ δῆμος | πρεσβεύσαν- | τα πρὸς Λεῦ- | κιον Φούριον | Κρασσόπην. | ὁ δῆμος ὁ Κυ- | θνίων | [εἰς ὁμόνοιαν] καὶ | [ἐλευθερί]αν [ἀπο]- | καταστήσαν- | [τ]α τὸ πολί- | τευμα. | ὁ δῆμος | ὁ Σιδητῶν | ναυαρχοῦντα. | ὁ δῆμος | ὁ Κελενδεριτῶν | ναυαρχοῦντα. = Trihemiolialarda denize açılanlar (kendilerine) *nauarkhosluk* yapan kişiyi (onurlandırdı). Phaselislilerin halk meclisi *nauarkhosluk* yapan kişiyi (onurlandırdı). Lykia Birliği *nauarkhosluk* yapan kişiyi (onur-

etme gibi çeşitli erekler ile kullanım görmüş olduğu tespit edilebilmektedir. Böylelikle de, yaklaşık bin yıl boyunca çeşitli ulusların-halkların, askeri-siyasi hiyerarşik düzeninde kesintisiz bir biçimde üstlenilmiş olan bu görevin son derece işlevsel bir niteliğe sahip olduğu da anlaşılabilmektedir.

landırdı). Lykia'daki Myralıların halk meclisi *nauarkhosluk* yapan kişiyi (onurlandırdı). Danışma ve halk meclisi Lucius Furius Crassupes'e elçilik yapmış kişiyi (onurlandırdı). Kythnosluların halk meclisi, düzen ve özgürlük için yeniden düzenleme gerçekleştirmiş olan iktidarı/hükümeti (onurlandırdı). Sidelilerin halk meclisi *nauarkhosluk* yapan kişiyi (onurlandırdı). Kelenderislilerin halk meclisi *nauarkhosluk* yapan kişiyi (onurlandırdı). Benzer içeriğe sahip bir yazıt metni özelinde bu defa isim verilerek onurlandırılan *nauarkhosa* ilişkin ayrıca bk. *IG* II² 3494 col. II. 5-9: *οἱ πλεῖστοι ἐς ἐν [τ]αῖς [τριημι]- | οἰαῖς Διοκλῆν Διοκλέους | Συπαλήττιον ναυαρχήσα[ντα] | ἀνέθη[κ]αν.* = *Trihemiolialarda* denize açılanlar (kendilerine) *nauarkhosluk* yapan Dioklēs oğlu Dioklēs Sypalētios'u adadı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

THALASSOGRAFİK İÇERİKLİ DİĞER METİN GRUPLARINA ÖRNEKLER

Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi konusunda bilgi veren metinlerin ya da yazıtların belirli örnekler dâhilinde gruplandırıldığı bölümler, ilgili alt başlıklarıyla beraber yukarıda inceleme ve değerlendirme altına alınmış bulunmaktadır. Ancak iki ayrı metin grubu, spesifik içerikleri ve içeriklerine özgü bilgi akışları bağlamında ve de mevcut tez çerçevesinde, herhangi bir *thalassografik* odaklı metin grubuna dahil edilememektedir. Bununla birlikte, gruplandırılmayan bu metinlerin belirli kategoriler dâhilinde bütünleştirilip ortak bir çatı altında incelenmesi de uygun bir metodolojik yöntem olarak gözükmemektedir. Bu suretle; Aelius Aristeides tarafından Ege Denizi'ne odaklanılarak hazırlanmış *Eiς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* (= Ege Denizi Üzerine) başlıklı söylev metni ile Rhodoslu denizcilere atfedilen denizcilik hukuku düzenlemelerini içeren anekdotların tez çalışmasının çatısı kapsamında planlanmış kategorilerden bağımsız bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

MS II. yüzyılda yaşamış Aelius Aristeides tarafından kaleme alınmış olan *Eiς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* (= Ege Denizi Üzerine) başlıklı söylev metni, tezin mevcut çatısı altında herhangi bir metin grubuyla bütünleştirilemeyen ve aynı zamanda da ek bir örneklerle birleştirilemeyen/desteklenemeyen *thalassografik* bir metin örneğidir. Aristeides'in açık bir şekilde Ege Denizi'ni yüceltmek amacıyla, *rhetorik* üsluba bağlı kalarak bir methiye niteliğinde yazdığı böylesi bir söylev metninin kendisinden önce ya da sonra yaşamış bir hatip tarafından benzer bir kurguyla ele alınmamış olması, Aristeides'in bu çalışmasını daha da önemli kılmaktadır. Bununla birlikte ilgili söylev metnini *thalassografik* araştırmalar bağlamında yegâne örnek niteliğine getirmektedir. Böylelikle Aristeides'in bu söylev metninin, tezin içeriğiyle bağlantılı olarak ve herhangi bir metin grubundan bağımsız bir şekilde incelenerek yorumlanması gerekmektedir.

Günümüzde Rhodos Denizcilik Yasaları (ya da Rhodos Deniz Hukuku Düzenlemeleri) başlığıyla bilinen, Antikçağdan içinde bulunduğumuz zamana Latince ve Hellence olarak iki ayrı dilde ulaşabilmiş münferit hukuk derlemeleri tezin bu bölümünde değerlendirme altına alınan diğer alt başlıktır. Bu alt başlığa konu olan ilgili iki deniz hukuku derlemesi, bünyelerinde barındırdıkları denizcilik hukuku hükümleri bağlamında zengin *thalassografik* içeriğe sahiptirler. Söz konusu denizcilik hukuku maddelerinin, denizcilik konusunda yetkin ve yüksek tecrübeye sahip entelektüel kişiler tarafından, belirli bir kronolojik döngü özelinde (Hellenistik Dönem'den itibaren) oluşturulduğu, sonrasında ise yine belirli aralıklarla güncellendiği düşünülmektedir. Böylelikle; ilgili denizcilik hukuku hükümlerinin ca. XV. yüzyıl sonla-

rına kadar, özellikle *Eski Dünya* denizcileri arasında geçerliliğini koruyabildiği ve Ortaçağ boyunca da yine Venedik, Ceneviz ve de Slav kökenli denizcilerce kullanım gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu minvalde Rhodos Deniz Hukuku düzenlemeleri günümüzdeki denizcilik hukuku literatürü perspektifinde de temel derleme niteliğine sahiptir. Bu yönüyle de ilgili denizcilik hukuku derlemesine dâhil olan hükümler günümüzde de etkisini devam ettirmekte ve her ne kadar artık arka planda kalmış gibi görünse de, çağımız denizcilerinin temel hukuki başvuru kaynağı olmaya aslında devam etmektedir. Mevcut sonucu ihtiva eden bu durum, denizcilik tarihi özelinde gelecekte yürütülecek olan özgün denizcilik araştırmalarına inter-disipliner bir gözlem perspektifi kazandırmasının yanında, denizcilik/gemicilik aktivitelerinde (*sic. res maritimae*) spesifik bir gelişme kazanabilmiş ulusların/devletlerin mevcut başarılarının yalnızca iktisadi, siyasi/idari ya da askeri alanlarla sınırlı kalmadığını, bu ulusların/devletlerin ‘Deniz Hukuku’ gibi ileri derece ilgi ve de uzmanlık gerektiren alanlara dahi önemli katkılar sağladıklarını açıkça ortaya koyar niteliktedir.

5.1. Aelius Aristeides ve Ege Denizi Hakkında Söylev

ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὃ φίλε σωτήρ Αἰγαῖε,
ἦσθω τῇ ἡμετέρᾳ μουσικῇ.
σὺ δὲ ἡσθεὶς σῶζε ἀεὶ σαντόν τε καὶ σύμπλους⁸²¹.

MS II. yüzyılda yaşamış olan Aelius Aristeides⁸²² tarafından kaleme alınmış olan *Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* (= Ege Denizi Üzerine [bk. Ael. Ar. *Aigaion*]⁸²³) başlıklı söylev, Eskiçağ odaklı denizcilik araştırmaları çerçevesinde karşımıza çıkan ve herhangi bir metin grubu çatısı altında başka bir örneğine sahip olmadığımız *thalassografik* bir alt metin türüdür. Aelius Aristeides kaleme almış olduğu bu metinde, Antikçağın en önemli ve aynı zamanda da kronolojik bakımdan en köklü geçmişe sahip iç denizlerinden biri olan Ege Denizi'ne odaklanarak ona bir hatip kimliğiyle methiye düzmekte ve bu suretle herhangi bir denize odaklı bilinen ilk söylev metnini kaleme almaktadır.

Aristeides söylevinin daha ilk cümlesinde belirttiği, “πέλαγος δὲ οὐδεὶς πω διὰ τέλους ἦσεν οὔτε ποιητὴς οὔτε λογογράφος = Şimdiye kadar ise hiçkimse tamamıyla (baştan sona) bir deniz için şarkı söylemedi (ilahi dillendirmede), ne bir şair ne de bir tarih yazarı⁸²⁴” ifadesiyle kendisinin yaşadığı döneme kadar böylesi bir söylev türünün herhangi bir örneğine rastlanmadığını teyit etmektedir. Bu teyit her ne kadar hatiplerin sonsuz bir ülkü olarak misyon edindindikleri ‘taklitten uzak kalma ve kendilerine özgü söylev tarzı ortaya koyabilme’ ülküsüne yönelik bir propaganda niteliğine sahip olsa da⁸²⁵ yüksek bir geçerliliğe sahip görünmektedir. Öyle ki retorik türü eserler üzerinde gerçekleştirilmiş filolojik çalışmalar dâhilinde de (Aristeides’in bu ifadesinde açıkça belirttiği üzere), MS II. yüzyıl öncesinde eserlerini kaleme almış hatiplerin ya da şairlerin veya tarihçilerin metinlerinde herhangi bir denize özgü bir ilahiye/methiyeye rastlanmamaktadır.

⁸²¹ İlgili ibare için bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 251: “Ey sevgili kurtarıcı Ege (Denizi)! Sana bizden olan bu sözler, benim huzur bulduğum bir ilahi oldu! Senin de hoşuna gittiyse, koru daima beni ve benimle birlikte seyrüsefer edenleri”.

⁸²² Publius Aelius Aristeides’in Roma imparatorlarından Hadrianus’un tahta çıkış senesi olan MS 117’de, bizzat imparator tarafından Mysia Bölgesi’nde *polis* olarak yeniden düzenlenen ve Hadrianoutherai (günümüzde Balıkesir ili sınırları içinde kalan bir antik yerleşim) adını alan kentte doğmuş olduğu bilinmektedir. Aristeides’in yaşlılık yıllarını ise yine memleketi Mysia sınırlarında geçirip, MS 180-185 yılları arasında öldüğü düşünülmektedir. Aristeides’in yaşamı hakkında ayrıntılı ek bilgi için ayrıca bk. Philostrat. *Soph.* II. 9; Bowie, 2002a: 1096-1100.

⁸²³ İlgili bölüm çatısı altında incelenmekte olan Aristeides’in *Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* başlıklı söylevi özelinde W. Dindorf tarafından oluşturulmuş olan ve 1964’te yeniden basılan ‘*Aristides, Volume 1*’ başlıklı edisyonun 401-407 sayfaları aralığındaki 17 numaralı söylev metni temel alınmıştır.

⁸²⁴ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 247.

⁸²⁵ Söz konusu görüşe yönelik farklı bir bakış açısı için bk. ve krş. Ceccarelli, 2012: 28.

Aristeides'in Ege Denizi hakkında kendi dönemine kadar farklı bir örneğine rastlanmamış böylesine spesifik bir söylev metni kurgulamasının temel nedenlerinden bir tanesi, Ege Denizi'nin Hellen *pantheon*una özgü ilahi unsurlarla sıklıkla anılan bir deniz olmasıyla ilintili olmalıdır. Öyle ki, yukarıdaki ilgili bölümde ayrıntılı bir biçimde irdelenen Ege Denizi'nin mitografik arka planı Aristeides'i böylesi bir söylev yazmaya ve bu söylevi de sadece Ege Denizi için kurgulamaya sevk etmiş ya da teşvik etmiş olmalıdır. Böylelikle Aristeides epideiktik⁸²⁶ tarzda kaleme aldığı bu söylev metniyle, okuyucularının gözünde ve elbette zihninde Ege Denizi'ne yönelik bir kutsiyet oluşturmayı ve Eski Dünya'nın (MS II. yüzyıl dâhilinde) bilinen diğer iç denizlerine oranla bu denize yönelik bir ayrıcalık ölçeği oluşturmayı planlıyor olmalıydı.

Aristeides tarafından kaleme alınmış ilgili söylev metni *thalassografik* perspektifte ana hatlarıyla değerlendirme altına alınacak olduğu takdirde, öncelikle kendisinin yalnızca bir denizi ve o denize ait farklı özellikleri aynı anda ve tek bir söylev çatısı altında ululamak niyetinin olduğu aşikârdır. Ancak bunu yaparken denizleri yekpare bir biçimde (ya da daha geniş ölçekte) aynı anda övmek yerine bu övgüyü sadece Ege Denizi için gerçekleştirmeyi amaçladığını görmekteyiz (“τῷ δὲ Αἰγαίῳ τὸ ὀφείλημα ἀποδώσομεν καὶ ὑμνήσομεν = Ege Denizi'ne karşı boyun borcumuzu ödeyeceğiz ve ona methiye düzeceğiz”)⁸²⁷.

Bu erekle kurguladığı metninde Aristeides öncelikle Ege Denizi'nin mevcut konumunu (= θέσις), bir kentin konumuyla kıyaslayarak övmektedir⁸²⁸:

“πρῶτον ὅτι θέσεως ἄριστα εἴληχεν, ὥς καὶ πόλεως ἅν τις ἐπαινέσειε πρῶτον τὴν θέσιν. =

Herşeyden önce (Ege Denizi) en iyi konuma sahip olmuştur, öyle ki herhangi biri de bir kentin öncelikli olarak konumunu över”.

Böylelikle Aristeides'in Ege Denizi için hususi olarak kaleme almış olduğu bu söylevinde Eski Dünya'nın diğer önde gelen iç denizlerine oranla (Karadeniz, Marmara, Kızıldeniz gibi) Ege Denizi'ni ayrıcalıklı bir konumda göstermek istediği aşikârdır. Bu denizin konumunu övmek için Aristeides, Antikçağda çeşitli kentler/yerleşim birimleri hakkında kaleme alınmış

⁸²⁶ Aristoteles'in söylevleri siyasal hitabet (= συμβουλευτικόν), adli hitabet (= δικανικόν) ve burada epideiktik olarak andığımız törenselle hitabet (= ἐπιδεικτικόν) şeklinde üç ayrı gruba ayırdığı bilinmektedir (bk. Aristot. *Rhet.* 1358B 7-8). Burada da ilgili söylev metni Aristoteles'in gruplandırmış olduğu törenselle hitabet türüne dâhil edilmektedir (bk. Trapp, 2016: 25).

⁸²⁷ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248. Burada kullanılmakta olan ὑμνέω fiili ‘şarkı söylemek, ilahi okumak’ gibi temel anlamlarının yanında söylev türündeki edebi içerikli metinlerde ‘anmak, kutlamak, övmek, göklere çıkarmak, methiye düzmek, ayin yapmak, abideleştirmek’ gibi anlamlara da sahip olabilmektedir.

⁸²⁸ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248. Aristeides'in burada Ege Denizi'nin mevcut konumuna dair övgüde bulunması klasik yazarların sıklıkla kullandıkları konumsal/pozisyonel övgü ölçeğinin bir denize uyarlaması olarak görülmelidir.

olan anekdotlarda yazarların öncelikli olarak ilgili yerleşim yerlerinin konumlarından bahsetmelerini referans almaktadır.

Aristeides Ege Denizi'ni bilinen tüm dünyanın ve aynı zamanda da denizlerin odağına yerleştirerek bu söylevinde Ege Denizi merkezli bir evren kurgusu oluşturmaktadır (“*ἐν γὰρ τῷ μέσῳ τῆς πάσης οἰκουμένης τε καὶ θαλάττης μάλιστα ἴδρυται* = çünkü [sic. Ege Denizi] denizin ve tüm bilinen dünyanın tam da ortasında/merkezinde konumlanmıştır”)⁸²⁹. Bu övgü niteliğine sahip olan coğrafi tanımlamasına ek olarak Aristeides Ege Denizi'ni Asya ile Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran ve aynı zamanda da birbiriyle buluşturan bir karasuyu havzası olarak da görmektedir (“*διαίρων μὲν τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης* = Asya'yı Avrupa'dan ayıran [Ege Denizi]”)⁸³⁰.

Aristeides ilgili söylev metninin devamında Ege Denizi'nin doğu ve batı kıyılarında ikamet etmekte olan halklara/kavimlere dair izlenimlerini de yine övgülü bir dille aktarmakta ve Ege Denizi'ni seçkin toplulukları kıyılarında buluşturan bir su havzası olarak lanse etmektedir⁸³¹.

“*γένη δὲ τὰ ἐνδοξότατα καὶ ἡμερώτατα ἐφ' ἐκατέρας τῆς ἀκτῆς ἔχων, ἐνθεν μὲν Ἰωνίαν καὶ τὴν Αἰολίδα γῆν, ἐτέρωθεν δὲ τὴν Ἑλλάδα* = (Ege Denizi) her iki yakası üzerinde son derece meşhur ve oldukça medeni halkları barındırır, bir yakasında İonia ve Aiolis halklarını, öteki yakasında ise Hellas halkını”.

Aristeides'in Ege Denizi'nin iklim koşullarına yönelik övgüde bulunmayı da göz önünde tutarak, bu deniz civarında ya da onun adalarında ikamet etmekte olan birinin ılıman ve keyif verici mevsim şartlarında yaşıyor olduğunu belirtmektedir (*ἐπεὶ καὶ τοῦ αἰέρος τὸ μετριώτατον*

⁸²⁹ Aristeides'in ilgili ifadesi ve devamına yönelik bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248. Bu ifadesine ek olarak Aristeides'in başka bir söylevinde bu defa Hellas'ı dünyanın merkezinde/ortasında tasvir etmekte olduğu görülmektedir (bk. Ael. Ar. *Pan.* XVI: “*ἡ μὲν Ἑλλὰς ἐν μέσῳ τῆς πάσης γῆς, ἡ δ' Ἀττικὴ τῆς Ἑλλάδος* = tüm yerkürenin/dünyanın ortasında Hellas var iken, Hellas'ın merkezinde ise Attike Bölgesi yer alır”). Söylev türü metinlerde belirli bir lokasyonun ya da herhangi bir yerin ‘*dünyanın merkezinde/ortasında* [= ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκουμένης]’ biçiminde tanımlanması yeni ya da Aristeides’e özgü bir ifade biçimi değildir. Örneğin; MS I. yüzyıl hitabet geleneğinin en önemli temsilcilerinden olan Dion Khrysostomos da söylevlerinde (Dio Khrysos. *Aleksand.* XLVII) İskenderiye kentini dünyanın merkezine konumlandırmaktadır. Bu suretle Aristeides buradaki anlatısında ilk defa yerel karasuyu kütlelerini (Strabon’un reddettiği okyanus merkezli evren kurgusunun dışında [bk. Strab. II. 5. 3: “*οὐτε δὲ ὠκεανὸς ἐν μέσῳ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης ἐστὶ* = ne de bizim dünyamızın ortasında okyanus vardır”]) merkezi dünya kurgusuyla bütünleştirmektedir. Böylelikle, ‘tüm dünyanın ve denizin merkezinde’ biçimindeki ifadesiyle ilgili söylevinde Ege Denizi'nin mevcut konumuna yönelik övgüsünü güçlendirme yoluna gitmektedir.

⁸³⁰ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248. Aristeides burada MÖ 1. yüzyıl coğrafya yazım geleneğinde de karşımıza çıkan coğrafi odaklı bir kurguyla Ege Denizi'ne ilişkin konumsal ayrıcalık ölçөгünü genişletmektedir. İlgili kurgunun Strabon tarafından kullanılmasına ilişkin örnek olarak bk. Strab. VII. 4. 5: “*διαίρει δ' ὁ στενωπὸς οὗτος τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης* = Bu boğaz (sic. Kerç Boğazı) Asya'yı Avrupa'dan ayırmaktadır”; ayrıca krş. Strab. XI. 7. 4: “*ἐπειδὴ γὰρ ὁμολόγητο ἐκ πάντων, ὅτι διείργει τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ὁ Τάναις ποταμός* = Bu suretle herkes tarafından da kabul edilmiş olduğu üzere, Tanais Nehri Asya'yı Avrupa'dan ayırmaktadır”.

⁸³¹ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248. Aristeides'in burada Ege Denizi'nin doğu yakasını İonia ve Aiolis topraklarıyla, batı yakasını ise Hellas ile özdeşleştirmekte olduğu görülmektedir. Böylelikle Aristeides Ege Denizi'ni İonia, Aiolis ve Hellas bölgeleri arasında uzanan bir deniz olarak sınırlandırmaktadır.

καὶ πρὸς πάσας τὰς ὥρας τὸ αὐτὸ ἀνεκτότατον = ve ayrıca hava son derece sakın ve tüm mevsimler boyunca yine oldukça makul”)⁸³². Bununla birlikte de Ege Denizi ve civarındaki iklimin, bir methiye olarak görebileceğimiz bu söylevinde Aristeides, en iyi ve en yaşanılabilir iklim olduğunun altını çizmektedir (“ὥστε τὸ κάλλιστον τῶν ἀέρων οὗτος εἴληχεν. = Öyle ki [Ege Denizi] tüm iklimlerin en güzeline nail olmuştur”)⁸³³.

Aristeides’in söylevinin devamında Ege Denizi’nin fiziki yapısına dair övgüler dizmekte olduğu görülmektedir (“ἡ δὲ φύσις θαυμαστή. τὸ μὲν γὰρ μέγεθος τοῦ πελάγους ἐν τοῖς πρώτοις ἐλλόγιμόν τε καὶ πάντα τεταμένον = [Ege Denizi’nin] fiziki yapısı da hayranlık uyandırıcıdır. Herşeyin ötesinde hem denizin büyüklüğü meşhurdur hem de her yana uzanmış durumdadır”)⁸³⁴. Bu övgüleri kapsamında Ege Denizi’nin farklı yerel iç denizleri ve koyları/körfezleri bünyesinde barındırmakta olduğunu belirtmektedir (“ἀλλὰ πολλὰ μὲν Αἰγαίου πελάγη, πολλοὶ δὲ κόλποι = Ege Denizi’nin birçok farklı denizi ve sayısız körfezi vardır”)⁸³⁵. Bununla birlikte Ege Denizi’nin içerisinde yer alan bu farklı denizlerin ve sayısız koyların birçok kara parçası ve kent/yerleşim yeri barındırabilecek kadar zengin bir coğrafi alt yapıyı bünyesinde barındırdığını belirtmektedir⁸³⁶:

“προκαταλύσαις δ’ ἂν καὶ ἐν μέσῳ τῷ πελάγει τὸν πλοῦν καὶ ἐντόχοις ἂν καὶ γῆ καὶ πόλεσι καὶ χωρίοις ὥσπερ τισὶ μικραῖς ἡπείροις περιρρύτοις = bir seyrüseferi denizin orta yerinde durdurabilirsin ve denizle çevrilmiş küçük kıtalara benzer bir kara parçasıyla, kentlerle ve muhitlerle karşılaşabilirsin”.

Bu anlatısı kapsamda Aristeides, Ege Denizi bünyesindeki adalarda Antikçağ boyunca varlığını sürdürmüş olan *polis* ve benzeri yerleşim alanlarının varlığından bir övgü unsuru olarak bahsetmektedir.

Aristeides söylevinin devamında Ege Denizi’nde yaz ve kış ayları boyunca değişken yoğunluklarda sürdürülen seyrüsefer trafiğinin niteliğine ve ayrıca bu denizde seyrüsefer gerçekleştiren veya gerçekleştirecek olan denizcilerin/gemicilerin karşı karşıya kalacak oldukları tehlikelerin niteliğine dair bazı gönderimlerde bulunmaktadır. Lakin bu gönderimler eleştirel

⁸³² Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248. Aristeides’in burada Ege Denizi civarındaki iklim şartlarını nitelemek amacıyla kullanmış olduğu *μέτριος* (= metrios: ılıman, ölçülü) ve *ἀνεκτός* (= anektos: orta halli, dayanılabilir, katlanılır, tölare edilebilir) sıfatları Antikçağ klimatolojisi ve aynı zamanda Eskiçağ thalassografisi özelinde kullanım gören sıfatlar değildir.

⁸³³ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 248.

⁸³⁴ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 249.

⁸³⁵ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 249.

⁸³⁶ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 249.

perspektifte ve yergi özelliğinde olmaktan uzak kalmakla birlikte, yalnızca denizin koşullarının değişimine dair yazarın izlenimlerini sunan ifadelerdir⁸³⁷:

ὥστε διὰ μὲν ὀξύτητα τε τοῦ πελάγους καὶ πλῆθος τοῦ παντὸς πλοῦ φοβερώτατός ἐστι, διὰ δ' αὖ τὰς ἀναπαύσεις ἡμερώτατος. τάχιστα δὲ κινούμενος μάλιστα καὶ σώζει τὸ θεῖον διαφυλάττων. δεῖ γὰρ αὐτὸ φρικῶδες μὲν δι' ἰσχὺν, σωτήριον δὲ εἶναι διὰ πραότητα. = Zira hem denizin yamanlığından dolayı hem de hem de boydan boya seyrüseferinin uzunluğundan ötürü (sic. Ege Denizi) ürkütücüdür, diğer taraftan sığınaklarından dolayı ise son derece ıslah edilmiş durumdadır. Oldukça ani bir şekilde hareketlense de, yine o tanrısallığını muhafaza ederek hep koruyup kollar. Kudretinden ötürü o ürkütücü olmalıysa dahi, sükunetinden dolayı koruyucu olmalıdır”.

Aristeides söylevinin ilerleyen kısmında Antikçağda Ege Denizi'nin neredeyse her köşesinde karşımıza çıkan mitografik unsurları da metnine dahil etmektedir. Böylelikle metni okuyanlarda ve bu söylevi dinleyenlerde Ege Denizi'ne özgü teolojik bir perspektif yaratmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yazarın, her açıdan büyük bir övgüyle ululadığı Ege Denizi'ni adeta ilahi bir deniz haline getirme mücadelesi içinde olduğu da anlaşılmaktadır. Bu mücadelesi kapsamında ise Aristeides; Apollon ile Artemis kardeşlerin bu denizde (yani denizdeki adalarda) doğduğunu vurgulamaktadır (*Ἀπόλλω τε καὶ Ἄρτεμιν, οὗς ὁ πάντων πατὴρ Ζεὺς ὡς ἐν καλλίστῳ τούτῳ τῆς οἰκουμένης ἔφρυσεν* = Apollon'u ve Artemis'i herkesin babası Zeus tüm dünyanın en güzel yeri olan burada [Ege Denizi'nde] dünyaya getirtmişti)⁸³⁸. Aristeides'in bu aktarımında; Apollon ve Artemis kardeşlerin doğumunu tanrıça Aphrodite'nin doğrudan denizden doğuşuyla özdeş görüp görmediği tam olarak anlaşılamıyor olsa da, benzer bir algı oluşturmaya çalıştığı düşünülmektedir. Bu suretle de yazarın Ege Denizi karasularına tanrısallık

⁸³⁷ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 249. Burada Ege Denizi'nin nitelendirilmesi amacıyla sırasıyla kullanım gören *φοβερός* (= phoberos: ürkütücü, tüyler ürpertici), *ἡμερος* (= hemeros: sakin, dingin), *φρικώδης* (= phrikōdēs: dehşet verici, korkutucu) ve *σωτήριος* (= sōtērios: koruyucu, kollayıcı, gözetici) sıfatları Antikçağ denizcilik literatürü perspektifinde denizleri nitelemek amacıyla sıklıkla kullanılan sıfatlar değildir. İlgili sıfatlardan *φοβερός*, klasik denizcilik literatüründe kullanımı örneklendirilebilen sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır; Artemid. *Oneiro*. II. 12. 21-22: “καὶ τὸ φοβερώτατον πέλαγος Αἰγαῖον λέγεται = en ürkütücü denizin Ege Denizi olduğu söylenir”. Bununla birlikte *φρικώδης* sıfatının Eskiçağ thalassografisi perspektifinde kullanımı da bir örnek ile belgelenebilmektedir; Polluks I. 109: “φρικώδης ἦν ἡ θάλαττα, ταραχώδης. = Deniz korkutucuydu, tuzaklarla doluydu”.

⁸³⁸ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 250. Aristeides'in buradaki aktarımında Apollon ile Artemis kardeşlerin doğumuyla ilgili herhangi bir ada ismi belirtmemesi, bu doğumun kutsiyetini doğrudan Ege Denizi'ne atfetmek istiyor olmasıyla ilintili olmalıdır. Öyle ki yazarın Apollon ile Artemis kardeşlerin tanrıça Aphrodite gibi doğrudan *denizden/denizin köpüklerinden doğan* (= ἀφρογενής/aphrogenēs [bk. Hes. *Theog.* 196]) ilahlar olmadığını bilmeme ihtimali onun entelektüel kişiliğiyle bağdaştırılabilecek bir bilgi eksikliği gibi gözükmemektedir. Mevcut mitografik araştırmalar ışığında tanrıça Artemis'in Ege Denizi sınırlarındaki bir adada ya da yine Ege Denizi kıyısındaki bir kentte doğup doğmadığı tartışmalı bir husus olsa da, Apollon'un doğum yeri klasik yazarların büyük bir çoğunluğu tarafından Ege Denizi'ndeki Delos Adası olarak kabul edilmektedir (ilgili hususa örnek olarak ve ek bilgi için ayıca bk. Kallimakh. *Ap.* 59; *Del.* 206, 261; Richardson 2010, 9).

ve de saygı uyandıran bir maiyet kazandırma ereği ile örtüşen bir anlatı tarzına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Aristeides Ege Denizi üzerine kaleme aldığı ilgili söylev metninin ilerleyen bölümünde denizi övmek için daha öznel ve aynı zamanda da betimsel ifadeler kullanmaya başlayarak övgü perspektifinin ölçeğini genişletmektedir. Öyle ki yazar Ege Denizi üzerindeki ada, adacık ve kayalıkları gökyüzündeki yıldızlarla özdeşleştirme/benzeştirme yoluna gitmektedir (*ὥσπερ δὲ οὐρανὸς τοῖς ἄστροις κεκόσμηται, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Αἰγαίου πέλαγος ταῖς νήσοις κεκόσμηται* = nasıl ki gökyüzü yıldızlar ile süslenmiş/donatılmış durumdaysa, aynı şekilde Ege Denizi’de adalar ile süslenmiş/donatılmış durumdadır)⁸³⁹. Bu övgüsel benzetmeleri kapsamında Aristeides ilgili bu ifadeye şahsi bir değerlendirmesini eklemek kaydı ile Ege Denizi’ne yönelik methiyesinin son kısmına geçiş yapmaktadır (*οὕτω καὶ πελαγῶν καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ πάντων οὗτος ὡραιότατος* = Yani o [sic. Ege Denizi] denizlerin ve yeryüzündeki herşeyin en harikasıdır/güzelidir’)⁸⁴⁰.

Söylev metninin son kısmında Aristeides, Ege Denizi’ne yönelik kendisinin sahip olduğu ve aynı zamanda tüm çağdaş denizcilere ve metnin okuyucularına vurgulamak istediği Ege Denizi hakkındaki thalassografik nitelikli tespitini şu şekilde özetlemektedir⁸⁴¹:

μάλιστα δὲ Αἰγαῖον πέλαγος δεδιότες μάλιστα καὶ ποθοῦσιν ἅπαντες δεύτερον περαιωθῆναι, ἐπεὶ καὶ ἐπ’ αἰτίαις ἡδίσταις τοῦτον ἄνθρωποι περαιοῦνται. ἀγῶνες καὶ μυστήρια καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος καλὰ = En çok Ege Denizi’nden korkuyor olsalar da yine de herkes ikinci bir defa (sic. Ege Denizi’ne) yelken açmış olmayı son derece arzuluyor, lakin insanlar oldukça güzel sebepler vesilesiyle buraya (Ege Denizi’ne) yelken açıyorlar. Agonlar ve mysteria ve Hellas’ın güzellikleri’.

Bu özet niteliğindeki değerlendirmesi bağlamında Aristeides, Ege Denizi hakkındaki kısa söylevini sonlandırmaktadır. Bu metin çerçevesinde Aristeides’in bir hatip kimliğinde kıyısında doğup büyüdüğü Ege Denizi için kimi zaman epik bir üslupla ve geneldeyse yukarıda tanıtılan epideiktik metodolojiye sadık kalarak hususi bir söylev kurgulaması hiç şüphesiz ki thalassogra-

⁸³⁹ Bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 250.

⁸⁴⁰ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 251. Aristeides’in Ege Denizi’ni nitelemek amacıyla kullanmış olduğu *ὡραῖος* sıfatının ilgili metnin bütünlüğü içerisindeki anlamı ‘latif, hoş, zarif, güzel ve harika’ sözcükleriyle karşılanmaktadır. Bu sıfatı kullanmak kaydıyla hatip Ege Denizi’nin niteliksel ve niceliksel bağlamda diğer tüm denizlerden üstün olduğunu vurgulama gayreti içindedir.

⁸⁴¹ Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 251. Aristeides burada Ege Denizi karasularındaki su taşıtı (gemi, tekne, sal-kano gibi) hareketliliğini ağdalı bir dille ortaya koymakta ve aynı zamanda bu su taşıtı hareketliliğini sosyal ve kültürel tabanlı aktivitelerle ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte Ege Denizi’ndeki ilgili su taşıtı hareketliliği kendinden erken dönemde eser vermiş klasik yazarlara ait anekdotlarda da sıklıkla vurgulanan bir anlatı perspektifi olma özelliğine sahiptir. İlgili perspektife örnek olarak bk. Stat. *Achil.* I. 34-35: “*video iam mille carinis Ionium Aegaeumque premi* = Şu an binlerce gemiyle sıkış tepiş hale getirilmiş olan Ionia ve Ege (denizlerini) izliyorum”.

fık araştırmalara farklı bir bakış penceresi kazandırmıştır. Böylelikle *periplous* gibi Antikçağ *thalassografisi* bağlamındaki araştırmaların odağında olan metinlere, söylev türü metin gruplarından bir örnek de eklenmiştir.

5.2. Rhodos Denizcilik Yasaları Özelinde Eskiçağ Denizciliği Hukuki Metin Yazımı⁸⁴²

“Quaerit, si in mari iactura facienda sit, equine
pretiosi potius iacturam faciat an servoli vilis.
Hic alio res familiaris, alio ducit humanitas”⁸⁴³.

“1950 yılında 500 milyon ton olan dünya deniz ticaret hacmi bugün 18 kat artarak 9 milyar tona ulaşmıştır. Hacim olarak dünya ticaretinin %75’i denizyoluyla, %16’sı demiryolu ve karayoluyla, %9’u boru hattı ile ve %0,3’ü havayoluyla gerçekleştirilmektedir”⁸⁴⁴. 2012 tarihinde bilimsel dünyayla paylaşılan ve de dünya ticaret raporunda yer alan bu anekdot, deniz ticaretinin mevcut ticaret hareketliliğindeki etkisini, konumunu ve paydaşlığını (söz konusu istatistiki veriler kayıt dışı hareketliliğin ve de nehir taşımacılığı oranlarının da istatistiğe dahil edilmesiyle %90’a ulaşmaktadır) gözler önüne serer niteliktedir. İlgili anekdotun Eskiçağ perspektifindeki geçerlilik oranı böylesine net belirlenmiş yüzdelerle açıklanamayacak olsa da, Eskiçağda deniz ticaret hareketliliği yoğunluğunun kara ticaret hareketliliği ile kıyaslanınca benzer bir şekilde açık ara bir üstünlüğü sahip olduğu günümüzde de *communis opinio* statüsüne sahiptir.

Tezin bu bölümü çerçevesinde mercek altına alınacak ilgili bölümün konusu, Eskiçağ denizciliği ve yine Eskiçağ deniz ticareti perspektifinde yürürlükte olan kanuni nizamnamelerin ‘Rhodos Denizcilik Yasaları’ ve de Rhodos *thalassokrasisi* paralelinde değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak ‘Deniz Hukuku nedir ve nasıl oluşmuştur?’ ‘Genel ve özel olarak neyi kapsar?’ ve ‘Deniz Hukuku ile ilintili temel alt disiplinler nelerdir ve de neden önem arz etmektedir?’ olmak üzere üç önemli sorunun yanıtlandırılması aşağıda değerlendirme altına alınacak olan konunun daha detaylı anlaşılmasına katkı sunacak niteliktedir.

⁸⁴² Tezin ilgili bölümünü kapsayan metin, kaynak dillerinden çevirileri tarafımda gerçekleştirilerek daha önceden yayımlanmış olan ve biri Hellence (Kurul, 2014) ötekiyse Latince (Kurul, 2015a) kaleme alınmış iki farklı hukuki metnin -denizcilik- araştırmaları bağlamında ve *thalassografik* bir bakış açısıyla ele alınmasına odaklanmaktadır. Bu yayınlara ek olarak mevcut bölüm dâhilinde, ‘*Periplus, Periegesis ve Denizcilik Yasaları Özelinde Antikçağdan Ortaçağa Akdeniz Denizcilik Yazım Geleneğine Örnekler*’ başlıklı yüksek lisans tezinin (Kurul, 2016, 186-264) ve ‘*Rhodos Denizcilik Yasaları: Tarihsel Süreç ve Kapsam*’ başlığıyla yayımlanmış bir bildiri özetimin (Kurul, 2018: 519-532) belirli bölümlerinden de yararlanılmıştır. Bu bağlamda yukarıda künyeleri belirtilen ve aşağıdaki bölüm dâhilinde kurgulanmakta olan ilgili çalışma dâhilinde uygulanmış *addendum* (= ekleme), *delendum* (= çıkarma) ve *corrigendum* (= düzenleme) düzenlemeleri yazar tarafından belirlenmiştir.

⁸⁴³ Cic. Off. III. 23. 89: “Şayet herhangi biri denizde seyrüsefer halindeyken (gemide yüklü bulunan belirli bir yükünü (gemiden denize) atmak mecburiyetine düşecek olduğu takdirde, (kendisi için) son derece kıymetli olan atını mı, yoksa ucuz ve değersiz olan kölesini mi (gemiden denize) atmalıdır? Kişisel mal varlığı (ile ilintili kaygılar) birini, insanlık (ile ilintili etik değerler) diğerini gerektirir”. *Rhodosluların Denizcilik Yasaları* çerçevesinde irdelenen temel hususlardan biri olan ‘tehlikeli ya da kaptan tarafından gerekli görüldüğü herhangi bir şart altında bir su taşıtının hafifletilebilmesi ve böylelikle güvenli bir biçimde en yakın limanlardan birine ulaştırılabilmesi amacıyla gemiden (denize) emtia tahliyesiyle ilgili olan bu anekdot, MÖ I. yüzyılda Marcus Tullius Cicero’nun da tartışmaya koyduğu felsefi diyaloglardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁴⁴ İlgili istatistiki veriler için bk. Heiberg, 2012: 85.

Deniz Hukuku: Tanım ve Kapsam

‘Deniz hukuku’ bilim disiplini temel olarak; çeşitli standartlara sahip su taşıtlarının (yük ve yolcu gemileri) daimi olarak belirli rotalar üzerinde seyrüsefer gerçekleştirmeleri sebebiyle öncelikle şahıslar, sonrasında şahıslar ile kurumlar ve nihayetinde ise devletler/milletler arasında vuku bulan çeşitli adli vakaları ve hukuki problemleri düzenleyen/çözümlemeyi hedefleyen kurallar bütününe odaklanmaktadır⁸⁴⁵. Söz konusu hususlarla ilintili bu hukuk kuralları günümüzde ‘Deniz Kamu Hukuku’ ve ‘Deniz Özel Hukuku’ olmak üzere iki alt çalışma disiplinine ayrılmaktadır⁸⁴⁶.

Deniz Hukukunun mevcudiyetine etkide bulunan faktörlerin aynı zamanda ilgili çalışma disiplininin başat gündemini belirlemiş olduğu öngörülmektedir⁸⁴⁷. Bu bağlamda, belirli rotalar dâhilinde seyrüsefer gerçekleştirmekte olan herhangi bir su taşıtının üzerindeki taşınır mallar (*res mobiles*⁸⁴⁸) ya da tüccar-yolcular, ulusal veya uluslararası niteliğe sahip karasularında, seyrüsefer edilebilir nitelikteki nehir seyirleri esnasında ya da limanlama sırasında savunmasız ve genelde bir başlarına kalmaları nedeniyle müşterek bazı tehlikelere maruz kalabilmekteydiler. Bu sebeple, herhangi bir su taşıtının güvertesindeki malların sahipleri veya seyrüsefer halindeki yolcular, ayrıca seyirde pay sahibi tüm su taşıtı görevlileri seyrüsefer güvenliğini sağlayabilmek ve de sürdürebilmek adına, aralarında belirli süreli birlik/ittifak oluşturma gerekliliği duymaktaydılar. Söz konusu birlik/ittifak oluşturabilme ihtiyacı doğrultusunda öncelikli olarak, su taşıtının herhangi bir seyrüseferi esnasında gerekli düzeni tesis edecek, gelişebilecek tüm tehlikelere ve de risklere karşı tedbirler alıp yaptırımlar uygulayabilecek bir sorumlu olarak kaptana (*sic. magister navis*) bazı sorumluluklar tayin edilmiştir. Böylelikle, sorumluluk sahibi kılınan bu kaptanın seyredilen su taşıtı özelinde en yüksek seviyede emir verme (*sic. imperium magnum*) erkine sahip kılınması öncelikli ilke olarak görülmeye başlanmıştır. Bu minvalde evvela kaptan, sonrasında mürettebat ve akabinde ise yolcular/tüccarlar nezdinde, seyrüsefer esnasında herhangi bir şahsın bir diğerine karşı tüm ortak ya

⁸⁴⁵ İlgili tanımlamaya yönelik genel olarak bk. Kender *et al.*, 2014¹⁴: 1.

⁸⁴⁶ Yukarıda tanımlanan mevcut iki alt bilim disiplini de, kendi bünyesinde farklı ayrımlar ile sınıflandırılmaktadırlar. Örnek olarak, ‘Deniz Kamu Hukuku’ alt bilim disiplini; ‘Deniz Devletler Hukuku’, ‘Deniz İdare Hukuku’, ‘Deniz Ceza Hukuku’ ve ‘Deniz Sosyal Güvenlik Hukuku’ biçiminde dört mikro disiplin dâhilinde kategorize edilmektedir. ‘Deniz Hususi Hukuku’ alt bilim disiplini ise yalnızca iki mikro disipline sahiptir. Bunlar ise ‘Genel (Olarak) Deniz Hususi Hukuku’ ve ‘Deniz Ticaret Hukuku’ olarak tanımlanmaktadır. Deniz Hukuku bilim disiplini dâhilindeki mikro disiplinler hakkında ek bilgi için genel olarak ayrıca bk. Kender *et al.*, 2014¹⁴: 1-2.

⁸⁴⁷ Söz konusu husus üzerine bk. Kender *et al.*, 2014¹⁴: 2.

⁸⁴⁸ ‘Roma Eşya Hukuku’ çerçevesinde herhangi bir şahsın mal varlığı dâhilinde bulunabilen (*res in patrimonio*), usulen hukuki anlaşmazlıkların gündeminde konu olabilen (*res in commercio*) ve beşeri hukuka tabi (*res humani iuris*) emtialar da kendi aralarında farklı gruplarla sınıflandırılmaktaydı. Bu sınıflandırmaların bir kısmı da emtiaların taşınabilir (*mobiles*) ya da taşınamaz (*immobiles*) olmasıyla bağlantılıydı. Bu minvalde ise kendiliğinden hareket sahibine sahip (*moventia*, quae se ipsa movent) hayvanlar/köleler ve yalnızca insanlar tarafından yerleri değiştirilebilen emtialar ‘taşınır mallar (*res mobiles*)’ olarak tanımlanmaktaydı. İlgili husus üzerine ek bilgi için bk. Villey, 1985: 98-99; Erdoğan, 2012: 7-8.

da hususi sorumluluklarının düzenlenmesine dair bir takım özel düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Böylelikle ortak risklerle mücadele edebilme kaygısının ve ihtiyacının ön plana çıkartmış olduğu ‘Deniz Hukuku’ disipliniyle ilintili takip eden gelişme adımıysa, müşterek avarya hükümlerinin oluşturulmasıdır.

Bu hükümler vasıtasıyla, müşterek tehlikeye maruz kalan herhangi bir su taşıtının ya da emtianın seyrüsefer(ler) esnasında karşı karşıya kalabilecekleri tehlikeleri bertaraf etmek ya da riskleri sıfıra indirmeye gayret etmek amacıyla gerçekleştirilecek olan fedakârlıklar devreye sokulmaktaydı. Su taşıtından denize emtia atımı bu fedakârlıklar arasında en baş sırada yer alsa da, su taşıtına ait (dümen ve yelken takımı gibi) bir donanımın hasar alması, korsanlara fidye/haraç ödemesi gerçekleştirilmesi, acil durumlarda mürettebat sayısının ya da giderinin (seyrüsefer esnasında) arttırılması/azaltılması vs. gibi eylemler de fedakârlık olarak sayılabilmekteydi. Sonuç itibarıyla ilgili yasal düzenlemeler vasıtasıyla, yukarıda genel hatlarıyla özetlenmekte olan tüm bu fedakârlıklardan doğan/doğabilecek olan zarar ve bu zararlara ait hak kayıplarının/masraf giderlerinin, müşterek tehlikeye maruz kalmış su taşıtı hamisi ve aynı zamanda emtia sahibi kişiler arasında pay edilmesine odaklanılmaktadır.

Günümüz beynelmilel hukuk literatürü dâhilinde zaman zaman ‘*Maritime Law*’ zaman zamansa ‘*Admiralty Law*’ terimleriyle tanımlanan ‘Deniz Hukuku’ temel perspektifte ulusal ya da uluslararası statütüdeki çeşitli karasuyu kütleleri (okyanus, deniz, göl ve nehir gibi) üzerinde vuku bulan bireysel/toplumsal çözümsüzlükleri ve kamusal/ticari statütüdeki davaları sonuca bağlayan, böylelikle suç ya da suçluların cezalandırılmasına odaklanan müstakil kanuni düzenlemelerin tamamını ihtiva etmektedir. Daha spesifik perspektifte ise (özellikle mevcut deniz ticaret hareketliliği düzeninde); şahsi/kamusal sözleşmelerin güvence altına alınmasına, su taşıtı/kargo hasarlarının tanzim edilmesine, tüm mürettebat ve yolcu haklarının korunmasına, işverenle işi yüklenen arasındaki sorumlulukların paylaşılmasına ve karasuyu kütleleri üzerindeki her türlü korsanlık ve terör faaliyetlerinin önlenmesine yönelik yaptırımların uygulanmasına dair hukuki düzenlemeleri bünyesinde barındırmaktadır.

Deniz Hukuku ile ilintilendirilen temel hususlar değerlendirilecek olduğunda, bu temel hususlar; *navlun* sözleşmesi (herhangi bir su taşıtı üzerinde yük taşıma belgesi), müşterek avarya aksiyonları, deniz taşımacılığı sigortası, gemi ipoteği/rehini vakası, su taşıtı kurtarma akdi, su taşıtları ve kargo kayıtları, yolcu/mürettebat hakları ve kıta sahanlığı beyanatı şeklinde sıralanabilir.

Bölümün girişinde de açıkça belirtildiği üzere, günümüzdeki uluslararası ticari faaliyetlerin hemen hemen %90’ı, ulusal ticari hareketliliğince yaklaşık %40’ı yeryüzü bünyesindeki tüm karasuyu kütleleri üzerinden gerçekleştirilen gemicilik aksiyonları vasıtasıyla gerçekleştir-

rilmektedir⁸⁴⁹. Sonuç itibarıyla deniz ticaret sektörünün gün ve gün yüksek bir ivmeyle gelişmekte olduğu son derece aşikâr bir gerçek niteliğine sahiptir. Bu minvalde yüzyıllar boyunca daimi olarak gelişen ve de yoğunluk kazanan gemicilik/denizcilik aksiyonları açısından küçümsenemez bir öneme sahip olan ‘Deniz Hukuku’ ve paralelinde denizcilik yasaları, denizciliğin dönüşümüyle denk olarak Eskiçağdan Ortaçağa akabindeyse günümüze kadar kronolojik biçimde gelişmeye devam etmiştir ve bu gelişim/dönüşüm halen sürmektedir.

⁸⁴⁹ Parameswaran, 2004: 29; Witt, 2007: 1; Tanaka, 2015: 537. Belirtilen bu denizcilik/gemicilik aksiyonları kapsamında yaklaşık 50.000 su taşıtı kullanım görmektedir. Dünya üzerindeki farklı karasuyu kütleleri üzerinden sürdürülen ticari hareketliliklerde başat role sahip su taşıtlarının bünyesindeyse çeşitli ulusların vatandaşlığına sahip olan (kayıtlı) 1.187.000 personel (kaptan, miço, mühendis, tekniker, aşçı/garson gibi destek elemanları vb.) istihdam edilmektedir. Bu doğrultuda, toplam sayıları bir milyonu aşkın deniz emekçisi arasındaki hukuksal meselelerin hızlıca çözüme ulaştırılması, ‘Deniz Hukuku’ bilim disiplinini daha önemli ve bir okadar da hayati bir statü kazandırmaktadır.

Rhodos Denizcilik Yasaları: Tarihsel Özet ve İçerik

Denizcilikle ilgili öncül aksiyonların MÖ VI. binyıl dolaylarından itibaren gerçekleştirilmeye başlanmış olduğu göz önüne alınacak olduğu takdirde, söz konusu denizcilik aksiyonları öze-
lindeki hukuki çatışmalarla, anlaşmazlıklarla ve tüm yasal meselelerle ilgilenmek ve mevcut sorunları çözüme ulaştırabilmek amacıyla meydana getirilen sözlü ve yazılı kaidelerin kadim bir geçmişe sahip olduğu aşîkârdır. Özellikle MÖ II. binyıl süreciyle birlikte, Akdeniz havza-
sındaki deniz ticaret hareketliliğinin yoğunluk kazanmaya başlaması ve sonrasında Akde-
niz'in doğu ve batı bloğuna özgü farklı emtialarının deniz ticareti ekseninde oluşturulan çeşitli pazarlarda satılabilir ürünler haline gelmesi⁸⁵⁰ sebebiyle özellikle yazılı kurallar bütünü oluş-
turulması ihtiyacı gündeme getirilmiştir. Böylelikle; belirtilen ihtiyaç dâhilinde Babil Kralı Hammurabi'nin otuz sekizinci saltanat senesi devriyesinin sonrasına (MÖ ca. 1754) tarihlen-
dirilmekte olan Hammurabi Kanunları'nda⁸⁵¹ (özellikle bk. 234-240. maddeler) ve yine MÖ 1700'lü yıllarda yürürlükte olduğu bilinen Sümer Yasaları'nın içeriğinde yer bulduğu görülen 'Deniz Hukuku' ile ilintili maddeler⁸⁵² söz konusu bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik ger-
çekleştirilmiş ilk düzenlemeler arasındadır.

Tarih boyunca karasuyu üzerinden sürdürülmüş nakliye operasyonları, kara taşımacılı-
ğı hareketlerine oranla insan gücüne duyulan ihtiyacı ve sarf edilmesi gereken enerji açığını
asgari seviyeye indirgemıştır. Karasuyu odaklı nakliye faaliyetlerinin böylesi bir avantaj üs-
tünlüğü oranına sahip olması da, deniz rotalarındaki emtia alışverişini oldukça hareketli ve
cazip bir hale getirmiştir ve halen getirmektedir. Bu çerçevede, ilgili emtia nakli trafiğinin
yoğunluğu sonucunda Rhodos Adası ve adadaki diğer polisler 'Deniz Hukuku' tarihi özelinde
kaydadeğer bir konuma sahip olmaya başlamışlardır. Öyle ki, özellikle MÖ 750-550 tarihleri
arasında vuku bulan ve Büyük Kolonizasyon Dönemi⁸⁵³ olarak tanımlanmakta olan süreç ile
birlikte Rhodoslu deniz emekçilerinin bilhassa Doğu Akdeniz bloğu bünyesindeki karasuları
kıyılarında yoğunlaşmaya yüz tutan kolonicilik faaliyetleri, Rhodosluların Akdeniz geneline
yaymayı tasarladıkları deniz ticaretleriyle ilişkili ulusal stratejik planlarının da bir yansıması-

⁸⁵⁰ İlgili değerlendirme üzerine bk. Letsios, 1996: 55 dn. 55.

⁸⁵¹ Belirtilen kanun maddeleri ve çevirileri için genel olarak bk. Richardson, 2000: 109-111. Hammurabi kanun-
larının mevzuatına ilişkin genel olarak ayrıca bk. De Mierop, 2014²: 95-106.

⁸⁵² Sümer yasa maddelerinde denizcilik hukukuyla ilintilendirilen kanun maddelerin yer aldığına yönelik tespiti
için bk. Chacón, 2017: 21.

⁸⁵³ Büyük Kolonizasyon Dönemi olarak anılan iki yüz yıllık zaman dilimi boyunca Hellenler; Akdeniz, Karade-
niz ve Marmara Denizi gibi engin karasuyu kütlerinin sahilleri civarlarında Platon'un da belirtmiş olduğu üzere
(Phaedo 109B) "bir su birikintisinin etrafında hayatlarını idame ettiren karıncalar ve de kurbağalara benzer
şekilde" yaşamaktaydılar. Farklı yerleşim bölgeleri ilhak edildikçe, Hellen denizcilerin kıyı topografyası ve sahil
yapısı konusundaki bilgi birikimlerinde artış meydana gelmiş ve bu denizciler tarafından geleceğe miras bırakıl-
mış olan ortak bellek süreçle birlikte yavaş bir şekilde kaydedilmeye başlamıştır. Büyük Kolonizasyon Dönemi
ile ilgili ek bilgi için ayrıca bk. Boardman, 1999; Lamboley, 2007: 55-64; De Angelis, 2010: 251-256.

dır. Bu stratejileri perspektifinde Rhodoslular, adalarının konumu itibarıyla sahip oldukları jeopolitik avantajlardan istifade ederek ve benimsemiş oldukları güçlü denizcilik politikası sayesinde çok kısa bir zaman dilimi içerisinde Akdeniz'in *maior* (= ana, başlıca, temel) ticari limanlarının işletmecileri haline gelmişlerdir⁸⁵⁴. Bu bağlamda ada ve ada kıyılarındaki tüm polisler, Hellas'tan Küçük Asya'nın güney sahilleri ve devamında ise Mısır rotasında seyrüsefer gerçekleştirmekte olan çeşitli türden su taşıtlar için popüler birer limanlama/demir atma lokasyonu olarak son derece değer görmüşlerdir⁸⁵⁵.

Rhodoslu gemiciler ya da daha geniş bir tabirle denizciler tarafından Arkaik Dönem ile birlikte oluşturulmaya başlayan bu yaygın ticari altyapı, Klasik ve Hellenistik dönemlerle beraber giderek ve de son derece hızlı bir biçimde günümüzde *thalassokrasi*⁸⁵⁶ olarak anıl-

⁸⁵⁴ Rhodos Adası'nın Akdeniz genelindeki politik erkinin artışı ve hâkimiyet bölgesinin giderek yayılması ile bağlantılı zaman dizinsel süreç üzerine bk. Magie, 1950: 71-72. Adanın bilhassa MÖ IV. yüzyılın sona ermesine doğru ortaya koymuş olduğu iktisadi kalkınmaya yönelik bk. Berthold, 1984: 37. Askeri perspektiften Rhodoslularca oluşturulan deniz kuvvetlerinin özellikle MÖ III. yüzyıldaki gelişimi/evrimi konusunda ayrıca bk. Gabrielsen, 1997: 61-62. Tüm bu hususlar perspektifinde yine MÖ III. yüzyılda II. Mithradates ordularınca kuşatma altına alınmış olan Pontos kenti Sinope'nin Rhodoslulardan destek ihtiyacı içerisinde bulunmuş olmaları (bk. Kınacı, 2014: 203 vdd.) adanın ve ada halkının Hellenistik Dönem özelindeki mevcut deniz üstünlüğünü vurgular niteliktedir.

⁸⁵⁵ Vitzthum, 2002: 2.

⁸⁵⁶ Hellence *θάλασσα* (= thalassa: deniz) kelimesi ile *κρατεῖν* (kratein: muktedir/güçlü olmak, hüküm altında bulundurmak, zaptetmek vb.) fiilinin birleştirilmesi kaydıyla oluşturulmuş olan *thalassokratia* (= thalassokratia: denize dayalı yönetim rejimi, karasuları hâkimiyeti odaklı idari politika biçimi) sözcüğü, genellikle belirli (ulusal/uluslararası nitelikteki) karasuyu kütleleri genelinde oluşturulmuş olan askeri ve ticari egemenliği tanımlamak amacıyla kullanım görmektedir. Bununla birlikte, denizlerde hâkimiyetin esas alındığı ve ulusal/uluslararası resmi politikaların idari erk unsurlarının yetkisindeki deniz gücü ekseninde yürütüldüğü idari yönetim stratejisi yine bu terimle karşılanmaktadır. İlgili yönetim biçimini kimi zaman tamamen, kimi zamansa kısmen esas alarak yönetim sergileyen erk unsurlarına örnek olarak Bronz Çağı Girit'i (Minos Uygarlığı) verilebilir. Bu örneğe ek olarak, Arkaik Dönem'den Fenike ve Etruria, Klasik Dönem'den (MÖ 478 yılında kurulmuş olan birinci) Attika-Delos Deniz Birliği'nin idari teşkilatlanmasında başı çeken Atina ve Hellenistik Dönem'den Kartaca, Rhodos Girit ve Mısır merkezli Ptolemaios Devleti gibi erk unsurları *thalassokrasi* rejimini benimseyen bir yönetim mekanizması çerçevesinde politikalar geliştirmişlerdir. *Thalassokrasi* rejiminin Eskiçağ özelindeki mevcudiyeti ve içeriğiyle ilgili değerlendirme sunan Thukydides (I. 4) ve Strabon (I. 3. 2) çalışmalarında Girit Adası'nın efsanevi krallarından Minos'u, Eskiçağda bilinen ilk donanmayı oluşturan 'amiral' olarak ön plana çıkartmaktadırlar. Bu minvalde Thukydides, kral Minos'un öncelikli olarak Akdeniz'i korsanlık ve terör faaliyetlerinden arındırabilmek ve aynı zamanda Giritlilerin deniz odaklı vergi girdilerini düzenli bir duruma getirebilmek amacıyla, böylelikle de Akdeniz'in güvenlik garantörü sıfatına sahip olabilmek adına büyük bir mücadele ortaya koyduğunu, bu doğrultuda da kendisinin *thalassokrasi* rejiminin kurucusu olduğunu belirtmektedir. *Thalassokrasi* rejimi ile ilgili ek bilgilendirme sunan diğer klasik entellektüellerden Herodotos ise eserinde (I. 171, 172; III. 122) kral Minos'un karasuyu odaklı bir hâkimiyet oluşturma düşüncesine sahip olduğuna dair benzer aktarımlarda bulunmaktadır. Platon ise (*Nom.* 706a) Minos'un Atina'yı vergiye bağlayabilecek düzeyde güç sahibi ve denizlerde muktedir bir kral olduğunu belirtmekte ve de Minos'un donanma gücünü Atina'nın donanma gücüyle karşılaştırmaktadır. Apollonios Rhodios da (*Apoll. Rhod.* IV. 1564); Minos'un hükmü altında bulunan Girit Adası civarındaki Ege Denizi karasuları üzerine değerlendirme yaparken, onun Girit Adası ile periferisindeki tüm bölge genelindeki erkine gönderimde bulunabilmek amacıyla *Minos'un Denizi* (= *πέλαγος Μινωίων*: pelagos Minoion) tabirini kullanmaktadır. Diodoros (IV. 79. 1) ise, Minos'un Sicilya Adası'na karşı yürütmüş olduğu bir deniz operasyonu ile ilgili bilgilendirmede bulunurken onu "*Μίνως δ' ὁ τῶν Κρητῶν βασιλεὺς θαλασσοκρατῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους*" = O zamanlarda denizlerin hâkimi (hükmedicileri) olan Giritlilerin kralı Minos" ifadesi ile tanıtmaktadır. *Thalassokrasi* rejimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için özellikle bk. Constantakopoulou, 2007: 90-99; Hauben, 2013: 40-41; Abulafia, 2014: 39 vd. Rhodosluların özellikle Hellenistik Dönem ile birlikte tesis etmeyi başardıkları deniz hâkimiyeti üzerine bk. Magie, 1950: 71-72; Gabrielsen, 1997: 61-62. Kartaca'nın denizcilik hususunda diğer uluslara göre önde yer aldığına dair *thalassokrasik* gözlemi için ayrıca

makta olan bir rejim türüne evrilmiştir. Rhodosluların Akdeniz genelindeki bu mevcut üstünlüğü Pydna Muharebesi'ni takiben, MÖ 167/166 yılında, Delos Adası'nın Romalılarca bir açık liman statüsüne kavuşturulmasına kadar devam etmiş izlenimi vermektedir⁸⁵⁷. Bu süreç sonrasında Rhodosluların (limanlarının en aktif biçimde kullanıldığı dönemlerde) yıllık bir milyon *drakhmai*'a ulaştığını bildiğimiz yıllık deniz ticareti gelirleri, yaklaşık %90 azalmaya maruz kalarak, yüz elli bin *drakhmai*'a inmiştir. Bu durumun sonucunda Rhodoslular mevcut deniz gelirlerinden yüksek oranda bir kayba uğramış olsalar da, bu kriz onların denizcilik alanında son derece külliyyatlı bir veri yekûnu meydana getirmelerine engel oluşturmamıştır. Öyle ki Rhodoslular yine de *res maritimae* (denizcilik/gemicilik işleri) odaklı kadim bir *thesmoi* (sic. sözlü kurallar bütünü, jargon), devamında ise kalıcı bir *nomoi* (sic. yazıya geçirilmiş yasal mevzuat) tesis etmeyi başaramışlardır⁸⁵⁸.

Rhodoslu denizciler/gemiciler tarafından tesis edilen bu kanuni düzenlemeler zaman ilerledikçe Romalı hukuk âlimlerinin belleklerinde yer almaya başlamıştır. Bununla birlikte ilgili süreçte, özellikle Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemleri özelinde (bilhassa MÖ II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren), Roma ve Rhodos arasında etkileşim oranı kademeli olarak artış gösteren bir ilişki ağı oluşturulmuştu. Böylece Romalı entellektüeller ve *patricii* sınıfı mensubu kişiler Rhodos'taki eğitim merkezlerini birer yükseköğretim kurumu statüsünde görmeye ve bu işlevle de bu kurumlardan yararlanmaya başlamışlardı. Rhodoslularla genelde barışçıl bir ilişki ağına sahip olan Romalılar, adanın ve ada halkının idari, askeri, politik, ekonomik ve de hukuki idare edilme düzenine bire bir şahit olabilmışler ve hatta süreç ilerledikçe

bk. Polyb. VI. 52. Bu minvalde, Kartaca limanının 220 gemi alabilecek kadar geniş ve donanımlı bir iç kapasiteye sahip olduğu konusunda Appianos'un aktarımı için ayrıca krş. *Libyke* 96.

⁸⁵⁷ Roma Cumhuriyeti, 3. Makedonya Muharebesi (MÖ 171-168) esnasında II. Perseus ile (olması gerekenden fazla bir şekilde) yakın ilişki içerisinde bulunduklarına kanaat getirdikleri Rhodoslulara karşı bazı yaptırım uygulamalarında bulunmuşlar, bu minvalde onların karasuyu odaklı gelirlerine ve deniz odaklı askeri güçlerine ket vurmuşlardır. Bu doğrultuda öncelikle, bilhassa deniz ticareti perspektifinde Rhodos Adası'nın en önemli rakiplerinden biri olan Delos Adası, MÖ 167/166 yılında Roma senatosunca serbest bir liman statüsüne erişirilmiştir (Berthold, 1984: 207-208; Habicht, 1989: 337; Gabrielsen, 1997: 64). Delos Adası'nın mevcut statüyü kazanmasıyla birlikte, Rhodos Adası'nın genelde Doğu Akdeniz, özeldeyse Ege Denizi karasularındaki siyasi ve ticari egemenlik alanı daralmaya uğramıştır. Polybios'un (XXX. 31. 10-12) bir aktarımı ışığında; ilgili süreci takiben Rhodosluların deniz ticareti kaynaklı yıllık vergi girdisi 'bir milyondan yüz elli bin *drakhmaia* gerilemiştir'. Sonuç itibarıyla Akdeniz genelinde dominant bir deniz gücü haline gelmesinde büyük pay sahibi olan önemli bir gelir kaleminden yoksun bırakılan Rhodos donanması, gün ve gün erk kaybına uğramıştır. Bu sonucu takiben ise, Anadolu'nun güney sahillerinde korsanların yaratmış oldukları yağmacılık faaliyetlerinde artış yaşanmaya başlamıştır. Söz konusu korsanlık faaliyetleri hakkında detaylı değerlendirmeleri için bk. Arslan, 2003: 91-92.

⁸⁵⁸ Rhodoslular örneğinde olduğu üzere, uzun süreler boyunca deniz odaklı egemenlik politikası benimsemiş ve böylelikle de denizcilik/gemicilik işlerinde (sic. *res maritimae*) yüksek seviyede tecrübe birikimine erişmiş bir ulus tarafından geleceğe miras bırakılan veri külliyyatı tarihi, dini, siyasi ve coğrafi hususlar dışında, hukuki meseleleri de kapsamaktaydı. Bu sebeple Rhodosluların hemen hemen beş yüz senelik (özellikle MÖ VII - MÖ II. yüzyıllar arası) denizcilik deneyimine sahip *thalassokrasik* bir rejim kimliğine sahip olarak, son derece külliyyatlı bir deniz hukuku geleneğini kuşaktan kuşağa aktarabilmiş oldukları savı belirli bir kabul oranına sahiptir. Günümüzde 'Rhodos Denizcilik Yasaları' külliyyatına dâhil edilen metin gruplarına örnek olarak bk. Nom. Rhod. Naut.; Dig. XIV. 2 (ilgili metinlerin dilimize çevirileri ve haklarında genel bilgi için ayrıca bk. Kurul, 2014: 527-549; 2015: 379-389).

ada halkının günlük yaşamına ortak olmaya başlamışlardır. Örneğin, MÖ I. yüzyılda yaşamış ve de Rhodos Adası'nı son derece yakından tanıyan Romalı hukukçu Marcus Tullius Cicero ile MS II-III. yüzyıl aralığında yaşamış Kartacalı teolog Tertulianus⁸⁵⁹ bazı eserlerinin münferit bölümlerinde Rhodoslularca kullanılmakta olan denizcilik hukukunun/yasalarının mevcudiyeti hususunda malumat sahibi olduklarını (yasalara yönelik atıflarla) beyan etmekteydiler⁸⁶⁰.

Söz konusu atıflar vasıtasıyla varlığı konusunda bilgi sahibi olabildiğimiz ilgili denizcilik yasalarının sözlü oluşum ve yazıya aktarılma süreci günümüzde ayrıntılı bir biçimde bilinmemektedir. Lakin ilgili kanun maddelerinin tanınma ve evrenselleşme sürecinin Rhodosluların hem askeri hem de ticari perspektiften -bilhassa Doğu Akdeniz bloğu özelinde- ön planda yer aldıkları⁸⁶¹ ve yine Doğu Akdeniz merkezli *thalassokrasik* bir politika benimsedikleri Hellenistik Dönem'e, özellikle de MÖ III-II. yüzyıllara tarihlendirilebileceği öngörülmektedir⁸⁶². Bu öngörüye ek olarak söz konusu yasaların ortaya çıktığı yerin Rhodos Adası olduğu savı günümüz bilim çevresince *communis opinio* (= ortak görüş) olarak algılansa da; Girit, Fenike/Kartaca, Etrüsk ve Hellen halkları gibi denizcilik konusunda tecrübe sahibi olan toplulukların ilgili yasaların oluşumunda önemli bir katkı payına sahip olabileceği gerçeği dışlanmamalıdır⁸⁶³. Öyle ki yasaların içeriğine dâhil edilen hükümlerin filolojik kontekstte bütünleşmiş ve ayrıştırılamaz bir yapıya sahip olması, bu hükümlerin hangi birinin ne ölçüde Rhodoslularca oluşturulduğu (ya da oluşturulmadığı) günümüzde de tartışmaya devam edilen bir konu olma özelliğini sürdürmektedir⁸⁶⁴.

⁸⁵⁹ Quintus Septimius Florens Tertulianus'un Roma İmparatorluk Dönemi Kartaca'sında doğmuş ve MS 160-225 yılları arasında yaşamış olduğu bilinmektedir. Kendisi Latin teolojisi, hukuku ve edebiyatı gibi çeşitli alanlarda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Hakkında genel olarak ek bilgi için bk. Howatson, 2013: 922-923.

⁸⁶⁰ Cicero, *De Inventione* başlıklı eserinde (II. 32. 98): "*Hoc modo: lex est apud Rhodios ut si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum invitis nautis in Rhodiorum portum navem coegit. Quaestor navem populi vocat, navis dominus negat oportere publicari. Intentio est: Rostrata navis in portu deprehensa est.*" = Örnek vermek gerekirse, Rhodoslular nazarındaki bir kanun gereği eğer ki mahmuzlu herhangi bir su taşıtı (yani bir savaş gemisi) herhangi bir limanda mahsur kalmış (sıkışıp kalmış) vaziyetteyse o su taşıtı zapturapt altına alınır. Tehlike yaratacak türden muazzam bir fırtına gerçekleşmiş olduğunda, istemsiz olarak rüzgarların savurması nedeniyle Rhodosluların herhangi bir limanına sıkışmış olan bir su taşıtı da (aynı şekilde zapturapt altına alınır). Su taşıtının kaptanı (yönetimi altındaki su taşıtının) kamulaştırılmasının zaruri olduğuna razı olmasa dahi *quaestor* [= τάμιος λιμένος / liman hazinedarı-mufettişi] (böyle bir) su taşıtını kamusal bir mal olarak duyurur. Sonuç itibarıyla: limandaki mahmuzlu bir gemi zapturapt altına alınmış olur." biçiminde bir aktarımda bulunmaktadır. Ayrıca Tertullianus'un, *Adversus Marcionem* başlıklı çalışmasında (III. 6. 3): "*Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex...*" = Bir gemici (ya da kaptan/denizci) için oldukça açıktır ki, böyle bir Rhodos yasası (maddesi/hükmü) yoktur" şeklinde yasaların varlığına kanıt sunan farklı bir atfı da mevcuttur.

⁸⁶¹ İlgili değerlendirmesi için bk. Letsios, 1996: 40.

⁸⁶² Söz konusu tespit hakkında özellikle bk. Anand, 1982: 11; Dupuy – Vignes, 1991: 62; Wiswall, 2007: 326; Liu, 2009: 19.

⁸⁶³ Mevcut görüşü için bk. Benedict, 1909: 240.

⁸⁶⁴ İlgili tartışmaya yönelik bk. Wiswall, 2007: 326.

Kanuni hükümlerle ilintili öncül metin gruplarına mercek tutulacak olduğunda, kanunlarla ilgili anekdotların ilkin Roma, sonrasında ise Doğu Roma hukuk kaynaklarında/literatüründe yer bulduğu anlaşılmaktadır. Rhodos (Denizcilik) Yasası (Lat. *Lex Rhodia*; Hel. *Νόμος 'Ροδιῶν Ναυτικός*) başlığıyla deniz hukuku literatüründe yerini alan bu hukuksal mevzuat arşivinin MÖ ca. 106-43 tarihi aralığında yaşadığı düşünülen Roma yurttaşı ünlü hukuk bilgini Servius Sulpicius Rufus⁸⁶⁵ tarafından derlenerek Roma hukuk kaynaklarına eklenmiştir olabileceği ileri sürülmektedir⁸⁶⁶. Öyle ki onun uzun bir zaman dilimi boyunca Cicero ile beraber Rhodos'ta *rhetorika* eğitimi almış olması ve bu eğitim sebebiyle de Hellenlerin sosyal-kültürel yapısını yakından tanınması gibi hususlar yukarıda ileri sürülmekte olan savı güçlendiren bir niteliğe sahiptir.

Rhodos Denizcilik Yasaları ile ilişkilendirilen öncül yazınsal derlemeler I. Iustinianus Dönemi'ne (MS 527-565) tarihlendirilmektedir⁸⁶⁷. İlgili kanun hükümlerinin kayda geçirilme evresi (yani yazılı hale getirilme süreci) genel olarak değerlendirme altına alınacak olduğu takdirde, bu yasal düzenlemelerin I. Iustinianus Dönemi'nin en önde gelen kanun adamları tarafından münferit bir metin haline getirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda, tahtı devir alır almaz Doğu Roma İmparatorluğu sınırları dâhilindeki idari ve siyasi birlikteliği yeniden tesis etme ülküsünü benimseyen Iustinianus⁸⁶⁸, bu ülküsü paralelinde ilk olarak farklı alanlarda deneyimli ve nitelikli kanun uzmanlarından bir üst komisyonu bir araya getirerek⁸⁶⁹ impara-

⁸⁶⁵ Servius Sulpicius Rufus MÖ 106-43 yılları arasında yaşamış olan önde gelen Romalı hukukçular arasındadır ve aynı zamanda yaşadığı dönemin en bilinen hatiplerinden biridir. Marcus Tullius Cicero'nun çağdaşıdır. MÖ 51 senesinde *consul* olarak görevde bulunmuştur. Sulpicius, *senatus* tarafından Marcus Antonius'a elçi olarak gönderildiği bir görev esnasında katledilmiştir. Servius Sulpicius Rufus hakkında ek bilgi için bk. Bauman, 1985: 4-64.

⁸⁶⁶ Sanchez-Ellart (2013: 3970) tarafından belirtildiğine göre, kanun maddelerinin kökeni Hellenistik Dönem'in en önemli süper güçlerinden biri statüsüne sahip olan Rhodos ile bağlantılıdır. Bununla birlikte Rhodoslular bu kanun maddelerini sadece özellikle Doğu Akdeniz bloğu genelinde sürdürdükleri deniz ticareti operasyonları esnasında değil, ayrıca nehir ya da göl ticareti gibi küçük ölçekli ticari aksiyonlar sırasında da kullanmaktaydılar. Söz konusu husus hakkında ayrıca krş. Berger, 1980²: 558. Kanun maddelerinin öncelikli olarak Hellenlerce ve sonrasında Romalılarca günümüzde net olarak bilinemeyen bir kaynaktan devşirilmiş/esinlenmiş olabileceğine yönelik görüşü için ayrıca bk. Fenn, 1925: 717.

⁸⁶⁷ İlgili kanuni düzenlemelerin (sözlü biçimde [yani *thesmos* formunda]) ortaya çıkış süreci MÖ IX. yüzyıla kadarki erken bir periyoda tarihlendirilmektedir. Konuya yönelik değerlendirmesine yönelik bk. Garner, 1999⁹: 1322.

⁸⁶⁸ Ostrogorsky, 2011⁷: 52: “Devletin birliği gittikçe bir sorun halini almakta ve bu durum doğal olarak kendisini hukuk sahasında da göstermekteydi. *Codex Theodosianus*'un yayınlanmasından sonra Doğu imparatorlarının çıkardıkları kanunlar, ancak nadiren batıya kadar gönderilmiş, buna karşılık olarak da Batı imparatorlarının yayınladıkları kanunlar hiçbir suretle doğuya iletilmemiştir. Bu doğrultuda imparatorluğun iki yakasının birbirine yabancılaşması giderek belirgin bir hal kazanmış ve iki yaka arasındaki kurumsal iletişim de zaman ilerledikçe yok olmaya yüz tutmuştur”.

⁸⁶⁹ De Giovanni 2012, 105; “Roma hukuku her zaman üniter bir özellik sergilemiştir ve hiçbir zaman kanunlaştırılmamıştır. Ancak V. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu nihai cokuş dönemine girerken, Doğu Roma'da Roma hukuk malzemelerinin derlenmesine başlanır, ama bu kısmi bir işlemdir, çünkü Constantinus'tan itibaren yayınlanmış yasalarla sınırlıdır. Ancak Doğu Roma İmparatoru Iustinianus VI. yüzyılda hem Roma yasaları hem de ictihat hukuku açısından büyük bir derleme hazırlar ve gelecek nesiller için paha biçilmez değerde, birçok Avrupa ülkesinde yüzyıllar boyu geçerli olan hukukun temelini oluşturacak bir hukuk mirası bırakmış olur”.

torluğun kanuni alt yapısını baştan yapılandırmaya karar vermişti⁸⁷⁰. Söz konusu karar doğrultusunda ortaya çıkan hukuki projelerden biri olan *Digesta* (veya Hellence tanımıyla *Pandektēs* [= Πανδέκτης]) döneminin önde gelen kanun adamlarından ve hukuk âlimlerinden biri olan Tribonianus⁸⁷¹ önderliğindeki komisyon tarafından⁸⁷² MS 530-533 yılları arasında sürdürülmüş üç senelik bir çalışma süreci sonrasında, elli ciltten oluşan bir *corpus* olarak tamamlandı. Bu elli ciltlik *corpus* tamamlanır tamamlanmaz, bizzat imparator Iustinianus'un emriyle aynı sene içerisinde yayımlandı, böylelikle de tüm imparatorluk genelindeki davalarda referans kaynak olarak kullanılmak üzere yürürlüğe girdi.

İlgili bölüm kapsamında değerlendirme altına alınacak olan Deniz Hukuku külliyyatının belirli bir bölümü de, yukarıda ana hatlarıyla özetlendiği üzere dönemi özelinde adli bir devrim niteliğinde olan *Digesta* bünyesinde yer almıştır. Bu kapsamda toplamda elli ciltten oluşan bu hukuk *corpusunun* on dördüncü cildinin ikinci bölümü, “*de Lege Rhodia de Iactu*”; yani -açıklayıcı bir çeviriyle- “(Gemiden denize) *Mal/Yük Tahliyesine* (= sic. müşterek avarya⁸⁷³)

⁸⁷⁰ Iustinianus tarafından gerçekleştirilmiş olan bu hukuki reform, imparatorluk özelindeki yaygın kapsayıcılık seviyesi, pratikte son derece uygulanabilir olma özelliği ve kalıcı bir etkiye sahip oluşu gibi sebeplerle imparatorun adını kendinden sonraki kuşaklar için adeta ölümsüzleştirmiştir. Öyle ki Rönesans Dönemi hukuk âlimleri dahi, Iustinianus'u ‘hukuk biliminin babası’ (Cicero tarafından [*Leg. I. 5: “et apud Herodotum, patrem historiae”* ve tarih biliminin babası Herodotos’a göre] Herodotos’un ‘tarih bilimin babası’ olarak tanımlanması örneğinde olduğu üzere) olarak anmıştır (ilgili değerlendirmesi için bk. Oman, 1908: 113; Grant, 2000: 156). Böylelikle, kendisi tarafından Roma Hukuku ile buluşturulan bu yasal mevzuat, 19. yüzyıla kadar Avrupa hukuk sistemine kaynak sunan bir referans odağı olma statüsüne erişmiştir (Browning, 1980: 19). Bu doğrultuda imparatora atfen “*Hukukcuların azizleri olsaydı, Iustinianus kesinlikle bunların en önemlisi olurdu*” (Lutwak, 2012: 121) biçimindeki övgü dolu beyanlar, onun hukuki araştırmalar bağlamında evrensel bir ehmiyete sahip olduğunu vurgular niteliktedir. Bradford (2013: 299) da; henüz hayatta olduğu zamanlarda ona en fazla ün kazandıran hususun, imparatorun bizzat yüzyıllar boyunca dönüştürülen ve çeşitli müdahalelere maruz kalan birçok Roma hukuk hükümünü baştan düzenleme işine kalkışarak bu yasal mevzuat karmaşasını çözümleyebilmiş olması olarak ifade etmektedir. İmparatorun hukuki araştırmalar perspektifindeki önemli konumuna ilişkin genel olarak ayrıca bk. Prokop. *Ktis. I. 1. 10-15*; Browning, 1987²: 65-67; Harries, 2010: 646.

⁸⁷¹ Tribonianus'un dünyaya geldiği zaman günümüzde tam olarak bilinmemekle birlikte, kendisinin sadece MS 545 yılı dolaylarında yaşamını yitirmiş olabileceği düşünülmektedir. Muhtemelen Pamphylia Bölgesi'ndeki Side kentinin yurttaşıdır. Özellikle hukuk tarihi hususunda son dereceengin bilgi birikimine sahip bir hukukçu olduğu bilinmektedir. Tribonianus; İmparator I. Iustinianus'un sarayında *quaestor* statüsünde görev yapmıştır. Bu minvalde imparator tarafından gerçekleştirilen yasal düzenlemeler üzerinde çalışan heyetlerin zaman zaman başında, zaman zaman ise içinde kendisi sıklıkla yer bulmuştur. Hakkında daha detaylı bilgi için bk. Enßlin, 1937: 2419-2426; Browning, 1980: 19; Kaegi – Kazhdan, 1991: 2114; Gibbon, 1995: 309-310. Tribonianus'un imparator Iustinianus tarafından *quaestor* statüsünde görevlendirilmiş olması hususunda bk. Prokop. *Anek. XX. 16*. Onun yasaları haksız bir biçimde zaman zaman kötü amaçlar doğrultusunda kullanmış olduğu konusundaki eleştirisi üzerine bk. Prokop. *Pol. I. XXIV. 16*. Ölümüyle ilgili görüşleri için bk. Prokop. *Pol. I. XXV. 2*. Son olarak, Iustinianus ve Tribonianus hakkında en önemli bilgi aktarımcılarından biri niteliğine sahip olan Prokopios ve onun bu kişilere karşı özellikle takındığı eleştirel üslubu hakkında ayrıca bk. Mango, 2011: 263-265.

⁸⁷² İlgili hususa yönelik değerlendirmesi için bk. Mousourakis, 2012: 73.

⁸⁷³ ‘*Müşterek Avarya*’ terimi Türk Ticaret Kanunu’nun 1272. maddesi uyarınca “*Ortak bir deniz serguzeştine atılmış olan gemiyi, yuku, diğer eşyayı ve navlunu birlikte tehdit eden bir tehlikeden onları korumak amacıyla ve makul bir hareket tarzı oluşturacak şekilde, bile bile olağanustu bir fedakarlık yapılması veya olağanustu bir gidere katlanılması halinde -müşterek avarya hareketi- varsayılır ve bu hareketin doğrudan doğruya sonucu olan zarar ve giderler müşterek avarya olarak kabul edilir*” biçiminde tanımlanmaktadır. *Müşterek Avarya* teriminin ayrıntılı tanımı ve detayları hakkında ayrıca bk. Force et al., 2008: 409-430; Kender et al., 2014¹⁴: 268. ‘Avarya’ sözcüğü etimolojik kökeni itibarıyla incelendiği takdirde, kelimenin kökeninin Arapça (‘Avvar = zarar’) olduğu ve bu Arapça kelimenin Latinceye transkribe edilmek suretiyle günümüz hukuk terminolojisine dâhil

İlişkin Rhodos Kanunu Üzerine” başlığıyla anılmaktadır⁸⁷⁴. İlgili başlığın kapsamı dâhilinde Roma ve akabinde Doğu Roma hukuk âlimlerinin birbirinden farklı çalışmalarından (özellikle MÖ 150 ile MS 284 seneleri aralığına işaret eden⁸⁷⁵) alıntılama metoduyla mevzuat içeriğine eklenmiştir olan on madde mevcuttur. Günümüzde yalnızca bu on maddeyle sınırlandırılmış görünen Rhodos denizcilik yasaları (yasaların birinci maddesinden de açıkça anlaşılabilir), kasırga/fırtına benzeri tehlikeli bir hava şartı altında herhangi bir su taşıtının güvertesinden denize yük/mal tahliye edilmesi yoluyla su taşıtının belirli miktarda ağırlıktan arındırılarak batmasını engellemeye yönelik temel uygulamaların belirlenmesine odaklanmıştır. Öyle ki Eskiçağda, günümüze oranla seyrüseferler son derece uzun soluklu (bazı zamanlar altı aya kadar sürebilen), oldukça zahmetli ve bir o kadar da tehlikeli eylemler olarak görülmekteydi. Bununla birlikte bilhassa Akdeniz gibi engin ve çeşitli iç deniz ağlarıyla birbirine bağlı karasuyu kütleleri üzerinden gerçekleştirilen deniz yolculukları, zaman zaman iklimsel olarak birbirinden tamamen farklı hava koşullarının oluşturduğu bazı tehlikeleri de bünyesinde barındırmaktaydı. Ayrıca korsanlarca verilebilecek her türden zararlarla, her yerde ve de her an karşı karşıya kalılabilmekteydi.

Bu doğrultuda, yukarıda kısaca değinilen söz konusu zor şartlar altında ve son derece zahmetle sürdürülen bazı seyrüseferler esnasında *magister navis*⁸⁷⁶ (geminin reisi-kaptanı) ve onun hükmü altındaki *nautae*⁸⁷⁷ (denizciler) tarafından hızlı bir şekilde su taşıtından denize yük/emtia tahliye işlemi (*sic.* müşterek avarya) uygulamaya geçirilmekteydi⁸⁷⁸. Ancak söz

edildiği bilinmektedir (ilgili etimolojik değerlendirmeye yönelik bk. Watt, 1986, 92; Khalilieh, 1998: 101 dn. 199).

⁸⁷⁴ Belirtilen maddenin ana başlığı olarak kullanım görmüş olan ‘*de Lege Rhodia de Iactu*’ ibaresi dilimizde tam filolojik anlamı itibarıyla ‘*Tahliyeyle ilişkin Rhodos Yasası üzerine*’ karşılığını vermektedir. Söz konusu filolojik çeviri günümüz Türk hukuk terminolojisinde ‘*Müşterek Avaryaya İlişkin Rhodos Yasası*’ tabiriyle ifade edilmektedir (krş. Çağa, 1978⁵: 9; Erdoğan, 2011³: 79; Kaner, 2013³: 3). İlgili bölüm dâhilinde de söz konusu başlığın günümüz Türk Hukuk literatüründeki terminolojik karşılığı yerine, Latince filolojik çevirisinin aslına bağlı kalınmıştır.

⁸⁷⁵ İlgili değerlendirmesi için bk. Ertekin, 2012: 75.

⁸⁷⁶ *Magister navis*, herhangi bir su taşıtının başına söz konusu su taşıtının donatıcısı (*exercitor navis*) tarafından atama (*praepositio*) yoluyla getirilen kişilere verilen unvanın terimsel karşılığıdır. Roma hukuku bilginleri ilgili unvanın tanımı ve kapsamı hususunda bir takım fikri ayrımlara sahip olsalar da, bu bilginlerin büyük bir bölümü mevcut terimin su taşıtlarının kaptanlarına işaret ettiği konusunda hemfikirdirler. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Küçük, 2007: 77-80; 2014: 256.

⁸⁷⁷ Bir su taşıtında seyrüsefer halinde olan seyir personeli genel olarak *nautae* (= gemiciler) terimiyle anılmaktaydı. Mevcut terim tekil formda kullanım gördüğünde, yani *nauta* biçiminde yazıldığında bizzat *exercitor navis*’i (su taşıtını donatan kişiyi), çoğul formda kullanım gördüğünde ise, yani *nautae* biçiminde yazıldığında teknik anlamda yelken takımının kontrolünden ve su taşıtının diğer tüm ekipmanlarının sevk ile idaresinden sorumlu personeli ifade ediyordu. *Nautae* terimi dışında ve yukarıda tanımlanan *magister navis* statüsündeki personel haricinde su taşıtındaki diğer seyir görevlileri *gubernator* (= dümençi), *mesonautae* (= miçolar), *remiges* (= kürekçiler), *nautaepibatai* (= ücretsiz seyahat eden yolcular), *custodes navium & diaetarii* (= gemi muhafızları/gözcüler & hizmetkârlar), *naupegi* (= marangozlar) ve *proreta & ducator* (kılavuz & rehber) olarak bilinmekteydi. İlgili terimler hakkında daha detaylı değerlendirmeleri için ayrıca bk. Küçük, 2007: 81-83.

⁸⁷⁸ İlgili hususa istinaden; Aziz Paulus’un misyonerlik amacıyla sürdürdüğü seyahatler esnasında Girit Adası sahilleri açıklarında vuku bulan ve *Euroaquilo* adı verilen (*Act. XXVII. 14-19*) bir tayfuna yakalandığı bilinmek-

konusu bu tahliye işleminin gerçekleştirilmesi sırasında oluşan kaos ortamında, açıkça anlaşılabileceği gibi, gemiciler su taşıtından karasularına atılacak malla ilgili net bir saptamada bulunabilmek, tasnif gerçekleştirebilmek ya da ilgili hususta birbirleriyle fikir telakkisinde bulunabilmek amacıyla yeterli zamanı ya da uygun tartışma fırsatını bulamamaktaydılar. Bu nedenle seyrüsefer gerçekleştirilmekte olan mevcut su taşıtının güvertesinde ya da ambarında en ağır ve en kolay biçimde denize tahliye edilebilecek olan her ne varsa, su taşıtından ilk olarak tahliye edilen yükler/mallar da bunlar oluyordu. Böylesine gelişigüzel niteliğe sahip bir yük/mal tahliye işlemi esnasında su taşıtı üzerinde malı yüklü olan tüccarlar veya yolcular nezdinde ciddi zararlar ortaya çıkabiliyordu. Ortaya çıkan toplam zarar bilançosu ise malı/yükü su taşıtından tahliye edilen tüccar/yolcular ile malı/yükü herhangi bir zarara uğramamış tüccar/yolcular arasında bir takım adaletsizlikler meydana getirebiliyordu. Ortaya çıkan bu adaletsizliklerin *Lex Rhodia de Iactu*'nın birinci maddesindeki söz konusu şu anekdotta da açıkça ortaya konulduğu gibi, yasa kapsamındaki belirli hükümler vasıtasıyla ortadan kaldırılması hedeflenmekte ve genel olarak vuku bulabilecek olan tüm hukuksuzlukların adil olarak çözüme ulaştırılması için çaba harcanmaktaydı:

XIV. 2. 1: PAULUS, Görüşler, 2. Kitap

“Eğer ki bir su taşıtının (geminin) hafifletilmesi amacıyla mal veya yük atımı (yani müşterek avarya) tatbik edilmiş ise, (bu avarya işlemi sırasında oluşan) zarar herkesin yararı için oluşmuş olduğundan dolayı, söz konusu hasarın yine her bir kişinin (müşterek) katkısıyla tanzim edilmesi Rhodos Yasası uyarınca güvence altına alınmış durumdadır”⁸⁷⁹.

Lakin ilgili kukuki derlemenin diğer hükümlerinin tamamı panoptik bir biçimde etraflıca inceleme altına alındığı takdirde, söz konusu kanuni düzenlemelerin yalnızca müşterek avarya hususuyla sınırlandırılmadığı anlaşılabilmektedir⁸⁸⁰. Bu doğrultuda, ilgili derlemenin ikinci hükmünün birinci bendinin seyrüsefer sırasında herhangi bir su taşıtının aldığı hasarın ne şekilde ve de tam olarak kim(ler) tarafından karşılanacağı hususuna odaklandığı görülmektedir.

tedir. Bu tayfun sırasında Paulus'un güvertesinde seyrüsefer gerçekleştirdiği su taşıtını hafifletebilmek amacıyla denizciler öncelikle söz konusu su taşıtındaki tüm ticari malları ve bunlar dışında bir takım seyir ekipmanını, akabindeyse seyir personeline ve yolcularca kullanılması için ayrılan hububatı dahi (*Act. XXVII. 38*) denize atarak su taşıtının emniyetli bir biçimde en yakın limana demir atabilmesi uğruna çaba sarfetmişlerdir.

⁸⁷⁹ Yukarıda alıntısı sunulmakta olan çeviride; Theodor Mommsen ve Paul Krueger'in editörlük gerçekleştirdikleri ve Iustinianus döneminin önde gelen hukukçularınca derlenen *Corpus Iuris Civilis*'in birinci cildindeki *Digesta* edisyonu (Dig. XIV. 2) temel alınmıştır. Latince denizcilik hukuku maddelerinin tamamı bu edisyona sadık kalınmak suretiyle, tarafımda Türkçe'ye çevrilmiş ve münferit bir çalışma olarak yayımlanmıştır (ilgili yayın için bk. Kurul, 2015a). Bu çeviri bağlamında, Latince deniz hukuku maddelerinin aslına mümkün mertebe sadık kalınmaya gayret gösterilerek dilimize kazandırılabilmesi aşamasında A. Watson'un (1985: 419-422) İngilizce ve C. Eduard Otto ile Bruna Schilling'in (1831: 146-151) ortaklaşa bir şekilde hazırladıkları Almanca edisyonlarından da istifade edilmiştir.

⁸⁸⁰ İlgili değerlendirmeye ilişkin olarak bk. Ertekin, 2012: 75.

Yine aynı hükmün üçüncü bendinin ise, belirli miktarda bir fidye ödemesi karşılığında herhangi bir su taşıtını ve aynı zamanda yüklü bulunan kargoyu korsanların elinden kurtarabilme durumunda nasıl bir zarar tazmini gerçekleştirilmesi gerektiği hususunun da tartışıldığı izlenmektedir. Ayrıca, onuncu hüküm çerçevesinde kölelerin su taşıtı özelindeki mevcut hakları ve de denizciler ile tüccarlar arasındaki yük taşıma anlaşmasının kapsamı gibi farklı konulara da değinilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu hususlara ek olarak, farklı Roma imparatorlarının isimlerinin anıldığı emirnameler de yasalara ait hükümlere eklenmiş ve böylelikle yasa maddelerinin hukuki zeminin güçlendirilmesi ve tüm hükümlerin daha meşru bir statüye eriştirilmesi hedeflenmiştir⁸⁸¹.

Doğu Roma İmparatorluğu tarafından derleme yoluyla kendi hukuk sistemlerine iliştirilen bu yasaların yalnızca ‘*de Iactu* (tahliye/mal atımı üzerine)’ maddesi özelinde, yani kısmi ölçekte *Digesta*’ya dâhil edilmiş olması, ‘Rhodos Denizcilik Yasaları’ üzerine sürdürülen mevcut araştırmalar kapsamında henüz tam olarak anlaşılamamış bir sorunsal niteliğine sahiptir. Öyle ki; Roma ve akabinde Doğu Roma gibi imparatorluklar özelinde günlük yaşamın iki ana birleşeni olan yıllık hububat (= *annona*) ve köle ticaretinin neredeyse tamamı *emporion*lar⁸⁸² üzerinden, bilhassa deniz yoluyla söz konusu iki imparatorluğun önemli liman kentlerine nakledilmekteydi. Bu minvalde; dönemsel olarak değişmekle birlikte kontrolü dâhilindeki tüm karasularını yurttaşlarının ve de müttefiklerinin/ticari ortaklarının kullanımına daimi olarak (yaz/kış farketmeksizin) açık tutan⁸⁸³, emperyalist kimliğe sahip bir süper gücün denizcilik işlerine (= *res maritimae*) özgü belirli bir kurallar bütününe duyduğu ihtiyacın ve verdiği önemin oldukça üst seviyede olması beklenmektedir. Bu doğrultuda, mevcut ihtiyacın sözlü yasalarla ya da geleneksel jargonlarla karşılanamayacağı süreç ilerledikçe iyiden iyiye gözle

⁸⁸¹ Örnek olarak bk. “*Antoninus Eudaemon’a yanıt verdi: Ben yeryüzünün (karaların) hâkimiyim, denizlerin hâkimi ise yasadır. Bu dava Rhodosluların denizcilik yasası uyarınca bir karara bağlansın, öyle ki ilgili yasanın hükümleri dahilindeki hiçbir madde bizim (sic. Romalıların) yasamızla çelişir nitelikte değildir. Tanrısal Augustus da birebir aynı kararı vermişti*”. Rhodos Denizcilik Yasaları’ndan alıntılanarak ilgili bölüme dâhil edilmekte olan bu anektdot (Dig. XIV. 2. 9); imparator Antonius Pius ya da Marcus Aurelius’a yazılmış (Wagner, 1997: 358) bir mektuba (= *scriptum*) bizzat imparator tarafından verildiği iddia edilen bir yanıt (= *rescriptum*) içermektedir. Sonuç itibarıyla; bizzat imparator tarafından mektubun yazarı Eudaimon’a hitaben kaleme alındığı iddia edilen, aynı zamanda bir talimat niteliğine sahip olan bu *de facto* yanıt, Rhodos Denizcilik Yasaları’nın Roma ve devamında ise Doğu Roma İmparatorluğu nezdindeki öneminin ve etkisinin yansımaları sunuyor olması bakımından son derece önem arz etmektedir.

⁸⁸² Temel anlamı özelinde *ἐμπόριον* (= *emporion*, Lat. *emporium*) Eskiçağda iktisadi hayata hizmet vermesi amacıyla inşa edilmiş olan ve bu doğrultuda öncelikle ticari mal (sic. *emtia*) alışverişi, takası, muhafaza edilmesi ya da naklinin gerçekleştirilmesi gibi çeşitli eylemlerin (sic. *res commerciae*) kesintisiz bir biçimde ifa edilebilmesine olanak tanıyan yapı komplekslerinin tamamını (kimi zamansa yalnızca bu tarz işler için tahsis edilmiş yekpare bir binayı) niteleyen terminolojik tanımlamadır. Söz konusu yapı kompleksleri genel itibarıyla kıyı şeritleri dâhilinde ya da göl/nehir nakliye trafiğinin sürdürülmesine olanak tanıyan belirli alanlarda konumlanmakla birlikte, kara ticaretinden ziyade deniz ticaretiyle uğraşan tüccarlarca son derece yoğun bir biçimde kullanım görmektedir ve bu doğrultuda da oldukça işlevsel liman-rıhtım yapılarına sahiplerdi. *Emporion* yapıları üzerine detaylı değerlendirmeleri için genel olarak bk. Hansen, 1997: 83-100; Demetriou, 2012: 24-63.

⁸⁸³ İlgili değerlendirmesi için bk. Potter, 1924: 32.

görülür bir hal almış, böylelikle artık özellikle yazılı metinlere gereksinim duyulmakta olduğu aşikâr bir hal almıştır. Söz konusu gereksinimin günümüzde *Digesta* başlığıyla bilinen hukuki *corpus* vasıtasıyla -yüzeysel ve kısmi bir şekilde olsa dahi- giderilmesi ile beraber, üç taraftan devasa karasuyu bloklarıyla sarılmış Roma ve Doğu Roma imparatorlukları açısından pratikte başvurulabilir ve işlevsel niteliğe sahip spesifik deniz hukuku hükümleri yürürlüğe sokulmuş olmaktadır.

‘Rhodos Deniz Hukuku’ ile ilintili bir sonraki yazınsal düzenlemeyle ilintilendirilen kanıtlara, Ortaçağın ilerleyen süreciyle birlikte ulaşılabilmektedir. Kanıtlarına ulaşabilen bu yeni düzenlemeler günümüzde genel olarak kabul edilen (= *communis opinio*) güncel kanıya göre, MS 600/650-800 tarih aralığında⁸⁸⁴, belirli gereksinimler doğrultusunda ve farklı şekillerde kademeli olarak uygulamaya geçirilmiştir. Böylelikle; imparator I. Iustinianus’u takip eden kronolojik süreç dâhilinde ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun hukuki/idari kurumlarının -yeniden- işleyemez bir statüye sahip olmasıyla beraber, bir takım yeni kanuni düzenlemelere gereksinim duyulduğu giderek daha aşikâr biçimde hissedilir olmuştur. Deniz hukuku bağlamından da revize edilmeye ihtiyaç duyulan hükümlerle ilgili güncellemelerin kademeli bir biçimde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda ilk olarak; tasvir kırıncı imparatorlar arasında ismi geçen ve Suriye Hanedanı mensubu, MS 717-741 tarihleri aralığında Doğu Roma tahtında bulunan III. Leōn (Λέων Γ' ὁ Ἰσάυρος) tarafından MS 741 yılının Mart ayında yayımlanan⁸⁸⁵ *Eklogē* (= Ἐκλογή: derleme, özet) başlıklı *corpus* dâhilinde, yasaların tekrardan ele alındığına dair bir takım görüşler mevcuttur⁸⁸⁶. İlgili düzenleme yazınsal içeriği özelinde çok kapsamlı olmamakla birlikte, I. Iustinianus’un hukuki derlemesindeki noksanlıkları ve karmaşıklıkları giderir nitelikteydi⁸⁸⁷.

⁸⁸⁴ Söz konusu tarihlendirmeye yönelik temel olarak bk. Ashburner, 1909: CXII. Rhodos Denizcilik Yasaları olarak tanımlanan/başlıklandırılan kanun hükümlerinin tarihlendirilmesi hususunda farklı öneriler ve de ek değerlendirmelere yönelik literatür özeti için genel olarak ayrıca bk. ve krş. Obolensky, 1971: 409; Atkinson, 1974: 46-98; Scheltema, 1978³: 62-64; Anastos, 1979²: 61; Gabrielsen, 1997: 110; Horden – Purcell, 2000: 156; Bass, 2003: 154; Khalilieh, 2006: XI; Wickham, 2007: 463; Gregory, 2008: 191; Davis, 2009: 201; Ostrogorsky, 2011⁷: 85; Abulafia, 2012: 274; Herrin, 2013³: 211.

⁸⁸⁵ İlgili *corpus*un yayımlanma tarihi ile ilintili olarak bk. Mousourakis, 2015: 220.

⁸⁸⁶ Roma hukuku özelinde yenilenmiş, buna ek olarak kolaylıkla erişebilen ve de vatandaşların her kesimince anlaşılması rahat bir niteliğe sahip olan bu *corpus*un yayımlanması Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi özelinde önemli bir gelişme adımı olarak yorumlanmaktadır. Bununla birlikte; *Eklogē*’nin girişinde yer alan, adli mercilerin rüşvet yoluyla iş görmelerini engelleyebilmek adına, *quaestor* makamından başlayarak tüm üst/alt kademe-deki hukuk adamlarına merkezi yönetim tarafından maaş bağlanması doğrultusundaki karar son derece dikkat çekici niteliktedir. Özü itibarıyla Doğu Roma İmparatoru III. Leōn ve oğlu V. Konstantinos’a atfedilen *Eklogē corpus*u, yüzyıllar boyunca iyi bir üne sahip olmamıştır. Lakin yine de, ilgili *corpus* Doğu Roma İmparatorluğu’nun ilerleyen yüzyıllardaki kanuni reformları üstünde önemli bir etkiye sahip olmuş ve bu etki zamanla birlikte Doğu Roma İmparatorluğu sınırları dışına yayılarak Slav ülkelerinin hukuki gelişiminde de büyük bir paya sahip olmuştur. *Eklogē* üzerine ek bilgi için genel olarak ayrıca bk. Burgmann, 1991: 672; Ostrogorsky, 2011⁷: 149; Mousourakis, 2015: 220-221.

⁸⁸⁷ Söz konusu husus üzerine bk. Wickham, 2010: 267.

Farklı görüşler ışığında, ilgili adli reformların MS 886-912 tarihleri aralığında Doğu Roma İmparatorluğu tahtında bulunan bilge lakaplı imparator VI. Leōn (Λέων VI ὁ Σοφός) tarafından MS ca. 892 yılında tamamlanarak yürürlüğe koyulan *Basilika* [= τὰ βασιλικά = Krali/İmparatorluğa Ait Yasalar] başlıklı 60 ciltlik hukuki *corpusa appendix* (= ekleme) statüsünde dâhil edilmiş olduğu ileri sürülmektedir⁸⁸⁸. Bölüm dâhilinde değerlendirme altına alınmakta olan Hellence deniz hukuku hükümlerinin de, bu *corpusun* 53. cildinden kaynaklandığına dair farklı savlar mevcuttur⁸⁸⁹.

Yukarıda belirtilen değerlendirmeler ışığında bir özetleme gerçekleştirmek ve genel sentez oluşturmak gerektiği takdirde, söz konusu denizcilik hukuku hükümlerinin net olarak hangi hukuki *corpus* (*Eklogē* mi yoksa *Basilika* mı?) dâhilinde son şeklini aldığı hususu günümüzde halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir⁸⁹⁰. Lakin mutlak statüde geçerliliğe sahip en önemli sonuç, denizcilik yasaları hükümleri üzerinde her iki imparator tarafından da mevcut ihtiyaç ya da ortam doğrultusunda (oranı belirlenemeyen) bazı *addendum* (= ekleme), *delendum* (= çıkarma) ya da *corrigendum* (= düzenleme) çalışmaları gerçekleştirilmiş olduğudur. Bununla birlikte, Roma Hukuku bağlamında en önemli başvuru kaynakları (*sic.* *corpus maximum*) arasında addedilmekte olan her iki yasal düzenlemenin de mevcut denizcilik hükümlerinin son taslağına etkide bulunmuş olduğu oldukça aşikârdır. Lakin konuya yönelik en güncel araştırmalar perspektifinde bir değerlendirmede bulunulacak olduğu takdirde (yasa hükümlerinden günümüze ulaşanlar özelinde), ilgili maddeler üzerinde *Eklogē*'nin *Basilika*'ya oranla daha belirleyici bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir.

Rhodos Denizcilik Yasaları ile ilişkilendirilen Hellence el yazması (manuscript), hakkında araştırma yapan ve üzerinde çalışma gerçekleştiren hukuk bilginleri, dil bilimciler ve tarih araştırmacıları tarafından kendi içerisinde üç alt bölümle kategorize edilmektedir. Bu sınıflandırma kapsamında birinci bölüm; Augustus, Tiberius, Nero, Traianus, Hadrianus, Antonius Pius/Marcus Aurelius ve Pertinax gibi farklı Roma imparatorlarının isminin anılmakta olduğu ve (muhtemelen) yasa hükümlerinin meşruiyetini pekiştirme ereğiyle derlemenin girişine sonradan eklenmiş olan bir önsöz (*sic.* *prologos*) niteliğine sahiptir⁸⁹¹. Bu minvalde bu bölüm genellikle Rhodos Denizcilik Yasaları metninden bağımsız bir biçimde değerlendirilmekte ve yasa hükümleriyle olan mevcut bağlantısından şüphe edilmektedir. Öyle ki böylesine bir önsözün yasa hükümlerinin girişine ilâştirilmesiyle, yasaların daha evrensel ve saygı uyandırıcı bir statüde algılanmasının hedeflenmiş olabileceği öngörülmektedir.

⁸⁸⁸ İlgili değerlendirmeye yönelik bk. Khalilieh, 2006: XII; Ertekin, 2012: 75.

⁸⁸⁹ Belirtilen savlara örnek olarak bk. Gofas, 1995: 32; Aubert, 2007: 160.

⁸⁹⁰ İlgili tartışmalara dair bk. Khalilieh, 2006: 11.

⁸⁹¹ İlgili husus üzerine bk. Benedict, 1909: 229.

İkinci bölüm kısa gündem maddeleri şeklindeki on dokuz hükmü ihtiva etmektedir. Bu on dokuz hükmün ilk yedisi özelinde, bir seyrüsefer gerçekleştirmekte ya da gerçekleştirecek olan mürettebatın seyrüsefer sona erince elde edilen/edilecek maddi kazancı kendi aralarında hangi oranda ve aynı zamanda ne şekilde pay edeceklerine odaklanılmaktadır. Akabinde, yedinci ve onuncu maddeler aralığındaki hükümler bağlamında herhangi bir su taşıtının güvertesinde balık pişirilmesinin (aslen, ateş yakılmasının) ve odun yarılmasının (yani, güverteye keser ya da çekiç darbesi indirilmesinin) yasaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte, yine herhangi bir seyrüsefer esnasında su taşıtının üzerindeki mürettebat ile yolcular tarafından kullanım görmek üzere tahsis edilmiş olan içme suyunun belirli bir ölçüyle sınırlandırılığına gönderimde bulunmaktadır. Ayrıca, güvertedeki her bir yolcunun (yolcu türü belirtilerek) güverte üzerinde azami olarak ne kadar yer işgal edebileceği gibi son derece spesifik hususların dahi göz ardı edilmediği anlaşılmaktadır. Diğer geri kalan hükümlerinin ise kaptan ile tüccar/yolcu topluluğu arasındaki emtia/yük ipoteği ve de depozito mutabakatları, seyrüsefer kredisi ve su taşıtından denize mal/yük atımı (müşterek avarya) esnasında tahliyesi gerçekleştirilen malın/yükün maddi değerinin beyanatı gibi çeşitli ticari meseleri kapsamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü, yani son bölüm ise, Hellence kaleme alınmış olan bu deniz hukuku derlemesinin en hacimli ve kapsamlı bölümü olma niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Toplam olarak kırk yedi münferit hükmü içeren bu bölüm, ikinci bölümde yer alan hükümlere nazaran, son derece ayrıntılı ve daha uzun açıklamalar içermektedir ve birbirinden farklı hukuki meseleler ile ilintilidir. Yasa derlemesinin üçüncü bölümü genel hatlarıyla özetlenecek olduğu takdirde hükümlerin ilk sekizinin seyrüsefer esnasında ya da mola amacıyla herhangi bir mevkide demirleme sırasında su taşıtının emniyetinin sağlanmasına dair uygulanması planlanan hususlarla alakalı olduğu tespit edilmektedir. Geri kalan diğer maddelerin ise öncelikle kaptan, yolcular ve tüccarlar arasındaki sorumlulukların sağlıklı bir biçimde tesis edilebilmesi amacıyla uyulması gereken kurallar bütününe kapsadığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte; seyrüsefer esnasında ya da herhangi bir limanda/koyda demirleme sırasında hasara uğrayan bir su taşıtının ya da ilgili su taşıtına ait seyir donanımına dâhil bir parçanın zarar tazmininin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği hususunun da tartışmaya sunulduğu görülmektedir. Ayrıca; kaptan ve tüccarlar arasında kayda geçirilmiş olan depozito antlaşmalarının statüleri, özellikle denizciler için tahsis edilmiş olan kredilerle veya mal ortaklıklarıyla ilgili sözleşmeler ya da bir tüccar-yolcu tarafından herhangi bir su taşıtının kiralanması amacıyla imzananması gereken antlaşmalar gibi farklı hukuki hususlara odaklanıldığı da anlaşılmaktadır. İlgili bölüm dâhilinde son olarak, Latince denizcilik yasaları derlemesinin de önemli bir kısmını oluşturan, su

taşıtımdan denize mal/yük tahliyesi (yani müşterek avarya) işleminin tatbikine dair hükümler de yer almaktadır. Yasa derlemesinin ilgili bölümün devamında ise, yukarıda özetlenen hususlardan bağımsız olarak belirli bir gündem çatısı altında sınıflandırılması mümkün olmayan, son derece spesifik niteliğe sahip pek çok hukuki mevzunun da yine bu hükümler perspektifinde münferit bir biçimde mercek altına alınmakta olduğu sonucuna varılmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

İlgili bölüm dâhilinde değerlendirme altına alınmış olan tüm bu hususlar çerçevesinde, denizcilikle ilintili kanuni derlemelerin ve münferit hükümlerin geçirmiş olduğu hukuki gelişim süreci (özellikle MÖ I. yüzyıldan MS IX. yüzyıl arasındaki zaman dilimi boyunca) Roma Hukuku kaynaklarında genel anlamda ‘*Rhodosluların Denizcilik Yasaları*’ başlığıyla belirli aralıklarla da olsa takip edilebilmektedir. Bu minvalde öncelikle Roma, akabindeyse Doğu Roma İmparatorluğu denizcileri/gemicileri tarafından kullanım gören bu hükümler her daim tamamıyla olmasa da, MS XII. yüzyıla değin varlığını sürdürmüş görünmektedir. Bu suretle her iki derleme de, denizcilik işlerinin (*sic. res maritimae*) günlük işleyişi özelinde meydana gelen çeşitli adli vakaların çözümlenmesinde Romalı hukuk adamlarına rehberlik etmiş ve Eskiçağ/Ortaçağ hukuku kaynakları arasında önemli bir konum sahibi olmuştur.

MS XIII-XIV. yüzyıllarla birlikte Doğu Roma İmparatorluğu’nun iyiden iyiye merkezi otorite kaybına uğraması, böylelikle de imparatorluk karasuları genelindeki deniz ticareti trafiğinin giderek yoğunluk kaybetmesine paralel olarak denizcilik yasalarıyla ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasına duyulan gereksinim giderek zaruriyetini yitirmeye yüz tutmuştur. Söz konusu zaman diliminden Constantinopolis’in 1453 yılında fethedilişine kadar devam eden süreç dâhilinde ilgili denizcilik yasaları imparatorluk genelindeki evrenselliğini yitirmiştir. Bu doğrultuda iki yazal düzenlemenin de yalnızca belirli hükümlerinin zaman zaman bir grup Cenevizli ya da Venedikli, zaman zamansa bazı Slav kökenli deniz emekçileri tarafından kullanım gördüğü düşünülmektedir.

Tüm bu süreç boyunca yasa hükümlerinin kayıtlı olduğu taslaklar, imparatorluk bünyesindeki korunaklı kiliselerin kütüphanelerinde arşivlenmiş olmaları sebebiyle varlıklarını koruyarak günümüze ulaşabilmişlerdir. Sonuç itibarıyla genel olarak ‘Rhodos Denizcilik Yasaları’ başlığı altında tanımlanmakta olan bu iki hukuki derlemenin, Batı Avrupa genelindeki emtia-para takasının iyiden iyiye gelişmeye yüz tuttuğu MS XII ve XIII. yüzyıllar dâhilinde de yürürlükte kalmaya devam etmiş olması beklenmedik veya gelişigüzel bir biçimde gelişmiş bir durum değildir. Zira Roma ile Doğu Roma imparatorlukları bünyesinde görev başında olan hukuk adamlarının nizami bir kanun sistemi çatısı altında meydana getirmiş oldukları bu ‘Deniz Hukuku’ kulliyatı;

“Mal üreticilerinden meydana gelen bir toplumun ilk ve tek evrensel hukuku, en basit anlamıyla mal sahibi-müşteri arasındaki alım-satım, aidiyet, borç, sözleşme ve diğer yükümlülükler gibi ilişkileri ortaya koyan Roma Hukuku”

(hakkında bilebildiklerimiz ölçüsünde), özel denizcilik hukuku ile bağlantılı en kapsamlı yasal mevzuatlardan biri olma statüsüne sahiptir⁸⁹².

Sonuç itibarıyla; söz konusu iki derleme bünyesindeki denizcilik hukuku hükümleri belirli ölçüde ve belirli kronolojik zaman dilimlerinde (Hellenistik Dönem’den itibaren) gelişerek ve de daimi bir şekilde revize edilerek ca. XV. yüzyıl sonlarına kadar mevcudiyetini sürdürebilmiş ve Ortaçağ boyunca da yine Venedik, Ceneviz ve de Slav kökenli denizcilerce kullanım görmüştür. Bu minvalde ‘Rhodos Deniz Hukuku’ derlemeleri günümüz denizcilik hukuku literatürü bağlamında da temel oluşturuyor olması sebebiyle etkisini halen devam ettirmekte ve her ne kadar artık arka planda kalmış gibi görünse de, çağımız denizcilerinin temel hukuki başvuru kaynağı olmaya aslında devam etmektedir⁸⁹³. Mevcut sonucu ihtiva eden bu durum, denizcilik tarihi özelinde ileride gerçekleştirilecek olan özgün araştırmalara disiplinler arası bir bakış açısı kazandırmasının yanında, denizcilik işlerinde (*sic. res maritimae*) belirli bir ilerleme kaydedebilmiş ulusların/devletlerin başarılarının sadece iktisadi, siyasi ya da askeri alanlarla sınırlı kalmadığını, onların ‘Deniz Hukuku’ gibi oldukça spesifik alanlara dahi son derece önemli katkılar sağladıklarını açıkça ortaya koyar niteliktedir⁸⁹⁴.

⁸⁹² İlgili husus üzerine bk. Vitzthum, 2002: 1. Mevcut kanuni derlemeler, Avrupa’da denizcilik işleri hususunda tecrübe sahibi olan halkların/devletlerin yargı mekanizmalarına da dâhil edilmiştir. Söz konusu değerlendirme hakkında ayrıca bk. Zimmermann, 1992²: 411.

⁸⁹³ İlgili değerlendirmesi için bk. Anand, 1982: 11.

⁸⁹⁴ A. T. Mahan; genel olarak denizcilik odaklı eylemlerin kronolojik gelişim evreleri ve deniz gücünün tarihçesi hakkında değerlendirmede bulunduğu çalışmalarında benzer görüşler ileri sürmektedir. Örneğin Mahan’ın (2011: 31) açıkça belirttiği üzere; “deniz gücünün tarihi hiçbir şekilde sadece ülkeler arasındaki çekişmelerin, rekabetlerin, savaşta doruğuna çıkan şiddetin anlatılması değildir”. Mahan’ın denizcilik tarihi araştırmalarının temel unsurlarına dair ek görüşleri için ayrıca bk. Mahan, 2013: 37-62.

SONUÇ

Thalassografi; temel olarak ‘deniz(lerin)/denizcilik yazımı, çizimi, tasviri’ gibi anlamlarıyla, mevcut tezin kurgusuna yön vermiştir. Bu kurgu dâhilinde; ‘Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi’ başlığıyla ele alınan bölümler özelinde denizlerle ve denizcilik işleriyle (= res maritimae) ilgili olarak Eskiçağdan Ortaçağa uzanan süreçte (özellikle Arkaik Dönem’den Geç Antikçağ’ın sonlarına kadar) tutulmuş olan kayıtların ve gerçekleştirilmiş olan farklı türdeki çalışmaların (yasa/nutuk metinleri derlemeleri gibi) ortak bir sentezde, tematik olarak değerlendirilmesine odaklanılmıştır. Bu odağı oluşturan temel argüman MS XII. yüzyılda yaşadığı bilinen Konstantinopolisli şair ve aynı zamanda gramer bilgini Ioannes Tzetzes tarafından kendisinin *Historiai* başlıklı eserindeki bir anekdota dayanmaktadır. İlgili anekdotunda Tzetzes (bk. *Hist. I.* 31. 845-847: *‘Ὅστις δ’ ὁ γεγραμὸς ἐστὶ περὶ Βοσπόρων δύο, καὶ τίς ὁ τὸν Ἑλλήσποντον γράψας θαλαττογράφος ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν πολλῶν ἱστορικῶν, οὐκ οἶδα: Her iki Bosporos [Kimmer ve Thrake bosporosları] hakkında kim tasvirde bulunmuştur ve ayrıca birçok tarihçi topluluğundan hangi thalattographos Hellespontos’u tasvir etmiştir, ben bilmiyorum*) kendisinin yaşadığı dönemde ve elbette yaşadığı dönemden önce de *thalattographos* olarak bilinen ve Eski Yunanca sözcük anlamından da açıkça anlaşılabilceği üzere denizcilik yazımı ve de denizlerin tasvir edilmesi konularında bilgi sahibi olan spesifik uzmanların varlığına dair birincil kanıt sunmaktadır.

Tzetzes’in ilgili anekdotunda *thalattographos* sözcüğüyle tanımladığı bu uzman grubunun ilgi odağının her ne kadar denizler olduğu açık ve net bir şekilde anlaşılabilse de, bu uzman grubu aynı zamanda ve belirli ölçekte nehirler, göller ve okyanuslar üzerine de birtakım gözlemlerde bulunuyor olmalıydı. Bu bağlamda, Antikçağ ve Ortaçağ dünyasının günümüzdeki algılanışına yön vermiş olan ve Amaseialı Strabon gibi eserlerinde kendilerini *geographos* (= γεωγράφος) olarak tanıtan kara ya da anakara gözlemcilerine benzer bir çalışma perspektifine sahip oldukları düşünülmektedir. Bu kapsamda Antikçağda ve aynı zamanda Ortaçağda kendilerini *geographos* olarak kimliklendiren bilginlerin çalışma alanlarının genel çerçevesinin özetlenmesi, Tzetzes’in andığı *thalattographos* zümresinin çalışma alanınının algılanmasını kolaylaştıracak, onlara ve de çalışmalarına yönelik algısal derinlik oluşturacak ve coğrafya-thalassografya bilim disiplinleri arasında birtakım karşılaştırma imkânları yaratacaktır.

Türk Coğrafya Kurumu (TCK) coğrafya bilimini en yalın anlamıyla “*Coğrafya, insanlar ve yer (mekân) ile bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimdir*” şeklinde tanımlamaktadır. Antikçağa yön vermiş temel bilimsel alanlardan biri olan coğrafyanın Eski Yunanca’daki ke-

lime anlamı ise Türk Coğrafya Kurumu'nun açıklamasına oranla daha yalındır: “Yeryüzünün tasvir edilmesi, yeryüzü (özelliklerinin) kayıt altına alınması, çizilmesi vb”. Yani yeryüzü ve insanlar arasındaki ilişkiler coğrafyanın konusunu oluşturur. Özetle coğrafya sadece yerlerin isimlerini ezberleme ve bunların dünya üzerinde nerede olduklarını ya da ne şekilde konumlandıklarını ortaya koyabilme uğraşı değildir. Bu mevcut anlam bütünlüğünden hareketle, thalassografi biliminin de coğrafya biliminin paralelinde bir tanımlamaya sahip olması beklenmektedir. Bu tanımlama için en uygun anlam bütünlüğü de şu şekilde sağlanmalıdır: Thalassografi, insanoğlunun başta denizler ve okyanuslar olmak üzere seyrüsefer edilebilir tüm su kütlerine yönelik gözlemlerini ve de insanlar ile denizler, okyanuslar, göller veya nehirler arasındaki ilişkiyi ve de etkileşimi inceleyen, değerlendiren ve yorumlayan bilim dalıdır. Bu bağlamda thalassografi, insanların çevrelerindeki mevcut denizleri, okyanusları, gölleri ya da nehirleri daha yakından gözlemleyebilmelerine, tanımlayabilmelerine ve insanoğlunun seyrüsefer edilebilir nitelikteki tüm su kütleleri üzerindeki etkileşimlerini ayrıntılı bir şekilde sorgulayabilmelerine odaklı anlayış geliştirmelerine katkı sunacak disiplinler arası bir çalışma alanı niteliğine sahiptir.

Antikçağda ve Ortaçağda, bilimsel zeminde ve mesleki bağlamda kendilerini thalassographos (= denizcilik bilgini/denizcilik işleri uzmanı) olarak tanımlayan entelektüellerin çalışma konuları, yukarıda da değinildiği üzere, yerkürenin hemen hemen dörtte üçünü kaplayan okyanuslar, denizler, göller ve nehirler ile ilintiliydi. Böylelikle bu entelekteüller, thalassografik araştırmalarını ilgi ve gözlemlerinin yoğunluğuna göre farklı perspektiflerde gerçekleştirebilmekteydiler ve çeşitli çalışmalar ortaya koyabilmekteydiler. Bu bağlamda thalassografik çalışmaların odağında olduğu görülen ve olması hedeflenen temalar, tezin içeriğinde de sorgulandığı üzere, değişkenlik gösterebilmekte ve her türden denizcilik işlerini ve meselelerini kapsayabilmekteydi.

Antikçağdan Ortaçağa uzanan süreçte, kendisini thalattographos (= θαλασσογράφος) olarak kimliklendiren bir entelektüelin hangi konulara odaklanmış olması ve ne türden çalışmalar gerçekleştirmiş olması beklenmekteydi? Bu soru, mevcut tez çalışmasının içeriğindeki bölümlere ve bölümlerin kurgusal kapsamına yön vermiştir. Yukarıda da değinildiği üzere, thalassografik araştırmaların kökeni hiç şüphesiz ki coğrafi araştırmalara dayanmaktadır. Antikçağdan Ortaçağa uzanan süreçte birbirinden doğmuş olan ve çeşitli kollara ayrılan bilimsel tradisyonlar *Coğrafya* (= γεωγραφία) ile *Thalassografya* (= θαλασσογραφία) ayrımını ortaya çıkarmış olmalıdır. Böylelikle dünyanın hemen hemen dörtte birini oluşturan kara bloklarına has temel özelliklerin ve insan ile coğrafya arasındaki ilişkinin/etkileşimin tespitine yönelik araştırmaların paralel etkisi, dünyanın yaklaşık olarak dörtte üçüne tekabül eden karasuyu

kütleleri ve insanları bu karasuyu kütleleriyle etkileşimi üzerinde görülmüştür. Bu doğrultuda ilgili alanlar kapsamında çeşitli çalışmalar gerçekleştiren entelektüeller kendilerini geographos (= γεωγράφος), topographos (= τοπογράφος), khorographos (= χωρόγραφος) veya thalassographos (= θαλασσογράφος) gibi spesifik kimlikler ile tanımlar hale gelmişlerdir. Sonuç olarak bu entelektüellerin kaleme almış oldukları eserlerde de odak noktaları kara ya da deniz olarak belirginleşmiş ve bu belirginlik onların çalışmalarına yansımıştır (örnek: periegesis [= περίηγησις] ve periplous [= περίπλους] türünden eserler).

Genel değerlendirme bağlamında, *periplus* yazımının MÖ VII-VI. yüzyıl aralığında ortaya çıkışını ve gelişimini takiben, thalassografik çalışmaların *anaplous* (= ἀνάπλους) ve *paraplous* (= παράπλους) gibi daha spesifik ve tematik yazın türleriyle çeşitlendirilmiş olduğu belgelenmektedir. Byzantionlu Dionysios, MS II. yüzyılda *anaplous* türünde, *Anaplous Bosporou* (= ἀνάπλους Βοσπόρου) başlıklı thalassografik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Onun bu çalışması, kendisinin İstanbul Boğazı ve özellikle Byzantion kenti kıyıları boyunca gerçekleştirmiş olduğu seyrüseferlerinin kayıtlarını içermektedir. MÖ IV-III. yüzyıl aralığında yaşadığı düşünülen Thasoslu Androsthene's'in *Paraplous Indikes* (= παράπλους Ἰνδικῆς) başlıklı bir paraplous çalışması kaleme aldığı bilinmektedir. Androsthene's'in bu çalışmasının ise, onun Asya kıtasının Hint Okyanusu kıyıları boyunca gerçekleştirmiş olduğu seyrüseferlerinin kayıtlarını içermekte olduğu düşünülmektedir. MÖ III. yüzyılın sonlarında yaşadığı düşünülen Syrakousalı Nymphodoros'un da Asya kıyılarını kapsayan bir paraplous yazmış olduğuna yönelik kayıtlar mevcuttur (bk. Nymph. *Fragm.* XII: Νυμφόδορος γοῦν ὁ Συρακόσιος ἐν τῇ τῆς Ἀσίας Παράπλῳ τὰδ' ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν).

Periplous, *anaplous* ve *paraplous* metinleri dışında, thalassografik perspektiften kaleme alınmış farklı çalışma türleri de mevcuttu. Bunlar temel olarak belirli bir kıyı hattı üzerindeki farklı lokasyonlar arasındaki seyrüsefer mesafesi ölçümlerini sunan stadiasmoslar, belirli bir kıyı hattı üzerindeki limanların fiziksel özelliklerini ve denizciler/gemiciler için sağlayabildikleri imkanları listeleyen liman katalogları ve farklı denizlerin spesifik özelliklerini değerlendiren deniz kitapçıkları idi. Böylesine thalassografik çalışma türleri klasik kaynaklar ve epigrafik metinler vasıtasıyla günümüzde örneklenebilir durumdadır. İlgili thalassografik metin türlerine ek olarak, herhangi bir grup çatısı altında değerlendirilemeyecek ve kendilerine özgü thalassografik unsurları bünyelerinde barındıran çalışmalar da belgelenebilmektedir. *Nóμος 'Ροδιῶν Ναυτικός* (Basilika LIII) ve *Lex Rhodia* (Digesta XIV. 2) başlıklı kanuni düzenleme metinleri, bu çalışmalara deniz hukuku yazıcılığı perspektifinden örnek oluşturmaktadır. MS II. yüzyılda yaşamış Aelius Aristeides tarafından kaleme alınmış olan *Eἰς τὸ*

Αἰγαῖον πέλαγος başlıklı söylev metni, herhangi bir metin grubu çatısı altında başka bir örneğine sahip olmadığıımız thalassografik içerikli diğer bir alt metin türüdür.

Stadiasmos (= σταδιασμός) türünün bilinen ilk örneği, MS III. yüzyılın ikinci yarısında *σταδιασμός μεγάλης θαλάσσης* (Lat. *Stadiasmus Maris Magni*) başlığıyla, anonim olarak yazılmıştır. Metin, Akdeniz kıyıları boyunca konumlandırılmış belirli limanlar arasındaki seyrüsefer mesafeleri, bu limanlara doğru gerçekleştirilecek seyrüseferler sırasında yararlanılabilecek rüzgarlar, temel seyir rotaları ve bu rotalar üstündeki limanların spesifik özelliklerine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Liman katalogları genel olarak *Peri Limenon* (= περὶ Λιμένων) başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Alt bir thalassografik metin türü olarak sayılabilecek liman kataloglarının varlığına ilişkin bilinen ilk örnek MÖ III. yüzyılda yaşamış olan Rhodoslu Timosthenes tarafından kayda geçirilmiştir.

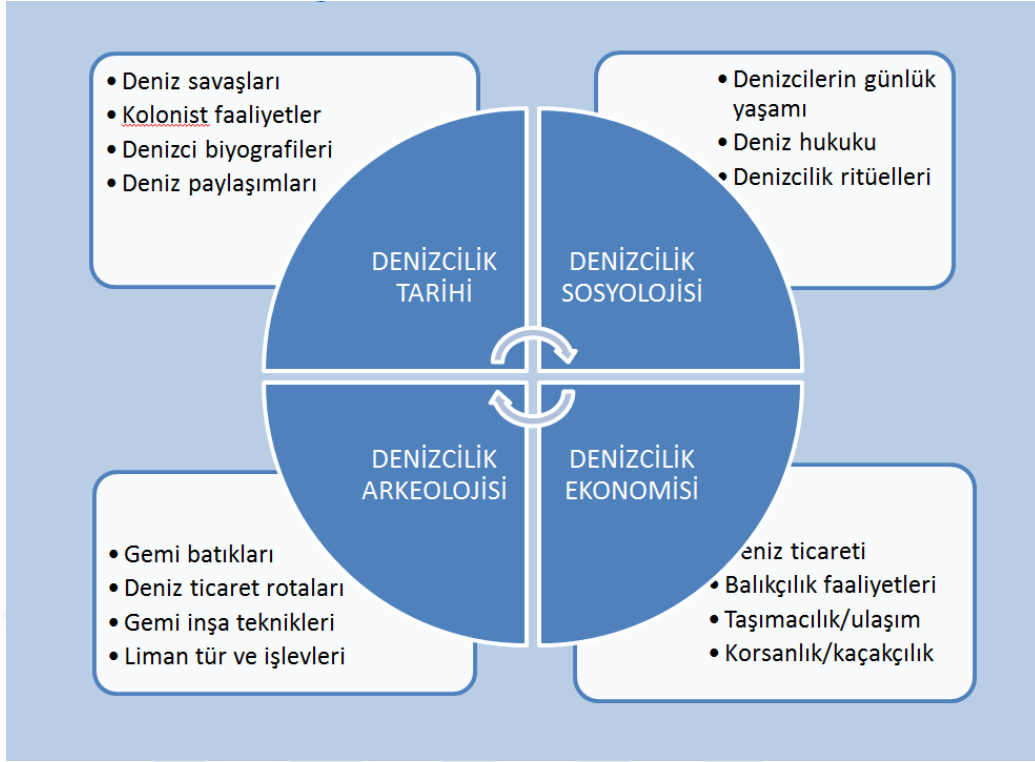
Antikçağdan Ortaçağa ilerleyen periyotta, insanoğlunun *oikoumeneye* ilişkin algısının derinlik kazanmasıyla ve genişlemesiyle birlikte *Eski Dünya*'nın okyanusları, denizleri ve nehirleri hakkında tanımsal nitelikteki thalassografik alt metin türleri de kurgulanmıştır. Bu alt metin türlerinin varlığı MÖ II-I. yüzyıl aralığında Miletoslu Aleksandros Polyhistor tarafından kaleme alınmış olan *περὶ Εὐξείνου πόντου* (= Pontos Eukseinos üzerine) başlıklı çalışmaya benzer örnekler vasıtasıyla bilinmektedir (ayrıca Marsilyalı Pytheas'ın yazmış olduğu *τὰ περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ* ve Pseudo-Plutarkhos tarafından yazılmış *περὶ ποτάμων* başlıklı çalışmaların varlığı da bilinmektedir).

Thalassografik bağlamda sınıflandırılması yapılamayan iki bağımsız nitelikteki alt metin türü mevcut tez dahilinde son bölüm kapsamında tartışılmıştır. Bu guruplardan ilki, Antikçağdan Ortaçağa değin thalassografik perspektif ile oluşturulmuş deniz hukuku yazımı ile ilişkilidir. Antikçağda günlük işlere yön veren denizcilik işleri (= *res maritimae*) ile ilgili hukuki normların ortaya çıkışı Hellenistik Dönem'den itibaren belgelenebilmektedir (Bk. Cic. *Inv.* II. 32. 98: *Lex est apud Rhodios ut si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publice-tur.* = Rhodoslular nezdindeki bir yasa uyarınca şayet mahmuzlu herhangi bir gemi limanın birinde mahsur kalmış durumdaysa o gemiye el konulur). Böylelikle Hellenistik Dönemi takiben giderek geliştirilen ve dönüştürülen deniz hukuku yazıcılığı, Eskiçağ ve Ortaçağ thalassografisi bağlamında giderek gelişmiş ve bağımsız bir külliyat niteliğine sahip olmuştur. Bu külliyat günümüzde genel olarak 'Rhodos Deniz Hukuku' ya da 'Rhodos Denizcilik Yasaları' etiketleriyle anılmaktadır. İlgili külliyata ait referans niteliğindeki derlemeler *de lege Rhodia de Iactu* başlığıyla *Digesta*'da, *Νόμος 'Ροδιῶν Ναυτικός* başlığıyla ise *Basilika*'da yer almaktadır.

Antikçağdan Ortaçağa kadar thalassografik perspektif ile oluşturulmuş ve kurgulanmış olan ancak herhangi bir grup ya da başlık/alt başlık çatısı altında kategorize edilemeyen metin gruplarından ikincisi söylev metni yazım geleneği (ars rhetorica) ile ilintilidir. Bu thalassografik nitelikteki söylev metni yazımının bilinen ilk ve de tek örneği MS II. yüzyılda Aelius Aristeides tarafından ortaya konulmuştur. Aristeides'in bizzat Ege Denizi'ne hitap ettiği *Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος* başlıklı söylevi içeriği ve türü bağlamında thalassografik niteliktedir. Söylevde genel olarak Ege Denizi çeşitli yönleriyle, konumuyla ve farklı özellikleriyle yüceltilmektedir (bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 24: *πρῶτον ὅτι θέσεως ἄριστα εἴληχεν, ὥς καὶ πόλεως ἂν τις ἐπαινέσειε πρῶτον τὴν θέσιν.* = Her şeyden önce Ege Denizi en iyi konuma sahip olmuştur, öyle ki herhangi biri de bir kentin öncelikli olarak konumunu över).

MS II. yüzyılda yaşamış olan Aelius Aristeides tarafından kaleme alınmış olan ilgili söylev, Eskiçağ odaklı denizcilik araştırmaları çerçevesinde karşımıza çıkan ve herhangi bir thalassografik metin grubu (periplous metin grubu gibi) çatısı altında başka bir örneğine sahip olmadığımız thalassografik bir alt metin türüdür. Aelius Aristeides ilgili metinde, Antikçağın en önemli ve aynı zamanda da kronolojik bakımdan en köklü tarihsel perspektif derinliğine sahip iç denizlerinden biri olan Ege Denizi'ne odaklanarak ona bir hatip kimliğiyle methiye düzmekte ve bu suretle herhangi bir denize odaklı bilinen ilk söylev metnini kaleme almaktadır (bk. Ael. Ar. *Aigaion* XVII. 24: *τῷ δὲ Αἰγαίῳ τὸ ὀφείλημα ἀποδώσομεν καὶ ὑμνήσομεν.* = Ege Denizi'ne karşı boyun borcumuzu ödeyeceğiz ve ona bir methiye düzeceğiz).

İçeriksel değerlendirmesi bu şekilde özetlenebilecek mevcut tezin konusunun ve kapsamının odağında olan thalassografi disiplini günümüz modern denizcilik araştırmalarına farklı yönlerden katkı sunabilir yönlerde sahiptir. Bu bağlamda thalassografik araştırmaların kronolojik ölçekleri genişletilmiş, daraltılmış ya da bütünleştirilmiş şekilde (Ortaçağ thalassografisi, Yeniçağ thalassografisi, Osmanlı thalassografisi ve Bizans thalassografisi gibi), temel olarak dört bilim disiplinine doğrudan katkı sunabilecek ölçekte sürdürülmesi mümkündür. Thalassografik araştırmaların doğrudan katkıda bulunabileceği bu dört bilimsel disiplini *Tarih* (Denizcilik Tarihi), *Arkeoloji* (Denizcilik Arkeolojisi), *Sosyoloji* (Denizcilik Sosyolojisi) ve *Ekonomi* (Denizcilik Ekonomisi) şeklinde sıralamak mümkündür ve mevcut katkı ölçeğini ayrıntılandırmak gerektiği takdirde şu şekilde bir grafikte katkısız ölçek tanımlamasının yapılması mümkündür.

Sonuç odaklı oluşturulmuş olan ilgili grafik itibarıyla thalassografi bilim disiplini, günümüz küresel dünyasında giderek daha da önemli hale gelen askeri, ticari ve sivil denizcilik faaliyetlerine yönelik yazılı ve sözlü bilgi birikiminin araştırılmasına, analiz edilmesine ve yorumlanmasına yönelik bilimsel eylemlerin bütününe kapsamaktadır. Tarih boyunca insanoğlunun ilkel denizcilik eylemlerine ev sahipliği yapmış olan okyanuslar, denizler, göller ve seyrüsefer edilebilir nitelikteki nehirler farklı kavimlerin ve de toplumların kültürel belleklerinin oluşumuna yön vermiştir. Bu bağlamda, günlük denizcilik işlerinde (= res maritimae) başarılı olmuş toplumlar, mevcudiyetlerini ve aynı zamanda da geleceklerini kurgulayabilmek bağlamında geçmiş thalassografik birikimlerinden mutlak bir biçimde istifade etmişlerdir. Böylelikle, kıyasal anlamda paydaş oldukları okyanuslara ve denizlere hâkim olmayı başarabilip kendi devirlerinin thalassokrat otoriteleri haline gelebilen uygarlıklar diğer uygarlıkların önüne geçerek geçmişteki ve aynı zamanda günümüz dünyasındaki uluslararası rekabet ortamında ön planda yer almışlardır. Bu kapsamda thalassografik araştırmalar ve de çalışmalar ile ilintili sözlü ve yazılı arşiv birikimi özelinde lider konumdaki toplumlar da, genel olarak thalassokrasi politikasını yönetim şekli olarak benimseyen ve uygulayan toplumlar olmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Eskiçağ Kaynakları & Ortaçağ Kronikleri

- Ael. Ar. *Aigaion* (= Publius Aelius Aristides Theodorus, *Logoi: Eis to Aigaion Pelagos*). *Aristides, Volume 1*. Ed. W. Dindorf. Hildesheim (1964) 401-407.
- Ael. Ar. *Pan.* (= Publius Aelius Aristides Theodorus, *Logoi: Panathenaikos*) *Oration 1: Panathenaic Oration*. Ed. & Trans. M. Trapp. Cambridge, Massachusetts - London 2017.
- Ael. Ar. *Pros Plat.* (= Publius Aelius Aristides Theodorus, *Logoi: Pros Platona Hyper Rhetorikes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oration 2: A Reply to Plato*. Ed. & Trans. M. Trapp. Cambridge, Massachusetts - London 2017.
- Ael. Her. *Kath.* (= Aelius Herodianus et Pseudo-Herodianus, *ἡ καθ' ὅλου προσῳδία sive καθολικὴ προσῳδία*). *De Prosodia Catholica*. Ed. A. Lents. Leipzig 1867.
- Aelian. *Epist.* (= Claudius Aelianus, *Agroikikon Epistolon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Alciphron, Aelian, and Philostratus: The Letters*. Trans. A. R. Benner – F. H. Fobes. Cambridge, Massachusetts - London 1949.
- Aelian. *Peri Zoon* (= Claudius Aelianus, *Peri Zoon Idiotetos* | *De Natura Animalium*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aelian, Characteristics of Animals*. Trans. A. F. Scholfield. Cambridge, Massachusetts - London 1959.
- Aëtios (= Aëtios Amidenos, *Biblia Iatrika Hekkaideka*). *Aëtiî Amideni Libri Medicinales I-IV*. Ed. A. Olivieri. Leipzig (1935) 260-355.
- Agath. *Geog.* (= Agathemerios, *Geographia*) Kullanılan Metin: Agathemerius, *Geographia*. Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. 2. Paris (1861) 471-487.
- Agatharkh. (= Agatharkhidēs [sive Agatharkhos], *Peri tes Erythras Thalasses Eklogai*) Kullanılan Metin: *Geographi Graeci Minores*, Volume 1. Ed. K. Müller. Paris (1965) 111-194.
- Ailian. *Takt.* (= Ailianos Taktikos, *Peri Strategikon Takseon Hellenikon*) Kullanılan Metin: *Asclepiodotos' Taktik. Aelianos' Theorie der Taktik*. Eds. H. Köchly – W. Rüstow. Leipzig (1855) 218-470.
- Aiskh. *Ktesiph.* (= Aiskhines, *Kata Ktēsiphōntos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aeschines, *Against Ctesiphon*. Trans. C. D. Adams. Cambridge, Massachusetts - London 1919.
- Aiskhy. *Ag.* (= Aiskhylos, *Agamemnon*). *Oresteia: Agamemnon. Libation-Bearers. Eumenides*. Ed. & Trans. Cambridge, Massachusetts - London 2008.
- Aiskhyl. *Fragm.* (= Aiskhylos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Tragödien des Aischylos*. Ed. H. J. Mette. Berlin (1959) 1-255.

- Aiskhyl. *Khoe.* (= Aiskhylos, *Khoephoroi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oresteia: Agamemnon. Libation-Bearers. Eumenides.* Ed. & Trans. A. H. Sommerstein. Cambridge, Massachusetts - London 2008.
- Aiskhyl. *Pers.* (= Aiskhylos, *Persai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Aeschylus: Persians and Other Plays.* Trans. C. Collard. Oxford - New York 2008. *Aeschylus, Persians.* Ed. & Trans. A. H. Sommerstein. Cambridge, Massachusetts - London 2008.
- Aiskhyl. *Prometh.* (= Aiskhylos, *Prometheus Desmōtēs*) Aeschylus, *Prometheus Bound.* Ed. & Trans. A. H. Sommerstein. Cambridge, Massachusetts - London 2008.
- Aiskhyl. *Theb.* (= Aiskhylos, *Hepta epi Thebas*) Aeschylus, *Seven against Thebes.* Ed. & Trans. A. H. Sommerstein. Cambridge, Massachusetts - London 2008.
- Akhil. *Tat. Leuk.* (= Akhilleus Tatios, *Kata Leukippēn kai Kleitophōnta*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Achilles Tatius, *Leucippe and Clitophon.* Trans. S. Gaselee. Cambridge, Massachusetts - London 1969.
- Akropolites (= Georgios Akropolites, *Khronike Sungraphe*) Kullanılan Metin: *Georgii Acropolitae Opera*, Volume 1. Leipzig (1903) 3-189.
- Aleks. *Ait. Fragm.* (= Aleksandros Aitōlos, *Fragmenta*). *Alexander of Aetolia, Fragments.* Ed. & Trans. J. L. Lightfoot. Cambridge, Massachusetts - London 2009.
- Alk. *Fragm.* (= Alkidamas, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Orazioni e Frammenti.* Ed. G. Avezzù. Rome (1982) 8-62.
- Alkaios (= Alkaios, *Lyrikoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Greek Lyric, Volume I: Sappho and Alcaeus.* Ed. & Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1990.
- Alkiphron *Ep.* (= Alkiphron, *Epistulai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Alciphronis Rhetoris Epistularum Libri IV.* Ed. M. A. Schepers. Leipzig (1905) 1-155. *Alciphron, Aelian, and Philostratus: The Letters.* Trans. A. R. Benner – F. H. Fobes. Cambridge, Massachusetts - London 1949.
- Alkman *Fragm.* (= Alkman, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Greek Lyric, Volume II: Anacreon, Anacreontea, Choral Lyric from Olympus to Alcman.* Ed. & Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1988.
- Amm. *Marc.* (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*). Ammianus Marcellinus, *History.* Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, Massachusetts - London 1965.
- Amometos *Fragm.* (= Amometos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) II. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 396.
- Amp. *Mem.* (= Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*) Kullanılan Metin: *Lucii Ampelii Liber Memorialis.* Ed. E. Woelfflin. Leipzig 1873.

- Anak. *Fragm.* (= Anakreon, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Greek Lyric, Volume II: Anacreon, Anacreontea, Choral Lyric from Olympus to Alcman*. Ed. & Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1987.
- Anaksimandros *test.* (= Anaksimandros, *Testimonia*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Volume 1. Eds. H. Diels – W. Kranz. Berlin (1951) 81-89.
- Anastasios (= Anastasios, *Eis ten Pneumatiken Anagogen tes Heksaemerou Ktiseos*) Kullanılan Metin: *Anastasius of Sinai Hexaameron*. Eds. J. D. Baggarly – C. A. Kuehn. Rome (2007) 2-486.
- Androitas *Fragm.* (= Androitas, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) IV. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 304.
- Andron *Fragm.* (= Andron, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) II. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 348-349.
- Anna Komnene *Aleks.* (= Anna Komnene, *Aleksias*) Kullanılan Metin: *Annae Comnenae Alexias*. Eds. A. Kambylis – D. R. Reinsch. Berlin - New York (2001) 5-505.
- Andreas (= Andreas, *Pinaks ton Kephalaion tes Hermeneias tes Apokalypseos tou Hagiou Ioannou tou Apostolou*) Kullanılan Metin: *Studien zur Geschichte des Griechischen Apokalypse-Textes, 1. Text & Einleitung*. Ed. J. Schmidt. Munich (1955) 1-268.
- Anonym. *Peripl. Pont.* (= Anonymou [Arrianou, hos Pheretai] *Periplous Eukseinou Pontou*) Kullanılan Metin: *Geographi Graeci Minores*, Volume 1. Ed. K. Müller. Hildesheim (1965) 402-423.
- Anonym. *Takt. Byz.* (= *Anonyma Taktika Byzantina*) Kullanılan Metin: *Sylloge Tacticorum Quae Olim "Inedita Leonis Tactica" Dicebatur*. Ed. A. Dain. Paris (1938) 13-141.
- Anth. V* (= *The Greek Anthology, Book 5*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Greek Anthology, Volume I: Book 5: Erotic Epigrams*. Trans. W. R. Paton. Rev. M. A. Tueller. Cambridge, Massachusetts - London 2014.
- Anth. VI* (= *The Greek Anthology, Book 6*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Greek Anthology, Volume I: Book 6: The Dedicatory Epigrams*. Trans. W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts - London 1993.
- Anth. VII* (= *The Greek Anthology, Book 7*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Greek Anthology, Volume I: Book 7: Sepulchral Epigrams*. Trans. W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts - London 1917.
- Anth. IX* (= *The Greek Anthology, Book 9*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Greek Anthology, Volume III: Book 9: The Declamatory Epigrams*. Trans. W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts - London 1917.

- Anth. X* (= *The Greek Anthology*, Book 10) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Greek Anthology, Volume IV: Book 10: The Hortatory and Admonitory Epigrams*. Trans. W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts - London 1918.
- Apokaukos (= Ioannes Apokaukos, *Epistolai: Pros ton Kerkyras ton Bardanen*) Kullanılan Metin: A. Papadopoulos-Kerameus, “Κερκυραϊκά. Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ Γεώργιος Βαρδάνης”. *Vizantijskij Vremennik* XIII (1906) 335-351.
- Apoll. Dyskolos (= Apollonios ho Dyskolos, *Peri Epirrematon*) Kullanılan Metin: *Grammatici Graeci*, Volume II/1. Ed. R. Schneider. Leipzig (1878) 119-210.
- Apoll. Rhod. (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Apollonios Rhodios, *Argonautica*. Trans. W. H. Race. Cambridge, Massachusetts - London 2008.
- Apollod. *Bibl.* (= Apollodoros, *Bibliothēke*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library*, vols. I-II. Trans. J. G. Frazer. Cambridge, Massachusetts - London 2001-2002.
- Apollon. *Leks. Hom.* (= Apollonios Sophistes, *Lekseis Homerikai*) Kullanılan Metin: *Apollonii Sophistae Lexicon Homericum*. Ed. I. Bekker. Berlin (1833) 1-171.
- Apollon. *Dys.* (= Apollonios Dyskolos, *Peri Antonymias*) Kullanılan Metin: *Grammatici Graeci*, Volume 2/1. Ed. R. Schneider. Hildesheim (1965) 3-116.
- Apollinarios (= Apollinarios ho Laodikeias, *Metaphrasis tou Psalteros Protheoria*) Kullanılan Metin: *Apollinarii Metaphrasis Psalmorum*. Ed. A. Ludwich. Leipzig (1912) 1-304.
- Appian. *Iberikē* (= Appianos Aleksandreus, *Iberikē*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian, *Roman History: The Iberian Book*. Trans. B. McGing. Cambridge, Massachusetts - London 2019.
- Appian. *Mith.* (= Appianos Aleksandreus, *Mithridateios*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian, *Roman History: The Mithridatic Wars*. Trans. H. White. Cambridge, Massachusetts - London 1912.
- Appian. *Libyke* (= Appianos, *Libyke*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian, *The African Book*. Ed. & Trans. B. McGing. Cambridge, Massachusetts - London 2019.
- Appian. *Proem.* (= Appianos Aleksandreus, *Romaika: Prooimon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian, *Roman History: Preface*. Trans. H. White. Cambridge, Massachusetts - London 1912.
- Appian. *Rhom. Em.* (= Appianos Aleksandreus, *Romaikon Emphyliōn*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian, *The Civil Wars*. Trans. H. White. Cambridge, Massachusetts - London 1913.

- Apul. *Met.* (= Lucius Apuleius Madaurensis, *Metamorphoses*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Apuleius, *Metamorphoses* (The Golden Ass). Ed. & Trans. J. A. Hanson. Cambridge, Massachusetts - London 1989.
- Apul. *Mund.* (= Lucius Apuleius Madaurensis, *De Mundo*) Kullanılan Metin: Apulée, *Opus- cules Philosophiques. Fragments. Du Dieu de Socrate - Platon et sa doctrine - Du Monde*. Ed. J. Bea-ujeu. Paris 1973.
- Aratos *Pha.* (= Aratos, *Phainomena*) Kullanılan Metin: *Arati Phaenomena*. Ed. J. - M. Mar- tin. Florence (1956) 3-154.
- Aristoph. *Hippēs* (= Aristophanes, *Hippēs*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Knights*. Ed. & Trans. J. Henderson. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- Aristoph. *Ornithes* (= Aristophanes, *Ornithes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Birds*. Ed. & Trans. J. Henderson. Cambridge, Massachusetts - London 2000.
- Aristoph. *Sphēkes* (= Aristophanes, *Sphēkes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Wasps*. Ed. & Trans. J. Henderson. Cambridge, Massachusetts - London 1998.
- Aristoph. *Thesm.* (= Aristophanes, *Thesmophoriazousai*) Kullanılan Metin: Aristophanes, *Women at the Thesmophoria*. Ed. & Trans. J. Henderson. Cambridge, Massachusetts - London 2000.
- Aristot. *Fragm.* (= Aristoteles, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Aristotelis Qui Ferebantur Lib- rorum Fragmenta*. Ed. V. Rose. Leipzig (1967) 23-425.
- Aristot. *Kosm.* (= Aristoteles, *Peri Kosmou*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *On the Cosmos*. Trans. D. J. Furley. Cambridge, Massachusetts - London 1955.
- Aristot. *Meteor.* (= Aristoteles, *Meteorologikon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristoteles, *Me- teorologikon*, vol. VII. Trans. H. D. P. Lee. Cambridge, Massachusetts - London 1952.
- Aristot. *Pol.* (= Aristoteles, *Politikon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *Politics*. Trans. H. Rackham. Cambridge, Massachusetts - London 1944.
- Aristot. *Problemata* (= Aristoteles, *Problemata*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *Prob- lems*. Ed. & Trans. R. Mayhew. Cambridge, Massachusetts - London 2011.
- Aristot. *Rhet.* (= Aristoteles, *Tekhnē Rhetorikē*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *Art of Rhetoric*. Trans. J. H. Freese. Cambridge, Massachusetts - London 1926.
- Aristot. *Tauma.* (= Aristoteles, *Peri Taumasion Akousmaton*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *On Marvellous Things Heard*. Trans. W. S. Hett. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Aristot. *Zoia* (= Aristoteles, *Peri ta Zoia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *History of Animals*. Trans. A. L. Peck. Cambridge, Massachusetts - London 1965.

- Aristot. *Zōiōn Gen.* (= Aristoteles, *Peri Zōiōn Geneseōs*) Kullanılan Metin: Aristotle, *Generation of Animals*. Trans. A. L. Peck. Cambridge, Massachusetts - London 1942.
- Arkhemakhos *Fragm.* (= Arkhemakhos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 4. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 314-316.
- Arkhestratos *Fragm.* (= Arkhestratos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Supplementum Hellenisticum*. Eds. H. Lloyd-Jones – P. Parsons, Berlin 1983 (46-74).
- Arkhilokhos *Fragm.* (= Arkhilokhos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Archilochus, Semonides, Hipponax. *Greek Iambic Poetry: From the Seventh to the Fifth Centuries BC*. Ed. & Trans. D. E. Gerber. Cambridge, Massachusetts - London 1999.
- Arr. *Takt.* (= Lucius Flavius Arrianus, *Tekhne Taktike*) Kullanılan Metin: *Flavii Arriani Quae Exstant Omnia*, Volume II. Eds. A. G. Roos – G. Wirth. Leipzig (1968) 129-176.
- Arrian. *Anab.* (= Lucius Flavius Arrianus, *Anabasis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrian, *Anabasis Alexandri*, vols. I-II. Trans. P. A. Brunt. Cambridge, Massachusetts - London 1976-1983.
- Arrian. *Ind.* (= Lucius Flavius Arrianus, *Historia Indike*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrian, *Indica*. Trans. P. A. Brunt. Cambridge, Massachusetts - London 20003.
- Artemid. *Oneiro.* (= Artemidoros Daldianos [sive Ephesios], *Oneirokritika*) Kullanılan Metin: *Artemidori Daldiani Onirocriticon*, Libri V. Ed. R. A. Pack. Leipzig (1963) 1-324.
- Askl. *Takt.* (= Asklepiodotos, *Taktika Kephalaiā*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Asclepiodotus, *Tactics*. Trans. The Illinois Greek Club. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophists*. Trans. C. B. Gulick. London - New York 1928.
- Ath. *Tak. Mekh.* (= Athenaios ho Taktikos, *Peri Mekhanematon*) Kullanılan Metin: *Griechische Poliorketiker*, Volume 1. Ed. R. Schneider. Berlin (1912) 8-36.
- Aug. *Civ.* (= Aurelius Augustinus Hipponensis, *De Civitate Dei Contra Paganos: Retractationum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Augustine, *The City of God against the Pagans*. Trans. E. M. Sanford – W. M. Green. Cambridge, Massachusetts - London 1965.
- Aug. *Con.* (= Aurelius Augustinus Hipponensis, *Confessiones*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Augustine, *Confessions, Volume I: Books 1-8*. Eds. & Trans. C. J. Hammond – B. Hammond. Cambridge, Massachusetts - London 2014.
- Auson. *Ep.* (= Decimius Magnus Ausonius, *Epistularum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Ausonius, *The Epistles*. Trans. H. G. Evelyn White. Cambridge, Massachusetts - London 1921.

- Avien. *Or. Mar.* (= Rufius Festus Avienus, *Ora Maritima*) Kullanılan Metin: Rufus Festus Avienus: *Ora Maritima, A Description of the Seacoast from Brittany Round to Massilia*. Trans. J. P. Murphy. Chicago 1977.
- Bakkhyl. *Dith.* (= Bakkhylides, *Dithyramboi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Greek Lyric, Volume IV: Bacchylides, Corinna, and Others*. Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1992.
- Bakkhy. *Epinikoi* (= Bakkhylides, *Epinikoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Greek Lyric, Volume IV: Bacchylides, Corinna, and Others*. Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1992.
- Basil. *Hom. Heksam.* (= Agios Basileios o Mégas, *Homilies: Hexaëmeron*) Kullanılan Metin: Agios Basileios o Mégas, *Homilies: Hexaëmeron*. Ed. S. Giet, *Basile de Césarée. Homélies sur l'hexaéméron*. Paris (1968) 86-522.
- Bib. Sac. *Arith. & Josh. & Ezek. & Exod. & Deut. & Gen. & Judg.* (= Biblia Sacra [Kitab-ı Mukaddes]: *Arithmoi & Joshua & Ezekiel & Exodus & Deuteronomy & Genesis & Judges*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Holy Bible - King James Version*. İstanbul 2013.
- Caes. *Gall.* (= Gaius Iulius Caesar, *De Bello Gallico*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Caesar, *The Gallic War*. Trans. H. J. Edwards. Cambridge, Massachusetts - London 1917.
- Catul. *Carm.* (= Gaius Valerius Catullus, *Carmina*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Poems of Gaius Valerius Catullus*. Trans. F. W. Cornish. London - New York 1966.
- Cic. *Att.* (= Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Atticum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Letters to Atticus*, Volume II. Trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, Massachusetts - London 1999.
- Cic. *Div.* (= Marcus Tullius Cicero, *De Divinatione*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On Divination*. Trans. W. A. Falconer. Cambridge, Massachusetts - London 1923.
- Cic. *Fam.* (= Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Familiares*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Letters to Friends*, Volume II: Letters 114-280. Trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, Massachusetts - London 2001.
- Cic. *Fin.* (= Marcus Tullius Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On Ends*. Trans. H. Rackham. Cambridge, Massachusetts - London 1931².
- Cic. *Inv.* (= Marcus Tullius Cicero, *De Inventione*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On Invention*. Trans. H. M. Hubbell. Cambridge, Massachusetts - London 1949.

- Cic. *Leg.* (= Marcus Tullius Cicero, *De Legibus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On the Laws*. Trans. C. W. Keyes. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Cic. *Manil.* (= Marcus Tullius Cicero, *Pro Lege Manilia* [de Imperio Cn. Pompei]) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*. Trans. H. G. Hodge. Cambridge, Massachusetts - London 1927.
- Cic. *Mur.* (= Marcus Tullius Cicero, *Pro Murena*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Pro Murena*. Trans. C. Macdonald. Cambridge, Massachusetts - London 1977.
- Cic. *Off.* (= Marcus Tullius Cicero, *De Officiis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On Duties*. Trans. W. Miller. Cambridge, Massachusetts - London 2005¹³.
- Cic. *Or.* (= Marcus Tullius Cicero, *De Oratore*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*. Trans. H. Rackham. Cambridge, Massachusetts - London 1942.
- Cic. *Orator* (= Marcus Tullius Cicero, *Orator*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Orator*. Trans. H. M. Hubbell. Cambridge, Massachusetts - London 1962.
- Cic. *Rep.* (= Cicero, *De Re Publica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *On The Republic*. Trans. C. W. Keyes. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Claud. *Eutr.* (= Claudius Claudianus, *In Eutropium*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Claudian, *Against Eutropius 1 and 2*. Trans. M. Platnauer. Cambridge, Massachusetts - London 1922.
- Const. Porphy. *Asia* (= Constantius VII Porphyrogennetos Imperator, *Peri Thematon Anat les Kai Dyseos*) Kullanılan Metin: *Costantino Porfirogenito: De Thematibus*. Vatican City (1952) 59-100.
- Const. Porphy. *Ekthesis* (= Constantius VII Porphyrogennetos Imperator, *Ekthesis tes Basileiou Takseos*) Kullanılan Metin: *Constantini Porphyrogeniti Imperatoris de Cerimoniis Aulae Byzantinae Libri Duo*, Volume 1. Ed. J. J. Reiske. Bonn (1829) 386-807.
- Const. Porphy. *Leg.* (= Constantius VII Porphyrogennetos Imperator, *Hypothesis tou peri Presbeon Teukhous Romaion pros Ethnikous*) Kullanılan Metin: *Excerpta Historica Iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta, Volume 1: Excerpta de Legationibus*. Ed. C. de Boor. Berlin 1903.
- Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis Libri Qui Supersunt*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Quintus Curtius, *History of Alexander*, Volume II. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, Massachusetts - London 1946.

- Damastēs *Fragm.* (= Damastēs, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 2. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 65-66.
- Dem. *Fragm.* (= Demetrios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Demetrii Scepsii Quae Supersunt*. Ed. R. Gaede. Greifswald (1880) 17-36, 38-52, 54-59.
- Demokritos *Fragm.* (= Demokritos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 4. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 383-384.
- Demosth. *Log: Pros. Zen.* (= Demosthenes, *Logoi: Pros Zenothemin Paragraphe*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Demosthenes, *Orations 32: Plea of Demo against Zenothemis*. Trans. A. T. Murray. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Didymos (= Didymos, *In Demosthenem*) Kullanılan Metin: *Didymi in Demosthenem Commenta*. Eds. L. Pearson – S. Stephens. Stuttgart (1983) 1-54.
- Dig. (= Iustinianus, *Corpus Iuris Civilis, Digesta*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Digesta Iustiniani Augusti*. Eds. T. Mommsen – P. Krueger, Volume I. Berlin 1870. “Iustinianus, Digesta XIV. 2: Gemiden Mal Atımına İlişkin Rhodos Yasası Hakkında”. Çev. E. Kurul. *Cedrus* III (2015) 379-389.
- Dio Cass. (= Dion Kassios, *Romaike Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dio Cassius, *Roman History*. Trans. E. Cary. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Dio Khrysos. *Agamem.* (= Dion Khrysostomos, *Logoi: Agomemnon sive Peri Basileias*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dio Chrysostom, *Discourse 56: On Kingship*. Trans. H. L. Crosby. Cambridge, Massachusetts - London 1946.
- Dio Khrysos. *Aleksand.* (= Dion Khrysostomos, *Logoi: Pros Aleksandreis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dio Chrysostom, *Discourse 32: To the People of Alexandria*. Trans. J. W. Cohoon – H. L. Crosby. Cambridge, Massachusetts - London 1940.
- Dio Khrysos. *Bas.* (= Dion Khrysostomos, *Logoi: Peri Basileias B*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dio Chrysostom, *Discourses 2. On Kingship 2*. Trans. J. W. Cohoon. Cambridge, Massachusetts - London 1932.
- Dio Khrysos. *Lib.* (= Dion Khrysostomos, *Logoi: Libykos Mythos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dio Chrysostom, *Discourses 5: A Libyan Myth*. Trans. J. W. Cohoon. Cambridge, Massachusetts - London 1932.
- Dio Khrysos *Phil.* (= Dion Khrysostomos, *Logoi: Peri Philosophou*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dio Chrysostom, *Discourses 71: On the Philosopher*. Trans. H. L. Crosby. Cambridge, Massachusetts - London 1951.

- Diod. (= Diodoros Sikeliotes, *Bibliothēke Historike*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus Siculus, *Library of History, Volume II: Books 2.35 - 4.58*. Trans. C. H. Oldfather. Cambridge, Massachusetts - London 1935.
- Diog. Kyz. (= Diogenes, *Peri Kyzikou*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) IV. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 392.
- Diog. Laert. (= Diogenes Laertios, *Bioi kai Gnōmai tōn en Philosophia Eudokimēsantōn*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers, Volume II: Books 6-10*. Trans. R. D. Hicks. Cambridge, Massachusetts - London 1925.
- Diogenianos (= Diogenianos, *Paroimiai*) Kullanılan Metin: *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, Volume 2. Ed. E. L. von Leutsch. Göttingen (1851) 1-52.
- Dion. Byz. (= Dionysios Byzantios, *Anaplois Bosporou*) Kullanılan Metin: *Dionysii Byzantii Anaplois Bospori Una Cum Scholiis X Saeculi*. Ed. R. Güngerich. Berlin (1958) 1-23; 31-35.
- Dion. Hal. Dem. (= Dionysios Halikarneseus, *Peri tes Demosthenous Lekseos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysius of Halicarnassus, *The Ancient Orators 4: On the Style of Demosthenes*. Trans. S. Usher. Cambridge, Massachusetts - London 1974.
- Dion. Hal. R. Arkh. (= Dionysios Halikarneseus, *Rhōmaikē Arkhaiología*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*. Trans. E. Cary. Cambridge, Massachusetts - London 1937.
- Dion. Hal. Syn. On. (= Dionysios Halikarneseus, *Peri Syntheseos Onomaton*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysius of Halicarnassus, *On Literary Composition*. Trans. S. Usher. Cambridge, Massachusetts - London 1985.
- Dion. Per. (= Dionysios Periegetes, *Periegesis tes Oikoumenes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysius Periegetes, *Description of the Known World: With Introduction, Text, Translation and Commentary*. Ed. & Trans. J. L. Lightfoot. Oxford 2014. *Dionysios von Alexandria. Das Lied von der Welt*. Ed. & Trans. K. Brodersen. Hildesheim (1994) 42-116.
- Dionysios *Fragmenta* (= Dionysios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 4. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 393-396.
- Dios. Iatrik. (= Pedanios Dioskourides, *Peri Hules Iatrikēs*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de Materia Medica Libri Quinque*, 3 Volumes. Ed. M. Wellmann. Berlin - I: 1907; II: 1906; III: 1914.
- Diphilos *Fragm.* (= Diphilos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Comicorum Atticorum Fragmenta*, Volume 2. Ed. T. Kock. Leipzig (1884) 541-580.

- Dositheos (= Dositheos, *Tekhnē Grammatikē*) Kullanılan Metin: *Dosithei Ars Grammatica*. Ed. J. Tolkiehn. Leipzig (1913) 2-104.
- Empedokles *Fragm.* (= Empedokles, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Volume 1. Eds. H. Diels – W. Kranz. Berlin (1951) 308-374.
- Enn. *Epic.* (= Quintus Ennius, *Minor Works: Epicharmus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fragmentary Republican Latin, Volume II: Ennius, Dramatic Fragments. Minor Works*. Eds. & Trans. S. M. Goldberg – G. Manuwald. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- Enn. *Trag.* (= Quintus Ennius, *Tragoediae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Ennius, *Fragmentary Republican Latin, Volume II: Ennius, Dramatic Fragments. Minor Works*. Eds. & Trans. S. M. Goldberg – G. Manuwald. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- Epiphanios (= Epiphanios, *Peri ton Dodeka Lithon*) Kullanılan Metin: *Les Lapidaires de l'antiquité et du Moyen Age*, Volume 2/1. Ed. C. É. Ruelle. Paris (1898) 193-199.
- Ephraim (= Ephraim ho Syros, *Logoi Parainetikoï pros tous kata Aigypton Monakhous*) Kullanılan Metin: *Ὅσιον Ἐφραίμ τοῦ Σύρου ἔργα*, Volume 3. Ed. K. G. Phrantzoles. Thessalonica (1990) 36-294.
- Etym. Gen. (= Anonymous, *Etymologicum Genuinum*) Kullanılan Metin: *Etymologicum Magnum Genuinum. Symeonis Etymologicum Una Cum Magna Grammatica. Etymologicum Magnum Auctum*, Volume 1. Rome 1976.
- Etym. M. (= Anonymous, *Etymologicum Magnum*) Kullanılan Metin: Anonymous, *Etymologicum Magnum*. Ed. T. Gaisford. Amsterdam (1967) 1-826.
- Eudoks. *Fragm.* (= Eudoksos Knidios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos*. Ed. F. Lasserre. Berlin 1966.
- Eur. *Alk.* (= Euripides, *Alkestis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Alkestis*. Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2001.
- Eur. *And.* (= Euripides, *Andromakhe*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Andromache*. Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2005.
- Eur. *Bakch.* (= Euripides, *Bakchai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Bacchae*. Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2002.
- Eur. *Hek.* (= Euripides, *Hekabē*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Hecube*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2005.
- Eur. *Hel.* (= Euripides, *Helene*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Helen*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2002.

- Eur. *Hiket.* (= Euripides, *Hiketides*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Suppliant Women*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 1998.
- Eur. *Hipp.* (= Euripides, *Hippolytos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Hippolytus*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2005.
- Eur. *Iph. Taur.* (= Euripides, *Iphigeneia en Taurois*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Iphigenia among the Taurians*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 1999.
- Eur. *Kyk.* (= Euripides, *Kyklops*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Cyclops*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2001.
- Eur. *Rhes.* (= Euripides, *Rhesos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Rhesus*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 2002.
- Eur. *Troiad.* (= Euripides, *Troiades*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Trojan Women*. Ed. & Trans. D. Kovacs. Cambridge, Massachusetts - London 1999.
- Eusebios *Euangel.* (= Eusebios, *Euangelike Proparaskeue*) Kullanılan Metin: *Eusebius Werke, Band 8: Die Praeparatio Evangelica*. Ed. K. Mras. Berlin 1954-1956.
- Eustathios *Comm. Il.* (= Eustathios Thessalonikes, *Parekbolai eis ten Homerou Iliada*) Kullanılan Metin: *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem Pertinentes*, Volumes 1-4. Ed. M. van der Valk. Leiden 1971-1987.
- Eustathios *Comm. Od.* (= Eustathios Thessalonikes, *Parekbolai eis ten Homerou Odysseian*) Kullanılan Metin: *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Odysseam*, Volumes 1-2. Ed. G. Stallbaum. Hildesheim 1970.
- Eutecnios *Nik. Ther.* (= Eutecnios, *Paraphrasis ek ton Nikandrou Theriakon*) Kullanılan Metin: *Eutecnii Paraphrasis in Nicandri Theriaca*. Ed. I. Gualandri. Milan (1968) 21-70.
- Eutecnios *Op. Kyn.* (= Eutecnios, *Paraphrasis eis ta tou Oppianou Kynegetika*) Kullanılan Metin: *Die Paraphrase des Eutecnios zu Oppians Kynegetika*. Ed. O. Tüselmann. Berlin (1900) 8-43.
- Festus (= Sextus Pompeius Festus, *De Verborum Significatione*) Kullanılan Metin: *De Verborum Significatu Quae Supersunt Cum Pauli Epitome*. Ed. A. T. de Ponor. Budapest 1889.
- FGrHist.* (= *Die Fragmente der Griechischen Historiker*) Kullanılan Kaynak: *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby, vols. I-XV. Berlin - Leiden 1923-1958.

- Flor. *Epit.* (= Lucius Annaeus Florus, *Epitomae de Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCO Libri II*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Florus, *Epitome of Roman History*. Trans. E. S. Forster. Cambridge, Massachusetts - London 1984.
- Frontin. *Str.* (= Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Frontinus, *Stratagems*. Trans. C. E. Bennett. Ed. M. B. McElwain. Cambridge, Massachusetts - London 1925.
- Fronto (= Marcus Cornelius Fronto) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fronto: Correspondence*, Volume I. Trans. C. R. Haines. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Galen. *Hyg.* (= Klaudios Galenos, *Hygieinon Logos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Galen, *Hygiene*. Ed. & Trans. I. Johnston. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- Galen. *Therap. Meth.* (= Klaudios Galenos, *Therapeutike Methodos*) Kullanılan Metin: Galen, *Method of Medicine*, Volume I-II. Ed. & Trans. I. Johnston – G. H. R. Horsley. Cambridge, Massachusetts - London 2011.
- Georg. Kedr. (= Georgios Kedrenos, *Synopsis Historiōn*) Kullanılan Metin: *Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae Ope*, 2 Volumes. Ed. I. Bekker. Bonn 1838-1839.
- Georg. Pis. (= Georgios Pisides, *Bellum Avaricum*) Kullanılan Metin: *Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici Epici*. Ed. A. Pertusi. Ettal (1959) 176-200.
- Georg. Monak. *Khron.* (= Georgios Monakhos, *Khronikon*) Kullanılan Metin: *Georgii Monachi Chronicon*, 2 Volumes. Ed. C. de Boor. Leipzig (1904) I: 1-382; II: 383-804.
- Goudeles (= Theodosios Goudeles, *Bios tou Hosiou Patros Hemon Leontiou Patriarkhou Hierosolymon*) Kullanılan Metin: *The Life of Leontios Patriarch of Jerusalem: Text, Translation & Commentary*. Ed. D. Tsougarakis. Leiden, New York - Köln (1993) 32-156.
- Greg. Naz. (= Gregorios Nazianzenos, *Peri ton Heteron*) Kullanılan Metin: *Patrologiae cursus Completus*. Ed. J.-P. Migne. Paris (1857-1866) 1451-1577.
- Gregoras (= Nikephoros Gregoras, *Romaike Historia*) Kullanılan Metin: *Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae*, 3 Volumes. Eds. I. Bekker – L. Schopen. Bonn 1829-1855.
- Gyllius Bosp. (= Petrus Gyllius, *De Bosporo Thracio Libri Tres: Quibus Reliqua Anapli Fragmenta in Latinum Versa Continentur*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Petri Gyllii, *De Bosporo Thracio Libri Tres: Quibus Reliqua Anapli Fragmenta in Latinum Versa Continentur*. Ed. K. Muller, *Geographici Graeci Minores*, Volume 2. Paris 1990².
- Hannon *Periplous* (= Hannon, *Periplous*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Kartacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrüsefer*. Çev. E. Kurul. *Phaselis* I (2015) 231-260.

- Harpok. *Leks.* (= Valerius Harpokration, *Leksikon ton Deká Rhetoron*) Kullanılan Metin: *Harpocraton: Lexeis of the Ten Orators*. Ed. J. J. Keaney. Amsterdam (1991) 1-268.
- Hdt. (= Herodotos, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotos, *The Persian Wars*. Trans. A. D. Godley. Cambridge, Massachusetts - London 1920-2004¹². Herodotos, *Tarih*. Çev. M. Ökmen. İstanbul 1991³.
- Hekat. *Fragm.* (= Hekataios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Volume 2. Eds. H. Diels – W. Kranz. Berlin (1952) 241-245.
- H. Hom. (= Hymni Homericici); Ap. (= Apollon); Aph. (= Aphrodite); Art. (= Artemis); Demet. (= Demeter); Dion. (= Dionysos); Herm. (= Hermes); Pos. (= Poseidon) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*. Ed. & Trans. M. L. West. Cambridge, Massachusetts - London 2003.
- Hephaist. *Apoteles.* (= Hephaistion ho Thebaïos, *Apotelesmatika Syntagmata*) Kullanılan Metin: *Hephaestionis Thebani Apotelesmaticorum Libri Tres*, Volume 1. Ed. D. Pingree. Leipzig (1973) 1-333.
- Hephaistion (= Hephaistion, *Enkheiridion peri Metron*) Kullanılan Metin: *Hephaestionis Enchiridion cum Commentariis Veteribus*. Ed. M. Consbruch. Leipzig (1906) 1-58.
- Herak. Pont. *Fragm.* (= Herakleides Pontikos) Kullanılan Metin: *Herakleides Pontikos*. Ed. F. Wehrli. Basel (1969) 13-54.
- Herakleitos *Fragm.* (= Herakleitos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Volume 1 - 6th Edition. Berlin (1951) 150-182.
- Herm. *Peri Meth.* (= Hermogenes, *Peri Methodou Deinotetos*) Kullanılan Metin: *Hermogenis Opera*. Ed. H. Rabe. Leipzig (1969) 414-456.
- Herm. *Pro.* (= Hermogenes, *Progymnasmata*) Kullanılan Metin: *Hermogenis Opera*. Ed. H. Rabe. Leipzig (1969²) 1-27.
- Herod. *Kath.* (= Aelius Herodianus, *Katholike Prosodia*) Kullanılan Metin: Aelius Herodianus, *Katholike Prosodia*. Ed. A. Lentz, *Grammatici Graeci*. Volume 3/1. Leipzig (1965²) 3-547.
- Herod. *Peri Ortho.* (= Aelius Herodianus, *Peri Orthographias*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Grammatici Graeci*, Volume III/2. Ed. A. Lentz. Leipzig (1965) 407-611.
- Herodian. (= Herodianos, *Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodian, *History of the Empire*. Trans. C. R. Whittaker. Cambridge, Massachusetts - London 1969.
- Heron *Automat.* (= Heron Aleksandreus, *Peri Automatopoietikes*) Kullanılan Metin: *Heronis Alexandrini Opera Quae Supersunt Omnia*, Volume 1. Ed. W. Schmidt. Leipzig (1899) 338-452.

- Heron Byz. *Pol.* (= Heron Byzantios, *Parangelmata Poliorketika*) Kullanılan Metin: *Griechische Poliorketiker*. Ed. R. Schneider. Berlin (1909) 4-80.
- Hes. *Aspis* (= Hesiodos, *Aspis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesiod, *The Shield*. Ed. & Trans. G. W. Most. Cambridge, Massachusetts - London 2010.
- Hes. *Erga* (= Hesiodos, *Erga kai Hemeraï*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Hesiod, *Works and Days*. Ed. & Trans. G. W. Most. Cambridge, Massachusetts - London 2006. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Çev. S. Eyüboğlu – A. Erhat. Ankara 1977.
- Hes. *Fragm. Katalog.* (= Hesiodos, *Fragmenta: Gynaikon Katalogos sive Hoiai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesiod, *The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*. Ed. & Trans. G. W. Most. Cambridge, Massachusetts - London 2010.
- Hes. *Theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Hesiod, *Theogony*. Ed. & Trans. G. W. Most. Cambridge, Massachusetts - London 2006. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Çev. S. Eyüboğlu – A. Erhat. Ankara 1977.
- Hesych. *Leks.* (= Hesychios Aleksandreus, *Sunagogē Pasōn Lekseōn Kata Stoikheion*) Kullanılan Metin: *Hesychii Alexandrini Lexicon*, vols. 1-2. Ed. K. Latte. Copenhagen 1953 - 1966.
- Hip. *Fragm.* (= Hipparkhos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geographical Fragments of Hipparchus*. Ed. D. R. Dicks. London (1960) 56-102.
- Hippok. *Epidem.* (= Hippokrates, *Epidemiai*) Kullanılan Metin: *Hippocrates: Epidemics 2, 4-7*. Trans. W. D. Smith. Cambridge, Massachusetts - London 1994.
- Hippok. *Ops.* (= Hippokrates, *Peri Opsios*) Kullanılan Metin: Hippocrates, *Sight*. Ed. & Trans. P. Potter. Cambridge, Massachusetts - London 2010.
- Hippok. *Prorrh.* (= Hippokrates, *Prorrhetikon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Hippocrates, *Prorrhetic 1-2*. Ed. & Trans. P. Potter. Cambridge, Massachusetts - London 1995.
- Hippolyt. *Khronikon* (= Hippolytos, *Khronikon*) Kullanılan Metin: *Hippolytus Werke*, Volume 4, 2nd Edition. Ed. R. Helm. Berlin (1955) 6-69, 128-134.
- Hippolyt. *Philosoph.* (= Hippolytos, *Philosophoumena he Kata Pason Aireseon Elenkhos*) Kullanılan Metin: *Hippolytus: Refutatio Omnium Haeresium*. Ed. M. Marcovich. Berlin (1986) 53-417.
- Hippon. *Fragm.* (= Hipponaks, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Iambi et Elegi Graeci*, Volume 1. Ed. M. L. West. Oxford (1971) 110-152, 154, 156-160, 162-171.
- Holobolos (= Manuel Holobolos, *Logos eis ton Krataion kai Authenten kai Basilea Kyron Mikhael Palaiologon*) Kullanılan Metin: *Manuelis Holoboli Orationes*. Ed. M. Treu. Potsdam (1907) 51-98.

- Hom. *Il.* (= Homeros, *Ilias*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Homer, *Iliad*, vols. I-II. Trans. A. T. Murray. Rev. W. F. Wyatt. Cambridge, Massachusetts - London 1999. Homeros, *İlyada*. Çev. A. Erhat – A. Kadir. İstanbul 1993⁷.
- Hom. *Od.* (= Homeros, *Odyseia*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Homer, *Odyssey*, vols. I-II. Trans. A. T. Murray. Rev. G. E. Dimock. Cambridge, Massachusetts - London 1998. Homeros, *Odyseia*. Çev. A. Erhat – A. Kadir. İstanbul 1988⁶.
- Hor. *Carm.* (= Quintus Horatius Flaccus, *Carmina*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Horace, *Odes and Epodes*. Ed. & Trans. N. Rudd. Cambridge, Massachusetts - London 2012.
- Hor. *Epist.* (= Quintus Horatius Flaccus, *Epistulae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Horace, *Epistles*. Ed. & Trans. H. R. Fairclough. Cambridge, Massachusetts - London 1929².
- Hydrountinos (= Nikolaos Hydrountinos, *Dialeksis Kata Ioudaion*) Kullanılan Metin: *Νεκταρίου, ἡγουμένου μονῆς Κασούλων* (Νικολάου Ὑδρουντίνου Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων). Ed. M. Chronz. Athens (2009) 1-271.
- Hyg. *Fab.* (= Hyginus, *Fabulae*) Kullanılan Metin: *Hygini Fabulae*. Ed. H. J. Rose. Leiden 1934.
- Hypereidēs *Fragm.* (= Hypereidēs, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Hyperidis Orationes Sex*. Ed. C. Jensen. Leipzig (1917) 115-154.
- Ibykos (= Ibykos, *Fragmenta*) Kullanılan Metinler: *Poetae Melici Graeci*. Ed. D. L. Page. Oxford 1962 (Repr. 1967). *Supplementum Lyricis Graecis*. Ed. D. L. Page. Oxford (1974) 44-73. *Greek Lyric, Volume III: Stesichorus, Ibycus, Simonides, and Others*. Ed. & Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1991.
- Ignatios (= Ignatios Monakhos, *Merike Eksegesis eis ton Bion tou en Hagiois Patros hemon Tarasiou Arkhiepiskopou Gekonotos tes Theophylaktou Konstantinoupoleos*) Kullanılan Metin: *The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon*. Ed. S. Efthymiadis. Aldershot (1998) 69-168.
- Ioan. Ant. *Fragm.* (= Ioannes Antiokheios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Ioannis Antiocheni Fragmenta ex Historia Chronica*. Ed. U. Roberto. Berlin - New York (2005) 2-574.
- Ioan. Gaz. (= Ioannes Gazaios, *Ekphrasis tou Kosmiku Pinakos*) Kullanılan Metin: *Johannes von Gaza und Paulus Silentarius*. Ed. P. Friedländer. Leipzig (1912) 135-164.
- Ioan. Khrysos. *Matth.* (= Ioannes Khrysostomos, *Homilia: Hupomnema eis ton Hagion Matthaion ton Evangelisten*) Kullanılan Metin: Ioannes Khrysostomos, *Homilia: Hupomnema eis ton Hagion Matthaion ton Evangelisten*. Eds. J. Migne – P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus*. Paris (1857-1866) 57: 13-472; 58: 471-794.

- Ioan. Khrysos. *Steph.* (= Ioannes Khrysostomos, *Homilia: Eis ton Hagion Stephanon*) Kullanılan Metin: *Patrologiae Cursus Completus*. Eds. J. Migne – P. Migne. Paris (1857-1866) 929-932.
- Ioan. Khrysos. *Th.* (= Ioannes Khrysostomos, *Eis to, Emnesthen to Theou kai Euphrant-hen*) Kullanılan Metin: *Patrologiae Cursus Completus*. Eds. J. Migne – P. Migne. Paris (1857-1866) 689-698.
- Ioan. Lyd. *Arkh.* (= Ioannes Laurentius Lydos, *Peri Arkhon tes Romaion Politeias*) Kullanılan Metin: Ioannes Lydos, *On Powers or the Magistracies of the Roman State*. Ed. A. C. Bandy. Philadelphia (1983) 2-256.
- Ioan. Lyd. *Diosēmeiōn* (= Ioannes Laurentius Lydos, *Peri Diosēmeiōn*) Kullanılan Metin: *Ioannis Laurentii Lydi Liber de Ostentis et Calendaria Graeca Omnia*. Ed. C. Wachsmuth. Leipzig (1897) 3-160.
- Ioan. Lyd. *Men.* (= Ioannes Laurentius Lydos, *Peri tōn Mēnōn*) Kullanılan Metin: *Ioannis Lydi Liber de Mensibus*. Ed. R. Wünsch. Leipzig (1898) 1-184. Kullanılan Çeviri: John Lydos, *On the Months (De Mensibus)*. Trans. M. Hooker. London 2017.
- Ioannes Dam. (= Ioannes ho Damaskinos, *Exposito Fidei*) Kullanılan Metin: *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, Volume 2 [Patristische Texte und Studien 12]. Ed. P. B. Kotter. Berlin (1973) 3-239.
- Ioannes Dam. *Theotok.* (= Ioannes ho Damaskinos, *Logos eit ton Euangelismon tes Hypergias Despoines Hemon Theotokou*) Kullanılan Metin: *Patrologiae Cursus Completus*. Eds. J. Migne – P. Migne. Paris (1857-1866) 648-661.
- Ioannes Dam. *Bar & Ioas.* (= Ioannes Damaskinos, *Barlaam kai Iōsaph*) Kullanılan Metin ve Çeviri: John Damascene, *Barlaam and Ioasaph*. Trans. G. R. Woodward – Harold Mattingly. Intr. D. M. Lang. Cambridge, Massachusetts - London 1967.
- Ioannes Moskhos (= Ioannes Moskhos, *Leimon Pneumatikos*) Kullanılan Metin: *Patrologiae Cursus Completus*. Eds. J. Migne – P. Migne. Paris (1857-1866) 2852-3112.
- Iosēpos (= Flavius Iosēpos, *Ioudaikē Arkhaiologia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Josephus, *The Jewish War: Volume II*. Trans. H. S. J. Thackeray. Cambridge, Massachusetts - London 1997.
- Isid. *Orig.* (= Isidorus Hispalensis, *Origines [Etymologiae]*) Kullanılan Metin: *The Etymologies of Isidore of Seville*. Ed. S. A. Barney, W. J. Lewis, J. A. Beach – O. Berghof. Cambridge - New York 2006.
- Isokr. *Nik.* (= Isokrates, *Nikokles or Kyprioi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates, Nicocles or the Cyprians*. Trans. G. Norlin. Cambridge, Massachusetts - London 1928.

- Iulian. *Enk.* (= Flavius Claudius Iulianus Augustus, *Enkomion eis to Autokratora Konstantion*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Julian, *Orations* 1-5. Trans. W. C. Wright. Cambridge, Massachusetts - London 1913.
- Iulian. *Meter.* (= Flavius Claudius Iulianus Augustus, *Eis ten Metera ton Theon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Julian, *Oration 5: Hymn to the Mother of the Gods*. Trans. W. C. Wright. Cambridge, Massachusetts - London 1913.
- Iulian. *Symp.* (= Flavius Claudius Iulianus Augustus, *Symposion*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Julian, *Orations* 6-8. *Letters to Themistius, To the Senate and People of Athens, To a Priest. The Caesars. Misopogon*. Trans. W. C. Wright. Cambridge, Massachusetts - London 1913.
- Iuv. (= Decimus Iunius Iuvenalis, *Saturae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Juvenal and Persius*. Ed. & Trans. S. M. Braund. Cambridge, Massachusetts - London 2004.
- Kallimakh. *Ap.* (= Kallimakhos, *Eis Apollona*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Callimachus, *Hymns* 2. *To Apollo*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1955.
- Kallimakh. *Epigr.* (= Kallimakhos, *Epigrammata*) Kullanılan Metin: *Callimachus*, Volume 2. Ed. R. Pfeiffer. Oxford (1953) 80-99.
- Kallimakh. *Del.* (= Kallimakhos, *Eis Delon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Callimachus, *Hymns* 4. *To Delos*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1955.
- Kallisthenes *Fragm.* (= Kallisthenes, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Griechischen Historiker* (FGrH). Ed. F. Jacoby. Leiden (1954-1969) 639-657.
- Kamateros (= Ioannes Kamateros, *Eisagoge Astronomias*) Kullanılan Metin: *Johannes Kamateros: Εἰσαγωγή ἀστρονομίας*. Ed. L. Weigl. Leipzig (1908) 4-139.
- Kantakouzenos (= Ioannes VI Kantakouzenos, *Historiae*) Kullanılan Metin: *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum*, 3 Volumes. Ed. L. Schopen. Bonn 1828-1832.
- Kasios Iatr. (= Kasios Iatrosophistos, *Problemata*) Kullanılan Metin: *I Problemi di Cassio Iatrosofista*. Eds. A. Garzya – R. Masullo. Napoli (2004) 35-67.
- Khamaileōn *Fragm.* (= Khamaileōn, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Phainias von Eresos. Chamaileon. Praxiphanes*. Ed. F. Wehrli. Basel (1957) 49-63.
- Kharon *Fragm.* (= Kharon, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 1. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 32-35.
- Khoniates *Epist.* (= Mikhael Khoniates, *Epistolai*) Kullanılan Metin: *Μιχαήλ Ακομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα*. Ed. S. P. Lampros. Athens (1879-1880) 2: 1-357.
- Khoniates *Khron.* (= Mikhael Khoniates, *Khronike Diegesis*) Kullanılan Metin: *Nicetae Choniatae Historia, Pars Prior*. Ed. J. van Dieten. Berlin (1975) 1-635, 637-655.

- Khron. Byz. (= Anonymous, *Khronika Byzantina*) Kullanılan Metin: *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Volume 1. Ed. P. Schreiner. Vienna (1975) 40-118, 157-685.
- Khry. *Fragm.* (= Khryssippos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Stoicorum Veterum Fragmenta*, Volume 3. Ed. J. von Arnim. Leipzig (1903) 3-191.
- Klearkh. *Fragm.* (= Klearkhos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Klearchos*. Ed. F. Wehrli. Basel (1969) 9-40.
- Klemes *Stromata* (= Klemes ho Aleksandreus, *Stromata*) Kullanılan Metin: *Clemens Alexandrinus*, Volumes 2 & 3. Eds. L. Früchtel, O. Stählin – U. Treu. Berlin (vol. 2: 1960 - vol. 3: 1970) 2: 3-518; 3: 3-102.
- Kokond. *Trop.* (= Kokondrios, *Peri Tropōn*) Kullanılan Metin: *Rhetores Graeci Ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus*, Volume 8. Ed. C. Walz. Leipzig (1832-1836) 783-798.
- Koll. *Hel.* (= Kollouthos, *Harpagē tes Helenes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oppian, Colluthus, and Tryphiodorus*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Komanos *Fragm.* (= Komanos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *The Fragments of Comanus of Naucratis*. Ed. A. R. Dyck. Berlin (1988) 233-242, 244-252, 254-257, 259, 261.
- Konon *Fragm.* (= Konon, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) IV. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 368-369.
- Kritoboulos (= Mikhael Kritoboulos, *Historiai*) Kullanılan Metin: *Critobuli Imbriotae Historiae*. Ed. D. R. Reinsch. Berlin (1983) 11-207.
- Ksenarkhos *Fragm.* (= Ksenarkhos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Comicorum Atticorum Fragmenta*, Volume 2. Ed. T. Kock. Leipzig (1884) 467-473.
- Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Kyrou Anabaseōs*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Xenophon of Athens, *Anabasis*. Trans. G. W. Bowersock. Cambridge, Massachusetts - London 2001.
- Ksen. *Ath. Pol.* (= Ksenophon, *Athēnaiōn Politeia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pseudo-Xenophon, *Constitution of the Athenians*. Trans. G. W. Bowersock. Cambridge, Massachusetts - London 1968.
- Ksen. *Hel.* (= Ksenophon, *Hellenika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Xenophon, *Hellenica*. Trans. C. L. Brownson. Cambridge, Massachusetts - London 1918.
- Ksen. *Kyr.* (= Ksenophon, *Kyrou Paideia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Xenophon, *Cyropaedia*. Trans. W. Miller. Cambridge, Massachusetts - London 1914.

- Ksen. *Oikonom.* (= Ksenophon, *Oikonomikos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Xenophon, *Oeconomicus*. Trans. E. C. Merchant. Cambridge, Massachusetts - London 2013.
- Ksenop. *Fragm.* (= Ksenophanes, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Volume 1. Eds. H. Diels – W. Kranz. Berlin (1951) 113-126.
- Kypria *Fragm.* (= Kypria, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Poetarum Epicorum Graecorum Testimonia et Fragmenta*, Volume 1. Ed. A. Bernabé. Leipzig (1987) 43-50; 53-55; 59; 61; 63.
- Kyranides (= Kyranides) Kullanılan Metin: *Die Kyraniden*. Ed. D. V. Kaimakes. Meisenheim am Glan (1976) 14-18, 21-28, 30-37, 39-42, 44-47, 49-50, 52-58, 60-90, 92-96, 98-267, 269-310.
- Kyrillos *Enk. Mar.* (= Kyrillos Aleksandreias, *Encomium in Sanctam Mariam Deiparam*) Kullanılan Metin: *Patrologiae Cursus Completus*. Eds. J. Migne – P. Migne. Paris (1857-1866) 1029-1040.
- Kyrillos *Ioul.* (= Kyrillos Aleksandreias, *Kata Ioulianou Basileus*) Kullanılan Metin: *Kyrrill von Alexandrien: Gegen Julian, Buch 1-10 und Fragmente, Teil 1-2*. Eds. T. Brüggemann, W. Kinzig – C. Riedweg. Berlin - Boston (2016-2017) 1: 3-407; 2: 411-746.
- Kyrillos *Matth.* (= Kyrillos Aleksandreias, *Commentarii in Matthaeum*) Kullanılan Metin: *Matthäus-Kommentare aus der Griechischen Kirche*. Ed. J. Reuss. Berlin (1957) 153-269.
- Leon *Fragm.* (= Leon, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) II. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 329-331.
- Lib. *Bios* (= Libanius, *Bios he Peri tes Heautou Tykhes*) Kullanılan Metin: *Libanii Opera*, Volumes 1-4. Ed. R. Foerster. Hildesheim 1997.
- Lib. *Pro.* (= Libanius, *Progymnasmata*) Kullanılan Metin: *Libanii Opera*, Volume 8. Ed. R. Foerster. Hildesheim (1997) 24-571.
- Lib. & Rhod. (= *Aphegesis Libistrou kai Rodamnes*) Kullanılan Metin: *Αφήγησις Λιβίστρου καὶ Ροδάμνης*. Ed. P. A. Agapitos. Athens (2006) 257-432.
- Likymnios *Fragm.* (= Likymnios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Greek Lyric, Volume V: The New School of Poetry and Anonymous Songs and Hymns*. Ed. & Trans. D. A. Campbell. Cambridge, Massachusetts - London 1993.
- Lit. Papyri *Eur. Hyp.* (Litterae Papyri, *Euripides: Hypsipyle*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Select Papyri, Volume III: Poetry*. Trans. D. L. Page. Cambridge, Massachusetts - London 1941.

- Liv. And. *Trag.* (= Lucius Livius Andronicus, *Tragodiae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Remains of Old Latin, Volume II: Livius Andronicus. Naevius. Pacuvius. Accius.* Trans. E. H. Warmington. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Liv. (= Titus Livius Patavinus, *Ab Urbe Condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Livy, *History of Rome*. Trans. F. G. Moore. Cambridge, Massachusetts - London 1940.
- Luc. (= Marcus Annaeus Lucanus, *De Bello Civili*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucan, *The Civil War*. Trans. J. D. Duff. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Lucr. (= Titus Lucretius Carus, *De Rerum Natura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucretius, *On the Nature of Things*. Trans. M. F. Smith. Cambridge, Massachusetts - London 1992.
- Lukian. *Alethon. Dieg.* (= Lukianos, *Alethon Diegematon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *A True Story. Slander*. Trans. A. M. Harmon. Cambridge, Massachusetts - London 1913.
- Lukian. *Dis Kat.* (= Lukianos, *Dis Katēgoroumenos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *The Double Indictment, or Trials by Jury*. Trans. A. M. Harmon. Cambridge, Massachusetts - London 1921.
- Lukian. *Enal. Dialog.* (= Lukianos, *Enalioi Dialogoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *Dialogues of the Sea-Gods*. Trans. M. D. Macleod. Cambridge, Massachusetts - London 1961.
- Lukian. *Herakles* (= Lukianos, *Herakles*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *Heracles*. Trans. A. M. Harmon. Cambridge, Massachusetts - London 1913.
- Lukian. *Hermotimus* (= Lukianos, *Hermotimos sive Peri Aireseon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *Hermotimus, or Concerning the Sects*. Trans. K. Kilburn. Cambridge, Massachusetts - London 1959.
- Lukian. *Hist. Sung.* (= Lukianos, *Pos Dei Historian Sungrafein*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *How to Write History. The Dipsads*. Trans. K. Kilburn. Cambridge, Massachusetts - London 1959.
- Lukian. *Ploion* (= Lukianos, *Ploion sive Euxai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *The Ship, or the Wishes*. Trans. K. Kilburn. Cambridge, Massachusetts - London 1959.
- Lukian. *Podagros* (= Lukianos, *Podagros*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *Podagra*. Trans. M. D. Macleod. Cambridge, Massachusetts - London 1967.
- Lukian. *Syr.* (= Lukianos, *Peri tes Syries Theou*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian, *The Goddess of Surrye*. Trans. A. M. Harmon. Cambridge, Massachusetts - London 1925.

- Lykophr. *Aleks.* (= Lykophron, *Aleksandra*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lycophron, *Aleksandra*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1955.
- Lysias *Agor.* (= Lysias, *Kata Agoratos Endeikseōs*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lysias, *Against Agoratus*. Trans. W. R. M. Lamb. Cambridge, Massachusetts - London 1930.
- Lysias *Erat.* (= Lysias, *Kata Eratosthenous tou Genomenou ton Triakonta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lysias, *12: Against Eratosthenes*. Trans. W. R. M. Lamb. Cambridge, Massachusetts - London 1930.
- Macrobian. *Sat.* (= Macrobius Ambrosius Theodosius, *Saturnalia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Macrobius, *Saturnalia*. Ed. & Trans. R. A. Kaster. Cambridge, Massachusetts - London 2011.
- Magica (= *Papyri Magicae*) Kullanılan Metin: *Papyri Graecae Magicae. Die griechischen Zauberpapyri*, Volumes 1-2, Second Edition. Eds. A. Henrichs – K. Preisendanz. Stuttgart: 1: 1973; 2: 1974: 1: 1-62, 66-200; 2: 1-208.
- Manasses *Arist.* (= Konstantinos Manasses, *Aristarkhos kai Kallithea*) Kullanılan Metin: *Der Roman des Konstantinos Manasses. Überlieferung, Rekonstruktion, Textausgabe der Fragmente*. Ed. O. Mazal. Vienna (1967) 165-209.
- Manasses *Ekphrasis* (= Konstantinos Manasses, *Ekphrasis Kynegesiou Geranon*) Kullanılan Metin: E. Kurtz, “Ἐτερα δύο ἀνέκδοτα πονήματα Κωνσταντίνου Μανασσῆ”. *Vizantijskij Vremennik* XII (1906) 79-88.
- Manasses *Ekphr. Anth.* (= Konstantinos Manasses, *Ekphrasis Anthropou Mikrou*) Kullanılan Metin: C. Mesis – I. Nilsson, “Constantin Manassès, la description d'un petit homme”. *Jahrbuch der Oesterreichischen Byzantinistik* 65 (2015) 188-190.
- Manasses *Ekphr. G.* (= Konstantinos Manasses, *Ekphrasis Eikonismaton Typonton ten Gen*) Kullanılan Metin: O. Lampsides, “Der vollständige text der Ἐκφράσις Γῆς des Konstantinos Manasses”. *Jahrbuch der Oesterreichischen Byzantinistik* 41 (1991) 194-204.
- Manasses *Logos Ep.* (= Konstantinos Manasses, *Logos Epikedeios pros ton Apoikhomenon epi ton Deeseon Kyron Nikephoron ton Komnenon ton Ekgonon tou Kaisaros*) Kullanılan Metin: E. Kurtz, “Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης καὶ Κωνσταντίνου Μανασσῆ μονωδίαί περὶ τοῦ θανάτου Νικηφόρου Κομνηνοῦ”. *Vizantijskij Vremennik* XVII (1910) 302-322.
- Manasses *Eth. Poiema* (= Konstantinos Manasses, *Ethikon Poiema*) Kullanılan Metin: E. Miller, “Poème Moral de Constantin Manassès”. *Annuaire de l' Association Pour l'encouragement des Etudes Grecques en France* IX (1875) 30-75.

- Manasses *Monodia* (= Konstantinos Manasses, *Monodia epi to Astrogleno Autou Tethnekoti*) Kullanılan Metin: K. Horna, “Einige unedierte Stüke des Manasses und Italikos”. *Jahresbericht des K. K. Sophiengymnasiums in Wien* 1901/1902 (1902) 3-9.
- Manasses *Synopsis* (= Konstantinos Manasses, *Synopsis Khronike*) Kullanılan Metin: *Constantini Manassis Breviarium Chronicum*. Ed. O. Lampsides. Athens (1996) 4-358.
- Manethōn *Ap.* (= Manethōn, *Apotelesmatikōn*) Kullanılan Metin: *Poetae Bucolici et Didactici*. Ed. H. Köchly. Paris (1862) 41-101.
- Manil. (= Marcus Manilius, *Astronomicon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Manilius, *Astronomica*. Trans. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 1997³.
- Malalas *Chron.* (= Iōánnēs Malálas, *Chronographia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ioannis Malalae Chronographia*. Ed. L. Dindorfius. Bonn 1831. *The Chronicle of John Malalas*. Trans. E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott, B. Croke, J. Ferber, S. Franklin, A. James, D. Kelly, A. Moffatt – A. Nixon. Melbourne 1986.
- Markian. *Men. Peripl.* (= Markianos Herakleiotēs, *Epitomē tou tēs Entos Thalassēs Periplou, on Egrapsen en Trisi Bibliois Menippos Pergamōnos*) Kullanılan Metin: “Menippi Periplus Maris Interni (Epitome Marciani)”. Ed. C. Muller, *Geographi Graeci Minores*, Volumen Primum. Paris (1855) 563-572.
- Markian. *Peripl.* (= Markianos Herakleiotēs, *Periplous Tes Ekso Thalasses*) Kullanılan Metin: “Marcianus, Periplus Maris Exteri”. Ed. C. Muller, *Geographi Graeci Minores*, Volumen Primum. Paris (1855) 515-573.
- Mart. (= Marcus Valerius Martialis, *Epigrammata*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Martial, *Epigrams*. Trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, Massachusetts - London 1993.
- Mela (= Pomponius Mela, *De Chorographia*) Kullanılan Metin: *Pomponii Melae De Chorographia Libri Tres Una Cum Indice Verborum*. Ed. G. Ranstrand. Göteborg 1971. Kullanılan Çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World*. Trans. F. E. Romer. Ann Arbor 1998.
- Men. *Perikeir.* (Menandros, *Perikeiromene*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Menander, *Perikeiromene*. Trans. W. G. Arnott. Cambridge, Massachusetts - London 1996.
- Meneklēs *Fragm.* (= Meneklēs, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 4. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 449-451.
- Menippos *Fragm.* (= Menippos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Geographi Graeci Minores*, Volume 1. Ed. K. Müller. Hildesheim (1965) 572-573.

- Mesarites *Com.* (= Nikolaos Mesarites, *Seditio Joanni Comneni*) Kullanılan Metin: *Nikolaos Mesarites, Die Palastrevolution des Johannes Komnenos*. Ed. A. Heisenberg. Würzburg (1907) 19-49.
- Mesarites *Apost.* (= Nikolaos Mesarites, *Descriptio Ecclesiae SS. Apostolorum*) Kullanılan Metin: G. Downey, "Nikolaos Mesarites: Description of the Church of the Holy Apostles at Constantinople". *Transactions of the American Philosophical Society* 47 (1957) 897-918.
- Mesomedes *Fragm.* (= Mesomedes, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Griechischen Dichterfragmente der Römischen Kaiserzeit*, Volume I. Ed. E. Heitsch. Göttingen (1963) 25-32.
- Methodios (= Methodios I, *Encomium et Vita Theophanis*) Kullanılan Metin: D. Spyridonov, "Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοφάνους. Ποίημα Μεθοδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως". *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* XII (1913) 95-96, 113-165.
- Metokhites (= Theodoros Metokhites, *Byzantios he peri tes Basilidos Megalopoleos*) Kullanılan Metin: *Βυζάντιος ἡ περὶ τῆς βασιλίδος μεγαλοπόλεως*. Ed. J. Polemis. Thessalonica (2013) 110-476.
- Minyas *Fragm.* (= Minyas, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Poetarum Epicorum Graecorum Testimonia et Fragmenta*, Part 1. Ed. A. Bernabé. Leipzig (1987) 137, 139-142.
- Mnaseas *Fragm.* (= Mnaseas, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) III. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 149-158.
- Moskh. *Europe* (= Moskhos, *Europe*) Kullanılan Metin: *Bucolici Graeci*. Ed. A. S. F. Gow. Oxford (1952) 133-139.
- Moskh. *Fragm.* (Moskhos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Theocritus. Moschus. Bion. Trans. N. Hopkinson. Cambridge, Massachusetts - London 2015.
- Mousaios (= Mousaios, *Hero kai Leandros*) Kullanılan Metin: *Hero und Leander*. Ed. H. Farber. Munich (1961) 6-26.
- Naupaktia (= *Naupaktia*) Kullanılan Metin: *Poetarum Epicorum Graecorum Testimonia et Fragmenta*, Volume 1. Ed. A. Bernabé. Leipzig (1987) 123-125.
- Nik. Eug. (= Niketas Eugenianos, *De Drosillae et Chariclis Amoribus*) Kullanılan Metin: Nicetas Eugenianus, *De Drosillae et Chariclis Amoribus*. Ed. G. Conca. Amsterdam (1990) 30-221.
- Nik. Khon. *Hist.* (= Niketas Khoniates, *Historia* [Khronike Diegesis]) Kullanılan Metin: *Nicetae Choniatae Historia, Pars Prior*. Ed. J. van Dieten. Berlin (1975) 1-635, 637-655.

- Nik. *Ther.* (= Nikandros Kolophonios, *Theriaka*) Kullanılan Metin: *Nicander: The Poems and Poetical Fragments*. Eds. A. S. F. Gow – A. F. Scholfield. Cambridge (1953) 28-92.
- Nikeph. *Brev. Hist.* (= Nikephoros I, *Breviarium Historicum de Rebus Gestis Post Imperium Mauricii*) Kullanılan Metin: *Nikephoros Patriarch of Constantinople, Short History: Text, Translation and Commentary*. Ed. & Trans. C. A. Mango. Washington (1990) 34-162.
- Nikeph. *Greg.* (= Nikephoros Gregoras, *Historia Romana*) Kullanılan Metin: *Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae*, 3 Volumes. Eds. I. Bekker – L. Schopen. Bonn (I: 1829; II: 1830; III: 1855) I: 3-568; II: 571-1146; III: 3-567.
- Nikokrates *Fragm.* (= Nikokrates, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG), Volume 4. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 465-466.
- Nom. *Rhod. Naut.* (= *Nomos Rhodiōn Nautikos*) Kullanılan Metin: *The Rhodian Sea-Law*. Ed. W. Ashburner. Oxford (1909) 1-56. Kullanılan Çeviri: *Rhodos'luların Denizcilik Yasası: ΝΟΜΟΣ 'ΡΟΔΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΣ*. Çev. E. Kurul. Cedrus II (2014) 527-549.
- Nonnos (= Nonnos, *Dionysiaka*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Nonnos, *Dionysiaca*. Trans. W. H. D. Rouse. Cambridge, Massachusetts - London 1940.
- Not. *Epis.* (= *Notitiae Episcopatum*) Kullanılan Metin: *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Ed. J. Darrouzès. Paris (1981) 204-421.
- Noumenios (= Noumenios, *Fragmenta et Tutuli*) Kullanılan Metin: *Supplementum Hellenisticum*. Eds. H. Lloyd-Jones – P. Parsons. Berlin (1983) 279-285.
- Nymphis *Fragm.* (= Nymphis, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 3. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 13-16.
- Nymph. *Fragm.* (= Nymphodōros, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) 2. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 375-381.
- Oinomaos *Fragm.* (= Oinomaos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Philosophorum Graecorum*, Volume 2. Ed. F. W. A. Mullach. Paris (1867) 361-385.
- Oppian. *Hal.* (= Oppianos, *Halieutika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Oppian, *Halieutica, or Fishing*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Oppian. *Kyn.* (= Oppianos, *Kynegetika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Oppian, *Cynegetica, or The Chase*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Oribasios (= Oribasios, *Iatrikai Synagogai*) Kullanılan Metin: *Oribasii Collectionum Medicarum Reliquiae*, Volumes 1-4. Ed. J. Raeder. Leipzig 1928-1933.
- Ovid. *Fasti* (= Publius Ovidius Naso, *Fasti*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fasti*. Trans. J. G. Frazer. Rev. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 1996.

- Ovid. *Heroid.* (= Publius Ovidius Naso, *Heroides*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Heroides*. Trans. G. Showerman. Rev. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 1977.
- Ovid. *Met.* (= Publius Ovidius Naso, *Metamorphoses*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Metamorphoses*. Trans. F. J. Miller, vols. III-IV. Cambridge, Massachusetts - London 2005¹⁷.
- Ovid. *Pont.* (= Publius Ovidius Naso, *Ex Ponto*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Ovid, *Ex Ponto*. Trans. A. L. Wheeler. Cambridge, Massachusetts - London 1996³.
- Ovid. *Trist.* (= Publius Ovidius Naso, *Tristia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Ovid, *Tristia*. Trans. A. L. Wheeler. Cambridge, Massachusetts - London 1996³.
- Pacuv. *Fragm.* (= Marcus Pacuvius, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Remains of Old Latin, Volume II: Livius Andronicus. Naevius. Pacuvius. Accius*. Ed. & Trans. E. H. Warmington. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Pakhymeres (= Georgios Pakhymeres, *Sungraphikai Historiai*) Kullanılan Metin: Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, 2 Volumes. Eds. A. Failler – V. Laurent. Paris 1984.
- Panyassis *Fragm. Ep.* (= Panyassis, *Fragmenta Epica*) Kullanılan Metin: *Panyassis of Halikarnassos*. Ed. V. J. Matthews. Leiden (1974) 43, 48, 50, 74-76, 88, 91, 100, 131, 135, 138, 142.
- Patroklēs *Fragm.* (= Patroklēs, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG) II. Ed. K. Müller. Paris (1841-1870) 443-444.
- Paul. *Act.* (= Paulus, *Actus Apostolorum*). *Paulus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul 2003.
- Paul. *Silent.* (= Paulos Silentiarios, *Ekphrasis tou Naou tes Hagias Sophias*) Kullanılan Metin: *Prokop, Werke*, Volume 5. Ed. O. Veh. Munich (1977) 306-358.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pausanias, *Description of Greece*, vol. IV. Trans. W. H. Jones. Cambridge, Massachusetts - London 1935.
- Peripl. Arr.* (= Arrianos, *Periplous Eukseinou Pontou*) Kullanılan Metin: *Flavii Arriani Quae Exstant Omnia*, Volume 2. Eds. A. G. Roos – G. Wirth. Leipzig (1968) 103-128.
- Peripl. Mar. Erythr.* (= Anonymou [Arrianou, hos Pheretai], *Periplous tes Erythras Thalasses*) Kullanılan Metin: “Anonymi (Arriani, ut fertur) Periplus Maris Erythraei”. Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. 1. Paris (1855) 257-305. Kullanılan Çeviri: *The Periplus Maris Erythraei*. Ed. & Trans. L. Casson. Princeton 1989.

- Peripl. M. M.* (= Anonymous, *Stadiasmus sive Periplus Maris Magni*) Kullanılan Metin: *Anonymi Stadiasmus sive Periplus Maris Magni*. Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris (1990²) 427-514. '*Stadiasmus Maris Magni*' Adlı Eserin Çevirisi ve Yorumlanması. Trans. Ö. Acar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2017.
- Pers. (= Aulus Persius Flaccus, *Saturae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Juvenal and Persius*. Ed. & Trans. S. M. Braund. Cambridge, Massachusetts - London 2004.
- Petron. *Sat.* (= Gaius Petronius Arbiter, *Satyricon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Petronius, *Satyricon*. Trans. M. Heseltine. Cambridge, Massachusetts - London 1987.
- Petrus (= Petrus, *Epistula Kanonika*) Kullanılan Metin: *Fonti. Fasciolo IX. Discipline Générale Antique (IV-IX S.). Les Canons Des Pères Grecs*, Volume II. Rome (1963) 33-57.
- Phaedr. (= Gaius Julius Phaedrus, *Phaedri Augusti Liberti Fabularum Aesopiarum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Phaedrus, *Fables*. Ed. & Trans. B. E. Perry. Cambridge, Massachusetts - London 1965.
- Phanokles *Fragm.* (= Phanokles, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Collectanea Alexandrina*. Ed. J. U. Powell. Oxford (1925) 106-108.
- Philoksenos *Fragm.* (= Philoksenos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente des Grammatikers Philoxenos*. Ed. C. Theodoridis. Berlin (1976) 93-387.
- Philon *Peri Areton* (= Philon, *Peri Areton*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philo, *On the Virtues*. Trans. F. H. Colson. Cambridge, Massachusetts - London 1939.
- Philon *Peri Dokes.* (= Philon, *Peri Ton Tou Dokesisophou Kain Eggonon Kai Hos Metanastes Gignetai*) Kullanılan Metin: Philo, *On the Posterity of Cain and His Exile*. Trans. F. H. Colson – G. H. Whitaker. Cambridge, Massachusetts - London 1929.
- Philon *Peri Georg.* (= Philon, *Peri Georgias*) Kullanılan Metin: Philo, *On Husbandry*. Trans. F. H. Colson – G. H. Whitaker. Cambridge, Massachusetts - London 1930.
- Philon *Peri Kosm.* (= Philon, *Peri Tes Kata Mousea Kosmopolas*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philo, *On the Account of the World's Creation Given by Moses*. Trans. F. H. Colson – G. H. Whittaker. Cambridge, Massachusetts - London 1929.
- Philon Byz. (= Philon Byzantios, *Peri ton Hepta Thematon*) Kullanılan Metin: *Reiseführer zu den sieben Weltwundern*. Ed. K. Brodersen. Frankfurt am Main (1992) 20-36.
- Philostrat. *Apollon.* (= Lucius Flavius Philostratus, *Ta es ton Tyanea Apollonion*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus of Athens, *Apollonius of Tyana, Volume I: Life of Apol-*

- Ionius of Tyana, Books 1-4.* Ed. & Trans. C. P. Jones. Cambridge, Massachusetts - London 2005.
- Philostrat. *Her.* (= Lucius Flavius Philostratus, *Heroikos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus of Athens, *Heroicus*. Ed. & Trans. J. Rusten – J. König. Cambridge, Massachusetts - London 2014.
- Philostrat. *Soph.* (= Lucius Flavius Philostratus, *Bioi Sophiston*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus, *Lives of the Sophists*. Trans. W. C. Wright. Cambridge, Massachusetts - London 1921.
- Philostrat. Maior *Eikon.* (= Philostratos Lēmnios [Maior], *Eikones*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Elder Philostratus: *Images*. Trans. A. Fairbanks. Cambridge, Massachusetts - London 1931.
- Philostrat. Maior *Epist.* (= Philostratos Lēmnios [Maior], *Epistolai Erotikai*) Kullanılan Metin: *Flavii Philostrati Opera*, Volume 2. Ed. C. L. Kayser. Leipzig (1871) 225-260.
- Philostrat. Maior *Nesoi* (= Philostratos Lēmnios [Maior], *Nesoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus the Elder, *Images* 2.17. *Islands*. Trans. A. Fairbanks. Cambridge, Massachusetts - London 1931.
- Philostrat. Maior *Tyrrh.* (= Philostratos Lēmnios [Maior], *Tyrrhenoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus the Elder, *Images* 1.19. *The Tyrrhenian Pirates*. Trans. A. Fairbanks. Cambridge, Massachusetts - London 1931.
- Phot. *Bibl.* (= Photios, *Bibliotheka*) Kullanılan Metin: *Photius: Bibliothèque*, 8 Volumes. Ed. R. Henry. Paris 1959-1977.
- Phot. *Epist.* (= Photius, *Epistulae et Amphilochia*) Kullanılan Metin: *Photii Patriarchae Constantinopolitani Epistulae et Amphilochia*, vols. 1-6/2. Eds. B. Laourdas – L.G. Westerink. Leipzig 1983 - 1988.
- Phot. *Leks.* (= Photius, *Leksikon*) Kullanılan Metin: *Photii Patriarchae Lexicon* (A - Δ), Volume 1. Ed. C. Theodoridis. Berlin 1982. *Photii Patriarchae Lexicon* (E - M), Volume 2. Ed. C. Theodoridis. Berlin - New York 1998.
- Pind. *Fragm.* (= Pindaros, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindar, *Fragments*. Ed. & Trans. W. H. Race. Cambridge, Massachusetts - London 2012.
- Pind. *Isth.* (= Pindaros, *Isthmian Odes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindar, *Isthmian Odes*. Ed. & Trans. W. H. Race. Cambridge, Massachusetts - London 2012.
- Pind. *Nem.* (= Pindaros, *Nemean Odes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindar, *Nemean Odes*. Ed. & Trans. W. H. Race. Cambridge, Massachusetts - London 2012.

- Pind. *Ol.* (= Pindaros, *Olympian Odes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindar, *Olympian Odes*. Ed. & Trans. W. H. Race. Cambridge, Massachusetts - London 2012.
- Pind. *Pyth.* (= Pindaros, *Pythian Odes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindar, *Pythian Odes*. Ed. & Trans. W. H. Race. Cambridge, Massachusetts - London 2012.
- Plat. *Epigr.* (= Platon, *Epigrammata*) *Anthologia Lyrica Graeca*, fasc. 1. 3rd Edition. Ed. E. Diehl. Leipzig (1949) 102-110.
- Plat. *Hip. Elattōn* (= Platon, *Hippias Elattōn*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Lesser Hippias*. Trans. H. N. Fowler. Cambridge, Massachusetts - London 1939.
- Plat. *Nom.* (= Platon, *Nomoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Laws*. Trans. R. G. Bury. Cambridge, Massachusetts - London 1926.
- Plat. *Phaedo* (= Platon, *Phaedo*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Phaedo*. Trans. H. N. Fowler. Volume I. London - New York 1913.
- Plat. *Phdr.* (= Platon, *Phaidros*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Phaedrus*. Trans. H. N. Fowler. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plat. *Polit.* (= Platon, *Politeia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Republic*. Ed. & Trans. C. Emlin-Jones – W. Preddy. Cambridge, Massachusetts - London 2013.
- Plin. *Maior Nat.* (= Gaius Plinius Secundus [Maior], *Naturalis Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Gaius Plinius Secundus, *Natural History*, vols. I-V. Trans. H. Rackham. Cambridge, Massachusetts - London 19613-1999⁶.
- Plin. *Minor Ep.* (= Gaius Plinius Caecilius Secundus [Minor], *Epistulae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny the Younger, *Letters, Volume I: Books 1-7. Panegyricus*. Trans. B. Radice. Cambridge, Massachusetts - London 1969.
- Plut. *Ag.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Agesilaos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Agesilaus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1917 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Aim.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Aimilios Paulos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Aemilius Paulus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1918.
- Plut. *Aleks.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Aleksandros*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Alexander*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1919.
- Plut. *Ant.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Antonius*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Antony*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1920.
- Plut. *Arist.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Aristides*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Aristides*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.

- Plut. *Brut.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Brutus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Brutus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1918.
- Plut. *Cam.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Camillus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Camillus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plut. *Dem.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Demetrios*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Demetrius*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1920.
- Plut. *Kimon* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Kimon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Cimon*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plut. *Luc.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Lucullus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Lucullus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plut. *Lys.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Lysandros*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Lysander*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plut. *Nik.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Nikias*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Comparison of Nicias and Crassus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1916.
- Plut. *Nik. & Cras.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Nikiou kai Krassou Sunkrisis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Comparison of Nicias and Crassus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1916.
- Plut. *Pomp.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Pompeios*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Pompey*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1917.
- Plut. *Thes.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Theseus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Theseus*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plut. *Themis.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Themistokles*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Lives: Themistocles*. Trans. B. Perrin. Cambridge, Massachusetts - London 1914.
- Plut. *Ethika: Isid.* (= Plutarkhos, *Ethika: Peri Isidos kai Osiridos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia: Isis and Osiris*. Trans. F. C. Babbitt. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Plut. *Ethika: Koin. En.* (= Plutarkhos, *Ethika: Peri ton Koinon Ennoion pros tous Stoikous*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia: Against the Stoics on Common Conceptions*. Trans. H. Cherniss. Cambridge, Massachusetts - London 1976.
- Plut. *Ethika: Peri Phygēs* (= Plutarkhos, *Ethika: Peri Phygēs*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia: On Exile*. Trans. P. H. De Lacy – B. Einarson. Cambridge, Massachusetts - London 1959.

- Plut. *Ethika: Phil. Dial.* (= Plutarkhos, *Ethika: Peri tou oti Malista tois Hegemosi dei ton Philosophon Dialegesthai*) Kullanılan Metin: Plutarch, *Moralia. That a Philosopher Ought to Converse Especially with Men in Power*. Trans. H. N. Fowler. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Plut. *Ethika: Polit. Par.* (= Plutarkhos, *Ethika: Politika Parangelmata*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia: Precepts of Statecraft*. Trans. H. N. Fowler. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Plut. *Ethika: Rom. Tykh.* (= Plutarkhos, *Ethika: Peri tes Romaion Tykhes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia: On the Fortune of the Romans*. Trans. F. C. Babbitt. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Plut. *Ethika: Selen.* (= Plutarkhos, *Ethika: Peri tou Emphainomenou Prosopou to Kyklo tes Selenes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia: Concerning the Face Which Appears in the Orb of the Moon*. Trans. H. Cherniss – W. C. Helmbold. Cambridge, Massachusetts - London 1957.
- Plut. *Ethika: Sym.* (= Plutarkhos, *Ethika: Symposiakōn*) Kullanılan Metin: *Plutarchi Moralia: Quaestiones Convivales*, Volume IV. Ed. C. Hubert. Leipzig 1971.
- Pol. *Fragm.* (= Polemon, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG), Volume 3. Ed. K. Müller. Paris (1853) 108-148.
- Polluks (= Iulius Polydeukes [= Polluks], *Onomasticon*) Kullanılan Metin: *Pollucis Onomasticon*, 2 vols. Ed. E. Bethe. Leipzig [Volume I: 1900]; [Volume II: 1931].
- Poly. (= Polyaeus, *Strategemata*) Kullanılan Metin: *Polyaeni Strategematon Libri VIII*. Eds. J. Melber – E. Woelfflin. Leipzig (1887) 2-301, 305-425.
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Polybius, *The Histories*. Trans. W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts - London 2010-2012.
- Porphyrrios *Agalm.* (= Porphyrrios, *Peri Agalmaton*) Kullanılan Metin: *Vie de Porphyre le Philosophe Néo-Platonicien*. Ed. J. Bidez. Leipzig (1913) 1-23.
- Porphyrrios *Homerika* (= Porphyrrios, *Homerika Zetemata*) Kullanılan Metin: *Porphyrii Quaestionum Homericarum ad Iliadem Pertinentium Reliquiae*, Fascicules 1 & 2. Ed. H. Schrader. Leipzig 1 (1880) 2 (1882) 1: 1-180 | 2: 183-278.
- Porphyrrios *Nymph.* (= Porphyrrios, *Peri tou en Odysseiai ton Nymphon Antrou*) Kullanılan Metin: *Porphyry. The Cave of the Nymphs in the Odyssey* [Arethusa Monographs 1]. Ed. Anonymous. Buffalo (1969) 2-34.
- Poseid. *Fragm.* (= Poseidonios, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Posidonios: Die Fragmente*, Volume 1. Ed. W. Theiler. Berlin 1982.

- Poseidip. (= Poseidippos, *Epigrammata*) Kullanılan Metin: *Posidippi Pellaei Quae Supersunt Omnia*. Eds. C. Austin – G. Bastianini. Milano (2002) 21-191.
- Priscian. *Gram.* (= Priscianus, *Institutiones Grammaticae*) Kullanılan Metin: *Prisciani Grammatici Caesariensis: Institutionum Grammaticarum*. Ed. M. Hertz. Leipzig 1855.
- Prodromos (= Theodoros Prodromos, *Kata Rhodanthen kai Dosikleia*) Kullanılan Metin: *Theodori Prodromi de Rhodanthes et Dosiclis Amoribus Libri IX*. Ed. M. Marcovich. Stuttgart (1992) 1-163.
- Prokop. *Anek.* (= Prokopios Kaisareus, *Anekdotia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius, *The Anecdota or Secret History*. Trans. H. B. Dewing. Cambridge, Massachusetts - London 1935.
- Prokop. *Ktis.* (= Prokopios Kaisareus, *Peri Ktismatōn*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius, *On Buildings*. Trans. H. B. Dewing – G. Downey. Cambridge, Massachusetts - London 1954.
- Prokop. *Pol.* (= Prokopios Kaisareus, *Hyper tōn Polemon Logoi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius, *History of the Wars*, Volume I: Books 1-2. Trans. H. B. Dewing. Cambridge, Massachusetts - London 1919.
- Prop. *Elegiae* (= Sextus Propertius, *Elegiae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Propertius, *Elegies*. Ed. & Trans. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 1999².
- Prud. *Tituli* (= Aurelius Prudentius Clemens, *Tituli Historiarum | Dittochaeon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Prudentius, *Against Symmachus 2. Crowns of Martyrdom. Scenes From History*. Trans. H. J. Thomson. Cambridge, Massachusetts - London 1953.
- Psellos(= Mikhael Psellos, *Opuscula Logica, Physica, Allegorica, Alia*) Kullanılan Metin: *Michaelis Pselli Philosophica Minora*. Ed. J. M. Duffy. Leipzig (1992) 1-283.
- Pseudo-Galenos (= Pseudo-Galenos, *Galenou Eisagoge he Iatros*) Kullanılan Metin: *Claudii Galeni Opera Omnia*, Volume 14. Ed. C. G. Kühn. Hildesheim (1965) 674-797.
- Pseudo-Nonnos (= Pseudo-Nonnos, *Skholia Mythologika*) Kullanılan Metin: *Pseudo-Nonniani in IV Orationes Gregorii Nazianzeni Commentarii*. Ed. J. Nimmo Smith. Turnhout (1992) 67-272.
- Pseudo-Skylaks *Peripl.* (= Pseudo-Skylaks, *Periplous*) Kullanılan Metin ve Çeviri: “Scylacis, ut Fertur, Periplus”. Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. 1. Paris (1855) 15-96.

- Pseudo-Skymn. *Nic. Reg.* (= Pseudo-Skymnos, *Ad Nicomedem Regem*) Kullanılan Metinler: Pseudo-Scymnus, “Ad Nicomedem Regem”. Ed. A. Diller, *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Lancaster (1952) 165-176.
- Pseudo-Sphrantzes (= Pseudo-Sphrantzes, *Khronikon tou Georgiou Phrantze*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Georgios Sphrantzes. *Memorii 1401-1477*. Ed. V. Grecu. Bucharest (1966) 150-448, 456-590.
- Pseudo-Zonaras *Leks.*(= Pseudo-Zonaras, *Leksikon*) Kullanılan Metin: *Iohannis Zonarae Lexicon Ex Tribus Codicibus Manuscriptis*, 2 Volumes. Ed. J. A. H. Tittmann. Leipzig 1808.
- Ptol. *Apoteles.*(= Claudius Ptolemaios, *Apotelesmatika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ptolemy's Tetrabiblos, or Quadripartite: Being Four Books of the Influence of the Stars*. Ed. & Trans. J. M. Ashmand. London 1822.
- Ptol. *Geog.* (= Claudius Ptolemaios, *Geographike Hyphegesis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Claudii Ptolemaei Geographia*. Ed. C. F. A. Nobbe. Leipzig 1845. Claudius Ptolemy, *The Geography*. Trans. & Ed. E. L. Stevenson. New York 1991.
- Ptol. *Tetrabiblos* (= Claudius Ptolemaios, *Tetrabiblos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Ptolemy, *Tetrabiblos*. Ed. & Trans. F. E. Robbins. Cambridge, Massachusetts - London 1940.
- Pythagor. *Fragm.* (= Pythagoras, *Fragmenta*) *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*. Trans. H. Thesleff. Åbo (1965) 157-159, 162-165, 168-174, 185-186.
- Pythagor. *Fragm. Astr.* (= Pythagoras, *Fragmenta Astrologica*) Kullanılan Metin: *Codices Hispanienses* [Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum XI/2]. Ed. K. O. Zuretti. Brussels 1934.
- Quint. *Inst.* (= Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio Oratoria*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Quintilian, *The Orator's Education*. Ed. & Trans. D. A. Russell. Cambridge, Massachusetts - London 2001.
- Quint. Smyrn. (= Quintus Smyrnaeus, *Posthomerika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Quintus Smyrnaeus, *Posthomerika*. Ed. & Trans. N. Hopkinson. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- R. *Gest. Div. Aug.* (= Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Res Gestae Divi Augusti*. Trans. W. Shipley. Cambridge, Massachusetts - London 1924.
- Sall. *Bell. Iugurth.* (= Gaius Sallustius Crispus, *Bellum Iugurthinum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sallust, *The War with Jugurtha*. Trans. J. C. Rolfe. Rev. J. T. Ramsey. Cambridge, Massachusetts - London 2013.

- Sekst. Emp. *Pros. Math.* (= Sekstos Empeirikos, *Pros Mathematikous*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sextus Empiricus, *Against the Professores*. Trans. R. G. Burry. Cambridge, Massachusetts - London 1949.
- Sen. Minor *Ep.* (= Lucius Annaeus Seneca [Minor], *Epistulae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Seneca, *Epistles, Volume I: Epistles 1-65*. Trans. R. M. Gummere. Cambridge, Massachusetts - London 1917.
- Sen. Minor *Herc.* (= Lucius Annaeus Seneca [Minor], *Hercules Oetaeus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Seneca the Younger, *Hercules on Oeta*. Trans. J. G. Fitch. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- Sen. Minor *Nat.* (= Lucius Annaeus Seneca [Minor], *Naturales Questiones*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Seneca the Younger, *Natural Questions, Books IV-VII*. Trans. C. H. Corcoran. Cambridge, Massachusetts - London 1972.
- Sen. Minor *Troad.* (= Lucius Annaeus Seneca [Minor], *Troades*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Seneca the Younger, *Trojan Women*. Ed. & Trans. J. G. Fitch. Cambridge, Massachusetts - London 2018.
- Septuaginta *Proverbia* (= Septuaginta, *Proverbia*) Kullanılan Metin: *Septuaginta*, Volume 2 [9th Edition]. Ed. A. Rahlfs. Stuttgart (1971) 183-238.
- Serv. *Aen.* (= Maurus Servius Honoratus, *Commentarii in Vergilii Aeneidos Libros*) Kullanılan Metin: Maurus Servius Honoratus, *Commentary on the Aeneid of Vergil*. Ed. G. Thilo. Leipzig 1881.
- S. HA. *Hadrianus* (= Scriptores Historiae Augustae, *Hadrianus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historia Augusta 1: Hadrian*. Trans. D. Magie. Cambridge, Massachusetts - London 1921.
- Sib. (= *Oracula Sibyllina*) Kullanılan Metin: *Die Oracula Sibyllina: Die Griechischen Christlichen Schriftsteller*. Ed. J. Geffcken. Leipzig (1902) 1-226.
- Sidon. *Carm.* (= Gaius Sollius Modestus Apollinaris Sidonius, *Carmina*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sidonius, *Poems. Letters: Books 1-2*. Trans. W. B. Anderson. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Sidon. *Paneg.* (= Gaius Sollius Modestus Apollinaris Sidonius, *Panegyricus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sidonius, *Poems*. Trans. W. B. Anderson. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Sil. *Pun.* (= Silius Italicus, *Punica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Silius Italicus, *Punica*. Trans. J. D. Duff. Cambridge, Massachusetts - London 1934.

- Simias *Fragm.* (= Simias, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Collectanea Alexandrina*. Ed. J. U. Powell. Oxford (1925) 109; 111-119.
- Skholion *Apoll. Rhod.* (= *Skholion: Apollonios Rhodios*) Kullanılan Metin: *Scholia in Apollonium Rhodium Vetera*. Ed K. Wendel. Berlin (1974) 1-329.
- Skylitzes (= Ioannes Skylitzes, *Khronographias Synekheia*) Kullanılan Metin: *Ἡ συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση*. Ed. E.T. Tsolakes. Thessalonica (1968) 103-186.
- Solon *Fragm.* (= Solon, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Iambi et Elegi Graeci*, Volume 2. Ed. M. L. West. Oxford (1972) 120-144.
- Solin. (= Gaius Iulius Solinus, *Collectanea Rerum Memorabilium*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *C. Iulius Solin Polyhistor*. Trans. M. A. Agnant. Paris 1847.
- Soph. *Aias* (= Sophokles, *Aias*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles, *Ajax*. Ed. & Trans. H. Lloyd-Jones. Cambridge, Massachusetts - London 1997.
- Soph. *Antigone* (= Sophokles, *Antigone*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles, *Antigone*. Ed. & Trans. H. Lloyd-Jones. Cambridge, Massachusetts - London 1998.
- Soph. *Oid. Kol.* (= Sophokles, *Oidipus Epi Kolono*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles, *Oedipus at Colonus*. Ed. & Trans. H. Lloyd-Jones. Cambridge, Massachusetts - London 1994.
- Soph. *Oid. Tyr.* (= Sophokles, *Oidipus Tyrannos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles, *Oedipus Tyrannus*. Ed. & Trans. H. Lloyd-Jones. Cambridge, Massachusetts - London 1997.
- Soph. *Phil.* (= Sophokles, *Philoktetes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles, *Philoktetes*. Trans. H. Lloyd-Jones. Cambridge, Massachusetts - London 1998.
- Stat. *Achil.* (= Publius Papinius Statius, *Achilleid*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Statius, *Achilleid*. Ed. & Trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, Massachusetts - London 2003.
- Stat. *Theb.* (= Publius Papinius Statius, *Thebaid*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Statius, *Thebaid*. Ed. & Trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, Massachusetts - London 2003.
- Staurakios (= Ioannes Staurakios, *Logos eis ta Thaumata tou Murorrhoe Megalou Demetriou*) Kullanılan Metin: J. Iberites, “Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου”. *Μακεδονικά* 1 (1940) 334-376.
- Steph. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*) Kullanılan Metinler: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Leipzig 1839. *Stephan von Byzanz: Ethnika*. Ed. A. Meineke. Berlin (1849) 1-713. *Stephani Byzantii Ethnika* (Volumen I: A-Γ). Ed. M. Billerbeck. Berlin (2006) 8-438.

- Stesikhoros *Fragm.* (= Stesikhoros, *Fragmenta*) Kullanılan Metin: *Poetae Melici Graeci*. Ed. D. L. Page. Oxford (1967) 97-102, 104, 106-109, 111-121, 123-132, 135-138.
- Stob. *Anth.* (= Ioannes Stobaios, *Anthologion*) Kullanılan Metin: *Ioannis Stobaei Anthologium*, 5 Volumes. Eds. O. Hense – C. Wachsmuth. Berlin 1958.
- Stob. *Ekl.* (= Ioannes Stobaios, *Eklogai Physikai kai Ethikai*) Kullanılan Metin: *Ioannis Stobaei Eclogarum Physicarum et Ethicarum Libri Duo*. Ed. A. H. L. Heeren. Göttingen 1844.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, *The Geography of Strabo*. Trans. H. L. Jones, Volume I. London - New York 1917.
- Suet. *Aug.* (= Gaius Suetonius Tranquillus, *De Vitae Caesarum: Divus Augustus*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Suetonius, *The Lives of the Caesars: The Deified Augustus*. Trans. J. C. Rolfe. Intr. K. R. Bradley. Cambridge, Massachusetts - London 1998. Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*. Çev. F. Telatar – G. Özaktürk. Ankara 2008.
- Suet. *Iul.* (= Gaius Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum: Divus Iulius*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Suetonius, *Lives of the Caesars: The Deified Iulius*. Trans. J. C. Rolfe. Intr. K. R. Bradley. Cambridge, Massachusetts - London 1998. Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*. Çev. F. Telatar – G. Özaktürk. Ankara 2008.
- Suidas (= Suidas, *Suidae Lexicon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suidae Lexicon: Graece & Latine. Tomus III*. Ed. L. Kuster. Cambridge 1705. *Suidae Lexicon*, 4 Volumes. Ed. A. Adler. Leipzig 1928-1935.
- Synesios *Epistola* (= Synesios, *Epistola*) Kullanılan Metin: *Synésios de Cyrène, Correspondance: Lettres I-CLVI*, Volumes 2-3. Ed. A. Garzya. Paris (2000) 1: 1-79; 2: 173-307.
- Tac. *Agr.* (= Publius [Gaius?] Cornelius Tacitus, *De Vita Iulii Agricola*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Tacitus, *Agricola. Germania. Dialogue on Oratory*. Trans. M. Hutton. Rev. R. M. Ogilvie. Cambridge, Massachusetts - London 1970.
- Tac. *Ann.* (= Publius [Gaius?] Cornelius Tacitus, *Annales*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Tacitus, *Annals*. Trans. J. Jackson. Cambridge, Massachusetts - London 1931.
- Tert. *Adv. Marc.* (= Tertulianus, *Adversus Marcionem*). Kullanılan Metin: *Tertulianus, Contra Marcus*. Ed. & Trans. E. Evans. Oxford 1972.
- Themist. (= Themistios, *Protreptikos Nikomedeusin eis Philosophian*) Kullanılan Metin: *Themistii Orationes Quae Supersunt*, Volume 2. Eds. G. Downey, A.F. Norman – H. Schenkl. Leipzig (1971) 97-111.

- Theod. Kyz. (= Theodoros ho Kyzikenos, *Epistulai*) Kullanılan Metin: S. P. Lampros, “Επιστολαὶ ἐκ τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. Gr. 342”. *Νέος Ἑλληνομνήμων* XIX (1925) 269-296. Kullanılan Metin: S. P. Lampros, “Επιστολαὶ ἐκ τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. Gr. 342”. *Νέος Ἑλληνομνήμων* XX (1926) 144-150 | 152-157.
- Theod. Stud. (= Theodoros ho Stoudites, *Sermo de Sancto Bartholomeo Apostolo*) Kullanılan Metin: Anastasius Bibliothecarius. *Sermo Theodori Studitae de Sancto Bartholomeo Apostolo*. Ed. U. Westerbergh. Stockholm (1963) 41-48.
- Theodor. *Psalm*. (= Theodoretos, *Eksegesis: Psalms*) Kullanılan Metin: *Patrologiae Cursus Completus* (Series Graeca: MPG 80). Eds. J. - P. Migne. Paris (1857-1866) 857-1997.
- Theokr. (= Theokritos, *Eidyllia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Theocritus, *Idylls*. Trans. N. Hopkinson. Cambridge, Massachusetts - London 2015.
- Theoph. Con. *Khron*. (= Theophanes Confessor, *Khronographia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Theophanis Chronographia*, vol. 1. Ed. C. de Boor. Leipzig (1883) 3-503.
- Theophil. (= Theophilos, *Apologia Pros Autolykon*) Kullanılan Metin: *Theophilus of Antioch: Ad Autolycum*. Ed. & Trans. R. M. Grant. Oxford (1970) 2-146.
- Theophrastos *Phy. Hist*. (= Theophrastos, *Peri Phytōn Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Theophrastus, Enquiry into Plants, Volume I: Books 1-5*. Trans. A. Hort. Cambridge, Massachusetts - London 1916.
- Theophylaktos *Hist*. (= Theophylaktos Simokattes, *Historiai*) Kullanılan Metin: *Theophylacti Simocattae Historiae*. Ed. C. de Boor. Leipzig 1887.
- Thgn. (= Theognis) Kullanılan Metin ve Çeviri: Theognis, *Elegiac Poems*. Trans. D. E. Gerber. Cambridge, Massachusetts - London 1999.
- Thuk. (= Thukydides, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Thucydides, *History of the Peloponnesian War*. Trans. C. F. Smith. Cambridge - Massachusetts 2003¹¹. Thukydides, *Peloponnes Savaşı*. Çev. T. Gökçöl. İstanbul 1976.
- Tib. *Elegiae* (= Albius Tibullus, *Elegiae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Catullus. Tibullus. Per-vigilium Veneris*. Trans. F. W. Cornish, J. P. Postgate – J. W. Mackail. Rev. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 2017⁷.
- Timaio Soph. (= Timaios Sophistos, *Ek ton tou Platonos Lekseon*) Kullanılan Metin: *Platonis Opera Quae Feruntur Omnia*. Ed. F. Dübner. Zurich (1839) 971-1008.
- Tryphiod. (= Tryphiodorus, *Halosis Iliou*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Taking of Ilios*. Trans. A. W. Mair. Cambridge, Massachusetts - London 1928.
- Tryphōn (= Tryphōn, *Peri Tropōn*) Kullanılan Metin: *Tryphon: De Tropis*. Ed. & Trans. M. L. West. *Classical Quarterly* XV (1965) 236-248.

- Tzetzes *Homer. Iliad.* (= Ioannes Tzetzes, *Eksegesis eis ten Homerou Iliada*) Kullanılan Metin: *Ἐξήγησις Ἰωάννου Γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα*. Ed. M. Paphomopoulos. Athens (2007) 3-415.
- Tzetzes *Hist.* (= Ioannes Tzetzes, *Historiai*) Kullanılan Metin: *Ioannis Tzetzae Historiae*. Ed. P. L. M. Leone. Naples (1968) 1-541.
- Val. Flac. (= Gaius Valerius Flaccus, *Argonautica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Valerius Flaccus, *Argonautica*. Trans. J. H. Mozley. Cambridge, Massachusetts - London 1936.
- Vel. Pat. (= Marcus Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History*. Trans. F. W. Shipley. Cambridge, Massachusetts - London 1924.
- Varro *Ling.* (= Marcus Terentius Varro, *De Lingua Latina*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Varro, *On the Latin Language, Volume I: Books 5-7*. Trans. R. G. Kent. Cambridge, Massachusetts - London 1951².
- Varro *Rust.* (= Marcus Terentius Varro, *De Re Rustica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Marcus Terentius Varro, *On Agriculture*. Trans. W. D. Hooper. Rev. H. B. Ash. Cambridge, Massachusetts - London 1935².
- Verg. *Aen.* (= Publius Vergilius Maro, *Aeneis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Vergilius, *Aeneid* I-VI. Trans. H. R. Fairclough. Rev. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 1938.
- Verg. *G.* (= Publius Vergilius Maro, *Georgics*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Vergilius, *Ecloughes, Georgics, Aeneid* I-VI. Trans. H. R. Fairclough. Rev. G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts - London 1938.
- Vett. (= Vettius Valens, *Anthologiarum Libri Novem*) Kullanılan Metin: *Vettii Valentis Antiocheni Anthologiarum Libri Novem*. Ed. D. Pingree. Leipzig (1986) 1-348.
- Vitr. *De Arch.* (= Marcus Vitruvius Pollio, *De Architectura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Vitruvius, *On Architecture*. Ed. & Trans. F. Granger. Cambridge, Massachusetts - London 1998.
- Zenothemis *Fragm.* (= Zenothemis, *Fragmenta*) *Supplementum Hellenisticum*. Eds. H. Lloyd-Jones – P. Parsons. Berlin (1983) 397-398.
- Zonaras (= Ioannes Zonaras, *Epitome Historiarum*). *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum*, 3 Volumes. Ed. L. Dindorf. Leipzig 1868-1870.

Modern Literatür ve Kısaltmalar

ABSA: *Annual of the British School at Athens*. London.

Abulafia, D. (2011). *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*. Oxford New York.

Abulafia, D. (2012). *Büyük Deniz, Akdeniz’de İnsanlık Tarihi*. Çev. G. Ç. Güven. İstanbul.

Abulafia, D. (2014). “Thalassocracies”. Eds. P. Horden – S. Kinoshita, *A Companion to Mediterranean History*. Malden - Oxford (2014) 139-153.

Acar, Ö. (2016). ‘*Stadiasmus Maris Magni*’ Adlı Eserin Çevirisi ve Yorumlanması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Acer, Y. (2003). *The Aegean Maritime Disputes and International Law*. London - New York.

Adamowicz-Pośpiech, A. (2008-2009). “Review of the Sea of Discourses in Conrad's Texts: Marek Pacukiewicz, *Dyskurs Antropologiczny W Pisarstwie Josepha Conrada*. Krakow: Universitas, 2008”. *The Yearbook of Conrad Studies* IV (2008-2009) 167-169.

Agassiz, A. (1888). *A Contribution to American Thalassography: Three Cruises of the United States Coast and Geodetic Survey Steamer Blake, in the Gulf of Mexico, in the Caribbean Sea, and Along the Atlantic Coast of the United States, from 1877 to 1880*. Cambridge.

Agius, D. A. (2005). *Seafaring in the Arabian Gulf and Oman: People of the Dhow*. Oxon - New York 2005.

Agora XV: Eds. Meritt, B. D. ve Trail, J. *The Athenian Councillors* (The Athenian Agora XV). Princeton 1974.

Agut-Labordère, D. (2013). “The Saite Period: The Emergence of a Mediterranean Power”. Ed. J. C. M. Garcia, *Ancient Egyptian Administration*. Leiden - Boston (2013) 965-1028.

AHw: *Akkadisches Handwörterbuch*. Bearb. W. von Soden. Wiesbaden 1965-1974.

Aleksander, C. (2013). “A Winelike Sea”. *Lapham’s Quarterly* VI/3 - 2013. Erişim Kaynağı: <https://www.laphamsquarterly.org/sea/winelike-sea>. Erişim Tarihi: 01.08.2018

Allen, J. P. (2004). *Middle Egyptian: An Introduction to the Language and Culture of Hieroglyphs*. Cambridge 2004.

Allen, J. P. (2005). *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*. Atlanta.

Almagor, E. (2012). “Ctesias and the Importance of His Writings Revisited”. *Electrum* XIX (2012) 9-40.

Ambühl, A. (2007). A. Ambühl, “Phorcys”. *BNP* XI (2007) 180.

- Ameling, W. (2011). "The Rise of Carthage to 264 BC". Ed. D. Hoyos, *A Companion to the Punic Wars*. Malden - Oxford (2011) 39-57.
- Amiotti, G. (1989) "Eutimene di Marsiglia e le piene del Nilo". Ed. M. Sordi, *Fenomeni Naturali e avvenimenti storici nell'antichità*. Milan (1989) 60-70.
- Anand, R. P. (1982). *Origin and Development of the Law of the Sea: History of International Law Revisited*. The Hague, Boston - London.
- Anastos, M. V. (1979²). "Iconoclasm and Imperial Rule 717-842". Ed. J. M. Hussey, *The Cambridge Medieval History; Volume IV: The Byzantine Empire, Part I: Byzantium and its Neighbours*. Cambridge (1979²) 61.
- Antoni, S. (2005). "Ino". *BNP VI* (2005) 821-822.
- Aphrodisias: Aphrodisias Inscriptions. Texts and List*. Ed. D. F. McCabe. Princeton 1991.
- Arrowsmith, A. (1856). *A Compendium of Ancient and Modern Geography: For the Use of Eton School*. London.
- Arslan, M. (2003). "İÖ. 188 Yılından İÖ. 63 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları". *Adalya VI* (2003) 91-118.
- Arslan, M. (2006). "Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler". *Olba XIV* (2006) 75-91.
- Arslan, M. (2010). *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul.
- Arslan, M. (2012). "Pseudo-Skylaks: Periplus". *MJH II/1* (2012) 239-257.
- Arslan, M. (2016). "Herakleia Pontike'li Historiograflar ve Eserleri". Eds. B. Takmer, E. N. Akdoğu Arca – N. Gökalp Özdil, *Vir Doctus Anatolicus: Sencer Şahin Anısına Yazılar*. İstanbul (2016) 98-110.
- Artüz, M. L. (2007). *Bilimsel Açıdan Marmara Denizi*. Ankara.
- Asente, M. K. (2015). *The History of Africa: The Quest for Eternal Harmony*. New York.
- Ashburner, W. (1909). *Νόμος Ποδιῶν Ναυτικός: The Rhodian Sea Law*. Oxford.
- Asheri, D., Lloyd, A. ve Corcella, A. (2007). *A Commentary on Herodotus: Books I-IV*. Oxford - New York.
- Astour, M. C. (2002). "A. Reconstruction of the History of Ebla (Part II)". Eds. C. H. Gordon – G. Rendsburg, *Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language*, Volume 4. Winona Lake (2002) 57-195.
- Atkinson, K. M. T. (1974). "Rome and the Rhodian Sea Law". *IURA XXV* (1974) 46-98.
- Aubert, J-J. (2007). "Dealing with the Abyss: the Nature and Purpose of the Rhodian Sea-Law on Jettison (Lex Rhodia de Iactu, D 14. 2) and the Making of Justinian's Digest". Eds.

- J. W. Cairns – P. J. du Plessis, *Beyond Dogmatics Law and Society in the Roman World* (2007) 157-172.
- Austin, M. M. (2006). *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest: A Selection of Ancient Sources in Translation*. Cambridge - New York.
- Avram, A. (2004). "The Propontic Coast of Asia Minor". Eds. M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Greek Poleis*. Oxford - New York (2004) 974-999.
- Badian, E. (1975). "Nearchus the Cretan". Ed. D. Kagan, *Studies in Greek Historians in Memory of Adam Parry*. Cambridge, London, New York - Melbourne (1975) 147-170.
- Bagnall, R. S. (1976). *The Administration of the Ptolomaic Possessions Outside Egypt*. Leiden.
- Baines, J. (2007). *Visual and Written Culture in Ancient Egypt*. Oxford - New York.
- Baker, P. (2005). "Warfare". Ed. A. Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*. Malden - Oxford (2005) 373-388.
- Bass, G. F. (1997). "Beneath the Wine Dark Sea: Nautical Archaeology and the Phoenicians of the Odyssey". Eds. J. E. Coleman – C. A. Walz, *Greeks and Barbarians: Essays on the Interactions between Greeks and non Greeks in Antiquity and the Consequences or Eurocentrism*. Maryland (1997) 71-101.
- Bass, G. F. (2003). *Su Altında Arkeoloji, Bir Arkeoloğun Türkiye Macerası*. Çev. Z. Hasırcıoğlu. İstanbul.
- Bauman, R. A. (1985). *Lawyers in Roman Transitional Politics: A Study of the Roman Jurists in their Political Setting in the Late Republic and Triumvirate*. Munich.
- Bean, G. E. (1999). "Propontis". Eds. S. Hornblower - A. Spawforth, *The Oxford Classical Dictionary, Third Edition*. Oxford - New York (1999) 1259.
- Beaulieu, M. C. (2016). *The Sea in the Greek Imagination*. Philadelphia.
- Beekes, R. (2010). *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden - Boston.
- Benedict, R. D. (1909). "The Historical Position of the Rhodian Law". *The Yale Law Journal* XVIII (1909) 223-242.
- Beresford, J. (2013). *The Ancient Sailing Season*. Leiden - Boston.
- Berger, H. (1894a). "Agathon [14]". *RE* I (1894) 762.
- Berger, H. (1894b). "Androitas". *RE* II/1 (1894) 2145.
- Berger, H. (1897). "Botthaios". *RE* III/1 (1897) 794.
- Berger, A. (1980²). *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Clark.

- Bernard: *Inscr. M  tr.*: Ed. Bernard, E. *Inscriptions m  triques de l'  gypte gr  co-romaine. Recherches sur la po  sie   pigrammatique des Grecs en   gypte*. Paris 1969.
- Berthold, R. M. (1984). *Rhodes in the Hellenistic Age*. Ithaca - London.
- Berve, H. (1926). *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, 2 Volumes. München.
- Bevan, W. L. (1859). *A Manual of Geographical Science, Mathematical, Physical, Historical and Descriptive*. London.
- Bevan, W. L. (1871). *The Student's Manual of Ancient Geography*. London.
- Bilge, M. L. (2002). "Kızıldeniz". *Türkiye Diyanet Vakfı İ  l  m Ansiklopedisi* 25 (2002) 557-559.
- Blackford, C. M. (1898). "The Exploration of the Sea". *The North American Review* 167/502 (1898) 341-350.
- Blomqvist, J. (1979). *The Date and Origin of the Greek Version of Hanno's Periplus: With an Edition of the Text and a Translation*. Lund.
- BNJ: *Brill's New Jacoby*. Ed. I. Worthington. Leiden - Boston 2005-
- BNP: *Brill's New Pauly*. Eds. H. Cancik, H. Schneider, C. F. Salazar, M. Landfester – F. G. Gentry. Leiden - Boston 2002/2010.
- Boardman, J. (1999). *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade*. New York.
- Boczek, B. A. (2005). *International Law: A Dictionary*. Toronto - Oxford.
- Bodnar, I. (2004). "Demokritos". *BNP* IV (2004) 267-269.
- B  gh, B. (2013). "The Graeco-Roman Cult of Isis". Eds. L. B. Christensen, O. Hammer – D. A. Warburton, *The Handbook of Religions in Ancient Europe*. Durham (2013) 228-241.
- Bornemann, E. ve Risch, E. (1978). *Griechische Grammatik*. Frankfurt am Main, Berlin – München.
- Botterweck, G. J., Ringgren, H. ve Fabry, H. J. (1997). *Theological Dictionary of the Old Testament*, Volume VIII. Trans. D. W. Stott. Cambridge.
- Bouchard, N. ve Ferme, V. (2013). *Italy and the Mediterranean: Words, Sounds, and Images of the Post-Cold War Era*. New York.
- Bouras, C. (2016). "The Geography of Connections: A Harbour Network in the Aegean Sea During the Roman Imperial Period?". Eds. K. H  g  m  r, B. Alroth – A. Lindhagen, *Ancient Ports: The Geography of Connections. Proceedings of an International Conference at the Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 23–25 September 2010*. Uppsala (2016) 201-223.

- Bowie, E. (2002a). “[3] P. Aelius”. *BNP I* (2002) 1096-1100.
- Bowie, E. (2002b). “Zenothemis”. *DNP XII/2* (2002) 756-757.
- Bowman, J. S., Marker, S., Kerasiotis, P. ve Sarna, H. (2010). *Frommer's Greece* (7th Edition). Haboken.
- Böcher, O. (1975). “Thalassa”. Ed. C. Brown, *The New International Dictionary of New Testament Theology*, vol. III. Trans. & Rev. L. Coenen, E. Beyreuther – H. Bietenhard. Grand Rapids (1975) 982-985.
- Börstinghaus, J. (2010). *Stumfahrt und Schiffbruch*. Tübingen.
- Bradford, E. (2013). *Akdeniz: Bir Denizin Hikâyesi*. Çev. A. Fethi. İstanbul.
- Branigan, C. (1994). “The Circumnavigation of Africa”. *Classics Ireland* 1 (1994) 42-46.
- Braudel, F. (1975). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, Volumes 1-2. Trans. S. Reynolds. London.
- Braun, T. (2006). “Hecataeus’ Knowledge of the Western Mediterranean”. Ed. K. Lomas, *Greek Identity in the Western Mediterranean: Papers in Honour of Brian Shefton*. Leiden - Boston (2006) 287-347.
- Brewster, F. (1920). “A Study of the Homeric Evidence”. *Harvard Studies in Classical Philology* 31 (1920) 125-166.
- Brewster, F. (1922). “Asteris”. *Harvard Studies in Classical Philology* 33 (1922) 65-77.
- Brodersen, K. (1998a). “Hanno”. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike* V (1998) 155.
- Brodersen, K. (1998b). “Euthymenes aus Massalia”. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike* IV (1998) 318-319.
- Brodersen, K. (2002a). “Agathon [2]”. *BNP I* (2002) 318.
- Brodersen, K. (2002b). “Apollonides”. *BNP I* (2002) 867.
- Brodersen, K. (2003). “Artemidorus [3]”. *BNP II* (2003) 59.
- Brodersen, K. (2004a). “Damastes”. *BNP IV* (2004) 58.
- Brodersen, K. (2004b). “Euthymenes of Massalia”. *BNP IV* (2004) 235.
- Brodersen, K. (2011). “Mapping Pliny’s World: The Achievement of Solinus”. *Bulletin of the Institute of Classical Studies* LIV/1 (2011) 63-88.
- Broodbank, C. (2016). *Orta Deniz’in Yapımı: Başlangıçtan Klasik Dünya’nın Doğuşuna Kadar Akdeniz’in Tarihi*. Çev. E. Kılıç. İstanbul.
- Browning, R. (1980). *The Byzantine Empire*. London.
- Browning, R. (1987²). *Justinian and Theodora*. London.
- Brulé, P. (1978). *La Piraterie Crétoise Hellénistique*. Paris.

- Bruneau, P. (1994). "Phrixos et Helle". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] VII/1 (1994) 398-404.
- Bruun, C. ve Edmondson, J. (2015). *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*. Oxford - New York.
- Brügger, C. (2017). *Homer's Illiad*. Boston - Berlin.
- Budge, E. A. W. (1991). *Hieroglyphic Vocabulary to the Book of the Dead*. New York.
- Budge, E. A. W. (1997). *An Introduction to Ancient Egyptian Literature*. New York.
- Budge, E. A. W. (2013). *A History of Egypt from the End of the Neolithic Period to the Death of Cleopatra VII B.C. 30*. Oxon.
- Bukharin, M. D. (2005-2006). "Romans in the Southern Red Sea". *Arabia* 3 (2005-2006) 135-140.
- Bunbury, E. H. (1879). *History of Ancient Geography Among the Greeks and Romans from the Earliest Ages till the Fall of the Roman Empire*. London.
- Burgmann, L. (1991). "Ecloga". *The Oxford Dictionary of Byzantium* I (1991) 672.
- Burr, V. (1932). *Nostrum Mare: Ursprung und Geschichte der Namen des Mittelmeeres und seiner Teilmeere im Altertum*. Stuttgart.
- Burstein, S. M. (1989). *Agatharchides of Cnidus, On the Erythraean Sea*. London.
- Butler, S. (2016). "Homer's Deep". Ed. S. Butler, *Deep Classics: Rethinking Classical Reception*. London, Oxford, New York, New Delhi - Sydney (2016) 21-48.
- Buzby, R. (2016). "Propontis, Greek Cities of". Eds. S. E. Phang, I. Spence, D. Kelly – P. Londey, *Conflict in Ancient Greece and Rome: The Definitive Political, Social, and Military Encyclopedia*. Santa Barbara (2016) 461.
- CAD: *The Assyrian Dictionary*. Chicago 1956-.
- CAH: *The Cambridge Ancient History*. Cambridge - Newyork 1970-2005.
- Cappelletto, P. (2003). *I frammenti di Mnasea: Introduzione testo e commento*. Milano.
- Casson, L. (1979²). *Travel in the Ancient World*. London.
- Casson, L. (1989). *The Periplus Maris Erythraei: Text With Introduction, Translation and Commentary*. Princeton.
- Casson, L. (2002). *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev. G. Ergin. İstanbul.
- Cavendish, M. (2005). *Explorers and Exploration*. New York.
- Ceccarelli, P. (2012). "Naming the Aegean Sea". *Mediterranean Historical Review* XXVII/1 (2012) 25-49.
- Chacón, V. H. (2017). *The Due Diligence in Maritime Transportation in the Technological Era*. Cham.

- Chaniotis, A. (2018). *Age of Conquests: The Greek World from Alexander to Hadrian*. Cambridge – Massachusetts.
- Charkiolakis, N. S. (2002). “Ancient Greek Stadia”. *Journal of the German National Committee* XXXVIII (2002) 11-14.
- Chiai, G. F. (2014). “The Mediterranean Islands and Common Sense Geography”. Eds. K. Geus – M. Thiering, *Features of Common Sense Geography: Implicit Knowledge Structures in Ancient Geographical Texts*. Zurich - Berlin (2014) 89-114.
- Chiron*: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts. 1971-.
- Clerc, G. ve Leclant, J. (1994). “Sarapis”. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] VII/1 (1994) 666-692.
- Clifford, R. J. (1990). “Phoenician Religion”. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 279 (1990) 55-64.
- CIL III: Corpus Inscriptionum Latinarum, Volume III: Inscriptiones Asiae Provinciae Europae Graecarum Illyrici Latinae*. Ed. T. Mommsen. Berlin 1873.
- CIL VI: Corpus Inscriptionum Latinarum, Volume VI: Inscriptiones Urbis Romae Latinae*. Eds. E. Bormann – G. Henzen. Berlin 1876.
- CIL X: Corpus Inscriptionum Latinarum, Volume X: Inscriptiones Bruttiorum Lucaniae Campaniae Siciliae Sardiniae Latinae*. Ed. T. Mommsen. Berlin 1883.
- CIL XIV: Corpus Inscriptionum Latinarum, Volume XIV: Inscriptiones Latii Veteris Latinae*. Ed. H. Dessau. Berlin 1887.
- CIRB: Corpus inscriptionum Regni Bosporani*. Ed. V. Struve. Moscow 1965.
- Clement, R. W. (2012). “The Mediterranean: What, Why, and How”. *Mediterranean Studies* XX/1 (2012) 114-120.
- Cline, E. H. (2014). *1177 B.C.: The Year Civilization Collapsed: The Year Civilization Collapsed*. Princeton - Oxford.
- Cline, H. ve O'Connor, D. (2003). “The Mystery of the Sea People”. Eds. D. O'Connor – S. Quirke, *Mysterious Lands*. London (2003) 107-138.
- Cline, E. H. ve Stannish, S. M. (2011). “Sailing the Great Green Sea? Amenhotep III's ‘Aegean List’ from Kom el- Hetan, Once More”. *Journal of Ancient Egyptian Interconnections* III/2 (2011) 6-16.
- Cole, S. G. (2010). “‘I Know the Number of the Sand and the Measure of the Sea’: Geography and Difference in the Early Greek World”. Eds. K. A. Raaflaub – R. J. A. Tal-

- bert, *Geography and Ethnography Perceptions of the World in Pre-Modern Societies*. Malden, Oxford - West Sussex (2010) 197-214.
- Congdon, E. (2010). "Mediterranean Sea". Eds. J. Zumerchik – S. L. Danver, *Seas and Waterways of the World: An Encyclopedia of History, Uses and Issues*. Santa Barbara, Denver - Oxford (2010) 173-179.
- Conner, C. D. (2012). *Halkın Bilim Tarihi: Madenciler, Ebeler ve 'Basit Tamirciler'*. Çev. Z. Ç. Kanburoğlu. Ankara.
- Constantakopoulou, C. (2007). *The Dance of the Islands; Insularity, Networks, the Athenian Empire and the Aegean World*. Oxford.
- Copisarow, M. (1962). "The Ancient Egyptian, Greek and Hebrew Concept of the Red Sea". *Vetus Testamentum* 12/1 (1962) 1-13.
- Crawford, M. ve Whitehead, D. (1983). *Archaic and Classical Greece: A Selection of Ancient Sources in Translation*. Cambridge - New York.
- Cunliffe, R. J. (1963). *A Lexicon of the Homeric Dialect*. Norman.
- Çağa, T. (1978⁵). *Deniz Ticareti Hukuku I: Giriş, Gemi Donatan ve Kaptan*. İstanbul.
- Daebritz, R. (1912). "Hanno". *RE* VII/2 (1912) 2360-2363.
- Damschen, G. (2006). "Mnaseas". *BNP* IX (2006) 93.
- Davin, E. (1955). "Euthymènes le Massaliote, Second Grand Navigateur Provençal (IVème siècle avant J.-C.)". *Bulletin de l'Association Guillaume Budé* II (1955) 17-32.
- Davis, D. L. (2009). *Commercial Navigation in the Greek and Roman World*. Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Texas. Austin.
- De Angelis, F. (2010). "Colonies and Colonisation, Greek". Eds. M. Gagarin – E. Fantham, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome* II. Oxford - New York (2010) 251-256.
- De Blois, F. (2007). "The Name of the Black Sea". Eds. M. Macuch, M. Maggi – W. Sundermann, *Iranian Languages and Texts from Iran and Turan: Ronald E. Emmerick Memorial Volume*. Wiesbaden (2007) 1-8.
- De Giovanni, L. (2012). "Roma Hukuku ve Justinianus'un Derlemeleri". Ed. U. Eco, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*. İstanbul (2012) 105-110.
- De Mierop, M. V. (2014²). *Babil Kralı Hammurabi*. Çev. B. Ö. Doğan. İstanbul.
- De Velasco, F. D. (1994). "Pontos". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] VII/1 (1994) 436-437.

- Deledemos, E. (1982). *Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων, ἄλλως καλουμένη Δωδεκάβιβλος Δοσιθέου*. Volume 2. Ed. E. Deledemos. Thessaloniki (1982) 3-492.
- Demerliac, G. ve Meirat, J. (1983). *Hannon et l'Empire Punique*. Paris.
- Demetriou, D. (2012). *Negotiating Identity in the Ancient Mediterranean: The Archaic and Classical Greek Multiethnic Emporia*. Cambridge - New York.
- Deubner, L. (1912). “Πλοιαφέσια”. *Athenischen Mitteilungen* XXXVII (1912) 180-182.
- Didyma: Didyma Inscriptions. Texts and List*. Ed. D. F. McCabe. Princeton 1985.
- Diller, A. (1952). *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Lancaster - Oxford.
- Diouf, P. M. H. (2016). *Asclépios ou Esculape, le Dieu par Excellence de la Médecine Gréco-Romaine: Mythe, Cultes et Survivances*. Saint-Denis.
- DNP: Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. Eds. H. Cancik – H. Schneider. Stuttgart 1996-2012.
- Dominguez, A. J. (2004). “Spain and France (Including Corsica)”. Eds. M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Greek Poleis*. Oxford - New York (2004) 157-171.
- Dörpfeld, W. (1927). W. Dörpfeld, *Alt-Ithaka: ein Beitrag zur Homer-Frage - Studien und Ausgrabungen auf der Insel Leukas-Ithaka*. München.
- Dräger, P. (2005). “Helle”. *BNP* VI (2005) 82.
- Dueck, D. ve Brodersen, K. (2012). *Geography in Classical Antiquity*. Cambridge.
- Dupuy, R-J. ve Vignes, D. (1991). *A Handbook on the New Law of the Sea*, Volume I. Dordrecht, Boston - Lancaster.
- Dzurek, D. J. (2001). *Parting the Red Sea: Boundaries, Offshore Resources and Transit*. Durham.
- Dürüşken, Ç. (2009). *Caesar Augustus, Ankara Anıtı: Monumentum Ancyranum*. İstanbul.
- Edelstein, E. J. ve Edelstein, L. (1945). *Asclepius*, Volumes I-II, Baltimore.
- Ego, B. (2006). “Nearchus”. *BNP* IX (2006) 584-585.
- Ehrhardt, N. (1983). *Milet und seine Kolonien: vergleichende Untersuchung der kultischen und politischen Einrichtungen*. Frankfurt, Bern, New York.
- Elayi, J. (1984). Terminologie de la Mer Méditerranée dans les annales assyriennes”. *Oriens Antiquus* XXIII (1984) 75-92.
- Enßlin, W. (1937). “Tribonianus”. *RE* XII/2 (1937) 2419-2426.
- Erman, A. ve Grapow, H. (1971). *Wörterbuch der Aegyptischen Sprache*. Berlin.

- Errington, R. M. (2006⁷). "Rome against Philip and Antiochus". Eds. A. E. Astin, F. W. Walbank, M. W. Frederiksen – R. M. Ogilvie, *The Cambridge Ancient History: Volume VIII - Rome and the Mediterranean to 133 B.C.* Cambridge - New York (2006⁷) 244-289.
- Erdoğan, B. (2011³). *Hukukta Latince Teknik Terimler, Özlü Sözler*. İstanbul.
- Erdoğan, B. (2012). *Roma Eşya Hukuku*. İstanbul 2012.
- Ertekin, E. (2012). "Akdeniz Dünyasının Bilinen İlk Denizcilik Kanunu: Rodos Avarya Kanunu". *Deniz Ticareti Dergisi* 241 (2012) 75-80.
- Fabre, D. (2004). *Seafaring in Ancient Egypt*. London.
- Falconer, T. (1797). *The Voyage of Hanno, Translated and Accompanied with the Greek Text*. London.
- FD III/4: *Fouilles de Delphes, III. Épigraphie*. Paris 1929-. Fasc. 4: *Inscriptions de la Terrasse du Temple et la Région Nord du Sanctuaire*, 4 Volumes. Eds. G. Colin, R. Flacelière, A. Plassart – J. Pouilloux. Paris 1930-1976.
- FD III/6: *Fouilles de Delphes, III. Épigraphie*. Paris 1929-. Fasc. 6: *Inscriptions du Théâtre*. Ed. N. Valmin. Paris 1939. *Chronologie Delphique*. Ed. G. Daux. Paris 1943.
- FdXanthos VII: *Inscriptions d'époque impériale du Létôon: Fouilles de Xanthos*, 7. Ed. A. Balland. Paris 1981.
- Farnell, L. R. (2010). *Cults of the Greek States*, 4 Volumes. Oxford.
- Fenn, P. T. (1925). "Justinian and the Freedom of the Sea". *The American Journal of International Law* 19/4 (1925) 716-727.
- Finley, M. (2014). *Odysseus'un Dünyası*. Çev. G. E. Durna. İstanbul.
- Foley, J. M. (1999). *Homer's Traditional Art*. Pennsylvania.
- Forbiger, A. (1877). A. Forbiger, *Handbuch der Alten Geographie, Erster Band, Zweite Ausgabe*. Hamburg.
- Force, R., Yiannopoulos, A. N. ve Davies, M. (2008). *Admiralty and Maritime Law*, Volume 2. Washington.
- Foster, J. L. (2001). *Ancient Egyptian Literature: An Anthology*. Austin.
- Freeman, C. (2014). *Egypt, Greece, and Rome: Civilizations of the Ancient Mediterranean*. Oxford.
- Friedman, F. (1975). "On the Meaning of W3d-Wr in Selected Literary Texts". *Göttinger Miszellen* XVII (1975) 15-21.
- Friedrich, J. (2000). *Kayıp Yazılar ve Diller*. Çev. R. Tekoğlu. İstanbul.

- Frangoulidis, S. (2008). *Witches, Isis and Narrative: Approaches to Magic in Apuleius' Metamorphoses*. Berlin - New York.
- Furley, D. J. ve Taylor, C. C. W. (2012). "Demokritos". *The Oxford Classical Dictionary*, 4th Edition. Oxford (2012) 437-438.
- Gabrielsen, V. (1997). *The Naval Aristocracy of Hellenistic Rhodes*. Aarhus - Oxford.
- Gaisser, J. H. (2008). *The Fortunes of Apuleius and the Golden Ass: A Study in Transmission and Reception*. Princeton - Oxford.
- Gallo, L. (2013). "Damastes". Eds. Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion, Andrew Erskine – Sabine R. Huebner, *The Encyclopedia of Ancient History*. Malden - Oxford (2013) 1919-1920.
- Gambash, G. (2016). "Estranging the Familiar - Rome's Ambivalent Approach to Britain". Eds. D. Slootjes – M. Peachin, *Rome and the Worlds Beyond Its Frontiers*. Leiden - Boston (2016) 20-32.
- Gardiner, E. N. (1967). *Athletics of the Ancient World*. Oxford.
- Garner, B. A. (1999⁹). *Black's Law Dictionary*. Saint Paul.
- Gärtner, H. A. (2006a). "Menippus of Pergamum". *BNP VIII* (2006) 690-692.
- Gärtner, H. A. (2006b). "Nymphodorus". *BNP IX* (2006) 927-928.
- Gärtner, H. A. (2007). "Phileas". *BNP XI* (2007) 14.
- Gärtner, H. A. (2008a). "Scylax". *BNP XIII* (2008) 145.
- Gärtner, H. A. (2008b). "Pytheas [4]". *BNP XII* (2008) 288-289.
- Gärtner, H. A. (2009). "Timosthenes [2]". *BNP XIV* (2009) 706.
- Gasparini, V. (2015). "Tracing Religious Change in Roman Africa". Eds. R. Raja – J. Rüpke, *A Companion to the Archaeology of Religion in the Ancient World*. Malden - Oxford (2015) 478-488.
- Gehrke, H.-J. ve Schneider, H. (2013). *Geschichte der Antike: Quellenband*. Stuttgart - Weimar.
- Galesini, P. (1599). *Dittionario o Vero Tesoro Della Lingua Volgar, Latina*. Torino.
- Gelenius, S. (1533). *Arriani et Hannonis Periplus. Plutarchus de Fluminibus et Montibus. Strabonis Epitome*. Basel.
- Gemoll, W. (1989). *Griechisch-Deutsches Schul und Handwörterbuch. Neunte Auflage*. München.
- Geus, K. (1994). *Prosopographie der Literarisch Bezeugten Karthager*. Leuven.
- Gibbon, E. (1995). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Cilt V. Çev. A. Baltacıgil. İstanbul.

- Gisinger, F. (1937). "Periplus [2]". *RE* XXXVII (1937) 841-850.
- Graham, A. J. (1982). "The Colonial Expansion of Greece". Eds. J. Boardman – N. G. L. Hammond, *The Cambridge Ancient History: Volume III/Part 3 - The Expansion of the Greek World, Eighth to Sixth Centuries B.C.* Cambridge - Melbourne (1982) 83-162.
- Griffiths, J. G. (1975). *Apuleius of Madauros: The Isis-Book (Metamorphoses, Book XI)*. Leiden.
- Gilbert, G. P. (2008). *Ancient Egyptian Sea Power and the Origin of Maritime Forces*. Canberra.
- Gofas, D. C. (1995). "Luncheon Adress: The Lex Rhodia de Iactu". Eds. M. H. Nordquist – J. N. Moore, *Entry Into Force of the Law of the Sea Convention*. The Hague (1995) 29-43.
- Gonnet, H., Hawkins, J. D. ve Grelois, J. R. (2002). "Kurucu Tanrı Telibinu ve Apollon'a Değgin Yeni Bir Yayın Üzerine Gözlemler". *Archivum Anatolicum* V (2002) 69-78.
- Goodwin, S. (2009). *Africa in Europe, Volume One: Antiquity into the Age of Global Exploration*. Lanham, Boulder, New York, Toronto - Plymouth.
- Gordon, C. H. (1978). "The Wine-Dark Sea". *Journal of Near Eastern Studies* XXXVII/1 (1978) 51-52.
- Gould, R. A. (2011²). *Archaeology and the Social History of Ships*. Cambridge.
- Grant, M. (1988). *The Rise of the Greeks*. New York.
- Grant, M. (2000). *Roma'dan Bizans'a: İ.S. Beşinci Yüzyıl*. Çev. Z. Z. İlkelen. İstanbul.
- Gray, V. J. (2011). "Classical Greece". Ed. G. Marasco, *Political Autobiographies and Memoirs in Antiquity: A Brill Companion*. Leiden (2011) 1-36.
- Greaves, A. M. (2004). "The Cult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies". *Anatolian Studies* 54 (2004) 27-33.
- Gregory, T. E. (1991a). "Aegean Sea". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 26-27.
- Gregory, T. E. (1991b). "Hellespont". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 912-913.
- Gregory, T. E. (2008). *Bizans Tarihi*. Çev. E. Ermert. İstanbul.
- Grinevetsky, S. R., Zonn, I. S., Zhiltsov, S. S., Kosarev, A. N. ve Kostianoy, A. G. (2015). *The Black Sea Encyclopedia*. Berlin - Heidelberg.
- Guttmann, A. (2003). "From Ritual to Record". Eds. E. Dunning – D. Malcolm, *Sport: Critical Concepts in Sociology - The Development of Sport, Volume 2*. London - New York (2003) 5-59.

- Haarmann, H. (2014). *Roots of Ancient Greek Civilization: The Influence of Old Europe*. Jefferson.
- Haas, C. J. (1985). "Athenian Naval Power Before Themistocles". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 34/1 (1985) 29-46.
- Habicht, C. (1957). "Eine Urkunde des Akarnanischen Bundes". *Hermes* 85/1 (1957) 86-122.
- Habicht, C. (1989). "The Seleucids and their Rivals". Eds. A. E. Astin, F. W. Walbank, M. W. Frederiksen – R. M. Ogilvie, *The Cambridge Ancient History, Volume VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B.C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid - Cape Town (1989) 324-387.
- Habicht, C. (2006). *The Hellenistic Monarchies: Selected Papers*. Ann Arbor.
- Habicht, C. (2013). "Eudoxus of Cyzicus and Ptolemaic Exploration of the Sea Route to India". Eds. K. Buraselis, M. Stefanou – D. J. Thompson, *The Ptolemies, the Sea and the Nile: Studies in Waterborne Power*. Cambridge - New York (2013) 197-206.
- Hair, P. E. H. (1987). "The Periplus of Hanno in the History and Historiography of Black Africa". *History in Africa* 14 (1987) 43-66.
- Halikarnassos: Halikarnassos Inscriptions. Texts and List*. Ed. D. F. McCabe. Princeton 1991.
- Hall, H. R. (1901-1902). "Keftiu and the Peoples of the Sea". *The Annual of the British School at Athens* VIII (1901/1902) 157-189.
- Hallof, L., Hallof, K. ve Habicht, C. (1998). "Aus der Arbeit der Inscriptiones Graecae II. Ehrendekrete aus dem Asklepieion von Kos". *Chiron* 28 (1998) 101-142.
- Hamilton, J. T. (2013). *Security: Politics, Humanity, and the Philology of Care*. Princeton.
- Hannig, R. (1995). *Die Sprache der Pharaonen - Großes Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch: (2800 - 950 v. Chr.)*. Mainz.
- Hansen, M. H. (1997). "Empoion. A Study of the Use and Meaning of the Term in the Archaic and Classical Periods". Ed. T. H. Nielsen, *Yet More Studies in the Ancient Greek Polis*, Volume II. Stuttgart (1997) 83-106.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford - New York.
- Hansen, W. (2000). "Foam-Born Aphrodite and the Mythology of Transformation". *American Journal of Philology* CXXI/1 (2000) 1-19.
- Hansen, M. H. ve Nielsen, T. H. (2004). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford - New York.

- Hard, R. (2004). *The Routledge Handbook of Greek Mythology: Based on H. J. Rose's Handbook of Greek Mythology*. London - New York.
- Harley, J. B. ve Woosward, D. (1987). "Greek Cartography in the Early Roman World". Eds. J. B. Harley – D. Woosward, *Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*. Chicago – London (1987) 148-176.
- Harries, J. (2010). "Law". Eds. A. Barchiesi – W. Scheidel, *The Oxford Handbook of Roman Studies*. Oxford (2010) 637-650.
- Harris, W. V. (2005). "The Mediterranean and Ancient History". Ed. W. V. Harris, *Rethinking the Mediterranean*. Oxford - New York (2005) 1-42.
- Hatzopoulos, M. B. ve Loukopoulou, L. D. (1987). *Two Studies in Ancient Macedonian Topography*. Athens.
- Hauben, H. (2013). "Callicrates of Samos and Patroclus of Macedon, Champions of Ptolemaic Thalassocracy". Eds. K. Buraselis, M. Stefanou – D. J. Thompson, *The Ptolemies, the Sea and the Nile: Studies in Waterborne Power*. Cambridge - New York (2013) 39-65.
- Hazard, R. A. (2000). *Imagination of a Monarchy: Studies in Ptolemaic Propaganda*. Toronto, Buffalo - London.
- Heckel, W. (2006). *Who's Who in the Age of Alexander the Great: Prosopography of Alexander's Empire*. Malden, Oxford - Carlton.
- HED I: *Hittite Etymological Dictionary, Vol. 1: Words Beginning with A*. Ed. J. Puhvel. Berlin, New York - Amsterdam 1984.
- Heiberg, H. O. (2012). "The Merchant Fleet: A Facilitator of World Trade". Eds. R. Z. Lawrence, M. D. Hanouz – S. Doherty, *The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers*. Geneva (2012) 85-90.
- Heinz, M. (2007). M. Heinz, "Sargon of Akkad: Rebel und Usurper in Kish". Eds. M. Heinz – M. H. Feldman, *Representations of Political Power: Case Histories from Times of Change and Dissolving Order in the Ancient Near East*. Winona Lake (2007) 67-88.
- Hennig, R. (1927). "Hannos 'Götterwagen'". *Geographische Zeitschrift* 33/7 (1927) 378-392.
- Hennig, R. (1944). *Terrae Incognitae*. Leiden.
- Herrin, J. (2013³). *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı*. Çev. U. Kocabaşoğlu. İstanbul.
- Heubeck, A., West, S. ve Hainsworth, J. B. (1988). *A Commentary on Homer's Odyssey. Volume I: Introduction and Books I-VIII*. Oxford, New York - Toronto.

- Heubeck, A. ve Hoekstra, A. (1989). *A Commentary on Homer's Odyssey. Volume II: Books IX-XVI*. Oxford - New York.
- Heyob, S. K. (1975). *The Cult of Isis Among Women in the Graeco-Roman World*. Leiden.
- Hinrichsen, D. (1998). *Coastal Waters of the World: Trends, Threats, and Strategies*. Washington.
- Hoffmeier, J. K. (1986). "Mediterranean Sea". *The International Standard Bible Encyclopedia* III (1986) 306.
- Horden, P. ve Purcell, N. (2000). *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean Sea*. Oxford - Massachusetts.
- Horden, P. ve Purcell, N. (2006). "The Mediterranean and 'the New Thalassology'". *The American Historical Review* 111/3 (2006) 722-740.
- Horowitz, W. (1998). *Mesopotamian Cosmic Geography*. Winona Lake.
- Howatson, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*. Çev. F. Ersöz. İstanbul.
- Högemann, P. (2003). "Ctesias of Cnidus". *BNP* III (2003) 969-970.
- Huntingford, G. W. B. (1980). *The Periplus of the Erythraean Sea by an Unknown Author: With some Extracts from Agatharkhides 'On the Erythraean Sea'*. London.
- Huß, W. (1985). *Geschichte der Karthager*. München.
- Huß, W. (1990). *Die Karthager*. München.
- Hünemörder, C. (2006). "Mackerel". *BNP* VIII (2006) 96.
- Iasos: Iasos Inscriptions. Texts and List*. Ed. D. F. McCabe. Princeton. 1991.
- Icard-Gianolio, N. (1990). "Io (1)". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae [LIMC]* V/1 (1990) 661-676.
- IK Byzantion: Die Inschriften von Byzantion, Teil I: The Inschriften*. Ed. A. Lajtar. Bonn 2000.
- ID: Inscriptions de Délos*, 7 Volumes. Paris 1926-1972.
- IDid. Didyma II: Die Inschriften*. Ed. A. Rehm. Berlin 1958.
- I.Kourion: The Inscriptions of Kourion*. Ed. T. B. Mitford. Philadelphia 1971.
- IGBulg I²: Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae*, 5 Volumes. Volume1 - Second Edition: *Inscriptiones Orae Ponti Euxini*. Ed. G. Mihailov. Sofia 1970.
- IG II²: Inscriptiones Graecae, II et III: Inscriptiones Atticae Euclidis Anno Posteriores*, 2nd Edition, Parts I-III. Ed. J. Kirchner. Berlin 1913-1940.
- IG IV: Inscriptiones Graecae, IV: Inscriptiones Graecae Aeginae, Pityonesi, Cecryphaliae, Argolidis*. Ed. M. Fraenkel. Berlin 1902.

- IG V/2: *Inscriptiones Graecae*, V/2: *Inscriptiones Arcadiae*. Ed. F. H. von Gaertringen. Berlin 1913.
- IG IX/1²: *Inscriptiones Graecae* (Second Edition), IX/1: *Inscriptiones Aetoliae*. Ed. G. Klaffenbach. Berlin 1932.
- IG IX/2: *Inscriptiones Graecae*, IX/2: *Inscriptiones Thessaliae*. Ed. O. Kern. Berlin 1908.
- IG X/2¹: *Inscriptiones Graecae*, X/2¹: *Inscriptiones Epiri, Macedoniae, Thraciae, Scythiae. Pars II, Fascicule 1: Inscriptiones Thessalonicae et Viciniae*. Ed. C. Edson. Berlin 1972.
- IG XI/4: *Inscriptiones Graecae*, XI: *Inscriptiones Deli*. Fasc. 4. Ed. P. Roussel. Berlin 1914.
- IG XII/3: *Inscriptiones Graecae*, XII: *Inscriptiones Insularum Maris Aegaei Praeter Delum*, 3: *Inscriptiones Symes, Teutlussae, Teli, Nisyri, Astypalaeae, Anaphes, Therae et Therasiae, Pholegandri, Meli, Cimoli*. Ed. F. H. von Gaertringen. Berlin 1898. *Inscriptiones Graecae*, XII/3: *Supplementum*. Ed. F. H. von Gaertringen. Berlin 1904.
- IG XII/4-2: *Inscriptiones Graecae*, XII: *Inscriptiones Insularum Maris Aegaei Praeter Delum*, 4: *Inscriptiones Coi, Calymnae, Insularum Milesiarum. Pars II: Inscriptiones Coi Insulae: Catalogi, Dedications, Tituli Honorarii, Termini* (nos. 424-1239). Eds. D. Bosnakis – K. Hallof. Berlin - New York 2012.
- IG XII/5: *Inscriptiones Graecae*, XII/5: *Inscriptiones Cycladum: Ios, Sikinos, Naxos, Paros, Olios, Siphnos, Seriphos, Kythnos, Keos, Gyaros, Syros, Andros and Tenos*. Ed. F. H. von Gaertringen, 2 Volumes. Berlin 1903-1909.
- IG XII/6-1: *Inscriptiones Graecae*, XII: *Inscriptiones Insularum Maris Aegaei Praeter Delum*, 6: *Inscriptiones Chii et Sami cum Corassiis Icariaque. Pars I: Inscriptiones Sami Insulae: Decreta, Epistulae, Sententiae, Edicta Imperatoria, Leges, Catalogi, Tituli Atheniensium, Tituli Honorarii, Tituli Operum Publicorum, Inscriptiones Ararum* (nos. 1-536). Ed. K. Hallof. Berlin - New York 2000.
- IG XII/8: *Inscriptiones Graecae*, XII/8: *Inscriptiones Insularum Maris Thracici. Lemnos, Imbros, Samothrace, Thasos, Skiathos (etc.) and Skyros*. Ed. C. Friedrich. Berlin 1909.
- IG XII suppl. *Inscriptiones Graecae*, XII. *Supplementum* [Addenda to IG XII/2-3, 5, and 7-9]. Ed. F. H. von Gaertringen. Berlin 1939.
- IGLSyr VI: *Inscriptions Grecques et Latines de la Syrie, VI: Baalbek et Beqa'*. Ed. J.-P. Rey-Coquais. Paris 1967.
- IGR III: *Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes*, 3 Volumes. Eds. R. Cagnat et al. Paris 1901-1927.

- IK Byzantion: Die Inschriften von Byzantion* (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 58). Ed. A. Łajtar. Bonn 2000.
- IMT NoerdlTroas: Inschriften Mysia & Troas* (IMT). Eds. M. Barth – J. Stauber. Los Altos 1996.
- Irby, L. (2012). “Mapping the World. Greek Initiatives from Homer to Eratosthenes”. Ed. R. J. A. Talbert, *Ancient Perspectives: Maps and Their Place in Mesopotamia, Egypt, Greece and Rome*. London (2012) 81-108.
- Irby-Massie, G. L. ve Keyser, P. T. (2002). *Greek Science of the Hellenistic Era: A Source-book*. London - New York.
- Irwin, E. (1974). *Colour Terms in Greek Poetry*. Toronto.
- IvO: Die Inschriften von Olympia*. Eds. W. Dittenberger – K. Purgold. Berlin 1896.
- IvP III: Die Inschriften des Asklepieions. Mit einem Beitrag von Michael Wörle* [Altertümer von Pergamon, 8/3]. Ed. C. Habicht. Berlin 1969.
- Janni, P. (2016). “The Sea of the Greeks and Romans”. Eds. S. Bianchetti, M. R. Cataudella – H.-J. Gehrke, *Brill’s Companion to Ancient Geography: The Inhabited World in Greek and Roman Tradition*. Leiden - Boston (2016) 223-238.
- Jobling, J. A. (2010). *Helm Dictionary of Scientific Bird Names*. London.
- Jones, D. (1988). *A Glossary of Ancient Egyptian Nautical Titles and Terms*. London.
- Kaegi, W. E. ve Kazhdan, A. (1991). “Tribonian”. *The Oxford Dictionary of Byzantium* III (1991) 2114.
- Kaempf-Dimitriadou, S. (1981). “Amphitrite”. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] I/1 (1981) 724-735.
- Kagan, D. (1987). *A New History of the Peloponnesian War, Volume 4: The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca - London.
- Kahlaoui, T. (2018). *Creating the Mediterranean: Maps and the Islamic Imagination*. Leiden - Boston.
- Kalcyk, H. (2002). “Aegean Sea”. *BNP* I (2002) 187.
- Kalcyk, H. (2004). “Geraestus”. *BNP* V (2004) 789-790.
- Kaner, İ. D. (2013³). *Deniz Ticaret Hukuku (Giriş – Gemi Donatan ve Donatma İştiraki – Kaptan)*. İstanbul.
- Käppel, L. (2007). “Pontos”. *BNP* XI (2007) 599.
- Karlsson, M. (2016). *Relations of Power in Early Neo-Assyrian State Ideology*. Boston - Berlin.

- Kazhdan, A. (1991a). "Marmara, Sea of". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 1303.
- Kazhdan, A. (1991b). "Mediterranean Sea". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 1329.
- Kazhdan, A. (1991c). "Prokonnesos". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 1730-1731.
- Kazhdan, A. ve McGeer, E. (1991). "Merarches". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 1343.
- Kearns, E. (2012⁵). "Aigeus". *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition. Eds. S. Hornblower, A. Spawforth – E. Eidinow. Oxford (2012⁵) 16.
- Kelder, J. M. ve Cline, E. H. (2018). "In the Midst of the 'Great Green': Egypto-Aegean Trade and Exchange". Eds. J. Spier, T. Potts – S. E. Cole, *Beyond the Nile: Egypt and the Classical World*. Los Angeles (2018) 24-28.
- Kender, R., Çetingil, E. ve Yazıcıoğlu, E. (2014¹⁴). *Deniz Ticareti Hukuku, Cilt I: Temel Bilgiler*. İstanbul.
- Khalilieh, H. S. (1998). *Islamic Maritime Law: An Introduction*. Leiden, Boston - Köln.
- Khalilieh, H. S. (2006). *Admiralty and Maritime Laws in the Mediterranean Sea (ca. 800-1050): The Kitab Akriyat al-Sufun vis-à-vis the Nomos Rhodion Nautikos*. Leiden - Boston.
- Kınacı, M. (2014). M. Kınacı, "I. Pharnakes'in Pergamon Krallığı'na Karşı Savaşı". *Cedrus II* (2014) 203-223.
- Kiessling, E. (1935). "Nauarchos and Nauarchie". *RE* XVII/2 (1935) 1889-1896.
- King, C. (2004). *The Black Sea: A History*. Oxford.
- Kingsley, M. (2010). *West African Studies*. Cambridge - New York.
- Kirby, D. (2013). "Skerries, Haffs, and Icefloes: Small Seas and Maritime Histories". Ed. P. N. Miller, *The Sea: Thalassography and Historiography*. Ann Arbor (2013) 230-250.
- Kitchell, K. F. (1998). "Hanno". Ed. F. N. Magill, *Dictionary of World Biography, Volume I: The Ancient World*. California - Chicago - London (1998) 488-492.
- Knauth, K. A. (2016). "The Odyssey of Polyglossy". Eds. K. Alfons Knauth – P. Liao, *Migrancy and Multilingualism in World Literature*. Zurich - Berlin (2016) 207-256.
- Kolb, A. (2016). "The Romans and the World's Measure". Eds. S. Bianchetti, M. R. Cataudella – H.-J. Gehrke, *Brill's Companion to Ancient Geography: The Inhabited World in Greek and Roman Tradition*. Leiden - Boston (2016) 223-238.

- Kopp, H. ve Wendt, C. (2018). *Thalassokratographie: Rezeption und Transformation antiker Seeherrschaft*. Berlin 2018.
- Kron, U. (1981). "Aigeus". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] I/1 (1981) 359-367.
- Kuhrt, A. ve Sancisi-Weerdenburg, H. (2004). "Darius". *BNP* IV (2004) 92.
- Kurul, E. (2014). "Rhodos'luların Denizcilik Yasası: Νόμος Ῥοδίων Ναυτικός". *Cedrus II* (2014) 527-549.
- Kurul, E. (2015a). "Iustinianus, Digesta XIV. 2: Gemiden Mal Atımına İlişkin Rhodos Yasası Hakkında". *Cedrus III* (2015) 379-389.
- Kurul, E. (2015b). "Karacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrû Sefer". *Phaselis I* (2015) 231-260.
- Kurul, E. (2016). *Periplus, Periegesis ve Denizcilik Yasaları Özelinde Antikçağdan Ortaçağa Akdeniz Denizcilik Yazım Geleneğine Örnekler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Kurul, E. (2018). "Rhodos Denizcilik Yasaları: Tarihsel Süreç ve Kapsam". Eds. T. Kâhya, A. Özdizbay, N. Tüner Önen – M Wilson, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu / 4-7 Kasım 2015 Antalya*. İstanbul (2018) 519-532.
- Küçük, E. (2007). *Roma Hukuku'nda Exercitor Navis'in (Donatanın) Actio Exercitoria'dan Doğan Sorumluluğu*. Ankara.
- Küçük, E. (2014). "Navigere Necesse Est, Vivere Non Est: Osmanlı ve Günümüz Hukukuna Etki Eden Roma (Bizans) Deniz Ticareti Hukukunun İki Temel Düzenlemesi: 'Lex Rhodia de Iactu' ve 'Actio Exercitoria'". Ed. Anonymous, *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu: 26-29 Eylül 2013*, Cilt: 6. İstanbul (2014) 249-266.
- Küppers, J. (1997). "Avienus". *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike* II (1997) 370-371.
- Kyle, D. G. (2014). "Greek Athletic Competitions: The Ancient Olympics and More". Eds. P. Christesen – D. G. Kyle, *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. West Sussex (2014) 21-35.
- Lambole, J. L. (2007). "Migration and Greek Civilization". Ed. A. K. Isaacs, *Immigration and Emigration in Historical Perspective*. Pisa (2007) 55-64.
- Landels, J. G. (1997). *Engineering in the Ancient World*. London.
- Law, R. C. C. (2002⁷). "North Africa in the Period of Phoenician and Greek Colonization, c. 800 to 323 BC". Ed. J. D. Fage, *The Cambridge History of Africa*, Volume II. Cambridge (2002⁷) 87-148.

- Lazenby, J. F. (2012). *The Spartan Army*. Mechanicsburg.
- Letsios, D. G. (1996). *Νόμος 'Ροδίων Ναυτικός. Das Seegesetz der Rhodier. Untersuchungen zu Seerecht und Handelsschiffahrt in Byzanz*. Rhodos.
- Lesky, A. (1947). *Thalatta. Der Weg der Griechen zum Meer*. Wien.
- LBG: *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität*. Ed. E. Trapp. Wien 2001-2017.
- LIMC: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*. Zurich - Munchen 1981-2009.
- Liddell, H. G. ve Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford.
- Lipiński, E. (2004). *Itineraria Phoenicia*. Leuven.
- Liu, C. (2009). *Maritime Transport Services in the Law of the Sea and the World Trade Organization*. Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford - Wien.
- Lloyd-Jones, H. ve Parsons, P. (1983). *Supplementum Hellenisticum*. Berlin - New York.
- Luce, J. V. (1976). "Asteris and the Twin Harbours". *The Journal of Hellenic Studies* 96 (1976) 157-159.
- Lurker, M. (1987). *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*. London - New York.
- Lutwak, E. N. (2012). *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*. Çev. M. E. Tuzcu. İstanbul.
- MacKenzie, D. A. (1922). "Colour Symbolism". *Folklore* XXXIII/2 (1922) 136-169.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor*, Volume I. Princeton - New Jersey.
- Magri, B. (1994). "Phorkys". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] VII/1 (1994) 398.
- Magris, C. (1999). "Introduction: A Philology of the Sea". Ed. P. Matvejević, *Mediterranean: A Cultural Landscape* (Trans. M. H. Heim). Berkeley, Los Angeles - London (1999) 1-6.
- Mahan, A. T. (2011). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi, 1660-1783*. Çev. A. T. Büyükonat. İstanbul.
- Mahan, A. T. (2013). *Deniz Harbi Üzerine, Tuğa*. A. T. Mahan'ın Kitaplarından Seçmeler. Çev. A. T. Büyükonat. İstanbul.
- Malamat, A. (1998). "The Sacred Sea". Eds. B. J. Kedar – R. J. Z. Werblowsky, *Sacred Space: Shrine, City, Land: Proceedings from the International Conference in Memory of Joshua Prawer*. London - Jerusalem (1998) 45-54.
- Malkin, I. (2011). *A Small Greek World: Networks in the Ancient Mediterranean*. Oxford - New York.

- Mango, C. (1991). "Bosporos". Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York - Oxford (1991) 312-313.
- Mango, C. (2011). *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*. Çev. G. Ç. Güven. İstanbul.
- Margariti, R. (2013). "An Ocean of Islands: Islands, Insularity, and Historiography of the Indian Ocean". Ed. P. N. Miller, *The Sea: Thalassography and Historiography*. Ann Arbor (2013) 198-229.
- Marindin, G. E. (1910). *A Smaller Classical Dictionary of Biography, Mythology and Geography*. London.
- Matvejević, P. (1999). *Mediterranean: A Cultural Landscape*. Trans. M. H. Heim. Belkeley, Los Angeles - London.
- Mayor, A. (2014). *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women Across the Ancient World*. Princeton - Oxford.
- MDAI(A): *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts: Athenische Abteilung*. Berlin 1876 - 1925.
- McPhail, C. (2014). "Pytheas of Massalia's Route of Travel". *Phoenix* LXVIII-3/4 (2014) 247-257.
- Meier, M. (2006). "Nauarchos". *BNP* IX (2006) 537.
- Meijer, F. ve van Nijf, O. (1992). *Trade, Transport and Society in the Ancient World: A Sourcebook*. London - New York.
- Meister, K. (2003). "Charon [3]". *BNP* III (2003) 203-204.
- Meister, K. (2004). "Ephorus". *BNP* IV (2004) 1035-1036.
- Meister, K. (2009). "Timagenes". *BNP* XIV (2009) 680-681.
- Meister, K. (2012). "Damastes". Eds. S. Hornblower, A. Spawforth – E. Eidinow, *The Oxford Classical Dictionary*, 4th Edition. Oxford (2012) 411.
- Merkelbach, R. (2001). *Isis regina – Zeus Sarapis: Die griechisch-ägyptische Religion nach den Quellen dargestellt*. München - Leipzig.
- Miller, P. N. (2013). "Introduction: The Sea is the Land's Edge Also". Ed. P. N. Miller, *The Sea: Thalassography and Historiography*. Ann Arbor (2013) 1-26.
- Mills, S. (1997). *Theseus, Tragedy, and the Athenian Empire*. Oxford.
- Mills, W. J. (2003). *Exploring Polar Frontiers: A Historical Encyclopedia*, Volume II. California.
- Miran, J. (2018). "The Red Sea". Eds. D. Armitage, A. Bashford – S. Sivasundaram, *Oceanic Histories*. Cambridge (2018) 156-181.
- Mitchell, A. S. (1850). *Mitchel's Ancient Geography*. Philadelphia.

- Mitchell, S. (2004). "Troas". Eds. M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Greek Poleis*. Oxford - New York (2004) 1000-1017.
- Mitford, T. B. (1961). "The Hellenistic Inscriptions of Old Paphos". *The Annual of the British School at Athens* LVI (1961) 1-41.
- Moffatt, A. (2017). "A Record of Public Buildings and Monuments". Eds. E. Jeffreys, B. Croke – R. Scott, *Studies in John Malalas*. Leiden - Boston (2017) 87-109.
- Mohit, B. (2014). "Named Entity Recognition". Ed. I. Zitouni, *Natural Language Processing of Semitic Languages*. Berlin - Heidelberg (2014) 221-246.
- Mommsen, T. (1908). *The History of Rome*. Trans. W. P. Dickson. New York.
- Montanari, F. (2002). "Aleksandros [23]". *BNP* I (2002) 479.
- Montiglio, S. (2005). *Wandering in Ancient Greek Culture*. Chicago - London.
- Moore, M. B. (2000). "Ships on a 'Wine-Dark Sea' in the Age of Homer". *Metropolitan Museum Journal* XXXV (2000) 13-38.
- Moore, J. P. (2010). "Carthage". Ed. M. Gagarin, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome* II. Oxford (2010) 53-55.
- Moorhouse, A. C. (1940). "The Name of the Euxine Pontus". *The Classical Quarterly* XXXIV/3-4 (1940) 123-128.
- Moorhouse, A. C. (1948). "The Name of the Euxine Pontus Again". *The Classical Quarterly* XLII/1-2 (1948) 59-60.
- Morrison, J. S. ve Coates, J. F. (1987). *The Athenian Trireme*. Cambridge.
- Moscatti, S. (2004). *Fenikeliler*. Çev. S. Gül. İstanbul.
- Mousourakis, G. (2012). *Fundamentals of Roman Private Law*. Heidelberg, New York, Dordrecht - London.
- Mousourakis, G. (2015). *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht - London.
- Mund-Dopchie, M. (1994). "Different Readings of Hanno's Voyage from the Renaissance to the Seventeenth Century: From Pure Erudition to Ideological Debate". Ed. Z. von Martels, *Travel Fact and Travel Fiction: Studies on Fiction, Literary Tradition, Scholarly Discovery and Observation in Travel Writing*. Leiden, New York - Köln (1994) 111-119.
- Mund-Dopchie, M. (2003). "Hanno". Ed. W. Brown, *Catalogus Translationum et Commentariorum Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries*. Washington (2003) 49-57.
- Müller, C. (1990). *Geographi Graeci Minores*. Hildesheim, Zürich - New York.

- Müller-Wiener, W. (2003²). *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*. Çev. E. Özbek. İstanbul.
- Nemlioğlu Koca, Y. (2016). "Marmara Denizi Tarihi Haritaları ve Portolanları". Ed. Anonymous, *Marmara Üniversitesi VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu: Montrö Antlaşması'nın 80. Yılında Türk Boğazları, Marmara Denizi ve İstanbul | 27-28 Mayıs 2016*. İstanbul (2016) 155-173.
- Nercessian, A. (1990). "İno". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] V/1 (1981) 657-661.
- Neumann, K. J. (1884). "Die Fahrt des Patrokles auf dem Kaspischen Meere und der Alte Lauf des Oxos". *Hermes* XIX/2 (1884) 165-185.
- Nibbi, A. (1972). *The Sea-Peoples: A Re-Examination of the Egyptian Sources*. Oxford.
- Nijman, J., Muller, P. O. ve de Blij, H. J. (2017¹⁷). *Geography: Realms, Regions, and Concepts*. Hoboken.
- Nocke, A. (2006). *The Place of the Mediterranean in Modern Israeli Identity*. Tel Aviv.
- Nyenhuis, J. E. (1986). "Daidalos et Ikaros". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] III/1 (1986) 313-321.
- Oates, J. (2004). *Babil*. Çev. F. Çizmeli. Ankara.
- Obolensky, D. (1971). *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453*. London.
- OED: Oxford Concise Dictionary of English Etymology*. Ed. T. F. Hoad. Oxford – New York 1996.
- OGIS: Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*, 2 Volumes. Ed. W. Dittenberger. Leipzig 1903-1905.
- OLD: Oxford Latin Dictionary*. Eds. A. Souter et al. Oxford 1968.
- OpAth: Opuscula Atheniensia*. Lund 1953-.
- Oldenburg, U. (1969). *The Conflict Between El and Ba'al in Canaanite Religion*. Leiden.
- Olshausen, E. (2005). "Hellespontos". *BNP* VI (2005) 109.
- Olshausen, E. (2006). "Mare Nostrum". *BNP* VIII 335-337.
- Olshausen, E. (2013). "Der Periplus zwischen Seehandbuch und Literatur". Ed. J. Cobet, *Weltwissen vor Kolumbus*. Berlin (2013) 35-57.
- Olshausen, E. (2016). "News from the East? Roman-Age Geographers and the Pontus Euxinus". Eds. S. Bianchetti, M. R. Cataudella – H.-J. Gehrke, *Brill's Companion to Ancient Geography: The Inhabited World in Greek and Roman Tradition*. Leiden - Boston (2016) 259-273.
- Olshausen, E. ve Sauer, V. (2007). "Prokonnesos". *BNP* XI (2007) 918.
- Olshausen, E. ve Sauer, V. (2008). "Propontis". *BNP* XII (2008) 31-32.

- Oman, C. W. C. (1908). *The Byzantine Empire*. New York.
- Ormeling, F. (2020). "Origin of Sea Names". Eds. S. D. Brunn – R. Kehrein, *Handbook of the Changing World Language Map*. Cham (2020) 2053-2068.
- Osborne, C. (1997). "Heraclitus". Ed. C. C. W. Taylor, *Routledge History of Philosophy Volume I: From the Beginning to Plato*. London - New York (1997) 80-116.
- Ostrogorsky, G. (2011⁷). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. F. Işıltan. Ankara.
- Otto, C. E. ve Schilling, B. (1831). *Das Corpus Juris Civilis in's Deutsche Uebersetzt von einem Vereine Rechtgelehrter*, Zweiter Band. Leipzig.
- Öngör, S. (1954). *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*. İstanbul.
- Öztürk, H. S. (2016). "Göynük ve Mudurnu'dan Yeni Yazıtlar IV". *Cedrus* IV (2016) 287-297.
- Panchenko, D. (1998). "Scylax' Circumnavigation of India and its Interpretation in Early Greek Geography, Ethnography and Cosmography, I". *Hyperboreus* 4 (1998) 211-242.
- Panchenko, D. (2002). "Scylax in Philostratus' Life of Apollonius of Tyana". *Hyperboreus* 8 (2002) 5-12.
- Panchenko, D. (2003). "Scylax' Circumnavigation of India and its Interpretation in Early Greek Geography, Ethnography and Cosmography, II". *Hyperboreus* 9 (2003) 274-294.
- Papadopoulou, C. (2010). "Aphrodite and the Fleet in Classical Athens". Eds. A. C. Smith – S. Pickup, *Brill's Companion to Aphrodite*. Leiden - Boston (2010) 217-234.
- Papantoniou, G. (2012). *Religion and Social Transformations in Cyprus: From the Cypriot Basileis to the Hellenistic Strategos*. Leiden - Boston.
- Parameswaran, B. (2004). *The Liberalization of Maritime Transport Services: With Special Reference to WTO/GATS Framework*. Berlin - Heidelberg.
- Parker, R. (2017). *Greek Gods Abroad: Names, Natures, and Transformations*. Oakland.
- Partridge, R. B. (2010). "Transport in Ancient Egypt". Ed. A. B. Lloyd, *A Companion to Ancient Egypt*, Volume 1. Malden - Oxford (2010) 370-389.
- Pearson, L. (1939). *Early Ionian Historians*. Oxford.
- Peters, E. (2003). "Quid Nobis cum Pelago? The New Thalassology and the Economic History of Europe". *The Journal of Interdisciplinary History* 34/1 (2003) 49-61.
- Petersen, E. A. H. ve von Luschan, F. (1889). *Reisen im südwestlichen Kleinasien: Vol. II, Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis*. Vienna.
- Petricioli, M. (2008). *L'Europe Méditerranéenne*. Brussels.

- Pettegrew, D. K. (2016). *The Isthmus of Corinth: Crossroads of the Mediterranean World*. Ann Arbor.
- Phillips, C., Villeneuve, F. ve Facey, W. (2004a). "A Latin Inscription from South Arabia". *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 34 (2004) 239-250.
- Phillips, C., Villeneuve, F. ve Facey, W. (2004b). "Une Inscription Latine de l'archipel Farasân (sud de la Mer Rouge) et son Contexte Archéologique et Historique". *Arabia* 2 (2004) 143-192.
- Pipili, M. (1992). "Nephele (II)". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] VI/1 (1992) 782-783.
- PGL: A Patristic Greek Lexicon*. Ed. G. W. Lampe. Oxford 1961.
- Poole, E. S. (1863). "Red Sea". Ed. W. Smith, *Dictionary of the Bible: Comprising its Antiquities, Biography, Geography, and Natural History*, Volume 3. Boston (1863) 1009-1016.
- Popko, M. (1987). "Hethitische Rituale für des Grosse Meer". *Altorientalische Forschungen* XIV (1987) 252-262.
- Porcacchi, T. de Castiglione (1572). *L'isole piu famose del mondo*. Venice.
- Potter, P. B. (1924). *The Freedom of the Seas in History, Law, And Politics*. Buffalo.
- Pirenne-Delforge, V. (2010). "Flourishing Aphrodite: An Overview". Eds. A. C. Smith – S. Pickup, *Brill's Companion to Aphrodite*. Leiden - Boston (2010) 3-16.
- Primo, A. (2009). *La Storiografia sui Seleucidi: da Megasthene a Eusebio di Cesarea*. Pisa - Roma.
- Prontera, F. (2013). "Timosthenes and Eratosthenes: Sea Routes and Hellenistic Geography". Eds. K. Buraselis, M. Stefanou – D. J. Thompson, *The Ptolemies, the Sea and the Nile: Studies in Waterborne Power*. Cambridge - New York (2013) 207-217.
- Purcell, N. (2006). "Regions of Antiquity". Eds. E. Bispham, T. Harrison – B. A. Sparkes, *The Edinburgh Companion to Ancient Greece and Rome*. Edinburgh (2006) 78-83.
- Purcell, N. (2012). "Menippus (2)". *The Oxford Classical Dictionary*, 4th Edition. Oxford (2012) 933.
- Purcell, N. (2013). "Tide, Beach, and Backwash: The Place of Maritime Histories". Ed. P. N. Miller, *The Sea: Thalassography and Historiography*. Ann Arbor (2013) 84-108.
- Quinn, J. A. ve Woodward, S. L. (2015). *Earth's Landscape: An Encyclopedia of the World's Geographic Features*, Volume I: A-L. Santa Barbara, Denver - Oxford.
- Radt, S. (2009). *Strabons Geographika*, Volume 8. Göttingen.

- Ramusio, G. B. (1550). *Primo Volume delle Navigationi et Viaggi nel qual si Contiene la Descrittione dell' Africa*. Venice.
- RDAC: *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*. Nicosia 1935-
- RE: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Eds. G. Wissowa (1890-1906), W. Kroll (1906-1939), K. Mittelhaus (1939-1946), K. Ziegler (1946-1974) – H. Gärtner (1974-1980). Stuttgart 1893-1980.
- Recueil: *Recueil des Signatures de Sculpteurs Grecs*, 2 Volumes. Ed. J. Marcadé. Paris 1953-1957.
- Redmount, C. A. (1995). “The Wadi Tumilat and the ‘Canal of the Pharaohs’”. *Journal of Near Eastern Studies* LIV/2 (1995) 127-135.
- Richardson, M. E. J. (2000). *Hammurabi’s Laws: Text, Translation and Glossary*. Sheffield.
- Richardson, N. (2010). *Three Homeric Hymns: To Apollo, Hermes and Aphrodite*. Cambridge - New York.
- Riffenburgh, B. (2012). *Antik Dönemden Günümüze Haritacılar*. Çev. Ç. Sunay. İstanbul.
- Robert, L. (1955). *Hellenica: Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, Volume 10. Paris.
- Roberts, E. A. (2014). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Spanish Language with Families of Words Based on Indo-European Roots, Volume 1: A-G*. Bloomington.
- Robins, G. (2001). “Color Symbolism”. Ed. D. B. Redford, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*. Oxford - New York (2001) 291-294.
- Roisman, J. (2017). *The Classical Art of Command: Eight Greek Generals Who Shaped the History of Warfare*. New York.
- Roller, D. W. (2006). *Through the Pillars of Herakles: Greco-Roman Exploration of the Atlantic*. New York - London.
- Roller, D. W. (2016) “Geography”. Ed. L. Irby, *A Companion to Science, Technology, and Medicine in Ancient Greece and Rome*, 2 Volumes. Malden, Oxford, Chichester (2016) 247-262.
- Romano, D. G. (1993). *Athletics and Mathematics in Archaic Corinth: The Origins of the Greek Stadion*. Philadelphia.
- Roundy, R. (2013). “Dying in the Wine Dark”. *The English Journal* CII/ 3 (2013) 86.
- Russell, B. (1945). *A History of Western Philosophy*. New York.
- Russell, T. (2017). *Byzantium and the Bosphorus: A Historical Study, from the Seventh Century BC until the Foundation of Constantinople*. Oxford.

- Russo, J., Fernández-Galiano, M. ve Heubeck, A. (1992). *A Commentary on Homer's Odyssey - Volume III: Books XVII-XXIV*. Oxford, New York - Toronto.
- Rutherford-Dyer, R. (1983). "Homer's Wine-Dark Sea". *Greece & Rome* XXX/2 (1983) 125-128.
- Safrai, Z. (2018). *Seeking out the Land: Land of Israel Traditions in Ancient Jewish, Christian and Samaritan Literature* (200 BCE - 400 CE). Leiden - Boston.
- Salama, P. (1981). "The Sahara in Classical Antiquity". Ed. G. Mokhtar, *General History of Africa II: Ancient Civilizations of Africa*. California (1981) 513-533.
- Samos: Samos Inscriptions. Texts and List*. Eds. D. F. McCabe, J. V. Brownson – B. D. Erhman. Princeton 1986.
- Sanchez, C. ve Ellart, M. (2013). "Law of the Sea, Rhodian". Eds. Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion, Andrew Erskine – Sabine R. Huebner, *The Encyclopedia of Ancient History*. Malden - Oxford (2013) 3970-3972.
- Sarton, G. (1993). *Ancient Science Through the Golden Age of Greece*. New York.
- Savage, T. S. (1847). "Notice of the External Characteristics and Habits of Troglodytes Gorilla, a New Species of Orang From the Gaboon River". *Boston Journal of Natural History* 5 (1847) 417-426.
- Schachter, A. (2003). "Athamas". *BNP* II (2003) 229-230.
- Scheltema, H. J. (1978³). "Byzantine Law, The Ecloga and the Isaurian Emperors". Ed. J. M. Hussey, *The Cambridge Medieval History; Volume IV: The Byzantine Empire, Part II: Government, Church and Civilisation*. Cambridge (1978³) 62-64.
- Scheer, T. (2004). "Dardanos". *BNP* IV (2004) 87-90.
- Schmitz, L. (1883). "Propontis". Ed. W. Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Geography by Various Writers. Volume 2: Iabadius-Zymethus*. London (1883) 671.
- Schneider, T. (2013). *Ancient Egypt Investigated: 101 Important Questions and Intriguing Answers*. Trans. D. Lorton. New York.
- Schoff, W. F. (1913). "The Name of the Erythraean Sea". *Journal of the American Oriental Society* 33 (1913) 349-362.
- Schoff, W. F. (2014). *The Periplus of Hanno, A Voyage of Discovery Down the West African Coast, by a Carthaginian Admiral of the Fifth Century BC*. Philadelphia.
- Schwanzar, C. (1984). "Athamas". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae [LIMC]* II/1 (1984) 950-953.
- Schwartz, F. (1894). "Amometos". *RE* I (1894) 1873.

- Schwenk, C. J. (1985). *Athens in the Age of Alexander: The Dated Laws & Decrees of 'The Lykourgan Era' 338-322 B.C.* Chicago.
- Scott, J. M. (2010). "On Earth as in Heaven: The Apocalyptic Vision of World Geography from Urzeit to Endzeit according to the Book of Jubilees". Eds. K. A. Raaflaub – R. J. A. Talbert, *Geography and Ethnography Perceptions of the World in Pre-Modern Societies*. Malden, Oxford - West Sussex (2010) 182-196.
- Scullard, H. H. (1989). "Carthage and Rome". Eds. F. W. Walbank – A. E. Astin et al., *The Cambridge Ancient History [CAH] VII/2*. Cambridge - New York (1989) 486-572.
- Scullard, H. H. (2013²). *A History of the Roman World: 753 to 146 BC*. Oxford - New York.
- SEG: *Supplementum Epigraphicum Graecum. Volumes X-XI*. Ed. J. E. Hondius. Leiden 1923-1954. *Volumes XII-XXV*. Ed. A. G. Woodhead. Leiden 1955-1971. *Volumes XXVI-XLI*. Eds. H. W. Pleket – R. S. Stroud. Amsterdam 1979-1994. *Volumes XLII-XLVI*. Eds. H. W. Pleket, R. S. Stroud – J. H. M. Strubbe. Amsterdam 1995-1997. *Volumes XLV-XLIX*. Eds. H. W. Pleket, R. S. Stroud, A. Chaniotis – J. H. M. Strubbe. Amsterdam 1998-2002. *Volumes L-*. Eds. A. Chaniotis, R. S. Stroud – J. H. M. Strubbe. Amsterdam 2003-.
- Sekunda, N. (2007). "Boxus the Persian and the Hellenization of Persis". Ed. C. Tuplin, *Persian Responses: Political and Cultural Interaction with(in) the Achaemenid Empire*. Swansea (2007) 225-235.
- Serinidou, V. (2017). "The Mediterranean". Eds. D. Mishkova – B. Trencsényi, *European Regions and Boundaries: A Conceptual History*. New York - Oxford (2017) 79-99.
- SGDI II: *Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften, II: Epirus, Akarnanien, Aetolien, Aenianen. Phthiotis. Lokris. Phokis. Dodona. Achaia und seine Colonien, Delphi*. Eds. A. Bauer – H. Collitz. Göttingen 1885-1899.
- SIG³: *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Third Edition. Ed. W. Dittenberger. Leipzig 1915-1924.
- Shahar, Y. (2004). *Josephus Geographicus*. Tübingen.
- Shahgedanova, M. (2002). *The Physical Geography of Northern Eurasia*. Oxford - New York.
- Shaw, I. ve Nicholson, P. (1995). *The British Museum Dictionary of Ancient Egypt*. Cairo.
- Sheard, K. M. (2011). *Llewellyn's Complete Book of Names: For Pagans, Witches, Wiccans, Druids, Heathens, Mages, Shamans & Independent Thinkers of All Sorts*. Woodbury.

- Sherk, R. K. (1991). "The Eponymous Officials of Greek Cities III: The Register: Thrace, Black Sea Area, Asia Minor". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 88 (1991) 225-260.
- Shewan, A. (1924). "Asteris and the Voyage of Telemachus". *Classical Philology* XIX/4 (1924) 297-316.
- Shipley, D. G. J. (2011). *Pseudo-Skylax' Periplous: The Circumnavigation of the Inhabited World - Text, Translation and Commentary*. Exeter.
- Shipley, D. G. J. (2012). "Pseudo-Skylax and the Natural Philosophers". *The Journal of Hellenic Studies* 132 (2012) 121-138.
- Sidebotham, S. E. (1986). *Roman Economic Policy in the Erythra Thalassa: 30 B.C. - A.D. 217*. Leiden.
- Sina, A. (2007). "İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri; I-Lampskoslu Kharon". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* XXVI/41 (2007) 113-130.
- Sina, A. (2008). "İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri: III-Miletoslu Hekataios". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* XXVII/44 (2008) 113-166.
- Smith, P. (1872). "Atlanticum Mare". Ed. W. Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Geography*, Volume I. London (1872) 311-314.
- Smith, W. (1859). *A Classical Dictionary of Biography, Mythology, and Geography Based on the Larger Dictionaries*. London.
- Smith, W. (1877). *A Smaller Classical Dictionary of Biography, Mythology and Geography*. New York.
- Smyth, H. W. (1984). *Greek Grammar*. Rev. G. M. Messing. Cambridge - London.
- Sonnabend, H. (2006). "Mare Tyrrhenum". *BNP* VIII (2006) 338-339.
- Sophocles, E. A. (1914). *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods: From B.C. 146 to A.D. 1100*. Cambridge.
- SRML: *Scriptores Rerum Mythicarum Latini Tres Romae Nuper Reperti: Ad Fidem Codicum MSS. Guelferbytanorum, Gottingensis, Gothani et Parisiensis*, Volume I. Ed. G. H. Bode. Celle 1834.
- Starr, C. G. (2000). *Antik Çağda Deniz Gücü*. Çev. G. Ergin. İstanbul.
- Steinby, C. (2014). *Rome Versus Carthage: The War at Sea*. Barnsley.
- Sterling, G. E. (1992). *Historiography and Self-Definition: Josephos, Luke-acts and Apologetic Historiography*. Leiden.

- Stiebing, W. H. (2009) *Ancient Near Eastern History and Culture*. London - New York.
- Stolz, F. (1999). "Sea". Eds. K. van der Toorn, B. Becking – P. W. van der Horst, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Second Edition. Leiden, Boston - Köln (1999) 737-742.
- Stoneman, R. (2019). *The Greek Experience of India: From Alexander to the Indo-Greeks*. Princeton - Oxford.
- Suano, M. (2003). "The First Trading Empires: Prehistory to c. 1000 BC". Ed. D. Abulafia, *The Mediterranean in History*. London (2003) 67-98.
- Şahin, S. (1999). "Zeus Astrapaïos, Römische Kaiser und Ein Beamter: Eine Stele mit Inschriften aus dem südlichen Gebiet von Nikaia". Eds. N Başgelen, G. Çelgin – A. V. Çelgin, *Anadolu ve Trakya Çalışmaları: Zafer Taşlıklioğlu Armağanı*, Cilt I. İstanbul (1999) 217-225.
- Tacheva-Hitova, M. (1983). *Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia* (5th Century BC - 4th Century AD). Leiden.
- Takacs, S. A. (2007). "Ptolemaia". *BNP* XI (2007) 394-394.
- Talbert, R. J. A. (2012a). "Introduction". Ed. R. J. A. Talbert, *Ancient Perspectives: Maps and Their Place in Mesopotamia, Egypt, Greece & Rome*. Chicago - London (2012) 1-7.
- Talbert, R. J. A. (2012b). "Urbs Roma to Orbis Romanus: Roman Mapping on the Grand Scale". Ed. R. J. A. Talbert, *Ancient Perspectives: Maps and Their Place in Mesopotamia, Egypt, Greece & Rome*. Chicago - London (2012) 163-191.
- TAM II: Tituli Asiae Minoris, Volume II: Tituli Lyciae Linguis Graeca et Latina Conscripti* (3 Fascicules). Ed. E. Kalinka. Vienna 1920-1944.
- Tanaka, Y. (2015). "Navigational Rights and Freedoms". Eds. D. R. Rothwell, A. G. O. Elferink, K. N. Scott – T. Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*. Oxford (2015) 536-558.
- Tarn, W. W. (1911). "Nauarch and Nesiarch". *The Journal of Hellenic Studies* XXXI (1911) 251-259.
- Tellegen-Couperus, O. (1993). *A Short History of Roman Law*. London - New York.
- Temporal, J. (1556). *Historiale Description de l'Afrique, Tierce Partie du Monde*. Lyon.
- Therani, Y. (2016). "The Empire and the "Upper Sea": Assyrian Control Strategies along the Southern Levantine Coast". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 375 (2016) 77-102.
- Theutenberg, B. J. (1984). "Mare Clausum et Mare Liberum". *Arctic* 37/4 (1984) 481-492.

- Thiel, J. H. (1966). *Eudoxos of Cyzicus: A Chapter in the History of the Sea-Route to India and the Route round the Cape in Ancient Times*. Groningen.
- Thomson, J. O. (1948). *History of Ancient Geography*. Cambridge.
- Thompson, D. J. ve Buraselis, K. (2013). "Introduction". Eds. K. Buraselis, M. Stefanou – D. J. Thompson, *The Ptolemies, the Sea and the Nile: Studies in Waterborne Power*. Cambridge - New York (2013) 1-18.
- Tinh, T. T. (1990). "Isis". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] V/1 (1990) 761-796.
- Tola, F. ve Dragonetti, C. (1986). "India and Greece before Alexander". *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 67/1[4] (1986) 159-194.
- Torr, C. (1895). *Ancient Ships*. Cambridge.
- Towers, J. R. (1959). "The Red Sea". *Journal of Near Eastern Studies* 18/2 (1959) 150-153.
- Tozer, H. F. (1971). *History of Ancient Geography*. London.
- Trapp, M. (2016). "Introduction". Eds. D. A. Russell, M. Trapp – H.-G. Nesselrath, *In Praise of Asclepius*. Tübingen (2016) 3-27.
- Treidler, H. ve Brentjes, B. (2004). "Erythra Thalatta". *BNP* V (2004) 55-56.
- Unger, G. F. (1891). "Eudoxos von Knidos und Eudoxos von Rhodos". *Philologus* 50 (1891) 191-229.
- Ustinova, Y. (1999). *The Supreme Gods of the Bosporan Kingdom: Celestial Aphrodite and the Most High God*. Leiden.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe/Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük: Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*. Ankara.
- Vaan, M. (2008). *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden - Boston.
- van Effenterre, H. (1948). *La Crète et le monde grec de Platon à Polybe*. Paris.
- Vigo, M. (2012). "La concezione di "mare" presso gli Ittiti tra simbolo e realtà". *Studia Mediterranea* XXIV (2012) 261-298.
- Villey, M. (1985). *Roma Hukuku Güncelliği*. Çev. B. Tahiroğlu. İstanbul.
- Vink, M. P. M. (2007). "Indian Ocean Studies and the 'New Thalassology'". *Journal of Global History* 2/1 (2007) 41-62.
- Vitzthum, W. G. (2002). "From the Rhodian Sea Law to UNCLOS III". Eds. P. N. Ehlers, E. M. Borgese, R. Wolfrum – C. Hoszlig, *Marine Issues: From a Scientific, Political and Legal Perspective*. The Hague (2002) 1-18.

- Vismuller-Zocco, J. (2005). "The Names of the Mediterranean: A Linguistic and Cultural Journey". *Scripta Mediterranea* XXVI (2005) 61-74.
- von Bredow, I. (2003). "Chersonesus". *BNP* III (2003) 213.
- Wachsmann, S. (1998). *Seagoing Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*. College Station.
- Wade, J. (2017). "Sailors, Merchants and the Maritime Cults that Sailed into the Ports (and Streets) of Early Byzantium". Eds. D. Dizino – K. Parry, *Byzantium, Its Neighbours and Its Cultures*. Leiden - Boston (2017) 269-288.
- Wagner, H. (1997). "Die Lex Rhodia de Iactu". *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite* XLIV (1997) 357-80.
- Wainwright, G. A. (1952). "Asiatic Keftiu". *American Journal of Archaeology* 56/4 (1952) 196-212.
- Walbank, F. W. (1940). *Philip V of Macedon*. Cambridge.
- Waldner, K. (2006). "Nephele". *BNP* IX (2006) 657-658.
- Ward, A. G., Connor, W. R., Edwards, R. B. ve Tidworth, S. (1970). *The Quest for Theseus*. New York, Washington - London.
- Warmington, B. H. (1960). *Carthage*. London.
- Warmington, B. H. (1981). "The Carthaginian Period". Ed. G. Mokhtar, *General History of Africa II: Ancient Civilizations of Africa*. California (1981) 441-464.
- Warmington, E. H. (1940). "Africa in Ancient and Medieval Times". Eds. J. H. Rose, A. P. Newton – E. A. Benians, *The Cambridge History of the British Empire, Volume II: The Growth of the New Empire, 1783-1870*. Cambridge - New York (1940) 53-78.
- Warmington, E. H. (2012⁵). "Aegean Sea". *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition. Eds. S. Hornblower, A. Spawforth – E. Eidinow. Oxford (2012) 16.
- Warnecke, H. (1999). "Schiffahrt". Ed. H. Sonnabend, *Mensch und Landschaft in der Antike: Lexikon der Historischen Geographie*. Stuttgart - Weimar (1999) 438-442.
- Warnecke, H. (2006). "Meer". Ed. H. Sonnabend, *Mensch und Landschaft in der Antike Lexikon der Historischen Geographie*. Stuttgart - Weimar (1999/2006) 330-334.
- Watkins, J. (1800). *The Universal Biographical Dictionary*. London.
- Watkins, J. ve Reyerson, K. L. (2014). "Mediterranean Identities in the Promodern Era: Entrepôts, Islands and Empires". Eds. J. Watkins – K. L. Reyerson, *Mediterranean Identities in the Premodern Era: Entrepôts, Islands, Empires*. Farnham - Burlington (2014) 1-11.
- Watson, A. (1985). A. Watson, *The Digest of Justinian*, Volume I. Philadelphia.

- Watt, W. M. (1986). *İslamın Avrupa'ya Tesiri*. Çev. H. Yavuz. İstanbul.
- Weber-Lehmann, C. (1994). "Theseus". *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* [LIMC] VII/1 (1994) 922-955.
- Wick, A. (2016). *The Red Sea: In Search of Lost Space*. Oakland.
- Wickham, C. (2007). *Framing The Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800*. Oxford - New York.
- Wickham, C. (2010). *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000*. London, New York - Toronto.
- Wiswall, F. L. (2007). "Classical and Medieval Law". Eds. J. B. Hattendorf, *The Oxford Encyclopedia of Maritime History*, Volume II. Oxford (2007) 326-330.
- Wiegand, T. (1911). "Inchriften aus der Levante II". *Athenischen Mitteilungen* XXXVI (1911) 287-301.
- Wilford, J. N. (1983). "Homer's Sea: Wine Dark?". *The New York Times - Science Times* | 20 Aralık Salı 1983.
- Wilkinson, T. (2003). *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. New York.
- Wilkinson, T. (2010). *The Rise and Fall of Ancient Egypt*. London, Berlin, New York - Sydney.
- Wilkinson, J. G. (2013). *Manners and Customs of the Ancient Egyptians: Volume 1: Including Their Private Life, Government, Laws, Art, Manufactures, Religion and Early History*. Cambridge - New York.
- Wilkinson, T. (2014). *The Nile: A Journey Downriver Through Egypt's Past and Present*. New York.
- Witt, R. E. (1971). *Isis in the Ancient World*. New York.
- Witt, J-A. (2007). *Obligations and Control of Flag States: Developments and Perspectives in International Law and EU Law*. Münster.
- Woodard, R. D. (2007). "Hesiod and Greek Myth". Ed. R. D. Woodard, *The Cambridge Companion to Greek Mythology*. Cambridge - New York (2007) 83-165.
- Wright, F. A. (1951⁴). F. A. Wright, *Classical Dictionary of Proper Names Mentioned in Ancient Authors*. London.
- Wright, J. K. (1925). J. K. Wright, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades; a Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe*. New York.
- Wyatt, N. (2001). *Space and Time in the Religious Life of the Near East*. Sheffield.
- Wyatt, N. (2007). "Religion in Ancient Ugarit". Ed. J. R. Hinnels, *A Handbook of Ancient Religions*. Cambridge - New York (2007) 105-160.

- Yamada, K. (2000). *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859 824 B.C.) Relating to his Campaigns to the West*. Leiden - Boston.
- Yamada, K. (2005). "From the Upper Sea to the Lower Sea: The Development of the Names of Seas in the Assyrian Royal Inscriptions". *Orient* XL (2005) 31-55.
- Zanotti, S. (2018). "Silent Translation in Joyce". Eds. J. Wawrzycka – S. Zanotti, *James Joyce's Silences*. London, New York, Oxford, New Delhi - Sydney (2018) 171-1.
- Zimmermann, R. (1992²). *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Capetown - Wetton - Johannesburg.

GÖRSELLER

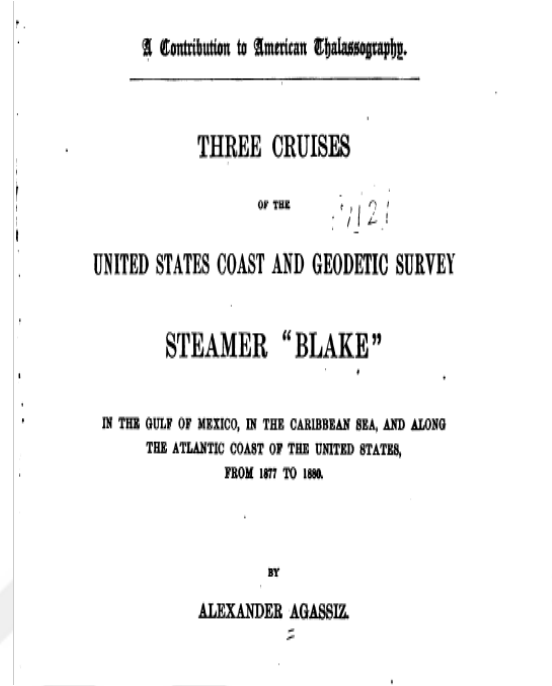
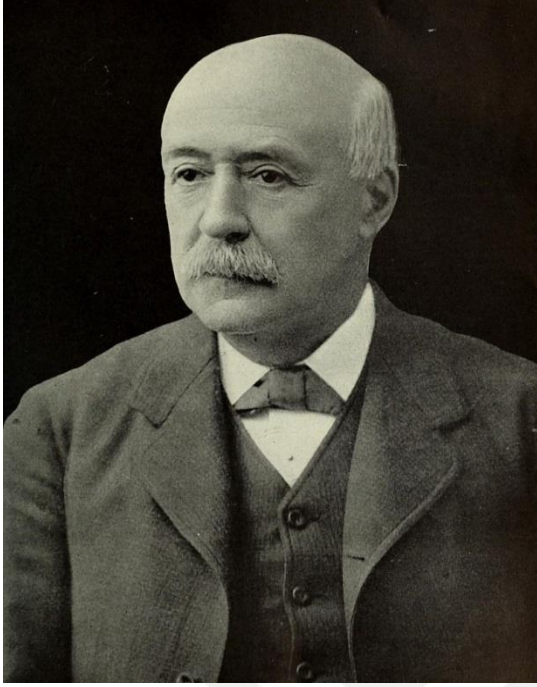

Fig. 1: *Thalassografi Terimini 1888 Tarihli Çalışmasında İlk Olarak Kullanan Amerikalı Bilim İnsanı Alexander Agassiz ve Monografisinin İlk Baskısının Ön Kapağı*

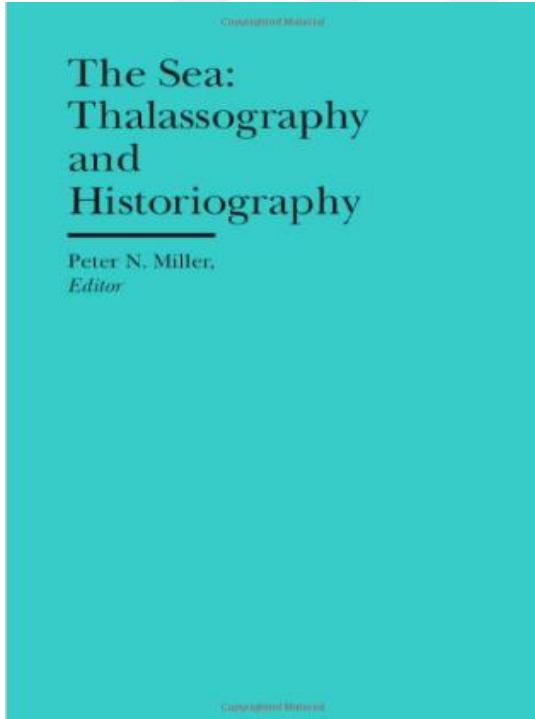

Fig. 2: *The Sea: Thalassography and Historiography Başlıklı Çalışmanın Ön Kapağı*

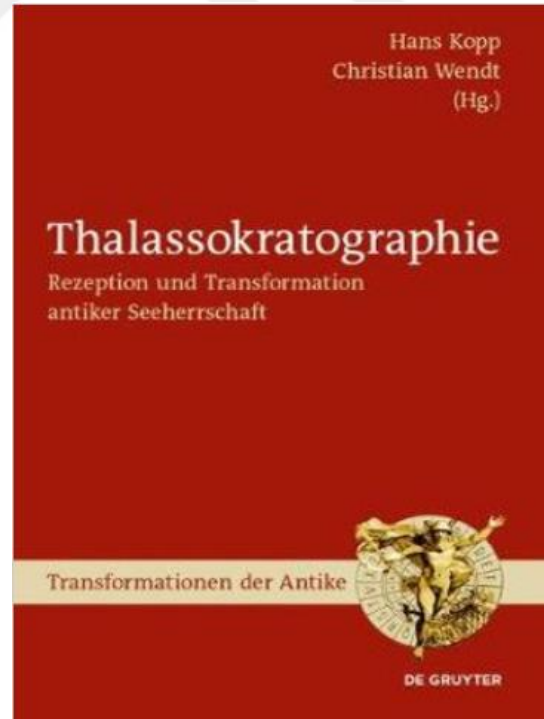

Fig. 3: *Thalassokratographie: Rezeption und Transformation antiker Seeherrschaft Başlıklı Çalışmanın Ön Kapağı*

Fig. 4: *Akdeniz ve Bu İç Denizi Çevreleyen Eski Dünya'nın
Günümüzdeki Uydu Görüntüsü* (Görsel Kaynağı: Google Earth)

Fig. 5: *Doğu Akdeniz Bloğuna Dâhil Olan Karasuyu Kütlelerinin Uydu Görüntüsü*
(Görsel Kaynağı: Google Earth)

Fig. 6: Kızıl Deniz ve Doğu Akdeniz Bloğu Dâhilindeki Karasuyu Kütlelerinin Uydu Görüntüsü (Görsel Kaynağı: Google Earth)

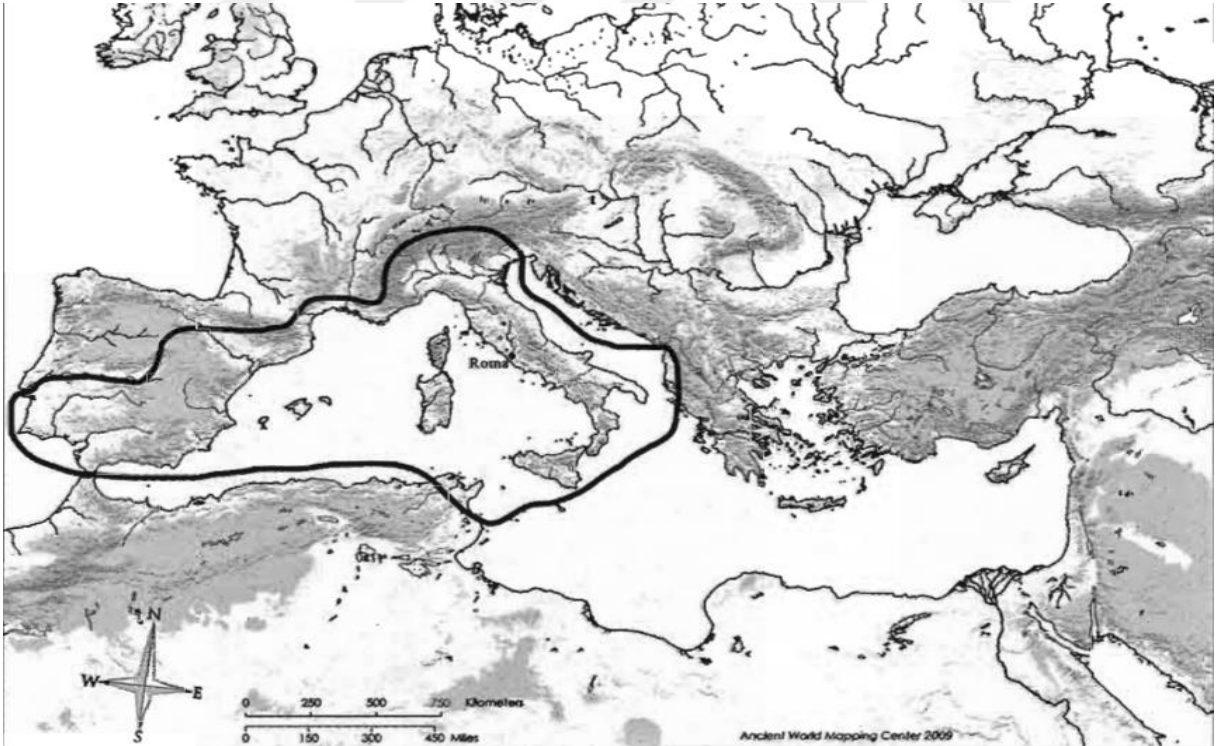

Fig. 7: MÖ II. Yüzyıl Dolaylarında Romalıların Akdeniz Genelindeki Hâkimiyetlerinin Sınırları (Görsel Kaynağı: Talbert 2012b, 168)

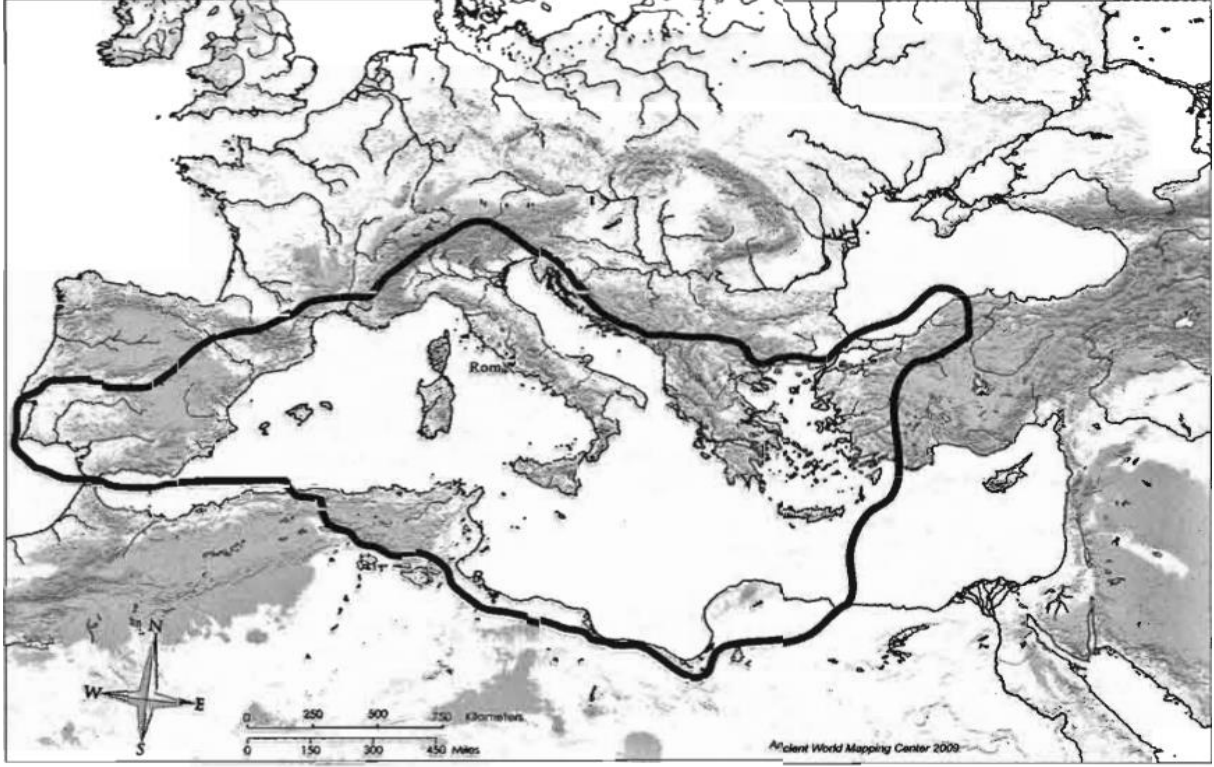

Fig. 8: MÖ 70 Dolaylarında Romalıların Akdeniz Genelindeki Hâkimiyetlerinin Sınırları (Görsel Kaynağı: Talbert 2012b, 169)

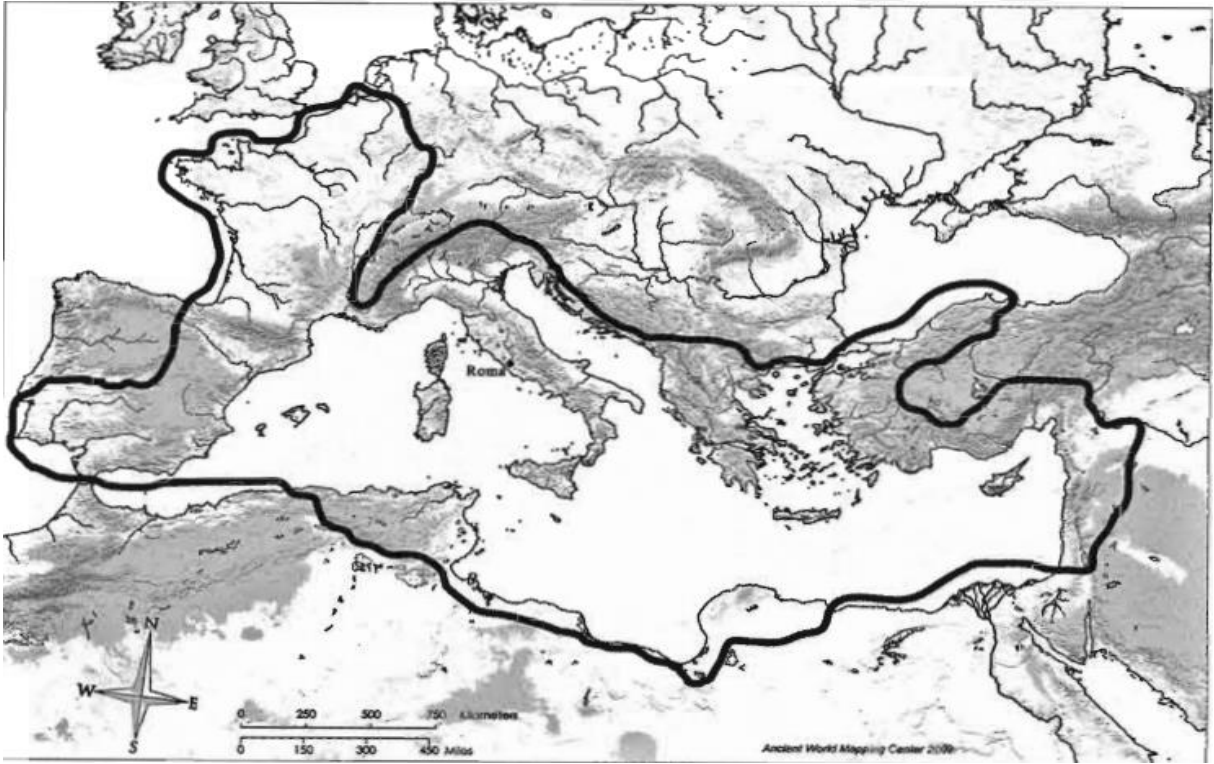

Fig. 9: MÖ 50 Dolaylarında Romalıların Akdeniz Genelindeki Hâkimiyetlerinin Sınırları (Görsel Kaynağı: Talbert 2012b, 170)

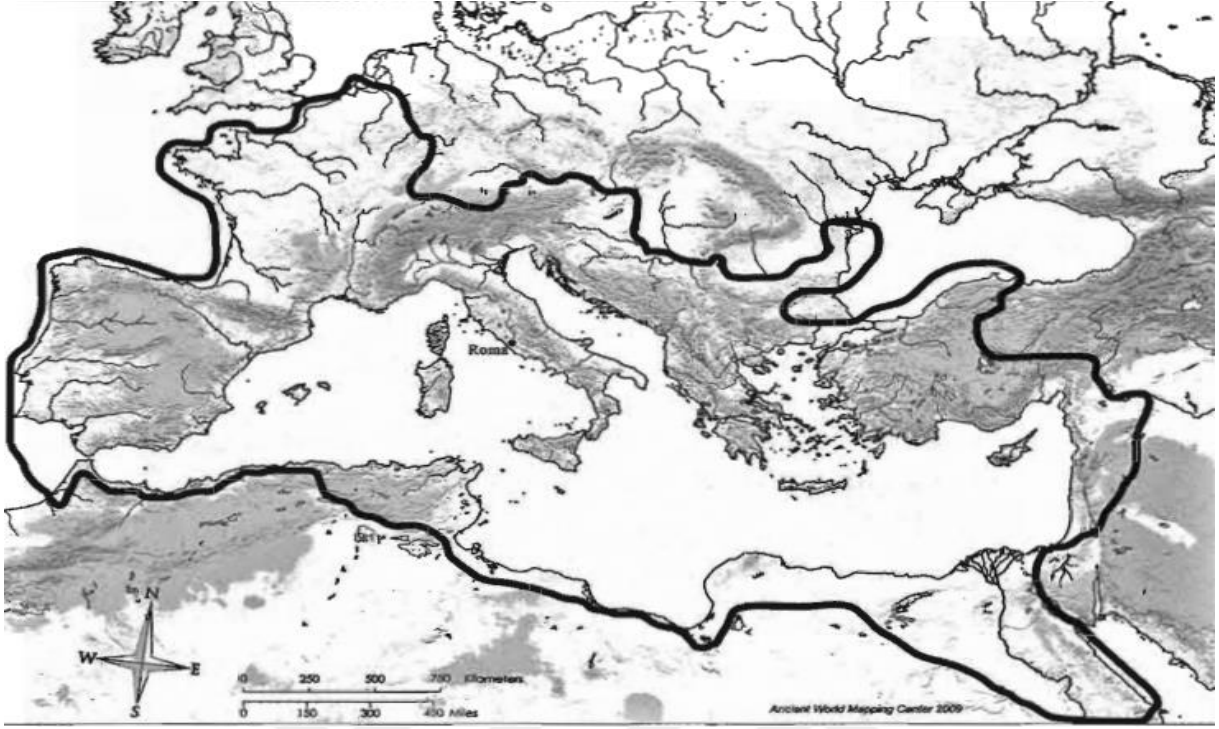

Fig. 10: MS 14 Dolaylarında Romalıların Akdeniz Genelindeki Hâkimiyetlerinin Sınırları (Görsel Kaynağı: Talbert 2012b, 171)

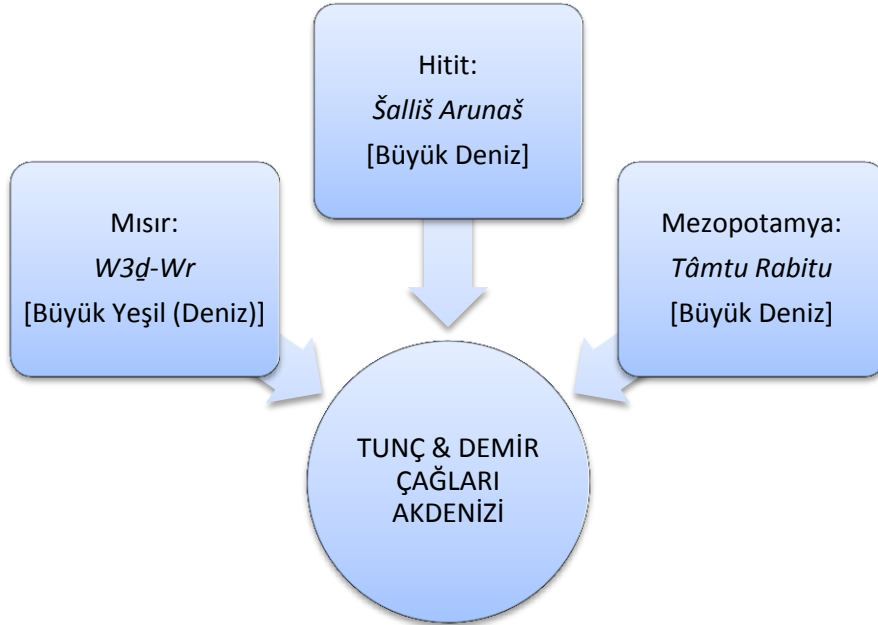

Fig. 11: Tunç-Demir Çağları Akdeniz'ini Nitelemek İçin Kullanılan

'Büyük' Sıfatının İlişki Grafiği

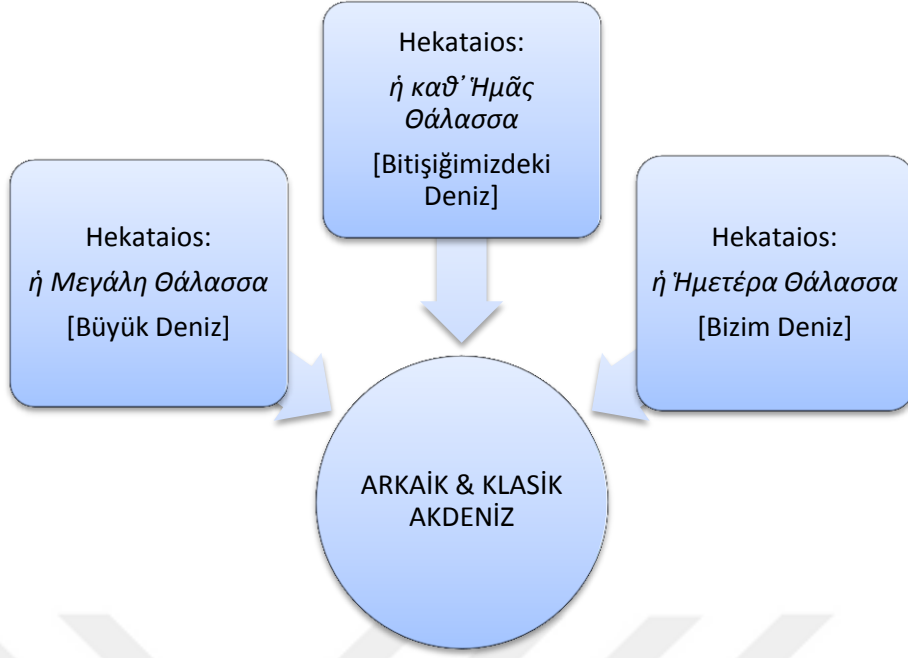

Fig. 12: Arkaik-Klasik Dönemler Akdeniz'ini Tanımlamak İçin
Kullanılan Temel Adlandırmalar

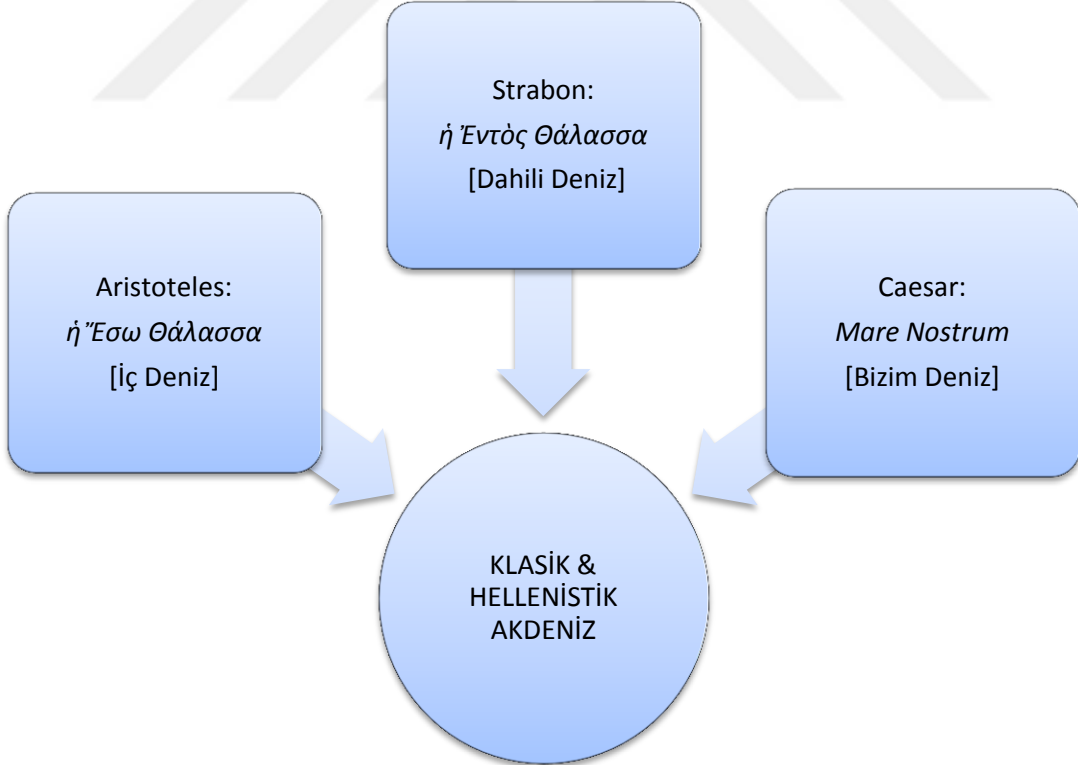

Fig. 13: Klasik-Hellenistik Dönem Akdeniz'ini Tanımlamak İçin
Kullanılan Temel Adlandırmalar

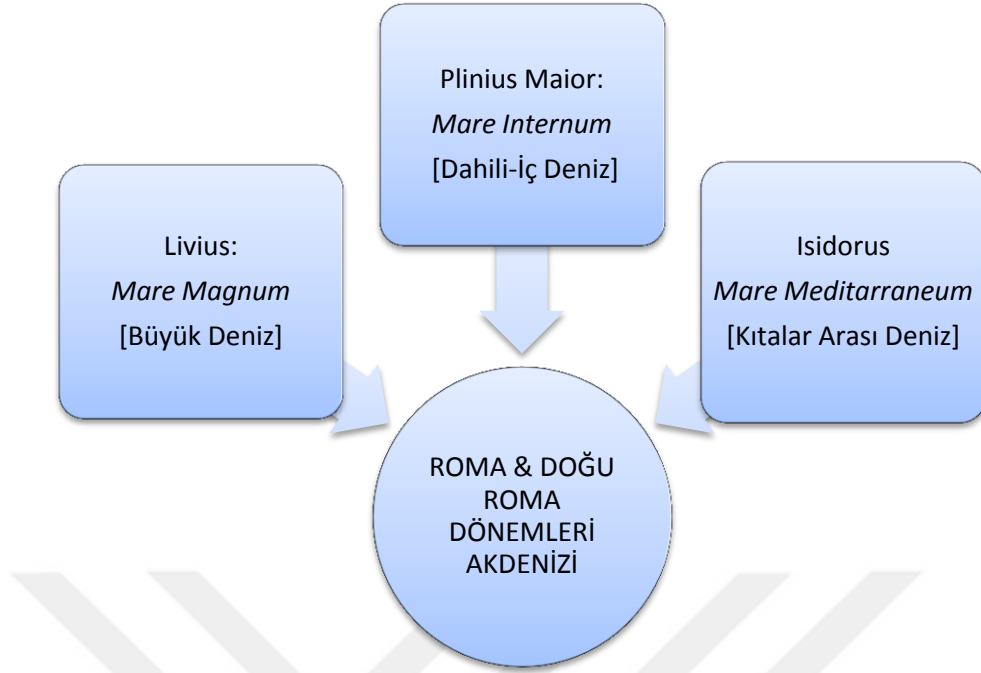

Fig. 14: Roma-Doğu Roma İmparatorluk Dönemleri Akdeniz’ini Tanımlamak İçin Kullanılan Temel Adlandırmalar

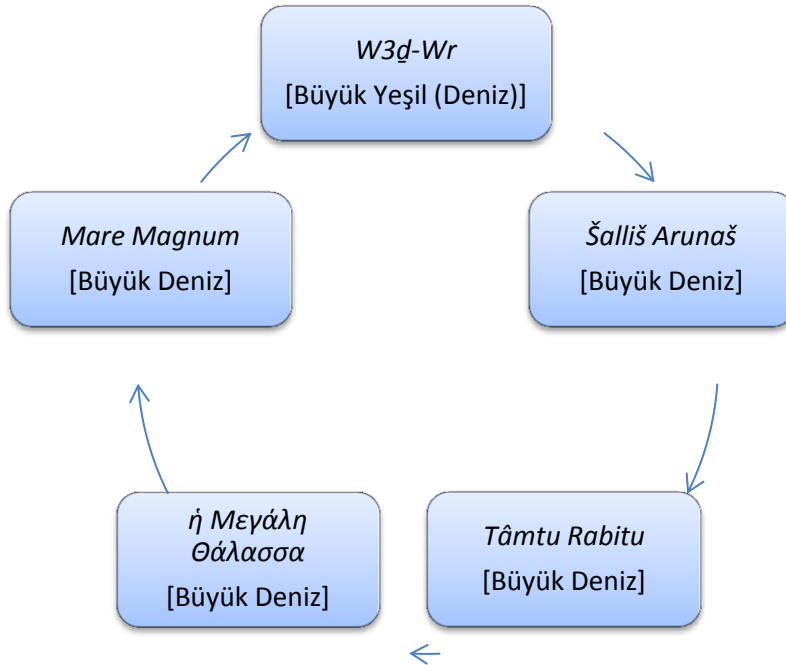

Fig. 15: ‘Büyük’ Sifatının Akdeniz’in Adlandırılması Bağlamındaki Döngüsü

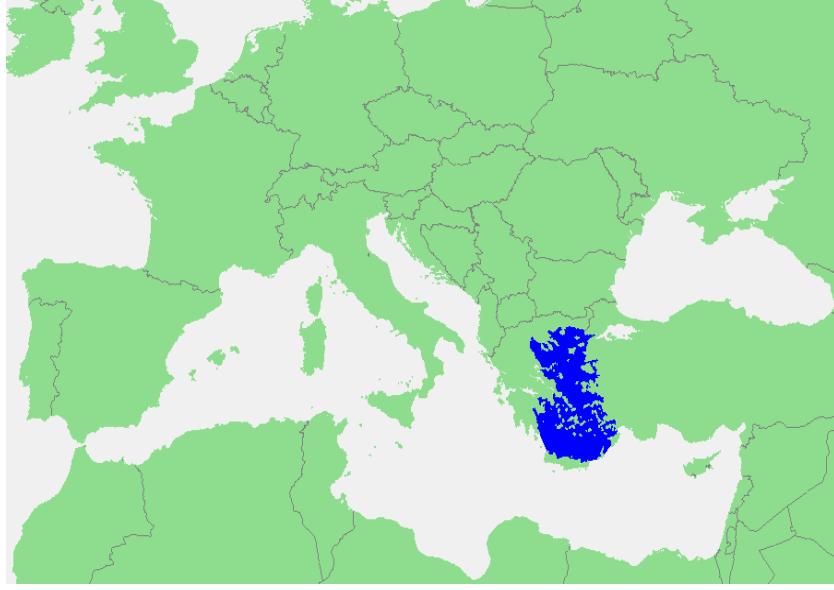

Fig. 16: Ege Denizi'nin Akdeniz'in Genel Bütünlüğü
Perspektifindeki Mevcut Su Havzası Payı

Fig. 17: Ege Denizi'ne Ait Karasularının Türkiye, Yunanistan ve Girit Kıtasahanelikleri Arasındaki Mevcut Konumu ve
Ege Denizi Adalarının Genel Görünümü

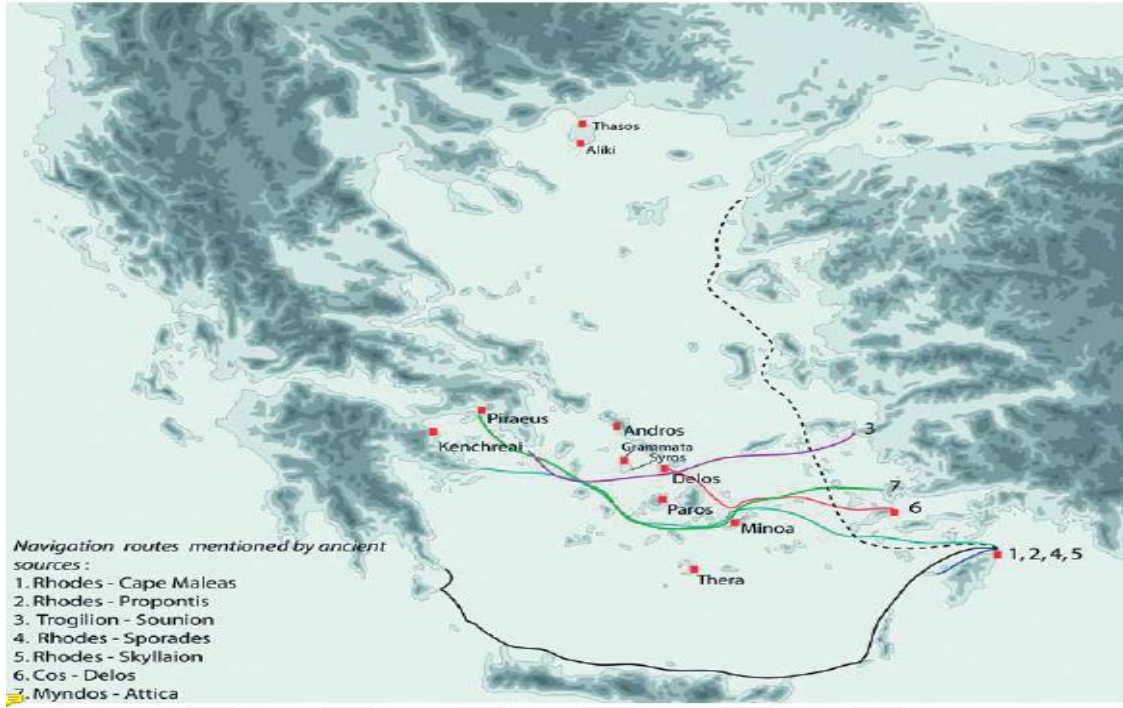

Fig. 18: *Klasik Coğrafyacıların Perspektifinden Ege Denizi'ndeki Başlıca Rotalar*
(Görsel Kaynağı: Bouras 2016, 203)

Fig. 19: *MÖ 475/70 Yılları Aralığına Tarihendirilen Bir Skyphos Üzerinde Yer Alan Tasvirde Aigeus [En Solda, Sakallı ve Ayakta Duran Figür], Oğlu Theseus ile Birlikte Tasvir Edilmektedir*
(Görsel Kaynağı: LIMC s.v. Aigeus [nr. 27]).

Fig. 20: *Ege Denizi'nin Adlandırılmasına Kaynaklık Eden Aigeus & Theseus Mythosunun Tasvirinin Sunulduğu Sanatsal Bir Çalışma*
(Hak Sahibi: Panaiotis Kruklidis | Görsel Kaynağı: panaiotiskruklidis.com)

Fig. 21: *Marmara Denizi'nin Karadeniz ve Ege Denizi Arasındaki Bütünlüklü Konumunu Gösteren Uydu Görüntüsü* (Görsel Kaynağı: Google Earth)

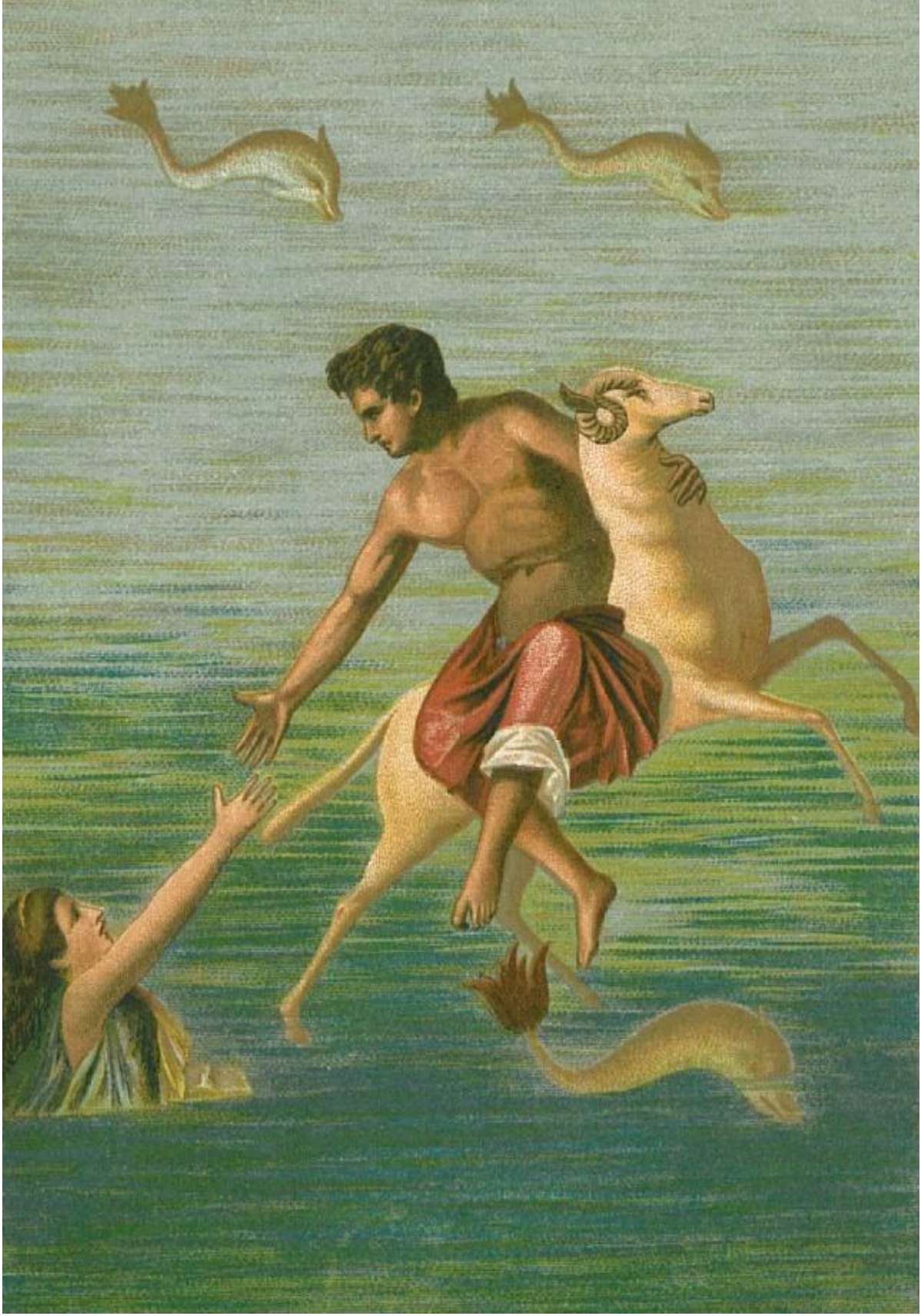

Fig. 22: *Hellespontos'un Adlandırılmasına Kaynaklık Eden Helle & Phriksos Söylencesinin Tasvirinin Gerçekleştirildiği Sanatsal Bir Çalışma* (Hak Sahibi: J. C. Andrä)

Fig. 23: Günümüzde Kızıldeniz ve Çevresindeki Ülkeler
(Görsel Kaynağı: ontheworldmap.com)

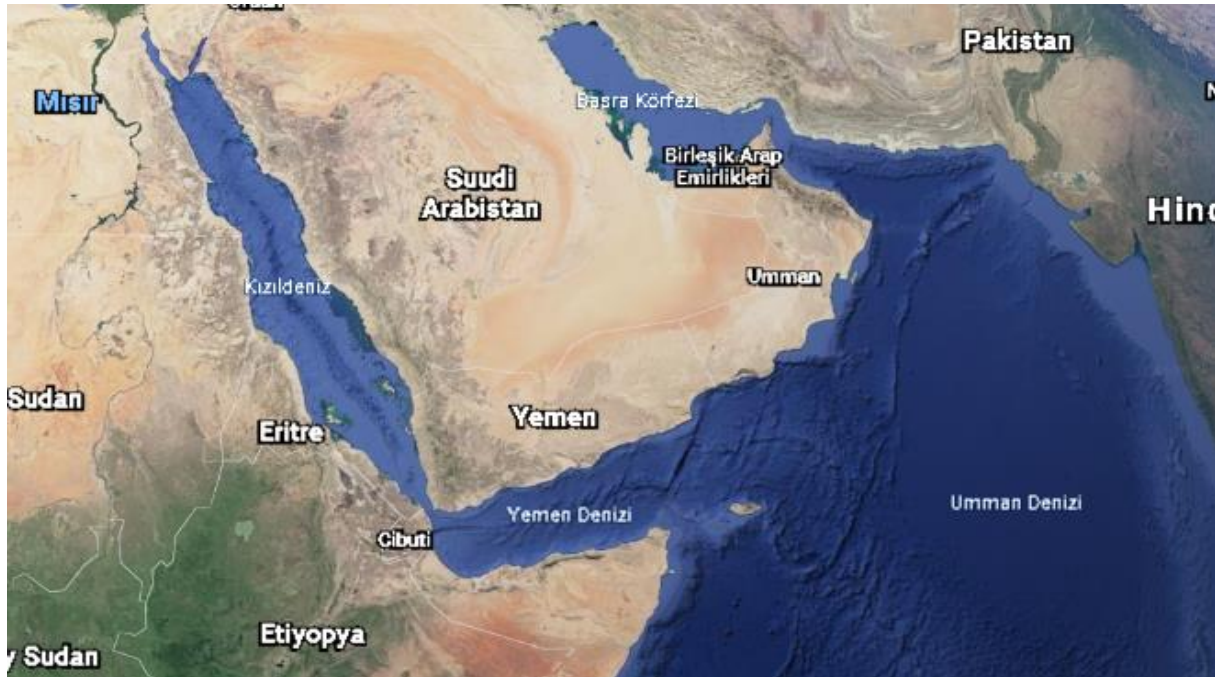

Fig. 24: Eskiçağda Kızıl Deniz Adlandırmasının Tanımlama Kapsamına Girdiği Düşünülen Karasuları (Görsel Kaynağı: Google Earth)

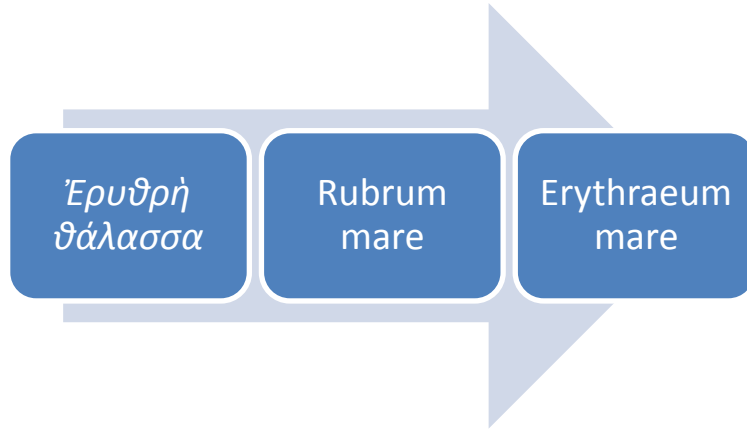

Fig. 25: Kızıl Deniz Adlandırmalarının Etkileşim Şeması

Fig. 26: Batı Akdeniz Bloğuna Dâhil Olan Karasuyu Kütlelerinin Uydu Görüntüsü
(Görsel Kaynağı: Google Earth)

Fig. 27: *Günümüzde Adriyatik Denizi ve Çevresindeki Ülkeler*
(Görsel Kaynağı: Google Haritalar)

Fig. 28: *Tiren Denizi'nin Günümüzdeki Karasuyu Havzası*
(Görsel Kaynağı: Encyclopaedia Britannica)

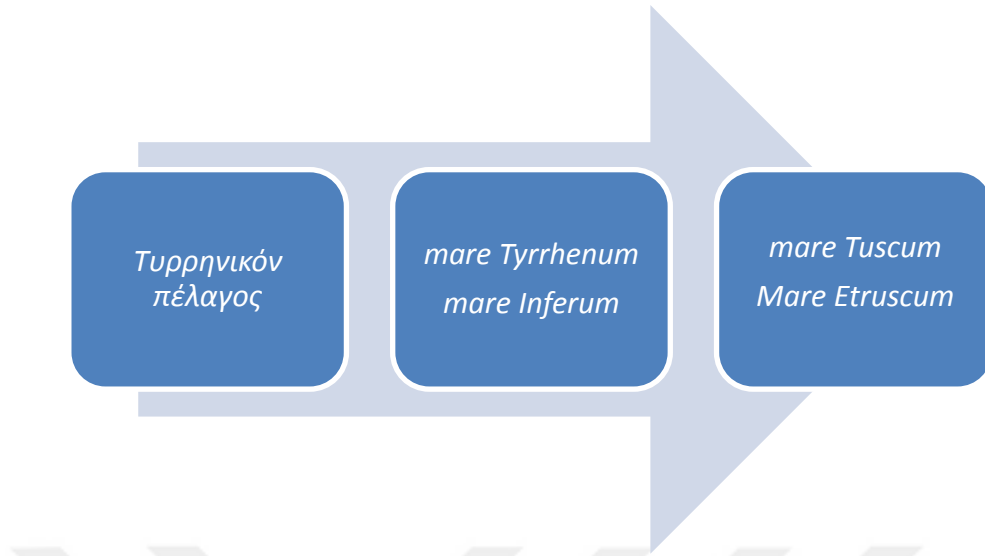

Fig. 29: *Tiren Denizi Adlandırmalarının Etkileşim Şeması*

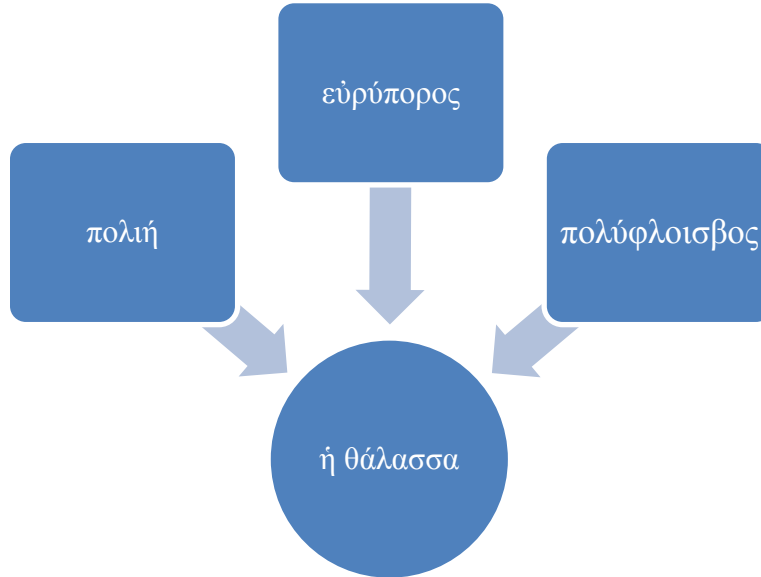

Fig. 30: *Homeros 'un Odysseia Anlatısı Özelinde ή θάλασσα Sözcüğüyle Tamlama Oluşturan Sıfatlar*

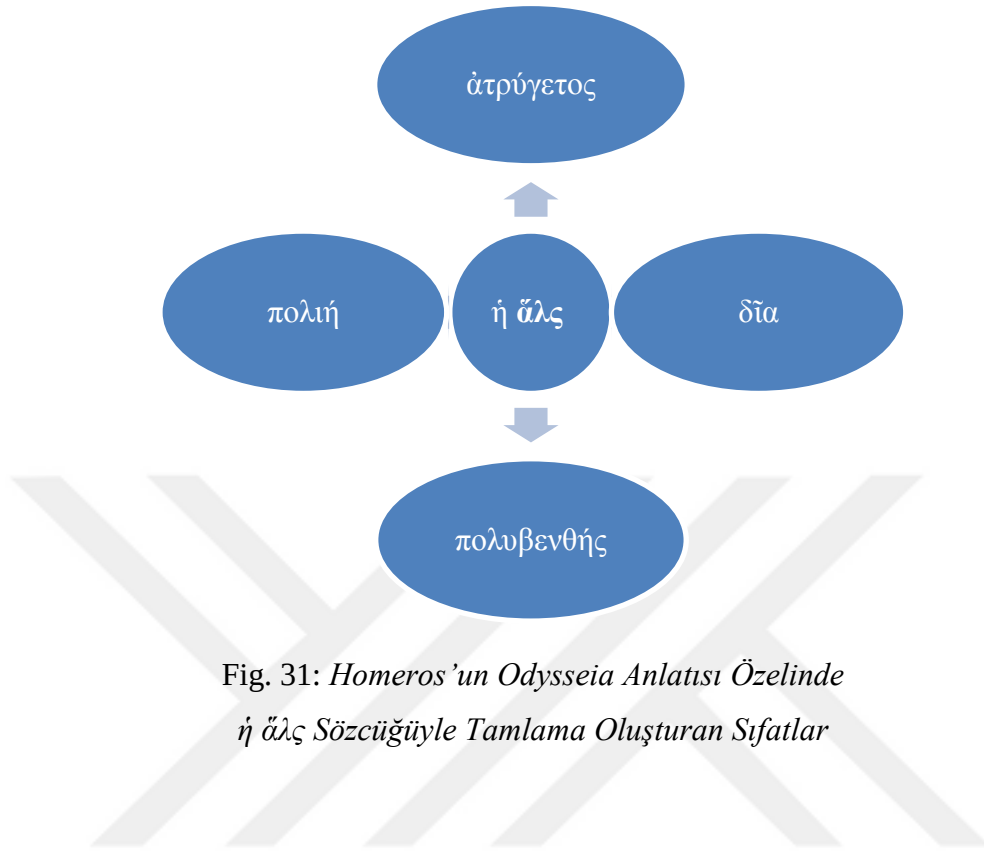

Fig. 31: *Homeros'un Odysseia Anlatısı Özelinde ἡ ἄλς Sözcüğüyle Tamlama Oluşturan Sıfatlar*

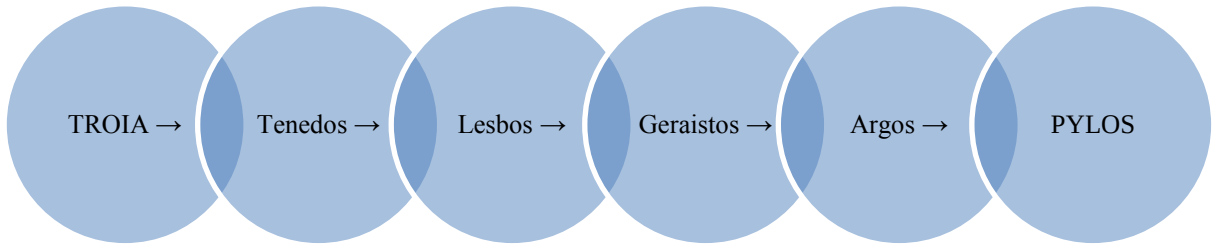

Fig. 32: *Homeros'un Odysseia Anlatısı Özelinde Tespit Edilen Nestor'un Troia'dan Pylos'a Rotası*

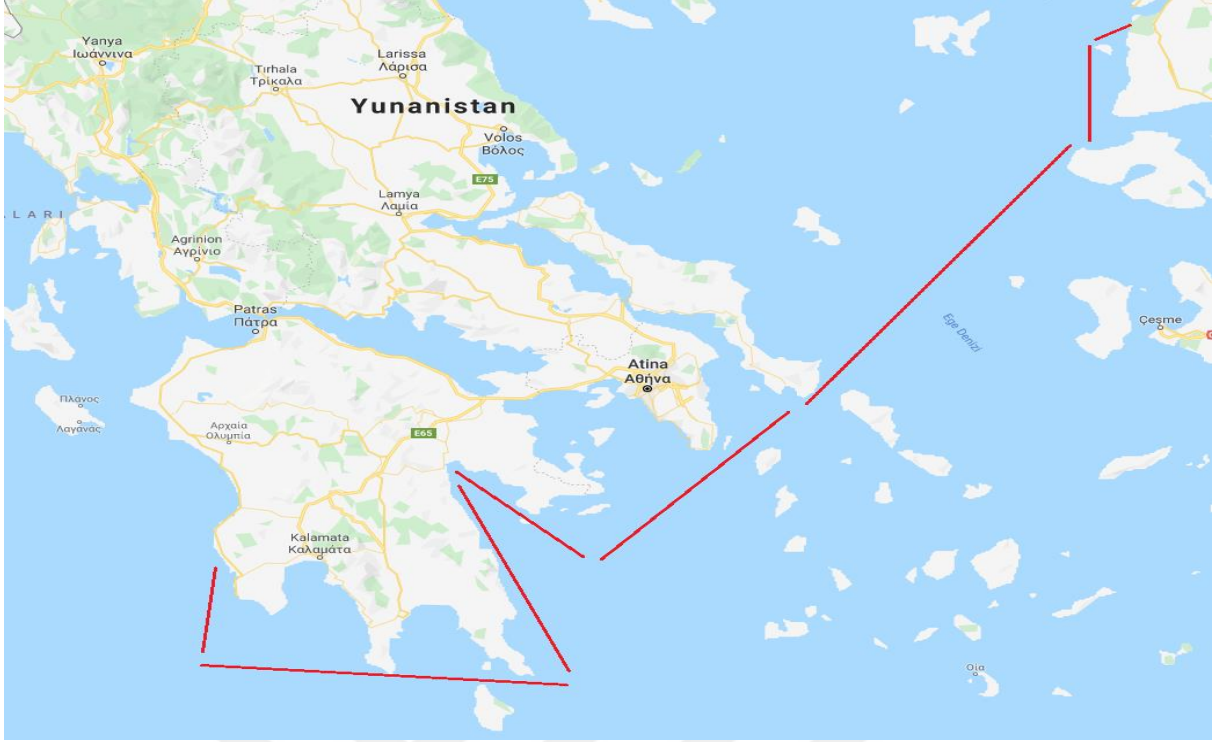

Fig. 33: Homeros'un Odyseia Anlatısı Özelinde Tespit Edilen Nestor'un Troia'dan Pylos'a Seyrüsefer Rotasının Temsili Taslağı

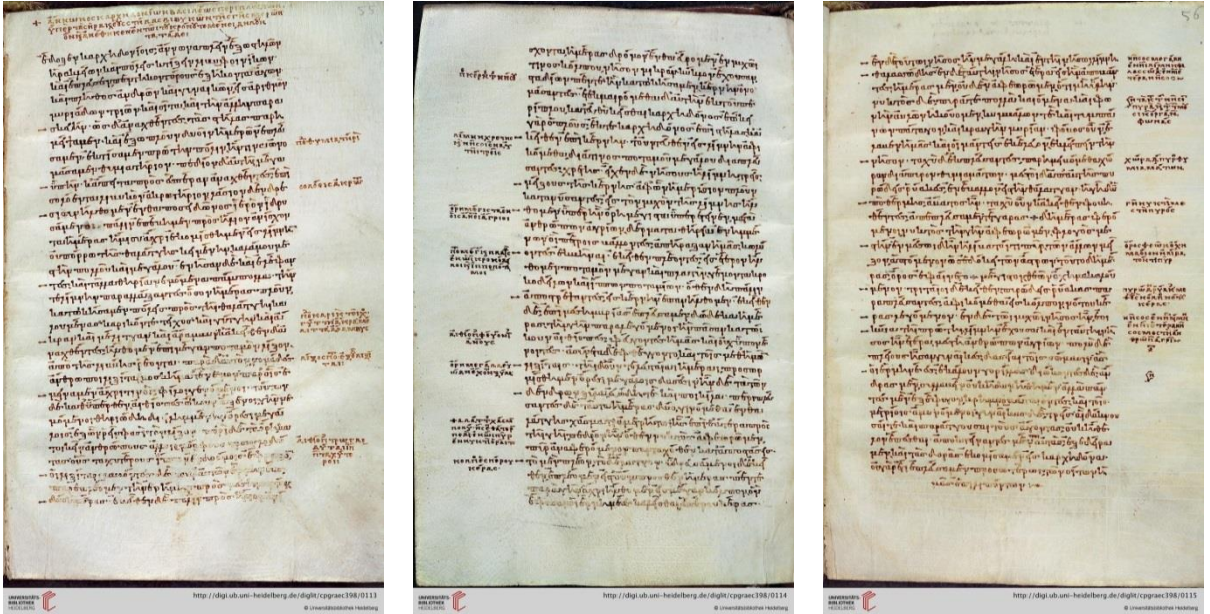

Fig. 34: Heidelberg Üniversitesi Bünyesindeki Tarih Kütüphanesi Arşivinde Bulunan ve MS IX. Yüzyıl Sonlarına Tarihlendirilen Codex Palatinus Graecus Manuscript Serisindeki 398 Numaralı Hannon ve Keşif Seferini İçeren El Yazması Kopyaları

(Görsel Kaynağı: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpgraec398/0113> |

Erişim Tarihi: 20.05.2020).

Fig. 35. *Hannon'un Seyir Güzergâhını Gösteren Harita*

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Erkan KURUL

Unvanı: Araştırma Görevlisi

Öğrenim Durumu: Doktora

Researcher ID: C-3123-2016

ORCID No: 0000-0002-3196-692X

GENEL AKADEMİK EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Doktora:	Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı	Akdeniz Üniversitesi	2016-2023
Yüksek Lisans:	Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı	Akdeniz Üniversitesi	2013-2016
Lisans:	Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	Akdeniz Üniversitesi	2007-2012

Akademik Görev/Görevlendirme Geçmişi:

- Araştırma Görevlisi (Arş. Gör.); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü | Akdeniz Üniversitesi, 2013-2019
- Araştırma Görevlisi (Arş. Gör.); Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü | Akdeniz Üniversitesi, 2019-2023 yılları arası 13/b-4 ile geçici görevlendirme hizmeti.

YABANCI DİL BİLGİSİ ÇİZELGESİ*

DİL	OKUMA	YAZMA	DİNLEME	KONUŞMA
İngilizce	4	4	3	3
Hellence	4	4	-	-
Latince	4	4	-	-
Almanca	3	3	2	1

* Dil yetkinlik bölümlerindeki en yüksek seviye 5, en düşük seviyesi ise 1 puan ile belirtilmiştir.

Yabancı Dil Bilgisine Yönelik Ek Bilgiler ve Belge Tanımlamaları

İngilizce:	YÖKDİL 2017 Güz Dönemi Sınav Sonucu: 85
Hellence:	Lisans Dil Eğitimi Ortalama Not Seviyesi Harf Karşılığı: BA – Transkript ile Belgeli
Latince:	Lisans Dil Eğitimi Ortalama Not Seviyesi Harf Karşılığı: BA – Transkript ile Belgeli
Almanca:	Akdeniz Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi tarafından sürdürülen Almanca hazırlık kuru eğitimi toplamda 1 eğitim-öğretim yılı (2 sömestir) sonucunda başarıyla tamamlandı, sonuç sertifika ile belgelendi (2008).

Dil yetkinlik belgesini veren kurum: *Goethe Institut*

Dil yetkinlik belgesinin türü ve adı: *Abschlusszertifikat der Vorbereitungsklasse Deutsch*

BAŞARILAR/ÖDÜLLER

1. Pîrî Reis Üniversitesi, Denizcilik Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2019 yılında düzenlenmiş olan “Denizcilik Tarihi ve Prof. Dr. Fuat Sezgin” konulu bi-

limsel makale yarışması kapsamında “*Eskiçağ Thalassografisi Çerçevesinde ‘Ege Denizi’ Adlandırmaları*” başlıklı makaleyle kazanılan üçüncülük ödülü [2019].

BURSLAR, BİLİMSEL DESTEKLER & SPONSORLUKLAR

1. ‘Ancient Mediterranean Thalassography’ başlıklı doktora tezi araştırma projesi, *AK-MED: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi* tarafından doktora bursuyla desteklenmiştir [2019].
2. ‘Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi’ başlıklı doktora tez çalışması, *INA: Institute of Nautical Archaeology* tarafından kurumsal sponsorluk ölçeğiyle desteklenmiştir [2018-2023 yılları arası].

YAYINLAR

KİTAPLAR

EDİTÖRLÜ KİTAPLAR

1. F. Avcu, H. Uzunoğlu, E. Kurul, F. Yılmaz, Y. Doğan, E. Taşdelen, *Eskiçağ Yazıları 14* (Bilgin Kültür Sanat Yayınları). Ankara 2020.

MAKALELER

SCI, SSCI, AHCI İNDEKSLERİNE GİREN DERGİ MAKALELERİ

1. E. Kurul, “Eskiçağ Thalassografisi Çerçevesinde ‘Ege Denizi’ Adlandırmaları”. *OLBA* XXIX (2021) 423-444.
2. M. Demir, T. M. P. Duggan & E. Kurul, “Observations and Assessments of Some Epigraphic Graffiti Found on Entrances in Kaleiçi/Antalya”. *ADALYA* XXIII (2020) 479-496.

DİĞER İNDEKSLERCE TARANAN ULUSLARARASI/ULUSAL DERGİ MAKALELERİ

1. E. Kurul & F. Yılmaz, “Ordo Urbium Nobilium: İçerik ve Kapsam”. *CEDRUS* VI (2018) 485-518. DOI: 10.13113/CEDRUS.201823

ULUSLARARASI/ULUSAL KİTAP BÖLÜMLERİ

1. E. Kurul, “Antikçağda Antalya Denizi ve Antalya Körfezi’nin Adlandırılması Üzerine”. Ed. F. Şimşek, *Antalya’nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*. İstanbul (2022) 19-35.
2. M. Oktan – E. Kurul, “Caesar’ın Sıradışı Diplomati: Lucius Cornelius Balbus”. Eds. G. Masalcı Şahin – A. Doğan, *Eskiçağda Savaş ve Diplomasi*. İstanbul (2021) 363-386.
3. E. Kurul, “Antikçağdan Ortaçağa Propontis, Hellespontos ve Bosporos: Thalassografik Bir Değerlendirme”. Ed. V. Keleş, *Parion Studies III: Propontis ve Çevre Kültürleri*. İstanbul (2020) 569-584.
4. E. Kurul & M. Demir, “Büyük Yeşil (Deniz)’den Akdeniz’e: Thalassografik Bir Değerlendirme”. Eds. F. Avcu, H. Uzunoğlu, E. Kurul, F. Yılmaz, Y. Doğan, E. Taşdelen, *Eskiçağ Yazıları 14*. Ankara (2020) 109-200.
5. E. Kurul & F. Yılmaz, “Bir Devir, Bir Yaşam, Bir Şair Decimus Magnus Ausonius”. Eds. M. Arslan & F. Baz, *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi’nin Arasında: Prof. Dr. Vedat Çelgin’in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*. İstanbul (2018) 559-576.
6. E. Kurul, “Rhodos Denizcilik Yasaları: Tarihsel Süreç ve Kapsam”. Eds. T. Kâhya, A. Özdzibay, N. Tüner Önen – M. Wilson, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu / 4-7 Kasım 2015 Antalya*. İstanbul (2018) 519-532.

ANTİK KAYNAK ÇEVİRİLERİ

1. F. Yılmaz & E. Kurul, “Ausonius, Ünlü Kentlerin Sıralaması”. *Libri IV* (2018) 161-234. DOI: 10.20480/lbr.2018030
2. E. Kurul, “Kartacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrüsefer”. *Phaselis I* (2015) 231-260. DOI: 10.18367/Pha.15012
3. E. Kurul, “Iustinianus, Digesta XIV. 2: Gemiden Mal Atımına İlişkin Rhodos Yasası Hakkında”. *Cedrus III* (2015) 379-389. DOI: 10.13113/CEDRUS.2015011409
4. E. Kurul, “Rhodos'luların Denizcilik Yasası - ΝΟΜΟΣ ‘ΡΟΔΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΣ”. *Cedrus II* (2014) 527-549. DOI: 10.13113/CEDRUS.201406474

KİTAP TANITIMLARI

1. E. Kurul, “Seyir Defterleri”. Yazar. K. Kolomb. *Tarih İncelemeleri Dergisi* [Forthcoming 2019]
2. E. Kurul, “On Altı Batıkta Dünya Tarihi”. Yazar: S. Gordon. *Tarih Araştırmaları Dergisi XXXVIII/65* (2019) 449-454.

3. E. Kurul, “Rome Versus Carthage: The War at Sea”. Yazar: C. Steinby. *LIBRI II* (2016) 89-94. DOI: 10.20480/lbr.2016006
4. E. Kurul, “Tunç Çağını Sona Erdiren Halklar: Deniz Kavimleri”. Yazar: B. Gür. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 149 (2015) 210-212.
5. E. Kurul, “Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada, Kıyısız Kullanım ve Ticaret”. Yazar: O. Bamyacı. *MJH IV/2* (2014) 395-397. DOI: 10.13114/MJH.201428454
6. E. Kurul, “Denizler Altında Arkeoloji - Su Altına Adanmış Bir Ömür: Anılar ve Keşifler”. Yazar: G. F. Bass. *CEDRUS II* (2014) 563-566. DOI: 10.13113/CEDRUS.201406476
7. E. Kurul, “Deniz Harbi Üzerine: Mahan’a Göre Deniz Harbi”. Yazar: A. T. Mahan. *MJH IV/1* (2014) 355-358. DOI: 10.13114/MJH.201416447
8. E. Kurul, “Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent”. Eds. H. Parkins – C. Smith. *MJH III/2* (2013) 375-378. DOI: 10.13114/MJH/201322497
9. E. Kurul, “Cicero, Yükümlülükler Üzerine”. Çev. C. Çevik. *MJH III/2* (2013) 379-382. DOI: 10.13114/MJH/201322498
10. E. Kurul, “ Köpeklerin Bilgeliği: Antikçağ Kiniklerinden Metinler”. Yazar: G. Luck. *MJH III/1* (2013) 269-272. DOI: 10.13114/MJH/20131674
11. E. Kurul, “Antik Çağda Günah, İtiraf, Kefaret/Confessiones”. Yazar: P. Ö. Aytaçlar. *MJH II/2* (2012) 331-332. DOI: 10.13114/MJH/20122762

KİTAP VEYA MAKALE ELEŞTİRİLERİ & İNCELEMELERİ

1. E. Kurul, “Derinlerdeki Portreler | Portraits of the Deep: Underwater Tales of Anatolia”. Yazar: M. Bezdán. *LIBRI IV* (2017) 145-160. DOI: 10.20480/lbr.2018029

SÖZLÜ ULUSLARARASI/ULUSAL SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

1. “ULUSLARARASI PROPONTİS VE ÇEVRE KÜLTÜRLERİ SEMPOZYUMU: TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN ANTİK DÖNEM SONUNA KADAR” temalı uluslararası sempozyum kapsamında “*Antikçağdan Ortaçağa Propontis, Hellespontus ve Bosphoros: Thalassografik Bir Değerlendirme*” başlıklı sözlü bildiri (Türkçe olarak) sunulmuştur. Sempozyum 15-19 Ekim 2018 tarihleri arasında, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ile Türkiye Cumhuriyeti Çanakkale Valiliği ve Biga Kaymakamlığı organizatörlüğünde, Biga Atatürk Kültür Merkezi’nde gerçekleştirilmiştir. Bildiri günü ve saati: 17 Ekim 2018 (12.20-12.40).

2. “V. ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU” temalı ulusal sempozyum kapsamında “*Büyük Yeşil’den (Deniz) Akdeniz’e: Akdeniz’in Semantiği Üzerine Bir Değerlendirme*” başlıklı sözlü bildiri (Türkçe olarak) sunulmuştur. Sempozyum 3-6 Mayıs 2017 tarihleri arasında, Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü organizatörlüğünde Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde gerçekleştirilmiştir. Bildiri günü ve saati: 3 Mayıs 2017 (15.30-15.50).
3. “19TH SYMPOSIUM ON MEDITERRANEAN ARCHAEOLOGY: TIME SPACE AND PEOPLE” temalı uluslararası sempozyum kapsamında “*The Carthaginian Hannon and His Voyage to the West Coast of Africa*” başlıklı sözlü bildiri (İngilizce olarak) sunulmuştur. Sempozyum 12-14 Kasım 2015 tarihleri arasında Akdeniz Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Kemer Belediyesi ile Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları ekibinin ortak organizatörlüğü altında Antalya/Kemer’de yer alan Grand Haber Hotel’de gerçekleştirilmiştir. Bildiri günü ve saati: 12 Kasım 2015 (14.40 – 15.00).
4. “ULUSLARARASI GENÇ BİLİMCİLER BULUŞMASI II: ANADOLU AKDENİZİ SEMPOZYUMU” temalı uluslararası sempozyum kapsamında “*Rhodos Denizcilik Yasaları: Tarihsel Süreç ve Kapsam*” başlıklı sözlü bildiri (Türkçe olarak) sunulmuştur. Sempozyum 4-7 Kasım 2015 tarihleri arasında Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü organizatörlüğü altında Ramada Plaza Antalya Otel’inde gerçekleştirilmiştir. Bildiri günü ve saati: 7 Kasım 2015 (10.30-10.50).
5. “II. ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU” temalı ulusal sempozyum kapsamında “*Bir Lykia-Pamphylia Liman Kenti Olarak Phaselis ve Tarihiçesi (Arkaik-Klasik ve Helenistik Dönemler)*” başlıklı sözlü bildiri (Türkçe olarak) sunulmuştur. Sempozyum 8-9 Mayıs 2014 tarihleri arasında, İstanbul Üniversitesi Klasik Filoloji Topluluğu organizatörlüğünde İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Kuyucu Murat Paşa Medresesi’nde gerçekleştirilmiştir. Bildiri günü ve saati: 9 Mayıs 2014 (14.25-14.45).

AKADEMİK SÖYLEŞİLER

1. F. Yılmaz – E. Kurul, “Eskiçağ Bilimleri’nin Türkiye’deki Geçmişi ve Geleceği Üzerine Sohbetler II”. *CEDRUS IV* (2016) VII-VIII.
2. E. Kurul, “George F. Bass ile Sualtı Arkeolojisinin Dünyü, Bugünü ve Yarını Üzerine Söyleşi”. *CEDRUS IV* (2016) IX-XV.

3. E. Kurul, “On the Past, Present and Future of Nautical Archaeology with George F. Bass”. *PHASELIS* II (2016) I-VI.
4. F. Yılmaz – E. Kurul, “Eskiçağ Bilimleri’nin Türkiye’deki Geçmişi ve Geleceği Üzerine Sohbetler I”. *CEDRUS* III (2015) VII-XXV.

BİLİMSEL MAKALE ÇEVİRİLERİ

1. G. F. Bass, “Sualtı Arkeolojisindeki Tarihsel Partikülerizme [Tek Tarafçılığa] Yönelik Bir İtiraz”. Çev. E. Kurul. *LIBRI* III (2017) 151-168. DOI: 10.20480/lbr.2017015.
2. D. J. Blackman, “Phaselis'in Limanları”. Çev. E. Kurul. Eds. N. E. Akyürek Şahin, M. E. Yıldız – H. Uzunoğlu, *Eskiçağ Yazıları* 8. İstanbul (2016) 27-44.

TAMAMLANAN TEZLER

1. E. Kurul, *Eskiçağ Akdeniz Thalassografisi*. Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2023.
2. E. Kurul, *Periplus, Periegesis ve Denizcilik Yasaları Özelinde Antikçağdan Ortaçağa Akdeniz Denizcilik Yazım Geleneğine Örnekler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2016.

SERĞİ PROJELERİ

1. T. M. P. DUGGAN tarafından gerçekleştirilen “Bahçeden Kırk Bir | Forty One from the Garden” isimli yağlı boya sergisi. 15 Mayıs-14 Haziran 2018 tarihleri arasında Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü’nde gerçekleştirilmiştir. Sergideki Görev: Küratör.
2. Emine KURUL tarafından gerçekleştirilen “Mythos’tan Logos’a Mitoloji ve Yaşlılık” isimli yağlı boya sergisi. 30-30 Nisan 2017 tarihleri arasında Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Sergi Salonunda (Antalya) gerçekleştirilmiştir. Sergideki Görev: Küratör.
3. Emine KURUL tarafından gerçekleştirilen “Akdeniz’de Tanrılar & Kahramanlar | Gods & Heroes in the Mediterranean” isimli yağlı boya sergisi. 16-30 Nisan 2015 tarihleri arasında Erdem Bayazıt Kültür Merkezi’nde (Antalya/Kepez) gerçekleştirilmiştir. Sergideki Görev: Küratör.
4. Emine KURUL tarafından gerçekleştirilen “Akdeniz’de Tanrılar & Kahramanlar | Gods & Heroes in the Mediterranean” isimli yağlı boya sergisi. 7-13 Şubat 2015 tarihleri arasında Antalya Müzesi’nde gerçekleştirilmiştir. Sergideki Görev: Küratör.

BİLİMSEL DERGİ SEKRETERLİKLERİ & YAYIN EKİBİ ÜYELİKLERİ

1. *PHILIA* VIII (2022); International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Editorial Staff
2. *PHILIA* VII (2021); International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Editorial Staff
3. *Eskiçağ Yazıları* 14; Bilgin Kültür Sanat Yayınları. Ankara 2020, Editör
4. *PHILIA* VI (2020); International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Editorial Staff
5. *PHILIA* V (2019); International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Editorial Staff
6. *PHILIA* IV (2018); International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Editorial Staff
7. *LIBRI* IV (2018); Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi, Editör
8. *CEDRUS* VI (2018); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, Dergi Sekreteri
9. *MJH* VII/2 (2017); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
10. *MJH* VII/1 (2017); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
11. *LIBRI* III (2017); Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi, Editör
12. *CEDRUS* V (2017); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, Dergi Sekreteri
13. *Byzantion'dan Constantinopolis'e: İstanbul Kuşatmaları*. Eds. M. Arslan – T. Kaçar. İstanbul 2017. Redaksiyon.
14. *CEDRUS* IV (2016); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, Dergi Sekreteri
15. *MJH* VI/2 (2016); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
16. *MJH* VI/1 (2016); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
17. *LIBRI* II (2016); Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi, Editör
18. *PHASELİS* II (2016); Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, Dergi Sekreteri
19. *LIBRI* I (2015); Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi, Dergi Sekreteri
20. *PHASELİS* I (2015); Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, Dergi Sekreteri
21. *CEDRUS* III (2015); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, Dergi Sekreteri
22. *MJH* V/2 (2015); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
23. *MJH* V/1 (2015); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
24. *MJH* IV/2 (2014); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
25. *CEDRUS* II (2014); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, Redaktör
26. *MJH* IV/I (2014); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör

27. *MJH* III/2 (2013); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
28. *CEDRUS* I (2013); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, Redaktör
29. *MJH* III/1 (2013); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör
30. *MJH* II/2 (2012); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör

YÜZEY ARAŞTIRMASI & KAZI ÇALIŞMASI DENEYİMLERİ

1. Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması, 2022 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
2. Akdeniz Üniversitesi Myra - Andriake Kazıları, 2022 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
3. Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması, 2021 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
4. Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması, 2020 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
5. Perge ve Territoriumu Yüzey Araştırmaları, 2017 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
6. Phaselis ve Territoriumu Yüzey Araştırmaları, 2017 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
7. Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması, 2016 sezonu, *Epigrafi* olarak bilimsel üyelik.
8. Phaselis ve Territoriumu Yüzey Araştırmaları, 2016 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
9. Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması, 2015 sezonu, *Epigrafi* olarak bilimsel üyelik.
10. Akdeniz Üniversitesi Ksanthos Kazısı 2015 kazı sezonu *Epigrafi* olarak bilimsel üyelik.
11. Phaselis ve Territoriumu Yüzey Araştırmaları, 2015 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
12. Phaselis ve Territoriumu Yüzey Araştırmaları, 2014 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
13. Akdeniz Üniversitesi Ksanthos Kazısı 2014 kazı sezonu *Epigrafi* olarak bilimsel üyelik.
14. Akdeniz Üniversitesi Ksanthos Kazısı 2013 kazı sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.
15. Phaselis ve Territoriumu Yüzey Araştırmaları, 2013 sezonu *Epigrafi* olarak, bilimsel üyelik.

TAMAMLANAN VE DEVAM ETMEKTE OLAN KURUMSAL & BİREYSEL PROJELER

1. *Akhisar Müzesi'nde Yeni Epigrafik Eserler Bilimsel Araştırma Projesi* (BAP). Manisa Celal Bayar Üniversitesi | Araştırmacı. Proje Numarası: 2020-028 [2020].
2. *Phaselis ve Teritoryumunun Yol ve Savunma Sistemlerini (Tekirova-Çamyuva Arası) Bilimsel Araştırma Projesi* (BAP). Akdeniz Üniversitesi | Araştırmacı. Proje Numarası: 2015-874 [2015].
3. *Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumunun Epigrafik ve Hidrografik Bilimsel Araştırma Projesi* (BAP). Akdeniz Üniversitesi | Araştırmacı. Proje Numarası: 2013.01.0116.002 [2013].

AKADEMİK ETKİNLİKLERİNDE & ORGANİZASYONLARDA PAYDAŞLIKLAR

1. “*V. ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU*” temalı ulusal sempozyumun organizasyon komitesi üyeliği [2017].
2. “*19TH SYMPOSIUM ON MEDITERRANEAN ARCHAEOLOGY: TIME SPACE AND PEOPLE*” temalı uluslararası sempozyumun organizasyon komitesi üyeliği [2015].